

**MOHORJEV
KOLEDAR**

70

Astronomski in cerkveni koledar	2	<i>Beg v gozd (črnska pesem)</i>	90
Pregledni koledar za leto 1970	5	Gospa Sveta (P. K.)	90
Kalendarij	6	K 50-letnici koroškega plebiscita (Lojze Ude)	95
Kakšno bo vreme (po vremenskih prego-		<i>Zarja (Gustav Strniša)</i>	97
vorih)	30	Odločilni pomen znanja (dr. Franc Bučar)	98
Diagram vremena po Herschlovem ključu		Znanju odprimo vrata	103
za leto 1970	31	V Zlatoličju — največja elektrarna v Slo-	
Stoletni koledar	32	veniji	104
Preureditev cerkvenega koledarja	33	Djerdap — največje gradbišče v Evropi ...	106
<i>Kolednica — (Narodna)</i>	34	Stanko Cajnkar — sedemdesetletnik	107
Božično voščilo	35	France Koblar — ob osemdesetletnici ...	109
<i>Nova zapoved je venkaj šla — (Narodna)</i>	37	France Bevk — osemdesetletnik	112
Slava Bogu na višavah (Franc Grivec) ...	38	Božidar Jakac — ob sedemdesetletnici ...	114
Mohorjev sveti večer (Alojz Rebula)	40	Matija Tomc — ob sedemdesetletnici ...	116
<i>Vse toplo je minilo (Mihaela Jarc)</i>	42	Anton Janežič — ob stoletnici njegove	
Zimska pravljica (Mihaela Jarc)	43	smrti	117
Oddih v vsakdanjosti (po B. Hansslerju) ..	45	Juriju Trunku ob njegovi stoletnici	119
<i>Javorove gosli (Lojze Kozar)</i>	46	Dr. Metod Turnšek — ob šestdesetletnici ..	121
<i>Ranjena mladost (Lojze Kozar)</i>	46	Engelbertu Besednjaku v spomin	122
Noč pred vstajanjem (Anton Pavlovič Ce-		Profesor Jan Šedivy	124
hov)	47	Mirku Mikelnu v spomin	125
<i>Spet zelene trave (Mihaela Jarc)</i>	50	<i>V mrzli noči (France Lokar)</i>	126
Velikonočna procesija (Aleksander Solže-		Rado Murnik — ob stoletnici rojstva ...	127
nicin)	51	Kristjan pred Leninovem mavzolejem	128
<i>Pozna pomlad (Mihaela Jarc)</i>	52	Petdeset let slovenske univerze (M. F.)	130
Senca v družini (Jožko Kragelj)	53	O družbenopolitičnem pomenu zadnjih	
<i>Preko ceste (France Lokar)</i>	59	ustavnih sprememb in dopolnitev (Go-	
<i>V tujini (France Lokar)</i>	59	razd Kušej)	133
<i>Alenčica bo ozdravela (Fran Roš)</i>	59	<i>Snežnik (Gustav Strniša)</i>	137
Kako lepa je naša hiša (Lojze Kozar)	60	V znamenju Lune (inž. Vlado Ribarič)	138
<i>Mamina skrinja (Janez Slapar)</i>	68	Moji kostelski poti (Jože Gregorič)	142
<i>Na vasi (Leopold Stanek)</i>	68	Na Gori (Ludvik Zorzut)	148
Piščančeva kočica (Fran Roš)	69	Iz takšne smo snovi (M. F.)	156
Naši otroci (Fran Roš)	70	Iz zakladnice znanja o telesni vzgoji in	
<i>Mesečina (Gustav Strniša)</i>	72	športu (Drago Ulaga)	165
Zdrava, Marija Goriška (Ivan Pregelj) ...	73	<i>Življenje (Leopold Stanek)</i>	169
Sončna jesen (Janez Jalen)	74	Praščičereja v Sloveniji nekoč in danes (Fer-	
Stric Žef (Vladko Kogoj)	76	jan Jakob, dipl. ing. agr.)	170
<i>Srce, kdaj mi odbije (Ludvik Zorzut)</i>	78	Dišavnice za kuhinjo (Janez Kromar)	174
Tabrski gospod (Jože Žigon)	79	Razgled po svetu (Božidar Pahor)	176
Marija v slovenski književnosti (France		Glasnik Mohorjeve družbe (-Ur.)	186
Vodnik)	85	<i>Pot do doma (France Lokar)</i>	190
<i>Jesenskim listom (Mihaela Jarc)</i>	87	Koledar brejosti domačih živali in valjenja	
Slovenija, samostojna cerkvena pokrajina	88	perutnine	191
Potovanja papeža Pavla VI.	89	Cenik poštних storitev	192

NAZGANILO

Družbeniki dobijo letos za 24 din naslednje knjige:

1. Koledar za leto 1970
2. Ivan Podržaj: Gorjani (Slovenske večernice 120. zv.)
3. Jože Dolenc: Božič na Slovenskem
4. Vekoslav Grmlč: Med vero in nevero
5. Luka Kramolc, Zmaga Kumer in Matija Tomc: Slovenska pesmarica, 3. del

V letu 1970 bodo izšle še naslednje knjige za doplačilo: VII. knjiga Pregljeviga izbranega dela in VI. zvezek zbranega dela Franca Detele. Izdaji obeh klaskov bosta s tema zvezkoma zaključeni in bosta kot celota dobili trajno vrednost. S 3. knjigo Praznično leto Slovencev dr. Nika Kureta bo prav tako zaključeno pomembno delo starosvetnih šeg in navad slovenskega naroda. Roman Stanka Cajnkarja Noetova barka bo izšel v počastitev pisateljeve sedemdesetletnice. — Več o posameznih knjigah in o načrtih za prihodnja leta lahko berete na zadnjih straneh koledarja v prispevku Glasnik Mohorjeve družbe.

Naročnino in plačilo za naslednje leto je treba obnoviti do konca marca 1970. Zbirka rednih knjig bo stala 30 din, trdo vezana 45 din.

Knjige za prihodnje leto (1970/71):

1. Koledar za leto 1971
 2. Joži Munih: Ana (Slovenske večernice 121. zv.)
 3. Friderik Baraga: Knjiga o Indijancih
 4. Dr. Vladimir Truhlar: Katolicizem v poglobitvenem procesu
 5. Dr. ing. Anton Kuhelj: Leto 2000
- Zaradi podražitve papirja, tiskarskih uslug in drugih storitev smo primorani zvišati udnino na 30 din.

1832

KOLENDAR

MOHORJEVE DRUŽBE

ZA NAVADNO LETO

1970

CELJE 1969

0-1825/110

1825/110

NAVADNO LÉTO 1970

ima 365 dni ter se začne in neha s četrtkom

PREMAKLJIVI PRAZNIKI

Pepelnica 11. febr.	Angelska nedelja 6. sept.
Velika noč 29. marca	Rožnovenska nedelja 4. okt.
Prošnji teden 4., 5., 6. maja	Žegnanjska nedelja 11. okt., 1. nov.
Vnebohod 7. maja	Misijonska nedelja 18. okt.
Binkošti 17. maja	Kristus Kralj 22. nov.
Sv. Trojica 24. maja	Zahvalna nedelja 8. nov.
Sv. Rešnje telo 28. maja	1. adventna nedelja 29. nov.
Srce Jezusovo 5. junija	

Nedelj v predpustu je pet, pobinkoštnih 27.

Z zvezdico (*) zaznamovani prazniki (svečnica, oznanjenje, velikonočni ponedeljek, rojstvo Dev. Marije in sv. Štefan) niso več cerkveno zapovedani prazniki.

POSTI IN ZDRŽKI

V vseh slovenskih škofijah imamo zdržek od mesnih jedi (mesna juha je dovoljena) vse petke v letu (znamenje †) strogi post (zdržek od mesnih jedi ter pritrgovanje v jedi, znamenje ††) na pepelnico in veliki petek.

V našem koledarju se oziramo na svetnike vseh slovenskih škofij. Za vsak dan smo napisali najprej tiste svetnike, ki jih ta dan Cerkev časti v bogoslužju. Upoštevali smo tudi svetnike, ki jih časti ljudstvo in se jim priporoča. Novorojencem dajemo najraje imena svetnikov, ki so blizu dneva rojstva. Kadar ne najdemo primerne imena, pojdemo k dušnemu pastirju. Ta nam bo tudi povedal, kako bi se glasilo tuje ime svetnika po slovensko.

DRŽAVNI PRAZNIKI

- 1. in 2. januar, Novo leto
- 1. in 2. maj, Praznik dela
- 4. julij, Dan borcev
- 29. in 30. november, Dan republike

Ce pride kateri od dnevov Novega leta (1. in 2. januar), Praznik dela (1. in 2. maj) ali Dan republike (29. in 30. november) na nedeljo, se šteje za praznik tudi prvi naslednji delavnik po teh dnevih. — Ob državnih praznikih SFRJ se ne dela v državnih uradih in ustanovah ter v gospodarskih organizacijah na vsem območju SFRJ.

REPUBLIŠKI PRAZNIKI

27. april	— Dan ustanovitve OF Slov.
7. julij	— Dan vstaje srbskega naroda
13. julij	— Dan vstaje črnogorskega naroda
22. julij	— Dan vstaje slovenskega naroda
27. julij	— Dan vstaje hrvaškega naroda in naroda Bosne in Hercegovine
2. avgust	— Ilinden, narodni praznik Makedonije
11. oktober	— Dan vstaje makedonskega naroda
1. november	— Dan spomina na mrtve — državni praznik v SR Slov.

POMEMBNEJSI DNEVI

8. marec	— Dan žena
15. april	— Dan železničarjev
9. maj	— Dan zmage
21. maj	— Dan jugoslovanskega vojnega letalstva
25. maj	— Rojstni dan maršala Tita Dan mladosti
13. julij	— Dan šoferjev
16. julij	— Dan tankistov JLA
9. september	— Dan vstaje v Istri, Trstu in Slovenskem Primorju
10. september	— Dan jugoslovanske mornarice
7. oktober	— Dan topništva JLA
20. oktober	— Osvoboditev Beograda
24. oktober	— Dan organizacije Združenih narodov
31. oktober	— Mednarodni dan varčevanja
7. november	— Velika oktobrska socialistična revolucija
22. december	— Dan Jugoslovanske ljudske armade

GODOVINSKO ŠTEVILO

Zlato število	14	Nedeljska črka	d
Sončni krog	19	Rimsko število	8
Epakta	XXII	Letni vladar	Merkur

ZACETEK LETNIH ČASOV

Začetek pomladi: dne 21. marca ob 1. uri 57 minut; Sonce stopi v znamenje Ovna (pomladansko enakonočje).

Začetek poletja: dne 21. junija ob 20. uri 43 minut; Sonce na povratniku Raka.

Začetek jeseni: dne 23. septembra ob 11. uri 59 minut; Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje).

Začetek zime: dne 22. decembra ob 7. uri 36 minut; Sonce na povratniku Kozoroga.

MRKI SONCA IN LUNE

V letu 1970 bosta dva Sončeva in dva Lunina mrka.

Dne 21. februarja bo delni Lunin mrk, ki bo viden iz Severne in Južne Amerike, na Tihem oceanu in z Nove Zelandije. Pri nas ne bo viden.

Dne 7. marca bo popolni Sončev mrk, ki bo viden iz krajev v ozkem pasu, ki gre čez Mehiko, Florido in ob vzhodni obali Združenih držav. Pri nas mrk ne bo viden.

Dne 17. avgusta bo delni Lunin mrk, ki bo viden iz Evrope ter Severne in Južne Amerike. Pri nas bo viden. Posamezne stopnje mrka nastopijo ob naslednjih trenutkih: začetek delnega mrka ob 8. uri 17 minut; sredina mrka ob 4. uri 23 minut; konec delnega mrka ob 5. uri 30 minut. Ob največji stopnji mrka bo Zemljina senca zakrila 41 odstotkov Luninega premera. Podatki veljajo za srednjeevropski čas.

Dne 31. avgusta na 1. september bo kolarjasti Sončev mrk, ki bo viden samo v ozkem pasu na Tihem oceanu, kot delni mrk pa iz vzhodnega dela Avstralije. Pri nas ne bo viden.

VIDNOST PREMIČNIC — PLANETOV

MERKUR je na nebu vedno v bližini Sonca in se od njega lahko oddalji povprečno največ za 18° do 28°; zato ga moramo opazovati samo zvečer na zahodnem nebu po sončnem zahodu ali zjutraj na vzhodnem nebu pred sončnim vzhodom. Na večernem nebu bo letos viden ob datumih okoli 18. IV., 16. VIII. in 11. XII.; na jutranjem nebu bo viden ob datumih okoli 5. II., 5. VI. in 28. IX.

Merkur sreča Luno: 4. II., 6. III., 7. IV., —, 2. VI., —, 4. VIII., 2. IX., 29. IX., 30. X., —. Saturna sreča 12. IV. ter 17. in 29. V., Urana sreča 13. X. Merkur gre mimo zvezde Aldebaran (v ozvezdju Bika) 19. VI., mimo zvezde Regulus (v ozvezdju Leva) 30. VII. ter mimo Antaresa (v ozvezdju Škorpionja) 18. XI.

Dne 9. V. bo šla navidezna ploskvica Merkurja preko navidezne sončne ploskve; pojav bo viden tudi pri nas. Prvi navidezni stik obeh ploskvic bo ob 5. uri 20 minut, zadnji ob 13. uri 12 minut. Ker bo ob tej priliki Merkur zelo blizu svojega padnega vozla torej v ravnini ekliptike, bo doseglo trajanje prehoda skoraj svojo največjo možno vrednost (ki je 7 ur in 57 minut).

VENERA je v začetku leta nevidna, ker je 24. I. v zgornji konjunkciji s Soncem. Meseca marca se začenja pojavljati na večerjem nebu in je odsihmal Večernica do pred konec leta. Aprila je v ozvezdju Ovna, kjer sreča 11. IV. planet Saturn; zahaja sredi meseca ob 20. uri 30 minut. Dne 6. V. gre mimo zvezde Aldebaran v ozvezdju Bika, tri dni kasneje pa sreča planet Mars; sredi maja zahaja ob 21. uri 50 minut. Meseca junija je v ozvezdju Dvojčkov in sreča 11. VI. zvezdo Poluks; sredi meseca zahaja ob 22. uri 20 minut.

Meseca julija je v ozvezdju Leva, kjer sreča 11. VII. zvezdo Regulus. V naslednjih mesecih zahaja vedno bolj zgodaj: sredi avgusta ob 20. uri 45 minut. Dne 14. VIII. sreča planet Uran, dne 31. VIII. pa gre mimo zvezde Spike v ozvezdju Device. Vendar se še vedno navidezno oddaljuje od Sonca in doseže 1. IX. največjo navidezno razdajo 46° vzhodno od Sonca. Potem, ko je prestopila v ozvezdje Tehtnice, gre 14. IX. mimo Jupitra. V tem ozvezdju se giblje do konca leta. Njen navidezni sij se še stopnjuje in doseže največjo vrednost (—4,3^m) dne 6. X.. Sredi oktobra zaide ob 18. uri. Dne 31. X. zakrije Luna Venero, toda pojav pada v dnevne ure. V drugi polovici oktobra in novembra Venera ni vidna, ker je 10. XI. v zdoljni konjunkciji s Soncem. V začetku decembra se začenja spet pojavljati na jutranjem vzhodnem nebu kot Danica. Dne 16. XII. je v največjem sij in vzide ob 4. uri 10 minut.

Venera sreča Luno: —, —, 7. IV., 7. V., 6. VI., 7. VII., 6. VIII., 5. IX., 4. X., 31. X., 27. XI. in 25. XII.

Saturna sreča 11. IV., Marsa 9. V., Urana 14. VIII. in Jupitra 14. IX. Mimo Aldebarana gre 6. V., mimo Poluksa 11. VI., mimo Regula 11. VII. in mimo Spike 31. VIII.

MARS je v začetku leta viden na večernem nebu v ozvezdju Vodnarja. Februarja je v ozvezdju Rib, marca v ozvezdju Ovna, aprila v ozvezdju Bika. Vse te mesece zahaja četrť pred 22. uro. Dne 17. III. sreča planet Saturn, dne 3. V. pa gre mimo zvezde Aldebaran. Sredi junija je v ozvezdju Dvojčkov in zahaja že ob 21. uri. V naslednjih mesecih ni viden: dne 2. VIII. je v konjunkciji s Soncem. Začenja se spet pojavljati na jutranjem nebu v ozvezdju Leva proti koncu meseca septembra. Od oktobra do decembra je v ozvezdju Device; sredi oktobra vzide nekaj minut po 4. uri, sredi decembra ob 3. uri 30 minut. Dne 7. XI. sreča planet Uran, dne 24. XI. pa gre mimo zvezde Spike. To leto v splošnem ni ugodno za opazovanje Marsa.

Mars sreča Luno: 12. I., 10. II., 11. III., 9. IV., 7. V., 5. VI., —, —, 29. IX., 27. X., 25. XI. in 24. XII. Saturna sreča 17. III., Venero 9. V. in Urana 7. XI. Mimo Aldebarana gre 3. V., mimo Spike 24. XI.

JUPITER je v začetku leta viden v zgodnjih jutranjih urah, v začetku februarja pa vso drugo polovico noči. Dne 20. II. je nasproti zvezdam v navideznem zastoju in se nato začenja gibati v nasprotni smeri. Iz ozvezdja Tehtnice preide ob koncu marca v ozvezdje Device. Sredi marca vzide ob 21. uri 30 minut, aprila je pa viden vso noč, ker je 21. IV. v opoziciji s Soncem. Opazujemo planet v navadnim dvogledom: videli bomo ob njem štiri lunice, ki z večera v večer spreminjajo lego nasproti planetu, ker krožijo okoli njega. Sredi junija zahaja že ob 1. uri 13 minut. Dne 24. VI. je v zastoju in se giblje nasproti zvezdam v napredni smeri. Ob

koncu julija zaide že ob 23. uri, sredi avgusta ob 21. uri 40 minut. Dne 14. IX. sreča Venero. Sredi septembra zaide četrť pred 20. uro. Od septembra do konca leta je spet v ozvezdju Tehtnice, toda ob koncu oktobra ni več viden, ker je 9. XI. v konjunkciji s Soncem.

Jupiter sreča Luno: 2. I., 30. I., 26. II. 25. III., 21. IV., 19. V., 15. VI., 12. VII., 9. VIII., 5. IX., 3. X., —, 27. XI. in 25. XII., Venero sreča 14. IX.

SATURN se giblje od začetka leta do julija v ozvezdju Oвна. Do prvih dni v februarju je viden v prvi polovici noči. Ob koncu februarja zaide ob 23. uri, sredi marca četrť pred 22. uro, sredi aprila ob 20. uri. Maja ni viden, ker je 3. V. v konjunkciji s Soncem. V tem mesecu sreča dvakrat planet Merkur. Zadnje dni maja se začenja pojavljati zjutraj na vzhodnem nebu. Sredi junija vzide ob 2. uri 30 minut, ob koncu julija vzide popolnoči, sredi avgusta ob 22. uri 30 minut. Od avgusta do oktobra se giblje v ozvezdju Bika. Dne 5. IX. je v zastoju in se nato začenja gibati v obratni smeri. Sredi septembra vzide ob 20. uri 30 minut, sredi oktobra ob 18. uri 30 minut, od oktobra do decembra je torej vso noč nad obzorjem, ker je 12. XI. v opoziciji s Soncem.

Saturn sreča Luno: 15. I., 11. II., 8. IV., —, 2. VI., 29. VI., 27. VII., 23. VIII., 19. IX., 17. X., 13. XI. in 10. XII., Merkurja sreča 17. in 29. V., Venero 11. IV. ter Marsa 17. III.

URAN je na meji vidnosti s prostim očesom. Giblje se vse leto v ozvezdju Device. Dne 13. I. je v zastoju in vzide ob 23. uri. Marca in aprila je viden vso noč, ker je 27. III. v opoziciji s Soncem. Sredi junija zahaja tri četrť ure po polnoči, sredi avgusta ob 20. uri 45 minut. Septembra, oktobra in novembra ni viden, ker je 2. X. v konjunkciji s Soncem.

Uran sreča Luno: 28. I., 24. II., 23. III., 19. IV., 17. V., 13. VI., 10. VII., 7. VIII., 3. IX., —, 28. X., 24. XI., in 22. XII. Uran sreča Venero 14. VIII., Marsa 7. XI.

NEPTUN je 21. V. v opoziciji s Soncem, 23. XI. pa v konjunkciji z njim. Giblje se v ozvezdju Tehtnice. Neptun sreča Luno: 4. I., 1. II., 28. II., 27. III., 23. IV., 21. V., 17. VI., 14. VII., 11. VIII., 7. IX., 4. X., 1. XI., —, 26. XII.

PLUTON, deveti najbolj oddaljeni planet, je v opoziciji s soncem 17. III., v konjunkciji z njim pa 20. IX. Giblje se v ozvezdju Device.

PREGLED

Venera je v začetku leta nevidna, od marca do konca oktobra Večernica, decembra Danica. Dne 31. X. Luna zakrije Venero.

Mars je do julija viden le v zgodnjih večernih urah, julija in avgusta ni viden, do oktobra je viden zjutraj le nekaj ur pred sončnim vzhodom.

Jupiter je januarja in februarja viden v drugi polovici noči, aprila vso noč, julija le v prvi polovici noči; septembra je viden samo v zgodnjih večernih urah, novembra ni viden.

Saturn je v začetku leta viden v prvi polovici noči, aprila in maja ni viden, julija je viden v drugi polovici noči, oktobra in novembra je viden vso noč.

HERSCHLOV KLJUČ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da Luna vpliva na vreme — podobno kakor vpliva na morsko dno — vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz Luninih sprememb, precej zanesljiv vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremeni.

Herschlov ključ pravi, če se Luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4.—15. 10.)	bo pozimi (16. 10.—14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zahodniku, dež ob jugu ali jugozahodniku	dež in sneg ob jugu ali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se Luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se Luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je redno do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako do ščipa sleherni dan.

JANUAR	FEBRUAR	MAREC	APRIL	MAJ	JUNIJ
1 Č Novo leto	1 N 4. po razgl.	1 N 3. postna	1 S Hugon, š.	1 P Jožef; P. dela	1 P Angela, d.
2 P Makarij, o.	2 P Svečnica	2 P Pavel, m.	2 Č Franč. Pavel.	2 S Atanazij, cu.	2 T Marcelin, m
3 S Genovefa, d.	3 T Blaž, šm.	3 T Kunigunda, ž.	3 P Rihard, š.	3 N 5. velikon.	3 S Klotilda, ž.
4 N 2. pobožična	4 S Andrej, š.	4 S Kazimir, s.	4 S Izidor, cu.	4 P Monika, žena	4 Č Kvirin, šm.
5 P Telesfor, pm.	5 Č Agata, dm.	5 Č Bogoljub, š.	5 N Bela nedelja	5 T Pij V., p.	5 P Srce Jezusovo
6 T Sv. Trije kralji	6 P Tit, š.	6 P Perpetua, Fel.	6 P Gospod. ozn.	6 S Marija Sred.	6 S Norbert, š.
7 S Lucijan, m.	7 S Romuald	7 S Tomaž Akvin.	7 T Herman, s.	7 Č Vnebohod	7 N 3. pobinkoš.
8 Č Bogoljub, m.	8 N 5. po razgl.	8 N 4. postna	8 S Albert, š.	8 P Peter, š.	8 P Medard, š.
9 P Julijan, Bazil.	9 P Apolonija, dm.	9 P Franč. Rimska	9 Č Marija Kleof.	9 S Greg.; D. zm.	9 T Primož, Felic.
10 S Viljem, š.	10 T Pust	10 T 40 mučencev	10 P Apolonij, m.	10 N 6. velikon.	10 S Marjeta, ž.
11 N 1. po razgl.	11 S Pepelnica	11 S Sofronij, š.	11 S Leon Vel., p.	11 P Filip, Jakob	11 Č Barnaba, ap.
12 P Alfred, o.	12 Č Damijan, m.	12 Č Gregorij V., p.	12 N 2. velikon.	12 T Pankracij, m.	12 P Janez, s.
13 T Veronika, d.	13 P Albin, š.	13 P Kristina, d.	13 P Hermenegild	13 S Robert B., cu.	13 S Anton Pad., c.
14 S Hilarij, cu.	14 S Valentin, m.	14 S Matilda, ž.	14 T Justin, m.	14 Č Bonifacij, šm.	14 N 4. pobinkoš.
15 Č Pavel, pušč.	15 N 1. postna	15 N 5. postna	15 S Peter, s.	15 P Zofija, m.	15 P Vid, m.
16 P Marcel, pm.	16 P Onezim, šm.	16 P Hilarij, m.	16 Č Bernarda Lur.	16 S Janez Nepom.	16 T Benon, š.
17 S Anton, pušč.	17 T Francišek Clet	17 T Jedit, d.	17 P Rudolf, m.	17 N Binkošti	17 S Gregorij B., š.
18 N 2. po razgl.	18 S Simeon; Kv.	18 S Ciril Jer., cu.	18 S Konrad, s.	18 P Erik, m.	18 Č Efrema S., cu.
19 P Marij, m.	19 Č Julijan, m.	19 Č Jožef m. D. M.	19 N 3. velikon.	19 T Peter C., p.	19 P Julijana, d.
20 T Fabijan, Seb.	20 P Leon, š.; Kv.	20 P Zalostna M. b.	20 P Sulpicij, m.	20 S Ber., s.; Kv.	20 S Silverij, p.
21 S Neža, dm.	21 S Feliks, š.; Kv.	21 S Benedikt, o.	21 T Anzelm, cu.	21 Č Andrej Bobola	21 N 5. pobinkoš.
22 Č Vincencij, m.	22 N 2. postna	22 N 6. post., cvet.	22 S Leonida, m.	22 P Emil, m.; Kv.	22 P Ahacij, m.
23 P Rajmund, s.	23 P Peter Dam. c.	23 P Viktorijan, m.	23 Č Vojteh, š.	23 S Jan. Rossi; Kv.	23 T Agripina, dm.
24 S Timotej, šm.	24 T Matija, ap.	24 T Gabr., nadan.	24 P Jurij, m.	24 N Sv. Trojica	24 S Janez Krstnik
25 N 3. po razgl.	25 S Valburga, d.	25 S Dizma	25 S Marko, evang.	25 P Greg.; R. d. T.	25 Č Viljem, o.
26 P Polikarp, šm.	26 Č Andrej, š.	26 Č Veliki četrtek	26 N 4. velikon.	26 T Filip Nerl	26 P Janez, Pavel
27 T Jan. Zlatousti	27 P Gabrijel, s.	27 P Veliki petek	27 P Ustan. OF	27 S Beda Čast.	27 S Ladislav, s.
28 S Peter Nolasko	28 S Roman, o.	28 S Velika sobota	28 T Pavel od križa	28 Č Sv. Reš. Telo	28 N 6. pobinkoš.
29 Č Francišek Sal.		29 N Velika noč	29 S Robert, o.	29 P Magd. Pac.	29 P Peter, Pavel
30 P Martina, d.		30 P Vel. poned.	30 Č Katarina Sien.	30 S Iv. Orł., dm.	30 T Sp. ap. Pavla
31 S Jan. Bosko, s.		31 T Modest Kor.		31 N 2. pobinkoš.	

JULIJ	AVGUST	SEPTEMBER	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER
1 S Teobald	1 S Mak. bratje	1 T Egidij, o.	1 Č Remigij, š.	1 N Vsi sveti	1 T Marijan, m.
2 Č Obisk. D. M.	2 N 11. pobinkoš.	2 S Stefan, s.	2 P Angeli varuhi	2 P Verne duše	2 S Bibijana, dm.
3 P Irenej, šm.	3 P Julijan E., s.	3 Č Pij X., p.	3 S Terezija D. J.	3 T Hubert, š.	3 Č Franč. Ksaver
4 S Urh; Dan b.	4 T Dominik, s.	4 P Rozalija, d.	4 N Rožnovenska	4 S Karel, š.	4 P Barbara, dm.
5 N 7. pobinkoš.	5 S Marija Snežna	5 S Lavrencij, s.	5 P Placid, m.	5 Č Svete moči	5 S Saba, o.
6 P Marija Goretti	6 Č Sprem. Gosp.	6 N Angelska	6 T Bruno, s.	6 P Leonard, o.	6 N 2. adventna
7 T Ciril in Metod	7 P Kajetan, s.	7 P Marko, m.	7 S Rožn. M. b.	7 S Engelbert, š.	7 P Ambrozij, cu.
8 S Elizabeta, ž.	8 S Janez Vjanej	8 T Rojstvo D. M.	8 Č Brigita, ž.	8 N Zahvalna	8 T Brezmadežna
9 Č Kraljica miru	9 N 12. pobinkoš.	9 S Aleksand., m.	9 P J. Leonard, s.	9 P Božidar, m.	9 S Valerija, m.
10 P Amalija, d.	10 P Lavrencij, m.	10 Č Nikolaj, s.	10 S Franč. Borgla	10 T Andrej, s.	10 Č Loretska M. b.
11 S Olga, ž.	11 T Suzana, m.	11 P Ertruda, d.	11 N 21. pobinkoš.	11 S Martin, š.	11 P Damaz, p.
12 N 8. pobinkoš.	12 S Klara, d.	12 S Ime Marijino	12 P Maksimil. š.	12 Č Martin, p.	12 S Aleksand., m.
13 P Evgen, m.	13 Č J. Berhmans	13 N 17. pobinkoš.	13 T Edvard, ž.	13 P Stanislav, s.	13 N 3. adventna
14 T Bonaventura	14 P Demetrij, m.	14 P Poviš. sv. kr.	14 S Kalist, pm.	14 S Jozafat, šm.	14 P Dušan, m.
15 S Vladimír, s.	15 S Vnebovzet. M.	15 T Zalostna M. b.	15 Č Terezija d.	15 N 26. pobinkoš.	15 T Anton, m.
16 Č Karmel. M. b.	16 N 13. pobinkoš.	16 S Ljudm., ž.	16 P Hedvika, ž.	16 P Jedit, d.	16 S Evzebij, š.; kv.
17 P Aleš, s.	17 P Hiacint, s.	17 Č Lambert, šm.	17 S Marj. Alakok	17 T Gregorij, š.	17 Č Lazar, š.
18 S Kamil Leł.	18 T Helena, ž.	18 P Irena, m.;	18 N Misijska	18 S Roman, m.	18 P Gracij, š. Kv.
19 N 9. pobinkoš.	19 S Eudes, s.	19 S Suz., dm.;	19 P Peter Alk., s.	19 Č Elizabeta, ž.	19 S Urban, p.; Kv.
20 P Marjeta, m.	20 Č Bernard, cu.	20 N 18. pobinkoš.	20 T Janez Kentski	20 P Feliks, s.	20 N 4. adventna
21 T Danijel, pr.	21 P Ivana, ž.	21 P Matej, ap.	21 S Uršula, m.	21 S Darov. D. M.	21 P Tomaž, ap.
22 S Magd.; D. vst.	22 S Srce Marijino	22 T Tomaž, š.	22 Č Kordula, dm.	22 N Kristus Kralj	22 T Demetrij, m.
23 Č Apolinarij	23 N 14. pobinkoš.	23 S Lin, pm.; Kv.	23 P Klotilda, dm.	23 P Klemen, pm.	23 S Viktorija, dm.
24 P Kristina, dm.	24 P Jernej, ap.	24 Č Marija, Rešit.	24 S Rafael, nadan.	24 T Janez od križa	24 Č Sveti večer
25 S Jakob, ap.	25 T Ludovik, s.	25 P Avrellja, Kv.	25 N 23. pobinkoš.	25 S Katarina, dm.	25 P Božič
26 N 10. pobinkoš.	26 S Ceferin, p.	26 S Ciprijan, Kv.	26 P Evarist, pm.	26 Č Silvester, o.	26 S Štef., 1. muč.
27 P Sergij, m.	27 Č Jožef Kal.	27 N 19. pobinkoš.	27 T Sabina, m.	27 P Virgilij, s.	27 N Sv. Družina
28 T Viktor, pm.	28 P Avguštin, cu.	28 P Venčeslav, m.	28 S Simon, Juda	28 S Gregorij, p.	28 P Nedoživj. otr.
29 S Marta, d.	29 S Oblj. J. Krst.	29 T Mihael, nadan.	29 Č Narcis, š.	29 N 1. adv. D. rep.	29 T David, kralj
30 Č Julita, m.	30 N 15. pobinkoš.	30 S Hieronim, cu.	30 P Klavdij, m.	30 P Andrej, ap.	30 S Evgenij, š.
31 P Ignacij Loj.	31 P Rajmund, s.		31 S Krištof, m.		31 Č Silvester, p.

IME JEZUSOVO

3 GENOVEFA

6 SV. TRIJE KRALJI

17 ANTON

20 BOŠTJAN

- 1 Četrtek
- 2 Petek
- 3 Sobota
- 4 Nedelja

- 5 Ponedeljek
- 6 Torek
- 7 Sreda
- 8 Četrtek
- 9 Petek
- 10 Sobota
- 11 Nedelja

- 12 Ponedeljek
- 13 Torek
- 14 Sreda
- 15 Četrtek
- 16 Petek
- 17 Sobota
- 18 Nedelja

- 19 Ponedeljek
- 20 Torek
- 21 Sreda
- 22 Četrtek
- 23 Petek
- 24 Sobota
- 25 Nedelja

- 26 Ponedeljek
- 27 Torek
- 28 Sreda
- 29 Četrtek
- 30 Petek
- 31 Sobota

NOVO LETO. PRAZNIK BOŽJE MATERE MARIJE

† Makarij (Blaženko), opat; Stefanija devica
Genovefa, devica; Anter, papež, mučenec; Peter, muč.

2. NEDELJA PO BOŽIČU; Angela Folinjska, žena
Beseda je meso postala (Jan 1, 1–18)

Telesfor, papež, mučenec; Simeon, spoznavavec
RAZGLAŠENJE GOSPODOVO, SV. TRIJE KRALJI

Lucijan, muč.; Julija, muč.; Kanut, muč. ☾ 21.36
Teofil (Bogoljub), mučenec; Severin, opat; Erhard, škof
† Julijan in Bazilisa, mučenca; Peter, škof; Vital, muč.
Viljem, š.; Agaton (Dobroslov), papež; Gregor X., papež
JEZUSOV KRST. 1. PO RAZGLAŠENJU (1. nav.)
Ti si moj ljubljeni Sin (Mr 1, 6–11)

Alfred, opat; Tatjana (Tanja), mučenka; Ernest, škof
Veronika Milanska, devica
Hilarij (Radovan), c. u.; Feliks Nolanski, sp. ☽ 14.18
Pavel Puščavnik; Maver, opat; Habakuk, prerok
† Marcel, papež, muč.; Oton, muč.; Gerard in tov., muč.
Anton (Zvonko), puščavnik; Marijan, muč.; Sulpicij, škof
2. PO RAZGLAŠENJU. (2. nav.) Marjeta dev.
Jezusovi prvi učenci (Jan 1, 35–42)

Marij in tovariši, muč.; Knut, spoznavavec; Pia, muč.
Fabijan in Sebastijan (Boštjan), muč.; Neofit, muč.
Neža (Agnes, Janja), devica, mučenka; Epifanij, škof
Vincencij in Anastazij, muč.; Viktor, mučenec ☽ 13.55
† Rajmund (Rajko) Penjafortski, spozn.; Zaroka D. Marije
Timotej, škof, mučenec; Felicijan, škof, mučenec
3. PO RAZGLAŠENJU. (3. nav.) Spreobrnjenje sv. Pavla
Spreobrnite se in verujte evangeliju (Mr 1, 14–20)

Polikarp, škof, mučenec; Pavla, žena; Alberik, opat
Janez Krizostom (Zlatousti), cerkv. učitelj; Julijan, škof
Peter Nolasko, spoznavavec; Roger in tov., spoznavavci
Frančišek (Branko) Saleški, cerkv. učitelj; Valerij, škof
† Martina, dev. muč.; Feliks IV., papež ☽ 15.39
Janez Bosko, spoznavavec; Ludovika, žena; Marcela, ž.

2 SVEČNICA

3 BLAŽ

5 AGATA

9 APOLONIJA

10 PUST

- 1 Nedelja 4. PO RAZGLAŠENJU. (4. nav.); Ignacij, š., m.
Jezus uči z oblastjo (Mr 1, 21–28)
- 2 Ponedeljek Svečnica, darovanje Gospodovo*; Kornelij, škof
- 3 Torek Blaž, škof, mučenec; Oskar (Anzgar), š.; Gašper, spozn.
- 4 Sreda Andrej Korsini, škof; Janez de Britto, mučenec
- 5 Četrtek Agata, devica, mučenka; Albuin, škof; Izidor, škof
- 6 Petek † Tit, š.; Doroteja, dv. muč.; Pavel Miki, muč. 8.13
- 7 Sobota Romuald, opat; Rihard, spoznavavec; Julijana, žena
- 8 Nedelja 5. PO RAZGLAŠENJU. (5. nav.); Janez iz Mate, spozn.
Jezus ozdravlja bolnike (Mr 1, 29–39)
Prešernov dan
- 9 Ponedeljek Ciril Aleksandrijski, cerkv. učitelj; Apolonija, dv., muč.
- 10 Torek Pust; Sholastika, devica; Viljem, spoznavavec
- 11 Sreda †† Pepelnica; Lurška Matl božja; Adolf, škof
- 12 Četrtek Sedem svetih ustanov.; Damijan, muč.; Evlalija, dv., muč.
- 13 Petek † Albin, škof; Katarina de Ricci, dv.; Julijan, muč. 5.10
- 14 Sobota Valentin (Zdravko), muč.; Vital, muč.; Ivana Valois, žena
- 15 Nedelja 1. POSTNA; Favstin in Jovita, mučenca
Hudi duh Jezusa skuša (Mr 1, 12–15)
- 16 Ponedeljek Onezim, škof, mučenec; Julijana, devica, mučenka
- 17 Torek Frančišek Clet, mučenec; Silvin, škof; Hildegarda, žena (Kvatre); Simeon, škof, mučenec; Lucij, mučenec
- 18 Sreda Julijan, mučenec; Konrad, spoznavavec; Marcel, muč.
- 19 Četrtek † (Kvatre); Sadot in tov., mučenci; Leon, škof
- 20 Petek (Kvatre); Feliks (Srečko), š.; Irena (Miroslava), dv. 9.19
- 21 Sobota 2. POSTNA; Stol sv. Petra, apostola; Marjeta Kortonska
- 22 Nedelja Jezusovo spremenjenje na gori (Mr 9, 2–10)
- 23 Ponedeljek Peter Damiani, cerkv. učitelj; Marta, devica, mučenka
- 24 Torek Matija (Bogdan), apostol; Sergij, muč.; Modest, spozn.
- 25 Sreda Valburga, devica; Viktorin in tov., muč.; Donat, mučenec
- 26 Četrtek Matilda, devica; Andrej, škof; Aleksander (Saša), škof
- 27 Petek † Gabrijel Žalostne Matere b., spozn.; Baldomir, spozn.
- 28 Sobota Roman, opat; Antonija Florentinska, žena; Makarij, muč.

7 TOMAŽ AKVIN

10 40 MUČENCEV

12 GREGORIJ V.

17 JEDRT

19 JOŽEF MOŽ D. M.

- 1 Nedelja 3. POSTNA; Albin, škof; Antonina, mučenka € 3.33
 Jezus očisti tempelj (Jan 2, 13–25)
- 2 Ponedeljek Pavel, mučenec; Milena, žena; Neža Praška, devica
 3 Torek Kunigunda, žena; Marin, mučenec; Feliks in tov., muč.
 4 Sreda Kazimir, spoznavavec; Lucij, p., muč.; Hadrijan, muč.
 5 Četrtek Janez Jožef od križa, spoznavavec; Teofil (Bogoljub), š.
 6 Petek † Perpetua in Felcita, muč.; Fridolin, opat; Amand, š.
 7 Sobota Tomaž Akvinski, c. uč.; Gaudios (Veseljko), š. ☉ 18.43
- 8 Nedelja 4. POSTNA; Janez od Boga, spozn.; Beata (Blažena), m.
 Božji Sin Odrašenik (Jan 3, 14–21)
- 9 Ponedeljek Frančiška Rimska, žena; Gregor Niški, spoznavavec
 10 Torek Štirideset muč.; Makarij, spozn.; Viktor (Zmago), muč.
 11 Sreda Sofronij, škof; Krištof Milanski, spoznavavec
 12 Četrtek Gregorij Veliki, papež, cerkv. učitelj; Bernard, škof
 13 Petek † Kristina, devica, mučenka; Teodora, (Božidara), muč.
 14 Sobota Matilda, ž.; Leon, š., muč.; Karel, spozn. ☽ 22.16
- 15 Nedelja 5. POSTNA; Klemen Marija Dvořak, spoznavavec
 Jezus napove svoje trpljenje (Jan 12, 20–33)
- 16 Ponedeljek Hilarij in Tacijan, muč.; Herbert, š.; Julijan, mučenec
 17 Torek Patricij (Patrik), škof; Jedrt, devica; Jožef iz Arimateje
 18 Sreda Ciril Jeruzalemski, cerkv. učitelj; Salvator, spoznavavec
- 19 Četrtek JOŽEF, MOŽ DEVICE MARIJE
 20 Petek † Žalostna Mati božja; Feliks, Larg, Dionizij, mučenci
 21 Sobota Benedikt, opat; Nikolaj iz Flüe, spozn.; Serapion, škof
 22 Nedelja CVETNA – nedelja trplj.; Lea, ž.; Katarina Švedska, ž.
 Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem (Mr 11, 1–10)
- 23 Ponedeljek Viktorijan, muč.; Jožef Oriol, spozn.; Oton, š. ☺ 2.53
 24 Torek (Gabrijel, nadangel); Simon, otrok, muč.; Marko, muč.
 25 Sreda (Oznanjenje Gospodovo)*; Dizma, desni razbojnik
 26 Četrtek Vel. četrtek; Maksima, muč.; Tekla, muč.; Emanuel, muč.
 27 Petek †† Veliki petek; Janez Damaščan, cerkv. uč.; Rupert, š.
 28 Sobota Velika sobota; Janez Kapistran, spozn.; Sikst III., papež
- 29 Nedelja VELIKA NOČ, VSTAJENJE GOSPODOVO
 Jezus vstane od mrtvih (Jan 20, 1–9)
- 30 Ponedeljek Velikonočni ponedeljek*; Kvirin, mučenec € 12.05
 31 Torek Modest Koroški, škof; Benjamin, mučenec; Balbina, dv.

* Liturgično se praznuje 6. aprila.

2 FRANČIŠEK PAVELSKI

4 IZIDOR

11 LEON VELIKI

16 BERNARDA LUR.

20 VIKTOR

- 1 Sreda Hugon, škof; Venancij, škof, muč.; Teodora, mučenka
 2 Četrtek Frančišek (Branko) Pavelski, spozn.; Marija Egiptovska
 3 Petek † Rihard, škof; Sikst I., papež, mučenec; Irena, devica
 4 Sobota Izidor Seviljski, cerkv. učitelj; Benedikt, spoznavavec
 5 Nedelja 2. VELIKONOČNA, BELA; Vincencij Ferreri, spozn.
 Jezus se prikaže apostolom (Jan 20, 19–31)

- 6 Ponedeljek Gospodovo oznanj.*; Marcellin, muč.; Viljem, op. 5.09
 7 Torek Herman Jožef, spoznavavec; Donat, mučenec
 8 Sreda Albert, škof, mučenec; Amancij, škof; Julija, devica
 9 Četrtek Marija Kleofova, žena; Tomaž Tolentinski in tov., muč.
 10 Petek † Apolonij in tov., muč.; Ezekijel, prerok; Mehtilda, muč.
 11 Sobota Leon Veliki, papež, cerkv. uč.; Domnij (Dujam), š. muč.
 12 Nedelja 3. VELIKONOČNA; Lazar, tržaški mučenec
 Jezusovo slovo od apostolov (Lk 24, 35–48)

- 13 Ponedeljek Hermenegild, m.; Ida, dv.; Maksim in tov., m. 16.44
 14 Torek Justin, mučenec; Valerijan, mučenec; Lidvina, devica
 15 Sreda Peter Gonzales, spoznavavec; Anastazija, devica, muč.
 16 Četrtek Bernarda Lurška, devica; Benedikt Jožef Labre, spozn.
 17 Petek † Anicet, papež, mučenec; Rudolf, muč.; Robert, opat
 18 Sobota Elevterij Ilirski, mučenec; Konrad, spoznavavec
 19 Nedelja 4. VELIKONOČNA; Ema, žena; Leon IX., papež
 Jezus, dobri pastir (Jan 10, 11–18)

- 20 Ponedeljek Viktor; Sulpicij, mučenec; Neža Montepulčanska, devica
 21 Torek Anzelm, cerkv. uč.; Konrad Parzham, spozn. 17.21
 22 Sreda Soter in Gaj, papeža, mučenca; Leonida, mučenec
 23 Četrtek Fidelis Sigmarinški, mučenec; Vojteh (Adalbert), š. muč.
 24 Petek † Jurij (Georgij, Zora), muč.
 25 Sobota Marko, evangelist; Štefan, škof, mučenec; Ermin, škof
 26 Nedelja 5. VELIKONOČNA; Mati dobrega sveta
 Vinska trta in mladike (Jan 15, 1–8)

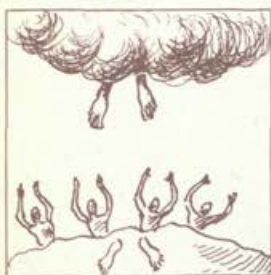
- 27 Ponedeljek USTANOVITEV OF; Hozana Koterska, devica; Peter Kanljij, cerkv. učitelj
 28 Torek Pavel od križa, sp.; Lud. M. Grignon; P. Chanel 18.18
 29 Sreda Peter, mučenec; Robert, opat; Hugon, opat; Pavlin, škof
 30 Četrtek Katarina Sienska, devica; Jožef Kotolengo, spozn.

1 JOŽEF DELAVEC

4 FLORIJAN

7 VNEBOHOD

11 FILIP, JAKOB

15 ZOFIJA

1 Petek

MEDNARODNI PRAZNIK DELA

Jožef Delavec; Jeremija, prerok

2 Sobota

Atanzij, cerkv. učitelj; Evgenij, škof, mučenec

3 Nedelja

6. **VELIKONOČNA**; Aleksander (Saša), papež, mučenec
Jezusova zapoved ljubezni (Jan 15, 9–17)

4 Ponedeljek

(Prošnji dan); Monika, žena; Florijan (Cvetko), muč.

5 Torek

(Prošnji dan); Pij V., p.; Maksim, š.; Angel, muč. ☀ 15.51

6 Sreda

(Prošnji dan); Marija, Srednica milosti; Benedikta, dev.

7 Četrtek

VNEBOHOD GOSPODOV; Stanislav, š. muč.; Gizela, op.

8 Petek

† Peter, škof; Viktor (Zmago), mučenec

9 Sobota

Gregorij Nacianski, škof, cerkv. učitelj; Pahomij, opat
Dan zmage

10 Nedelja

7. **VELIKONOČNA**; Izidor, kmet; Job, očak; Blanda, ž.
Naj bodo vsi eno (Jan 17, 11–19)

11 Ponedeljek

Filip in Jakob, ap.; Mamert, š.; Sigismund (Žiga), muč.

12 Torek

Pankracij, muč.; Nerej in Ahilej, muč.; Filip (Zdenko)

13 Sreda

Robert Belarmin, cerkv. učitelj; Servacij, škof ☽ 11.26

14 Četrtek

Pashal, papež; Justa in Justina, mučenki

15 Petek

† Zofija (Sonja), mučenka; Janez de la Salle, spozn.

16 Sobota

Kraljica apostolov; Janez Nepomuk, muč.; Ubald, škof

17 Nedelja

BINKOŠTI, PRIHOD SVETEGA DUHA; Pashal Bajlonski
Prejmite Svetega Duha (Jan 20, 19–23)

18 Ponedeljek

(Binkoštni ponedeljek); Erik, muč.; Aleksandra in tov.,

19 Torek

Peter Celestin, papež; Ivo, spoznavavec

20 Sreda

(Kvatre); Bernardin Sienski, spoznavavec; Plavtila, žena

21 Četrtek

Andrej Bobola, muč.; Valens, š.; Feliks, spozn. ☽ 4.38

22 Petek

† (Kvatre); Emil (Milan), muč.; Renata, ž.; Julija, devica

23 Sobota

(Kvatre); Janez de Rossi, spozn.; Deziderij (Željko), muč.

24 Nedelja

SV. TROJICA; 1. **POBINKOŠTNA**; **MARIJA POMOČNICA**
Pojdite in učite vse narode (Mt 28, 16–20)

25 Ponedeljek

Gregorij VII., papež; Urban I., papež, muč.; Leon, spozn.
Rojstni dan maršala Tita

26 Torek

Filip (Zdenko) Neri, spoznavavec; Eleverterij, papež, muč.

27 Sreda

Beda Častitljivi, cerkv. uč.; Janez I., p., muč. ☽ 23.32

28 Četrtek

SVETO REŠNJE TELO; Avguštin, škof

29 Petek

† Maksim, škof, muč.; Marija Magdalena Paciška, dv.

30 Sobota

Ivana Orleanska, devica, muč.; Feliks I., papež, muč.

31 Nedelja

2. **POBINKOŠTNA** (9. navadna); Marija Devica, Kraljica
Jezus, gospod sobote (Mr 2, 23–28)

2 MARCELIN

5 SRCE JEZUSOVO

8 MEDARD

9 PRIMOŽ, FELICIJAN

13 ANTON PADOVANSKI

- 1 Ponedeljek Angela Merici, devica; Juvencij, muč.; Fortunat, spozn.
 2 Torek Marcelin in tov., mučenci; Evgenij I., papež
 3 Sreda Klotilda, žena; Oliva, devica; Karel Lwanga, muč.
 4 Četrtek Kvirin, š., muč.; Frančišek Caracciolo, spozn. 3.21
 5 Petek † Srce Jezusovo; Bonifacij, mučenec; Valerija, mučenka
 6 Sobota Norbert, škof; Bertrand Oglejski, škof; Klavdij, škof
 7 Nedelja **3. POBINKOŠTNA; (10. nav.); Robert op.; Ana Garzia, dv. Jezus močnejši od hudega duha (Mr 3, 20–35)**

- 8 Ponedeljek Medard, škof; Viljem, škof; Viktorin, spoznavavec
 9 Torek Primož in Felicijan, mučenca; Mati milosti božje
 10 Sreda Marjeta (Biserka), žena; Bogomil, škof; Timotej, škof
 11 Četrtek Barnaba, apostol; Feliks (Srečko), mučenec
 12 Petek † Janez Fakundski, spozn.; Leon III., papež 5.07
 13 Sobota Anton (Zvonko) Padovanski, cerkv. uč.; Peregrin, muč.
 14 Nedelja **4. POBINKOŠTNA; (11. nav.); Bazilij (Vasilij) Veliki, c. uč. Prilike o božjem kraljestvu (Mr 4, 26–34)**

- 15 Ponedeljek Vid, mučenec; Germana, devica
 16 Torek Frančišek (Branko) Regis, spozn.; Benon, š.; Gvido, sp.
 17 Sreda Gregorij Barbadicij, škof; Rajnerij, spozn.; Adolf, škof
 18 Četrtek Efreem Sirski, cerkv. učitelj; Marina, devica; Marko, muč.
 19 Petek † Julijana Falconieri, dv.; Gervazij in Protazij 13.28
 20 Sobota Silverij I. pap. muč.; Prakseda, dev.
 21 Nedelja **5. POBINKOŠTNA; (12. nav.); Alojzij (Slavko), spozn. Jezus pomiri vihar na morju (Mr 4, 35–41)**

- 22 Ponedeljek Ahacij, muč.; Pavlin Nolanski, škof; Tomaž Moore, muč.
 23 Torek Agripina, devica, mučenka; Janez, muč.; Feliks, muč.
 24 Sreda Kres; Rojstvo Janeza Krstnika; Neronovi mučenci
 25 Četrtek Viljem, opat; Henrik, škof; Lucija, devica, mučenka
 26 Petek † Vigilij, škof, mučenec 5.01
 27 Sobota Hema (Ema) Krška, žena; Ladislav, spoznavavec
 28 Nedelja **6. POBINKOŠTNA; (13. navadna); Pavel I., papež Jezus obudi Jairovo hčer (Mr 5, 21–43)**

- 29 Ponedeljek PETER IN PAVEL, apostola; Marcel, mučenec
 30 Torek Mučenci rimske c.; Spomin ap. Pavla; Lucina, ž.

2 OBISKANJE D. M.

4 URH

7 CIRIL IN METOD

10 AMALIJA

15 VLADIMIR

- 1 Sreda Teobald (Bogoslav), spozn.; Aron, spozn.
 2 Četrtek Obiskanje Device Marije; Oton, škof; Simforoza, muč.
 3 Petek † Irenej, škof, muč.; Leon II., p.; Heliodor, š. ☉ 16.18
DAN BORCA
 Urh (Ulrik), škof; Berta, ž.; Prokop, opat; Ozej in Agej
 5 Nedelja **7. POBINKOŠTNA; (14. nav.); Anton Zaccaria**, spozn.
Jezusa v Nazaretu prezirajo (Mr 6, 1–6)
- 6 Ponedeljek Marija Goretti, mučenka; Izaija, prerok; Bogomila, žena
 7 Torek Ciril in Metod, slovanska apostola; Vilibald, škof
 8 Sreda Elizabeta (Jela, Špela), žena; Hadrijan III., papež
 9 Četrtek Kraljica miru; Gorkumski mučenci; Brikcij, škof
 10 Petek † Sedem bratov mučencev; Amalija (Ljuba), devica
 11 Sobota Pij I., papež, muč.; Olga, žena; Janez, muč. ☽ 20.43
 12 Nedelja **8. POBINKOŠTNA; (15. nav.); Nabor in Feliks**, muč.
Jezus razpošlje apostole (Mr 6, 7–13)
- 13 Ponedeljek Anaklet, papež, muč.; Evgen, m.; Joel in Ezdra, preroka
 14 Torek Bonaventura, cerkv. učitelj; Frančišek Solan, spozn.
 15 Sreda Vladimir, spoznavavec; Henrik, spozn.; Justa, mučenka
 16 Četrtek Karmelska Mati božja; Evstahij, spoznavavec
 17 Petek † Aleš (Aleksij), spoznavavec; Donata in tov., mučenke
 18 Sobota Kamil Leljiški, spozn.; Miroslav, š., muč. ☽ 20.59
 19 Nedelja **9. POBINKOŠTNA; (16. nav.); Vincencij Pavelski**, spozn.
Množica se Jezusu smili (Mr 6, 30–34)
- 20 Ponedeljek Hieronim Emiliani, spoznavavec; Marjeta (Biserka), muč.
 21 Torek Lavrencij Brundizijski, c. uč.; Danijel (Danilo), prerok
 22 Sreda **DAN VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA**
 Marija Magdalena (Majda), spokornica; Teofil, mučenec
 Apolinarij, škof, mučenec; Liborij, škof
 23 Četrtek † Kristina, devica, mučenka; Vincencij, mučenec
 24 Petek Jakob (Rado) st., apostol ☽ 12.00
 25 Sobota **10. POBINKOŠTNA; (17. nav.); Ana, mati Device Marije**
Jezus nasiti pet tisoč mož (Jan 6, 1–15)
- 26 Nedelja
- 27 Ponedeljek Sergij, mučenec; Natalija (Božena), mučenka
 28 Torek Viktor (Zmagoslav) I., papež, muč.; Nazarij in tov., muč.
 29 Sreda Marta, devica; Urban II., papež; Olaf, mučenec
 30 Četrtek Abdon in Senen, mučenca; Julita, muč.; Maksima, muč.
 31 Petek † Ignacij (Ognjeslav) Lojolski, spoznavavec; Fabij, muč.

2 PORCIJUNKULA

4 DOMINIK

8 JANEZ VIANEJ

10 LAVRENCIJ

15 VNEBOVZETJE

AVGUST

VELIKI SRPAN

- 1 Sobota Makabejski bratje; Fides (Vera) in tov., mučenci
- 2 Nedelja **11. POBINKOŠTNA; (18. nav.); Alfonz Ligvorij** ☺ 6.58
Kruh iz nebes (Jan 6, 24–35)
- 3 Ponedeljek Julijan Peter Eymard, spoznavavec; Lidija, žena
- 4 Torek Dominik (Vladimil), spoznavavec; Perpetua, žena
- 5 Sreda Marija Snežna; Ožbalt (Ozvald), spozn.; Kasijan, škof
- 6 Četrtek Spremenjenje Gospodovo; Sikst II., p., muč.; Agapit (Ljubo)
- 7 Petek † Kajetan, spoznavavec; Albert, spozn.; Donat, š. muč.
- 8 Sobota Janez Marija Vianney, spozn.; Miron, škof; Marin, muč.
- 9 Nedelja **12. POBINKOŠTNA; (19. nav.); Roman, m.; Peter Faber**
Jaz sem kruh življenja (Jan 6, 41–51)
- 10 Ponedeljek Lavrencij (Lovro), muč.; Pavla, devica, muč. ☺ 9.50
- 11 Torek Tiburcij, mučenec; Aleksander (Saša), škof
- 12 Sreda Klara (Jasna); devica; Hilarija, žena; Herkulan, škof
- 13 Četrtek Janez Berhmans, spoznavavec; Hipolit in Poncijan, muč.
- 14 Petek † Evzebij, spoznavavec; Demetrij (Mitja), mučenec
- 15 Sobota **VNEBOVZETJE DEVICE MARIJE; Tarzicij, mučenec**
- 16 Nedelja **13. POBINKOŠTNA; (20. nav.); Joahim; Rok, sp.**
Moje telo je res jed (Jan 6, 51–58)
- 17 Ponedeljek Hiacint, spozn.; Pavel in Julijana, muč. ☺ 4.15
- 18 Torek Helena (Alenka, Jelena), žena; Agapit (Ljubo), mučenec
- 19 Sreda Janez Eudes, spoznavavec; Marijan, spoznavavec
- 20 Četrtek Bernard, cerkv. učitelj; Samuel, prerok; Lucij, mučenec
- 21 Petek † Ivana Frančiška Šantalska, žena; Fidelis, mučenec
- 22 Sobota Brezmadežno Srce Marijino; Timotej, mučenec
- 23 Nedelja **14. POBINKOŠTNA; (21. n.); Mohor in Fortunat** € 21.34
Gospod, h komu pojdemo? (Jan 6, 60–69)
- 24 Ponedeljek Jernej, apostol; Aurea (Zlata), mučenka; Roman, škof
- 25 Torek Ludovik IX., spozn.; Lucija, devica; Patricija, devica
- 26 Sreda Ceferin, papež, mučenec; Rufin, škof; Viktor, mučenec
- 27 Četrtek Jožef Kalasancij, spoznavavec; Ruf, škof, mučenec
- 28 Petek † Avguštin, š., cerkv. učitelj; Hermes, muč. Pelagij, muč.
- 29 Sobota Obglavljenje Janeza Krstnika; Marija, Zdravje bolnikov;
Sabina
- 30 Nedelja **15. POBINKOŠTNA; (22. navadna); Roza iz Lime**
Jezus obsoja farizejska izročila (Mr 7, 1–23)
- 31 Ponedeljek Rajmund (Rajko) Nonat, spozn.; Pavlin, š. ☺ 23.01

16 ROK

23 MOHOR IN FORTUNAT

24 JERNEJ

28 AVGUŠTIN

29 JANEZ KRSTNIK

1.	4.43	19.33	14.50	3.29	19.27
2.	4.44	19.32	14.48	4.37	19.49
3.	4.46	19.30	14.44	5.44	20.08
4.	4.47	19.29	14.42	6.49	20.25
5.	4.49	19.28	14.39	7.54	20.40
6.	4.60	19.26	14.36	8.58	22.55
7.	4.51	19.24	14.33	10.03	21.10
8.	4.52	19.23	14.31	11.10	21.28
9.	4.54	19.22	14.28	12.20	21.50
10.	4.55	19.20	14.25	13.32	22.17
11.	4.56	19.18	14.22	14.47	22.55
12.	4.57	19.16	14.19	15.58	23.45
13.	4.58	19.14	14.16	17.01	—
14.	5.00	19.13	14.13	17.52	0.52
15.	5.01	19.12	14.11	18.31	2.12
16.	5.02	19.10	14.08	19.01	3.39
17.	5.03	19.08	14.05	19.25	5.07
18.	5.04	19.06	14.02	19.46	6.34
19.	5.06	19.05	13.59	20.05	7.58
20.	5.07	19.04	13.57	20.25	9.19
21.	5.08	19.02	13.54	20.47	10.40
22.	5.09	19.00	13.51	21.14	11.59
23.	5.10	18.58	13.48	21.46	13.16
24.	5.12	18.57	13.45	22.26	14.27
25.	5.13	18.55	13.42	23.17	15.29
26.	5.14	18.53	13.39	—	16.20
27.	5.15	18.51	13.36	0.15	17.01
28.	5.16	18.49	13.33	1.20	17.31
29.	5.18	18.48	13.30	2.27	17.55
30.	5.19	18.46	13.27	3.34	18.16
31.	5.20	18.44	13.24	4.40	18.32

SONCE VZIDE

SONCE ZAIDE

DAN TRAJA

LUNA VZIDE

LUNA ZAIDE

MENA

- 2. 8. ob 6.58
- ☾ 10. 8. ob 9.50
- ☼ 17. 8. ob 4.15
- ☾ 23. 8. ob 21.34
- 31. 8. ob 23.01

1 EGIDIJ

2 ŠTEFAN

3 PIJ X

4 ROZALIJA

8 ROJSTVO D. M.

1 Torek Egidij (Tilen), opat; Verena, devica; Ana, prerokinja
 2 Sreda Štefan, spoznavavec; Maksima, mučenka; Antonin, muč.
 3 Četrtek Pij X., papež; Simeon, spozn.; Evfemija in tov., muč.
 4 Petek † Rozalija, devica; Ida, žena; Mojzes, prerok
 5 Sobota Lavrencij Justiniani, spoznavavec; Viktorin, škof, muč.
 6 Nedelja 16. **POBINKOŠTNA**; (23. nav.); **ANGELSKA**; Zaharija, pr. Jezus ozdravi gluhtonemega (Mr 7, 31–37)

7 Ponedeljek Marko Križevčan, Štefan Pongrac, Melhior Grodetski, m.
 8 Torek Rojstvo Device Marije*; Peter Klaver, spozn. ☞ 20.38
 9 Sreda Aleksander in Tiburcij, mučenca; Gorgonij, mučenec
 10 Četrtek Nikolaj Tolentinski, spoznavavec; Pulherija, devica
 11 Petek † Prot in Hiacint, mučenca; Ertruda (Erna), devica
 12 Sobota Ime Marijino; Gvido, spoznavavec; Silvin, škof
 13 Nedelja 17. **POBINKOŠTNA**; (24. navadna); Notburga, devica Petrova izpoved o Jezusu (Mr 8, 27–35)

14 Ponedeljek Povišanje sv. križa; Krescencij, muč.; Rozula, mučenka
 15 Torek Žalostna Mati božja; Nikodem, muč.; Albin, š. ☞ 12.10
 16 Sreda Ljudmila, ž.; Edita, devica; Kornelij, p., muč.
 17 Četrtek Rane sv. Frančiška; Lambert, škof, muč.; Hildegarda dv.
 18 Petek † Jožef Kupertinski, sp.; Irena in Zofija, muč.
 19 Sobota Januarij in tov., muč.; Suzana, devica, muč.
 20 Nedelja 18. **POBINKOŠTNA**; (25. nav.); Evstahij in tov., muč. Jezus opominja k ponižnosti (Mr 9, 30–37)

21 Ponedeljek Matej, apostol in evangelist; Jona, prerok
 22 Torek Tomaž Vilanovski, škof; Mavricij in tov., muč. € 10.42
 23 Sreda (Kvatre); Lin, papež, mučenec; Andrej in tov., mučenci
 24 Četrtek Marija Devica, Rešiteljica jetnikov; Rupert, škof
 25 Petek † (Kvatre); Pacifik, spoznavavec; Kleofa, muč.
 26 Sobota (Kvatre); Kanadski mučenci
 27 Nedelja 19. **POBINKOŠTNA**; (26. nav.); Kozma in Damijan, muč. Jezus svari pred pohujšanjem (Mr 9, 38–48)

28 Ponedeljek Venčeslav, muč.; Lioba (Ljuba), devica; Silvin, škof
 29 Torek Mihael, Gabrijel in Rafael, nadangeli; Evtihij in tov., m.
 30 Sreda Hieronim (Jerko), c. uč.; Zofija, ž.; Gregorij, š. ☞ 15.32

2 ANGELI VARUHI

3 TEREZIJA D. J.

4 FRANČIŠEK ASIŠKI

7 ROŽNOVENSKA M. B.

15 TEREZIJA

- 1 Četrtek Remigij, škof; Maksima in Julija, muč.; Dominin, muč.
 2 Petek † Angeli varuhi; Teofil (Bogoljub), spoznavavec
 3 Sobota Terezija Deteta Jezusa, devica; Kandid, mučenec
 4 Nedelja 20. POBINKOŠTNA; ROŽNOVENSKA; (27. navadna);
 Frančišek Asiški

Sveti zakon je neločljiv (Mr 10, 2–16)

- 5 Ponedeljek Placid in tovariši, mučenci; Marcelin, škof
 6 Torek Bruno, spoznavavec; Fides (Vera), devica, mučenka
 7 Sreda Rožnovenska Mati božja; Marko, papež; Sergij, muč.
 8 Četrtek Brigita, ž.; Simeon, starček; Demetrij (Mitja), m. ☞ 5.43
 9 Petek † Posvečenje cerkva (v ljublj. nadškofiji); Janez Leonard
 10 Sobota Frančišek Borgia, spoznavavec; Hugolin, mučenec
 11 Nedelja 21. POBINKOŠTNA (žegn. v ljublj. nadšk.); (28. nav.);
 Materinstvo D. M.
 Jezus o nevarnosti bogastva (Mr 10, 17–30)

- 12 Ponedeljek Maksimiljan Celjski, škof, mučenec; Serafin, spozn.
 13 Torek Edvard, spozn.; Koloman, mučenec; Venancij, opat
 14 Sreda Kalist I., p., muč.; Just, škof; Gaudencij, muč. ☞ 21.21
 15 Četrtek Terezija Avilska, devica; Avrelija, devica; Tekla, devica
 16 Petek Hedvika (Jadviga), žena; Gerard Majella, spoznavavec
 17 Sobota Marjeta Marija Alakok, devica; Viktor in tov., mučenci
 18 Nedelja 22. POBINKOŠTNA; MISIJONSKA; (29. nav.); Luka, ev.
 Jezus o lastnostih apostolov (Mr 10, 35–45)

- 19 Ponedeljek Peter Alkantarski, sp.; Etbin, opat; Izak Jogues, muč.
 20 Torek Janez Kentski, spozn.; Irena, muč.; Felician, mučenec
 21 Sreda Uršula in tovarišice, mučenke; Hilarion, opat
 22 Četrtek Vendelin, opat; Marija Salome, ž. ☞ 3.47
 23 Petek † Posveč. cerkva (v goriški šk.); Anton Marija Claret, š.
 24 Sobota (Rafael, nadangel); Kristina, devica; Feliks, mučenec
 25 Nedelja 23. POBINKOŠTNA; (30. navadna); Krispin, muč.
 Jezus ozdravi slepega (Mr 10, 46–52)

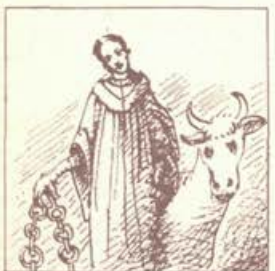
- 26 Ponedeljek Evarist, papež, mučenec; Lucijan, muč.; Gaudioz, škof
 27 Torek Frumencij, škof; Vincencij in Sabina, mučenca
 28 Sreda Simon in Juda, apostola; Cirila, devica; Fidelis muč.
 29 Četrtek Posvečenje cerkva (v mariborski šk.); Narcis, škof
 30 Petek † Marcel in Kasijan, mučenca; Klavdij in tov., mučenci
 31 Sobota Volbenk, škof; Krištof, muč.; Antonin, š. ☞ 7.28

1 VSI SVETI

2 VERNE DUŠE

6 LENART

11 MARTIN

13 STANISLAV

- 1 Nedelja VSI SVETI; 24. POBINKOŠTNA; (Žegn. v m. šk.); (31. n.)
Osmero blagov (Mt 5, 1–12)
- 2 Ponedeljek Spomin vernih duš; Viktorin, škof, muč.; Just, mučenec
- 3 Torek Hubert, š.; Silvija, ž.; Valentin in tov., mučenci
- 4 Sreda Karel (Dragotin) Boromejski, škof; Vital, mučenec
- 5 Četrtek Zaharija in Elizabeta; Svete moči (relikvije)
- 6 Petek † Leonard (Lenart), op.; Feliks, muč.; Sever, š. ☞ 13.47
- 7 Sobota Engelbert, škof; Vilibrord, škof; Herkulan, mučenec
- 8 Nedelja 25. POBINKOŠTNA, ZAHVALNA; (32. nav.); Bogomir, š.
Dar uboge vdove (Mr 12, 38–44)
- 9 Ponedeljek Posveč. bazilike presv. Odreš.; Teodor (Božidar), muč.
- 10 Torek Andrej Avelinski, spoznavavec; Demetrij (Mitja), škof
- 11 Sreda Martin (Davorin), škof; Menas, muč.; Valentin, mučenec
- 12 Četrtek Martin, papež, mučenec; Kuno, škof; Avrelij, mučenec
- 13 Petek † Stanislav Kostka, spozn.; Didak, spozn. ☞ 8.28
- 14 Sobota Jozafat Kunčevič, škof, mučenec; Klementin, mučenec
- 15 Nedelja 26. POBINKOŠTNA; (33. nav.); Albert Veliki, cerkv. uč.
Jezus napoveduje konec sveta (Mr 13, 24–32)
- 16 Ponedeljek Jedrt, devica; Otmar, opat; Edmund, škof
- 17 Torek Gregorij Čudodelnik, škof; Hugon, škof
- 18 Sreda Posvečenje bazilik sv. Petra in Pavla; Roman, muč.
- 19 Četrtek Elizabeta (Jela, Špela), žena; Krispin, mučenec
- 20 Petek † Edmund, škof, mučenec
- 21 Sobota Dar. Device Marije; Kolumban, opat; Albert, š. ☞ 0.13
- 22 Nedelja KRISTUS KRALJ; 27. POBINKOŠTNA; (34. nav.); Cecilija
Moje kraljestvo ni od tega sveta (Jan 18, 33–37)
- 23 Ponedeljek Klemen (Milivoj) I., papež, mučenec; Felicita, mučenka
- 24 Torek Janez od križa, cerkveni učitelj; Krizogon, mučenec
- 25 Sreda Katarina, devica, mučenka; Erazem, mučenec
- 26 Četrtek Silvester, opat; Konrad, škof; Leonard Portomavriški
- 27 Petek † Virgilij, apostol Koroške; Valerijan, š.; Čudodelna svet.
- 28 Sobota Gregorij III., p.; Ruf in tov., muč.; Jakob, spozn. ☞ 22.14
- 29 Nedelja 1. ADVENTNA; Saturnin, mučenec; Gelazij, papež
Opomin k čuječnosti (Lk 21, 25–36)
DAN REPUBLIKE
- 30 Ponedeljek Andrej (Hrabroslov), apostol; Justina, devica, mučenka

3 FRANČIŠEK KSAVER

4 BARBARA

6 NIKOLAJ

7 AMBROZIJ

8 BREZMADEŽNA

- 1 Torek **Marijan in tovariši, mučenci; Natalija (Božena), žena**
- 2 Sreda **Blanka, žena; Pavlina, mučenka**
- 3 Četrtek **Frančišek (Branko) Ksaverij, spozn.; Sofonija, prerok**
- 4 Petek **† Peter Krizolog, cerkv. učitelj; Barbara, devica, muč.**
- 5 Sobota **Nikolaj Tavelič, mučenec; Saba (Savo), opat 21.36**
- 6 Nedelja **2. ADVENTNA; Nikolaj (Miklavž), škof**
Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Lk 3, 1–16)
- 7 Ponedeljek **Ambrozij, škof, cerkv. učitelj; Agaton, mučenec**
- 8 Torek **BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE**
- 9 Sreda **Peter Fourier, spoznavavec; Valerija, mučenka**
- 10 Četrtek **Loretska Mati božja; Melkijad, papež, muč.; Evtalija dev.**
- 11 Petek **† Damaz, papež; Evtihij, mučenec; Danijel, škof**
- 12 Sobota **Aleksander (Saša), mučenec; Maksencij in tov., muč.**
- 13 Nedelja **3. ADVENTNA; Lucija, devica, mučenka**
Janez Krstnik pričuje o Kristusu (Lk 3, 10–18) 22.03
- 14 Ponedeljek **Spiridion (Dušan), škof; Just, mučenec**
- 15 Torek **Anton in tov., mučenci; Konrad, spozn.; Kristina, dev.**
- 16 Sreda **(Kvatre); Evzebij, škof, muč.; Albina, devica; Adolf, škof**
- 17 Četrtek **Lazar, škof; Vivina, devica; Olimpija, žena**
- 18 Petek **† (Kvatre); Gracijan, škof; Teotim in Bazilijan, mučenca**
- 19 Sobota **(Kvatre); Urban V., papež; Tea, mučenka; Favsta, žena**
- 20 Nedelja **4. ADVENTNA; Evangelij in Makarij, mučenca**
Marija obišče Elizabeto (Lk 1, 39–45) 22.09
- 21 Ponedeljek **Tomaž, apostol; Severin, škof; Glicerij, mučenec**
- 22 Torek **Demetrij (Mitja) in tov., mučenci; Frančiška Cabrini, dv. Dan JLA**
- 23 Sreda **Viktorija, devica, mučenka; Servul, spoznavavec**
- 24 Četrtek **Sveti večer; Adam in Eva; Hermina, devica**
- 25 Petek **BOŽIČ, ROJSTVO GOSPODOVO; Anastazija, mučenka**
- 26 Sobota **Štefan, prvi mučenec*; Marín, mučenec**
- 27 Nedelja **NEDELJA SVETE DRUŽINE; Janez Evangelist, apostol**
Dvanajstletni Jezus v templju (Lk 2, 41–52)
- 28 Ponedeljek **Nedolžni otroci; Kastor in tovariši, mučenci 11.43**
- 29 Torek **Tomaž Becket, škof, mučenec; David, kralj**
- 30 Sreda **Evgenij, škof; Liberij, škof; Rajnerij, škof**
- 31 Četrtek **Silvester, papež; Melanija, žena; Katarina Labouré, dv.**

KAKŠNO BO VREME

JANUAR

Če prosinca ni snega,
ga mali traven da.
Prosinec mrzel, da poka,
sadje v jeseni in moka.

Prosinec mil, Bog se usmil'.
Prosinca gorkota, jeseni sirota.

Kadar sv. Pavla (15.) sneži ali deži,
letina slaba in huda preti.

Če sv. Anton (17.) z dežjem prihaja,
še dolgo potem zemljo napaja.

Če Vinka (22.) sonce peče,
v sode vince teče.

Kakor okoli Vincenca (22.) bišó,
tako čez leto ostalo bo.

FEBRUAR

Svečnica zelena,
velika noč snežena.

Če je svečnica topla, sončnega
vremena,
čebele bogate, dobrega plemena.

Ako na svečnico burja vleče,
bo dobro leto,
ako jug, bo slabo.

Na svečnico in Blaževo lepo,
veliko v jeseni vina bo.

Sv. Valentin (14.)
prinese ključke do korenin.

Pust na trati,
velika noč na peči.

Ako pustne dni dežuje,
fižol obilno prideluje.

Če sv. Petra stol (22.) mrzi,
dolgo časa zima še trpi.

Kakršno bo vreme sv. Petra stola dan
tako bo potem še mesec dan.

MAREC

Suščev prah in kup zlata –
iste vrednosti oba.

Sušca veliko meglè,
dobro letino nam daje.

Kar že sušca zeleni,
se rado posuši.

Sv. Jedrt (17.) lepa
dobro letino obeta.

Sv. Jožef (19.) lep in jasen,
dobre letine prerok prijazen.

Sv. Gabrijela (24.) če zmrzuje,
potlej slana nič več ne škoduje.

Če da Rupert (27.) lepe dni,
se seno lahko suši.

APRIL

Če je april deževen,
kmet ne bo reven.

Če sušca sneg kazí,
malega travna sneg gnojí.

Kadar je o mladem mesecu sv. Jurij,
tedaj ni krme.

Če se o Jurijevem kroker v žitu skrje,
mlatič v jeseni mnogo cepcev razbije.

Če veliki petek dežuje,
suho leto napoveduje.

Lepo vreme o veliki noči,
dobra letina že tedaj napoči.

MAJ

Če je ta mesec dosti dežja,
v jeseni bo dosti vsega blaga.

Velikega travna mokrota,
malega srpana (julija) suhota.

Velikega travna, če pogostoma grmi,
kmet se dobre letine veselí.

Slana v začetku maja,
zoritvi sadja jako nagaja.

Na sv. Urbana (25.) sonce gorko,
obilno bo vina, bo sladko;

če pa ta dan prirosí,
trta le cviček rodi.

Če trjakov (12.–14.) dežuje,
dobro letino oznanjuje.

Binkoštno blato – leto bogato.

JUNIJ

Kakor vreme na Medarda (8.) kane,
tako ves mesec ostane.

Če kres deži, orehov ni.

Kukavica dolgo po kresu če kuka,
dragota in glad v deželo pokuka.

Kakršno je vreme kresnic,
takošno bo tudi žanjic.

Pred sv. Vidom (15.) muhe
napovedujejo dneve suhe.

Sv. Peter in Pavel (29.) lep,
brez dežnika greš lahko daleč po
svet'.

JULIJ

Če Marijinega dne (2.) ne bo lepo,
se dež ves mesec ustavi ne bo.

Jakobova ajda in Ožbaltova repa
je malokdaj lepa.

Če na dan Marjete (20.) deži,
orehov pričakovati ni,
seno se ne more posušiti,
lešniki bodo črvoviti.

Če je Jakob lep,
mrzli bodo svetki (božič),
a obilna bo jesen,
je znano vsem ljudem.

AVGUST

Če se megla zjutraj v zrak dviguje,
slabo vreme napoveduje;
če pa zemlja megló posrka,
lepo vreme na vrata trka.

Srpana če veter zvedri,
vreme dolgo še trpi.

Sv. Lovrenc pa sv. Jernej lep,
še dolgo v jeseni bo topel svet.

O velikem šmarnu lepo,
dosti grozdja bo.

Po vremenu sv. Jerneja (24.)
rada vsa jesen se nareja.

Dež na sv. Janeza glave (29.)
rad stori orehe piškave.

SEPTEMBER

Kakršno bo vreme sv. Ila (1.) kazalo,
bo tudi ves mesec ostalo.

Ako je na malo mašo (8.) lepo,
potem bo dva meseca suho.

Na sv. Matevža (21.) vreme ugodno,
tako bo ostalo štiri tedne prihodno.

Če ptice selivke pred sv. Mihielom
(29.) ne leté,
se pred božičem ni bati zime trdé.

OKTOBER

Sv. Gal (16.) deževen ali suh –
prihodnjega leta ovaduh.

Če se drevje pozno obleti,
huda zima sledí.

Sv. Luka (18.) sneg prikuka.

Kakor je sv. Uršula (21.) pričela,
zo zima vsa izpela.

Ko žerjav leti na tuje,
zima se že približuje.

NOVEMBER

Deževni vsi sveti,
pozimi hudi zameti.

Macesen se vselej na kopno obleti,
prej zapadli sneg ne obleži.

Kolikor ima Lenart (6.) snega na
planini,
toliko ga ima božič v dolni.

Vreme sv. Katarine (25.)
tudi prosinca ne mine.

Če Martinova gos po ledu plazi,
o božiču navadno po blatu gazi.

Sneg, ki na sv. Andreja (30.) pade,
sto dni leži in žito mori.

DECEMBER

Prvi teden v adventu mraz
trajal bo ves zimski čas.

Dež in veter pred božičem
koplje jamo rad mrličem.

Ako na božič dežuje,
bo prihodnje leto mokro.

Božični dež – vzame rž.

Zelen božič – bela velika noč.

Veter na sveti dan obeta
dosti sadja drugega leta.

Jasno in svetlo če je na sveti večer,
letina prav dobro se rada primer',
sveti večer če oblačno, temno,
žita bo prazno ob letu gumno.

Če nedolžni otročiči so oblačni,
prihodnjega leta ne bodo kruha lačni.

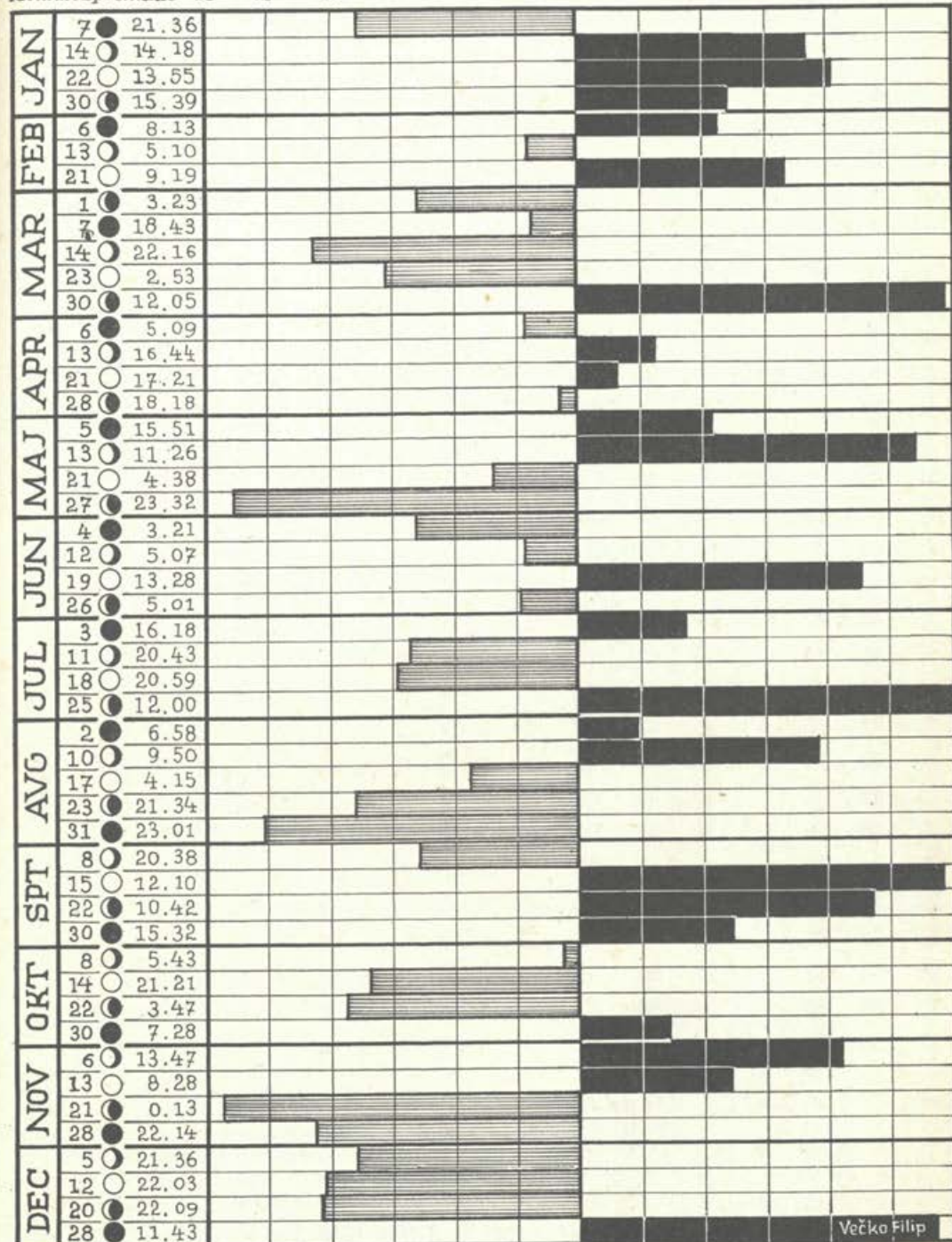
LEPO

SPREMENLJIVO

GRDO

Mesec, dan in ura
luninih sprememb

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	

Večko Filip

○ Prvi krajec ○ Ščip (polna luna) ● Zadnji krajec ● Mlaj

Diagram vremena po Herschlovem ključu za leto 1970. Navpičnice označujejo ure od polnoči (0. h) do pol dne (12. h) in nazaj do polnoči (24. h). Ob levem robu je naznačen čas Luninih men. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bolj se svetlejši trak na levi strani približuje levemu robu — polnoči (24. h), tem zanesljiveje pa bo grdo, čim bolj se temni trak na desni strani približuje desnemu robu — poldnevu (12. h). Diagram je razumeti tako: ko določa trak za tisti dan tako ali tako vreme, velja to za približno tiste dni.

STOLETNI KOLEDAR

1801–1900				1901–2000				Meseci											
Leta				Leta				J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
01	29	57	85		25	53	81	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
02	30	58	86		26	54	82	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
03	31	59	87		27	55	83	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
04	32	60	88		28	56	84	0	3	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
05	33	61	89	01	29	57	85	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
06	34	62	90	02	30	58	86	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
07	35	63	91	03	31	59	87	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
08	36	64	92	04	32	60	88	5	1	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
09	37	65	93	05	33	61	89	0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
10	38	66	94	06	34	62	90	1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
11	39	67	95	07	35	63	91	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
12	40	68	96	08	36	64	92	3	6	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
13	41	69	97	09	37	65	93	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
14	42	70	98	10	38	66	94	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
15	43	71	99	11	39	67	95	0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
16	44	72		12	40	68	96	1	4	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
17	45	73		13	41	69	97	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
18	46	74		14	42	70	98	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
19	47	75		15	43	71	99	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
20	48	76		16	44	72	00	6	2	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
21	49	77		17	45	73		1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
22	50	78		18	46	74		2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
23	51	79		19	47	75		3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
24	52	80		20	48	76		4	0	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
25	53	81		21	49	77		6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
26	54	82		22	50	78		0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
27	55	83		23	51	79		1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
28	56	84		24	52	80		2	5	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1

Dnevi

N	1	8	15	22	29	36
P	2	9	16	23	30	37
T	3	10	17	24	31	
S	4	11	18	25	32	
Č	5	12	19	26	33	
P	6	13	20	27	34	
S	7	14	21	28	35	

Uporaba. Na kateri dan pride npr. 29. november 1943? Najprej poiščemo leto 43. Najdemo ga v drugem stolpcu tega stoletja. V isti vrsti poiščemo število, ki je v stolpcu N (november). Dobimo število 1. To število prištejemo k datumu, torej $29 + 1 = 30$. V tabeli »Dnevi« poiščemo število 30 in vidimo, da je to ponedeljek.

Škof Slomšek je umrl 24. 9. 1862. Kateri dan v tednu je bil to? Poiščimo leto 1862; najdemo ga v tretjem stolpcu 19. stoletja. V isti vrsti poiščemo število, ki je v stolpcu S (september); to je število 1. Prištejemo ga datumu: $24 + 1 = 25$. V tabeli »Dnevi« vidimo, da je število 25 v vrsti, v kateri je označen dan sreda.

PREUREDITEV CERKVENEGA KOLEDARJA

Nobena izmed posledic 2. vatikanskega cerkvenega zbora doslej ni zbudila tolikšnega pisanja in govorjenja v javnosti kakor objava novega cerkvenega bogoslužnega koledarja. To pa predvsem zato, ker so časopisi pisali o ukinitvi nekaterih svetnikov; o tem, da so nekateri kraji, ljudje ali stanovi izgubili svoje nebeške zavetnike — patrone, in podobno. Seveda je to pisanje šlo mimo tistega, kar je namen preureditve cerkvenega koledarja in je bilo naročeno že pred 6 leti na koncilu.

Prvo mesto v cerkvenem koledarju mora imeti Kristus, tako da v teku leta praznujemo celotno njegovo odrešilno delo »od učlovečenja in rojstva do vnebohoda, do binškošnega praznika in do pričakovanja blaženega upanja in Gospodovega prihoda« (konstitucija o sv. bogoslužju = B 102). Na drugem mestu je Marija, »ki je neločljivo povezana z odrešilnim delom svojega Sina« (B 103). Med letom se pa spominjamo tudi svetnikov, »ki so s Kristusom trpeli in so z njim poveličani«, nam pa so »zrgled, ki naj nas po Kristusu potegne k Očetu« (B 104).

Če imamo pred seboj ta osnovna načela, bomo razumeli, da v cerkvenem koledarju niso najvažnejši svetniki, ampak da je treba koledar tako urediti, da bo v središču največji praznik velika noč, vsak teden pa nedelja, ki je »prvi in glavni prazniški dan« (B 106).

Cerkveni koledar je predvsem zato, da ureja bogoslužje: mašo, molitev duhovnikov in redovnikov ter obrede, ki so v zvezi s cerkvenim letom. Zato vpliva koledar na življenje vernikov posredno po teh obredih, na življenje ljudi, ki niso verni, pa le zaradi tega, ker je vsa sedanja kultura prevzela v bistvu krščanski cerkveni koledar. Tem ljudem ostanejo skriti globlji razlogi reforme koledarja. Ne zanima jih toliko, da bo priprava za veliko noč odslej le 6 tednov posta, ne bo pa več predpostnega časa; da po binškoštih ne bo več osmine, ker so binškošti same sklep velike noči; zelo pa opazijo, da ne bomo več po vsem svetu obvezno praznovali nekaterih svetnikov, katerih ime jim je drago.

Pri reviziji svetniških godov je obveljalo načelo, naj se v celotni Cerkvi, za katero velja splošni koledar, »obhajajo le tisti godovi, ko slavimo svetnike zares vseobčnega pomena« (B 111). Tako ne bomo več dolžni obvezno povsod praznovati godov svetnikov, ki so bili morda nekoč znameniti v svojem kraju in so jih zaradi enega ali drugega vzroka začeli častiti po vsej Cerkvi, danes pa jih poznajo le še v kaki škofiji ali redovni družini. Tudi ne bodo več obvezni tisti svetniki, ki so živeli pred tako davnimi leti, da so iz njihovega življenja znane le nezanesljive legende in so zato težko nam v zgled.

Popolnoma napačna pa je predstava, da zdaj ti svetniki, ki so črtani iz splošnega koledarja, niso več svetniki, ali da je prepovedano nositi njihovo ime in obhajati njihove godove. Cerkev jih namreč ni črtala iz seznama svetnikov, ki se imenuje martirologij, ampak le iz koledarja, ki ureja javno češčenje. Z zmanjšanjem števila obveznih svetniških godov je hotela Cerkev doseči zlasti to, da ostane večina delavnikov liturgično prostih, to je, da bomo lahko tisti dan pri maši brali odlomke sv. pisma, ki so na vrsti v tistem času, in da bomo v mašnih molitvah laže molili za konkretne potrebe zbranih ljudi, ker bo mašnik lahko poljubno izbiral mašne prošnje. Prav zato pa bodo lahko tam, kjer bodo želeli, častili druge svetnike, če jih posebej spoštujejo.

V letu 1971, ko bodo izšle že nove knjige za mašo in duhovniške molitve, bo pa v cerkvenem koledarju še nekaj sprememb: nekateri svetniki bodo postavljeni na druge dneve. Zakaj? Nekateri, da bi se umaknili iz postnega časa, ki mora biti posvečen samo pripravi na veliko noč; drugi, da bi jih praznovali tisti dan, ko so umrli, ker je to po starem cerkvenem izročilu njihov rojstni dan za nebesa. Vendar naj to premikanje nikogar preveč ne moti — tudi doslej so se že dogajale take spremembe, pa na osebno godovanje navadno to ni vplivalo: v neuradnih koledarjih in pratikah je vrsta svetnikov na starih dnevih, čeprav so bili že pred mnogimi leti cerkveno prestavljeni na druge dneve. Tako bo verjetno tudi v bodoče; ni namreč nujno, da se godovanje, ki je zasebna zadeva, povsem sklada z uradnim, po vsem svetu istočasnim cerkvenim obredom.

Namesto nekaterih manj znanih, a v bistvu evropskih svetnikov, so pa v splošnem koledarju dobili svoj dan tudi taki novejši svetniki, ki so živeli v drugih delih sveta, v Afriki, Aziji ali Ameriki. Katoličani naj bi se namreč bolje zavedli svoje povezanosti z brati vsega sveta, naša Cerkev pa naj bi tudi na ta način postala bolj domača za vse ljudi.

KOLEDNICA

(Narodna)

Bog daj srečo, hišni oče,
hišni oče, hišna mati!
naj sprostre nad vašo hišo
svoja krila angel zlati,
mir, edinost in veselje
iz višave v hišo trosi,
drage vaše glave varje,
dobra dela k Bogu nosi!

Skrb, bolezen in nesreče,
naj podi od vaše hiše,
z dobrotljivo svojo roko
naj vam grenke solze briše,
vaše upe, vaše nade
v svoje bukve zapisuje
in s periščem polnim hrame
vsako jesen napolnjuje,
hišno sleme ognja varje,
polja toče in viharja.
Naj vas spremlja na vseh potih,
sije zarja naj Njegova.

Dobri ljudi, dobri starši,
veselite se z družino.
Bog daj srečo, hišni oče,
hišni oče, hišna mati!

BOŽIČNO VOŠČILO

Ko zamišljeno stojimo pred jaslicami, skušamo znova razumeti njihov pomen, njihovo sporočilo v današnjem času. Vemo in verujemo, da gre pri tem za nekaj velikega, resničnega, zgodovinskega, za nekaj, kar je bilo, je in bo odrešljivo za vse človeštvo. Jezus Kristus je bil kot pravi človek rojen iz Marije Device. Njegovo rojstvo pomeni svetovno zgodovinski preobrat, njegovo poslanstvo se razteza na ves svet, na vse ljudi. Prišel je za vse in prinesel na svet resnično sporočilo od nebeškega Očeta. V njem je Bog postal človek in človek Bog. Božič ali praznik rojstva Gospodovega ne pomeni samo preteklost — zgodilo se je v dneh cesarja Avgusta — pomeni tudi sedanost — vsem, ki vanj verujejo, daje moč, da postanejo otroci božji. Njegovo kraljestvo, njegovo gospostvo nad srci, je še v rasti, polnost časov se še ni uresničila. To je razsežnost prihodnosti.

Gledamo v tako ljubke domače jaslice. Ali nas pogled nanje vodi resnično k bistvenemu spoznanju, ali nas odvrta od njega?

Tu se začnajo težave. Kdo bi mogel tajiti, da podobe, ki predstavljajo spomin na betlehemske dogodke, niso bile ustvarjene iz preprostega, domiselnega domačega občutja in iskrene vernosti? Ali ni vse tako, kakor nam pripoveduje svetopisemsko sporočilo, ki govori o jaslih in hlevu, o angelih in zvezdah, o pastirjih in modrih? Naši pesniki in pisatelji so ta dogodek dojeli z enako vernostjo kakor preprosti ljudje. Oton Župančič poje celo, da »slovenski strop«, pod katerim je miza, ki simbolično združuje vso družino, »izhaja iz kota, od jaslic, od Betlehema, od rojstva božjega, od božiča«. Pisatelj Ivan Pregelj je pa zapisal: »O Bog, kaj bi počeli sinovi slovenske matere, da nimajo slovenskega božiča, svojih božičnih pesmi, polnočnice, jaslic in svojega upanja v večno živga Boga in Odrešenika sveta Jezusa Kristusa...«

Ko se tako leto za letom zlasti o božičnih praznikih spominjamo velike skrivnosti učlovečenja večne Besede in nam pri tem jaslice pomenijo občuten izraz te skrivnosti, pa se potem spet vrnemo v svoje vsakdanje življenje, ali pomislimo, kaj bi nam ta skrivnost božjega učlovečenja morala pomeniti? Ostanimo pri jaslicah, ob revnem hlevcu, pri revnih pastirjih, ki so bili prvi poklicani, da molijo to veliko skrivnost. Jaslice in pastirji nam pomenijo resničnost in simbol hkrati. Ostanimo pri simbolu. Večna Beseda, Sin Očeta, stopi iz sijaja svojega božjega bivanja na zemljo in si privzame nebogljeno človeško podobo. On, večni Sin Očeta, se začasno odreče svojemu božjemu gospostvu in sija ju, kar je za človeški razum nekaj nedoumljivega, in gre v človeško minljivost, prevzame — razen greha — vso človeško usodo nase, tako da jo od rojstva do smrti deli z ljudmi.

Velika je ta skrivnost predvsem zato, ker je s tem že izraženo, da Bog hoče sprejeti vse človeštvo v delež svojega življenja in odrešenja.

Učlovečeni Sin božji deli usodo zaradi posledic izvirnega greha trpečega človeštva, deli usodo revnih v polnem pomenu te besede. Sprejel je naše življenje, da bi nas rešil teh posledic in bi postali deležni njegovega življenja in poveljanja.

To je vsebina božičnega oznanila. Bog je prišel na svet. Zdaj je tu. »Ne bojte se; zakaj, glejte, oznanjam vam veliko veselje, ki bo za vse ljudstvo: Rodil se nam je danes v mestu Davidovem Zveličar, ki je Kristus Gospod« (Lk 2, 10—12). Če pravimo: božič je, hočemo s tem reči: Bog je povedal s tem vsemu svetu svojo najglobljo, svojo najlepšo besedo v učlovečeni Besedi. In ta beseda se imenuje: Ljubim te, ti, svet, in ti, človek. To je skrivnost, ki je nedoumljiva tudi za vernega človeka, pa vendarle čista resničnost.

Tej skrivnosti že od nekdaj dajemo tudi čisto zunanji, človeški poudarek. Božično skrivnost spremlja lepa liturgija, nanjo nas pripravlja adventni čas in vrsta raznih običajev od adventnega venca do božičnega drevesa in postavljanja jaslic.

Ob dandanašnjih pripravah na božič in ob sedanjem praznovanju tega praznika pa se nam nehote vsiljuje trdo vprašanje: ali nismo iz teh znamenj vernega prazničnega razpoloženja napravili nekaj, kar spominja na malikovalstvo? Ali ne delamo božičnega drevesa zato, da pod njim postavljamo razna darila, s katerimi se potem bahavo ponajšaj odrasli prav tako kakor otroci? Ali sploh še klečimo pred jaslicami, da bi premišljevali čudovito skrivnost učlovečenja božjega Sina, ali pa nam je vse to praznično razpoloženje le še priložnost, da več in še bolj jemo in pijemo kakor sicer. Ponekod po svetu so simbole krščanske verske skrivnosti spremenili v reklamo, ki v razkošni svetlobi ponuja razno blago in vabi ljudi, da se odločajo za nakup stvari, ki prav nič ne spominjajo na revščino betlehemskega hleva in pastirjev. Adventni čas, ki naj bi bil čas priprave na božič, čas razmišljanja in resnobe, je postal čas najbolj oglušujočega poslovnega hrupa v celem svetu. V ta hrup se uvrščajo potovanja, razkošne zabave in prireditve. Božič postaja čedalje bolj praznik predvsem posvetnega veselja in uživanja, kar mu jemlje njegovo prvotno vsebino in jo siromaši, človeku pa zatemnjuje pravo notranje veselje, veselje, ki ga je betlehemskim pastirjem naznanil angel »za vse ljudstvo«.

Ob takem popačevanju božiča pozabljamo tudi na bolnike, na reveže, na trpine vseh vrst doma in po svetu, na milijone lačnih.

Ali se kristjani zavedamo, da smo k temu poplitvenju božične misli tudi sami prispe-

vali svoj delež, ker tudi sami težimo bolj za zunanjim praznovanjem kakor za resnično duhovno zbranosťjo? Ali se zavedamo, da so tudi med nami še ljudje, ki jim božično razkošje ni v tolažbo, marveč prej vzrok za obup? Kakor se veselimo, da nam je napredek omogočil boljše življenje, kot smo ga imeli nekoč, bi naj bil božič praznik zahvale za to, ne pa zunanja priložnost za iskanje čedalje večjih užitkov.

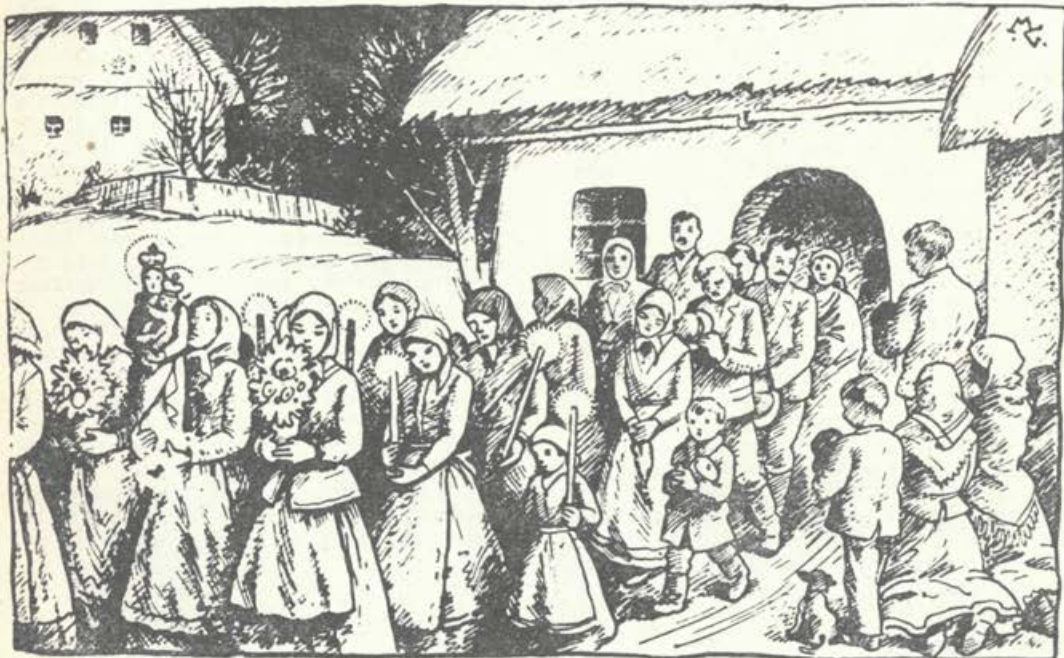
Veliki praznik tihote, notranje zbranosťi in iskrene vernosti, na katerega smo se nekoč pripravljali ves adventni čas, sta nam danes poplitvila in popačila poslovni, kupčijski hrup in želja po uživanju. Otroci, ki samo čakajo, kaj jim bo prinesel »jezušček«, so izgubili tisto strmenje pred jaslicami, ki naj bi jim pomenilo skrivnostno začudenje. Nič čudnega ni, če ob takem povsem zunanjem praznovanju božiča izgublja naša vera svojo življenjsko moč, če usiha krščanski idealizem, ker s tem sami izgublamo središče življenja, namesto da bi se prizadevali, da bi to središče našega življenja v tihem premišljevanju duha z velikim krščanskim idealom iskali in krepili.

Ne gre za to, da bi spremenili ta posvetni hrup božičnega praznika, njegovo poplitvenje in popačenje, marveč za to, da resno premislimo, kako naj bi božič praznovali kristjani, kako naj bi iskali nove simbole božičnega praznovanja, ki bi se ločili od sedanjih, popolnoma skomercializiranih. Krščanstvo je nekoč s svojo duhovno vsebino dalo poganskim navadam novo vred-

nost, danes pa mnogi krščanstvu sveti simboli izgublajo svojo pravo vrednoto prav zato, ker jih kupčijski svet izrablja v svoje namene in jih poplitvuje s svojim malikovalstvom.

Če hočemo vrniti božičnemu prazniku njegovo pravo versko vsebino, ga moramo obhajati predvsem z večjo notranjo zbranosťjo, z globljo vero, z večjim prizadevanjem v poglobljanje njegove skrivnosti, z misljo, kako revne so bile jasli, v katerih se je rodil Bog in da se je razodel najprej revnim pastirjem.

Kristjani bi se morali bojevati proti čedalje bolj neznosnemu hlastanju po ugodnem življenju. Čedalje večja izbira raznih užitkov, zabav, razkošja in drugih možnosti lahkotnega, brezskrbnega življenja, je velika skušnjava, ki se ji mnogi vdajo. Božič naj bi nam bil torej poziv k večji zbranosťi, k resnejšemu razmišljanju, k večji zmernosti, ki naj bi nas odvrčala od nepretrganega lova za denarjem, za raznimi užitki, za vsem tistim, kar mislimo, da moramo imeti tudi za vsako ceno, ker vidimo, da imajo to tudi drugi. Zgled revnega Krstusa bi moral oblikovati kristjana. Krščanski prazniki, predvsem božič, bi morali biti spet dnevi iskrene vere, globoke zbranosťi tako v osebнем življenju kakor v življenju naših družin. Zmernost v vsem, tudi v oblačenju, v uživanju, skromnost in preprosto življenje bo bolj kot vse drugo prispevalo krščanski delež k reformi človeške družbe. Samo iz te zmernosti lahko zraste moč krščanskega idealizma, moč, da si v hitrici sedanjega živ-

Maksim Gaspari: Marijino popotovanje

ljenja vzamemo tudi dovolj časa za Boga in svojega bližnjega, za notranjo zbranost in odprtost za vse dobro. Krščanski božič nam mora biti več, nekaj bistveno povsem drugega od tistega, kar je iz njega naredila posvetna gonja za kupčijami in užitki. Samo tako bo božič spet božič, praznik notranjega

veselja, tihe zbranosti, osebne in družinske sreče, praznik poglobljene vere v veliko skrivnost učlovečenja in odrešenja. Samo tako bodo tudi njegovi simboli ohranili svojo vrednost.

S to mislijo si želimo blagoslovljene božične praznike!

NOVA ZAPOVED JE VENKAJ ŠLA

(Narodna)

Ena zapoved je venkaj šla
Od cesarja Avgustuza,
De more cel svet popisani bit'
In sveti Jožef z Marijo prit'.
Oj srečno naprej
Porajžata zdej.

Proti Betlehemu rajžata,
Enega oslička imata.
Marijo pa zebe v nogé
Pa še rajši le k nogam gré.
Sveti Jožef gre jerporje iskat,
O, Bog mu jih daj,
Noč bode zdaj!

Pri žlahtni hiš' jih ni dobil,
Zato je še bolj žalosten bil.
Svet' Jožef se je jokalo milo,
Marija ga trošta lepo:
»Oh vsmili se Bogu,
Trpiva voljnó!«

Pred mestom stoji štalica,
Nad njo zapoje grlica.
Marija pravi: »Jožef moj!
Pojva v to štal'co nocoj!«
O, temna ta noč,
kdo bo dal luč?

Jožef pa gre in molči,
Molila sta do polnoči.
Prišel je z nebes v štal'co šan,
Svet' se kakor o poldan:
O, srečna ta noč,
Bog dal je pomoč!

Pastirci ovce vganjejo,
Okol štal'ce vid'jo angela.
Angel jih je troštal in budil:
»Nocoj se j' nam Zveličar rodil.
Nocoj ta sveti večer,
Daj ljudem ta mir!«

Jožef pa ni bil v štalici,
Slišal je peti angelce.
Marija ga kliče lepó.
To sveto dete kaže mu:
»O, Jožef ti moj,
To je Bog tvojl!«

V jaslice Ga položi
Pred volčka in oslička.
Oba sta padla na nogé.
Na tla sta položila glavé:
Še ž'vina spozna
tam svoj'ga Boga!

Pastirci v štalco pridejo,
Le-to Dete gledajo.
Padli so na svoj obraz,
Spoznal' so Jezusa ta čas,
Da Bog je z nebes
In človek vmes.

Marija vzame Dete in gré,
In da kušnit' pastircem nogé.
Dal je ofer vsakter,
Kakor zamore 'n 'boj pastir.
Marija za to
Zahvali lepó.

Pastirci gredo k ovcam spet,
Razvesele ves zvoljen svet.
Odprimo srce nocoj,
De pojde noter Zveličar moj!
Čast bodi Bogu
Očetu, Sinu in svet'mu Duhú,
Devici Mariji in Jožefu!
Oh Jezus nam daj
Vsem skupaj svet' raj.

SLAVA BOGU NA VIŠAVAH

(Ob 1100-letnici poslanice papeža Hadriana II. slovanskim knezom)

Slava Bogu na višavah! Ta angelski božični slavospev, ki se je v skrivnostni prvi noči razlegal po betlehemskih poljanah in dramil preproste betlehemske pastirje, še vedno odmeva v krščanskih srcih in v cerkvenem bogoslužju ter slovesno nazorno opozarja, da božična skrivnost Gospodovega rojstva ni davno obledel zgodovinski spomin, ampak neprestano se obnavljajoča resnica, vedno živa in oživljajoča skrivnost krščanske vere in ljubezni.

V KRŠČANSKI ZGODOVINI

Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so blage volje! Ta božični slavospev nebeških krilatcev je z zlatimi črkami začrtan v cerkveno zgodovino in v krščansko bogoslužje.

Angelski slavospev v cerkvenem bogoslužju je najbolj pospeševala rimska Cerkev. V prvih stoletjih krščanska Cerkev še ni imela posebnega praznika Gospodovega rojstva. To veselo skrivnost krščanske vere so pričeli s posebnim praznikom slaviti najprej v Rimu okoli leta 330. Na krščanskem Vzhodu so spomin Kristusovega rojstva pred četrtem stoletjem in še do konca istega združevali s praznikom Razglašanja Gospodovega, dne 6. januarja. Iz Rima pa se je praznik Rojstva Gospodovega razširil tudi na Vzhod, a tam so se še potem ohranili sledovi skupnega praznovanja obeh krščanskih resnic.

Rimska Cerkev se ni zadovoljila s tem, da se je božični angelski slavospev veselo razlegal le v božičnem bogoslužju. Saj se pravzaprav v vsaki maši skupno z velikonočno skrivnostjo Kristusove odrešilne smrti obnavlja tudi božična skrivnost učlovečenja in rojstva Gospodovega. Zato so v rimski mašni obred v 6. stoletju sprejeli tudi božični angelski slavospev, pomnožen z drugimi vzkliki v slavo svete Trojice. Ta razširjeni angelski slavospev je nastal na Vzhodu, a tam se nikoli ni rabil pri maši, ampak le v jutranjih cerkvenih molitvah. Tako je na Vzhodu ostalo še danes.

V zahodni Cerkvi so angelski slavospev (Gloria-Slava) molili in peli izprva le v mašnem obredu ob nedeljah in godovih mučenecov, a samo škofje. Navadni mašniki so smeli peti Slavo (Gloria) le o veliki noči. Šele v 11. stoletju je v tem pogledu prenehala razlika med škofi in navadnimi mašniki.

V tej zgodovini angelskega slavospeva je prav živo izražena zveza med božičem in veliko nočjo, med Kristusovim rojstvom in njegovo odrešilno smrtjo na križu, ki se neprestano obnavlja v daritvi svete maše, da se more vse človeštvo do konca sveta udeleževati obilnih sadov Kristusove odrešilne smrti.

Najživahneje in najveseleje se razlega angelski slavospev o božiču ne le pri maši, ampak tudi v mnogih ljudskih božičnih pesmih v cerkvi in ob jaslicah. Obenem pa je angelski slavospev najznačilnejši vzklik veselja svete Cerkve sploh. To čutimo najbolj o veliki noči. Ko veliko soboto ta pesem po dneh trpljenja in žalosti zopet zadoni pri maši, se po žalosti velikega petka zopet oglasijo zvončki pri oltarju, zapoje orgle na koru in zadone zvonovi v zvoniku. To je vzklik veselja vseh vernikov, da se Kristusovo učlovečenje, rojstvo in odrešenje še vedno nadaljuje v tako ljudomilni obliki, da se tako rekoč Kristus iznova rodi na oltarju in v srcih vernikov, deli človeštvu mir in blaži človeško voljo.

Najbolj radostno in pomenljivo pa se je razlegal angelski slavospev v tisti dobi, ko so o veliki noči krščevali na novo pokristjanjene pogane in jih sprejemali v sveto Cerkev. Ti novokrščeni so najgloblje občutili sveto radost angelskega slavospeva; saj so tudi najgloblje postali deležni Kristusovega učlovečenja, rojstva in odrešenja. V njih in z njimi je vsa cerkvena občina slavila obnavljanje, nadaljevanje in spajanje božične in velikonočne skrivnosti. V dobi pokristjanjevanja narodov so se najživeje zavedali zveze med angelskim slavospevom in sveto mašo, med božičem in veliko nočjo, med radostjo ob Gospodovem rojstvu in med veseljem ob sprejemu novih množic v sveto Cerkev.

V tem okviru krščanske preteklosti bomo mogli razumeti, kako pomenljivo je božični angelski slavospev zapisan na največičastnejšem listu stare slovanske cerkvene zgodovine iz one slavne dobe, ko je panonski knez Kocelj kot pokrovitelj svetega Metoda odločilno posegel v cerkveno in politično zgodovino devetega stoletja.

V STARI SLOVENSKI ZGODOVINI

Slava Bogu na višavah in na zemlji mir, v ljudeh blaga volja! S tem radostnim božičnim vzklikom se začenja znamenita poslanica papeža Hadriana II. (leta 869) slovanskim knezom Rastislavu, Svetopolku in Koclju, dovoljenje slovanskega bogoslužja in podlaga za ustanovitev slovanske panonske nadškofije svetega Metoda. Ohranjena je, žal, le v prostem staroslovenskem prevodu. Poslanica še na poseben način spada v našo slovensko zgodovino. Naslovljena je trem slovanskim knezom, a v resnici jo je sveti Metod prinesel naravnost knezu Koclju; s Kocljevim sodelovanjem in pod njegovim pokroviteljstvom je bila z ustanovitvijo panonske nadškofije, dana cerkvenopravna podlaga za izvajanje odlokov te poslanice.

Svetopisemski stavki so v poslanici navedeni v prostem prevodu, okrajšani in prilagojeni besedni zvezi poslanice. Le začetni svetopisemski vzklík je zapisan natančno po staroslovenskem svetopisemskem prevodu, ker so bile te besede pač dobro znane iz bogoslužja.

Tak liturgični začetek je v papeških pismih redek in nenavaden. Že zaradi tega nenavadnega začetka so se nekaterim učenjakom zbužali dvomi o pristnosti te Hadrianove poslanice. Nihče pa še ni natančneje preiskal, kako značilno se njen začetek ujema z vsebino in z zgodovinskim okvirom pomembne poslanice.

Slovesni začetni stavek Hadrianove poslanice se prav značilno ujema z vso zgodovino angelskega slavospeva v krščanskem bogoslužju. To je izraz papeževega veselja ob uspešnem apostolskem delu sv. Cirila in Metoda, ki sta s sveto gorečnostjo in ljudomilo poljudnostjo razvnela novo versko gibanje med že pokristjanjenimi Slovani ter ustvarila nadobudno podlago za pokristjanjevanje nepreglednih množic še poganskih Slovanov.

Torej ima slovesni začetni stavek Hadrianove poslanice popolnoma isti značilni pomen kakor že v pojasnjeni zgodovini krščanstva in cerkvenega bogoslužja. Panonija je bila takrat že pokristjanjena. Toda papež je s tem pismom poslal Metoda ne le Kocljcu, ampak vsem slovanskim deželam, kakor bremo v staroslovenskem žitju Metodija: »Ne le tebi edinemu, ampak vsem onim slovanskim deželam ga pošiljam učitelja od Boga in od svetega apostola Petra.« Zgodovinarji mislijo, da je bil sveti Metod s tem pismom postavljen za papeževega legata (poslanca) za pokristjanjevanje slovanskih narodov, kakor isti staroslovenski vir še enkrat poudarja: »V njegovih (Metodovih) rokah so od Boga in apostolskega sedeža vse slovanske dežele.« Z utrjevanjem in širjenjem krščanstva med Slovani je torej sveti Metod res pospeševal, da so se narodi udeleževali Kristusovega učlovečenja in odrešenja, da se je Kristusovo rojstvo in odrešenje obnavljalo, nadaljevalo in širilo v duhu božičnega angelskega slavospeva.

Hadrianova poslanica slovanskim knezom ni niti prva niti edina, ki se začinja z radostnim božičnim vzklíkom. S tem vzklíkom se začinjajo tri pisma papeža Gregorija Velikega. Posebno je značilno njegovo pismo prvemu angleškemu škofu, svetemu Avguštinu leta 601, ki se začinja in končuje s tem slavospevom, v primernem soglasju z vso vsebino, ki izraža papeževo veselje ob pokristjanjenju Anglov.

Podobno značilno so te besede zapisane v veliki dvorani nekdanje papeževe palače v rimskem Lateranu. V tej dvorani je papež Leon II. leta 800 sprejel cesarja Karla Velikega in jo okrasil z veličastnim mozaikom, ki predstavlja, kako Kristus naroča apostolom, naj uče vse narode. Na vnanjem robu ob sliki pa je napis: »Slava Bogu v višavah in na zemlji mir ljudem, ki so blage volje.«

V isti dvorani je papež Hadrian II. dne 20. februarja leta 868 pogostil grške menihe, med njimi gotovo tudi sv. Cirila in Metoda; verjetno je, da sta prav ona bila povod tej pogostitvi.

V Rimu so torej zvezo med angelskim slavospevom in apostolskim delovanjem ne le dobro poznali, ampak tudi nazorno gledali, čutili in doživljali. Ako bremo stare slovanske in latinske vire o radostno slovesnem sprejemu sv. Cirila in Metoda v Rimu ter jih primerjamo z vsebino Hadrianove poslanice in z zgodovino angelskega slavospeva v bogoslužju, se ne moremo ubraniti vtisu značilne skladnosti med zgodovinskim okvirom one obe in med slovesnim začetkom Hadrianove poslanice, prav tako tudi skladnosti med začetkom in vsebino poslanice.

Za radostno slovesnim prvim stavkom poslanice takoj bremo: »O vas smo slišali duhovne reči, kako je Bog predramil vaša srca, da bi njega iskali...« In potem: »Mi pa smo s trojno radostjo napolnjeni, sklenili Metodija, sina našega, poslati v vaše dežele, da bi vas učil; on je prevel svete knjige na vaš jezik... in sveto mašo... Da se izpolni svetopisemski izrek: Hvalite Gospoda vsi narodi.« Kdo se ne bi tukaj spomnil na angelski pozdrav, ki je predramil pastirčke, da so šli Gospoda iskat? Saj so bili Slovani prezirani »preprosti ljudje«, kakor je knez Rastislav pisal v Carigrad (in v Rim), narod brez plemstva, narod kmetov in pastirjev. Zato so se pač s papežem vred veselili, da sta sveta brata njihov pastirski in kmečki govor tako ljudomilo in genialno dvignila na oltar, da so mogli postati deležni vseh dobrot ljudomilega Odrešenika, kakor nekaj pastirčki na betlehemske poljanah pred vrati ponosnega Jeruzalema, kjer so v oni blaženi noči malomarno spali oholi pismarji in farizeji.

Že v prvi blaženi sveti noči se je nazorno pokazalo, da bo skrivnostno betlehemsko Dete podrlo pregraje med stanovi in narodi ter se ne bo oziralo na zakrknjeno trdovratne zahteve stanovsko in narodnostno omejenega Jeruzalema, marveč bo z brezmejno ljubeznijo in ljudomilo vesoljnostjo objemalo vse sloje in vse narode.

To sta sv. Ciril in Metod doživljala v Rimu s papežem vred. To blaženo svetovno zgodovinsko doživljanje je ovekovečeno v znameniti Hadrianovi poslanici od začetka do konca. To so doživljali panonski Slovenci leta 869, ko so brali in poslušali papeževo poslanico, vredno, da ji prisluhnemo in jo občutimo tudi nocojšnjo blaženo noč:

Slava v višnjih Bogu

in na zemlji mir, v ljudeh blaga volja.

Slišali smo duhovne reči, kako je Bog

predramil

vaša srca, da bi njega iskali.

Hvalite Gospoda vsi narodi!

Vsi bodo v raznih jeziki oznanjali velika

božja dela.

Fr. Grivec

MOHORJEV SVETI VEČER

Sredi tristo petinšestdesetih dni je tudi dan, ki mu je vreme določeno vnaprej. Naj dežuje ali sneži, je ta dan v vseh svojih urah isti, isti v svojem zimskem naročju za vselej.

Ves kratek je, spet v tesnem oboku med nočjo in nočjo, med dvema lestencema mrzlih zvezd. Zazori se ves nov, ko da ga december še videl ni. In naj bo vreme kakršnokoli, naj se bori tepejo v burji ali naj se kali svetijo v tih zmrzali, se poldan razboči v nespremenljiv soj: v premarženo sivino, pričakujočo, ko da se vanjo nataka iz sinjih vrel. In naj bo popoldan kakršenkoli, razviharjen ali pust, sinjina vre vanj še glasnejša, krotka in topla, čudno odrešujoča... In naj bo večer takšen ali drugačen, naj dirjajo vlaki čez viadukt, en sam sprevod tiho preglasi vse. To je spet sinjina, v zmesi barve in bron, napoved zvonjenja sredi noči, ki je v vencu dni samo ena...

Dopoldne je mirna zmrzal brez vetra. Mohorju kar dobro dela, ki je ruval čoke na Lesičnjaku. Metati ven brinove čoke v burji je bil dvojen napor: ves oklofutana od ledenih zaušnic si se moral dati s tistimi koreninami, zagriženimi pod kamni kakor srpi: včasih mu je bilo, ko da mora ruvati samega sebe. V brezvetrju pa je lahko imelo tisto delo celo nekaj lepega. Tiho je bilo kakor v sobi in ob osredotočenem zamahu je kramp vse drugače poprijemal. Kadar se je oddahnil, si je lahko brezskrbno naslonjen na kramp izdihaval perjanico pare iz ust. Brinovi grmi so stali lepo negibni naokrog, da so dajali misliti na trop ovac, zazrtih nekam v svojih zelenih kožuhih. Tišina v zraku je klicala kdove kakšne daljave. Daleč spodaj so se razločno slišali vlaki čez viadukt. Če je bilo tako tiho kakor zdaj, je po posebnem zaletu kovinske gmote lahko sledil diru dunajskega brzca, dokler se mu zadnji vagon ni vsrkal v usek in izšumeval pod ovinkom nad morje.

Mohor se je spet lotil brina. Nič več se ni privzdignil, dokler ni vzplahutalo krilo ob njem. Sprva je mislil, da je vznemiril ježa.

»Ti nisem rekel, da ni treba nositi ničesar? Da pridem zgodaj na kosilo, ko bo treba po listje na Golobjek?«

Liza je stala tam, ko da jo je na vsem lepem sunek burje brcnil od Nanosa: s tisto ruto pod brado, da je spominjala na obraz s panjskih končnic.

»Kaj sem hotela reči: pojej!« je rekla in si začela s pustimi približnimi kretnjami znašati suhljad v naročje.

Mohor jo je opazoval, ko je sede na izkopanem čoku zajemal iz sklede. Kaj drugega naj bi zajemal kakor fižol z oljem in s kisom. Kajpak, kakšna cesarska kuharica Liza ni bila. Če je že bila po svoje dobra žena, to vsekakor ni bila pri loncih. Po kdove kakšnem zakonu se je moralo zgoditi, da

mu je postala žena in dala otroke, vsa tako drugačna od njega, kakršna je bila. Če pri tem ni imela prstov vmes komanda, ki je ukazovala brinju, da raste, vse zakrepljeno v zemljo. Če ni bilo sploh vse pod eno samo vrhovno komando kakor armada, ne samo brinje v gmajni, ampak tudi bori tam nad Golobjekom, vlaki v dalji...

»Kolikokrat sem ti rekel, da tisto tvoje brkljanje ni vredno besede? Da človek pride z vozom, odpelje z vozom, zvrne na borjaču voz?«

Za takšne prilike se je ruta skrčila v posebno skrbljiv izraz in Liza je vrgla svoj razmišljeni: »Saj, ko ti hočeš biti baron!«

Ker je hotel napraviti iz groblje na Lesičnjaku travnik. In izpaštniti svojo edino dolinico v vinograd. In priti do para volov. In vmes zaigrati v eni noči tudi deset goldinarjev, če je bilo treba. In iztisniti iz tiste zamornje Lizine rute povodenj solza.

Vsa pritalna in brez zamaha je stikala za suhljadjo, ko je v hlevu ves preobjeden rital Mojzes, vol kakor vagon — enega je Mohor že imel, če že še ni imel para.

On je bil za širino, za vožnjo s parom vagonskih volov, za partijo tudi petdesetih goldinarjev, če je tako kazalo, Liza pa...

Vsa sirotna je obstala pred Mohorjem.

»Kaj sem hotela reči. Se takšna žrd gre na današnji dan k spovedi. Boš šel k spovedi? Ali boš kakor drugi sodrugi šel na sveti večer jest klobase, igrat in preklinjat?«

Mohorju je bilo dovolj pogledati Lizi v ruto, da je izmeril njeno delavsko zavest. Kolikor je sploh kaj razumela o tem, o socializmu in podobnem. A znala je zafrkniti. Reči izza tiste zaskrbljene rute sodrug, če ne *Redeči prapor*.

»Ti glej za svojo dušo, jaz bom pa gledal za svojo!« je rekel Mohor in ustrelil pljuke na skalo.

»Boš že videl, ko boš malo manj baronoval s tistimi svojimi prsmi kakor vratnica-mi! Tudi sodrugom se izpoje prevzetija!«

»Glej, da ne bo treba Mojzesu po listje lačnemu!« je odsekal Mohor pogovor in se lotil že spodkopanega čoka z rokami.

»Za moške se začne ob šestih,« je rekla Liza z izrazom, ko da je namesto suhljadi držala v naročju kup križev. »Preden greš v službo, lahko opraviš!«

»Vola napoji, kakor je treba!«

Lizino krilo se je izplahutalo med lisami razkopane groblje, ko je bil Mohor spet sam s svojim krampom. Vse tiste korenine-brinove, — trnove, rešeljčje — se niso mogle narediti same: to je bilo za Mohorja trdno kakor gmajna. Neka komanda je morala biti nad vsem. A kaj je imelo to opraviti s tem, kar je hotela Liza? Da kihaš svoje grehe skozi rešetkasto okence nekому?

Potem je zapel bat: skala je zadišala po ognju, se potem oglasila ubito in se razmrežila, že zrela za krampovo konico. Zob, ki

ga je moral odnesti kakor tisoče drugih, če naj bi kdaj stekle grablje tam. Ruvati in izravnavati, izgrabiti kamenito zmandranino, pognojiti, posejati vse skupaj z drozjem — kje je bilo še tisto...

Ko se je Mohor spet naslonil ob kramp, je že čutil v zraku drugačno uro. Svetleje je bilo: brinovni kožuhi naokrog so se kakor naježili, v napadalnem zelenju. Saj, šlo je na poldan: in tišina je trajala. Le da je bila nekam nabitejša: napetost, kakor da čaka na zvon.

Pa je opoldanski zvon pustil vse, kakor je bilo. Na poti domov je Mohorju dan še naprej brnel. Bršljan med zidkoma obkraj poti se je odpiral v bliskajoča se zelena naročja. Zledeneli kal je odblisnil mimo, s čudnim prazničnim srhom, z kvokanim polomljenim sodom. Cerkvena vrata so bila na stežaj odprta. Pred njimi je škaf s krtačo dajal misliti na snaženje v notranjščini. Ob tem pogledu je Mohorja čudno obšlo. Ne toliko, da bi šel k spovedi, kolikor da po kosilu ne bi šel po listje, ampak se praznično obril, si natrpal v pipo tobaka in vzel v roke *Rdeči prapor*...

Tam gori, na Golobjeku, na hribu, je čutil še bolj določno: nekaj je tiho vrelo v tisti dan.

Morda mu je k takemu razpoloženju pomagalo tudi vse, kar je bilo v zvezi z listjem. Najprej to, da ti voz lepo utihne na mehkem nekje, potem ko se ti je raztreskaval po hudourniškem klancu. Potem to, da se ozreš naokrog po vseh tistih hrastih v pobočju: tako tihi so, slovesni v svoji goloti, v bronastih odbleskih debel, da bi skoraj iskal med njimi z očmi praznični škaf s krtačo. Pa še to, da zagledaš pred sabo listnico, nagrabljeno do vrha: ko da se je vanjo slekel ves Golobjek, tja gor do klobuka z z borovjem. In da vidiš otroke, ki se razposajeni kopljejo v listnatem kalu.

Pridelek, ki ga sam od sebe daje hrib, potem ko se mu tam po svetem Martinu zapodijo v hraste prvi vetrovi: listje kakor scefiran pergament, z duhom kakor po popru, v katerem se mora živina počutiti kakor v svežih rjuhah. Natlačiš v žbrinco, začeniš okrog pri obodu, ji potem prekrižaš kapo z dvema vejama, si jo sede zvečeš na hrbet, jo poneseš dol na voz in vzameš drugo, prazno.

Mohorju je bilo, ko da je tam v listnici zajemal v naročje nekaj nedeljskega, kar ni bilo listje.

»Ob šestih,« je rekla Liza, ko je prigrabila od nekod. »Še Lukež bo šel, ki ni nič manj sodrug kot ti!«

»Gumbe mi pošij na kanistri, da ne bom šel nocoj v službo zmahedran kakor Pilatuž na križevem potu!« je zviška rekel Mohor.

Vsaj pošit je moral iti ta večer tja dol na postajo, če je že bil to njegov kruh. Vsaj pošit, če se že ni mogel zakmašen zabiti med vago-ne in med odbijače...

Ko so bile žbrince naložene in prevezane, se je dan že zavešal. Mohor je poslal Lizo z otroki domov po bližnjici, ne da bi hotel

imeti kogarkoli s seboj na cesti: če bi zvrnil, bi zvrnil sam, brez strahu, da bi kaj zakokodakalo pod tovorom. Poleg tega ni bilo kar tako speljati dol na cesto po kolovozu, kjer je zdaj eno kolo grozeče obviselo v praznem, drugo pa spet nevarno spodrselo podolž čez skalo. Z Mojzesom je bilo tako rekoč po centimetrih: brez biča v roki, s samimi očetovskimi »Hovt!«, z roko na ojesu kakor na krmilu, loveč z očmi grmado žbrinc v ravnovesje.

Naposled, po manevru, od katerega se je Mohor spotil, je pod kolesi varno zažuborela sipkovina ceste. Tedaj mu je bilo pri srcu tako, ko da bi se bil tisti hip zares spovedal. Šele tedaj je segel po biču, po tistem simbolu. Nič več ne bi zvrnil. Listja tudi ne bi zmocilo. Ni se zavešalo za dež, ampak za večer. Čeprav se je obenem kakor svetlikalo z goličave naokrog. Morda je bilo to od borov, ki so se sčrneli odbijali nad brezni zatona. Morda je bilo to od samega večera, tako vsakdanjega in tako tujega, tako skrivnostno naproženega...

»Hovt!«

Sveti večer: tudi vse tisto listje ga je delalo svetega in Mojzes v svoji mladi zalitosti in da je on, Mohor, bivši kajžar, lahko stopal tako skozi vas, z bičem v roki, z rdečim cofom vrh bičevnika.

Voz je zagrmel v uličico in objestno pometel bokoma pajčevino s prekrižanih oken.

Ni bilo tudi v tistem grmenju nekaj vigiljskega? Mohorju so brki blaženo vzplali. Tudi v tem je bil sveti večer, da tako prigrmiš v vas z goro listja, v katerem ni niti listič ukraden. Tja nazaj čez leto je že kaj zaklel, kradel ni, niti za vinar ni prikrajšal živega človeka — k spovedi bi šel za veliko noč...

Zadnjo žbrince je stresel v hlev, živalim pod noge. Potem jim je naložil sena v jasli. Nekaj časa je gledal tisto pirovanje gobcev in nog: bilo mu je, ko da je sam jedel in čofotal v snažnem. Če so bila nebesa kje, niso mogla biti brez dobrega sena in brez hrastovega listja.

»Križ božji,« je rekel, vzel petrolejko, priprl vrata in obstal na borjaču.

Ko bi bil šel k spovedi, bi morda bilo vse še bolj prav, kot je bilo. Ne, bilo je prav do konca. Vse, tja onkraj borjača in njegovih rezkih zimskih zvezd. Tja v širine sveta, ki ga ni poznal. Kjer bi delavec zmagal in rezal kruh pravice, kjer ne bi bilo nikoli več vojn, kakor je na sestanku rekel sodrug.

»Mi nisi poslala gumbov na kanistri?«

Liza je imela dela čez glavo, da bi šla dlakocepit z iglo in z naprstnikom. Saj grablje so se ji podajale, drugo pa...

»In ti — si šel k spovedi?«

Pravičnica, ki bi s istim nemarnim vzplahutljajem krila stopila na desno med ovce, njega, Mohorja, pa po potrebi porinila na levo.

Pa saj je lahko šel tudi brez kakega gumba na kanistri, kakor je šel tja dol med luči prometne postaje in med gospode po ura-

dih z nabuhlimi razpraskanimi rokami, ves od brinja in od zemlje, kmet, ki bi rad živel od zemlje, pa ni mogel. Samo zaradi večera, ki je prihajal, bi bil rad nekoliko v redu. K maši je pač hodil, kadar je hodil, a polnočnice ni opuščal, če je bil doma. Za polnočnico je le stopal v tisto vaško cerkev, čeprav kot sodrug, kot socialist, ki se nekako ne ve kam pravzaprav dati tam za-
daj med kropilnico in med cementnimi podstavki za bandera... Tudi nočoj bi šel, čeprav nespovedan, z mirno vestjo človeka, ki ni kradel — tako pa je odhajal s svojo usnjeno torbico v noč...

Spustil se je dol po klancu, mimo zvonika, ki je čakal v temi, da se sredi noči razmaja s svojimi zvonovi. Božič, to so bili za Mohorja predvsem tisti nočni domači zvonovi. Jaslic niso delali, kakor tudi sosedje ne, kakor redko kdo v vasi, drevesce z lučkami si je postavljala gospoda, zanje je bil božič predvsem tisto vsemogočno zvonjenje sredi noči in da so se moški zbirali v temi pod murvami pred cerkvijo in da so potem vse tiste luči tam notri zapele »Pastirčki vi.« Toda cesarska služba ni poznala izjem. Vlaki se niti to noč niso ustavljali. Če si tekal tam med odbijači, je bilo tako, ko da se tisto noč Kristus, prvi socialist, sploh ni rodil. Tako je bilo treba še enkrat tja dol, skozi samoto, mimo pokopališča, potem še enkrat skozi samoto, dokler se ti po razdrapani strmini noge niso skotalile med tire in med luči.

Postaja je kakor vzrojila v svetlobi karbidovk, v slovesnosti nemških komandnih kli-
cev, v prazničnih žvenketih iz restavracije, s svečanimi urniki vlakov tam od Pešte in Prage.

Od vsega tega je Mohor imel najmanj, kar se je tam dalo imeti: svetilko in zastavico, ceneno opremo premikača, ki ga je lahko prav tako ceneno stisnilo med odbijačema, pa je vse šlo nemoteno naprej. Odnegli so te, ko je postaja naprej gorela v svojih lučih za vse tiste vlake z meja cesarstva. To si imel, da si lahko med odmori med enim premikanjem in drugim vrgel partijo kart za nekaj kron. In igra te je skoraj bolj poživljala kakor zelenka, cilarica, ki je bila obvezna tam v baraki svetilničarjev.

In noč je šla, narezana v nemške medklice, ena od nešteti Mohorjevih noči, in vendar drugačna. Do igranja mu ni bilo, čeprav se je vdal v nekaj partij. Nekaj ga je nosilo ven, ko da se je v mrazni svetlobi pletlo naprej to, kar je čutil čez dan med brinjem in potem med hrasti na Golobjuku. Ali niso tudi vlaki drveli mimo nekam drugačni, bolj razsvetljeni, še bolj vsrkani v vrtinec zraka, ko da tisto noč gredo še nekam preko cilja?

Se brzovlak z Dunaja je moral priti in prišel. Z naphanim snegom na strehah vagonov, s kapniki ledu pod zbiralniki, s tisto zimo daljnih cesarskih dežel na sebi. In ko je spet odpeljal, se je začenjala resnična noč, z nič slovesnega na sebi, s premikanjem to-

vornih voz v mrtvem kotu postaje. Tja do treh bi trajalo, ko bi spet oživel postajo brzovlak, s svojim snegom in svojimi lučmi.

Dotlej ni bilo nič drugega kot premikanje v tistem nerazsvetljenem postajnem pokopališču. Včasih je bilo treba premikati prašiče iz Madžarske, včasih stroje iz Češke, včasih si premikal prazne vagonne kakor no-
coj.

Prazni vagoni, s smradom po praznem, s smradom pelina, ki je bil zdvijal med traverzami.

»Greva zdaj za goldinar, Mohor?«

Partner, s katerim sta znala izgubljeni, a tudi dobiti. Počasna pamet, razen pri kar-
tah. Lukež — po tisti spovedi je gledal ves svet, ko da si zdaj lahko zaigra tudi hla-
če...

»Pipo si prižgem in pridem za tabo,« je rekel Mohor.

»Za božično noč se splača iti za goldinarje! Za punč!« je rekel Lukež in stekel proti baraki.

Saj, dopoldne se je prekladal po vasi, popoldne pa spal, bilo mu je lahko teči. Mohorju pa je bilo, ko da je nenadoma začutil na plečih vse čoke in vse listje tistega dne.

»Pridem!« je rekel Mohor.

Ni šel. Ostal je pokonci med vagonoma, z zastavico pod pazduho in s svetilko ob nogi na tleh. Po uri je manjkalo še četrtr: bilo je tri četrtr na dvanajst. Hotel je vsaj slišati zvonove.

S pipo si je hotel razgnati brezno, ki se je odpiralo v njem, v tisti uri, med robovi vagonov in odbleski tirov. Saj niti ni bilo v zvezi s spovedjo. Neka neznanska otožnost ga je prevzela. Morda je bilo vse v tem, da je stal tam, v tisti mrtvini, sam, ko je ura šla na dvanajsto. Kaj če je prav tako dišalo po pelinu in po praznem, ko se je rodil Sodrug? Prvi, ki ga je priznaval?

Pa je veliki zvon tam gori že tolkel. Polnočna sapa ga je potišala. Potem je zatenk-
ljalo in Mohor je zaslišal.

Prisluhnil je in solza se mu je razletela ob odbijač.

VSE TOPLO JE MINILO

*Vse toplo je minilo
in hlad povsod preži,
čez hribe je zavilo,
v dolini mraz leži.*

*Raz njiv smo si zvozili,
kozolec sam stoji,
skoz prazne late zvili
že zimski so se sni.*

*Hej, Lukež bil je godov,
drvarit se mudi,
če sonce še posije,
ne verjemo mu vsi.*

Mihaela Jarc

ZIMSKA PRAVLJICA

Javljal se je najhladnejši čas leta, oglasili so se kratki, sivi dnevi brez sončnega žarka. Predmestje je opustelo. Prazna pot je zevala ob raztresenih, slabih poslopjih. Do sem še niso segale kmetije s svojimi prijaznim šumom in ropotom, kajti tu so bila tla preveč močvirna.

Sedmero lačnih ust je prosilo vsak dan kruha, sedmero malih glav je sanjalo vsak dan sanje: o materi, ki vse vidi in vse ve, ki vse more in vse zna.

Takrat Vasilij ni mogel več zdržati.

Odkar mu je umrla žena, je stopil le še malokdaj domov, sedaj pa je ostal kar v mestu. On, ki je imel svoje otroke tako rad! Kolikokrat jih je ujčkal, jim pel in jih prenašal na rokah, da so se mu smejali njegovi predmestni sosedje, ki niso mogli takih nežnosti moža nikamor primerjati...

V mestu je postalo Vasilijevo življenje še bolj zatemnjeno s tisto senco, ki mu je že dolgo sledila, mrzla in neusmiljena. Začela ga je loviti že takrat, ko je moral pustiti dom in zemljo; pridružil se je bežečim tisočim, ki so bili sestavljeni iz posameznih ljudi in njihovih posameznih senc. Ljudje so si v boju z lastnimi sencami in v boju s tujino uredili novo življenje. Vasiliju pa se nikakor ni več zdelo, da živi. Tuja mu je bila zemlja, kjer se je ustavil, tuja tudi žena, ki si jo je našel. — Ko pa mu je žena rodila prvega otroka, se je skrila v stari lopi; drugega dne je že zarana nanesel v izbo suhega lesa, žago, obel in pilo. Skozi njegove roke so dobile dušo majhne lutke s smehljaji, ponosne in skromne, vse pa z vrvicami čudežno gibljive in žive. Sosedje so se mu zopet posmehovali, njegovo nenavadno očetovsko navdušenje se jim je zdelo dokaj nerodno.

Vendar to ni bil pravi Vasilij. Sčasoma se je močno privadil ščebetu sedmih otrok, privadil se je tudi lutkarstva. Njegova domišljija je našla tu svojo govorico, polagala je lutkam kronice in venčke na drobna čela, vrezavala v les mirne in drobne smehljaje oseb iz lepega sveta duše. Iz sveta večjih resničnosti, kot je vse to mrgolenje revnih dni, iz sveta, kamor se je Vasilij vselej rad povračal, dasi tudi tam ni mogel ostati. Ni bil sanjač in vendar je bilo vse njegovo življenje podobno sanjam; njegove misli in čustva so potovala čez svet in se nikjer niso mogla ustaviti. Kakor skrivnostna usoda je hodila za njim ta nestalnost in ni mogel najti zveze niti z delom, niti z življenjem drugih ljudi. Včasih je trpel, ker so poznali ljudje le njegovo zunanjo, brezbržno podobo in so ga obsojali. Počasi se je privadil samoti in čudnemu dolgočasju v sebi, ki si ga ni znal pojasniti.

Možu je sledila njegova senca. Komaj so otroci začeli odrasčati, so mu postajali vedno bolj tuji. Podobni so bili njihovi materi in ljudem te zemlje, ki je Vasilij nikdar ni

mogel prav razumeti. Lutke niso imele več svojih smehljajev, naročila so posla, lutkar je postal siromašen z vso svojo družino. S smrtjo skrbne žene je usoda revščino zapečatila.

Vasiliju je sledila njegova senca tudi v mestu in se mu rogala bolj kot kdaj prej, vsaj njemu se je zdelo, da ga zasmehuje.

Medtem je življenje predlo svoje zlate in črne niti in sedmero dušic je lovilo njihove končice. Sedmera lačna usta niso več prosila kruha — nihče ga ni dajal, pa so pozabila na prošnje. Sedmero malih glav ni več sanjalo o materi — tudi očeta niso poznale. Majhni, trdi ljudje so sedaj živeli v domovju, kjer so slonele ob steni lesene lutke, ki so izgubile svoje smehljaje. Črne niti življenja so spletale tu črne mreže, samo včasih so zlati prameni mladosti prisijali skozi mrak. — Vseji bedi navkljub so bili otroci dobri in razumni. Vendar si niso bili podobni med seboj. Nekateri so ostajali doma in bili skrbni kakor mravlje, druge je vabil svet. Ko pa se je vrnila iz mesta prva padla deklica — prelepa Vasiljica, kakor jo je včasih prej klical oče — je zajokalo vseh sedem.

Živel je med svojimi brati in sestrami deček, ki je družil v sebi skrajnosti vseh sedmerih.

Bujne, nasprotujoče lastnosti so zarasle sprejemljivo mlado dušo. Včasih je bil miren, delaven, znal je pametno razmišljati in presojati. Drugič pa se mu je duša vila in trepetala. Trepetala je ob najrahljših dotikih dnevov, svetlobe in teme in somračij, letnih časov, človekovih razpoloženj, zemlje in njenih stvari; večkrat se je dečku zdelo, da prehaja v neka posebna združenja s svetom, svet pa mu je odgovarjal s svojimi pripetki, zdaj mehkiimi, sanjavimi in ljubkimi, zdaj kipečimi in burnimi, z otožnostjo in veseljem, z uporom, strahom, dvomom in vero, s svežino in utrujenostjo. In pripetke življenja so začele spremljati dečkove gosli. Ko jih je prvič prinesel v hišico z lesenimi lutkami, se je začuden otrok kmalu združilo z nečim svetlim, lepim. Nikdar ni nihče zvedel, kako težko je deček gosli prisluzil.

Božji otrok je hodil po svetu, njegove male gosli so ga spremljale. Prisluškoval je veliki pesmi življenja, v nežnih slutnjah se ji je bližal.

Tista zima je prišla brez snega, le motni oblaki so ga večkrat napovedovali. Podile so se kakor splašena čreda in večeri so bili nemirni od te čudne gonje. Zunaj — v gozdovih — je hladen piš zibal golo vejevje in dvigal suho listje v šumeče vrtnice. Z mrakom je vselej leglo na izsušeno in premrlo zemljo nekaj grozečega, neznanega.

Mala sedmorica se je sklenila v trdem, neusmiljenem boju z zimo; sosedje so tožili o mrazu in nevšečnostih, ti otroci pa so tiho, s široko razprtimi očmi zrlji v svet, le začudenje se jim je počasi izpreminjalo v topost.

Deček je vzel gosli, se z bežnim pogledom poslovil od lesenih lutk in ubežal zdoma. Blodil je več dni, dušil v sebi upor, ki ga je prevzel do žgoče bolečine in nekega večera ostal v gozdu; samo v ječečem bučanju črnih dreves je še našel odmev lastnih bolečin... Tam, sredi tihih gozdnih čuvajev je deček zaprosil Boga, da bi mu vzel razum. Saj je z razumom spoznal krivdo svojega očeta, z razumom ga je obtožil sam pri sebi za bedo uboge sedmorice; obtožbe so ga privedle do mrzkosti in gneva. — Tista gozdna noč je uspavala dečku njegove misli, samo medli spomini in slutnje so se zdaj pa zdaj vpletale v njegovo zavest, ki se je predajala ječanju v vrhovih. Morda bi ga sicer oplašila vsa ta pošastna tema in zbor nedoločeni glasov iz nje rojenih in v njej umirajočih, telesa dreves, ki jih je tu in tam komaj razločil; šele z dotikom jih je spoznal. Dečku se je zdelo, da je njegovo življenje že dolgo vajeno gozda. Ogovarjal je mogočna tršata drevesa in ta so mu odgovarjala, norčeval se je z bodečim grmovjem in koreninami, ob katerih se je spotikal, korenine in grmi so se norčevali z njim; gladil je mahove, ki so mu vračali njegove božajoče prijeme, mrzab pa mu je usmiljeno hladil vroče čelo...

Blodeči otrok ni vedel, da ga varuje sveta noč...

Mali, izmučeni duši Bog ni hotel vzeti razuma, dal ji je ljubezen. Deček se je spomnil svojega očeta, kakršen je bil pred davnim, davnim časom. Zdelo se mu je, da vidi zopet njegove oči, iz katerih se utrinjata dve luči in jasna uboge, drobne gube na velem obrazu. Dvoje zdelanih rok struži les in včasih odleti stržek na katerega izmed malčkov, ki poslušajo pripovedko iz očetove dežele, ki je gotovo najlepša, o hiši, ki je najvišja in o dvajsetih kolačih v tej hiši, kadar je praznovanje. — V tistih hipih je otrok razumel mračno samoto, v katero se je skrtil trpeči oče, ki pri ljudeh ni našel odmeva, razumel tudi brezbriznost, sanje in odmakljenost, s katero je nesrečni mož dušil zlo, revščino in trdo vsakdanjost. Sin bi takrat rad pokleknil pred očeta in ga prosil odpuščanja za vse tiste puste, mrze misli, s katerimi ga je kdaj obtoževal. Morda je oče kdaj čutil te skrite obtožbe.

V mehkem svetonočnem času so se budile skrivne dobre moči in uspavale zemeljski nemir in zle duhove, tema je sijala, trepetala ob siju zvezd in tonila v gozdovih. V studencih je pritajeno klokotala voda in sprejemala posebno moč iz blagoslovljene zemlje.

Piš noči je zamrl v mračnem jutru, rahla sivina svetega dneva je prešla v burjeve pobožične dneve in ko so prve snežinke začele plesati s sunkovitimi vrtinci suhega listja, je deček še vedno blodil.

Iskal je očeta.

Tudi v mestu ga ni mogel najti, zato se je sedaj vračal. Cesta je bila dolga in samotna, že vsa bela, bela kakor polje na obeh straneh in bela kakor daljava, ki je prišepetala mimo drobnih, suhih snežink. Ko je

cesta srečala gozd, se je med snežinke začel vpletati mrak, vedno gosteje in gosteje. Pot je postala še tišja, malega romarja je spremljala le pritajena pesem njegovega srca in svetla misel, da se bliža domu z lesenimi lutkami.

Luč je vztrepetala skozi temo in sneg. — Deček ni vedel, kako je stopil k hišici, se stisnil pod ostrežje pred razsvetljenim oknom in razvijal gosli. Zavedal se je samo tega, da je zaigral na svoje ljube, dobre gosli kot še nikdar doslej in da med njima ni več meje... Pritajenost srca se je raziskrila in je zdaj skromno začenjala svetlo pesem, zdaj slavila mogočno polnost, padala in vstajala, se vila v dvomu in obupu, posvečala bolečino v slovesnost in zopet poiskala tiho, ljubko ubranost začetka, mir zimske krajine, šepet daljave mimo snežink in beli sen gozdov.

Lesene lutke so se zopet smehljale. Saj je božal njihova lica topli, rožnati plamen z ognjišča in se trepetaje igral sam s seboj, dokler se ni izgubil v temnih kotih. Posebno lepo se je lovila svetloba ob mizi, ki je bila zopet z belim pogrjnena. Na mizi pa se je svetil kolač. Res, pravi kolač. — Ob ognjišču je nekdo jokal. Star utrujen mož. Samo lesene lutke so opazile njegove solze, kajti vsi otroci, ki so se zbrali okoli moža, so strmé zrlji v okno. Tam zunaj — v temi — se je budila pravljica.

Božje rojstvo. Srednjeveška grafika

ODDIH V VSAKDANJOSTI

Vse, kar se imenuje premissljeválnost, zbránost, tíhota, umík, gíne íz sodobnega žívljenjá. Níhče ní ob tem nesrečen. Naj bomo še tako žalostní ob takem stanju, se vendar čútimo brez móči pred njím. Svet íz jekla ín strojev se zdí, da ne pozná sveta íntenzívne gá življenjá.

Smo obsojeni, da postanemo beden kupček brezdušnih robotov? Je náša dúša cena, kí jo moramo pláčiti za svoje cívilízacíjske stroške ín za tehnično osvojitév sveta, tako da se bo z vsó grozo nad námi dopolníl tísti stari stavek, da sí sveta ní mogoče osvojítí brez škóde za dúšo? Je náša dokončna usóda, da ní mamo práv níč čása za víšjo dúšno omíko, za oddíh ín tíste dopolnítvé dúše, ó kateríh smo včasíh míslíli, da se prí njíh človék šéle začné (ker prenehá dívják)?

Preskusímo te tožbe ín njíhovo uprávíčnost! Če právímó, da ní mamo níč čása več za oddíh, potem vsekókor sámí sebí lážemo. Ódkar človék žíví, ní ímel níkolí več čása kakóv v dóbí 45- alí celo 40-urnega tedná!

Tóda tako pó besedí tega pómánjánjá čása najbrž ne míslímó. S tím ízrazóm mnógo bolj zaznamujémó tísto nedolóčno občúte, dá v sodobnem vrvežu žívljenjá sploh ne prídemo več dó tega, dá bí se zbráli ín žíveli navznoter. Stanje mrzlíčne vzmírjenóstí, v kakršnem stáлно smó, túdí ó prostém času ne utíhne več. Vse náše rázpóloženje je tako, dá se skoráj níkolí več ne sprostímó, dá skoráj níkolí več ne prídemo ín dóbrodejní póložáj míru ín rávnotežjá, v kakšnem se sámá dó sebe óglásí narávna záhteva, dá príslíhnedó navznoter, žívímó navznoter ín se pogreznémó v dúševné glóbíne. Kó bí nastópílo v nášem svetu kdáj stanje pópolné notranje sproščéností, potem bí íz dúšné glóbíne takóv vstále túdí pódobé bístvenega ín večnega; pámetén ín zdáv človék bí ne záčútil níkakršné pótrebe, dá jíh ódganjá. Tóda zágnán človék, človék v trájní nápetóstí sploh ne príde dó tega nenápetega dúšnega póložája brez krčév, v kakršnem se sprosté notranjí studenci. Pá mu záto ne smémó níč óčitáti. Tísóče ljúdí bí bílo zádovoljníh, kó bí jíj žívljenje redno náklánjáló mílost notranje tíhote.

Káko naj tórej sodímó te pogóstne tožbe? Déjstva práv vídímó, rázlage só pá zmotné. Dá zádenémó v jedró vprášanjá, sí morámó ná jasno ó bístvu verskegá rávnánjá. Če je véra resníčno žívljenje íz ósebnega središča ín ne sámó brezdušná naváda, íma zmeráj znájáj žívegá srečánjá ín rázgóvora z Bogóm. Séveda je pógoj takegá verskegá žívljenjá tá, dá se v kakršnem kólí pómenu sréčámó z žívó resníčnostjó Jezusa Krístusa, dá pópolnómá stójmó v žívém občústvu cerkve ín dá smó sí glóbóko ósvójíli verské resníce. Sámó pótem tečejó notranjí studenci vére. Ízvršévánje ín óhránítev vére pá se gódíta

sredí pósvetné žívljenjské resníčností. Císto nápačno je míslítí, dá se usódnó sréčánje s sámím seboj ín z Bogóm dógájá ob stráni žívljenjá, v uráh póbožností, kó bí pótem kót nekák puščávnik za čas ín sámótar ná lastno ódgóvórnost moráli dóživétí predór bístvenega. Né. Sréčánje z Bogóm se dógájá v žívljenju sámém, v žívljenjskí snóví kót takí, ód trenutká dó trenutká ín ód éne žívljenjské vsebíne dó drúge. Edíní pógoj verskegá dóživljanjá v tem pómenu je prépríčanje, dá Bog príhája k méní v stální ín tíhí parúzíjí mójegá žívljenjá ín dá Bog ná svojo príčújóčnost príčákúje žívegá ódgóvóra móje éksístenje.

Káko príhája Bog dó méne? Gótvó v trenutkíh pósebné sprejemlívóstí, v stánjéh pópolné sproščéností, práv gótvó túdí v velíkíh verskíh pretresíh ín usódníh trenutkíh žívljenjá, kó se vsákíkrát srce čúti nepósedno prízádetó od skrívnóstí. Tébra je pá zelo resno póvedáti, dá taká dóživétjá nísó právílo, márveč ízjéma. Velíkí učéníkí dúhovnega žívljenjá celo svétújejó, dá takím občútkóm ne záupámó ín se usóspóbmó zá mnógo tíšjó ín zádržáno, nedrámatíčno óblíko verskegá sréčánjá. Póudarjájó, dá vstájá Bog íz vsakegá žívljenjskegá trenutká ín príhája k nám, dá náspógléduje íz dógájánjá ín dólžností práv vsakegá trenutká. Kó ná to dógájánje ín ná to dólžnost záupno ín póslúšno ódgóvarjá, sem zágotóvlen nepósedné Bóžje blízíne. Kráj verskegá úresníčévánjá nísó verskí vrhúncí, kó póstáne véra takó rékóč prévládújóča vsebína žívljenjá, márveč žívljenjskí tek v celótí, v zápóredností trenutkov ín vsebíh pá práv tjá dó vsákdánjéh nepómébnóstí. Verskó žívljenje je tórej císto neprázníčna zádevá, nekákó takó, kakóv bí gá rád ópísál Ángélus Síle-síus ín énem svojíh ízrekóv, kí se zdí neókusén, skoráj próstáškí, kí je pá vendar póln dúhovné modróstí: »Ne delám níč rázlíke: Če úkáže Bog gnoj vózítí, stórí ángel takó rád kakóv pétí ín póčíti.«

V všém bístveném sodobném náuku ó póbožností gre zá to vprášanje, zá to jedró verskegá bívánjá. Dá zá mnóge ómením sámó Cássáda, kí gá je ízdlá Guárdíní pó náslóvom »Véčnost v trenutku«; tá se v všéh svojíh spísh vrtí sámó ókolí téh míslí.

Če práví Jezus, dá só lásje ná náší gláví préštétí, námreč prí nébeškém Óčétu, póméní to préprostó, dá túdí nepómébnóstí nášéga žívljenjá ne sódíjo v pósvetno pódročje brez Bóga, pódročje, kí bí gá moráli šéle zápústítí, dá stópímó v verskó pódročje. Resníca te beséde je v tem, dá se z Bogóm sréčámó túdí v nepómébném! Tó je préprostá spóredníca Jezusóvegá náuka, dá ná sréča zmeráj v vsákém človéku, kí gá sréčámó, naj bó kdórkólí.

(Pó B. Hánslerju)

JAVOROVE GOSLI

Javor rasel je v goričkem bregu,
vsako zimo je poslušal v snegu
tanke biserne kristalno čiste zvoke,
ko so trkale snežinke mu ob veje,
mehko kakor sanje ali še mehkeje.

Slišal je, kako čez zasnežene loke
snežni je bučal vihar in tulil
kakor tisočglava lačna volčja čreda,
lomil mu je veje, ga ogulil
in zagrizel se mu z mrazom v sloke boke.

A spomladi je poslušal let čebelic,
ples mušic in šum oblakov,
zven globokega veseljstva in korakov
tajno pesem, ko ljubezen
vrela je iz srčnih celic.

Slišal je pastirčkovo piščalko,
njene tanke zdaj vesele, zdaj otožne zvoke,
dekličin odpev, pa tudi žalovalko,
ko je roka segla še poslednjič v roke,
kajti hrepenenje v daljo naša je bolezen.

Ko je stalo sonce mu nad glavo,
slišal je soparno noč, kako se plazi
in odeva v svojo moč naravo,
da bi razdivjala grom, vihar in točo,
dokler še poslednje upe revnim ne pogazi.

Zdaj zveni sinjina, rosne kaplje
ko srebrne kroglice cingljajo.
Po doléh se mlečne megle soncu v brk
hahljajo,
bisere si nizajo na pajčevino,
v grozdne jagode natakajo pa vino.

Jok in tožbe, radost in veselje,
vse glasove rezke in pohlevne
je sprejemal javor vase.
Dan in noč se je opajal z njimi,
dokler ni dozorel, da se želje
mu izpolnijo in sam začel bi peti.
Toda prej je moral še umreti.
Smrtno pesem mu je pela žaga.
— A nato je nekdo iznenada,
kakor čudež, izrezljal iz njega gosli.

Zdaj ga gibka bela roka boža,
se sprehaja po njegovem vitkem vratu,
sklanja k njemu se obraz kot roža,
on pa poje vsakemu ko bratu
prav njegovo tajno melodijo.

Z njega vro prečudežni glasovi:
enemu pojo v srce boleče,
drugemu pa vriskajo od sreče.
Zdaj jim takt je resen, zdaj slovesen,
kdaj pa tudi razigran in ves pretresen

od radosti, da za večno nanj igra umetnik.
— Brat moj, sestra! Zdaj sva še začetnik,
a odpriva dušo, naj vseh src sijaj in
mrak se v naju ujame, da jim
preložiiva križ na svoje rame.

Morda le tako se napojiva do omame
z vinom rádoti in hrepenenja:
da bi Bogu samemu na vekov veke
bila gosli! — Od strmenja
vse veseljstvo zdaj se zliva vame!

Lojze Kozar

RANJENA MLADOST

Mladost pristala je,
prispela je na cilj.
Ohlapna jadra tleskajo po krovu,
ko mlačne sape ližejo vsevdilj
umazane, nagrizene obale.

Kako sijajna mlada splula je nekoč
s pristana!
Vsa morja so ji bila dom,
ko mladi veter ali moč orkana
igrala sta v vrveh,
kot da iz harfe prsti velikana
izvablajajo zdaj rahel dih, zdaj divji smeh.

Tako mladost nekoč pristane
vsaka, ko ji poide moč,
in ko potihne veter,
ko sonce otemni,
ko zvezde se zavijejo v noč.
Kako brezmejno samo mi srce tedaj ostane!

Lojze Kozar

NOČ PRED VSTAJENJEM

Stal sem na bregu Goltve in čakal na brod, ki bi imel priti z druge strani. Navadno je Goltva molčeča in zamišljena rečica srednje velikosti, ki se krotko blešči izza gostega trstičja, sedaj pa se je širilo pred menoj pravo jezero. Spomladanske vode so prestopile bregove, preplavile na daleč porečje ter zalile ograde, senožeti in močvirja, tako da so nad vodno gladino ponekod štrleli osameli topoli in grmi, ki so bili v temi kakor divje pečine.

Vreme je bilo krasno. Bila je sicer tema, vendar sem videl drevje, vodo in ljudi. Svet so razsvetljevale zvezde, ki so bile posejane po vsem nebu. Ne pomnim, da bi bil sploh kdaj videl toliko zvezd. Dobesedno ni bilo mogoče mednje vtakniti palca. Bile so med njimi velike ko gosje jajce in majhne kot konopljeno zrno... Da se za praznik izkažejo, so bile prišle vse na nebo od prve do zadnje, vse umite, obnovljene in vesele, vse od kraja so trepetale s svojimi žarki. Nebo je odsevalo v vodi; zvezde so se kopale v temni globini in lahno drhtele v njej; zrak je bil topel in tih. Daleč na drugem bregu je v nepredirni temi gorelo posamič nekaj žarko rdečih ognjev...

Dva koraka od mene je temnela senca mužika z visokim pokrivalom in debelo, grčasto palico.

»Kako dolgo ni broda!« sem spregovoril.

»Moral bi že biti tu,« mi je odgovorila senca.

»Ali ga tudi ti čakaš?«

»Ne, jaz samo tako...« je vzdihnil mužik. »Razsvetljuje čakam. Peljal bi se, res, pa odkrito rečeno, nimam prebite pare.«

»Ti jaz plačam.«

»Ne, ponižna ti hvala... Če že hočeš, postavi za ta denar namesto mene svečko tam v samostanu. Tako bo bolj prav, jaz pa ostanim tukaj. Broda ni in ni. Kakor bi se bil res potopil.«

Mužik je stopil tik do vode, se prijel z roko za vrv in zakričal:

»Jeronim! Jeron-i-im!«

Kakor odgovor na njegov klic je prišel sèm z drugega brega zategel glas velikega zvona. Glas je bil poln in nizek, kakor glas najbolj debele strune na kontrabasu — zdelo se je, da je hripavo zapela tema. Istočasno se je slišal strel iz topiča. Preletel je temo in se izgubil nekje daleč za mojim hrbtom. Mužik se je odkril in se prekrizal.

Hristós voskrés!¹ je rekel.

Niso še zamrli v zraku valovi prvega udarca zvona, ko se je oglasil drugi in takoj za njim tretji, tako da se je tema napolnila z nepretrganim, tresočim se brnenjem. Okoli rdečih ognjev so zagoreli novi, in vsi skupaj so nemirno plapolajoč švignili pod nebo.

¹ Kristus je vstal!

»Jeron-i-im!« se je zaslíšal gluhi, zategli klic.

»Z onega brega kličejo,« je dejal mužik. »Torej tudi tam ni broda. Zaspal je naš Jeronim.«

Ognji in žametasti glas zvona so vabili k sebi... Lotevala se me je že nepotrpežljivost in razburjal sem se, ko sem zroč v temno daljo, naposled vendarle opazil obrise nečesa, kar je bilo zelo podobno vislicam. To je bil dolgo pričakovani brod. Premikal se je tako počasi, da bi bilo mogoče misliti, da stoji na istem mestu ali da se pomika proti nasprotnemu bregu.

»Hitreje! Jeronim!« je zavpil moj mužik. »Gospod čaka.«

Brod se je dotaknil brega, se zamajal in se škripajoč ustavil. Na njem je, držeč se za vrv, stal pokonci človek v samostanski raševini in z meniško kapo.

»Zakaj te ni bilo tako dolgo?« sem vprašal in skočil na brod.

»Oprostite mi zaradi Krista,« je tiho odgovoril Jeronim. »Ali ni nikogar drugega?«

»Ne...«

Jeronim je z obema rokama prijel za vrv, se sključil in zastokal. Brod je zaškripal in se zazibal. Senca mužika z visokim pokrivalom se je počasi oddaljevala, brod je splaval. Jeronim se je kmalu vzravnil in začel krmariti z eno samo roko. Molčala sva in gledala proti bregu, kamor sva plula. Tam se je že začejala razsvetljava, katero je čakal mužik. Na vodi so ko veliki kresovi žareli smolnati sodi. Njihovi odsevi, škrlatni kakor vzhajajoči mesec, so v dolgih, širokih pasovih tekli proti nama. Goreči sodi so razsvetljevali svoj lastni dim in dolge človeške sence, ki so švigale okoli ognja; toda ob straneh in za njimi, od koder je k nam prihajal žametni glas, je bilo vse zavito v gosto, črno meglo. Nenadoma je presekala temo in se kot zlat trak pognala pod nebo raketa: opisala je lok in se s pokom razsula v iskre, kakor bi se bila ob nebesu razbila. Z brega se je slišal šum, kakor bi kje daleč kričali hura.

»Kako lepo!« sem vzkliknil.

»Neizrečeno je lepo!« je vzdihnil Jeronim.

»Kakšna noč, gospod! Navadno se še ne zmenimo za rakete, a danes se razveselimo vsake malenkosti. Od kod pa ste vi?«

Povedal sem mu.

»Tako... Vesel dan je to,« je nadaljeval Jeronim s slabim, vzdihujočim tenorčkom, s kakršnim govore okrevajoči bolniki. »Veseli se nebo in zemlja in predpekel. Praznuje vsaka stvar. A povejte mi, ljubi gospod, zakaj človek celó ob takem veselju ne more pozabiti svojih skrbi?«

Mislil sem, da me s tem nepričakovanim vprašanjem napeljuje na tisto vrsto neskončnih pobožnih pogovorov, ki jih v svojem dolgočasju ljubijo naši menihi. A jaz

nisem bil pri volji za pogovor in sem samo vprašal:

»Kakšne skrbi imate, batjuška?«

»Vsakdanje, vaše blagorodje, dobri gospod, kakor vsi ljudje; toda nočoj vlada v samostanu žalost: umrl je jerodiakon Nikolaj.«

»Kaj hočemo, božja volja!« sem dejal, posnemajoč meniški ton. »Vsem je usojena smrt. Pravzaprav bi se vi morali še veseliti... Pravijo, če kdo umre o veliki noči ali na samo veliko noč, pride gotovo v nebeško carstvo.«

»To je res.«

Oba sva pomolčala. Senca mužika z visokim pokivalom se je zlila z obrisi brega. Smolnati sodi so se razgorevali bolj in bolj.

»Tudi sveto pismo jasno opozarja, kako nične so vse skrbi in vsako razmišljanje.« je prekinil Jeronim molk, »toda zakaj je duša vendarle nemirna in noče poslušati razuma? Zakaj se včasih zahoče človeku, da bi bridko zajokal?«

Jeronim je skomizgnil z rameni, se obrnil k meni in hitro nadaljeval:

»Če bi umrl jaz ali kdo drug, bi se to pač gotovo niti ne opazilo, toda pomislimo, da je umrl Nikolaj! Nihče drug kot Nikolaj! Niti verjeti ni mogoče, da ga ni več na svetu! Stojim na brodu in vse se mi tako zazdi, kot da me on kliče z brega. Da bi me na brodu ne bilo strah, je vedno prihajal na breg in me klical. Nalašč zato je ponoči vstajal iz postelje. Dobra duša! O Bog, kako dobra duša je bil! Drugi nimajo ne človeka ne matere take, kakršen je bil zame ta Nikolaj! Odrēši, Gospod, njegovo dušo!«

Jeronim je prijel za vrv, pa se je brž spet obrnil k meni.

»Vaše blagorodje, in kakšen svetel um!« je rekel s pojočim glasom. »Kako blagovčen in sladek govor. Cisto tak, s kakršnim bodo peli danes v prvi jutranjici: 'O ljubezni polni, presladki tvoj glas!' Razen vseh drugih človeških lastnosti pa je imel še en nenavaden dar!«

»Kakšen dar?« sem vprašal.

Meni me je pogledal in kakor bi se bil prepričal, da mi lahko zaupa skrivnost, se je veselo zasmel.

»On je imel dar, da je skladal hvalnice.« je rekel. »Čudež, gospod, pravi čudež! Nad vse se boste zavzeli, če vam to razložim. Mi imamo opata škofa iz Moskve, oče namestnik je končal svoje učenje na kazanski akademiji, imamo učene menihe duhovnike in starce, toda nobenega ni, ki bi znal kaj zložiti; Nikolaj, preprost menih, jerodiakon, pa se ni nikjer učil in tudi na zunaj je bil čisto neznan človek, pa je zlagal pesmi. Čudo! Resnično čudo!«

Jeronim je plosknil z rokama, popolnoma pozabljen na vrv in navdušeno nadaljeval:

»Oče namestnik se muči s pridigami. Ko je pisal zgodovino samostana, je izmučil vse brate in se sam desetkrat peljal v mesto! Nikolaj pa je zlagal hvalnice! Hvalnice! To ni morebiti pridiga ali zgodovina!«

»Ali je tako težko pisati hvalnice?« sem vprašal.

»Pa še kako težko!« je majal z glavo Jeronim. »Tu niti z modrostjo niti s svetostjo nič ne opraviš, če ti Bog ni dal daru. Menihi, ki nič ne razumejo, menijo, da je zadosti, če veš življenje svetnika, o katerem pišeš, in če se ravnaš po starih hvalnicah. A to, gospod, ni pravilno. To je pač res: kdor zлага hvalnico, mora znati življenjepis svetnika izredno natančno, vsako najmanjšo podrobnost. In tudi po drugih skladateljih se je treba ravnati, da veš, kako in kaj začeti. Naj vam navedem primer. Prvi kondak se vedno z začne z 'odbrani' ali 'izbrani'. Prvi 'ikos' je vedno treba začeti z 'angelom'. V hvalnici Jezusu Najslajšemu, če vas to zanima, se začne ikos z besedami: 'Angelov Stvarnik in Gospod sil', v hvalnici Presveti Bogorodici: 'Angel izpred obličja Gospodovega je bil iz nebes poslan'; v hvalnici Nikolaju Čudodelcu: 'Angel po obrazu, po naravi zemeljsko bitje', in tako dalje. Povsod se, z eno besedo, začena hvalnica z 'angelom'. Seveda bi mogoče lahko zlagal hvalnice po primeru drugih, toda glavno ni ne življenje svetnika ne skladnost z že zapetim, ampak krasota in sladkost. Vse mora biti sorazmerno, kratko in jedrno. V vsaki vrstici mora biti mehkost, ljubeznivost in nežnost, brez kakršnekoli najmanjše surove, raskave ali morda nepomembne besede. Tako je treba zlagati, da se molilec v srcu veseli in joka, z umom pa od spoštovanja trepeta. V hvalnici Bogorodici očeta Jeronima so besede: 'Raduj se, višina, nedosežna človeškim mislim, raduj se, globina, ki je ne morejo dozreti niti angelske oči.' Na drugem mestu te hvalnice pa je rečeno: 'Raduj se drevo, svetloplodovito, od katerega se hranijo verniki; raduj se, drevo blagoselčnolistnato, v katerega senci se skrivajo mnogi.'«

Kakor bi se bil česa ustrašil, ali bi ga postalo sram, si je zdaj Jeronim z dlanmi zakril lice in majal z glavo.

»Drevo svetloplodovito... drevo blagoselčnolistnato...« je mrmral. »Kakšne besede je iznašel! Kakšne darove daje komu Gospod! Da bi bil kratek, je zgostil mnogo besed in misli v eno samo besedo. In kako njegovi stihii tekó in so obenem jedrnatii! 'Ti, ki si svetlobo dajajoči svetilnik', je rečeno v hvalnici Jezusu Najslajšemu. Svetlobo dajejo luči! Takšne besede ne srečaš ne v razgovoru ne v knjigah, a on jo je izmislil, našel v svojem umu! Razen gladkosti in razkošja, gospod, mora biti vsaka vrstica okrašena z vsem mogočim, morajo biti v njej i cvetovi i blisk i veter i sonce i vsi predmeti vidnega sveta. In vsak vzklik je treba tako zložiti, da je gladek in za uho čim prijetnejši. 'Raduj se, studenec rajskega cvetličnjaka,' je rečeno v hvalnici Nikolaju Čudodelcu. Ni rečeno preprosto: 'studenec rajski', ampak 'studenec rajskega cvetličnjaka'! Tako je bolj gladko in za uho slajše. Tako je zlagal tudi Nikolaj! Povedati vam ne morem, kako je zlagal!«

»Da, potem je res hudo, da je umrl,« sem dejal. »Sicer pa, batjuška, dajte, pritisnite, če ne, bova mudila!«

Jeronim se je zavedel, kje je, in zbežal k vrvi. Na bregu so začeli zvoniti z vsemi zvonovi. Najbrž se je okoli samostana že pomikala procesija, kajti vsa temna okolica s smolnatimi sodi je bila zdaj posejana s plameničimi ognji.

»Ali je Nikolaj svoje hvalnice natisnil?« sem vprašal Jeronima.

»Kako neki?« je vzdihnil. »Da, in čudno bi bilo, če bi jih bil natisnil. Čemu? V našem samostanu se za to nihče ne briga. Tega nimajo radi. Vedeli so, da Nikolaj zлага, pa se za to niso zmenili. Danes, gospod, novih skladb nihče ne čeni!«

»Torej imamo svoje predsodke o njih?«

»Točno tako. Ako bi bil Nikolaj starec, bi se bili morebiti bratje še kaj zanimali, toda njemu ni bilo niti še štirideset let. Nekateri so se mu še smejali in imeli njegove skladbe celo za greh.«

»Čemu je potem sploh skladal?«

»Tako; bolj v lastno tolažbo. Od vseh bratov sem samo jaz bral njegove hvalnice. Prihajal sem k njemu na skrivaj, da bi me nihče ne opazil, a on je bil vesel, da sem se zanimal. Objel me je vsakokrat, me božal po glavi in me nagovarjal z ljubeznivimi imeni kakor majčkeno dete. Zaprl me je v celico, me posadil vstric sebe in potem sva začela brati...«

Jeronim je spustil vrv in se mi približal.

»Bila sva si kakor tovariša,« je zašepetal in me gledal z bleščečimi si očmi. »Kamor je šel on, sem šel tudi jaz. Če me ni bilo, se mu je tožilo po meni... In ljubil me je bolj od vseh, in to zato, ker sem jokal ob njegovih hvalnicah. Hudo mi je, če pomislim nanj! Zdaj sem kot sirota ali mlada vdova. Veste, pri nas v samostanu so vsi dobri, mili in bogovdani, toda... v nobenem ni nežnosti, vsi so čisto kakor ljudje preprostega stanu. Govorijo, kot bi grmeli, hodijo, kot bi z nogami topotali, vedno delajo hrup in kašljajo, Nikolaj pa je govoril vedno tiho in ljubeznivo in če je opazil, da kdo spi ali moli, je šel mimo kakor mušica ali komarček. Lice je imel nežno in žalostno...«

Jeronim je globoko vzdihnil in prijel za vrv. Že smo se bližali bregu. Naravnost iz teme in rečne tišine smo polagoma plavali v začarano kraljestvo, polno dima, prasketajočega ognja in šuma. Okoli smolnatih sodov so že rasle postave, ki so postajale čedalje bolj razločne. Plapolanje ognja je dajalo njihovim rdečim obrazom in postavam čuden, skoro fantastičen izraz. Tu pa tam so med glavami in lici moleli konjski gobci, nepremični in kakor uliti iz rdeče kovine.

»Zdaj bodo zapeli velikonočni kánon,« je dejal Jeronim, »Nikolaja pa ni, ki se je znal tako poglobiti vanj... Zanj ni bilo slajšega speva, kot je ta kánon. V vsako besedo se je poglobil. Vi, gospod, boste slišali ta kánon in razumeli, kaj se poje; vso dušo prevzame!«

»Kaj vas ne bo v cerkev?«

»Ne smem... Prevažati moram...«

»Ali vas ne bodo nič zamenjali?«

»Ne vem... Morali bi me že ob devetih, pa, kakor vidite, me niso. A odkrito rečeno, bi zelo rad v cerkev...«

»Ali ste menih?«

»Da... to se pravi neduhovnik.«

Brod se je vrezal v breg in se ustavil. Potisnil sem Jeronimu v roko nekaj kopejk in skočil na suho. Jeronim, ki so ga slabotno pordečili plameni, se je uprl na vrv, se upognil in premaknil brod...

Nekaj korakov sem stopal po blatu, potem pa hodil po mehki, sveže shojeni poti. Ta pot je držala k temnim, od daleč votlini podobnim samostanskim vratom, skozi oblake dima, mešano množico ljudi, razsedlanih konj in vozov. Vse je škripalo, smrkalo in se smejalo in preko vsega je švigala škrlatna svetloba in so valovale sence od dima... Prava zmešnjava! In v tej gneči je bilo še toliko prostora, da so lahko nabijali mali topič in prodajali potice!

Na oni strani stene, v ograji sami, ni bilo nič manj gneče, a bilo je spoštljivejše razporeženje in večji red. Tu je dišalo po brinju in kadilu. Ljudje so se pogovarjali glasno, toda smeja in usekovanja ni bilo. Med nagrobnimi kamni in križi so se prerivali ljudje s kolači in culami. Očividno so mnogi prišli k blagoslovu kolačev od daleč in so bili utrujeni. Po železnih ploščah, ki so kot pas ležale od vrat ograje do cerkvenih vrat, so begali mladi menihi. Na zvoniku so se tudi gnetli ljudje in kričali.

»Kakšna nemirna noč!« sem pomislil. »Kako lep!«

Zdelo se je, da je brez miru in sna vsa narava, enako nočna tema kot plošče, nagrobni križi in drevesa, pod katerimi so se gnetli ljudje. Toda nikjer nista bila razburjenje in nemir tako silna kakor v cerkvi. Pri vratih se je neprestano gnetlo polno ljudi; eni so prihajali, drugi odhajali in se zopet vračali, da bi malo postali in se zopet odpravili. Ljudje so hodili sem in tja, zavzemali mesta drugih in postopali, kakor da nekaj iščejo. Val od vhoda se zaziblje po vsej cerkvi in vznemiri celo prve vrste, kjer stoje trdni in imoviti ljudje. O zbrani molitvi ne more biti niti govora. Molitve ni, je le neko splošno, otroško nepremišljeno veselje, ki išče povoda, da bi se javilo in strnilo v kretnjo, pa četudi v prerivanje in motenje drugih.

Isto nenavadno naglo spreminjanje je takoj opaziti tudi v velikonočni službi božji. Carska vrata pri vseh treh oltarjih so na stežaj odprta, v zraku okoli velikega svečnika plavajo gosti oblaki kadila; kamorkoli pogledaš, povsod ognji, blesk, prasketanje sveč... Danes nič ne berejo; petje je hitro in veselo in teče neprestano do konca; po vsaki pesmi kánona menjava duhovniki plašče in prihajajo od oltarja kadič, kar se ponavlja skoro vsakih deset minut.

Komaj sem si našel prostor, ko se spredaj dvigne val in me vrže nazaj. Pred menoj se je pojavil visok, debel diakon z dolgo, rdečo svečo; za njim je hitel s kadihom sivolasi meniški škof z zlato mitro. Ko sta izginila

mojim očem, me je množica zopet potisnila na prejšnje mesto. Toda ni še minilo deset minut, ko je zavaloval drugi val in se je spet prikazal diakon. To pot pa je šel za njim oče namestnik, ki je po Jeronimovem pripovedovanju pisal zgodovino samostana.

V množici, v kateri sem se navzel splošnega veselega razburjenja, mi je postalo strašno žal zaradi Jeronima. Zakaj ga ne izmenjajo? Zakaj ne bi šel na brod kdo drug, manj čustven in manj sprejemljiv?

»Poglej krog sebe, Sion, in spreglej,« so peli pred oltarjem, »zakaj k tebi prihajajo kot nebeško svetle luči od zahoda in severa, od morja in vzhoda otroci tvoji.«

Opazoval sem obraze. Na vseh je vladal živ izraz zmagoslavja, a niti en človek se ni zatopil v meniško petje in nikomur ni »prevzelo duše«. Zakaj ne izmenjajo Jeronima? Predstavljal sem si Jeronima, kako pohlevno sklonjen stoji v kakšnem kotu in žejno lovi svete besede. Vse, kar je tu bežalo mimo ušes prisotnih ljudi, bi on žejno vpiljal v svojo nežno dušo, se opojil od zamaknjenosti do začaranosti in v vsem hramu bi ne bilo srečnejšega človeka. Namesto tega pa brodari sem in tja po temni reki in žaluje za svojim umrlim bratom in tovarišem.

Od zdaj je pljusknil nov val. Poln, smehljajoč se menih, igrajoč se z molkom in ozirajoč se nazaj, je z boki rinil mimo mene in delal pot gospe v klobuku in baržunastem kožuščku. Takoj za njo je hitel samostanski služabnik, ki je nesel stol nad našimi glavami.

Šel sem iz cerkve. Vleklo me je pogledat mrtvega Nikolaja, nepoznanega pesnika hvalnic. Šel sem okoli ograje, ob kateri se je po dolgem vlekla vrsta meniških celic, pogledal v nekatera okna in se vrnil, ker nisem nič videl. Zdaj mi ni žal, da nisem videl Nikolaja; bogve, morebiti bi bil pa razočaran nad obrazom, ki se zdajci riše v moji domišljiji. Tega prikupnega, pesniškega človeka, ki je ponoči vstajal klicat Jeronima in posejal svoje hvalnice s cvetovi, zvezdami in sončnimi žarki, nerazumljenega in osamljenega meniha, sem si predstavljal kot boječega, bledega človeka z mehкими, pohlevnimi in otožnimi črtami na obrazu. V njegovih očeh je morala obenem z umnostjo sijati ljubezen in ona, komaj zatajevana otroška navdušenost, katero sem slišal iz Jeronimovega glasu, ko mi je citiral hvalnice.

Ko smo po službi božji odhajali iz cerkve, se je rahlo budilo jutro. Zvezde so polagoma ugasnile in nebo se je prevleklo z golobje sivim mrakom. Zelezne plošče, spomeniki in brsti na drevju so bili orošeni. V zraku se je čutil rezek hlad. Za ograjo ni bilo več življenja, kot sem ga bil videl ponoči. Ljudje in konji so se zdeli utrujeni in zaspani, komaj so se premikali, a od smolnatih sodov so ostali samo kupi črnega pepela. Kadar je človek utrujen in se mu dremlje, se mu zdi, da je isto z naravo. Zdelo se mi je, da drevesa in mlada trava spiyo. Celó zvonovi niso več zvonili tako mogočno in veselo

kakor ponoči. Nemir se je bil polegel in od razigranosti je ostala samo prijetna izčrpanost in želja po spanju in toploti.

Sedaj sem mogel videti oba bregova reke, nad njo pa je v pramenih valovila lahka megla. Od vode je vel oster hlad. Ko sem skočil na brod, je na njem že stal voz ter kakih deset moških in žensk. Vlažna in kakor se je meni zdelo, zaspana vrv, se je vlekla čez široko reko in mestoma izginjala v beli megli.

»Hristós voskrés! Ali ni nobenega več?« je vprašal tih glas.

Spoznal sem Jeronimov glas. Zdaj mi nočna tema ni več branila razpoznavati meniha. To je bil visok, ozkopleč človek petintridesetih let, s trdimi, okroglimi črtami v obrazu, z napol zakritimi, leno zročimi očmi in nepočesano klinasto bradico. Njegov pogled je bil nenavadno otožen in truden. »Vas še zdaj niso zamenjali?« sem se začudil.

»Mene?« je odgovoril on, obrnil k meni prezebli, z roso pokriti obraz in se nasmehnil. »Zdaj pač nihče prav do jutra ne utegne, da bi me zamenjal. Zdaj so šli vsi k očetu predstojniku na velikonočni zajtrk.«

On in še neki mužik s kapo iz rdeče lisičje kožuhovine, ki je bila podobna lipovi posodi, v kakršnih prodajajo med, sta se uprla za vrv, vzdihnili in brod se je premaknil od kraja.

Zapluli smo, vznemirjajoč na poti leno, dvigajoč se meglo. Vsi so molčali. Jeronim je mrtvo ravnal brod z eno samo roko. Dolgo nas je gledal s svojimi krotkimi, medlimi očmi, potem pa s pogledom obstal na rožnatem obrazu mlade trgovke s črnimi obrvmi, ki je stala na brodu poleg mene in molče drgetala zaradi objemajoče jo megle. Ves čas ni odvrnil oči od njenega obraza.

V tem dolgem pogledu ni bilo nič moškega. Zdelo se mi je, da na obrazu te ženske išče Jeronim mehkih in nežnih črt svojega za vedno umrlega tovariša.

SPET ZELENE TRAVE

*Spet zelene trave
vabijo bahave,
novi beli cveti
mednje so zapeti.*

*Kaj bi trave meni,
kaj bi cveti beli!
Veter le šepeče
kdaj spomin mi sreče.*

*Ni srce hotelo
ne solza, ne smeha,
pa je ovenelo
kakor v senci greha.*

*Ti pomlad samotna,
kdo z menoj bi mogel?
Palica popotna
trka ples okrogel.*

Mihaela Jarc

VELIKONOČNA PROCESIJA

Poročilo iz leta 1966

Vsako leto o veliki noči v cerkvi »Kristusovega poveličanja« obhajajo praznik vstajenja; praznovanje je zelo staro in se začne že ponoči. Cerkev je v vasi Peredelkino, kjer prebiva patriarh ruske pravoslavne cerkve. Opolnoči gredo duhovniki in verniki v procesiji okrog cerkve, nato gredo skozi glavni vhod v cerkev, kjer praznujejo vstajenje. Sovjetske oblasti to bogoslužje sicer tolerirajo, čeprav bi želele, da ga ne bi bilo, ker spominja ljudi ne le na praznik Kristusovega vstajenja, marveč na stoletja staro izročilo, ki se mu ruski človek noče odpovedati. V naši zgodbi opisuje Aleksander Solženicin veliko noč v Peredelkinem leta 1966. — Za primerjavo razmer objavljamo tudi opis velikonočnega praznovanja Antona Pavloviča Čehova.

Poznavavci nas danes učijo, naj ne slikamo vsega takó, kakor je, to da bi bila barvna fotografija — treba da je s skrivljenimi črtami in z zloženimi trikotniki in kvadrati podati idejo stvari in ne stvari same.

Jaz pa si ne morem misliti: kateri barvni posnetek bi razumno izbral za nas potrebne obraze in ujel na eno samo podobo velikonočno procesijo pred patriarhalno cerkvijo v Peredelkinem, pol stoletja po revoluciji? Že samo ta velikonočni, današnji obhod bi nam veliko pojasnil, tudi če bi ga izoblikovali z najstarejšimi umetnostnimi prijemi, celo brez uporabe trikotnikov.

Pol ure pred zvonjenjem je preddverje cerkve Kristusovega Poveličanja podobno zabavišču pred plesiščem kake zakotne, razposajene delavske naselbine. Mlada bitja v pisanih naglavnih rutah in dolgih hlačah — pač tudi nekatera v krilih — vsa s krepkimi glasovi, se sprehajajo v troje, v petero, ena gruča je notri v cerkvi, druga v prednjem prostoru, kjer je nekaj starih ženic zasedlo prostore od zgodnjega večera — v te se mimogrede zapikujejo — in zunaj krožijo po dvorišču, vreščijo brez zadrege in brez držkov, se od daleč kličejo med seboj in občudujejo zelene, rožnate, bele luči pred zunanjimi stenskimi ikonami in pred nagrobnimi ploščami mnogih višjih in velikih duhovnikov. In fantje — zastavni in slabotni — se vsi držijo zmagoslavno (le nad kom so zmagali s svojimi osemnajstimi ali dvajsetimi leti? Kvečjemu s streli na gol sosednjega moštva), skoraj vsi so pokriti s čepicami, in kdor hodi gologlav, tega ne dela samo tukaj, ta hodi pač vedno tak; vsak četrtri je okajen, vsak deseti pijan, vsak drugi

kadi, kadi zoprno, ogorek mu je prilepljen na spodnjo ustnico. Še pred kadilom se namesto kadila vzdiguje v električni svetlobi sivo moder dim s cerkvenega trga proti velikonočnemu nebu, proti nepremičnim temnim oblakom. Tu pljuvajo po tleh, tam se prešerno drezajo, tu žvižgi in tam bogokletno preklinjanje; eni podžigajo s tranzistorji na ples in tisti tam mečkajo svoje mucke, sredi prehoda, vlačijo dekleta drugim iz rok, šopirijo se kakor petelini — le pazite, da ne izvlečejo noža: najprej med seboj in potem tudi proti vernikom. Mladi se ogledujejo, kakor da niso mlajši pred starejšimi, ne gostje pri gostiteljih, temveč gospodarji, za katere so okoli stoječi nadležni kakor muhe.

Nož ne pride na dan — trije ali štirje miličniki zaradi lepšega postopajo tam okoli. In preklinjanje matere ne buči čez dvorišče, s pridušenim glasom se spreminja v prisrčen ruski dvogovor. Tako tudi milica ne vidi, da bi bilo kaj narobe, in se miroljubno smehlja doraščajočemu rodu. Nikakor ni stvar milice, da bi zbijala cigarete iz ust ali čepice z glav. Na ulici smo, in v ustavi je državljanu zagotovljena pravica, da ne veruje v Boga. Milica ravna po predpisih: nobenega razloga ni za vmešavanje, nihče ni storil nobenega prestopka.

Izgubljeni v gneči se verniki stiskajo k ograji prostora pred cerkvijo, ob cerkvene zidove, nobene misli na odpor, samo splešeno ogledovanje; veseli so, da jih ne porjavo, zadovoljni že, da ne zahtevajo od njih ur, s katerih berejo minute do Kristusovega vstajenja. Tu, zunaj hiše božje, je njihovo število, število vernikov, veliko manjše od števila režečih se, posmehujočih se, prerivačih se brezobzirnežev. Verniki so pobiti in splešeni, huje kot pod Tatarji. Tatarji gotovo niso nikoli gnali take reči proti sveti jutranji maši na velikonočno jutro.

Nihče ne stopa na področje nezakonitosti, nasilno dejanje je nekrvavo, žalitev zadeva dušo: surovo spačena usta, predržno govorjenje, mečkanje in ščipanje, kajenje in pljuvanje niti dva koraka daleč od Kristusovega pasijona; z zmagoslavnim, zaničljivim pogledom so se paglavci odpravili gledat, kako se njihovi dedje držijo navad prednikov.

Tu pa se med verniki pokaže judovski obraz. Naj bodo krščenci ali tujci, preplašeno gledajo predse in tudi oni čakajo procesije. Vsi zabavljamo čez Jude, Judje so nam zmeraj trn v peti, ampak bilo bi boljše, ko bi se s premislekom ozrli naokoli — kakšne Ruse smo si medtem vzgojili? Pogledaš naokoli in odreveniš. To kajpada niso več prepečaji iz tridesetih let, niso več tisti, ki so vernikom trgali posvečeni velikonočni kolač

iz rok in tuleč igrali hudiča — ne! Te tukaj je prignala radovednost: hokejska sezona po televiziji je minila, nogometna se še ni začela. Dolgčas! Zato se prerivajo k stojalu s svečami in razrivajo kristjane kakor slavnice in kdove zakaj kupujejo sveče, zabavljajoč čez cerkveno trgovanje.

Ne navadno je le to: vsi prihajajo od zunaj, in vendar vsak pozna drugega, celo njegovo ime. Le kako se je moglo to tako posrečeno ujeti? Da niso morda celo iz istega podjetja? Da se ne sprehaja med njimi celo vodja komsomola? So jim mar te ure zapisali med pospravljanje?

Tedaj nad glavami z mogočnimi udarci zadoni zvon — polni, globoki glasovi, ne kakor pločevinasto nadomestno zvonkjanje. Zvon zvoni in napoveduje procesijo.

Kakšno prerivanje! Vendar to niso verniki, ne, to je spet vpijoča množica. Dvakrat in trikrat številnejši se podijo na dvorišče, tekaajo, se prerivajo, sami ne vedo, kaj iščejo, kateri prostor naj si izbojujejo, da bi bolje videli procesijo. Prižigajo rdeče velikonočne sveče in si ob njih prižigajo cigarete, tako je to! Zibljejo se drug ob drugem, kakor da pričakujejo fokstrot. Manjka samo še stojnica s pivom, da bi ti dolgogrivi, spotegnjeni fantje — naš rod se nikakor ne zmanjšuje — pihali belo peno na grobove.

Po cerkvenih stopnicah se medtem začne spuščati čelo procesije in zavije semkaj ob spremljavi tenkega zvonjenja molilnega zvončka. Spredej dva veljavna moža, ta dva prosta mlade tovariše, naj odstopijo, kolikor je mogoče. Tri korake za njima sledi plešast postaran možiček, pač cerkveni predstojnik, in teško nosi drog, na katerem je brušena svetilka s svečo. Boječe škili navzgor k svetilki, ali je ravno obešena, in ravno tako boječe vstran... In tu se začenja podoba, ki bi jo jaz tako rad naslikal, če bi jo znal: se nosivec svetilke morda boji, da ga bodo graditelji nove družbe poteptali, ga pretepli? Groza obide tudi opazovavca.

Mlade ženske v hlačah in s svečami in fantje s cigaretami med zobmi, pokritih glav, z odpetimi plašči (obrazi brez izraza, nemni, predrzni, za en rubelj samozavesti in za pet kopejk pameti, med njimi preprosteži z otroško polnimi ustnicami in zaupljivi — množica takih obrazov naj bi prišla na podobo), gost špalir, tako zijajo v predstavo, kakršne sicer tudi za denar ni nikjer videti.

Za svetilko se majeta dve banderi, ne posamič, vsako zase, temveč tesno skupaj v svoji stiski.

In zadaj, v petih vrstah po dve, deset pojočih žen z debelimi svečami. Vse sodijo na sliko! Ženske, že v letih, s trdimi obrazi, obrnjenimi proč od sveta, pripravljene tudi umreti, če se tigri poženejo nanje, in dve izmed deseterih sta mladi dekleti, enakih let kot tista dekleta, ki se gnetejo naokoli s fanti, vendar kako čist je njun obraz, kako svetel sij na njem!

Ženske stopajo pojoč v stinjeni vrsti. Slovesne so, kakor da korakajc med verniki, ki molijo, se križajo, se izpovedujejo, pokle-

kajo. Te ženske ne vdihavajo tobakovega dima, njihova ušesa so gluha za kletvice, njihovi podplati ne čutijo, da se je pokopališče spremenilo v plesišče.

Tako se začenja resnična velikonočna procesija. Nekaj tega zajame tudi mlade divjake na obeh straneh; hrup popusti.

Zenskam sledijo v svetlih ornatih duhovniki in diakoni, sedem po številu. Vendar kako utesnjeno stopajo, kako se zadržajo, motijo drug drugega: komaj ostaja dovolj prostora, da je mogoče vihteti kadilnico, vzdigniti molilni prt. In tu naj bi šel skoz in opravljal obred — ko mu ne bi odsvetovali — patriarh vse Rusije!

Stlačeni gredo naglo mimo; in potem je konec procesije. Nikogar več ni tu! V spredovju ni nobenega obiskovavca cerkve, zakaj nazaj v cerkev se ne bi mogel več prebiti.

Ni več molivcev, vendar že se vrvež začenja znova, tudi vesela čreda hoče noter! Kakor skozi razdejana vhodna vrata skladišča se, poganjajoč in stiskajoč se, tlačijo fantje in dekleta, drsajo mimo kamnitih stebrov, naprej, nazaj, krožijo v vrtinčastem toku in se zaganjajo, kakor da bi bilo treba ujeti plen, razdeliti uropano — in čemú? Tega sami ne vedo. Zijati v pope ob njihovem hokus pokusu? Ali samo bresti med množico? Jim gre za to?

Križeva procesija brez molivcev! Križeva procesija brez molivcev, križeva procesija brez tistih, ki se križajo! Križeva procesija v čepicah, s cigaretami, s tranzistorji pred prsmi — prve vrste tega občinstva, kakor se tlačijo v ograjeni prostor — tudi to mora še na podobo. In s tem bi bila popolna.

Ob strani se pokriža ena izmed stark in reče svoji sosedki: »Tokrat je lepo, nobenega razgrajanja ni. In toliko miličnikov...«

Tako je to torej! To leto je še eno bolj-ših... Le kaj nam bo tedaj zrastle iz teh milijonov, ki smo jih rodili in vzgojili? Čemu razsvetljenska prizadevanja in tolažilna prerokovanja premišljujočih duhov? Kaj pričakujemo dobrega od naše prihodnosti?

Resnično, nekega dne se bodo zasukali in nas vse pohodili: in tudi tistim, ki so jih poslali semkaj, ne bodo prizanesli!

10. malega travna 1966,
na prvi dan velikonočnega praznika

POZNA POMLAD

*Ves dan me kliče veter bujni
in kakor da mi svet več tuj ni,
se vtapljam v toplo valovanje,
med trave, klasja in med sanje.*

*Našla sem spet poti do zemlje,
ah, vse me znova vase jemlje,
na travnik zrem: že kosci prvi
hite kosit po ozki brvi.*

Mihaela Jarc

SENCA V DRUŽINI

»Hii, Sivec! Hii, Lisec!« je pognal Ivanec počasna vola in ju ošvrknil z bičem, da bi malo hitreje potegnila.

Močilar je pritisnil na ročice drevesa in ostri lemež je zaškrtnil po peščeni zemlji. Z eno nogo je stopal po razoru, z drugo po strnišču in se opletal, kot bi bil pijan, ker ga je drevo zanašalo. Buljil je v črtalo, ki je rilo po zemlji, kot bi kazalo pot lemežu in pulilo korenine, kot bi glavnik strgal razmršene lase.

Za očetom je stopicala Dragica in pobirala slakove korenine, za njo pa Tonček, ki je s kopalnicami nategoval gnoj v brazdo. Bil je bos in čeprav je imel trdo kožo ko podplat, ga je zbadalo ostro strnišče. Stiskal je prste in drsal po njivi, da so se štrleče in ostre bilke upogibale in se lomile pod njegovim pritiskom.

Na Brežnicah je bila njiva dolga, zato jih je Močilar na vse zgodaj spokal iz postelje, da bi končali, preden bi sonce pritisnilo na njivo. Jutranji hlad še nekako poživi človeka, vročina pa omami in ohromi še tisto dobro voljo, ki ti je ostala sredi vseh težav.

Močilar še nikdar ni poznal toliko skrbi, bridkosti, jeze, nejevolje, sitnosti kot prav v tem času. Saj je imel grunt, varčeval je, garal, da bodo otroci nekaj imeli, da ga ne bodo preklinjali, češ da ni skrbel zanje. Niti podrtija, ki jo je našel doma, ko se je vrnil iz vojne, ga ni potrla. Ni obupal. Z jekleno voljo je zgrabil za delo, postavil hlev, hišo, se zadolžil, a je točno preračunal, koliko časa bo imel dolg, kaj bo prodal, kako bo zamašil luknje, ki so ostale. Zdaj pa ni šlo več, čeprav je delal kot prej.

»Ooha!« je ustavil Močilar, ko so prišli na konec njive. Razkoračil se je ob razoru, dvignil drevo in potegnil votko izza zatikala. Najprej je postrgal zemljo z lemeža, nato si je snel slannik in z rokavom potegnil čez potno čelo, da je ostal moker, rjavkast madež na srajci.

Vola sta težko dihala in iz gobcev so se jima čedile sline, ki so se vlekly po mrežastem karpu (nagobčniku) in se kot pajčevina spuščale na tla. Močilar je stopil pred nju, ju počohal med rogovi in potrepil po viseči koži pod vratom, da so zažvenkljale verige na kambi. Vola sta dvigala glavi, buljila z vzbočenimi očmi in hotela z raskavim jezikom oblizniti gospodarjevo roko.

Močilarju se je ustavil pogled na Sivcu in čelo se mu je skremžilo v trpke poteze, kot bi hotel v tiste črte zbrati vso skrb in vso bolečino.

»Ta pojde čez nekaj dni,« mu je šinilo skozi možgane in srce mu je nehote hitreje udarilo. Stisnil je ustnice in se odstranil za dva koraka. Pogledal je po bregu in započil oči v Sočo, ki se je plitko razlivala porodu.

Ivanček je sedel na travo, si sezul čevljev in stresal iz njega pesek in zemljo.

Dragica je odnesla korenine v grmovje. Nazaj grede si je berač (košaro) obesila čez laketi in si popravljala predpasnik, ki ji je pri neprestanem sklanjanju zlezal na stran.

Tonček se je ustavil sredi njive in nekaj brskal po razoru. Staknil je mišje gnezdo in ko je videl, da so se drugi ustavili na koncu njive, je tudi sam postal in pupil mehko ležišče podzemeljskih živali.

»Suša bo,« je rekel Močilar in se ozrl po otrocih. Ni imel navade tožiti otrokom, ker so bili še premladi, da bi razumeli njegove skrbi, a sedaj je moral nekaj reči. Le nad ženo se je usajal zadnje čase, jo pikal in zbadal, kot bi bila ona kriva te nesrečne krize, ki je zajela ves svet. Saj je vedel, da je skrbna, marljiva, varčna kot on, da se žrtvuje zanj in za otroke. Vedel je, da si najpotrebnejšega ne privoščiti, a kljub temu ni mogel drugače. Njegova kupa je bila polna, strup in žolč sta silila čez vrh in nekam je moral odliti. Pa čeprav je strup pljusnil na ženino srce, da jo je zalila žalost in bolečina, kaj za to, saj na to prav za prav niti pomislil ni...

»Križana dolina! Se te nesreče je treba, kot bi ne bilo že drugih dovolj!«

Ivanček in Dragica sta se spogledala in oba je spreletel srh kot zmeraj, ko je začel oče godrnjati, ker sta vedela, da se je iz takega godrnjanja navadno vnel prepir.

»Le poglej,« se je obrnil Močilar k sinu in mu pokazal Sočo. »Taka je kot potok, ob straneh pa je prod rjav kot osmojeno listje. Se zmeraj je bila suša, ko je Soča tako upadla.«

Ivanček se je dvignil, počasi stopil k očetu in pogledal na prod.

»Ne bo suše, oče, saj se je sinoči bliskalo za Pavličnevim gradom,« je rekel skoraj boječe.

Močilar ga je ostro pogledal, kot bi ga bil fant razkačil s temi tolažilnimi besedami.

»Pob, ali še ne veš, da tako bliskanje pomeni sušo? Saj vidiš, da je opoldne koruza vsa zmotana, fižol uvel, zemlja pa kar žari pod soncem kot razbeljeno železo. Se koblice so utihnile, ker preveč prižiga.«

Na drugem koncu se je oglasila Močilarica, ki jim je prinesla predjužnik. Na glavi je nosila pletenico, v roki pa aluminijsko kanglico, ki se je v soncu bleščala, kot bi bil zrcalo obrnil proti njim.

Tonček se je opotekel iz razora, pograbil kopalnice in hitel z zamujenim delom.

»Saprabolt! Ali bomo tebe čakali!« je zarentačil Močilar in pograbil za ročice.

»No, le poženi!« je rekel Ivančku, »bomo pa na drugem koncu počivali. Se štirikrat gor pa dol, potem bo menda končano. Pred poldnem lahko tudi pobranamo.«

Ko je Močilar zasadi plug v novo brazdo, sta se vola uprla v jarme in zaprežnice so se napele kot strune.

Tonček je že prisopel vstric njih in izpod čela plaho pogledoval po očetu, kot bi se bil hudo pregrešil.

Sredi njive sta vola vlekla počasi, umirjeno in se nista veliko zmenila za Ivančkovo vpitje. Ko pa sta se bližala koncu njive, sta potegnili hitreje, kot otroci, ki na dolgi poti zagledajo senco ali studenec.

»Bog daj srečo!« je pozdravila Močilarica, ki je čepela ob brani in odgrinjala prt s pletenice. »Pridni ste bili! Veliko ste že naredili!«

Rada jih je pohvalila, ker je vedela, da jim to dobro de.

»Ali boste še dolgo?« je nato vprašala.

Močilar je iz oprtnika natresel seno pred vola in ni nič odgovoril.

»Se eno uro,« se je oglasil Ivanček, ko je videl, da oče nič ne reče.

Tonček je pritekel k materi in z lačnimi očmi švigal po pletenici. Nestrpno je čakal, da mu mati odreže kos kruha. Radoveden je bil, kaj ima zavito v papirju.

»Ali si bil kaj priden?« ga je vprašala.

»O, bil, bil!« je potencial za glavo.

»Miši lovi,« ga je zatožila Dragica.

»Saj nategujem gnoj ves čas; še poditi te moram, ker prepočasi pobiraš korenine,« se je opravičil Tonček in prav pisano pogledal sestro.

»No, Jože, Ivanček!« je poklicala moža in sina, »sedita, ker se mi mudi. Mali dve sem pustila kar sami doma.«

»Eh, konec jih že ne bo!« se je obregnil Močilar. »Žival pa tudi mora dobiti svoj del!« Še enkrat je z nogo pogrebel seno pred vola, si otrl pot s čela in sedel na brano.

Zena ga je plaho pogledala. Ponudila mu je kruh in nož. Nato je še otrokom odrezala vsakemu kos kruha. Iz papirja je odvila kuhana jajca in jih vsem razdelila. Tudi Tonček je dobil svoje. Ustnice so se mu kar same razlezele v nasmeh. Nekaj časa je jajce samo ogledoval, nato ga je počasi natrkal po kamnu, ki je štrlel iz razora ob travniku in je služil za mejnik. Roke si je obrisal ob hlače in previdno luščil lupino, ki mu je hrstala pod prsti. Najprej je pojedel beljakovino, rumenjaka pa je položil na kos papirja, ki ga je odtrgal v pletenici. Ko so drugi že vstali, je še vedno trkljal rumeno kroglico po papirju.

»Kaj pa delaš?« ga je pokarala mati, čeprav jo je lomil smeh. »Le čakaj, drugič pa ne boš dobil celega jajca!«

Tonček je hitro pograbil rumenjaka in kar celega vtaknil v usta. Zadržal ga je na jeziku, se zasmejal in stekel proti voloma. Sivcu se je obesil za vrat in zabingljal z nogami po zraku.

»Ali si že presit, a? In bi rad, da bi te treščil ob tla?« ga je strogo pokregal oče.

»Saj je priden! Tega imam najrajši,« se je opravičil Tonček. Vol se ni veliko zmenil zanj, ker ga je poznal in je bil pohleven. Z gobcem je hlatal za senom, malo požvečil, da so bilke škrtale med zobmi in otresal z repom, ker so prvi obadi že začeli sedati nanj.

»Malo časa bo še priden,« je rekel Močilar. »Kmalu pojde v mesnico.«

Otroci so ga začudeno pogledali, najbolj pa Tonček, ki je rad imel vola.

»Neee!« je skremžil obraz in ga objel okrog noge. »Jaz ga ne pustim! Ta je moj!«

Močilar se pa ni zmenil za njegovo jadicovanje. Ostanke sena je pogrebel v oprtnik, voloma je zopet navezal nagobčnike in ukazal pognati. Sam nase je bil jezen, ker je spregovoril te besede in obraz se mu je še bolj zgrbančil, da so poteze dobile izraz bolečine in jeze. Ko se je opotekal za plugom, je premleval v mislih vso zadevo in prišel do zaključka, da vol ne bo prav nič izdal. Pri trgovcu bo plačal, kar so jemali na knjižico, stari dolg pa bo ostal tak kot prej, ne, še povečal se bo, ker bodo rasle obresti.

Močilarica je natihoma pospravila ostanke, položila svitek na glavo, nanj pletenico in s hitrimi koraki odhitela po kolniku. Pri Bregarjevi mlaki, ki je bila že popolnoma izsušena, je obletaval travnate bilke modrasov hlapec, švigal sem ter tja, včasih pa obsedel in migal z zadkom.

Z njive je prihajal Ivančkov glas, ki je poganjal vole. Močilarica se je ozrla, podržala z roko pletenico in z očmi preletela vse domače, najdlje pa ji je pogled obvisel na možu.

Pri srcu jo je zbodlo, da se je z levico zgrabila za prsi. Zadnje čase je bila precej slaba. Odkar je rodila zadnjo hčerko, ni bila nič več trdna. Zdaj pa je prišla nad njo še ta nesreča, da jo je začel moč odrivati, mrziti, znašal se je nad njo, ni ji privoščil več prijazne besede. In zakaj? Saj mu ni nič naredila! Vedela je, kaj ga teži, a kaj je mogla sama za to, če se niso mogli izkopati iz dolga? Saj je skrbela kot on, morda še celo več. In kam bo vse to pripeljalo? Rušil se je družinski mir. Otroci so bili že razdvojeni. Sama je trpela kot še nikoli. Njeno srce je bilo tako, kot bi se hotelo utopiti v morju bolečin, trpljenja in žalosti. Pri vsakem najmanjšem prepiru se je bala, da jo bo zadela kap. In tedaj sta ji bili najbolj pri srcu mali dve, ki nista ničesar razumeli in se stiskali k nji kot dve preplašeni golobici. Vedno je prosila Boga, da bi jo pustil vsaj še toliko časa pri življenju, da bi ti dve dorasli.

Ni mogla razumeti, zakaj se mož ne more premagati. Saj mu to vendar nič ne koristi, če se razburja! In vrh vsega je vedela tudi to, da prav v globini duše in srca ni slab človek, da ne dela iz sovraštva, da jo še ljubi. O tem se je lahko prepričala, kadar koli ji je postalo slabo, ker je ob takih prilikah hipoma pozabil na razburjenost in postal nežen kot v prvih letih zakona, ji stregel in skrbel zanjo. A kaj, ko je nato tako hitro pozabil!

Ko je stopala mimo vojaškega pokopališča, je dohitela soseda, ki se je opiral na grablje in zijal v železna vrata. Bil je dolg kot žrd, tanek kot breza, čevlje pa je imel take kot Noetova ladja.

»Kaj pa gledaš, Franc?« ga je vprašala.

»Ah, ti otroci vse polomijo. Obešajo se na vrata in se vozijo sem pa tja!«

»Pusti jim veselje, Franc, saj smo bili tudi mi nemirni, ko smo bili majhni!«

Franc jo je pisano pogledal, nekaj zabrudal in ko je videl, da odhaja, še sam počasi šantal za njo. Zbral je svoje misli in rekel: »To bo pa res, Tina, tudi mi smo bili taki! Viš no, pa človek pozabi!«

Močilarica se je za trenutek ustavila.

»Če imaš otroke,« je rekla, »ne smeš nikoli tega pozabiti, moraš ostati zmeraj mlad med njimi. Vi, dedci, pa se nekam hitro postarate in postajate sitni.«

Sosedu je bilo skoraj nerodno in je bil kar zadovoljen, da sta dospela do njegovega hleva.

»Nič kaj ne zameri, Tina,« je rekel in stol pil pod lopo.

»Kaj bom zamerila,« je rekla Močilarica in pohitela proti domu.

Prav pritišano je odklenila vrata, odložila pletenico na kuhinjski stol in stopila do izbe. Skrivši je pokukala skozi steklena vrata, da bi videla, kaj počenjata mali dve.

Štiriletna Jelka je pogrinjala svojo punčko iz cunj na umazanem vzglavju, se pogovarjala z njo, ji po svoje pela uspavanko in jo pozibavala.

Triletna Anica pa si je dala opraviti s kolesom šivalnega stroja, s katerega je bil snet jermen, da bi se igla ne pokvarila. Revici se je le redko posrečilo, da se je kolo zavrtelo, ker je z nogo pritiskala samo v eno smer in se ji nogalnik ni hotel dvigniti. Pomagala si je z rokami in prav v trenutku, ko ju je mati opazovala, je z ihto vlekla uporno železo. Izgubila je ravnotežje in telebnila na tla.

Močilarica je v hipu pozabila na svoje skrivališče in sunkoma odprla vrata.

Anica, ki je pravkar zatulila, je nenadoma utihnila, obstala z visočo spodnjo ustnico in prestrašenimi očmi. Pozabila je na bolečine, se skobacala na noge in planila k materi.

Tudi Jelka je pritekla k njej in jo objela.

»Kaj pa je bilo?« je vprašala mati, ko je videla, da se Anica še vedno kisto drži.

»Buba!« je rekla deklica, skremžila obraz in zacmihala.

Mati jo je potolažila, obe objela in nekaj časa čebljala z njima. Nadvse srečna je bila, ko je bila sama s tema dvema malima, ker je čutila, da ji vračata ljubezen. Kako lep mir bi bil v družini, če bi se vsi tako lepo razumeli in ljubili. Misel na moža in njegovo pikrost pa ji je nehoté skalila trenutni mir in ji je zopet kanila kaplja pelina na srce.

Sonce je žgalo ko razbeljeno železo, ko so se vrnili z Brežnic. Sivec in Lisec sta bila neučakana. Neusmiljeno sta opletala z repi, strasla kožo in suvala z rogovi, ker so ju napadali obadi kot razdraženi sršeni. Ko so ju izpregli na dvorišču pred hlevom, sta hotela kar zbežljati. Močilar ju je neprestano miril s svojim zateglim: »Ooha! Ueej!«

Tonček je kljub utrujenosti tekel okrog živali in pobijal obade, da je pljusalo po stegnih, vratu in trebuhu.

Sivcu se je hotel še posebej prikupiti. Ujel je velikega obada, ga podržal za noge in ga brez hudobije pomolil Sivcu pod gobec:

»Glej, Sivec, ta te ne bo več pikal.«

Obad je brenčal med Tončkovimi prsti in se hotel rešiti. Sivec pa je izbuljil oči, prhnil in odskočil.

»Salamenski otrok!« je zarohnel Močilar, »kaj dražiš žival! Izgubi se mi!«

Tonček je poklapan odskakljal proti hiši, od strani pogledoval po volih in v zadregi obračal jezik po ustih.

Po kosilu je Močilar odredil eno uro počitka, kar se je redko dogajalo pri hiši.

Tončku pa ni bilo do spanja. Spravil se je na dvorišče, nekaj časa mešal po umazani vodi v kadi, škropil po kokoših, ki so se stiskale v senci in odpirale kljune — končno se je spomnil na Sivca.

Previdno se je ozrl po oknih in prihuljeno stekel proti hlevu. Prav tihceno je odprl vrata. V obraz mu je udaril zatohel zrak, vonj po živini, potu in gnoju in roj mušic, ki so prej počivale na vratih. Ko je vstopil, je priprl vrata za sabo, ker je vedel, da morajo biti podnevi vrata zaprta, da ne pridejo muhe v hlev. Le zvečer so jih odprli, da se je hlev prezračil in shladil. Tudi okna so bila zagrnjena z vrečami, da je bil v hlevu somrak.

Tončka je bilo skoraj strah. Boječe se je ozrl okrog sebe in nekoliko počakal, da se privadi temi.

Vola sta ležala, prežvekovala in se od časa do časa težko oddahnili.

Tonček se je približal Sivcu in ga počohal med rogovi. Že od nekdaj je vedel, da volu to dobre de, ker ga srbi od senenih mrv in smeti.

Vol je nehal prežvekovati. S hrapavim jezikom je opletel po gobcu, kot bi hotel otroku pomagati pri čohanju. Tončku je to zmeraj ugajalo. Vol je dvignil glavo, odpiral gobec in kazal zgornjo vrsto rumenih zob.

Tončku se je zdelo, da se mu Sivec smeje. Počepnil je k njemu in ga začel božati po mehkem gobcu.

»Siivec!« ga je začel milo nagovarjati, »kajne, da si moj? Ti ne smeš od nas. Oče te hoče prodati, a jaz mu ne bom pustil.«

Vol ga je nepremično gledal, kot bi razumel njegove besede. S hrapavim jezikom mu je lizal roko in obleko.

»Ubogi Sivec!« ga je božal Tonček po očeh, da so se mu pocedile solze iz njih.

To ga je še bolj ganilo.

»Ne smeš jokati, Sivec! Saj bom jaz rekel očetu, da te ne sme prodati.«

Sklonil se je k njemu in ga začel poljubljati na oči.

Lisec je brezskrbno prežvekoval, prhal in se le od časa do časa od strani ozrl na Tončka.

V kotu je zablejala ovca in se začela s prednjimi nogami vzpenjati po ograji.

»Beka!« jo je poklical Tonček. Za hip je pozabil na Sivca, stekel k njej in jo začel božati.

»Saj si tudi ti moja, a Sivca imam zdaj rajši, ker ga hočejo prodati. Če bodo tebe hoteli zaklati, bom pa tebe rajši imel.«

»Neee!« je zablejala ovca.

»Ne, ne! Saj te ne bodo! Zdaj pa bodi pridna, ker morata Sivec in Lisec počivati, veš! Trudna sta, ker sta orala! Pridna, veš!« ji je požuhal.

Se enkrat jo je pobožal po belem kožuščku in se poslovil od nje. Ustavil se je pri Sivcu, ga potrepil po vratu, da je zarožljala veriga, s katero je bil priklenjen k jaslim.

»Zdaj pa počivaj, Sivec, ker si truden. Očetu bom pa že jaz rekel, da te ne sme prodati.«

Vol se je težko oddahnil in nepremično gledal za njim, ko je odhajal.

Proti večeru se je čez Hribček pripeljal mesar. Bicikel je kar škripal pod njim. Zavore so zacvilile, ko se je ustavil pred Močilarjevo hišo.

Leno se je zvalil s sedeža, ker je bil težak ko svinec. Bil je zavaljen, z napihnjenimi rdečimi lici, z velikimi mastnimi rokami ko razbojnik.

Tonček je zaslišal zavore in pritekkel iz hiše. Ko je zagledal mesarja, mu je kri zavrela v glavi. Pred očmi se mu je stemnilo in najraje bi pograbil kamen in mu ga zalučal v glavo. Dobro je vedel, da je prišel zaradi Sivca.

Mesar se ni zmenil za otroka. Slišal je klepanje kose in jo ubral proti skednju k Močilarju.

»Dober dan! Kako je? Povedali so mi, da prodajaš vola. Ali se bova zmenila?«

Močilar ga je nezaupno pogledal in se odhrkal. Dlani so mu v hipu postale potne, da jih je začel brisati ob hlače.

»Hm!« je skomignil z rameni. »Bomo videli, kako boš plačal. Prav za prav sile še nimam!« je začel sam sebi lagati Močilar.

Mesar ga je pomilovalno pogledal in se skrivši nasmehnil.

»No, žival boš pa vseeno pokazal!« je rekel nato.

»Lahko ga pogledaš,« je odgovoril Močilar in krenil proti hlevu.

Mesar je bil z volom zadovoljen, a tega ni pokazal in ga je nalašč podcenjeval, da bi laže zbil ceno, ki jo je postavil Močilar. Dolgo sta se prerekala. Mesar je večkrat hlinil odhod, a se je vsakokrat vrnil. Končno sta le udarila v roke.

Močilar je bil slabe volje. Nervozno je vzel vile in začel čistiti pod kravami.

»Stopi!« je sunil Ciko, ki je stala v blatu. Krava se je pohlevno prestopila in z velikimi očmi pogledala gospodarja, ki je imel vedno prijazno besedo zanjo, ker je bila dobra mlekarica.

Mesar se je z nasmeškom na ustnicah približal Sivcu in ga otipaval po stegnih in hrbtu.

Vol je s pisanim pogledom buljil vanj, nagnil glavo in mu nastavljal roge, da bi ga hebnil.

Močilar je odložil vile, privzdignil z desnico obledeli slamnik in se popraskal po glavi. Z očmi je meril zdaj vola zdaj mesarja.

»Ali ne čutiš, da je krivica?« je rekel. »Prej sem za tele toliko potegnil kot zdaj za vola.«

»Hm!« je mrdnil mesar in vtaknil roke v žep, kot bi ga zeblo. Dvignil je glavo in se ozrl v strop, kjer je visela pajčevina, kot bi hotel iz zaprašenih nitk stkati svoje misli.

»Križa!« je nato rekel in bil prepričan, da je s tem vse povedal.

»Naj zlodej vzame še križo!« je zagodrnjal Močilar in pljunil v kup gnoja. »Čez teden dni ti ga priženem, a glej, da boš otroku dal nekaj za leco!«

S tem sta opravila.

»Muu! Muuu!« je zamukal Sivec odsekano in piskajoče, kot bi hotel prositi usmiljenja. Močilarja je stisnilo v grlu, da je s težavo požrl slino.

»Žival čuti!« mu je šavsnilo v možgane.

Stopil je k volu in ga začel trepljati po vratu, a ni zdržal dolgo. Misli so se mu križale ko mreže na nagobčniku, ki je visel na steni. V prsih ga je grabilo od bolečine in jeze. Žival se mu je smilila.

V kupu stelje je zagrabil naročje listja in ga natresel pod živino. Na enem koncu hleva je vrata zaklenil, druga, ki so vodila na borjač, pa je pustil odprta, ker je bila prevelika kuhaliča v hlevu.

Na borjaču je kot po navadi pogledal po nebu in željno iskal, kje bi izsledil kak oblak. Nebo pa je bilo posuto z neštetihi cekini, ki so se izzivalno svetlikali in migetali, kot bi hoteli reči: Dežja pa še ne bo!

Narava, ki se je čez dan umikala in skrivala žgočemu soncu, je zvečer oživela. Črički so žagali, cvrkutali in žujnjali, v gozdu nad vasjo se je oglašal čuk, v kurniku pa je v polsnu zakokodakala kokoš.

Močilar je zajel polna pljuča svežega zraka, nato pa globoko vzdihnil. S težkim korakom je stopal proti hiši.

Družina je bila v kuhinji. Mati je sedela pri malih dveh, ki sta večerjali in polivali mlečni močnik po mizi, podbradku in krilcu.

Dragica je nesla mleko v mlekarno in se še ni vrnila. Doraščala je in se je rada ustavila na vasi, da sta s prijateljico šepetali o prvih skrivnostih srca.

Ivanček je sedel za mizo in prebiral neko knjigo o živinoreji. Zelo rad bi šel v gospodarsko šolo.

Tonček pa je bil ta večer največji revež. Moral je praziti ječmen. Pri štedilniku je stal na stolčku, se sklanjal nad žarečo ploščo in vrtel, vrtel...

V obraz je bil ves zaripel od vročine. Pot mu je lil s čela in kapljal na razbeljeno železo, da je cvrčalo. Večkrat je pogledoval po ostalih in težko čakal, kdaj se pokadi iz pražilnice.

»Mama, ali še ni?« je vprašal.

»Še ni! Še deset minut.«

»Joo! Ne morem več!«

Začel je vrteti z drugo roko. Privihal je spodnjo ustnico in si pihal pod nos in po obrazu.

Močilar je vstopil brez besed, vzel iz predala koledar in sedel za mizo. Nataknil si je očala in začel iskati med zapiski, kjer je imel vse natančno zapisano o živini, kupčiji, delu in letini.

Zena je postavila na mizo skledo krompirja v oblicah, krožnik skute in lonec kislega mleka.

»Mama, se že kadi!« je zaklical Tonček in začel hitreje vrteti.

»Kako si neučakan!« je rekla mati. »Kaj bo pa v vicah?«

»Oh, saj ne pojdem v vice!«

»Če boš tak potep, bo najbrže treba iti. — No, bom pa jaz še malo. Le oddahni se.«

Tonček je hvaležno pogledal mater, skočil s stolčka in ga odnesel k steni. Z rokavom je potegnill čez čelo in si obrisal pot.

»Packa nemarna! Kdo bo zmeraj pral!« ga je pokarala mati.

Tončku je bilo nerodno, ker se ni maral zameriti materi. Sedel je na stolček, stegnil bose noge po tlaku in izpod čela pogledoval zdaj očeta, zdaj mater.

Močilar si je oslinil svinčnik in nekaj zapisoval. Čelo je imel nabrano v nešteto gub, po katerih so se prepletale njegove skrbi in težave.

Iz pražilnice se je pokadilo in po kuhinji se je razširil prijeten vonj.

»Zapri spodnja vratca, da se mi ne prežge!« je ukazala mati.

Tonček je poskočil in škrtnil z vratci, tako da se je plapolajoči ogenj takoj umiril.

Močilarica je pokrila štedilnik z obroči in še nekaj časa počasi vrtela pražilnico. Nato je stresla rjavi ječmen na papir, ki je bil pogrnjen čez stol.

Močilar je pogledal iznad naočnikov, se ustavil s pogledom na otrocih in nejevoljno vprašal: »Kje je pa Dragica? Ali ta presneta vrtavka že spet usmaja po vasi?«

»V mlekarno je nesla mleko,« se je oglasil Ivanček.

»Alo! Večerjat! Je ne bomo čakali!«

Mrmraje in s strahom so odmolili in začeli majiti krompir.

Jelka in Anica sta se skobacali k Tončku in se igrali z omajki.

Močilarici so se tresle roke, ker ni slutila nič dobrega.

Dragica je natihoma odprla vrata, s plahimi očmi preletela očeta in pozdravila.

Nihče ji ni odgovoril. Kambač s posnetim mlekom je odložila na stransko mizo in sedla k večerji.

Oče se je s stežavo premagoval. Z vilicami je nekajkrat zajel skuto in prigriznil krompir. V njem se je kuhalo, vrelo in sililo na dan. Žalost, obup, skrbi, trpljenje, razočaranje. Zdelo se mu je, da se je vse zarotilo proti njemu: Bog, svet in lastna družina. Ali

je res že tako daleč, da mu bodo otroci kljubovali? Ne!

Odložil je vilice in zapičil pogled v Dragico.

»Ti! Kod si hodila ob tej uri?« je vprašal navidezno mirno, a ustnice so se mu tresle od razburjenja.

Dragica je vztrepetala, s strahom pogledala očeta, a v srcu se ji je porajal odpor. Našobila je ustnice, da so izražale bojazen in nevoljo in rekla: »Kje? V mlekarni sem bila. Kje naj le bom?« V zadregi je začela mečkati krompir med prsti

Močilar je obstal z odprtimi usti, oči so se mu razširile, kri mu je zavrela po žilah in mu bušila v glavo.

»Če te vprašam, kje si bila, ti ni treba prav nič otresati z jezikom. Jaz že vem, zakaj vprašam. Zdi se mi, da ne znaš več domov, ko greš iz hiše.«

»Saj nimam več pet let! Ali ne garam dovolj, kaj za to, če se malo posmejem in poklepetam s prijateljico. Najbrž ste bili vi vedno doma priklenjeni, ko ste bili mojih let!«

»Jezik za zobmi, če ne!« je zagrozil Močilar, spustil vilice na mizo in zvišal glas: »Ali boš ti mene učila, a?«

Dragica je nagrbančila čelo in ga pogledala izpod nasrnenih obrvi.

»Zakaj pa zmeraj name vpijete? Če me ne morete videti, pojdem pa služiti!«

Močilar se je ko gora dvignil čez mizo, stisnil zobe in hotel Dragico zgrabiti za lase.

»Salamenski klepetec!«

Dragica je odskočila in se stisnila v kot. Močilarica je prišla za roko in s tresočim glasom začela prositi: »Mir, Jože, mir! Ne vpij. Ne delajte pekla! Saj veste, kako je z mano? Ne boste nehali, dokler me ne spravite v grob.«

Močilar je vzkipek ko zavreto mleko. Vse, kar ga je težilo, je bruhnilo na dan.

»Kaaj? Zdaj jo boš zagovarjala? Nič čudnega, če so taki. Ti si kriva! Potuho jim dajesh...«

Z obema rokama se je prijel za glavo, ustnice so se mu tresle od razburjenja in jeze in je z vedno višjim glasom nadaljeval: »Križana dolina! Vsi ste se zakleli proti meni! Zakaj nisem obležal na fronti. Škoda, da me ni raztrgala granata, da bi ne bilo ostalo nič več od mene!«

Njegov glas je prehal v obup.

Otroci so se začeli stiskati k materi. Jelka in Anica sta se pripravljali na jok.

Močilarica je trepetala ko šiba na vodi. Ivanček je boječe prosil: »Tata, ne! Tata, ne!«

Močilar pa ni videl nobenega več. Zato pljen je bil v svojo bol in je bolj govoril sam sebi kot drugim: »Zakaj nisem za lakoto umrl pri Piavi ali v italijanskem taborišču?... Norec sem bil, da sem se vrnil. Norec, da sem garal od zore do mraka. Ne krampa ne lopate ni bilo pri hiši. Sama podrtija! Njive zaraščene, senožeti razrite, prekopane, preluknjane. In Jože je začel z ničem... Krvave roke sem imel, vse sem mo-

ral na ramah znositi, kopal sem v znoju, za žive in mrtve sem garal...«

Močilarica se je prišla za srce. Vse to trpljenje je videla ko na dlani, poznala je možovo pridnost, vedela je za njegovo sedanjost bolečino in je s slabotnim glasom zaprosila: »Jože, ne! Molči, Jože, lepo te prosim!«

»Ne bom molčal! Vse bom povedal, vse. Naj otroci vedo, da sem bil ustvarjen samo za sedaj trpljenje. Od otroških let sem trpel in še sedaj moram trpeti. Oče je bil pijanec in sem sklenil, da ne bom pil. In nisem. Pa kaj imam od tega? Trpljenje! Leta in leta sem samo garal. In zdaj? Zastonj moram dati vola iz hleva... Zakaj sem se oženil? Ali bi ne bilo bolje, da bi ostal sam in vse zapil? Nesrečen dan, ko sem zašel med tiste robe in tebe spoznal!...«

Močilarici se je povescila spodnja ustnica. Težko je dihala. Iz oči so se ji utrnile solze, ki so ko biseri neslišno spolzele po licu. Jelka in Anica sta zajokali na glas. Ivančka je grabilo v prsih. Mati se mu je hudo zamislila. Ko je zagledal solze, ni več odmaknil oči od njenega obraza. Pripravljen je bil, da priskoči na pomoč, ker je vedel, da mati ne prenese takih trenutkov.

»Oh! Ne-nesrečna jaz!« je jecljaje vzdihnila Močilarica in se tiščala za prsi. »Pokopali me boste.« Obraz ji je blede.

»Mama, ne! Ne smete umreti!« sta jokaje prosili Jelka in Anica. Držali sta jo vsaka za eno roko in jo božali po licu.

Mati je počasi dvignila tresočo roko, ju objela in pritisnila k sebi.

»Ubogi! Da bi le kmalu dorasli!«

Trepalnice so se ji začele povešati. Oči so ji postajale motne. Ozrla se je v moža in zaprosila: »Jože!«

Močilar se je zlecnil, kot bi se zbudil iz sna in buljil v ženo. V prsih ga je stisnilo, kot bi ga nekdo zgrabil za srce. V glavi se mu je zablistalo in v dušo mu je udarila zavest, da je spregovoril besede, ki jih ne bi smel nikdar izreči.

V tistem hipu je videl, kako je ženi omahnila glava na prsi in je slišal njen žalostni vzdih.

Planil je izza mize in jo prestregel, da ni padla na tla, ko je omahnila.

Vsi otroci so planili v glasen jok.

Močilarju so se tresle roke.

»Ivanček! Dragica! Vode! Hitro!«

Oba sta skočila k škafu. Ivanček je zajel korec vode, Dragica pa je zmočila robček in začela materi močiti čelo.

Vsi so se cmihali, še Močilarju se je povescila brada in je le s težavo požiral slino.

Materin obraz je bil blede ko stena. Še iz tistih žilic, ki so se ji vedno poznale na licih, je izginila kri.

Ivanček je počasi prislonil korec k njenim ustnicam in čakal, da je po kapljicah počasi požirala.

Polagoma je dvignila trepalnice in se z meglenim pogledom ozrla po navzočih.

Ivanček je odmaknil kozarec.

Mati je obliznila ustnice in jih podrgnila drugo ob drugo, ker so bile suhe kot pri vročnem bolniku.

»Melisne kapljice!« je tiho zaprosila.

Dragica je skočila k omari, vzela iz nje ozko, podolgovato stekleničko in košček sladkorja. Previdno je kanila nanj nekaj kapljic in ga dala materi.

Počasi se ji je vračala zavest. Radovedno in plaho se je ozirala okrog sebe, ko človek, ki je prišel v neznan kraj.

»Mama, ne umreti!« sta hkrati zaprosili Jelka in Anica in se z objokanimi lici šmulili ob njenem obrazu.

Mati je dvignila tresočo roko in ju pobožala.

»Zakaj jočeta? Saj ni nič hudega!« je tiho šepetala. »Saj je spet dobro. Samo radi se imejmo!«

Vsi so si brisali solzne oči. Tudi Močilar se je obrnil vstran in z raskavo dlanjo potegnil po licu.

Na mizi je bilo vse navzkriž. Vilice, omajki, pregriznjen krompir, skuta in polito mleko.

Dragica je začela molče pospravljati in segrela vodo, da pomije posodo, ki je še od poldne čakala v stari kuhinji na ognjišču. Jedi se ni nihče več dotaknil. Razburjenje in žalost sta jim vzela tek.

Tonček in sestrici so odšli spat, ko jih je mama pomirila in rekla, da bo umrla, če ne gredo ležat.

Ivanček si je umil noge in nataknil nanje zmečkane in oguljene copate, ki so mu ohlapno pekale ob pete.

Močilar je molče sedel poleg žene in si v zadregi zvijal brke.

»Ali greš počivat? Ti bom pomagal,« je rekel prav prijazno in jo prijel pod pazduho.

Žena ga je pogledala ljubezno, odpušča-joče. Vedela je, da se je že omeščal, da se sedaj kesa. Kar je nekaj dni nosil v sebi, je bruhalo na dan ko lava in se razlilo na srca otrok, ki bodo vse življenje nosili te besede in dogodke v svojih dušah. Okrog njenega srca pa se je ovilo novo trnje, se zadržlo v najbolj skrite kamrice in povzročilo rane, ki bodo ostale večno odprte in ji črpale življenjski sok.

»Oh, saj ni treba, že pojdem počasi,« je rekla.

Močilar pa jo je kljub temu privzdignil in jo podpiral po stopnicah, kot bi vodil otroka, ki se uči hoditi.

Ko je legla, je sedel na rob postelje in jo začel božati po čelu in laseh. Raznežil se je kot zaljubljenec. V takih trenutkih je bil dovozen za vsako dobro besedo.

»Jože, povej mi, zakaj se tako razburjaš?« je vprašala Močilarica prijazno, dobrohotno. »Pomisli, da mene lahko spravijo v grob taki pretresi. Premagaj se. Ne zaradi mene, zaradi otrok! Misli na to, da lahko ostanejo brez matere. Kaj boš delal, če umrjem? Ali se boš še enkrat oženil? Ali se ti ne smilita mali dve?...«

Močilar je bil v zadregi ko šolarček. Božal jo je po laseh in po roki.

»Saj vem, da ti je hudo,« je nadaljevala. »Tudi meni je težko. Tvoje trpljenje pa znam ceniti najboljše jaz, ki poznam tvoj križev pot... Če gre danes malo teže, premagaj se. Bo že minilo! Naredimo, kar je v naših močeh. Ne boj se. Otroci bodo že znali ceniti naše delo, ko dorastejo... Preveč se ženeš. Zdi se mi, da si se kar zaril v zemljo... Ne vem, kako bi rekla... bojim se, da si se tako zakopal, kot bi moral večno riti po tem svetu kakor krt...«

»Ah!« je vzdihnil Močilar. »Morda imaš prav. Toda mene boli, ko vidim, da ne gre vse tako, kot bi želel. Če pa vidim, da se mi krivica godi, kar zavre v meni ko v kotlu in ne vem več, kaj govorim.«

»Saj vse mine! Tudi ta kriza pojde mimo nas. A ni treba, da si zaradi nje grenimo življenje, ki je že samo na sebi grenko. Ali je potrebno, da si ustvarjamo še družinsko krizo? Lepo te prosim, Jože, zaradi otrok...«

PREKO CESTE

Kopljejo jamo. Preko ceste kopljejo delavci. Delavni delavci.

Kakor v svoj grob kopljejo močne dlani. Zasopel dih se utaplja v trdem odjeku udarcev in drseče kaplje potu dolbejo v ožgane prsi. Nejasen valoviti pogled in utrujen zven tesnobno pretresa ušesa.

Kopljejo jamo močne dlani čez cesto. Kopljejo delavci, ki kopljejo globoko kakor v svoj grob.

Francè Lokar

ALENCICA BO OZDRAVELA

Na robu zelenega gozda, pod vejami borov in smrek leži Alenčica v mreži, razpeti med debli pod breg, zavita v odejo leži in spi, vso uro že spi.

Alenčica mora ležati, da zdrava bo kmalu spet, že kašelji je več ne muči, obraz pa ji še je bled. Naj diha tu gozdni zrak, prečudno svež in sladak!

Le nekaj dni še in zbudil iz molka se bo ves gozd. Alenčica vstane zdrava, povsod jo čaka radost. Spet vrne se lepi čas in dolgo ne pojde od nas.

Fran Roš

Okrog luči je frfotala velika vešča in delala pošastne sence po zidu. Skozi na pol odprto okno je zapihljaj hladni vetrič. Na vasi je zalajal pes.

»Lezi, Jože,« je rekla Močilarica. »Truden si. Pomiri se, vse bo dobro.«

Ubogal jo je kot otrok in se zleknil na posteljo. Spanec mu je ko svinec legel na trudne oči.

Močilarica pa je bedela. Njeno mehko srce je trpelo. Po glavi so ji rojile neštete misli in se trgale ko preperene niti. Doživljala je krizo žene in matere. Poglobljala se je v skrivnost moškega srca, ki se iz okamenelosti spreminja v mehko testo, iz krutosti v nežnost, ki slepo sovraži in slepo ljubi, ki je hudobno in dobro, ki žari ko plamen in je mrzlo ko led. A tej skrivnosti ni mogla do dna...

V TUJINI

Leži na mizi list papirja, gledam ga in me vznemirja.

Vznemirja me to zadnje pismo: »Skupaj nismo, nismo...« In še besede plahe, skrite: »Povsod drugod, le tukaj ni te. Pridi kmalu v vrt nad hišo, k trti nad teraso in na klop pred vrati s čakajočim pragom! Zakaj pozabil si na daljni dom? Pridi, pridi! Z zvestim srcem čakam te in čakala te bom...«

Mrači se. Pod oknom jemlje dan slovo. Na mizi belo pismo — in v prsih je težko...

Francè Lokar

Poglej! Na smrekovi veji živalca z repkom mahlja. Zares je to neverica, a noče skočiti na tla, da deklince ne prebudi, ki v mreži tam tiho leži.

Se žolna si s kljunom ne upa potrkati zdaj na drevo, Se vetrček se je ustavil, potoček pa teče mirno. Alenčica naj le spi, da si nabere moči!

KAKO LEPA JE NAŠA HIŠA

Zvonko je na počitnicah pri babici. Osem let je star. Za seboj ima že prvi razred osnovne šole. Je dobro razvit, le nekoliko prenežne kože za trnje in borovo grmičevje na Goričkem, ki ga vedno znova opraska po golih nogah in po bedrih, saj njegove mestne kratke hlačke pokrivajo res samo to, kar je treba pokriti. Ves progast je tudi po rokah in po vratu. Celo licu in čelu ni prizanešeno, le s to razliko, da so na čelu vedno tudi večje ali manjše bunke, ki jih je dobil na svojih potepih čez drn in strn.

Zdaj ga drži babica med kolene in si ogleduje njegovo glavo.

Prebira mu lase, kakor da išče uši, njemu pa je to tako prijetno, da se mu kar dremlje.

»Še ena buška. Kje si pa to staknil?«

»Katera, stara mama?«

»Stokrat sem ti že rekla, da jaz nisem stara mama. Jaz sem babica.«

»Ko pa mama vedno pravi, da si ti naša stara mama.«

»Že, že, samo da ni treba vedno ponavljati, da sem stara. To sama najbolje vem, ljudje pa tudi. Torej kje si jo staknil?«

»Pa katero, te vprašam, babica?«

»Tako! Zdaj me pa še tikaj. Vsa vas mi pravi vi, razen Borovnjakovega Lorenca, ki je starejši od mene. Pet let mislim. Da, pet let je starejši. Samo on mi pravi ti. Moj vnuček pa, ki ga je komaj za dober pečenj, mi bo pa rekel ti. In klical bo za mano: Hej ti, stara mama, in mama bo kar tako po tihem dodal, kam pa greš? Od sramu se bom takrat vdrla v zemljo tako globoko, da me z nobeno lopato nihče ne odkoplje.«

»Kako se boš — boste pa vdrla tako globoko? Saj je zemlja trda.«

»Vdrl si reče. In zares se bom vdrla, če ti bo prav ali ne.«

»Zdaj ste pa tudi vi rekla ali rekli vdrla, meni ste pa rekli, da to ni prav. Vdrl si reče.«

»Če jaz govorim, je tako, če pa ti govoriš, je pa tako. Sicer pa ni treba, da bi se vdrla v zemljo, rajši te prebunkam za vsak ti, da boš imel še več bušk, kakor jih že imaš. Torej odkod imaš tole? Včeraj te še ni bilo.«

»Pa ne vem, katero misliš — mislite, babica. Z vami je tako težko govoriti. Ata je ti, mama je ti, vsi so ti, ti, vi ste pa vi.«

»Kako pa rečeš učitelju, ko z njim govoriš?«

»Nikoli ne govorim z njim.«

»In ko govorite o njem med seboj?«

»Rečemo mu Čečka.«

»Čudno ime. Pa se res tako piše?«

»Kaj še. Tako mu samo mi pravimo, ko nas ne sliši.«

»Pa zakaj mu pravite Čečka?«

»Ker vedno pravi: Kaj pa Čeččččkaš? Kako pa to čeččččkaš!

Kako si pa to načeččččkal?«

»Pa mu ne rečete vi?«

»Ne vem.«

»Zvonko, Zvonko! Sicer pa, kako to, da si ti Zvonko? Vem, da je zvon zvon, in tisti, ki zvoni, je zvonar. Ali kaj je Zvonko?«

»To sem vendar jaz, babica. Jaz sem tvoj — vaš Zvonko. Nisem?«

»Seveda si. Samo ime je tako tuje. Pa se bom že navadila.«

»Seveda se boš, saj bom zdaj ostal pri vas, babica.«

»Si rad pri meni, Zvonko?«

»Rad, zelo rad, babica.«

Babica je nehala brskati po njegovih lasih, naslonila si je njegovo glavo na svoje stare prsi in v srce se ji je počasi kradla tiha radost, pomešana z že pozabljeno žalostjo.

Julijsko sonce se je ujelo v izabelino listje na brajdi in le tuintam se mu je posrečilo poblisniti po starem babičnem obrazu, na katerem je znova zacvetel že davno zabrisan mladostni smehljaj, ko je nežno objemala vnučka in ga stiskala k sebi kot sad svoje in tuje krvi, saj Zvonkovega očeta še niti videla ni.

Znova se ji je obudil spomin na leta, ko je tako stiskala k sebi svojih četvero otrok, drugega za drugim. Pa komaj so odrasli, že so zleteli iz gnezda. Dvakrat, trikrat so se še vrnili, potem pa so prihajala samo še pisma, vedno krajša in vedno redkejša. Iz Argentine, te čudne dežele s še bolj čudnim imenom, pride komaj kakšna karta za božič, pa še ta nekaj tednov po praznikih. Tam je njen najstarejši. Najbolj skrben in najbolj delaven, ki je še pred kratkim pisal materi, naj ničesar ne prodaja, saj nihče še ne ve, kako bo. Toda kako naj bo, ko pa je njegova žena od tam in ne ve niti besedice po naše. Mnogo let je že zdoma, pa vendar iz vsake vrstice, ki jo napiše materi, diha težko in boleče domotožje. O vsem, kar je doma, piše, kakor da je komaj včeraj povezal culo.

Druga dva sta v Kanadi. Kakor doma, sta tudi tam nerazdružljiva. Prebivata v isti hiši, imata dve sestri za ženi in pišeta oba eno in isto pismo vedno v isti ovojnici z vedno istimi besedami: Draga mama, prodajte doma in pridite sem. Dobro vam bo pri nas, nič ne boste delali, samo počivali. »Zdaj na stara leta! Nikamor ne grem. Kaj bom pa potem tam, če ne bom nič delala? In zakaj bi počivala, če se ne bom pri delu utrudila? Čuden svet je to. Nikamor ne grem! Rajši mi pošlji kakšen dolar,« reče sama sebi, toda nikoli tega ne napiše.

Roziko, to krhko drobno dekletce, najmlajšega otroka, je hotela zadržati doma. Saj tudi ni nikdar kazala, da bi želela iti zdoma. Pa je prišlo tisto hudo leto. Krava jima je poginila, pri svinjah je prav tako nekaj prišlo vmes, da sta hirali in so ju mo-

rali zaklati, čeprav ni bilo drugega na njiju kot koža na koščenem ogrodju, davek pa je bil dvakrat večji od prejšnjih let. Gobe tisto poletje niso rasle in mete ter drugih zdravilnih rastlin ni nihče kupoval. Rekli so, da imajo še lansko zalogo. Tako ni bilo mogoče od nikoder dobiti dinarja. Tedaj je morala nekega dne sama reči hčerki: »Rozika, ne moreva več naprej. Glej, posojila ni dobiti. Treba pa nama je kupiti kravo. Brez nje ni mleka. Brez mleka pa je skoraj tako kakor brez kruha. Ljudje so se že naveličali posojati vprago, jaz pa sem se še bolj naveličala prositi. Čele noči premišljujem, pa ne najdem drugega izhoda. Nekam boš morala, da kaj zaslužiš.«

Rozika ni rekla nič. Gledala je skozi okno in si obraz podpirala z rokami. Rada bi še ostala pri materi, vendar je čutila, da je slovo pred pragom.

Šla je kar na slepo na naslov v časopisu, ki je iskal gospodinjsko pomočnico v Ljubljani: nastop službe takoj. Službo je dobila, pa je že po prvem mesecu spoznala, da je plača komaj za obleko, prav nič pa ne ostane ne za kravo ne za davek. Poiskala si je delo v tovarni električnih stikal. Tu je boljše zaslužila, toda morala je napol stradati in zelo skromno živeti, da je mogla materi vsak mesec nekaj malega poslati. Vendar se je v enem letu toliko nabralo, da je mati zopet imela kravo v hlevu.

Na neki način je bilo prav, da tisto leto ni bilo krave, saj bi jo izterjevalci davkov že zdavnaj odgnali. Ko so iskali okrog hiše, kaj naj bi zarubili, jim je babica kljub žalosti z nasmehom ponujala mačko, pa so samo kleli in jo zmerjali, mačke pa le niso marali.

Končno se je sosed naveličal, da so ga neprestano klicali za nekakšno pričo, ko so prišli rubit, in je šel na občino. »Kdaj se boste naveličali komedije s to siroto?« je vprašal finančnega.

»Ko bo poravnala davek. Sicer pa to ni nikaka komedija in se lahko izražate malo lepše.«

»Se hujše ko komedija. Vsak pameten človek ve, da ta sirota ne more tolikega davka plačati. Kjer nič ni, še Bog ne more vzeti, ne pa davčni eksekutor.«

»Kaj se nas Bog tiče.«

»No pa hudič, če Boga ne marate. Toda nebahjte jo nadlegovati. Šaj je sramota, da od takih revežev hočete nekaj pobirati, namesto, da bi jim dali.«

»To vi kar nam prepustite in se v tuje reči ne mešajte. Kje pa naj jemljemo denar? Vsak mesec moramo brezpogojno toliko in toliko izplačati. In kako naj plačamo, če denar ne pride noter?«

»Šaj prav to vprašam jaz vas. Kako naj sirota ženska plača, če od nikoder nima vzeti niti dinarja. Poginila ji je krava. Bog vedi ali vrag vedi, kaj ji je bilo. Kravo so odpeljali v klavnico in ženska je dobila manj kakor je bila vredna kravja koža. Morala pa je plačati prevoz in si še izposoditi denar, ker je tistega, ki ga je dobila za kravo, bilo premalo.«

»Čemu jo je pa pošiljala v Soboto, če ji je crknila!«

»Menda ne zato, da bi si detaia stroške! Prisilili so jo, češ da morajo kravo pregledati in ne vem kaj še vse. Vem, da so meso prodali, saj je bilo užitno, plačali pa niso niti kože.«

»To povejte njim, ne meni.«

»Sem jim tudi povedal. Sklicevali so se na uredbe, kakor da so potrebne uredbe, če hoče kdo siroto odirati. Vam pa povem samo še enkrat, da je sramota, če to siroto terjate za davek.«

»Vas se to nič ne tiče, ker ne terjamo vas. Ne vpijte tu v pisarni in mi ni jemljite časa. Imam drugega dela.«

»Tako. Grem. So še druga vrata na svetu, ne samo ta.« Zaloputnil je z vrati in se z odločnim korakom napotil proti predsednikovim, toda preden je potrkal, se je premislil in tiho odšel. Vendar od babice odslej nihče več ni terjal davka.

Bilo pa je tudi prav, kajti Rozika je kar na lepem nehala pošiljati denar. Nekega dne pa je prišlo pismo, naj ji pošlje krstni in samski list, da se bo poročila. Nič veselja ni bilo v pismu, nič zanosa, nič zaljubljenosti. Pismo je bilo tako vsakdanje, da je babica takoj začutila, prek kakšnih viharjev je moral njen otrok, preden je prišel do take odločitve.

Dolgo je odlašala, naposled je le napisala pismo.

»Draga Rozika, milo moje dete! Nič mi nisi pisala, vendar jaz že dolgo vem, da s teboj nekaj ni v redu. Ti nisi sama. Ko na to pomislim, se mi stiska srce od bolečine. Tako rada sem te imela, in mislim, da sem te tudi vedno prav učila. Ti pa si komaj prestopila prag, že si se nekemu vrgla v naročje. Nisi nič mislila name, na Boga in njegove zapovedi.

Ne zameri, da ti očitam, toda saj veš, da te hvaliti ne morem. Zdaj ne grem več nikamor od hiše. In če grem, moram gledati v tla, ko koga srečam, ker moram lagati, ko me sprašujejo o tebi. Jaz pa sem bila tako ponosna nate, da si tako pridna, poštena in lepa. Kje je zdaj tvoja lepota?

Prosiš me krstni list, nisi pa niti z besedo omenila, s kom in kdaj se boš poročila. Nič ne pišeš o njem, kdo je, kaj je, odkod je. Zato mislim, da ga nimaš zares rada, ampak ga jemlješ samo zato, ker si noseča. Toda če si že storila eno veliko napako, ne delaj še druge. Ne sklepaj nespametnega zakona. Pridi rajši domov, donosi otroka, če še nisi rodila in ga tu pri meni spravi na svet. Radi ga bomo imeli, čeprav bo brez očeta, skrbeli bomo zanj in zrasel bo, kakor zraste toliko revežev na svetu. Šaj tudi mi nismo bili nikoli bogati, v koči smo prebivali, bolj slabo smo jedli, toda stradali nismo. Vendar ko gledam nazaj v svoje življenje, ne morem reči, da sem bila kdaj hudo nesrečna. Zdaj pa sem nesrečna in bom ostala nesrečna, če skleneš nespameten zakon, zakon brez ljubezni, in tako zapraviš svoje življenje.«

Na materino pismo dolgo ni bilo odgovora. Potem pa je prišlo veliko pismo s slikami Rozikine poroke.

»Ni me povabila k poroki! Saj ne bi šla, toda povabila bi lahko,« je govorila babica sama s seboj in solze so ji tekle po licu, ko je gledala hčer in podolgovat in shujšan obraz. Bila je v kostimu, brez venčka, samo velik šopek, ki ga je držala v rokah, je označeval slovesni dan. Moški poleg nje se je zdel babici preveč v letih za njenih devetnajst. Babica se ni mogla odločiti, ali ji je všeč ali ne. Njegov obraz je bil brez izraza.

Čez dva, tri mesece se je babica nekoliko potolažila in ni več jokala vsak dan. Nekega dne se je odločila in Roziki napisala pismo, v katerem ji je rahlo oponesla, da je ni vabila na gostijo. Takoj je dobila od Rozike pismo, da je rodila krepkega dečka in da so mu dali ime Zvonko.

»Zdaj pa še Zvonko! Si res ni mogla izmisliti kaj lepšega in bolj domačega?«

»Ker je možu tako ime,« je pisala Rozika. »A zato! Mož je torej Zvonko. In kako se piše? Saj se zdaj Rozika piše po njem. Nastran. Čudno ime. Rozika Nastran. Naši paglavci bi to gotovo pisali z malo in narazen. Otrok, otrok, v kaj si se zapletel!«

Odslej je Rozika pisala bolj pogosto in vedno je vabila mater k sebi, da bi ji pazila otroka in včasih tudi kaj skuhalo, ker oba z možem hodita na delo. Babica pa je odgovarjala vedno isto: »Pripelji otroka domov. Tu bom laže pazila nanj. Za mesto sem prestara. Saj bi bila tam kakor v ječi. Samo soba in skupno dvorišče. Saj nisem ubila človeka, da bi se dala zapreti.«

Zdaj so ji vnučka poslali na počitnice. Stiska se v babičino naročje in mu je tako ganljivo lepo, ko mu njeni prsti brodiyo po razmršenih laseh.

»Pa se nisi branil iti k nam, ko so te poslali?«

»Ne. Rad sem šel. Saj mi je mama že stokrat vse povedala. Kakšna je hiša, kje nesejo kokoši, kako leži šeka in prežvekuje, kako ji je treba postiljati.«

»Komu postiljati?«

»Seki.«

»Pa saj Seki ni treba postiljati.«

»Mama je rekla, da je treba.«

»Mama tega že ni rekla. Rekla je nastiljati.«

»Rekla je postiljati.«

»Nastiljati.«

»Posti...«, babica mu je z dlanjo zaprla usta.

»Pa ti mama mnogo govori o domu? O našem domu tukaj?«

»Skoraj vsak večer, ko čakava ato, pa ga dolgo ni domov. Včasih do polnoči. Tedaj ležim v postelji, mama pa sedi poleg mene in mi pripoveduje. Takrat je najlepše. Malo spim, malo poslušam. Nekoč mi je povedala, da je padla v vodo, ko je bila majhna. V neko mlako. Kje je tista mlaka, babica?«

»Spodaj pod hribom.«

»Je mamica res padla?«

»Zares. Čeprav ne tako kot pozneje v Ljubljani. O ti sirotek moj, ti!«

»Babica, zakaj mi pravite sirotek. Tudi mama mi včasih tako pravi.«

»Ker te imam rada. Tudi mama te ima rada.«

Zvonko se igra z vozlom njene naglavne rute in nekaj premišljuje.

»Ata te ima tudi rad?« vpraša babica kakor mimogrede.

»Ne vem. Ko pride pozno domov, se vedno nad mamico dere. Delam se, kakor da spim, vendar vse slišim. Ze večkrat je rekel, da nisem njegov.«

»Kaj pa je mama rekla?«

»Rekla mi je: Nič ne maraj, ata je bil dobre volje in takrat ne ve, kaj govori. — Meni pa se je zdel slabe volje.«

»Kaj pa je mama rekla atuu?«

»Nič. V kot je šla in tiho jokala. Jaz pa sem tudi jokal in potem dolgo nisem mogel zaspati.«

»Ti ata kdaj kaj prinese?«

»Ne. Kaj bi mi prinesel, saj nikoli nima denarja.«

»Saj zasluži. Kako da ga nima?«

»Seveda služi. Zadnjič je nekaj nakladal, potem je nekemu nesel kovčke, potem je bil poleg, ko so razdirali cesto. Denarja pa nima. Mama mu daje svojega.«

»Zakaj pa mu da?«

»Drugče jo ata tepe. Mora dati.«

»Kaj pa ata dela z denarjem?«

»Ne vem. Poštarjev Milan je zadnjič rekel, da ga zapije. Mama še nikoli ni rekla tega.«

Potem dolgo molčita in vsak hodi za svojimi mislimi. Nato Zvonko nenadoma vpraša babico:

»Babica, zakaj ata pravi, da nisem njegov. Čigav pa sem?«

»Moj si, Zvonko, moj.«

»Zakaj pa zdaj jokate, babica?«

»Saj ne jokam.«

»Kaj pa potem to teče po licih?« vpraša in gre s prstom po mokri sledi čez zguban babičin obraz.

»To so samo solze, Zvonko.«

Ta dva počitniška meseca sta bila Zvonku kakor pravljica, še lepša pa sta bila babici. Tako sta bila navezana drug na drugega, da tudi pol ure nista strela drug brez drugega. Hodila sta skupaj nabirat gobe, morala je z njim raziskovati grmovje, se skrivati, oponašati ptičke, toliko da ni zahteval, da mora splezati na najvišjo smreko. Babica je na njegovo neprestano čebljanje odgovarjala včasih z besedami, včasih z molkom, včasih s kretnjami, zvečer pa je on molčal in je morala govoriti ona in pripovedovati, kako je bilo takrat, ko je bila še majhen otrok, dokler se ni pogreznil v globok spanec. Niti pomislila nista na to, da so počitnice pri kraju in se bo treba ločiti.

Mamino pismo je naredilo konec vsemu. V torek se začne pouk, zato naj se Zvonko v soboto že vrne v Ljubljano. Treba mu bo še po meri kupiti obleko in čevlje. Doma na

Goričkem se je gotovo ob Šekinem mleku potegnil in mu je vse premajhno. Babica naj ga kar izroči sprevodniku na vlaku, saj je domač človek in bo že zanj skrbel. Ta ga bo v Stanjevcih naložil in v Soboti preložil na ljubljanski vlak. V Ljubljani ga pa mama počaka na postaji. Naj se nič ne boji in naj sedež odstopi starejšim, če bi bila stiska, je še dodala skrbna mama in priložila še petišočak za vožnjo. Kar je več, naj babica obdrži za trud, ki ga je imela z njim.

Pismo je prišlo v četrtek, babica pa je šele v petek zjutraj rekla Zvonku z nekam hripavim glasom:

»Preobleci se, Zvonko. Najbolje bo, da oblečeš samo kopalke, saj je lepo in toplo jutro. Moram ti vse lepo oprati.«

»Zakaj pa, babica?«

»Zakaj, zakaj! Saj veš, da moraš nazaj v Ljubljano. Začne se šola.«

Zvonko je strmel v babico, nazadnje je predlog odločno zavrnil: »Ne grem v Ljubljano.«

»Saj veš, da moraš. Tega ni mogoče spreminiti.«

»Me ne marate več?« v očeh mu je ždela žalost in strah.

»Kako si neumen, Zvonko! Sem jaz kriva, če morajo otroci hoditi v šolo?«

»Ne grem v Ljubljano,« je pribil še enkrat in v očeh se mu je že nabral potoček.

»Saj ne greš danes. Zdaj se samo preobleci, da bom vse oprala.«

Preoblekel se je, potem pa nekam izginil in do opoldanskega zvonjenja ga ni bilo nazaj. Med obedom sta ves čas molčala, saj niti na vprašanja ni odgovarjal. Bil je globoko prizadet. Našel je srce, ki ni bilo deljeno in je živel samo zanj, zdaj ga pa peha od sebe. Babica je postala nekam nasršena, rezka. Odločno je prekladala stvari sem in tja, čeprav se ni mogla lotiti nobenega pravega dela. Popoldne je Zvonka v starem škaflu za napajanje umila od temena do podplatov kljub vročemu dnevu v vroči vodi, da bo fant kar dišal od snage. Vse perilo je bilo oprano, zlikano in je čakalo, da ga zložita v potovalko. Malo je bilo vsega, saj tak fantek poleti res ne rabi veliko.

Zvonko je moral potem še po kvas, da mu bo babica nekaj spekla na pot. Šel je težko, kakor da gre po svojo lastno smrt. Dajal si je oprava s tisoč stvarmi na poti. Lezel je za zajčkom, ki ga je opazil onstran žive meje, preštel je vse hruške na mladem drevescu, ki še niso bile zrele, on pa je imel z njimi že svoj načrt. Triinšestdeset jih je naštel in menil, da jih je trinajst odločno preveč in bi bile lahko njegove, saj jih stricu ostane še vedno petdeset; tako dobro je znal že računati, ko je šlo za njegovo korist. Opo našal je vrane, srake, petelina, samo da bi pregnal žalost, ki ga je kar naprej držala za grlo. Pobral je lepo pisano polževo hišico. To bo vzel s seboj v Ljubljano. S tem se bo povzpел nad druge. Kaj vse mu bodo ponujali zanj! Toda saj ne bo šel v Ljubljano. Babica vendar ne more sama ostati tukaj.

Proti večeru šele se je vrnil s kvasom in mu nič ni bilo mar, da je babica tarnala, da bo morala peči ponochi.

»Mama bi mi pa tudi lahko nekaj dni prej pisala, ne šele zdaj, ko je treba iti. Otroka spraviti na pot vendar ni kakor pojdimmo jest! Sicer pa ni ona kriva, ampak ta naša pošta, samo trikrat na teden prihaja kakor za časa Turkov.«

»Kakšnih Turkov, babica?«

»Divjih. Kakšnih pa drugače. Če so tu pri sosedovem stricu na dvorišču vola pekli in zažgali hišo, veš, da niso bili prijazni ljudje.«

»Vola so pekli? Kakšnega vola?«

»Tebi je težko odgovarjati. Mislim, da mrtvega vola.«

»Kaj pa so stric rekli, če so jim hišo zažgali?«

»Tega strica takrat še ni bilo na svetu.«

»Kdo pa je potem Turkom vola dal?«

»Nihče jim ga ni dal. Kar vzeli so ga. Iz hleva so ga prignali in so ga s sekuro udarili v čelo,« je vedela babica, kakor da je bila pri tem opraviu poleg. »Ljudi pa ni bilo doma. Zbežali so v Brezden in so se skrili v lisičjih luknjah.«

»Zakaj so se pa skrili?«

»Bali so se Turkov. Ti so vsakega ubili, kogar so našli.«

»Ti si, vi ste se tudi skrili, babica?«

»Mene takrat še tudi ni bilo na svetu.«

»Kako pa potem vse to veste?«

»Drugi so mi povedali. Zdaj pa zmoliva večerno molitev in potem spat. Jaz moram še nekaj speči.«

Pokrižala ga je, potem sta se dolgo gledala.

»Babica!«

»Kaj je, Zvonko?«

»Nič ni treba peči. Jaz jutri ne grem v Ljubljano.«

»Ne govori neumnosti. Seveda boš šel. Pri tem nama ne more nihče prav nič pomagati.«

»Čeprav. Toda jaz ne bom šel.«

»Pa kaj ne bi šel, Zvonko?«

»Tako rad vas imam, babica, da bom ostal tukaj.«

Babica je še enkrat pritisnila njegovo lice k svojemu, pri tem je globoko vzdihnila, ga lepo odela, odnesla luč v kuhinjo, potem je mesila in pekla skoraj do jutra.

Zjutraj se je prebudila precej pozno in vsa prestrašena. Sanjalo se ji je, da je zamudila vlak. Skočila je s postelje in najprej pogledala na svojo staro stensko uro, ki je že od pamtiveka visela na steni in so ji uteži visele na povoščenih vrvcih, pa je vedno lepo in zvesto odmerjala čas. Vsake dve leti jo je sosed Jurko malo izprašil, namazal, potem pa je zopet šla. In zdaj je kazala šest, babica pa je nameravala vstati ob petih.

»Zvonko, hitro vstani, ura je že šest. Pa prav danes sem morala zaspiti. Ko gre kaj narobe, gre pač vse narobe. Zvonko!«

V Zvonkovi postelji se ni nič zganilo.

Babica je začela tipati po njej v jutranjem mraku. Nič. Ležišče je bilo prazno.

»Ven je moral,« je zamrmrala in šla na dvorišče. Vse kokoši so se z glasnim koko-

dakanjem zagnale k njej, mačka se je pretegnila na hlevskem pragu, kjer je čakala Sekinega topllega mleka. Šeka je zamukala in vsa okolica je vpricho babice oživela. Tudi sonce je začelo jasneje svetiti in megie v Dolu so se začele porazgubljati.

Vse to je videl Zvonko izmed smrekovih vej. Zbudil se je že pred peto uro s trdnim sklepom, da ne pojde v Ljubljano. Babica je globoko dihala, ko je samo v hlačkah in majici zlezal skozi okno, saj so vrata vedno prav nemarno škripala in bi se babica gotovo zbudila, če bi jih odprl. Že prejšnji dan si je ogledal smreko, na kateri se bo skrila in bo lahko vse videl, kaj se dogaja na domačem dvorišču, saj gozd ni bil več kot petdeset moških korakov od hiše.

Zvonko vidi, kako ga babica išče. Zdaj gre v hlev, nato v stranišče, išče ga v kleti, leze celo po vegasti lestvi na podstrešje. Potem nekaj časa stoji na dvorišču, dvakrat obhodi hišo, potem se obrne proti gozdu, prav proti njemu in zateglo kliče: »Zvonkooo!« Potem se nečesa spomni, plane v hišo po ruto in si jo kar spotoma zavezuje in steče k prvemu sosedu, od njega k drugemu in tretjemu. Ljudje prihajajo iz hiš in se zbirajo v gručo. Zvonko dobro vidi, da se jih je nekaj napotilo naravnost proti njemu. Vidi, da ga bodo odkrili.

Nikoli ne bi prišel na to misel, toda sinoči, ko je babica omenila lisičje luknje, je vedel, da je to edino varno skriališče. Splezal je naglo z drevesa in stekel globlje v gozd, kjer je pod koreninami mogočne smreke zevala črna tema.

Bal se je spustiti v ta neznani in skrivnostni svet, toda govorjenje ljudi se je približevalo in moral se je skriti. Najprej je rinil z glavo naprej, potem se je premislil in se je spustil z nogami naprej. Nekaj časa so boste noge tipale samo rahlo prodnato zemljo, potem pa so našle mehko listje in suho travo. Odprtina je bila ozka, malo globlje pa se je votlina precej razširila. Srce mu je tako močno bilo, da ga je slišal z lastnimi ušesi. Pridržal je dih. Nekaj ljudi je šlo tik mimo vhoda. Nekaj so govorili med seboj, pa ni razumel nobene besede.

Kmalu je vse utihnilo, ljudje so se oddaljili in slišal je samo ptice, kako kličejo druga drugo... Napetost v njem je popustila, položil je glavo na suhi pesek in zaspal.

Ljudje so preiskali ves gozd okrog vasi, kar ni bilo težko, saj je bil gozd redek in se je videlo daleč naokrog. Skrbno so preiskali potok v dolini in paglavci so zlezli na vsako smreko, ki je imela nekoliko gostejše veje, toda Zvonka ni bilo nikjer.

»Kaj pa, če je šel čez mejo? Ta mestni norček pač ne ve, kako je to nevarno.«

»Čez mejo že ni šel. Gotovo bi stopil na mino, ki so položene v zrahljani pas na oni strani.«

»To bi pa slišali. Mina počni na poseben način. To vsak izmed nas dobro razloči.«

»Kaj pa, če je obvisel kje na bodeči žici? Pojdimo še enkrat vzdolž meje in se ji približajmo toliko, da bomo videli, ali so na

zrahljanem pasu kakšni sledovi. Fantek je kot peresce, morda je imel srečo in ni zadel na mino ali pa je ni sprožil.«

»Obvestiti moramo četrtega komandirja, da ne bo kakšen zlodej streljal na nas, misleč, da nameravamo čez mejo.«

Komandir je poslal z njimi vojaka s psom, toda niti ljudje niti pes niso odkrili nobenih sledov. Nehali so iskati in so tlažili babico, ki se je zdaj jezila na Zvonka, zdaj jokala, zdaj zopet zmerjala ljudi, da niso dovolj natanko iskali.

»Saj ni šivanka,« so rekli. »Tu ga ni. Mora da pa je doma pod posteljo?«

»Kakor da nisem stokrat pogledala podnjo. Doma ga ni, to je gotovo.«

»Če prej ne, zvečer bo že odkod prišel, ko bo lačen in ga bo strah.«

Zvonko se je zbudil šele proti poldnevu. Previdno se je splazil iz svojega skriališča. Nekaj časa je sedel poleg votline in ni vedel, kaj naj stori. Bil je lačen, še bolj pa žejen. Spodaj v dolini je tekel studenček. Sel se je odžejat, toda voda je bila grenka, kakor da je tekla prek grenkih zelišč. Vedel je, da pred drugo uro popoldne ne sme domov, kajti ob štirih gre še en vlak in babica bi ga gotovo vlekla na postajo. Zato mora čakati. Končno je zazvonilo poldne. Začel je iskati lešnikov na velikem grmu in jih tretji. Luščina je bila še mehka, da jo je kar pregriznil, jedro pa je bilo skoraj še sluzasto, vendar mu je prav prišlo, saj že zvečer ni dosti jedel, danes pa sploh nič. Potem se je počasi napotil proti domu. Oprezoval je na vse strani, da ga kje ne zagradi kakšna neprijazna roka, toda gozd je bil prazen. Zopet je zlezal na smreko blizu hiše, da je videl domov na dvorišče.

Babica je sedela na pragu in jezno odganjala kokoši, ki so kar naprej silile k njej. Potem je vstala, šla pred hišo in dolgo gledala na vse strani, dokler je niso začele boleti oči, da se je vrnila na prag.

Iz lesenega dimnika, ki je bil od saj svetlo zlikan kakor gizdalinovi škornji in je bil vstavljen v kuhinjsko steno pod napuščem, se ni kadilo. Očividno babica danes še sploh ni zakurila. Tudi jedla ni nič. Ni mogla o žalosti. Dan se počasi nagiblje v večer in sonce nekam hitro leze za Srebrni breg, Zvonko pa se še vedno ni odločil, da bi splezal z drevesa. Ko pa zrak postaja vse bolj dremoten in ga začne spreletavati hlad, nekaj od lakote, nekaj pa od jeseni, se ne more več premagati. Babica nese naročaj sena v hlev Šeki, kajti živina nič ni kriva, če je pri ljudeh kaj narobe, pa ga izpusti iz rok, ko zasliši od nekod z višin: »Babica!«

»Kje pa si, nesramnež? Takoj pridi domov!«

»Tu sem. Na smreki.«

»Na kakšni smreki, nesrečno dete?« in že je stekla tja, kolikor so ji dale noge.

»Tako pridi dol. Kmalu bi umrla od čakanja, ti pa si tako rekoč doma in se ne oglasiš.«

Zvonko je zlezal niže, vendar je ostal še tako visoko, da ga babica ni mogla doseči. Tam je obsedel na veji in začela so se pogajanja.

»Zlezi dol, saj vidiš, da bo kmalu tema!«

»Bom, če me ne boste topli.«

»Sem te kdaj tepla? Sem te kdaj udarila?«

»Niste, babica. Pa me zdaj tudi ne boste?«

»Ne bom, no, samo stopi že enkrat dol!«

»Pa mi ne bo treba iti v Ljubljano?«

»Kaj se neki prepiram s tabo, stara neumnica. Grem po sošedovega Jožka. Splezal bo pote in te s silo spravil dol.«

»Ce odidete, babica, takoj zbežim v skrivališče in potem me nikdar več ne najdete.«

»Kakšno skrivališče? Kaj nisi bil ves čas tukaj?«

»Kje pa!« Hotel je že povedati, kje se je skrival, pa se je pravočasno premislil. Morda bo pa skrivališče še kdaj potreboval.

»Pridi malo niže, tu te bom prišla in postavila na tla.«

»Najprej mi obljubite, da mi ne bo treba nazaj v Ljubljano.«

»Ko pa moraš v šolo, ti norček nesrečni! Saj si pa že dovolj velik in veš, da mora vsak otrok hoditi v šolo.«

»Saj ni zaradi šole.«

»Zakaj pa, Zvonko? Pridi dol in bova najprej jedla, potem bova pa skupno premislila, kako bi bilo najbolje. Kaj misliš, da te rada dam od sebe. Tako sem se te navadila, da mi bo, kakor bi pol sveta odnesel s seboj. Saj bi tudi jaz rada, da bi ostal pri meni.«

»Potem pa ostanem, babica.«

»Saj pravim, da bova premislila. Pridi dol, pogledaj, noč je že in spat bo treba iti.«

Po kratkem obotavljanju je Zvonko stopil na najnižjo vejo. Od tu bi lahko skočil na tla, toda pustil je, da ga je babica vzela v svoje roke, ga stisnila k sebi in ga dolgo držala v objemu, preden ga je postavila na tla. Najrajši bi ga odnesla domov, pa ni imela toliko moči.

Doma je postavila predenj cel lonec mleka in pogače, ki jih je spekla za na pot. Sama se še ni odločila, da bi kaj zaužila. Gledala je Zvonka, kako se mu po bradi cedi mleko in kako naglo izginja kos za kosom pogače.

»Ti ni hudo, Zvonko, da te mama v Ljubljani zdaj zaman čaka?« Zvonko je samo zdihtnil in babica ni vedela ali od sočutja ali od velikega grizljaja, ki ga je pravkar požrl.

»In več solz sem prelila danes kakor prej deset let skupaj.« Zvonko ni rekel ničesar. Bil je tako utrujen, da so se mu oči že med žvečenjem zapirale in je kar lezel skupaj. Ko ga je babica položila v posteljo, jo je vprašal že napol v snu:

»Zakaj pa ste poslali toliko ljudi za mano, babica? Kaj pa, če bi me našli?«

»In kje si bil, da te nismo mogli najti?«

»Zelo daleč, babica. Kdaj drugič vam povem.« In je že spal.

Babica skoraj ni zatisnila očesa. Zvečer je zaprla okna, vrata pa s ključem, česar ni storila že dolga leta, in se je v mislih pri-

pravljala na spopad z Zvonkom. Vedela je, da zlepa ne pojde.

Ko se je Zvonko zbudil v nedeljsko jutro, je babica Šeko že nakrnila, bila je svetešnje oblečena in na mizi je že ležal njen debel in star molitvenik s koščenimi platnicami in z medeninasto zaponko. Zvonko ga je do podrobnosti poznal, saj je vsako nedeljo sedel v cerkvi poleg babice in prekladal podobice.

Vse kaže, da je babica na Ljubljano pozabila, vendar še ni bil čisto varen, kajti na klopi je bila potovalka, in polna, to se ji je poznalo.

»Tu imaš vodo in brisačo. Umij se lepo.«

»Greva k maši, babica.«

»Seveda, saj je nedelja,« je rekla, toda Zvonka je motil nemir, ki je bil v babičinem glasu. Gledala je nekam v tla in se mu ni ozrla v obraz.

»Pa ni še prezgodaj, babica? Šel bom pogledat, ali drugi že gredo.«

»Nič ne hodi. Najprej se najej, potem bo še čas, da greva na pot. Ta «greva na pot» je bil Zvonku čisto tuj. Nobeno nedeljo še babica ni rekla, da gresta na pot. To ne pomeni nič dobrega. Začel je jesti počasneje in z žličko drezati v kavino mezdno, nato je žlico odložil.

»Jej, Zvonko, do opoldne je še daleč.«

Nič ni rekel, samo odkimal je.

»No, pa pojdiva v božjem imenu. Pokrižaj se z blagoslovljeno vodo.« Toda Zvonko ni stegnil roke h kropilniku, ki ga je na steni pri vratih angel razprostrtih rok ponujal vsakemu, kdor je prišel in odšel. Babica je pomočila svoje prste v vodo in pokrižala tudi Zvonka. Jezilo ga je, da se mu je kapljica potočila po nosu in z nepotrpežljivo kretnjo si jo je obrisal. Zunaj pred pragom se je razkoračil, ko je babica zaklepala vrata, v drugi roki pa držala potovalko:

»Babica, vi se niste še nikoli zlagali, kajne, da ne?« Gledal je v babičine oči tako strogo kot kakšen preiskovalni sodnik.

»Zakaj pa to vprašuješ? Kaj pa ti je prišlo na misel?«

»Prej ste rekli, da greva k maši. Zakaj pa potem nosite mojo potovalko s seboj?«

»Rekla sem, da bova še premislila.«

»Rekli ste, da greva k maši.«

»Saj greva,« je rekla babica nekam zmedenjena. »Ne motaj se mi okrog nog, ampak stopiva, da ne bova zamudila.« Prijela ga je za roko in ga potegnila za seboj. Nerad je šel in kakor hitro je babičin prijem popustil, je izmaknil roko. Hodil je za njo in ves čas molčal, dokler nista prišla do Čemerike. Tam se je babica napatila na desno, ko sta prej vsako nedeljo šla naravnost. Obstal je, toda babica je bila pripravljena na njegove pomisleke in ga je trdo prišla za roko.

»Pa saj k maši ne hodimo po tej poti!«

»Danes greva po tej. V cerkev pelje mnogo poti. Pojdi in se ne delaj neumnega. Kdo pa ti bo vedno znova vse razlagal in ti na vse odgovorjal. Imam druge skrbi. Če pravim, da bova šla tod, bova šla tod.« Stopala je

dalje in vlekla Zvonka za seboj. Bila je trda, neprijazna. Take Zvonko še nikoli ni videl.

Zvonku se je zdelo, da se pot vleče brez konca. Slednjič sta le prehodila gozd, da se je svet znova odprl in so se ob desni in levi zvrstile njive. Tu ga je babica znova prijela za roko in prav je storila, kajti ko je Zvonko zagledal železniško progo, je podivjal. Po vsej sili se je hotel babici iztrgati, toda držala ga je kakor s kleščami. Kje je le zmogla njena stara, onemogla roka toliko moči? In bila je gluha za njegov jok in prošnje. Vlekla ga je v čakalnico, kupila karto in mu jo porinila v hlačni žep, toda vrgel jo je po tleh in cepetal po njej. Babica jo je pobrala, odpihnila z nje prah in jo držala v roki, dokler ni prisopihal vlak. Tedaj je s sprevodnikovo pomočjo spravila Zvonka v voz, ko mu je še prej skrivaj vtaknila karto nazaj v žep, in zaman se je upiral z vsemi štirimi in kričal, da ne pojde v Ljubljano.

Komaj je babica utegnila vse potrebno naročiti sprevodniku, že je vlak potegnil in odpeljal. Babica se je napotila po stezi ob progi k Nedeli k maši. Imela je še dobre pol ure daleč in morala je pohiteti.

Ko je postajni načelnik vzel pogled z odhajajočega vlaka in pogledal po hribu nazgor, je zamrmral:

»Naj me pes povoha, če ni to tisti mali kričač, ki je vpil, da ne gre v Ljubljano! In reš ne gre. Poklicati moram žensko, da bo vedela, pri čem je. Mati! Matiii!« je vpil za babico, toda ta je bila že daleč in je zavila za hrib. Poleg tega so se ji pravkar vtile kot palec debele doslej zadrževane solze, da je komaj razločila stezo pred seboj.

»In niti posloviti se nisem mogla od njega. Niti pobožala ga nisem, kaj šele, da bi svoje staro lice še enkrat stisnila k njegovemu, ki tako zelo pogreša nežnosti. Saj ga mati ima rada, pa kaj, ko svoje ljubezni ne sme pokazati, da se ne zameri možu, ki ve, da otrok ni njegov in jo je vzel samo zato, da na njen račun živi. Kako se je le mogla tako zavreči, ko sem ji vendar pisala tako lepo pismo. Toda ona je bila preponosna, da bi pred svetom pokazala svojo krivdo. In zdaj trpi, sirota moja mala, moje drobno dete.«

Babica se je ozrla v smer, kamor je odpeljal vlak.

»Zbogom, moj mali Zvonko, moj sinek! Ne zameri svoji babici, da je bila danes trda s teboj. Toda svet je tako trdo, tako neumno uravnan, da že takim mladim, kakor si ti, greni življenje z vsemi mogočimi nadlogami. Pravijo, da zato, da boš laže živel, da ti bo boljše. Nič ne verjamem v to. Trezika mi je pisala, da ima nekakšno moderno kuhinjo, kjer je vse na električno in nič ni treba drv, nič ni smeti, nič saj, samo na gumb je treba pritisniti. Pa kaj pomagajo vsi gumbi, če srce ni srečno.«

Babica je prišla v cerkev mnogo prezgodaj. Pa ji je bilo to kar prav. Tu je bilo tako lepo, ko je jesensko sonce prodiralo skozi slikano okno nad velikim oltarjem in razžarilo vse barve, ki so predstavljale Sveto Trojico. Počasi so se zbirali verniki. Vsi so

prišli od daleč, utrujeni od dolge poti v to božje zavetje. Med mašo je babica nekajkrat segla z roko na svojo desno stran, dokler se ni do kraja prepričala, da vnučka ni pri njej. Med povzdigovanjem je goreče prosila:

»Gospod, za vnučka te prosim, varuj ga! In naj se ne jezi name, Gospod, da je moral nazaj v Ljubljano. Sirotek ne ve, da nisem nič kriva pri tem.«

Zvonko je stopil na vlak in vse bi bilo dobro, če vrata na nasprotni strani ne bi bila odprta. Potnikov je bilo malo in nihče se ni zmenil za hlipajočega dečka, ki je na tej strani vstopil, potem se je zagledal v vrata, hipoma nehal jokati, globoko zajel sapo in že ga ni bilo več.

Sprevodnik bi rad potovalko izročil dečku, pa ga ni mogel najti, dasi je ves vlak natančno preiskal. V Mačkovcih pa ga je čakalo telefonsko sporočilo:

»Tvoj varovanec jo že reže proti Martinju. Kako si pa pazil nanj, a? Kaj boš pa zdaj s potovalko? Pošlji jo nazaj sem, jo bomo že spravili v prave roke.«

Zvonko je tekel, kakor da mu gori pod nogami. Ko je pritekel na glavno cesto, je bil že ves upehan in pot mu je kar lil po obrazu. Zdaj še ni bil preveč v zadregi, kako bo našel nazaj domov, saj je cesta peljala med njivami, ko pa je prišel v gozd, je mnogo prerano zavil s ceste na desno in potem si je sledilo neprestano globel in hrbet pa zopet globel in hrbet. Nič več ni prav vedel, kje je in v katero smer je treba zaviti. V silni želji, da bi čimprej nekam prišel, je začel teči, pa se je od razburjenja tako zadihal, da je moral sesti. Slišal je nekje čisto blizu lajati psa in vreščati kokoši, včasih je tudi zagledal potok v dolini in pot ob njem, toda od te strani ni prepoznal ničesar, vse je bilo popolnoma tuje.

Končno je zbral toliko poguma in se je napotil v dolino, preskočil potok in se vzpel na nasprotno pobočje. Potem je strmel nekaj časa v neke hiše kakor v čudež, dokler se mu ni posvetilo: to je vendar domača vas in tam zgoraj na hribu je babičina hiša.

Z nikomer se ni hotel srečati, zato je vas obkrožil v velikem loku in kot podlasica smuknil na domače dvorišče. Poiskal je ključ, saj ga babica nikoli ni jemala s seboj. Vzel si je kos kruha in globoko nagnil lonec mleka, s katerega je najprej spil sladko smetano. Kaj naj zdaj počne? Babice še dolgo ne bo od maše in bi lahko šel na potep v gozd, kar je bilo vedno njegovo največje veselje, toda danes ni imel prave volje. V srcu je naraščala žalost, saj je vedel, da je danes odhod samo preložit.

»In kaj bom v Ljubljani?« je premišljeval. »Če sem še takó dobre volje, pa se spomnim, da se ata lahko vsak čas prikaže, je veselja takoj pri kraju. Ata me nikoli prijazno ne pogleda. Kakor da sem česa kriv. Toda česa? Zadnjič je trdil, da sem mu vzel drobiž iz žepa. Pa nisem. In me je tepel. Mama ni

rekla atu nič, samo meni je prigovarjala, naj drobiž vrnem. Potegnila je z atom. Samo kadar sva sama, drži z mano. Očital sem ji to, pa je rekla: 'Ti tega ne razumeš, Zvonko. Saj ata ne muči tebe. On hoče zadeti mene, in ve, kaj me najbolj boli.' Zakaj te muči, mama, saj mu nisi nič naredila? Ona pa se obrne v kot in zajoka. Sosedovi se pa tudi samo derejo nad mano. Če malo bolj pohitim po stopnicah, že odpro vrata in kričijo, naj se naučim reda. Kjerkoli se kaj polomi, vedno sem jaz kriv. In če se hočem igrati z drugimi otroki na dvorišču, jih mame takoj pokličejo v sobo. 'Kaj se boš s tem igrala', je rekla Pepci njena mama. 'Pojdi rajši na sosedovo dvorišče, tam so vsaj lepo vzgojeni.'

Zakaj jaz nisem lepo vzgojen?»

Zvonko je bister deček, pa tudi zelo občutljiv. Odkar so se vselili v novo stanovanje, je nekaj časa pozdravljal vsakega človeka, ki ga je srečal na stopnicah. Ker mu niso odgovarjali niti z besedo niti z nasmeškom, ampak so mu gledali nekako prek glave, kakor da je dim ali senca ali nič, je nehal pozdravljati. Mama ga je kregala zaradi tega in zdaj pozdravlja, toda samo vpricho matere.

Tu pa pozna že vse otroke in ti so ponosni, da se lahko igrajo z njim, ki je iz velikega mesta. Tu mu vsak odzdravi, vrne nasmešek in se malo pogovori z njim.

Babici se danes ni mudilo od maše. Čemu tudi. Hiša je prazna in bo vso dolgo jesen in zimo sama v njej. Tuintam bo šla kam na obisk, toda kaj je to vpricho vseh ostalih dolgih dni. Medpotoma se je še kje malo ustavila, nekaj zaradi tega, ker je bila v resnici utrujena, nekaj pa zato, da bi ljudem potožila svojo osamljenost, ker je danes vnučka odposlala v Ljubljano.

»Pa je rad šel?« so jo spraševali ljudje.

»Kaj še. Skoraj vso pot sem ga morala vleči in paziti, da mi ni ušel. Malo sem se mu pa tudi zlagala, da greva k maši.«

»Saj mu bo tam boljše. Kaj bi pa pri vas delal?«

»No, mislim, da mu tudi pri meni ni nič manjkalo,« je bila babica nekoliko užaljena.

Ko je prišla domov, je videla, da je ključ v vratih.

»Ta se je pa dobro nameril, če je mislil, da je vredno kaj od nas odnesti. Mojih starih cunj se je kdo polakomnil? Svetešnje obleko imam vendar na sebi. Kaj pa, če je našel mojih dva tisoč dinarjev, ki jih imam shranjene?«

Naglo je odrinila vrata in jih pustila na stežaj odprta, da je sončna luč planila v vse kote. Vse je bilo na svojem mestu, ko pa je pogledala posteljo, se ji je zdelo, da se ji vdirajo tla pod nogami.

»Meša se mi! Moj Bog, meša se mi. Mislila sem, da sem ga poslala v Ljubljano, on pa spi v moji postelji! Kaj je z mano, moj Bog, kaj je z mano!«

Stresla ga je za rame. Najprej je odprli oči in ko je zagledal babičin zmedeni obraz,

je skočil na noge, da bi zbežal, toda ujela ga je, se usedla na posteljo in ga stisnila k sebi.

»Zvonko, kaj si naredil?« ga je vprašala tako presunljivo, da je takoj zajokal. Hlupal je, kakor da ga hoče nekaj raznesti. Objemal je babico in hotel nekaj povedati, pa ni mogel spraviti iz sebe. Dolgo ga je milovala, mu prigovarjala, mešala svoje solze z njegovimi, preden se je toliko pomiril, da je mogel povedati, kako je pobegnil.

»In kje imaš potovalko?«

»Nisem imel potovalke. Vi ste jo nesli, babica.« Temu babica seveda ni mogla oporekati.

»Dala sem jo sprevodniku, naj jo da tebi. Zbogom zdaj tvoje hlačke, suknjič, kopalke, nogavice, robčki. Vse je preč! Ali ne vidiš, Zvonko, kaj si storil? S čim naj te zdaj oblačim, tudi če bi mogel ostati tukaj? Naj svoje svetešnje krilo pre naredim tebi za srajco? Ti, Zvonko, vedno misliš le nase. Samo da bo zate prav. Kaj pa mama? Misliš, da ji je vseeno, ko te hodi že drugi dan zaman čakati. In jaz? Vsa vas se mi bo smejala, da ne morem ukrotiti takega paglavca. To tebi nič mar, kajne?«

Zvonko se je skušal izmotati iz njenega objema, toda ni šlo.

»Poslušaj, Zvonko! Kakor nama je obema hudo, vendar te jutri odpeljem na postajo in če bo treba, grem s teboj vse do Ljubljane. Nerada, ker nisem za tako dolgo pot. Če boš pobegnil, pobegni. Toda ne vračaj se več sem, ker te ne bom več poznala. Si razumel? Če bom še sto let živela, nočem te več videti, če mi boš spet ušel. Toda jaz, sirota stara...« Hotela je še nekaj povedati, pa je, samo hlupala. Izpustila je Zvonka iz objema in zdaj je stal sredi sobe in si je želel samo to, da bi babica nehala jokati.

»Ne bom več ušel, babica, res ne.«

Toda drugo jutro kljub babičinemu prigovarjanju in moledovanju ni hotel nič jesti. Ni se hotel obleči, ne obuti, vse je morala narediti babica. Tudi pokrižati se ni hotel z blagoslovljeno vodo. Šele takrat, ko je šlo babici na jok, se je dotaknil kropilnika in se z odporom pokrival. Igračke mu je babica zložila v škatlo, pa je vse pustil na mizi.

»Poglejva še Šeko, saj si jo imel rad.«

Prijela ga je za roko in ga peljala pred hlevska vrata. Šel je, toda Šeko ni pogledal. Ko pa sta stopila na pot, ki je vodila mimo petih hiš, je začel jokati, ampak naravnost rjoveti. Delal se je, kakor da se upira in pluzi z nogami, toda njegov upor je bil le navidezen. Lovil je z usti babičino roko, kakor da jo hoče ugrizniti, pa je bila samo nekakšna žalostna igra. Iz vseh hiš so prišli ljudje na podokna in so s pripombami spremljali babico in vnučka:

»Primažite mu jih nekaj na ta zadnjo, pa se bo nehal dreti.«

»Niste imeli nikoli šibe v rokah, zato je takšen.«

»Le krepko ga držite, da ne bo prej doma, kot vi!«

»Zakaj neki ga silite v mesto, če bi bil rajši pri vas! Vam vsaj ne bi bilo dolgčas pozimi.«

Babica ni poslušala nikogar in ni odgovarjala. Stopala je vzravnano in nekam bolj ponosno in ni gledala ne na desno ne na levo. Bilo ji je vseeno, kaj ljudje mislijo in kaj govorijo, v srcu je bila samo velika bridkost, ki je kar naprej naraščala. Ko sta prišla mimo hiš, je Zvonko nehal na glas jokati, samo hlipal je še in s težavo lovil stopinje za babico, ki ga je držala za roko komaj še z dvema prstoma, toda ni izpustil njene roke, kakor da je to zdaj še edino, kar mu je od vsega ostalo.

Ko sta prehodila pol poti, je bil Zvonko že čisto vdan. Na jasi sredi gozda je obstal in se obrnil nazaj:

»Babica!«

»Kaj je, sinek?«

»Kajne, da se odtod vidi naša hiša?«

»Da, moj mali, saj jo poznaš. Tista najviše na hribu.«

»Dvignite me, babica, da bom bolje videl.«

In babica ga je dvignila. Med samimi borovimi gozdovi je bila majhna vas in nekaj streh je molelo iznad sadnega drevja. Najviše gori je bila babičina hiša. Vse druge so bile večje, trdnjše, bolj med drevje skrite, babičina pa je bila na čistini, nizka, brez dimnika na strehi, z nekoliko preveliko streho za nizke stene, kakor da si je objesten deček poveznil očetov klobuk na glavo. Od daleč se je bleščala le belina sten in se je smehljalo dvoje majhnih oken. Ni pa bilo videti odstopajočega ometa, ne razmajanih tramov in golih šib na slamnati strehi, sko-

raj do dna zglodanega, nekoč tako visokega in ponosnega praga. Vso njeno revščino in zapuščenost je prekrila daljava.

V resnici je hišo držala samo še babičina prisotnost. Čim ponesejo babico čez praž, bodo poslednje vezi popustile in iz hiše bo samo še žalostna razvalina. Hiša je kakor človek, brez ljubezni ne more obstati. In ko babice ne bo, kdo jo bo imel še rad? Zvonko?

Zvonko je otrok in otroci hitro pozabljajo. Ostal mu bo samo lep spomin na hišo, umrla pa bo v njem želja, da bi v njej prebival. V njegovih očeh bo imel ceno samo asfalt, trd in mrzel beton, bleščče se steklo, uglajena stopnišča, ponarejeni in izumetničen svet na televizijskem ekranu.

Nič več se ne bo spominjal, kako sipek je pesek pod bosimi nogami, kako diši gozd in sveže zorana njiva, kako ščebetajo vrabčki in se oglašajo murni, kako svetijo kresnice v travi in zvezde na tihem nebu, kako se peljejo oblaki čez nebo in kakšno hrepenenje zbuja veter v jesenskem listju.

Ali pa bo morda vse to hodilo z njim do konca dni kot tiho, nezavedno, sladko, boleče hrepenenje? Kajti babica ga je morala držati dolgo časa visoko, da so ji roke omahovale, on pa se še vedno ni nagledal tega svojega dragega drugega doma.

Nazadnje je globoko vzdihnil in otroško preprosto rekel:

»Kako lepa je naša hiša, babica!«

Babica je skoraj na glas zajokala in kar naprej poljubljala Zvonka in govorila:

»Da, najlepša, Zvonko, sinek, siroče ti moje malo, najlepša hiša na svetu!«

MAMINA SKRINJA

*V mamini kamri je skrinja poslikana,
v skrinji je mamina noša narodna.*

*Ko sonce posije v mamino kamrico,
skočim tja in odprem skrinjico.*

*Šumeče krilo zloženo je v gubice,
modrček žameten prav lepo sveti se.*

*Predpasnik ima trake v pentljo zavezane,
čez njega imam tri bele tolarje.*

*Bela avbica je trdo poškrobana,
z zlatom vezena, da se kar lesketa.*

*Se bele nogavice, pa svetle čevljuje,
pa ruto okrašeno, čez rame ogrnjeno.*

*Na prsih pa cvete mi nageljček rdeč,
pa zeleni rožmarin, močno dišeč.*

*Pa lep, bel robček še, da z njim obrišem si
solzne oči, če fantič me zapusti.*

*Zdaj pravo sem deklet in fanta rada imam,
Če pride zdajle k nam, mu pušelj s prsi dam.*

Janez Slapar

NA VASI

»Fantje na travnikih travco kosijo...«

Koscev ni več,

ki bi vriskali

v rosno jutro,

šipek za klobukom —

fantek petnajstih let

visoko na stroju

kosilnem sedi

in reže zelene redi.

Ni več grabljic

in pesem žanjic

je zamrla —

kombajn monotono brni.

Vrste kopačev v goricah

zamenjal je traktor,

počijta si, človek, žival!

A kdo bo vriskal in pel?

Skrjanec in prepelica samo

ohranila sta mero in napev —

pojta, pojta

samotnemu delavcu stroja,

naj se odpre mu

srce in grol

za novo, novo pesem!

Leopold Stanek

PIŠČANČEVA KOŠČICA

Sredi daljnega morja leži velik, samotni otok, imenovan Kozji otok. Na njem je nekoč vladal kralj Kozobald. Na stara leta ga je mučila pljučna naduha, zato je mnogokdaj bil slabe volje. Bil je vdovec, imel pa je sina Kozomina. Vsak dan se je jezil nanj, na svoje ministre, zdravnike in strežaje, da se mu je v razburjenju tresla siva brada. Ko pa so mu prinesli jedi in pijače, se je spet pomiril. Dobro jesti in piti mu je bilo pač v največje veselje.

Prišel pa je nesrečni dan...

Za dopoldansko malico je stari kralj lokal obar s piščančevimi jetrci. Potem si je prišel v usta nositi kose ocvrtega piščanca. K sočnemu belemu mesu mu je teknil tudi orehov kolač. Vmes je večkrat srebnil žlahtno rdeče vino, ki mu ga je v zlato čašo natakal strežaj.

Nenadoma pa je v ustih poleg mehkega mesa začutil tanko, trdo koščico. Hotel jo je izvleči, toda v tem trenutku ga ja zgrabila naduha. Zaprla mu je sapo in moral je hitro hlastniti po zraku. In prav tedaj se je dogodila grozna nesreča...

Kralj Kozobald je požrl piščančvo koščico! A ni mu zdrknila v želodec! Ne! S sapo vred jo je potegnil v sapnik, k pljučem. Zato ga je v prsih zdaj zbadlo in zapeklo. Kaj le bo iz tega?

»Koščica mi je ušla po napačni poti!« se je ustrašil. »To boli!« In že je strežaj pohitel, da prikljče kraljevega zdravnika.

Bolečine v starčevih prsih so se še povečale. Vse te strašne smole pa je bil kriv samo piščanec s svojo grdo koščico! Hudo obni piščanec!

Pritekel je zdravnik, za njim so prišli nekateri ministri in še kraljevič Kozomin. Kralja so položili v posteljo. Znoj ga je zalival in žalostno je vzdihoval. Zdravnik ga je pretipal in še prislunil je njegovemu dihanju.

»Koščico je treba dobiti ven,« je menil zdravnik. »Trebalo bi bilo prevrtati rebra.«

»Ne! Tega pa že ne bom dovolil, da bi kdo z nožem do krvi mrcvaril mene, ki sem vendar kralj,« je odločno ugovarjal. »Raje bom mirno ležal, dokler koščica ne bo sama zapustila mojega telesa. Nočem še umreti! Saj Kozji otok ne more in ne sme ostati brez mene!«

Malo si je oddahnil in je z muko nadaljeval:

»To mojo nesrečo je zakrivil zlobni piščanec in nihče drug! Njegova koščica se mi je zarila v pljuča. V nevarnosti je moje kraljevsko življenje! V nevarnosti je Kozji otok! Zato — le poslušajte me zdaj! Razglašam smrtno obsodbo vsemu kokošnjemu rodu! Pobiti je treba vse piščance, kokoši in peteline v naši deželi in to v treh dneh! Milostno pa dovoljujem, da jih naši podložniki tudi pojedjo kuhane, pečene ali ocvrte. Toda če se po treh dneh še kakšno bitje te zločinske družine najde v reji pri kom, bo tudi ta ob-

sojen in obešen brez milosti. Moje življenje je spravil v nevarnost piščanec, jaz pa bom zato uničil vse njegove sorodnike. Tako se hočem maščevati jaz, Kozobald, kralj Kozjega otoka...«

Močan napad naduhe je kralju pretrgal besede. Glasno je krehal in s težavo lovil sapo, pri tem pa je zapotegoval obraz v hudem trpljenju.

Ministri, zdravnik in kraljevič so se spogledali, a kralju si niso upali ugovarjati, čeprav so vedeli, da je svoje nezdode sam kriv. Saj ocvrti piščanec ni bil več živ, ko ga je kralj obiral! Moral bi pač že na krožniku meso ločiti od koščic in ne smel bi preveč hlastno jesti.

»Takoj razglasite moj ukaz vsem prebivalcem Kozjega otoka!« je velel z rahlim, a odločnim glasom. »Smrt kokošnjemu rodu!«

Globoko so se priklonili ministri in so tiho odšli.

Ze prihodnji dan so po vsej deželi razbobnali kraljevo povelje. Ljudje so nevoljno majali z glavami in naskrivaj godrnjali. Bali pa so se kraljevih biričev, ki so po hišah vohali za kokošmi in grozili. Zato so klali piščance, kokoši in peteline. Jedli so jih, pri tem pa so žalovali za njimi in tudi za jajci, ki jih ne bo več...

Tiste dni je iz svoje gozdne kočice prišel v mesto drvar Ozej in je slišal novico o kokoših. Hudo ga je razjezilo. Doma je namreč imel petelina in kokoško. Bila sta še dosti mlada in bi ju bilo škoda zaklati. Zato je sklenil, da kralja ne bo ubogal.

Vedel je za skrivno jamo v globokem gozdu. Vanjo je postavil kurnik s petelinom in kokoško. Vsak dan jima je prinašal hrano in vodo. Saj nespametna kraljeva prepoved ne bo ostala dolgo v veljavi, je menil...

Niti jesti niti piti ni več veselilo kralja Kozobalda. Še nekaj dni je vse bolj trpel, potem pa je umrl. Pljuča, ki je v njih obtičala koščica, so mu pričela gniti in se je zadušil. Pripravili so mu pogreb, kakor imenitnejšega na Kozjem otoku še ni bilo.

Izpraznjeni prestol je potem zasedel kralj Kozomin. Bil je še zelo mlad in je tudi rad dobro jedel. Zlasti pa so mu dišala mehko kuhana kokošja jajčca. Odkar je njegov oče prepovedal rediti kokoši, je bil zelo nesrečen. Zdaj pa je zavladal sam in je že na dan po Kozobaldovem pogrebu dal razglasiti, da je reja kokoši vsem podložnikom spet dovoljena.

Ljudje pa, ki so prej morali poklati vse svoje kokoši, so bili zdaj brez njih. Le prebrisani drvar Ozej se je zdaj smejal. Iz jame v gozdu si je nazaj na dom prinesel petelina in kokoško. Odšel je tudi v mesto, da še kaj več izve. In tako je slišal še tale novi razglas:

»Kralj Kozomin rad plača za vsakega piščanca, kokoš ali petelina po sto zlatih cekinov, za vsako jajce pa po en cekin!«

Toda nikogar ni bilo, ki bi bil kralju mogel ustreči za še tako dobro plačilo. Preden pa bodo ladje iz drugih dežel pripeljale novih kokoši, bodo pretekli še dnevi in tedni...

Že dan nato se je na kraljevem gradu oglasil drvar Ozej. Bil je v svoji preprosti obleki, zato ga grajski stražarji niso nič kaj prijazno sprejeli. Ko pa jim je povedal, da v košari prinaša mlademu kralju petelina, kokoško in petnajst svežih jajc, so ga slovesno pozdravili in celo godba mu je zaigrala v čast. Tako namreč je bil ukazal kralj Kozomin, ki si je na vso moč želel jesti spet

mehko kuhana jajčka in dobiti tudi jajca, da se iz njih izvali nov kokošji rod.

Drvarja je kralj lepo pogostil in mu izplačal dvesto petnajst cekinov za obe živalci in jajca.

Lahko se je zdaj smejal drvar Ozej. Na poti nazaj v gozd je ugibal, kaj naj bi z vsemi temi cekini počel. Pa je uganil: Postavil si bo novo zidano hišico s hlevom, da bo v njem redil kravo in konja. Dobil si bo novega petelinčka in kokoško. Petelin ga bo zjutraj zbudil, kokoška pa mu bo nesla jajca in valila piščance...

Fran Roš

NAŠI OTROCI

JELKA V ZADREGI

Jelka je bila tedaj še zelo majhna. Nadvse ji je tehnila smetana. Skrivaj jo je posnemala z mleka in se mastila z njo. Tudi surovo testo je jedla. Pograbila ga je na mizi, ko je mama pripravljala kruh ali rezance. Skrila se je v kakšen kot in ga tlačila v usta.

Nekoč jo je mama poslala v trgovino po kvas. Kupila ga je, a na poti domov je vsega pojedla. Pri vratih je zagledala mamo, ki je že moko sejala skozi sito.

Zdaj se je Jelka spomnila, kaj je storila. Kaj bo zdaj? Tudi mama jo je zagledala in morala je vstopiti.

Pohitela je k mizi. Mama naj misli, da je kvas položila tja. Potem pa je stekla iz kuhinje spet na dvorišče. Hotela je zlesti na kup peska tam. Pa jo je že mama poklicala.

S strahom se je vrnila. Mama jo je vprašala, kam je dala kvas.

»Na mizo sem ga položila ali pa na stol,« ji je odgovorila. Pri tem so se ji besede zatikale in bila je vsa rdeča v obraz.

»Vidim, da ne govoriš resnice!« je dejala mama. »Žalostna sem...«

Jelki je postalo še bolj hudo.

»Po-je-dla sem kvas...« je izjecljala vsa skesana. »Odpusti mi, mama!« Z rokami si je pokrila obraz in zajokala je. V želodcu se ji je vzdigovalo in bolelo jo je. »Slabo mi je...« je zastokala.

Kaj pa je mama rekla nato?

»Od kvasa ti je slabo. Ne smela bi ga jesti. Skuhala ti bom kamilični čaj. Kmalu ti bo bolje...«

Tako dobre so naše mame.

JOŽKOVE ŽIVALI

Jožek je star štiri leta. Za njegov četrti rojstni dan mu je voščila tudi teta iz Ljubljane. Poslala mu je karto, ki je na njej bil naslikan lev iz živalskega vrta. Bil je to mogočen lev z gosto grivo in čopastim repom. Ponosno je stal na nogah kakor pravi kralj živali. Jožek je karto dolgo občudoval in potem je zaklical:

»To je lev! To je moj lev!«

»Kaj pa boš počel z njim?« ga je vprašala mamica.

»Rad ga bom imel,« je odgovoril. »Noben drug fant še nima leva!«

Zvečer je Jožek legel v svojo posteljico in si je na blazino h glavi položil karto. Na njej je bila slika leva. Tako sta ležala zdaj oba skupaj in tudi spala. Vsako jutro sta skupaj vstala.

Jožkova mala sestra Ivica je najraje imela gumenega zamorčka. Zdaj pa ji je bil všeč tudi lev na karti. Večkrat je roko iztegnila za njim. A smela ga je le od daleč gledati. Tako zelo se je njen bratec bal za svojega prijatelja. Saj Ivica je imela dosti svojih igrat!

Nekega jutra je Ivica sama sedela v sobi na kahljici. Tedaj je na Jožkovi posteljici zagledala karto z levom. Vstala je in jo pograbila, da bi si z njo med sedenjem krajšala čas. Zgodila pa se je nesreča!

Še preden se je spet usedla, ji je kartica zdrknila iz roke. Lev je padel v kahljico! Kaj bo pa zdaj? Revica je v strahu zajokala.

Prišel je Jožek in kako hud je bil! Njegov ljubi lev je bil ves moker in pomečkan. Zdaj je zajokal še sam. Bil je vrišč, da joj!

Leva so umili in posušili, a nič več ni bil lep kakor prej. Bil je pregrd, da bi še ležal v fantkovi posteljici. Zato je očka že prihodnji dan kupil Jožku prelepo veliko slikanico. V njej so bile z barvami naslikane mnoge živali. Na enem listu je bil lev, še imenitnejši od onega na karti. Na drugih listih so bili upodobljeni pes, konj, krava, slon, tigar, kamela in krokodil.

Spet je bil Jožek vesel. Že prvi večer je legel spat ob vseh teh živalih. Še malo se jih ni bal. Mirno in sladko je spal sredi svojega velikega živalskega vrta.

DUŠKO SE IGRA

Očka je v službi, Tanja je odšla v šolo, štiriletni Duško pa je ostal doma pri mamici in se je v sobi igral z barvastimi kockami. Mamica je tedaj v kopalnici prala perilo.

Cez nekaj časa se je Duško naveličal kock. Kaj bi zdaj še počel? Aha, se je spomnil. V

vratih sobe je tical ključ. Prijel ga je in potegnil k sebi. Potem je vzel še ključ od kuhinjskih vrat. Pobral je tudi ključče iz glavnih stanovanjskih vrat. Iz omar v sobi in kuhinji je vzel še štiri ključče.

Cel kup ključev je zdaj imel, velikih in majhnih. Na tleh jih je položil v vrsto in premikal sem in tja. To pa je bila zares nova in prijetna igra! Potem se je spomnil še ključa v vratih iz sobe na balkon. S tega balkona v prvem nadstropju je pogledal dol na dvorišče. Tam so se z žogo igrali otroci iz tega in sosednjega stanovanjskega bloka.

»Glejte!« jim je zaklical Duško. »Glejte, kaj imam!«

Roke, polne ključev, je skozi balkonsko ograjo pokazal fantom in deklicam spodaj. Potem si je izmislil še nekaj. Zavpil je:

»Kdo hoče ključče?«

In je pričel ključče metati na dvorišče. Otroci spodaj pa so divje poskakovali za temi ključji, vsak jih je skušal nekaj ujeti. Duško se jim je veselo smejal, ko so se tako zelo poganjali za vsemi temi njegovimi ključji. Ni odnehal, dokler se ni iznebil vseh.

Zdaj bi se bil rad še sam pridružil otrokom na dvorišču in se igral z njimi. Z balkona je stopil v sobo in po hodniku v kopalnico k mami, ki je tam prala. Poprosil jo je:

»Ali smem iti na dvorišče? Igral se bom.«

Mamica si je obrisala mokre roke in je rekla:

»Le pojdi in se poigraj! Kmalu bom gotova in te bom poklicala k malici.« Obula mu je čevljičke in ga popeljala k vratom stanovanja. Ta vrata pa so bila zaklenjena.

»Kje pa je ključ?« je vprašala.

Duško se je ustrašil. V lica je zardel in zajecal je:

»Ključ... vrgel sem ga dol... in še druge ključče...«

»Oh, ti!« se je ustrašila še mamica. »Kaj si storil? Zdaj sva oba zaprta in ne moreva iz stanovanja! Kam si zmetal ključče?«

Duško je mami pokazal na balkon. Tja sta stopila. In mamica je vsa v skrbeh zaklicala otrokom na dvorišču:

»Kje so zdaj naši ključji, ki vam jih je Duško zmetal dol? Še stanovanja ne moreva odkleniti...«

Fantje in deklice so hitro poiskali ključče. Nekaj jih je bilo v njihovih žepih, nekaj pa so jih še pobrali v travi pred hišo. Tako so imeli zdaj kupček velikih in majhnih ključev.

Mamica je potem na vrvico privezala košarico in jo spustila z balkona. Vanjo so otroci položili ključče, kolikor so jih našli. Potem je mamica vrv s košarico potegnila k sebi na balkon.

Takoj je med ključji našla ključ od stanovanjskih vrat in spet jih je lahko odklenila. Tudi noben drug ključ ni manjkal. Zdaj jo je minila skrb. Zmajala je z glavo, dejala pa je:

»Oj, nespametni Duško! Ključče boš poslej puščal v miru, ali ne? S ključji se pač ne smeš igrati! Oj, ti neumni, ljubi fantek!«

Otroci iz naše vasi so šli v šolo. Do nje je bilo pol ure hoda.

Male deklice so hodile skupaj. Pred njimi so šli fantje. Pot jih je pripeljala na cesto. Že blizu šole je po eni strani ceste tekla živa meja, lepo zelena. Na koncu tega grmičja je več fantov obstalo. S palicami so večkrat dregnili v gosto vejevje, nato pa so urno zbežali naprej. Ozirali so se k deklicam in se smejali.

Deklice so bile radovedne, kaj neki je tam v meji. Približale so se. Tedaj pa...

Iz grmičja so se nanje usule neke žuželke, podobne čebelam. Razdražili so jih dečki in zdaj so bile vse divje.

»To so ose! Bežimo!« je zavpila neka deklica.

Deklice so tekle čez travnik, ose pa so planile za njimi. Vse polno se jih je zaletelo njim v lase. Močno so jih opikale. Srbelo in peklo jih je in šumelo jim je v glavah. Nekatere so na glas zajokale in se hotele vrniti domov.

K njim so pristopili fantje in rekli:

»Samo pošaliti smo se hoteli. Nismo vedeli, da bo tako hudo. Kar vseeno pojdite v šolo! Morebiti vam bo učiteljica lahko pomagala.«

Deklice so pohitele v šolo. Učiteljici so vse povedale. Pobrignala se je zanje. Namazala jim je kožo z raztopljenim sladkorjem. Druga drugi so izdrle mnogo osjih žel. Dale so si tudi neke mokre obkladke.

Fantom je bilo žal tega, kar so storili. Zato so jim deklice odpustile. Toda kadar so pozneje kdaj prišle do tiste bukove meje, so se vsakokrat spomnile hudih os.

MEDVED POD HRUŠKO

Medved se je priklatil v širne gozdove na Gorenjskem. Prihajal je tudi na travnike, kjer se je pasla živina. Poklal je že več krav in ovac, kajti ta medved je bil mesojedec. Lovci so ga zasledovali, a se jim je zvito izmikal. Tako so pisali časopisi in ljudje so o tem govorili.

Bilo je poletje, bile so počitnice. Otroci iz naše vasi so neko popoldne odšli v senčni gozd. Nabrali so si sočnih borovnic in malin. Napolnili so si lonce in košarice.

»O, ko bi se nam zdajle tu v gozdu prikazal medved!« se je širokoustil Tonček. »Vi vsi bi se ga ustrašili in bi zbežali, vem. Samo jaz bi se upal počakati na zverino. Ne bojim se mrcine!«

Vsi drugi so se kar stresli ob misli na kosmatinca. Hitreje so stopili, da bi bili čimprej iz gozda.

Kmalu so prišli na cesto in spet jim je sijalo prijazno sonce. Pred njimi so se širili travniki in njive prav do vasi. Nedaleč od gozda pa je rasla stara hruška, ki je vsako leto rodila mnogo sadja. Otroci so bili radovedni, če so hruške na njej to leto že dozorele.

»Kaj pa je to?« je zaklical Tonček. »Ali vidite? Nekaj leži tam pod hruško. Nekaj prav čudnega...«

V sencu pod drevesom je resda ležalo nekaj velikega, temno rjavega in se v travi ni premaknilo.

»Medved!« je Zofka zavpila vsa prestrašena. »Bežimo!«

»Lahko da je pod hruško medved,« ji je pritrdil Tonček. »Znano je, da medvedji ljubijo sladko sadje.«

Vsi so se pognali v beg, tudi Tonček. Zofka pa se je spotaknila. Iz lonca so se ji razsule borovnice. Padla je nanje in si pomazala obleko. Pohitela je dalje za drugimi.

»Dovolj daleč smo že,« jih je kmalu ustavil Tonček. »Saj vidite, da nas medved sploh ne zasleduje. Nič se ni zmenil za nas. Saj morda to sploh ni medved. Moram pogledati...«

Stopil je nekoliko s ceste in se spet vrnil. Široko se je smejal in je povedal:

»Saj ni medved! Človek je! Ali ga slišite?«

Oglasila se je pesem harmonike. Prav od hruške semkaj so odmevali njeni poskočni glasovi.

Otroci so se približali drevesu. Pod njim je stal godec Andraž. Bil je v temni obleki in je krepko raztegoval harmoniko. Najbrž je vso noč igral kje na gostiji ali veselici. To popoldne se je tod vračal domov. Bil je pač zaspan in se je ulegel v hruškino senco. Zdaj pa se je zbudil in si je veselo zaigral.

Skoraj sram je bilo otroke. Po nepotrebem so se preplašili. Zdaj so pobrali nekaj raztresenih borovnic in malin. Počasi so se vračali domov. Smejali pa so se še večkrat potem, kadar so se spomnili medveda pod hruško in njegove harmonike.

ZLATA POROKA

Tisto nedeljo so v Lipovici slavili zlato poroko. Minilo je namreč petdeset let, kar sta se poročila Milkin dedek in babica. Zdaj sta bila že vsaj skoraj osemdeset let stara. Seveda je med povabljenici bila tudi njuna pravnukinja Milka z očetom, mamo, bratoma in drugimi sorodniki.

Naslednji dan je Milka v šolo prinesla velik kos čokoladne torte, ki ga je dobila od starega dedka in stare babice. Dala je torto pokusiti svojim sošolkam. Potem se je pričel pouk. Učiteljica je Milko poklicala na oder, da bi povedala, kako je bilo pri zlati poroki. Vsi so jo radi poslušali, ko je pripovedovala:

— Dopoldne smo šli v cerkev. Dedek in babica sta se tja pripeljala z okrašenim avtomobilom. Gospod župnik ju je še enkrat poročil. Med mašo sta zajokala in še drugim so solze prišle v oči. Pevci so lepo peli in orgle so zraven igrale.

Kosilo je bilo na dedkovem domu. Ob dolgi mizi sredi nas sta sedela zlatoporočena v praznih oblekah, oba s snežno belimi lasmi. Vsi smo imeli na prsih pripete bele šopke. Jaz sem sedela prav dedku nasproti.

Jedli smo imenitno kokošjo juho z rezanci, nato krompir in riž z mesom in pečenko, pa še solato in kompot, nazadnje tudi čokoladno torto.

Naenkrat pa je dedek nekaj zagodrnjal in si s prstom segel v usta. Iz ust je nekaj priplekel. To je zavil v robec in vse skupaj vtaknil v žep. Potem je potožil babici, a sem tudi jaz slišala:

»Kakšna smola! Pa ravno za zlato poroko! En edini zob sem še imel tukaj zadaj v čeljusti. Zdajle sem ževečil meso, pa mi je izpadel.«

Dedek s svojimi vdrtimi čeljustmi je zdaj bil videti še bolj žalosten. Babica ga je potrepkala po roki. Sama je imela še polno zob, seveda največ takšnih, ki jih je vsadil zobozdravnik. K njemu pa dedek nikoli ni maral hoditi.

Zdaj si je iz žepa potegnil robec, da je zakašljaval vanj. Pri tem pa mu je na tla zdrknilo tisto, kar je prej v robec zavil. Sam tega ni opazil, jaz pa. Bil je njegov zob. Pod mizo se je zakotalil naravnost k meni. Pobrala sem ga in položila v kos papirja. Bil je velik, rumen zob. Rada sem imela dedka in babico in tale zob sem si želela pridržati za spomin. Zadnji zob mojega starega dedka!

Spet je dedek zakašljaval in je iz žepa potegnil robec. Zdaj pa se je spomnil zoba, ki ga je malo prej shranil vanj. Toda ni ga bilo več. Pričel je gledati po tleh.

»Ljubi dedek!« sem ga poklicala. »Ali iščete zob? Padel vam je na tla in jaz sem ga pobrala. Ali ga smem obdržati?«

»Čemu ti le bo moj zob?« se je začudil.

»Rada bi ga imela za spomin na to zlato poroko in na vas.«

»Zob za spomin? O, ti Milka! Kaj vse si izmisliš! Glej, vseh teh petdeset let in še dvajset let zraven sem v ustih nosil tale zob, da mi je koristno služil. Izmed vseh zob mi je bil najdalje zvest. No, le imej ga! Morebiti pa meni zraste še kakšen nov zob...« tako se je na kraju še pošalil.

Ostal mi je torej dedkov zadnji zob.

To zlato poroko smo lepo obhajali. Godec Miha je pridno igral na harmoniko. Vsi so peli zdravice in trkali s kozarci.

Bilo je tako lepo, da tega ne bom pozabila, pa tudi dedka in babice ne. Da bi oba le še dolgo ostala živa in zdrava...

MESEČINA

*Priklenjen pes renči in trga mesečino
z belimi zobmi,
ki v kosmih pada na ravnino,
med vejevjem se gubi.*

*Vitke breze so se razklenile,
gole kažejo svoj čar,
ustne meseca so jih nasmejane poljubile
na listih trepeta ljubezni žar.*

Gustav Strniša

ZDRAVA, MARIJA GORIŠKA

(Odlomek iz povesti *Božje poti*)

Grem z romarji v goro in molim. Duhovnik božji sem, hvala Bogu, pa se mi hoče zdeti, da je prav molitev na tej božji poti najmanj zbrana. To je zato, ker hodim prvi-krat in me mika vse, kar vidim: suh brinov grm, kača, ki se je povlekla s poti med kamenje, šum škržatov v nizkem hrastju, rdeča barva kamenitih tal, globoka dolina, nad katero smo se vzpeli in vedno širje in vedno svetlejše nebo, ki se odpira nad nami, čim više smo. O Sveta gora! Veliko gora sem že oblezel. Bolj so strme, bolj so kamenite, pa so prijetne. Tebi pa niso po krivici stari ljudje zdeli, da si Skalnica. Pusta si kakor Kras. Pa mi v glavo noče, kako je Mati Marija prav tebe izbrala, kako si hotela prav vrh tega najbolj vsakdanjega hriba v moji goriški deželici svojo hišo. Ali si sirotno pastirico Uršulo Ferligojevo tako ljubila? Ljubila si jo. V Urški pa si ljubila še vse druge nas. Zato, menim, zato si hotela biti prav na Sveti gori, kjer je prav od tu kakor iz srede v krogu odprt pogled na vse štiri vetrove našega sveta: na Tolmince, Čepovance, na Brda in Vrhovlje, na Pevmo, Gorico in Sovodnje, na Kras do železnih vrat, do Štjaka in Tabra, na Vipavsko mimo Cavna do Hrušice in še do morja Benetk...

Tole premišljam, molim, golčim za glasom trudnih romaric in mi je dobro in hudo. Smilijo se mi žene. Vse so matere. Vse me spominjajo moje lastne, moje rajne. Potem pa zopet vidim svojo nebeško Mater. Tam gori v rebri hodi pred nami, sama. Toliko hudega je na svetu. Strašno težko bisago človeških prošenj je zadela, pa nese svojemu ljubemu Sinu, da bo pogledal, uslišal, če je božja volja, pomagal. O Mati! Tudi mojega nekaj je v Tvoji bisagi. Bog ve, če te prav moj del ne teži najbolj!

Hodim z romarji, molim, pa se mi misli trgajo od molitve v stran. Prav tako je, kakor poje pesem; da je šel romar iz Lokovca na božjo pot. Težko je hodil, dolgo je šel, sam Bog mu je stopinje štel. Pa je vstala hudoba, hudoba motljiva in ga plašila: Ne hodi, romar, na goro, na gori se same spake tepo... Kaj tudi meni hudoba noge podstavlja in pazljivo moliti brani? Poberi se vstran, hudoba ti! Meni se k materi mudi! Ave Mater! Zdrava Mati! Ave Maria Goritensis! Zdrava, Goriška! V sredi nas sirota si sedla, kakor najubožnejša sirota na najbolj pusti košček našega sveta. Zdrava, nebeška Skromna, zdrava, nebeška Ponižna, zdrava vekomaj, večni vzor in lik največjega, najvišjega!

Poklonili smo se nebeški materi, molili pred njenim milim obličjem, peli in slavili. Potem je prišla pomoč. Romarji so pospali, jaz pa sem tedaj vstal in šel pred cerkev. Sijajna noč s tisoč nebeških zvezdic je le-

žala nad zemljo. Veter je rahlo šumel ob cerkvenih vogalih. Daleč in globoko za Trnovskim gozdom je vzhajal mesec. Strmel sem v tihe samote nebes in zemlje. In zdajci se mi je tudi začelo dremati. Misli so se mi zbledele in sem imel čudno sanjo. Zdelo se mi je, da stojim neskončno visoko prav pod obokom božjega neba. Znad oboka pa se mi je zdelo, da slišim čuden pomenek, in sem bolj uganil, kako je neki in kdo govori. Svetca božja, svetogorski Materi za stražo ob stran namalana, sem menil v sanjah, slišati. Rekel je *Janez Krstitelj* in prav po domače je povedal: »Samo dobrot Jo prosijo, da bi jo pa ljubili in ji podobni postati hoteli, o tem ne slišim preveč!« Ugovarjal je dobrotni *sveti Jožef*: »Kaj boš, poznam jo. Tisti, ki jo prosijo in so Njene pomoči potrebni, najbolj so ji pri srcu.« »Kdo more to biti?« je vprašal jadrljivo *sveti Janez*. »Ne razumeš?« se je dobrodušno hahljal *sveti Jožef*. »Saj je vendar Mati! Mati vseh mater! Materi pa je tudi *Dobrota* ime...«

To sem mislil čuti v sanjah, ki se niso pretrgale, le prevrgle. Zdajci se mi je zdelo,

Sveta gora. Veliki oltar svetogorske Matere Marije

da se je nebeški svod odprl. In sem videl vso glorio visokih nebes. Prečudna pesem je šumela v nebeščanih, po latinsko je pela, pa sem si jo vendar zapomnil do zadnje besede in jo tu po naše povem. Prej pa naj še rečem, da sam skoraj ne ločim, ali je pesem hvalnica nebeške Matere ali le ničemurna hvala naših ubogih zemeljskih mater. Naj bo kakorkoli! V sanjah sem slišal, v latinski besedi in iz nebes. Moja beseda je človeška. Eno pa menda le pove, resnico, ki bom vanjo verjel do zadnjega diha. Za Bogom častimo Marijo najprvo. Za Marijo pa častim po človeško najprvo mater.

Pesem, ki jo je v sanjah po latinsko slišal Balant Stanič, po slovensko zaokrožil, na svitlo dal in svojih ljubih šolarjev peti učil.

»Bratje in sestre! Pesem zapojmo slavnemu temu, kar večno v tem svetu in času, v tem žitju in občutju živi:

*pesem najlepšega,
pesem najvišjega,
pesem nesmrtnega, pesem neskončnega
v mrtvi minljivosti tega sveta in teh dni!
Pesem slavnemu zapojmo najvišjemu
dobremu v nas!
Pesem prve in zadnje lepote v nas,
prve in zadnje svetlosti v nas,
pesem vse odrešilne ljubezni,
pesem nas vseh in za vse,
pesem ene skrivnosti:
Matere...*

*Matere naše!
Vrela življenj, viri ljubezni
čistih plamenov svete Vestalke
blagoslovljene Vestalke, vaše ime!
V pušči Hagara sahnoča umira,
z mrtvimi prsmi dete doji:
blagoslovljeno, Hagara, tvoje ime!*

Janez Jalen

SONČNA JESEN

Jesen je bila sončna in gorka. Ensamkrat je padlo za spoznanje slane. Ljudje so se zbal za ajdo, ki so jo več sejali kakor druga leta. Ni je vzelo, hvala Bogu! Kakor bi nebo vedelo, kako težko se odgovarjajo matere otrokom, če jim ne morejo dati do sita kruha.

Zadnje dni je pa deževalo. Gore je nizko zapadel sneg. Ponujal se je celo v dolino, pa se ni utegnil prijati tal. Se je prej zjasnilo.

Dan je bil še dokaj gorak. Na pobočjih gora je sonce pregnalo sneg nad les. Zvečer je postalo hladno. Ponoči se je pritihotapil mraz na ležišča po svilih in skednjih. Dahnil je celo v postelje z bolj pičlimi odejami. Zjutraj je pa bilo vse belo slane.

Smólejeva Tončka kljub mrazu ni strpela doma. Odkar so májili turščico, je vsako jutro že navsezgodaj silila v polje. Druge dneve je peljala krave na otvezilo, danes pa —. Živina bi se prehladila na premrzli

*Ptica Pelikan je svoje grudi razrila,
v hrano mladičem kri prelila:*

blagoslovljeno, pelikan, tvoje ime!

M a t e r e . . .

*v solzah univajajo, nedolžne mučenice,
težko krivdo očetov in svojih nesrečnih sinov,
krhajo srd, lomijo meč,
še sovražnim gomilam ljubeče odvetnice,
še tujim ranam v smrtni sragi zadnja
sladkost . . .*

Bratje in sestre! Pesem zapojmo slavnemu, temu, kar večno v tem svetu in času, v tem žitju in občutju živi:

pesem najlepšega,

pesem najvišjega.

Pesem iz sanje in zadnje modrosti nas mož . . .

Matere, matere!

Troje oznanja in priča veseljnost Boga:

Luč, Lepota, Ljubav!

Luč Njegovo? — Imamo nebo!

Lepoto božjo? — Imamo zemljo!

Ljubezen nebes? — Mati zrcali jo! . . .

Bratje in sestre! Pesem slavnemu zapojmo,

pesem najvišjega,

pesem najlepšega,

pesem iz sanje in zadnje modrosti vseh mož?

Pesem, ki sama sebi odpeva,

sama sebe razodeva

in kakor Bog sam

sama sebe slavi:

M a t i !

To sem slišal, jaz skromni učenec ljubljanskega Balanta, jaz Balant Stanič, o materi prepevati sama sveta nebesa, Goriške matere! Na Sveti gori mi je pelo v sanjah. Vaši lepoti, dobroti in ljubezni naj ta pesem živi! Mimo vsega pa: Ave Sancta Mater Maria Goritiensis! Zdrava nebeška Gospa!

travi. Mora prej sonce stajati slano. Do takrat je pa še dolgo. Ni mogla več čakati.

Tončka je vzela srp in oslo, stisnila pod pazduho troje snopov slame in mimogrede povedala mami, da gre turščino žet.

»Zeblo te bo,« je skušala Smólejka zadržati hčer.

»Ne bom zmrznila,« je odsekano odgovorila Tončka in odšla, ne po vasi navzdol, skozi vrt, čeprav je bilo nekaj dlje.

Skozi kuhinjsko okno je mama gledala za njo: »Le kaj je dekletu, da je zadnje čase najrajši sama, ko ji prej ni bilo nikoli dovolj vesele družine? Če se ni v koga zagledala? Ob ličkanju turščice se kaj takega kaj rado zgodi.« Smólejka je pričela razmišljati, kateri izmed fantov bi utegnil biti njeni Tončki všeč. Nič pravega si ni mogla domisliti. Le mleko bi ji bilo skoraj prekipelo.

Tončki se sedaj nikamor več ni mudilo. Počasi in zamišljeno je šla po stezi proti

stogovom. Pod nogami je pridušeno hreščala slana. Prazno klasje rženih snopov se je tu pa tam povleklo po tleh, pomedlo raz nizko travo zmrazil in pustilo za sabo rahlo sled.

Iz ajde, obdevane v dolgo vrsto bran, so sfrfotali ptiči: vrabci, strnadi, ščinkavci, sinice. Leteli so v razpršeni jati nizko nad poljem in počivkavali. Tončko so zmotili v njenih mislih. Prisluhnila je in gledala za njimi. Njive in senožeti so bile kakor s sivkastim prtom pregnjene. Drevje in grmovje kakor s pajčevino ovito. Nizko, kakor jata preganjanih jerebice, so se stiskale hiše k zemlji. Se belo zidovje cerkve Zalostne Matere božje je bilo vse motno. Sonce se je skrivalo za meglo nad Ljubljano. Ozek pas neba nad njo je pa že rožnato rdel.

Na cesti, pri znamenju svete Ane, je zaropotal voz. Tončki se je zazdelo, da je prepoznala konja. Stopila je hitreje, da ne zamudi srečati se z voznikom. Pa je kaj kmalu spet zaustavila korak. Uvidela je svojo zmotu. Na vozu je sedel Jékklarjev Joža. Kaj bi z njim? Kako, da se je mogla tako zelo zmotiti? Seveda. Jékklarjev konj in Kristanova kobila sta si v marsičem podobni.

Na ozarah je Tončka obstala. Vrane so se dvignile iz obrane koruznice, težko zamahovale s perutnicami, hreščéče krakale, se posedle v vrhove hrastov na groblji in spet kraaakale in kraaakale.

»Pust in mrzel dan je. Človek bi kar umrl.« Tončka je odvrгла slamo, si popravila ruto, se sklonila in pričela žeti. Steblo za stebлом pošumevajoče turščine je polagala na mejo. Snop poleg snopa je raste in vsak čakal samo še povresla. Spočetka jo je v roke zeblo, pa so se ji kmalu oméle. Hitela je, kakor bi se mudilo za žive in mrtve. Niti zapazila ni, kdaj je sonce obsijalo polje in rebri in pričelo tajati obilno slano.

Iz zamišljenosti jo je predramilo rožljanje verig in kriki ljudi, ki so gonili živino na otvezilno pašo. Zravnala se je in se ozrla naokrog. Po kolovozu od znamenja svete Ane navzdol je jahal na zastavni kobili naravnost proti njej mlad jezdec. Sedaj se ni zmotila. Jasno je prepoznala Kristanovega Matija. Razveselila se je. Sveta Marjeta se ni menda nič bolj svetega Jurija, ko je prijezdil reševati jo nasilnega zmaja. Srce ji je pričelo hitreje biti. Čeprav je bila sama, je v obraz kakor pirh zardela. Brž se je sklonila spet k zemlji in se potajila, kakor bi ne bila brhkega fanta niti opazila ne. Je pa natančno poslušala, kako se približujejo udarci podkev ob kamenje.

»Pa hudo podvizaš, Tončka.« Matija je ustavil kobilo.

»Se mudi. Saj vidiš, da je že vse polje prazno in mrtvo.« Tončka je prenehala žeti.

»Prazno in mrtvo?« je začudeno zategnil Matija: »Kako pa gledaš? Ali ne vidiš, da so še vse okopavine v zemlji? Zelja tudi še dokaj ni posekanega. In ozimine, pšenico, rž in ječmen poglej! Kako lepo odganjajo. In strnišnice! Kakor ščet so goste in kar temno zeléne. Če bo prav, ne bodo konji lačni prihodnje leto detelje. Tončka!« Matija je steg-

nil desnico in zamahnil z njo naokrog: »Deklič! Polje nikoli ne umrje. Se pozimi globoko pod snegom nabira moči, da požene pomladi v novo življenje!«

Tončka je na široko odprla oči in strmela.

»Caj, da ti nabrusim srp!« Matija je zdrknil s kobile in močan in mlad prišel tik Tončke. Grede, ko je segel po srpu, je prijel Tončko za roko: »Tončka! Če bi tudi sneg zapadel do neba in bi zemlja do pekla zamrznila, pa bi ti stopila na naše, z gorami obrobjeno polje, bi jaz tudi miže videl prelop razcvelo mlado njivo, tébe.«

Tončka se je nehote nagnila k zravnemu fantu: »Govoriš, kakor bi pesem pel.«

Matija se je še bolj razvnel: »Polje samo sebi večno živo pesem poje. Poglej!« S srpom v desni je Matija na široko zamahnil z obema rokama: »Sivo in mračno jutro je ogrelo božje sonce. Stajalo in posušilo je slano. Sedaj razliva po naši zemlji stotere barve, po njivah in mejah, po drevju in odpadlem listju, po cestah in stezah, po bregovih in gorah.«

Tončka in Matija sta se zagledala v zasnežene vrhove gora. Ob kolovozu pa se je pasla kobila.

»Kam pa sta se vidva tako zaverovala?« Tončka se je zdrznila, se hitro obrnila in zagledala nekaj sežnjev od sebe mamo. Kar glas ji je vzelo in nič ni vedela reči. Matija pa je smeje se odgovoril: »Polje ogledujeva. In jaz pravim, da se je vaša Tončka kljub jesenskim slanam razcvetela v rožo, ki jo na pomlad presadim k nam.«

»Saj že sedaj tako govoriš, kot bi same rožice sadil.« se je znala ogniti odgovoru Smólejka. Bil je pa mami Matija povsem všeč. Ko bi le hotelo biti res.

»Se ti pozna, da si več v šolo hodil kakor samo doma,« se je smejala Smólejeva Tončka Kristanovemu Matiji, ki ni utegnil niti odgovoriti ne. Mu je zašla kobila na Lovričevo deteljo. Stekel je za njo, jo ujel, zajezdil je pa ni več. Na povodcu jo je peljal naprej na travnike na otvezilo.

Tončka je pa hitela prilijati krave, ki jih je prignala na mejo mama.

Smólejka je najprej nabrusila srp, ko ga je bil Matija pozabil. Nato se je namesto hčere lotila žetve. Sedaj je vedela, zakaj je bila Tončka zadnje dni tako zamišljena.

Tončka je na ozarah, prav tam, kjer si je želela zjutraj umreti, vezala prvo povreslo. Sredi vozla so ji roke obstale. Prisluhnila je. Kar samo se ji je zasmajalo. V Ključih je Kristanov Matija polglasno pel:

*»Prišla bo pomlad,
učakal bi jo rad,
da bi zdrav, vesel
sladko vince pil.
To me veseli,
travca zeleni,
drobna ptičica po polj' leti.«*

Nad prostranim poljem med zasneženimi gorami pa je sijalo dobrotno jesensko sonce, ki se mu nobena slana dolgo ne ustavlja.

STRIC ŽEF

Šele ko se je že spuščal po Ščirniku proti mostu, ki drži v Zalog, se je za trdno odločil.

»Da, prav danes pojdem na tako dolgo nameravano pot. Če bi čakal pomladi, bi bilo morda že prepozno v mojih letih. Prav pa je, da za to, vsaj za sedaj, vem le sam,« si je mislil.

Bila je ravno nedelja, pa je najprej pogledal v cerkev. Po maši je še nekaj kupil, ker tam, kamor je bil namenjen, ni bilo trgovin. S počasnim korakom se je nato odpravil mimo Uhača proti Ločam. Srečal je Benkovčevo iz Zabč, ki je tam poročena.

»Kam pa, Žef?« ga je radovedno pobarala, ker tam mimo pot pač ni peljala v Zabce.

»V Razor,« je dobila odgovor.

»V Razor?« se je začudila.

»Da, prav v Razor. Slovo grem jemati od planine. Našim povej, kam sem šel, da ne bodo preveč v skrbeh.«

In že je nadaljeval pot s svojim počasnim korakom. Peljala ga je mimo pokopališča, kjer so spali zadnji sen avstro-ogrski vojaki, padli v prvi svetovni vojni.

Začudeno je Benkovčevo gledala za njim. Žef je bil star že čez osemdeset let, a Razor je bil daleč, tako daleč.

»Le zakaj ni doma povedal, kam gre?« se je vprašala.

Stric Žef pa je to prav dobro vedel. Mnogi bi se mu smejali, drugi bi njemu, tako staremu in betežnemu, odsvetovali tako napo-

no pot. A v njegovem srcu je bila tako živa želja, da bi še enkrat, zadnjikrat, videl Razor, da se ji ni mogel kar tako odpovedati.

Pastiroval je dobrih petdeset let in več: v Razorju, v Plazju, v Lašci, v Pologu, na Rutu. In dobro polovico jih je preživel prav v Razorju. Kaj čudnega torej, če si je zaželel, še enkrat za slovo v Razor? Posebno mladi bi tega ne mogli nikakor doumeti. Pa kako tudi? Ko je človek mlad, ne ve, kaj je starost, je ne razume, je niti ne more razumeti. Tedaj je skoraj prepričan, da njega ne bo nikoli doletela. A že mora biti tako, ker bi sicer bilo življenje vse preveč žalostno. Ko je človek že v letih, dobro ve, da ne bo nikdar več mlad. Kolo časa se pač vrti naprej, a ne nazaj.

Stric Žef se je nasmehnil. Spomin ga je zanesel v mladost. Le kako lepo je bilo tedaj, ko je šel prvič v planino! Njegov korak je bil lahak, kar poskočen. Le kako bi si mogel tedaj misliti, da bo postal čez leta tako betežen, kot je sedaj. Videval je sicer stare ljudi, to je že res, a sam je bil tedaj tako mlad in starost še tako daleč, da se z njo pač ni bilo vredno ukvarjati. Starost tare stare ljudi in ne mladih.

To je bila živina vesela, ko je zapustila hlev! Da ne pojde le do korita, je takoj razumela. Krava vodnica je imela krog vratu obešen zvonec, ki je enakomerno pozvanjal. Starejše živali, ki so bile že kdaj na planini, so dobro vedele, zakaj pozvanja, pa tudi

Pogled na Tolmin s Sočo in Tolminko; v ozadju Peči, del planine Razor in drugih tolminskih hribov

kam pojdejo. Postale so nekam živahne, vsele. Zapuščale so hlev, kjer so prebile zimo. Čakala jih je planina, čakala jih je svoboda. Čakala jih je planina, čakala jih je svoboda. Veselo so poskakovale in šle za zvončarico. Stric Žef se je smehljal ob spominu na vse to. Da, tudi živina ljubi svobodo, ljubi prosto življenje, ni tako neumna, kot mislijo mnogi. Treba pa je z njo živeti, sicer je ne razumeš. Živina ni nespametna, tudi ona razume, tudi ona čuti s tistim, ki čuti z njo.

Bližal se je mostu v Koritih. Na levi skala, na desni prepad. Ustavil se je na mostu. Globoko, vsaj kakih šestdeset metrov pod njim je šumela Tolminka. Le kako globoko strugo si je v teku časa izdolbla skozi živo skalo! Tam spodaj, malo višje, z mosta nevleden, je v tesni toplei izvir, ki se meša z mrzlo vodo Tolminke. Le iz kakih globin prihaja na dan! Sam sicer ni bil tam, a pripovedoval mu je o njem znanec, ki se je splazil do tja.

Se malo navzgor po široki cesti in že je bil pod Zalaško jamo, ki ji pravijo tudi Dantejeva. Nekateri so mnenja, da se je v njej skrival sam Dante, pesnik Božanske komedije. Prav nič čudnega bi ne bilo, če bi bilo to res, saj bi od tam občudoval prepade, ki so tako podobni opisom prepadov v njegovem nesmrtnem Peklu. Le kje bi na vsem lepem našel podobnih? Izročilo hoče, da je kaj rad posedal pred jamo.

Po bližnjici se je počasi povzpел proti Lazu. Blizu Modrjana se je srečal z nekdanjim Modrjanovim pastirjem, tudi Žefom. Ko je izvedel, kam je naš Žef namenjen, je vzdihnil:

»Tudi jaz bi šel s tabo, če bi le imel tvoja leta. Kaj hočeš, sem že blizu devetdesetih.«

Iz oči se mu je bralo, da mu je res hudo, ker si ne upa več v Razor.

Sedla sta kraj poti in se pogovarjala o lepih letih, ko sta bila še pri polni moči. Med kramljanjem sta se malo okrepčala.

Potem pa je stric Žef moral dalje.

Redki, ki so ga srečevali, so ga spraševali:

»Kam pa? Kam stric Žef?«

On jim je nekam sanjavo odgovarjal:

»V Razor, v Razor...«

Gledal so ga nekam začudeno. Nekdo je menil:

»Pa saj gori ni več pastirjev, je že oktober!«

»Ravno zato grem zdaj gor,« jim je odgovoril

Počemu bi jim pojasnjeval, saj bi ga niti prav ne razumeli. V Razorju je hotel biti sam, prav sam, da bi takó laže obujal spomine, da bi tako neopažen jemal slovo od planine in od mladosti.

Prešel je Jelovšček, ki skaklja tam nekje izpod Rešlja, izpod Migovca. Čez čas je dospel na pot, ki drži mimo Perble proti Ravnam.

Sklenil je, da bo pri Ivancetu v Ravnah prosil za prenočišče. Tam si bo odpočil, tako se bo naslednje jutro laže povzpел do Razorja.

»Kam naj te spravimo, Žef?« so mu rekli.

»Kamor hočete, da bom le pod streho.«

Sel je na slamo k žrebičku, ki je malo čudno pogledal nepričakovano tovarišijo. Se ko je Žef že počival, ga je obvohal in tako skušal dognati, kakšen je njegov novi tovariš. Žrebiček je bil precej nemiren in zato stric Žef ni nič kaj dobro počival.

Naslednje jutro se je že precej zgodaj odpravil na pot.

Ogledoval je travnike, ki so se raztezali nad vasjo. Le kako so bili lepi in prijetni tudi v pozni jeseni! Tudi njive, bliže hiš, so bile prav v redu. Na svetu je več Raven, a Zabijske so prav gotovo med najlepšimi. So mnoge bliže Razorju kot Tolminu. Pred leti so bile vse hiše obljudene, sedaj jih je več zapuščenih ter več obsojenih na propad. Škoda, res škoda, da se kaj takega dogaja! Preden je vrtinec napredka s svojimi tovarnami zajel deželo, temu ni bilo tako. Kot da bi bili vsi oni, ki so zapustili domove, nekaki uhajajoči, se mu je zdelo.

Kaj kmalu, nedaleč od Skalarja, je dospel na gmajno. Nikjer ni srečal žive duše. Kar prav mu je bilo to. Planina Plazje je pač poleg Raven. V grapi, precej nizko, šumi Zadlaščica. Kako lep slap napravi nekje tam doli! Zanj je najboljši, kar jih je sploh kdaj videl. Tudi tega bi rad pozdravil, če bi bil bolj pri moči. Nasmehnil se je in ga pozdravil vsaj v mislih. In zdelo se mu je, da ga slap razume.

Pot je sicer položna, a za njegove noge le kar naporna. Počasi se je skozi Plazje vzpenjal proti Razorju.

Nad robmi, tik pod planino, je zasledil, da so tam pred leti in leti še rasla lepa, mogočna drevesa. Neke hude zime pa je tam mimo zdrsnil plaz. Izbral si je tedaj povsem novo pot. S sabo jih je odnesel v prepad. Odkrhnil jih je prav blizu tal, kot da bi bile le drobne vžgalice, a ne mogočne bukke. Delu gozda, stanu in stajam pa je le prizanesel? Prizanesel? Pravzaprav niso bili na njegovi poti. Plaz ne pozna prizanašanja, odnaša vse, kar se mu postavi v bran.

Da, sirarna je še tam, kjer je bila pred leti. Ustavil se je blizu nje. Seveda je bila zaprta. Nič zato! Poznal jo je tako dobro. V kotu za mizo so imeli pastirji na steni zataknjene žlice, ponvice in kotličice. Vsak je imel svoj prostor. Vsak pastir je bil tudi kuhar. V kotliču je kupal polento. Sicer pa so bili le malo skupaj. Vsak je vodil na pašo njemu zaupano živino. Kdo proti Škrbini in Globokemu, kdo proti Voglu, kdo proti Malemu Kuku... Vsako jutro so se razkropili na vse strani. Najnevarnejši kraji pa so bili skoraj tik pod planino in pod ruševjem na Malem Kuku. Živina je težka in, če ji zdrsné na strmini, se bo težko še rešila. Hudo je pastirju, ako ga kaj takega doleti. Smili se mu živina, ki trpi. In prav njemu često pripisujejo vso krivdo, pa čeprav največkrat le po krivici.

Ko se živina pase, pastir razmišlja. Opažuje živino. V dolini se je zdela nekam topa, kar zabita, na planini pa je vsa drugačna. Ako ji pogledaš v oči, vidiš, da te razume. Zdi se ti, da ji manjka le beseda. Uboga te

na migljaj, skoro na pogled. Le redka je žival, ki ti dela preglavico. Se razume, da tudi ti ne smeš spati, ne smeš počivati. Ako bi se zatopil v branje, bi te krave kaj kmalu pustile samega.

Živina se pase, ti pa imaš na pretek časa za razmišljanje. O čem? O vsem mogočem. In opazuješ. Ostali pastirji so daleč od tebe, z njimi si lahko v stiku le z vriskanjem.

Opazuješ cvetje, male rastlinice. Le kako so se nekatere izmed njih naselile na skalo? Drobno zrnce je naletelo na razpoko, tam je našlo le toliko zemlje, da je dobro vzkliko. Prav polagoma pa je s časom nastala tam kar cela ruša, ki se je trdovratno borila za življenje in je iz leta v leto množila plodno zemljo z odpadnimi lističi in odmrlimi rastlinicami. Polagoma so tako nastajale kar cele blazinice. Se kaka očnica se je s časom tam naselila. Človek bi moral biti nekako podoben rastlinicam, v življenju bi ne smel kar tako hitro obupati. V življenju se je treba uporno boriti, da ne podležeš.

Nasmehnil se je. Pastir postane z leti nekaj modrec. Pa saj drugače tudi skoraj ni mogoče. Največ živi le s svojo živino. Le tiste dni, ko mora pomagati sirarju, živi skoro nepretrgoma v človeški družbi. Tudi vode ni vedno pri roki. Ako mu je zmanjka v vodnjaku, mora po sneg. Le kolikokrat ga je šel tudi on sam iskat in ga raztopil v vodo. Tudi ko iščeš sneg, moraš imeti oči dobro odprte. Poiskati moraš čistega, še nedotaknjena in v zadnji zimi zapadlega. Po starem snegu skakljajo nekakšne bolhe, v starem snegu naletiš celo na neke posebne črve. Kaj ni res čudno, da celo v snegu lahko živijo živa bitja! Če bi jih sam ne bil videl, bi le stežka verjel, da je temu tako.

Kako lep je Razor spomladi! Ko pride gor živina, je tam že vse zeleno. Med zelenjem cvete ali pa kaže svoje popke razno cvetje.

SRCE, KDAJ MI ODBIJE (Dvogovor)

*Ho — za nevesto šla je tvoja sestra mlajša
in ti medliš v brezkončne tja daljine,
še v snu — kdo te zbudi iz te samine —
in koprneča, kdo ti srčno bol olajša?*

*Se poročila bom jaz z vinogradom,
gojila bom mladike v zimi, v letu,
prestala bom, pomagala očetu,
seničkam pela, slavčekom, škržatom.*

*Zacéliš si, zacéliš srčne rane,
obereš sad, požanješ kleno žito,
jesenskih rož si spleteš dolgo kito,
a iz oči si vtirgaš sólze slane.*

*Zamrejo sólze, z njimi leptotije,
obraz odcvete mi kot list, ki ne vene,
v očeh mi ugasne kres, se dlan zaklene,
a le srcé, srcé, kdaj mi odbije?*

Ludvik Zorzut

Tudi očnice so že pognale in teh je bilo večsah tam gori res mnogo. Da si le dobro stopil iz stana, že si naletel nanje. Seveda niso bile tiste velike, ki si jih nekateri tako žele, da zaradi njih često končajo svoje življenje v prepadih. Očnica pa je očnica: tudi če je še tako drobna, še tako neznanatna, je vendarle lepa in nežna. Ko jo gledaš, se ti srce zares razveseli. Kaj čudnega torej, ako jih boža in to ne le s pogledom?

Njegova misel je šinila tudi na Rut planino, kjer je pastiroval še do pred kratkim. Tja je večkrat prihajal iz Podmelca Stanko, tam neke blizu so imeli njegovi senožet. Večkrat sta se pomenkovala. Nekoč sta se srečala na sedlu med Jalovnikom in Kobiljo glavo, kjer je počivala stričeva čreda. Tam rase tudi nekaj ruševja. Bilo je kmalu po nevihti. Zrak je bil tako čist, da se je videl dolinski svet z vasicami tako blizu, da se ti je zdelo, da bi lahko skoraj z roko po njem pobrskal. Malo bolj v dalji pa se je lesketalo morje in istrska obala je odsevala v njem. Vse to pa je trajalo le malo časa. Skoro nehotе je rekel Stanku:

»Tudi krave ljubijo lep razgled.«

Pa mu je to pojasnil in Stanko se ni nič več čudil. Ko so ob lepem vremenu krave prenočevale na prostem, so se najraje ustavljal prav na onem sedlu, od koder so ob zori lahko imele tako lep razgled.

Tudi med Kukom in Voglom je lepo. Ne, tja gor ne bo več poskušal priti, vse preveč bi ga utrudilo. Tam gori, bliže Voglu, je precej široko in globoko brezno in nad njim so vedno poletavale kavke. Tiste lepe, planinske kavke, katerih perje se tako lepo preliva. Poletavale so in kričale, bržkone so notri tudi gnezstile.

Tudi proti Globokemu, Skrbini in Rešlju je tako lepo. Da, ako bi bile noge, kot so bile pred leti, bi si vse to še enkrat ogledal. Tako pa so ga v njegovi nemoči oblile solze. Skušal jih je ustaviti, a zaman: kar naprej in na prej so mu silile iz oči. Kaj je hotel? Pustil jih je, da so kapale na tla, na zemljo, ki ga je spoznala še kot mladega pastirja. Zadovoljen je le bil, da ga ni nihče videl. Zares je bilo prav, pa še kako prav, da se je čisto sam poslavljajal od Razorja, od planine, od krajev, kjer je preživel toliko lepih dni. Vse, kar je stric Žef pri tem grenkem slovesu občutil, je ostalo skrito globoko v njegovem srcu.

Da bi ga ne prehitela noč, preden bi prišel do ljudi, se je počasi le odpravil proti domu. Na kraju, kjer bi mu Razor s stanom za vedno izginil iz oči, se je še enkrat obrnil. Ljubeče je s pogledom pobožal planino in vrhove ter se nato počasi spustil proti Plazju. Nikjer ni bilo žive duše.

V Ravnah je poňovno prenočil pri zrebičku in ta ga ni več tako radovedno gledal, sedaj sta si bila že kar precej dobra znanca.

Bolj pozno zjutraj se je odpravil proti Žabčam. Ni pa šel več prek Jelovščka proti Lazu, ampak se je mimo Zigra spustil proti Perbli in od tam mimo Nediževca proti Jurcu kar po strmem kolovozu, ki je, ko ga raz-

dre voda, bolj kot poti podoben hudournikovi strugi. Tam je Jurčevka pred leti kaj pridno mlela ajdo in drugo žito, a mlinska kolesa ji je poganjala Zadlaščica. Tam si vedno natelet na koga, ki je prinesel v mlin.

Od tod pa drži proti Zabcam kar lepa široka pot, po kateri vozijo celo avtomobili. Zgradili so jo v vojaške namene. Ako bi se druga svetovna vojna pričela leto dni pozneje, bi jo bili brčkone speljali celo do Ravnj, če ne do samega Razorja.

Preden je došel do Ščureta, se je še enkrat obrnil, da je še zadnjikrat pozdravil Razor in gore, ki so se lesketale v zahajajočem soncu.

Truden je bil Žef in noge so mu bile nekam trde od zanj že pretežke hoje, a v srcu

je le imel sladko zadoščenje, da sta se še enkrat srečala z Razorjem. Bil je ves truden, a se je vseeno smehljajal.

Pod Vranovcem je postal, si malo odpočil. Da, tudi na ta kraj ga veže kar precej spominov, a do tu bo morda le še kdaj prilezel, saj ni tako daleč od vasi.

Ko se je odkril njegovim očem, se je Tolmin že bleščal v neštetihih lučih, a na nebu so sijale zvezde. Še navzdol, kar po klancu do doma, kjer se bo lahko bolje odpočil, kjer bo odslej le še sanjal o Razorju, gorskih vrhah in planinah, dokler si ne bo zares odpočil pri Svetem Urhu, kjer mu bo ob vznožju šumljala Soča, tudi ona sama hčerka planin.

Jože Zigon

TABRSKI GOSPOD

(Nekaj veselih in žalostnih zgodb s Krasa)

Kras je bil naseljen že v starejši kameni dobi. Pred tisoč rodovi je živel človek v številnih kraških jamah. Ljudi je bilo še malo. Živel so samo od tega, kar jim je dala narava. Lov, gozdni sadeži in ob morju ribolov, to je bilo vse.

V mlajši kameni dobi se je slika močno spremenila. Pokrajina je bila presenetljivo gosto naseljena. O tem priča veliko število gradišč. To ljudstvo je že obdelovalo zemljo in redilo živino. O njem vemo zelo malo. Navezani smo samo na razne domneve. Še gradišča, ki so ostala, so za nas uganka. Kako so spravili skupaj tako velike količine kamena na često težko dostopne kraje? Že za majhna gradišča so potrebovali več tisoč ton, za velika celo več deset tisoč ton kamena!

Pred kakimi tri tisoč leti so prišla v naše kraje razna ilirska plemena. Kaj se je zgodilo s prejšnjimi prebivalci, ne vemo. Izginili so brez sledu. Iliri so bili bojevito ljudstvo in so se očitno čutili bolj varni kakor prejšnje prebivalstvo. To sklepamo iz tega, ker se niso naselili v vseh starih gradiščih, ampak samo v tistih, ki so bila udobnejša. Varnost so lahko podredili udobnosti. Poznali so bronasto in železno orodje in orožje.

Pred kakimi 2400 leti je zajelo naše kraje novo preseljevanje narodov. Iliri so prišli iz Vzhodne Evrope. Kelti, novi osvajači, pa so prišli v glavnem iz današnje Francije. V kratkem času so zasedli alpske dežele in velik del Balkanskega polotoka. Kelti so Ilire v naših krajih deloma pregnali, deloma pa so se pomešali z njimi. Keltsko gospostvo ni dolgo trajalo. Vse keltske in ilirske dežele so pred dva tisoč leti po hudih bojih osvojili Rimljani. Večina prebivalstva se je polagoma porimljani.

Kršćanstvo se je zelo zgodaj razširilo po teh krajih. Mnogo starih opuščenihi gradišč nosi ime svetnikov iz prvih stoletij krščanstva. Iz tega sklepamo, da so jim dali ta ime.

na že romanski prebivalci, ko so se pokristjanili. Take kraje so imeli za »ajdovske« in s tem za sedež hudobnih huhov. Skodljiv vpliv teh naj bi odpravil nov krščanski zavetnik. V čast svetnikom so tam zgradili kapelice ali kar cerkvice.

Stoletna preseljevanja narodov so pokrajino strašno opustošila. Ostalo je zelo malo ljudi. Pred 1400 leti so jo naselili naši dedje in ostali tam do danes. Na naši zahodni narodnostni meji je bilo med mnogimi drugimi tudi gradišče, ki se imenuje Tabor. Bilo je majhno in je delilo zgodovinsko usodo drugih. Ko so izginili prvotni prebivalci, ki so ga zgradili, ga novi niso naselili. V bližini je nastala na položnih obronkih gričev Vas.

Vaščani so stoletja delili svojo usodo z usodo drugih prebivavcev. Bilo je več slabih kakor dobrihi časov. Kuga, lakota, vojaka in sto drugih nadlog jih je teplo. Oblastniki so se menjavali in vsakdo je več odnesel, kakor prinesel. Ljudstvo je trpelo, več molilo kakor klelo, a je le živelo in vse preživelo.

Posebno hudo je bilo v zadnjih desetletjih 15. stoletja. Leto za letom so divjali Turki. Plameni so požirali vasi in borno imetje. Kar ni šlo pod nož, je šlo v sužnost. Oblasti skoraj ni bilo in nihče ni ljudstvu pomagal. Pomagati si je moralo samo in je gradilo tabore.

Tako so si tudi Vaščani zgradili tabor. Bil je majhen. Staro gradišče so močno utesnili. Za gradnjo večjega ni bilo ne časa in ne delavcev. V primeru potrebe tudi ne bi bilo dovolj branilcev. Pred vhomom v tabor so zvesto stražili tudi mrtveci. Tam je namreč bilo tudi pokopališče. Turška noga ni nikdar stopila v tabor.

Po turških in benečanskih vojnah je bil tristo let mir. Življenje pa ni bilo nikoli lahko.

Napoleon je prišel in šel kakor temen oblak. Za njim so ostali samo »franjski«, to je

davki, ki so edini spominjali nanj. Nikoli ni bil priljubljen. Vaščani, z ostalimi Slovenci vred, niso nikoli zaupali njegovim dvoreznim darovom.

Flake in desetine so se znebili leta 1848. Ni jih posebno pretreslo in bogve kaj razveselilo. Tlaka je že davno bila pravo lenarjenje in tudi pri desetini so si znali pomagati. Nagonsko niso nikdar zaupali preosnovam, ki jih je prinašala gospoda vsake sorte.

V stoletjih miru se je v podzemlju sveta kopicilo zlo, ki je kasneje trasašno udarilo na dan.

Cerkvica se je dvigala nad Tabrom kakor božja dlan. Ljudstvo je delalo v njeni senci in prenašalo težave vsakdanjega življenja.

Pred uničenjem ni bilo v Tabru mnogo prebivavcev. Njegovo srce in duša je bil vikaren Karlo. Kuharica Žeža je imela prvo, zadnjo in edino besedo v vseh svetnih zadevah. V njenih rokah je bila tako osredotočena vsa svetna oblast. To je bilo kar prav. Gospod Karlo res ni bil ustvarjen za ta svet. Bil je zelo darežljiv. Kulturne potrebe so bile velike. Vso kulturo si je moralo ustvarjati ljudstvo samo. Država mu je bila mačeha. Dohodki gospoda vikarna so bili skromni. Če ne bi Žeža kdaj pa kdaj utajila kakega goldinarja, bi prišel gospod Karlo često v hude denarne škripce.

Pes Sultan je čuval majhen borjač, ki je bil ves pokrit z latnikom teranke. Z mačko Piko je živel v strpljivih odnosih. Edino tema dvema je prepustila gospodovalna Žeža nekaj oblasti. Sultanu nekaj policijske, Piki pa nekaj zdravstvene službe. Pika je lovila požrešne miši in plašila vrabce, ki so vedno čivkali. Vrabci so prinašali v Tabor anarhistične tendence in bi radi živeli brez dela na račun kakih deset kokoši, ki jih je vodil bojeviti petelin Koko. Lastovke, ki so v toplih mesecih veselo cvrčale, so bile po starodavnem izročilu svete in nedotakljive. Pika je sicer tu in tam škilila za njimi, toda strah pred metlo je vedno preprečil uredničev grešnih želja. Sultanova služba je bila prava sinekura, to je služba brez dela. Bil je len. Dejansko ni imel česa čuvati in ne pred kom. Bil je samo nekaj častni vratar.

Zadnji tabrski gospod je ljubil štiri stvari: dušice svojih faranov, nabožno slovstvo, konicāl in tobačnico. Ta vrstni red je tudi določal jakost njegove ljubezni.

Razumljivo je, da je ljubil predvsem dušice svojih faranov. Saj je bil njegov poklic, da varno pripelje zaupane mu ovčeve v nebeško stajo po zgledu dobrega Pastirja. Trepetal je zanje, ker je bil prepričan, da so vse preveč posvetne in da bodo zato težko našle tista ozka vrata, ki vodijo na pot zveličanja. Nimamo pravice soditi, a vendar mislimo, da je bil dobri in bogaboječi gospod vikaren le preveč strog nižji sodnik.

Res je, da hodi tantava (hudobni duh) okrog kakor rjoveč lev in išče, koga bi požrl. Na tem grešnem svetu pa je že pred tremi rodovi lahko dobil mnogo boljše pečenko, kakor pa so suhi Kraševci, ki upravičeno upajo, da jim bo najvišji Sodnik radi njihovo

vega težkega življenja le potisnil skledico na tehtnici na nebesno stran.

Ljubezen do nabožnega slovstva je bila pač hčerka prve ljubezni. Tabrski gospod je bil šaldo (zelo) učen. Bil je dohtar svetega pisma. Tega častnega naslova, ki je bil nekoč po kraškem pojmovanju višek učenosti, mu ni dalo nobeno vseučilišče. Dalo mu ga je ljudstvo samo po svoji pobudi. Četudi bi dobil ta naslov na vseučilišču, ga tabrski gospod ne bi nikoli uporabljal. Bil je preveč skromen in ponižen. Saj tudi danes mnogi res veliki misleci ne uporabljajo častnih naslovov, do katerih imajo pravico. Bolj kot kdaj prej, je res, da težek klas ponižno poveša glavo, medtem ko jo prazen ošabno nosi pokonci.

Tabrski gospod je pridno pisal. Priznati mu moramo gorečnost v tem delu za blagor duš. Res pa je, da ga je čas nekoliko prehitel, ker ni lahko dajati starim resnicam novo obliko, da bodo v duhu časa. To je težka in velika umetnost. Verniki so le imeli od njih nekaj duhovne koristi; gospodu vikarnu pa so prinašali moralno zadoščenje. Materialnega je bilo malo ali nič; tega je še največ odnesel spretni in slavni založnik Steinbrenner v Vimperku in Novem Jorku.

Kar se tiče konicāla, povemo, da je bil to daljnogled. Kako je prišel tabrski gospod do njega, ni znano. Mogoče ga je podedoval po kakem daljnem sorodniku ali pa kupil v kakih starinarnici v Trstu. Naj je stvar taka ali taka, vsakdo na njegovem mestu bi si ga omislil. Stanoval je na starodavnem kraju, ki je obenem ena izmed zelo lepih razglednih naseljenih točk naše domovine. To pomeni veliko, ker je naša domovina res lepa, če imamo za lepoto dovezte oči.

Proti jugu se je razprostiralo v nedogled Jadransko morje. Pogled se je ustavil šele na piranski stolnici in na Savudrijskem rtiču, kjer je ponoči mežikal svetilnik in kazal ladjam varno pot v pristan. Na vzhodu je zakrival obzorje sivi Nanos in pred njim je valovala kraška planota. Na severu se belijo veliki mejniki naše zemlje. Za njimi kipijo v nebo dolomitski velikani. Na zapadu se razprostira kakor ravna miza furlanska ravnina vse do Tilmenta. Morske lagune, ki jih čuva Mati božja na Barbani, bi dosegel z roko. Rožnogledci so v jasnih dneh in posebno po dežju trdili, da vidijo na zahodu tenko iglo. To naj bi bil zvonik cerkve svetega Marka v Benetkah.

Konicāl je bil iz medin in iz enake kovine je bil podstavek. Tabrski gospod ga je neprestano brisal, da se je svetil, kakor bi bil zlat. Postavljen je bil na primeren prostor na taborskem obzidju in je bil tam ob lepem vremenu vsakomur na razpolago.

Gospod vikaren pa je imel s konicālom še svoje posebno veselje, o katerem pa ni rad govoril. Bila je to nekaka skrita kamrica njegovega srca. V jasnih nočeh je rad opazoval zvezdno nebo. Kakor večina zemljanov, ki opazuje zvezde z daljnogledom, je bil tudi on nekako neprijetno presenečen. Zvezdnati obok, ki mu je bil s prostim oče-

som tako znan, mu je postal v daljnogledu skoraj tuj. Videl je sicer več zvezd, toda na manjšem obzorju in zato se je bolj težko orientiral. Kakor večina ljudi, je bil tudi on bolj slabo podkovan v zvezdoznanstvu, kjer se neizmerne daljave izmikajo našim čutom in merilom. Ni hotel verjeti, da bi vozil brzi vlak do najbližje zvezde kar štiristo milijonov let.

Še nekaj drugega mu je rojilo po glavi. Če je prijatelj in stanovski tovariš Šimen videl na veterni koloni (mavrici) angelce, kako hodijo gor in dol, zakaj ne bi tudi on s koničalom zasačil kakega angelčka, ko se potepa med zvezdami? Ta misel ga je obletavala kakor siten obad, čeprav se je je otreasal. Seveda, Šimnu je lahko. On je pesnik in ima bujno domišljijo. Tukaj gre za stvarnost. Otrokom je vtepel v glavo, da so angeli zgolj duhovi, ki imajo um in prosto voljo, telesa pa ne. Če je stvar taka, jih lahko vidi samo z duhovnimi očmi, ne pa s koničalom. Te misli ni mogel in ni mogel prepoditi vse življenje.

Zgodilo se je, da je skoraj na koncu življenja le doživel majhno zmagoslavje. Blizu ozvezdja Velikega voza je opazil s koničalom zvezdo repatico, ki je s prostim očesom ni bilo mogoče videti. Res pa je, da jo je opazil zato, ker je bil nanjo opozorjen. Gospodu vikarnu se je stisnilo srce. Zvezda repatica! Kuga, lakota in vojska. Ljudje smo pač taki, da nam še vedno zbujajo strah celo tisti naravni pojavi, ki jih znamo razložiti, izračunati in napovedati. To je dediščina iz pradavnine, ki bo verjetno ostala v človeštvu do konca dni. To je povest, da je človek kljub vsemu samo delček narave in njenih sil, a ne njen gospod. Dobri starček je imel prav, da je trepetal pred bodočnostjo.

In še zadnja ljubezen: tobačnica in njuhanec. To ni bila strast in niti ne razkošje; oboje je bilo dobrični tuje. To je bilo nič več in nič manj kakor premetena diplomacija. Če vprašate strokovnjaka v zgodovini diplomacije, kdaj je bila diplomacija v Evropi na višku in res prava umetnija, vam bo odgovoril, da od časov kardinala Richelieuja pa do Napoleona. To pa je bila zlata doba tobačnic in njuhanja. Diplomati so se pogajali s tobačnicami v rokah. S tobačnico se je kazala galantnost in olika. Kako naj bi v taki drži prišli do izraza surovost in nepremišljena beseda? S propadom njuhanja je propadla tudi politika pogajanj in začela je veljati samo surova sila. Zato so mirovne pogodbe samo leglo novih vojn.

Za časa tabrskega gospoda so njuhali le redki in starejši ljudje. On je sicer vedno imel tobačnico v rokah, a le zato, da je postregel s prešo tobaka starejšim možakom in tudi otrokom, katerim je bilo kihanje zelo všeč. Njegovo njuhanje pa je bilo, kakor smo že rekli, le diplomatska zvijača, ko je bilo treba pridobiti na času radi skrbnega pomisleka.

Nikogar ne bo presenetilo, če povemo, da se je gospod vikaren s pridigami vneto boril proti plesom. Bil je hudo proti temu, da

bi njegovi farani ob zvokih ramonike (harmonike) pometali skednje in dilje. Kdor še ne zna, naj si zapomni, da ima skedenj za tlak kamenite plošče, dilje pa imajo deske. Največ, kar sicer ni odobral, a vsaj nekako trpel, je bilo to, če so njegove ovčice nekoliko poskočile za pust, da bo bolj rastla repa, ki nikakor ni slaba jed, če stopi prašič vanjo. Seveda, vse brez greha!

Pomislite na žalost gospoda vikarna, ko je obveščevalna služba, ki je bila pod okriljem Zeže, ugotovila, da zakotni plesi v vasi vznemirljivo naraščajo. Statistično je dokazal, da presegajo točno za sto od sto one v sosednji vasi Končeduri, ki je bila bolj na slabem glasu.

Ali so bili Končedurci res tako veliki nepridipravi? Ne, nikakor ne. Ljudski glas v tem primeru le ni bil božji glas. Res je le dvoje. Končedurci so bili nekoč zelo spretni v kontrabandu, ki je priznано naša največja ljudska vrlina že od starih časov. Ko je postala ta gospodarska panoga nedonosna, so predsedali na beračenje. Po neki čudni beraški miselnosti, so izjavljali vsi berači tri ure daleč naokrog, da so iz Končedure, čeprav so bili v resnici tam doma izmed desetih največ trije.

Ko je gospod vikaren zvedel, da se tako močno širi plesna norost, je seveda primerno ojačil registre svojih pridig, da so grešne ovčice skoraj začutile vročino peklenskega ognja, potresenega z žveplom. Obveščevalna služba je mrzlično delovala, da bi odkrila korenine nenadne pokvarjenosti. Če hočeš zlo zdraviti, moraš pač poznati njegove vzroke. Ni bilo težko dognati, da je bila glavna krivka stara harmonika ne prestarega godca iz sosednje vasi. Spored igranih skladb je bil zelo pisan; končale pa so se več ali manj vse enako. Za mnoge mlade vaščane je bila to najslajša glasba, ki so jo kdaj slišali.

Gospod vikaren pa je kmalu slišal še bolj žalostne stvari, ki so ga skoraj osebno prizadele. Če bi povprašali, katera je najboljša pupa (dekle) v vasi, bi večina ljudi izjavila, da je to Karlinca. Tudi gospod vikaren je brez obotavljanja podpisal tako izjavo. Imela je res vse lastnosti, ki so potrebne, da je mladenka cvet deklet. Čedna, pridna, ubogljiva in, kar je pri gospodu Karlu največ zaleglo, zelo pobožna in dobra cerkvena pevka. Tudi to je nekaj zaleglo, da sta bila gospod Karlo in Karlinca ženso, to je imenjaka, ker sta imela skupnega patrona v svetem Karlu Boromejskem, ki je storil mnogo dobrega posebno ob času strašne kuge v Milanu konec 16. stoletja. Največja želja gospoda Karla je bila, da bi postala Karlinca nuna. Menil je, da bi se ji zelo podala bela obleka redovnice. Vse je nekako kazalo, da se mu bo ta vroča želja izpolnila.

Sedaj je nepričakovano zvedel, da zahaja godec Janez v Vas ravno zaradi lepe Karlince in da se je ta prav zatreskala vanj. »Jejš, jejš, kaj bo?« je tarnal.

Kaj vse so znesle Kraševke v Trst zlasti do začetka prve svetovne vojne: mleko, jajca, maslo, zelenjavo, krompir, rože in druge

stvari. Iz vsega tega so znale napraviti sold. Tako tudi tiste iz Vasi. Težko obložene so odhajale opolnoči v vsakem letnem času in v vsakem vremenu. Sest ur tja, nekaj ur po mestu in šest ur nazaj peš! Na Kontovelu so si privoščile nazaj grede pri kakšni šjori (go-spe) Marjuti, Zovani, Marički ali drugi kofetarici za en sold kafé in za dva solda kruha. Pomislite, kako razkošje! Bile so kakor iz železa. Tako so vztrajale 30, 40 ali celo 50 let tudi po trikrat na teden. Mnoge so omahnile pod smrtno koso mnogo prej. Pobirale so jih pljučnice, pleurite, jetike in nesrečni porodi. Da, naše matere so bile mučenice! Podpirale so tri vogale pri hiši, često vse štiri in še moža povrhu.

Nekega ponedeljka so mlekarice takoj po odhodu pritekale preplašene nazaj domov. Na vasi pri pilju (znamenju) jih je strašilo. Kdo ve, kaj je bilo? Tatovi, štrige (čarovnice) ali kaj. Nekatere so menile, da se je vicala kakšna duša, kajti zdelo se jim je, da so slišale nekako cviljenje. Moški so vstali, da jih spremijo mimo nevarnega kraja. Tudi njih je bilo strah. Nihče nima rad opravka s tatovi, čarovnicami in dušami, ki se vicajo. Če slišiš doma na ognjišču, da cvili goreče poleno, veš, da se vica neka duša. K običajnim molitvam dodaš še en očenaš za ubogo dušico in Bog se je usmilil. Veš pa natančno, da trpeča duša ni tvoj bližnji sorodnik, ker duše teh se ne hodijo vicat domov. Pri vicanju zunaj doma pa je vse mogoče. Moški so sklenili, da prosijo za pomoč starega Drejo Drejčevega, ki se ni bal nikogar in je bil na glasu, da zna panati (ugnati) še štrige. Dreja je bil hitro pripravljen za bojni pohod. Radi štrig je vzel v levico fovč in v desnico vršiček rožmarina, katerega je pomočil v žegnano vodo. Drugi so pograbili, kar jim je prišlo pod roko in šli v previdni oddaljenosti za njim.

Ko je prišel Dreja do pilja, je res zaslišal neko cviljenje. Z desnico je škropil, s fovčem v levici pa je napravil tri križe vnic. V naglici ni to ravno lahka stvar, ker mora ostrina fovča rezati zrak, da ne bi bilo zarotovanja brez moči. Hkrati pa je glasno rekel: »Kdo si, uboga dušica, ki si potrebna božje in naše pomoči?« Odgovora ni bilo in cviljenje se je v presledkih nadaljevalo. Dreja je bil zaspan in ga je verjetno pri rotinlem obredu kaj polomil. Ostali moški so se sumljivo ozirali nazaj; pripravljeni na strateški umik, kakor se temu pravi po vojaško. Dreja je hrabro korakal naprej, vihteč svoje mogočno rotinlo orožje. Pri svetli mesečini je zagledal za to uro presenetljiv prizor. Na travi, ravno pred Karlinčino hišo, je ležal na hrbtu godec Janez in vlekkel v presledkih harmoniko, ki je tožno cvilila. Godec in harmonika sta bila oba na koncu svojih moči in sta pač dajala od sebe, kar sta še mogla. Ni dvoma, da je za oknom zaljubljena Karlinca z utripajočim srcem poslušala sladko podoknico dokaj okajenega ljubčka.

Vse se je lepo uredilo, dasi ni šlo brez težav. Janez je ogorčeno protestiral, zakaj mu ne dajo miru v njegovi hiši in na njegovi

postelji. Končno so ga le prepričali, da je do njegovega doma še uro hoda. Ker je imel z mlekaricami isto pot, so šli skupaj. Ženske so ga dražile s Karlinco, a veseli godec jim ni ničesar ostal dolžan. Ljubezenska dogodivščina godca Janeza se je takoj raznesla v deveto kraško vas.

Pri gospodu Karlu je sicer zbudil ta dogodek žalost, a orožja zato ni še vrgel v koruzo. V mislih je pripravil nevarno past.

Rekli smo, da so se ženske prestrašile tudi zaradi tatov. Ta strah je bil pravzaprav odveč, ker so bili takrat tatovi bele vrane. Okna so sicer imela povsod železne križe — godec Janez je imel celo lesene — vendar vrat ni nihče zaklepal. Poljedelsko orodje je bilo dostopno vsem in ni nikdar zmanjkalo. Kdor ga je rabil, si ga je izposodil; ko ga je odrazil, ga je vrnil. Tudi poljske tatvine so bile zelo redke. Bolj kot tatvine, so bile to razvade kakšnih družin. Samotne ceste so bile res na slabem glasu, a je slab glas verjetno bolj povzročala samotnost kakor pa kakšno zlo dejanje. Vozniki so pripovedovali zgodbe o roparskih napadih. Te zgodbe so si bile zelo podobne in očitvidno so si jih vozniki izposojali pri kozarcu vina; pretežno so bile tudi same roparske zgodbe le plod vinskih duhov.

Se pred koncem leta je prišel čas, da sta morala Janez in Karlinca h gospodu vikarnu pisat okliče (oklice). Po pravici povedano: oba sta bila precej v strahu. Zato je Janez pred odhodom na nevestinem domu zvrnil za korajžo nekaj kozarcev več. Priči sta bili tako dobre volje, kakor se za priče spodobi. Gospod vikaren je običajno sprejemal take obiske zelo prijazno. Krožili so kozarci, krožila je tobačnica in žeža je skuhala kanček pravega kafé. Ta stara in vsem poznana navada je gladko odpadla. Gospod vikaren je bil prvič in zadnjič v življenju samo uradna oseba in nič drugega. Dišalo je po nevihti. Po soglasnem mnenju ženina, neveste in priči ni bilo nobenih zakonskih zadržkov. Račun je bil brez krčmarja. Gospod vikaren ga je našel v Janezovi harmoniki, temu orodju greha in pohujšanja. Izjavil je, da jih ne bo poročil, če mu Janez ne izroči harmonike. V gorečnosti za rešitev duš se gospod vikaren ni zavedal, da je ta zahteva v nasprotju s cerkveno in cesarsko postavo. Priči sta bili v hudi zadregi, novica (nevesta) je jokala, novic (ženin) pa se je postavil. Harmonike ne da. Gospod vikaren dobro zna, da so vsi godci, ki so se oženili, obdržali harmoniko; zato jo bo obdržal tudi on. Gospod vikaren ni in ni popustil, celo latinsko je govoril. Četvorica je šla poklamana domov.

Po vasi je završalo. Takoj sta nastali dve stranki. Starejši — ti so bili v vseh ozirih v premoči — so držali z gospodom vikarnom. Mlajši so seveda bili na strani godca Janeza. Nevesta bi rada žrtvovala harmoniko, samo da dobi Janeza.

Znano je, da vse kraške vode ponikajo in da pridejo v Štivanu na dan. Prav tako ponikajo tudi kraške solze in zato ni Timava nikdar brez vode. In če je Timava v tem ne-

srečnem mesecu decembru narasla preko mere, so bile temu vzrok Karlinčine solze. V tej poplavi solz je utonil tudi Janezov odpor, ker Karlinco je le imel rad. Tako je končno godec Janez kapituliral, gospod vikaren pa triumfal. Janez je izročil harmoniko, Karlinca je žarela od veselja, pisali so okličje, krožili so kozarci, krožila je tobačnica in Zeža je skuhala kanček pravega kafé.

V predpustu je bila ohcet in ne mislite, da niso na njej plesali. So in še kako. Le harmonika ni bila Janezova. Njegova se je prasila na omari gospoda vikarna. Priznajte, če je kaka stvar, na kateri se rad nabira prah, je to harmonika. In Zeža je prah sovražila.

Tudi brez harmonike sta se Janez in Karlinca rada imela, čeprav sta bila revna. Prav zaradi te ljubezni se je pripetilo, da je bilo v njuni kuhinji vedno manj prostora, če je Karlinca šarila po njej. In leto dni po ohceti je tresčila med ljudi bomba: Karlinca je povila trojčke, tri majhne in glasbeno zelo nadarjene fantke. To je bil dogodek, kakršnega ni več pomnil Kras. Reveža sta sprejela otročičke kot dar božji. Tako je takrat še mislilo nepokvarjeno ljudstvo, ker je, po njegovem mnenju, ljubi Bog prej ustvaril grm kakor kozo. Karlinca je seveda nekoliko jokala, ker je številni drobž naložil nanjo hudo skrb.

Godec Janez se je bolj nagibal k mnenju, da bi bilo bolje, če bi prišel ta obilni božji blagoslov na obroke. Nikoli ni klel in tudi sedaj ne. Napolil se je k tastu in tašči, da jima sporoči vesel dogodek, kakor to zahtevajo stari običaji. Bilo je v prosincu in zelo mraz. Ljudska modrost zna, da proti mrazu najbolj pomaga glažek ali dva žganega, zato jih je Janez dodal k že prej izpitim. Po poti je mislil na Karlinco in na trojčke in tudi na to, kako bi zopet prišel do svoje harmonike. Izdatna krepčila pri ženinih starših so ga še podkurila. Ojunačil se je in jo moško mahnil v Tabor reševat harmoniko, kakor nekoč sveti Jurij devico iz zmajevih krempljev.

V jasnem zimskem dnevu se je gospod Karlo smukal okrog konic, dasi ga je zeblo. Lepota belih gora je bila prevelika skušnjava. Godec Janez ga je zapazil, gospod Karlo njega pa ne. Sultan mu je samo pomigal z repom. Razvoj dogodkov je pokazal, da je bila to sreča, ker je Janez s tem pridobil mogočnega zaveznika v osebi kuharice Zeže. Če pomislimo, da je od besed dveh oseb v Tabru njena največ veljala, ni bil to slab zaveznik. Harmoniko je že od vsega začetka gledala postrani zaradi prahu. Gospod Karlo ni dovolil, da bi harmoniko nesli v kak skrit kot. Pol po latinsko in pol po domače je povedal, da mora biti ta instrument pohujšanja vedno pred njegovimi očmi, čeprav ni potreboval več toliko navdihov za svoje protiplesne pridige. Plesi so namreč po poroki Janeza in Karlince skoraj popolnoma prenehali. Statistika je dokazno ugotovila, da so zopet bili Končedurci na vrhu plesne lestvice.

Zeža je bila neznansko počaščena, ker je prej zvedela novico o trojčkih kakor sam go-

spod vikaren. Komaj je Janez omenil na postranski namen svojega obiska, je že bila harmonika na kuhinjski mizi. Še nobena zarota v človeški zgodovini se ni tako hitro skovala in še nikdar se niso zarotniki tako dobro sporazumeli. Če pomislite, da je bilo polovica zarotnikov ženskega spola, ki ni rad držal jezika za zobnimi škrbinami, je bil to odlični uspeh. Nato je šla Zeža po gospoda vikarna, ki je, dasi nerad, ker je ravno lovil Dolomite, zapustil svoj konic, da bi videl, kdo ga išče ravno danes, ko so vsi pametni ljudje doma za ognjiščem. Radi činitelja, ki je pri zaroti najvažnejši in se imenuje presenečenje, ni Zeža nič namignila, kdo in za kaj ga išče.

V kuhinji mu je Janez nekoliko jecljaje povedal presenetljivo novico, da je Karlinca povila trojčke in ga lepo prosil, da mu vrne zastavljeno harmoniko. Ker je velik revež, jo bo prodal in tako kupil kruh in mleko za pet lačnih ust. Presenečenje je silno učinkovalo. Po zaslugi Zeže se je harmonika nenadoma znašla v Janezovih rokah. Hkrati je zadnjih pet goldinarjev gospoda vikarna brez besed in zelo hitro menjalo lastnika: iz žepka pri telovniku gospoda vikarna so se preselili v Janezov hlačni žep. Nato so krožili kozarci — zaradi mraza nekoliko pogreti — krožila je tobačnica in Zeža je skuhala kanček pravega kafé.

Janez je po poti domov nategoval harmoniko, kar se je le dalo. Zaradi številnih lukenj je sicer dajala od sebe bolj nadušljive glasove, a za Janeza je bila to prava rajska godba. Ali je Janez držal besedo in prodal harmoniko? Ne, Ali je bil figamož? Ne, ni bil. Predvsem ni bil gospod vikaren dovolj previden. Janez je obljubil, da bo harmoniko prodal. Ni pa obljubil, kdaj bo to storil. Na drugi strani pa je harmonika, katere lastnik je imel trojčke, velika redkost in ima kot taka še svojo posebno vrednost. Zato jo je Janez postavil na prodaj po ceni, za katero bi lahko kupil dve novi. Pri vseh dobrih namenih ni bil on kriv, če ni našel kupca. Še na nekaj je pozabil gospod vikaren. Kljub prodaji bi pohujšanje le ostalo. Tako se je prevelika gorečnost končala v slepi ulici.

Naslednje dni so bile velike priprave za krst trojčkov. To je bila zadeva časti cele vasi. Potrebni so bili trije botri in tri botre. Ponudb je bilo na pretek. Največji jerbas v vasi so napolnili s kokošjim perjem in vanje položili trojčke. Tako je šla mala procesija z Janezom in botro komari (babico) na čelu v župno cerkev. Tu je sprejel trojčke v občestvo svete Cerkve sam gospod dekan.

Priredili so velike botrinje. Sodelovala in prispevala je vsa vas. Osem dni po krstu mora prinesiti botra po stari šegi jerbas maslenega kruha in eno kokoš, da pride obrodnica (porodnica) k moči. Ker je šlo za trojčke, so nosile botre kruh in kokoši izmenoma tri tedne. Janez je tačas krpal meh in se hvalil, da ni še nikdar tako dobro živel.

Žal je življenje Kraševcev tako trdo, da ga ne moreš prevariti. Trojčki niso bili kos

življenjskim naporom in so na žalost staršev umrli, preden so shodili. Kmalu za njimi je umrla Karlinca. Janez je nekaj časa žaloval za njo in se nato potolažil z vdovo Pepko. Ni minilo pet let in že je postala Pepka v drugo vdova in se znebila vdovskega stanu tako, da je poročila vdovca Matičeta. Harmonika in tradicija sta ostali pri hiši. Nevoščljivci — sram jih bodi — so sicer trdili, da je Matiče poročil pravzaprav harmoniko in ne Pepke. Drži pa to, kar je zapisano v poročnih bukvah in zakon je bil res sklenjen v nebesih. Matiče in Pepka nista namreč bila filmska igravca, ampak samo uboga Kraševca.

Pri hiši je zavekalo še več otrok. Jetika je kosila med starimi in mladimi. Ostal je samo en otrok in še ta je šel po svetu. Ljudje so rekli, da je agent s cikorijo ali — lepše povedano — trgovski potnik z mizerijo. Po dolgih letih se je smrt ponovno oglasila in pobrala Pepko. Godci imajo srečo in smrt je na Matičeta čisto pozabila. Tako se je vsaj zdelo. Ni je pa uspaval s svojo harmoniko in niti je ni spravil v sod, kakor pravi legenda o nekem Tomažu. Samo pri kruti reformi njenega poslovanja v drugi svetovni vojni se je njegova kartica opravičljivo nekam zamešala. Na godrnjanje socialnega skrbstva in uprave doma onemoglih se je vse lepo uredilo. Revni in veseli godec Matiče je, sicer z zamudo, a vendar srečno pripel do končnega cilja našega zemeljskega romanja.

Dom godev Janeza in Matičeta je propadel. Skupaj z njim je propadlo mnogo domov in mnogo jih še bo.

Ustrašilo se je srce tabskega gospoda, ko je s koničalom odkril zvezdo repatico. Kuga, lakota, vojska! Da, vojska. Prišla je nenadoma in vse gorje za njo. Že nekaj let je visela v zraku. Vsi odgovorni so se igrali z njo. Nihče je ni hotel zares, a prišla je krvava in kruta. V požaru je zagorel ves svet.

Zalosten se je poslavljaj od prvih vpoklicanih. Na okrašenem škalirju (lesen pod za voz) so se peljali. Še peli so in se delali veseli. Vedel je, da ima njihovo veselje svoj izvor v nekaj kozarcih vina in v upanju, da se vrnejo čez šest tednov; šest tednov, to je bilo splošno geslo po vseh državah. Toda vojna je trajala skoraj pet in za nekatere tudi več ko pet ali šest let. Nihče ni uganil njenega konca in njenih posledic. Redki so slutili gorje brez konca. Od prvih vpoklicanih se je malokdo vrnil. Njihove kosti trohijo po vseh bojiščih Evrope kakor kosti mnogih njihovih prednikov. Nekateri so našli svoj grob celo v morju. Za njimi so šli drugi starejši moški in nedorasli fantiči, skoraj otroci. Vojska je žrla in žrla ljudi in blago. Žene in otroci so jokali in stradali doma.

Vojna je nenadoma zajela neposredno bližino Tabra in žrtve so se kopičile. Vojaštvo je zasedlo Taber.

Prva žrtev je postal koničal. Vikaren Karlo ni bil dovolj previden in ga ni skrtil. Verjetno ne bi to nič pomagalo, ker so zanj vedeli vsi in tudi orožniki. Vojaška oblast je upra-

vičeno menila, da se z njim vse preveč vidi in med drugim tudi stvari, ki jih navaden smrtnik ne sme videti. Zato so koničal rekvirirali, kakor se je temu reklo. Mogoče je, da še danes krasi zbirko kakega ljubitelja tujih stvari. To se rado dogaja ob takih priložnostih.

Druga žrtev je bila tobačnica. Njuhanca ni bilo več in niti ni bilo več prilike in časa za njegovo rabo. Mala diplomacija take vrste v vojni počiva.

Tretja žrtev je bila tabrski gospod sam. Nesel je bolniku sveto popotnico in, ko se je vračal, je madžarska krogla prebila starčku noge. Revez ni vedel za geslo in vojak na straži ni smel imeti lastne pameti. Rana je pomagala tabrskemu gospodu v prerani grob. Počiva v domači zemlji.

Četrta žrtev je bila vas sama, ki je bila popolnoma porušena. Vaščani so morali v begunstvo v tuje dežele. Begunska taborišča so zaradi lakote in bolezni pobirala otroke in stare ljudi.

Taber je bil spremenjen v mogočno trdnjavo. Na površju so zgradili mogočne bunkerje in jeklene stolpe. Pod Tabrom so izvrstali številne rove, v katerih so reševali življenje, ki so ga na površju uničevali. Mrlič pred Tabrom so bili mnogokrat izkopani in ponovno pokopani; zvesto so ostali na mrtvi straži. Granate so zmele v prah cerkev in župnišče. Utrdbe so kljubovale. Razstrelili so jih šele po vojni. Kakor po čudežu je ostalo le nekaj zidu za oltarjem, ki se še vedno dviga proti nebu kakor ranjena božja dlan.

Če bi dobri gospod Karlo gledal skozi koničal iz varnih jeklenih stolpov, bi lahko videl mnogo grozot in mnogo junaštva.

Tik pod Tabrom, na mali planoti, bi lahko videl, kako je postala žrtev težkih granat neka poljska baterija. Ko je po končani vojni neki radovedni Tonček stikal med razbitinami, je našel mnogo vojaških papirjev in mnogo razcefranih knjig. Knjige so bile slovenske in med njimi največ Slovenskih večernic Družbe sv. Mohorja. Skupaj z bravci so postali žrtve vojne tudi nesrečni »Deseti brat«, dobrodušni »Trebušnik« in otožna »Mlada Breda«.

Mogoče bi uprl koničal v dva tisoč metrov oddaljeno Staro Lokvo, ko se je tresla pod udarci nad tisoč izstrelkov vseh mogočih kalibrov v eni sami minuti in kipela kakor vulkan v orjaških izbruhih dima vseh mogočih barv. Videl bi, da so mnogi branivci znoreli. Tako bi videl v neki kaverni obupno borbo vojaka, ki so ga drugi držali, da ne bi šel ven iz kritja. Lahko bi tudi slišal kako vpije: »Pustite me ven! Moje mesto ni tu. Moja dolžnost je, da grem ven, kjer rabijo mojo pomoč ranjeni in umirajoči.« Zaman so mu dopovedovali, da je to blaznost. Srečo mora imeti, kdor ostane zunaj deset sekund živ. Vojak se je iztrgal in zbežal. Imel je srečo. Ko je orkan nekoliko ponehal, so ga našli kakih petnajst korakov od vhoda v kaverno. Ležal je na drugem mrtvecu. Imel je samo eno rano. Ta pa je bila strašna. Desna stran života je bila razparana od ramena do

gleznja. Obraz mu je bil miren kakor obraz človeka, ki je do zadnjega izpolnil svojo dolžnost.

Tako je umrl veseli Ribničan dr. Andolšek. Bil je vojni kurat in velik strah številnih zajedavcev in zajedavk v vojnih bolnišnicah.

Ce bi bil tabrski gospod spremenil svoj koničal iz instrumenta prostora v instrument časa, bi videl v bodočnosti trpljenje

France Vodnik

MARIJA V SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI

Marijino češčenje se je pri Slovencih razširilo že zelo zgodaj, o čemer pričajo številne Mariji posvečene cerkve in z njimi povezane božje poti. Posebno od 12. stoletja naprej, ko je na zahodu oživel Marijin kult, je nastalo več duhovnih pesmi, bodisi narodno cerkvenih, bodisi ljudsko nabožnih. Nekatere je priredil duhovnik po latinskih ali nemških vzorcih in potem ljudstvu pred pridigo ali po njej s prižnice ali izpred oltarja intoniral, da so ponarodele. Druge spet so nastale med ljudstvom, njihovi avtorji pa so bili cerkovniki, šomaštri, študentje, godci, romarji in podobni pesniško nadarjeni posamezniki. Med temi pesmimi verske vsebine jih je nič koliko posvečenih Mariji. Poleg pesmi z adventnim motivom oznanjenja, božičnih (Ta dan je vsega veselja, Kir Marija Boga rodi), velikonočnih (Marija Devica, bodi naša pomočnica) so med njimi številne legende in pripovedne pesmi, posebno veliko pa je kolednic, romarskih, slavnih in drugih nabožnih pesmi. Te pesmi govore o Marijinem spočetju in rojstvu sina Jezusa, o tem, kako so angeli oznanili rojstvo Zveličarjevo, kako je Marija darovala Jezusa v templju, kako je šla Marija na božjo pot, kako je zibala Jezusa, dalje o Marijinem trpljenju zavoljo sinove smrti, o Marijinem pogrebu, o njenem vnebovzetju in kronanju, pa tudi o Mariji kot priprošnjici in pomočnici ter pribežališču grešnikov. Veliko teh pesmi, ki so jih peli v cerkvi, pri procesijah, na romanjih in doma, je zbranih v Slovenskih narodnih pesmih K. Streklja, druge so bile zapisane že prej. Da jih je veliko nastalo že v času pred našo prvo tiskano knjigo, vemo npr. iz Trubarjevega Katekizma z dvejma izlagama (1575), kjer avtor navaja odlomka dveh ljudskih nabožnih pesmi in prvo kitico božične kolednice, pri čemer pa v svoji takratni protestantski gorečnosti s procesijami vred zavrača tudi takšno petje.

Ceprav so bile te pesmi večkrat le prevodi ali po tujem zgledu in motivu prirejene slovenske inačice, so vendarle brezimni ljudski pesniki marsikaj preoblikovali po svoje in vnesli vanje domače podobe. Marsikatera od njih (roža Marija, preproste plene, makov cvet) priča o toplini čustva in bogati domišljiji danes neznanega nam pesnika, čigar delo je dokaz o pesniški ustvarjalnosti slo-

svojih ljubljenih Vaščanov, kakršnega še ni videla borna kraška zemlja.

Videl bi kruto žalitev ljudstva v njegovih najsvetejših čustvih, strahovanje, bedo, ponovno upepelitev s takim trudom in žrtvami obnovljene Vasi, morje sovraštva, pobijanje nedolžnih ljudi doma in v koncentracijskih taboriščih in še sto in sto drugih grozot, ki jih bo izbruhnilo podzemlje.

venskega človeka že v dobi ustnega izročila oziroma pismenstva.

Za začetek Marijinega motiva v slovenski književnosti in hkrati prehod od bogatega ljudskega pesništva smemo šteti »Božje rojstvo«, odlomek božične pesmi »Ta dan je vsega veselja«. Besedilo ima že Primož Trubar (Ta celi katehismus 1584), pa tudi Janez Ludvik Schönleben (Evangelii ino lystovi 1672). Pesem ima vsebinske vzporednice v latinščini (Dies est laetitiae) in nemščini (Der Tag der ist so freudenreich), vendar je jezikovno-estetsko samonikla formulacija. Tako protestantske kakor tudi katoliške cerkvene pesmarice iz 16. in 17. stoletja vsebujejo prevode ali priredbe raznih Marijinih pesmi, npr. Magnificat anima mea (Ta celi katehismus 1595), Ave Maria, Stabat mater (Bratovske bukvice svetiga roženkranca, izdal kanonik Matija Kastelec l. 1678). Isto velja za cerkvene pesmarice iz 18. stoletja (Primož Lavrenčič, Ahac Steržinar, Frančišek Paglavc, Filip Jakob Repež). Mnogo Marijinih hvalnic vsebuje tudi tako imenovani Kálobski rokopis ali Knjiga kranjskih (slovenskih) pesmi, ki jih je sredi 17. stoletja (1643—1651) zbral in zapisal neznan duhovnik.

Pomembne izvirne pesmi izvirajo šele iz dobe romantike. Največji slovenski pesnik France Prešeren (1800—1849) je v sonetu »Ni znal molitve žlahtnič trde glave« čudovito prepesnil srednjeveško legendo o naivno-pobožnem plemiču, iz čigar srca je skozi grobno odejo priklil cvet z napisom: Ave Maria. »Romanca od strmega grada« istega avtorja pripoveduje o nastanku Marijine cerkve na Šmarni gori pri Ljubljani, a pesem »Šmarna gora«, zložena v slogu tedanjih romarskih pesmi, obsoja janzeniste, nasprotnike šmarnogorske božje poti. Čudovito lepa so mesta o Mariji v njegovem poemu »Krst pri Savici« (stanice 5, 25, 34, 42). Njegov sodobnik kanonik Valentin Stanič slavi v sonetu »Mati božja v časti« Marijo kot kraljico nebes, a dekan Jernej Levičnik v rokopisni epopeji »Katoliška Cerkev (14. in 15. petje) v viziji nebes počasti tudi Marijo, kraljico Kraljico. Primeri Marijinih pesmi se nahajajo tudi v zbirki »Sto cerkvenih ino drugih pobožnih pesmi (1826 izdal Peter Dajnko).

Obširnejši repertoar marijanskih pesmi dobimo šele v drugi polovici 19. stoletja. Tako liriko je gojil zlasti »Slovenski cerkveni list«, ki je l. 1848 prinesel dve pesmi župnika Blaža Potočnika: Marija, zgodnja Danica in Sedem žalosti Marije Devce. List se je od l. 1849 dalje imenoval »Zgodnja Danica« in je pod uredništvom monsinjorja Luke Jerana zbral okoli sebe vrsto pesnikov, katerih glavni predmet je slava Marije Devce. Njihove pesmi so večidel uglasbene prešle v cerkvene pesmarice. Med temi liriki (Radoslav Silvester, m. Stanislava (Marija) Skvarča, Hrabroslav Perne, Jožef Marešič, Anton Namre, Jožef Paitel, Martin Končnik, Anton Umek-Okiški, Luka Jeran) sta važnejša duhovnika Jožek Virk in Janez Bilc, ki je prevedel »najlepše himne sv. Cerkve« (2. zv., Ljubljana, 1869, 1881), a prav tako Josip Stritar, ki je v tem listu priobčil štiri sonete (Luna, Danica, Zora, Marija) v slavo Marijino (1853). Zadnji je napisal tudi legendo »Turki na Slevici« (Marija, pomočnica kristjanov, brani svoje).

Podobnih umetnih legend je več. Tako je pisal Matija Valjavec »Od nebeške gloriije« (o zamaknjem menihu, ki mu je rajska ptica pela o veselju izvoljenih v nebesih), dalje o »Sv. Mihaelu« (ki vaga duše, pri čemer mu pomaga Marija, pribežališče grešnikov) in o »Razbojniku«, ki se spreobrne ob obisku svete družine. Več legend pozna motiv o nastanku cvetlice: »Marjetica« (Fr. Kralj) je nastala iz suhe cvetlice, ki je kanila nanjo Marijina kri; »Roža Jerihonska« (Lujza Pesjakova) je bil grm, na katerem je Marija sušila Jezusovo srajčko; »Topol« se med vsemi stvarmi edini ni poklonil Mariji, zato se sedaj in se bo vedno tresel. Miroslav Vilhar je napisal tudi legendo »Zlata čaša« (usmiljenemu sinu ozdravi Marija bolno mater). »Zaklad« Simona Jenka, napisana v načinu narodne pripovedne pesmi, opisuje nehvaležno srenjo, ki je zaradi neizpolnjene obljube Mariji ob izkopani zaklad. Ena najlepših slovenskih legend je »Živopisec in Marija« Frana Levstika (o čudoviti rešitvi pobožnega umetnika). Glede motiva primerjaj Platenovo »Legendo« (Gesammelte Werke des Grafen August von Platen, Stuttgart und Tübingen, Cotta, 1843, I. Bd., 311). Vrsta legend opisuje beg v Egipt, tako »Roža« Antona Medveda (roža iz Detetove krvi), »Beg v Egipt« dr. H. Z. (usmiljeni razbojnik umira kot spokorjenec z Jezusom na križu), »Sv. Dizma« neznanega avtorja (isti motiv). Po španski legendi je napisana »Na poti v Nazaret« A. Medveda (slepec da Mariji citrono za Jezuška in zato spregleda). »Dobrovska gospa« Antona Hribarja je legenda z motivom o graščakinji, ki bi rada tekmovala z nebeško gospo: na Šmarni dan da zapreti cerkev in hoče prisiliti ljudstvo, da bi namesto Marije častilo njo — a grad se pogrezne. »Dva kralja« (A. Medved) sta nemški kralj Karl in Tizian, slikar Madone v Milanu.

Tem epsko-čustvenim pesnitvam, ki so včasih bolj izraz ljudske vernosti kot dokazi

osebne religioznosti, se pridružujejo lirske pesmi. Češčenje Marije, »vseh nebes in zemlje, naših src kraljice«, je naslikal S. Jenko v »Obrazih« (VI.). Marijina božja pot na Trsatu je upodobljena v pesmi A. Medveda »Trsat« z vodilnim motivom: Zdrava, morskazvezda (Ave, maris stella). Po Marijini priprošnji je uslišana »Grešnikova molitev« (F. Levstik). Pristrčna »Dekletova molitev« Simona Gregorčiča (za ljubeega na bojišču) je skromna enačica h Goethejevi pesmi Marjetice (Gretchenslied).

V novejšem pesništvu, zlasti v liriki 20. stoletja, začno čedalje bolj prevladovati osebne izpovedi. Sem spadajo »Večerni zvon« A. Medveda z refrenom: ave Marija (pesem je postala cerkvena), dalje cikel »Rosa mystica« m. Elizabete Kremžar in številne Marijine pesmi Silvina Sardenka (dr. Alojzij Merhar), med katerimi je posebej omeniti cikel »Božji materi«, a prav tako dve pesmi Josipa Murna-Aleksandrova: Pred mojo Marijo in Pred Marijo (Plapolaj, plapolaj večna luč pred Marijo!) ter prvi sonet cikla »Moj Bog« Dragotina Ketteja, v kateri pesnik primerja svoje srce lučki pred Bogorodico. A Marija ni predmet poezije samo katoliških, ampak večkrat tudi nekatoliških pesnikov, kar je dokaz, kako je marijanski ideal v ljudstvu živ. To velja zlasti za osrednjega pesnika slovenske moderne, Otona Županciča, ki v mnogih pesmih uporablja Marijino podobo bodisi kot primer ljudske vernosti, bodisi kot izraz simbolno-etičnega doživljanja. Značilna je npr. podoba v pesmi »V brezglasje« (z zvonovi in orglami čaščena Gospa Sveta). »Na Bledu« (nekdanja božja pot na otoku) izraža ljudsko vdanost Mariji in z njo se vzporeja pesnik (Glej, Marija, mati presveta, srce poeta drug je tvoj!). V pesmi »Begunca pri zibelci« je motiv pregnancev (iz 1. svet. vojne) povezan z usodo slike Matere božje na Sveti gori pri Gorici, ki je bila med vojno v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Isti motiv je osnova cikla »Mariji svetogorski« Mare Lamutove. Podobnega značaja so »Procesija«, »Marija v polju« in »Marijina kapela« (Pavel Golia), »Vijola« (Cvetko Golar), »Božja pot v Barbano« (Igo Gruden), »Mati Marija« (Mile Klopčič), po češki narodni prirejeni legendi Alojza Gradnika »Grešnik in Marija« ter »Božična pesem« (o kovaču, ki kuje žebelje za Jezusa, slov. varianta glej Štrekelj, Slov. narodne pesmi, št. 6417—6430 in F. Vodnik, Slovenska religiozna lirika, str. 65).

Religiozno občutje združuje s folklornim »Spominček« (podobica Matere božje z Brezjij) Jožeta Cvelbarja. Cikel Marijinih pesmi je prva zbirka Ivana Preglja »Spominčice« (Gorica 1905). Isti avtor je napisal originalno rapsodijo »Od Kranja do Brezjij« z motivom osrednje slovenske božje poti, prepleten z literarnimi refleksijami ter s kratko omembo udarjene Marije na Ljubnem. Prav tako sta značilni njegovi pesmi »Zdrava, Marija Goriška!« in »Mengore«. Božja pot na Sveti gori je predmet legend Jožeta Lovrenčiča. »Marija Pomagaj« Leopolda Turšiča je nastala ob Layerjevi sliki Matere

božje na Brezjah, kar velja tudi za Sardenkov sonet »Mati božja«. Podobno skuša France Bevč upodobiti v pesmi občutje Segantinijeve »Ave Maria«, ali Ivan Campa ob Michelangelovi »Pietà«. Tragično občutje izražajo deklisne pesmi »Pred znamenjem« (L. Turšič), »Pred Madono« in »Narodna« (Ljudmila Poljanec), le-ta kaže vpliv dekadence. Bolj prirsčne, v duhu in slogu narodne pesmi zloženi sta Fr. Bevka »Zapuščena« (čisto materinstvo) in »Roža Marija« (nasprotje: roža sedmerih žalosti — roža sedmerih radosti).

Nekaj lepih in slogovno novih Marijinih pesmi smo dobili v obdobju ekspresionizma. Jože Pogačnik je avtor pesmi »Božična čuda« (Marija z Jožefom gre skozi vas v Betlehem, a ta je v naših srcih), »Trije zvonovi« (poda sv. Družine, ki nas dviga), »Marijin plašč«. Edvard Kocbeck v pesmi »Čistost večera srebrno zahaja« pove, kako tedaj »zremo Mariji v oči«. Posebno nežne črte je dobila Marijina podoba v pesmih Antona Vodnika, najpomembnejšega slovenskega katoliškega lirika. V nešteti pesmih, kakor so npr. Ave Marija, Psalm, Vrnitev, Najin dom, Večerne sence, Srebrni rog, Katedrala, In troitus, Ob jaslicah, Oznanjenje, Romarska pravljica, slika Marijo kot »našo sanjo«, kot »najsvetlejši plamen med oblakami in planeti«, kot Devico-Mater, ki je z Jezusom nenehno pričujoča v človekovem življenju, na njegovi romarski poti, k nji se obrača pesnik v ljubezni, v zapuščenosti, v svetem zamaknjenju, skratka v najrazličnejših življenjskih situacijah. Marijo so opevali še pesniki Vital Vodušek (Marija Snežna), Božo Vodušek (Prošnja pesem): Ti, ki si nosila Bogočloveka, nas... v nove božje sinove prerodi, Srečko Kosovel (votivna pesem Mariji, malo pred smrtjo, »ko sem bil bolan na očeh«; pesem v zbranem delu ni upoštevana!), Miran Jarc (»Ave Marija«, »Samoten«), Severin Šali (Pesem za božič, p. Krizostom Sekovanič (cikel »Brezmadežni cvet«), Aljoša Tomažin (Oznanjenje), Bogumil Gorenjko, France Borko, Jože Zabkar, Bršljanski in drugi. Posebej zaslužni omembo »Križev pot« (na sliki Fortunata Berganta) in »Rožni venec« Vide Tauferjeve, a prav tako tudi »Kapelica« Karla Siroka, venec pesmi, ki v načinu narodne legende prikazujejo Jezusovo in Marijino življenje (delno povezano z nacionalno problematiko).

Najstarejši tekst v prozi je »Marijin pasijon« (1811), delo mistične pobožnosti s tako imenovanim alfabetskimi akrostihom, od Andreja Suster-Drabosnjaka. Župnik Jernej Dolžan je 1868. napisal povest »Mati božja dobrega sveta ali bratovska ljubezen«, iz časov turških bojev konec 16. stoletja. Lepe strani so posvetili Mariji moderni pisatelji: Ivan Cankar v »Podobah iz sanj« (Četrta postaja, Jezus sreča svojo žalostno mater), v »Grešniku Lenartu« (XIV. poglavje, Marija je usmiljena mati), v »Hiši Marije Pomočnice«; Ivan Pregelj v »Plebanusu Joannesu« (vizija Marije, usmiljene matere-priprošnji-

ce), v noveli »Tolminske matere sveta noč« in drugod. Legende z Marijinim motivom so pisali Joža Lovrenčič (Tiho življenje), France Bevč (Legende), Stanko Majcen (Bogar = rezbar svetih podob — Meho in Marija), Bogomir Magajna (Legenda o vremski Mariji), Fr. Ks. Meško (Legende sv. Frančiška, med drugimi »Francišek in vitez Ecelino«, motiv transtiberske črne Madone v Rimu). Meško je lepo opisoval tudi romanja, npr. »Romanje na goro« (otrok izprosi od Marije očetovo vrnitev), prav tako tudi Jože Likovič (Šmarni romarji) in Venceslav Winkler (Procesija). Lirsko-refleksivne so meditacije o Marijinih praznikih (Anton Vodnik »Za praznik«, o Marijinih božjih potih (Jože Pogačnik: Marija z Brezij, kraljica Slovencev, Šmarna gora), o Marijinem češčenju (Emilijan Cevc: Znamenje, to je kapelica s kipom Matere božje z Jezusom sredi vasi).

V dramii so upodabljali Marijine motive: ljudski dramatik A. Suster-Drabosnjak (Božična igra, ok. 1818, priredil Niko Kuret, Ljubljana, 1935); Silvij Sardenko (Mater dolorosa, Slovo apostolov); Pavel Golia (Petrčkove poslednje sanje); F. S. Finžgar (Divji lovec); J. E. v Krek (Ob vojski); zlasti pa Anton Leskovec (Vera in nevera, odkriva skrite verske globine navidezne nevernosti, Marija srednica milosti).

Prevodi: poleg že omenjenih navajam za primer najznačilnejše: Marijino življenje p. Filipa (Matija Zemljč, rokopis); Dante, Divina commedia (dr. Jože Debevec in drugi); H. Heine: Romanje v Kevlaar (Iv. Pregelj in O. Župančič); Adam Mickiewicz: Hvalnica na praznik Marijinega oznanjenja ter invocacija na začetku epa Gospod Tadej (Tine Debeljak); Francois Villon: Balada na čast Materi Mariji (Anton Debeljak); Gonzague de Reynold: Molitev k sveti Devici v teh težkih dneh (Tone Čokan) itd.

Lit.: Anton Medved: Slovenske legende (Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1910); France Vodnik Slovenska religiozna lirika, Ljubljana, 1928; Josip Lovrenčič: Brstje iz vrta slovenskega pesništva (Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1918). Riko Lavrin (Rado Lenček); Slovenska marijanska lirika, Trst 1954.

JESENSKIM LISTOM

*Jesenski listi —
svetovni popotniki,
otožni potepuhi —
zašepetajte,
kje je kraj pozabe!
Razgrnite
čez nas
umirajoče barve,
tihe pozne stopinje,
približajte nam
zapuščene veje vaših dreves,
da bomo
pod njimi
peli slavospev
odhodu, tišini in vrnitvam!*

Mihaela Jarc

SLOVENIJA, SAMOSTOJNA CERKVENA POKRAJINA

(Ljubljana — sedež metropolije)

Ob lanskem božiču (1968) je Apostolska delegacija v Beogradu sporočila, da je sv. oče Pavel VI. ustanovil slovensko cerkveno pokrajino z metropolitnim sedežem v Ljubljani in s prideljeno škofijo Maribor.

Novico o ustanovitvi slovenske cerkvene pokrajine smo sprejeli kot lepo božično darilo papeža Pavla VI. Slovencem. Povsem v skladu je to, da je Slovenija kot samostojna republika tudi samostojna cerkvena pokrajina. V slovensko cerkveno pokrajino še ni vključeno Slovensko Primorje, ker še čaka ureditve svoje škofije, prav tako v samostojno slovensko cerkveno pokrajino še niso vključeni mnogi Slovenci, ki žive v tržaški, goriški, videmski in krški (celovski) škofiji, nekaj jih je celo v sekovski (graški) škofiji. Vsi ti Slovenci so tako versko kakor narodnostno v nevarnosti. Dobro vemo, da je naš narod največ zemlje izgubil na tleh, ki jih je upravljal Salzburg nekdanj in jih upravlja še danes (na Koroškem). Naša želja je, da bi nova slovenska metropolija bila tudi za Slovence onstran mej moralna opora in dejanska pomoč, da bodo uživali vse pravice, ki jim gredo po naravnem, človeškem in cerkvenem pravu.

Slovesna razglasitev ustanovitve ljubljanske metropolije je bila 19. marca 1969 na god sv. Jožefa, zavetnika slovenskih dežel. Beograjski nadškof dr. Gabrijel Bukatko je po pooblastilu apostolskega delegata v Jugoslaviji, nadškofa Cagne, tudi umestil prvega ljubljanskega metropolita dr. Jožefa Pogačnika.

Z ustanovitvijo sedanje slovenske cerkvene pokrajine smo dobili od najvišjega cerkvenega mesta uradno priznanje, da smo Slovenci samosvoj, samobiten narod, da imamo v zboru krščanskih narodov svoje posebno duhovno poslanstvo. To je prvič v zgodovini, da slovenske škofije niso več podložne kaki višji cerkveni oblasti zunaj Slovenije, kot so bile v preteklosti Salzburgu, Ogleju ali Gorici.

Ljubljanski nadškof in metropolit dr. Jožef Pogačnik je ob tem dogodku poudaril pomen Slovenije kot samostojne cerkvene pokrajine: »Da Cerkev uspešneje vrši svoje poslanstvo, uči, posvečuje in vodi, je gotovo bolje, da so višje upravne enote sredi naroda. Tu je mogoče potrebe laže in temeljiteje spoznati in ustrezno odločiti. Ko imamo svojo republiko, je prav, da imamo tudi svojo cerkveno pokrajino, da torej tudi v cerkvenem pogledu nismo odvisni od sosednjih narodov. V ustanovitvi slovenske cerkvene pokrajine vidimo lahko daljnosežno modrost katoliške Cerkve, ki se enako zavzema za duhovno blaginjo vseh narodov in vsem izkazuje enako naklonjenost za njih potrebe in težnje.«

Mariborski škof. dr. Maksimiljan Držečnik je zgodovinski pomen ustanovitve sloven-

ske metropolije poudaril med drugim z besedami: »Slovenci smo majhen narod. Zgodovina nam ni bila naklonjena. V teku stoletij smo zaradi politične pripadnosti različnim političnim tvorbam pripadali tudi različnim cerkvenim pokrajinam. Po drugi svetovni vojni smo v veliki večini združeni v svoji republici v Federativni socialistični republici Jugoslaviji, cerkveno pa v dveh škofijah in eni apostolski administraciji. Gotovo bo vse Slovence razveselila novica, da je papež Pavel VI. ustanovil za republiko Slovenijo samostojno cerkveno pokrajino s sedežem v Ljubljani. Ljubljanski nadškof je tako postal prvi slovenski metropolit. Veselimo se in čestitamo. Zal nam je le, da ni istočasno koprška administracija povzdignjena v škofijo. Prepričani smo, da bomo imeli Slovenci od ustanovitve metropolije veliko duhovno korist. Povezava med škofi in duhovniki bo tesnejša. Kolegialno vodstvo slovenske Cerkve bo moglo priti še bolj do izraza, edinstvo med posameznimi pokrajinami bo zraslo, izmenjava pastoralnih izkušenj bo živahnjša. Zato pomeni ustanovitev metropolije za nas važno zgodovinsko nalogo.«

Koprski škof Jenko pa je izjavil med drugim: »Napočil je težko pričakovani trenutek. Ustanovljena je čisto slovenska metropolija s sedežem v Ljubljani. Za sedaj je vanjo vključena samo mariborska škofija. Primorska škofija v Kopru ali v Vipavi pravno še ni ustanovljena, zato apostolska administracija Slovenskega Primorja s sedežem v Kopru ostaja pravno še sedaj zunaj slovenske metropolije. Rešitev tega vprašanja je stvar prihodnosti. Trdno upam, da se bo nekoč tudi to pravično rešilo.«

Za zaključek navedimo še besede ljubljanskega pomožnega škofa Leniča: »Tudi jaz se iz srca veselim in pozdravljam ustanovitev Slovenske cerkvene province. V tej odločitvi Svetega sedeža moramo gledati predvsem priznanje naših narodnih pravic, da smo v veliki družini narodov tudi mi upravičeni, čeprav smo majhni, imeti svojo pokrajino, urejeno po določenih cerkvenega prava... Bolče je pri tej rešitvi le to, da ni še dokončno pravno urejena ustanovitev slovenske škofije med našimi Primorci. Trdno sem prepričan, da bo tudi do tega kmalu prišlo. Potem bo naša metropolija res tako lepo zaključena enota, kakor je morda malokatera metropolija v Cerkvi. Želim samo to, da bi nas nova metropolija trdno povezala v enoto, da bi res služila skupnim koristim Cerkve in naroda.«

Naše veselje nad novo metropolijo v Ljubljani kali dejstvo, da je še mnogo Slovencev ostalo zunaj nje. Ze zaradi stoletnih krivic v preteklosti bi moralo biti tudi to vprašanje čimprej urejeno. Ljubljansko metropolijo naj posebej Bog blagoslovi tudi zavoljo trpljenja, ki so ga Slovenci prestali pod upravo tujih metropolij.

POTOVANJA PAPEŽA PAVLA VI.

Komaj se je papež Pavel VI. vrnil s potovanja po Afriki, že smo brali, da se namerava odpraviti na Japonsko. Papež na potovanje! Pred nekaj leti se nam je zdelo to še nekaj nenavadnega, zdaj pa se je svet že nekoliko navadil na to. Potovanja Pavla VI. imajo globok simbolični značaj. Svetovni mir, mir med narodi, želja po združitvi krščanskih cerkva, utrditev ljubezni in zvestobe krščanski veri, iskanje dialoga z vsemi ljudmi dobre volje, zahteva po socialni pravičnosti — to so glavni nagibi njegovih potovanj. Njegovo potovanje v Ameriko na sedež Združenih narodov je imelo namen, da poudari pomen te svetovne organizacije in njeno vlogo v interesu vsega sveta. Potovanje v Sveto deželo je bilo simbol miru in sprave med zahodno in vzhodno cerkvijo, potovanje v Južno Ameriko poziv k socialni pravičnosti. Potovanje v Zenevo, v Kalvinovo mesto, je imelo namen priti v stik predvsem s protestantskim svetom, s sedeža Mednarodne organizacije dela pa je tudi povzdignil glas v obrambo delavskih pravic in terjal socialno pravičnost, ki edina more biti temelj trdnemu miru. Potovanje v Afriko je imelo dvojni namen: poudariti pomen katoliške Cerkve v Afriki za njeno prihodnost in doseči mir med Biafro in Nigerijo. Nobeno izmed dosedanjih osmih potovanj papeža Pavla VI. ni svetovna javnost spremljala s takim poudarkom kakor potovanje v Afriko. Tri dni, od 31. julija do 2. avgusta, se je papež mudil v Ugandi. Obisk tej deželi je veljal celi Afriki, kot je sam izrecno poudaril. Med obiskom je imel več govorov, v katerih je poudarjal veliko zaupanje v urejeno prihodnost Afrike, če bo zvesta svojim davnim tradicijam in če se bo hkrati znala obnoviti v stiku krščanstva in moderne civilizacije. Vse krščanske narode je pozval, naj za razvoj Afrike molijo pa tudi načrtujejo in uresničujejo. Pomoč afriškimi deželam naj bi ena izmed oblik svetovnega sodelovanja.

Papež je s svojim obiskom hotel zbuditi katoliški Cerkev v Afriki zavest, da je upoštevan del celotne Cerkve. Ta želja in priznanje sta značilni za vse papeževe izjave, pozdrave, nagovore, pridige in govore, ki jih je imel čez dvajset v teh treh dneh bivanja v Ugandi.

Papežev obisk v ugandski prestolnici je zbudil veliko zanimanje ne le v afriških deželah, marveč po vsem svetu. V Kampalo, glavno mesto Ugande, so prišle delegacije mnogih afriških držav, med njimi štirje afriški poglavarji: predsednik Burundija Michel Micombero, predsednik Tanzanije Julius Nyerere, predsednik Zambije Kenneth Kaunda in predsednik Ruande Gregoire Kayibanda.

Pavel VI. je za svoj prvi obisk v Afriki izbral Ugando, deželo, kjer je katolicizem najgloblje pognal korenine. Šteje osem milijonov prebivalcev, od tega je 2.800.000 katolčanov. Ob priložnosti papeževega obiska je

bila v Kampali prvič v zgodovini sklicana konferenca vseh afriških škofov. Pavel VI. se je udeležil zaključnega dela konference in zbranim škofom dejal, da morajo pomagati pri gradnji omikane družbe, čeprav prosti političnih obveznosti. Pozval jih je, naj prispevajo k vzgoji naroda, poštenosti, k delu na osnovi socialne pravičnosti, spoštovanja oblasti, bratstva, miru in za novo afriško in krščansko civilizacijo.

Predsednik Ugande Milton Obote je v pozdravnem govoru Pavlu VI. in v navzočnosti državnih poglavarjev pozval poslance in senatorje svoje dežele in zastopnike drugih afriških dežel, naj delajo po načelu notranje združitve človečanske enotnosti, miru in vesoljnega bratstva v svetu. Poudaril je, da je velikanska afriška celina v velikih težavah in da mora reševati ogromna vprašanja, kot so nepismenost, nevednost, revščina, bolezn, rasni spori in boji, se pravi tragedije, ki se končujejo z izgubo človeških življenj in z velikim uničenjem dobrin.

Pavel VI. je pozdravil vse ljudi afriške celine in dejal, da Cerkev vzgaja ljudi v poštenosti in ne neti sovraštva in razprtij, marveč skuša dati pobudo za zdravo svobodo, za socialno pravico in mir. Sklicujoč se na okrožnico o delu za napredek narodov — »Progressio populorum« je papež dejal, da Cerkev ne čče ne kolonializma ne neokolonializma, marveč hoče samo pomagati afriškemu ljudstvu.

Ugandski zunanji minister Sam Odaka je v Kampali zbranim škofom iz vse Afrike izjavil, kaj Afrika pričakuje od katoliške Cerkve: »Samo ona je sposobna, da se bo zanimala za življenjske probleme ljudi, ki jih želi zbrati, in samo ona je sposobna, da bo postala instrument ljudskega napredka. Zelim, da bi Cerkev izkoristila vsa svoja moralna sredstva in se povezala z naprednimi silami v spodbijanju zlih sil, ki delujejo na svetu in v Afriki.«

V Kampali je papež sprejel tudi predstavnike Nigerije in Biafre, da bi s svojim posredovanjem omilil trpljenje, ki ga povzroča vojna. Žal s tem posredovanjem papež ni uspel. Dasi je izjavil ob vrnitvi v Rim, da mu je bilo potovanje v Afriko v resnici ena najtolažljivejših izkušenj, je ležala nad tem potovanjem temna senca. Pavel VI. ni mogel doseči, da bi prišlo do skupnih pogovorov med zastopniki obeh nasprotnih si strank Nigerije in Biafre; kljub vsem njegovim osebnim prizadevanjem in prizadevanjem njegovega spremstva se je lahko pogovarjal le ločeno z vsako delegacijo posebej. Ali bodo poskusi posredovanja med sprotima nasprotnikoma, ki se jih z veliko prizadevnostjo loteva ugandski predsednik Obote, imela kaj več uspeha, ni gotovo. Morda bo sad teh prizadevanj pognal šele zelo pozno. Mir v Afriki ni uresničen. Boji med Biafro in Nigerijo trajajo dalje in terjajo tisoče in tisoče mrtvih na bojiščih, ko jih že tako mnogo umre od izčrpanosti in lakote.

BEG V GOZD

*Moja vas je samo še pogorišče, v katerem
teptajo koze.*

*Jaz pa sem otrok pragozda.
Sirota sem pod mogočnimi krošnjami črnih
dreves.*

*Svoje noči prebijem v gozdu
med gnezdi in vlažnimi štori.
Ponižujoča divjina je moj vsakdanji kruh,
jutranja rosa je moja pijača.
Doživljam najtemnejše dni svojega življenja.*

*Kako grenko je izgnanstvo!
Tisoč sovražnikov vstaja z leve.
Tisoč orožij me stiska z desne.*

*Eden mi kriči: »Sovražil!«
Drugi pa priganja upornika.
Dvomi vstajajo brez števila.
Kaj naj storim?
Naj jokam brez konca in kraja?*

*Kaj naj storim?
Obzorje se zapira nad mojim duhom,
do kdaj?*

*Ne jokaj duša!
Posuši solze, ki ti tečejo po obrazu.
Bogu se smiliš.*

*Poslal ti bo tolažbo, če so te ljudje oropali
velikonočne gostije.
Če si skozi osem mesecev morala biti brez
spovedi in obhajil,
če letos še nisi slišala o binkoštih in
vnebohodu, je to zato,
da se duša bojuješ in da zmagovito prideš
iz krvavega boja.*

GOSPA SVETA

(Ob 50-letnici plebiscita)

Koroška je nam Slovencem tako ljuba, ker je bila tam ustanovljena prva slovenska država in si je tam naš narod lahko volil svoje vladarje in jih ustoličeval po izredno zanimivi stari navadi. Letos, 18. marca, je minilo ravno 555 let od zadnjega slovenskega ustoličenja. Koroška pa nam je ljuba tudi zato, ker je tam zasijala našemu narodu luč krščanstva in je bila na njenih tleh sezidana prva slovenska cerkev — Gospa Sveta.

Gospa Sveta! Ze prve strani slovenske zgodovine spremlja njeno ime. Zato nam je ostala vso zgodovino ne le svetel spomin, marveč tudi močan opomin. Komaj je naše očete obilila krstna voda, že nam zgodovinski vir poroča, da je misijonar in poznejši pokrajinski škof sveti Modest, ki ga je okoli leta 753 poslal salzburški škof sv. Virgilij oznanjati koroškemu Slovencem sveto vero, zgradil tri cerkve, med njimi tudi cerkev svete Marije pri Gospe Sveti, ki se v listinah imenuje tudi »karantanska cerkev« in »Sancta Maria in Solio«.

Na starodavnem Krnskem gradu ob robu Gosposvetskega polja so bivali prvi svobodni slovenski knezi po naselitvi v naši sedanji

domovini. Tu je bilo središče neodvisne Karantanije, ki je imela svoje jedro na današnjem Koroškem. Pred Obri in njihovo državo sredi Panonskega nižavja so nas varovali venci gora, pred Germani na zahodni meji nas je branil lastni meč. Knez Valuk je svobodo svoje zemlje zavaroval še s tem, da se je povezal z državo kralja Sama (623—658). Neodvisni smo ostali Slovenci tudi po razpadu njegove mogočne države. Kmalu po letu 730 pa se je položaj Slovencev poslabšal. Spet si je opomogla obrska država, na zahodni meji pa so se združevala germanska plemena proti napredujočim Frankom. Slovenci smo prišli med kladivo in nakovalo. Nasloniti smo se morali na zahod — ta je bil takrat naši svobodi manj nevaren. Slovenski knez Borut se je zato zvezal z Bavarci, jim pomagal zoper Franke, z njimi nato priznal rrvhovno oblast frankovskega kralja, a dobil od njih okoli leta 745 tudi vojaško pomoč, da je mogel premagati Obre. Za poroka svoje zavezniške zvestobe je potem Borut poslal na Bavarsko sina Gorazda in nečaka Hotimira, ki sta tam sprejela krščansko vero. Ko je Borut ok. l. 750 umrl,

se je Gorazd vrnil in Slovenci so ga — tako poroča zgodovinski vir — »povzdignil za svojega kneza«. Prav gotovo so ga ustoličili na Gosposvetškem polju po šegi, ki se je ohranila še dolga stoletja, tja v leto 1414, ko so zadnjikrat uporabili slovenski obred ustoličenja. Tako nas Gospa Sveta spominja na srečne in slavne dni slovenske svobodne kneževine.

Gospa Sveta pa nas spominja tudi na drugo rešilno dejanje, ki je zavarovalo naš narodni obstoj v stoletjih nemške oblasti — na sprejem krščanstva. Tri leta za Gorazdom je na isti način prevzel vlado na Koroškem njegov bratranec Hotimir. Kot zaveden in navdušen kristjan je prosil salzburškega škofa Virgilija, Irca po rodu, naj pride v Karantanijo oznanjat evangelij. Virgilij sam ni mogel priti, poslal pa je tja pokrajinskega škofa Modesta s štirimi duhovniki, ki je bil med njimi vsaj eden, po imenu Kočar, slovenskega rodu. Modest je zgradil več cerkva, prva med njimi pa je bila Gospa Sveta, postavljena blizu Krnskega gradu pač zato, ker je tam prebival Hotimir. Tu si je Modest izbral svoj sedež, tu si je z vnetim delom pridobil svetniško čast, prvi na slovenskih tleh, tu je tudi še danes njegov grob. S prihodom novih duhovnikov se je krščanstvo v Karantaniji tako utrdilo, da ga niso upori poganskih Slovencev več mogli omajati, kakor nam to v čudoviti pesniški podobi pripoveduje Prešernov Krst pri Savici. Sprejem krščanske vere, razširjene med Slovence iz Marijinega svetišča Gospe Svete, je bil tudi naša narodna rešitev. Polabski Slovani, ki tega niso znali razumeti, so vsi utonili v nemškem morju. Ako bi se slovenski knezi ne bili odločili za krščanstvo, bi morali iti v zvezo s poganskimi Obri in bi z njimi čez nekaj desetletij šli v gotovo propast. Gospa Sveta je tudi kot verski simbol znamenje naše narodne rešitve.

Prav zato pa nam je Gospa Sveta tudi močan — opomin! Verni Slovenci se moramo ob spominu na Gospo Sveto zavedati svojih dolžnosti, da čutimo s svojim narodom, da čutimo, kako smo s krvjo povezani tudi z našimi brati na Koroškem, da kot verniki zve-

Gospa Sveta, starodavna Marijina božja pot

sto delamo in molimo za našo skupno narodno stvar. Ko ostajamo zvesti narodu, pa ne smemo pozabiti, da mu je prav sprejem katoliške vere prinesel rešitev in ga dvignil v krog kulturnih narodov. Zvestoba veri in zvestoba narodu — to dvojico nas je reševalo v preteklosti in nas bo reševalo tudi v prihodnosti.

Mariji pri Gospe Sveti so Slovenci s svojo vernostjo skozi stoletja vtisnili svoj pečat. Če se peljemo iz Celovca, koroškega glavnega mesta, po cesti, ki drži proti severu (proti St. Vidu ob Glini, Brežam in še dalje proti Dunaju), kmalu zagledamo na desni, na majhni vzpetini, vas, sredi katere se dviga veličastna cerkev z dvema zvonikoma. To je Gospa Sveta. Prostrano polje naokrog se po tej cerkvi imenuje Gosposvetško polje. Prvotno cerkev na današnjem mestu je pozidal škof sv. Modest, v teku časa so jo nadomestile druge. Sedanja cerkev je iz prve polovice 15. stoletja. Njen sprednji del so začeli graditi leta 1430. V času madžarskih vpadov in turških navalov je bilo treba cerkev in bližnjo okolico tudi utrditi s primernimi utrdbami, ki so deloma vidne še danes. Za zidavo so porabili kamenje iz razvalin rimskega Virunuma, ki je dalo tudi kamen za knežji in vojvodski prestol. Leta 1459 je bila cerkev v glavnem najbrž že dograjena. Po požaru l. 1669 sta dobila zvonika današnjo baročno obliko. Stavba je zgrajena v gotskem

Dohod k cerkvi z južne strani prek obrambnega jarka

slogu kot triladijska bazilika z ozko prečno ladjo, na vzhodni strani pa je zaključena s tremi kori (svetišči), od katerih je srednji večji od stranskih dveh. Na zahodni strani se dvigata dva mogočna stolpa, med njima pa je lopa in nad njo pevski kor. V enem izmed zvonikov je največji zvon na Koroškem, ki se sliši zelo daleč; vlit je bil leta 1687. Nad mogočnim vhodom v cerkev je starodavna sončna ura. V železnem obroču nad vrati je kamnita krogla. Ljudje vedo povedati, da je iz turških časov. Utrjena Gospa Sveta je gotovo dostikrat trepetala pred Turki, vendar ta krogla ni turška, marveč ogrska. Septembra 1480 je oddelek ogrske vojske oblegal Gospo Sveto in jo obstreljeval s topom. Toda top je razneslo in Madžari so se morali umakniti brez uspeha. Južna stran cerkve je polna starih rimskih kamnov in reliefov iz nekdanje bližnje rimske naselbine Virunum. Znamenita sta zlasti reliefa: Ahil vleče Hektorjevo truplo in rimski poštni voz. Na cerkveni steni zunaj je freska, ki predstavlja sv. Krištofa, ko nese čez reko Jezuščka. Freska je iz dobe okoli leta 1500.

Ko stopimo skozi lep gotski zahodni portal, se znajdemo v prostorni lopi in že se nam prikaže vsa slikovita notranjščina. Že svod lope je ves preprežen z mrežo gotških reber, ko pa se pomaknemo izpod njegovih nizkih lokov, se nam odpre pogled po širni cerkvi, se izgublja med šilastimi arkadami, ki slone na osmerokotnih stolpih, v obe stranski ladji, se vzpenja po služnikih ob slopih in nato po rebrih proti visokemu gotskemu svodu, kjer v poljih med rebri žive stare slike iz konca 15. stoletja (Jezusov rodovnik v 42 slikah po Matejevem evangeliju in bogata cvetlična ornamentika). Na levi je baročna prižnica, na desni stoji na stebru kip češkega svetnika Janeza Nepomuka. Na slavoloku je slika Poslednje sodbe iz konca 15. stol. V prečni ladji, ki seka podolžne ladje, se nam odpre pogled tudi v oba stranska kora, ki sta izzvenenje obeh stranskih ladij. Svetloba, ki lije skozi visoka šilasta

Podoba Marije z Jezusom v velikem oltarju

okna, okrašena z gotskim krogovičjem, nam odkriva vedno nove lepote. Na svodu prečne ladje se vrstijo slike Marije z Jezusom, sv. Jožefa, svetnic, simbolov evangelistov (iz l. 1430). Blizu zakristije je lep gotski oltar, posvečen sv. Juriju.

Središče svetišča je veliki oltar. Postavljen je bil leta 1741; v njem je mnogo starejša Gospa Sveta, Marija na prestolu z Jezusom v naročju iz leta 1425. Tu so poklekali in prejemale milost naši predniki, ki so priromali sem iz vseh slovenskih dežel. Ljudska legenda pripoveduje, da sta to Marijo pred 900 leti nosila s seboj na romanje v Loreto dva češka plemiča. Ko sta v Beljaku na poti prenočevala, jima je bilo v sanjah razodeto, naj podobe ne vozita več s seboj, marveč naj jo podarita svetišču pri Gospe Sveti. Popotnika zjutraj na sanje nista več mislila in sta se hotela odpeljati. Toda konji voza niso hoteli potegniti. Spomnila sta se sanj in voz obrnila proti Gospe Sveti. Ker je sedanja podoba novejšega izvora, velja to izročilo morda za kako prejšnjo, ki se je v času protestantov v 16. stoletju izgubila. Na velikem oltarju so še upodobljeni Sveta Trojica, prvaka apostolov sv. Peter in Pavel, cerkveni učitelj sv. Gregor, sv. Rupert, sv. Katarina in sv. Barbara.

V cerkvi je v ograjenem prostoru grob sv. Modesta, škofa, ki je posvetil našim prednikom na tem mestu prvo Marijino cerkev. Zato je umetnik upodobil svetega škofa tako, da drži v rokah model gosposvetske cerkve. Sredi kapele je postavljena preprosta kamnita oltarna plošča iz 8. ali najpozneje iz 9. stoletja. Bržkone je ostanek velikega oltarja prvotne cerkve, ki naj bi tu imela glavni oltar in bila obrnjena proti vzhodu. Pod

Prizor Marijinega kronanja v nebesih, kakor so ga upodobili okoli l. 1520 rezbarji iz Beljaka za gotski križni oltar v cerkvi Gospe Svete

oltarno mizo je velik rimski sarkofag, kamnita krsta, v kateri so shranjene relikvije sv. Modesta.

Na tem kraju ljudje že dolga stoletja prizigajo sveče v zahvalo za luč svete vere, ki nam jo je prinesel sv. Modest, in v prošnjo, da ta luč med slovenskimi ljudmi ne bi nikoli ugasnila.

H Gospe Sveti so v preteklih stoletjih pogosto romali naši ljudje s Kranjskega, Primorskega in Stajerskega. Včasih je prišlo na leto tudi do 100 procesij. Gorenjci so imeli dolga stoletja leto za letom zaobljubljeno procesijo h Gospe Sveti. Peš so šli prek Ljubelja do Celovca in potem od Gospe Svete še dalje na grob sv. Eme. Te gorenjske procesije je prekinila šele druga svetovna vojna.

Ob cesti od Gospe Svete proti severu stoji, v senci dreves, obdan z ograjo, vojvodski prestol. Na tem kraju so koroški vojvode podeljevali podanikom razne pravice. Prestol ima dva sedeža, enega spredaj na vzhodni strani, drugega zadaj, na zahodni strani. Tukaj se je v zgodovini dogajalo zadnje dejanje ustoličenja koroških vojvod, pomembnega zaradi demokratičnega značaja, ki ga je imelo. To pravno dejanje iz zgodovine našega naroda je po mnenju francoskega zgodovinarja Dodina nekaj edinstvenega v času zgodnjega srednjega veka.

Opat Ivan iz bližnjega Vetrinja, kjer je bil cisterijanski samostan, nam je zapustil popis ustoličenja koroškega vojvoda v septembru l. 1286, ko je bil ustoličen za vojvoda Tirolec Meinhard.

Ob vzhodni Senturške gore, ob začetku Gosposvetskega polja, je Krnski grad, mala vasica, nekdanji sedež koroških vojvod. Tu je sredi polja do preteklega stoletja stal knežji kamen, ki je danes v celovškem muzeju. Ob tem kamnu so ustoličevali koroške kneze do 15. stoletja v domači slovenski govorici. Tedaj pa se je začel germanski pritisk, ki se je stopnjeval od stoletja do stoletja in smo mu priča še dandanes.

Ivan Vetrinjski opisuje ustoličenje takole: Na knežji kamen se je usedel preprost kmet, kosez, v čigar rodbini se je ta služba podedovala. Z eno roko je držal lisastega junca, z drugo lisasto kobilo. Mirno je sedel v kmetški obleki, s kmetškim klobukom in v kmetških čevljih. Vse naokoli je stalo ljudstvo in čakalo, da pride novoizbrani knez. Ko je ta prišel, je odložil svojo plemiško obleko in oblekli so ga v preprosto ljudsko obleko. V roko so mu dali palico in tak je stopil h kmetu na knežjem kamnu.

Tedaj je spregovoril kmet v slovenskem jeziku: »Kdo je ta, ki prihaja?« Ljudstvo je odgovorilo: »Deželni knez je.« Potem je dejal kmet: »Ali je pravičen sodnik, ki išče blaginjo dežele in prostega rodu, tako da je vreden vojvodstva? Ali ima sveto vero in jo bo branil?« In ljudstvo je odgovorilo: »Je in bo.«

Kmet je potem udaril kneza lahno na lice in ga s tem opomnil, naj bo dober in pravičen. Vstal je s sedeža in ga prepustil novemu

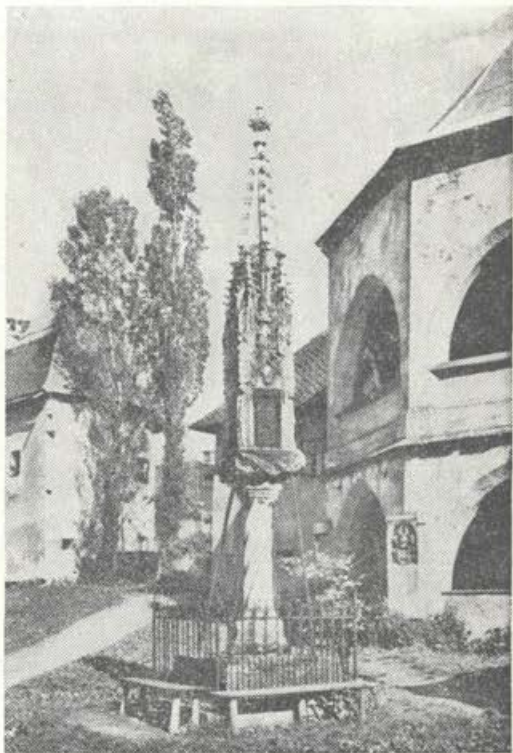
knezu. Vojvoda je izpil nato požirek vode iz kmetškega klobuka.

Od knežjega kamna je šel zatem vojvoda v spremstvu ljudstva v cerkev h Gospe Sveti, kjer je bila slovesna služba božja, ki ji je prisostvoval knez, oblečen v kmetški noši. Po maši se je knez preoblekel in šel k obedu. Po obedu je šel na Gosposvetsko polje k vojvodskemu prestolu, kjer je razsojal in podeljeval podanikom razne pravice.

Zadnji knez, ki je bil ustoličen po tem starodavnem običaju in v slovenskem jeziku, je bil Ernest Železni, in sicer leta 1414. Nekateri deli tega obreda so se obdržali vse do 18. stoletja, čeprav ne več na tem mestu. Za kmetom svobodnjakom so polagoma izgubili oblast tudi plemiči, prevzel jo je absolutni vladar — cesar. Ta ni hotel obredov, ki bi govorili o tem, da mu je oblast izročilo ljud-

Rod kmeta-koseza, ki je ustoličeval v slovenskem jeziku koroške kneze, je izumrl leta 1823 v Blažnji vasi pri Celovcu.

Vetrinjski opat Ivan obred ustoličenja tudi razlaga. Obred namreč kaže demokratično pojmovanje kmeta-svobodnjaka, ki si voli in umešča svoje kneze; poudarja vlogo slovenskega jezika, v katerem je knez zavezan zagovarjati se tudi pred cesarjem, če ima kdo zoper njega kakšno pritožbo; kaže pa tudi vlogo Cerkev, ki z obredi spremlja in posvečuje občepravno dogajanje med vojvodo in ljudstvom.

Gotski stolpič za luč. Na desni nekdanja krstilnica

Rimski poštni voz, upodobljen na kamnu iz rimskih časov

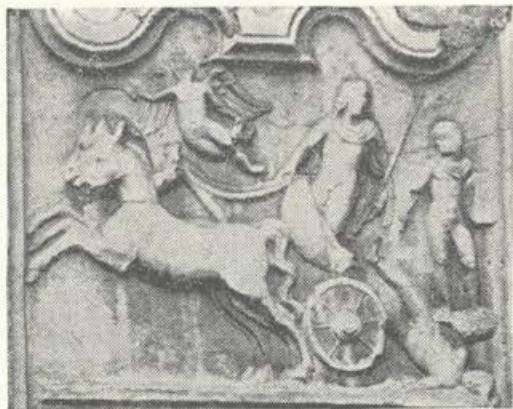
Spričo vseh teh spominov je razumljivo, kaj nam pomeni Gospa Sveta še danes, čeprav nas z brati na Koroškem ločijo državne meje. Gospa Sveta in Gosposvetsko polje sta dve veliki svetinji naše skupne narodne in verske zgodovine. Ta kraj milosti je bil priča naše vere in naše zgodovine. Tu so odmevale slovenske prislege koroških knezov, ki jih ne more prepričati nobena zgodovinska laž. Sredi polja pod Gospo Sveto stoji vojvodski prestol, pol ure odtod je cerkva na Krnskem gradu, kjer je bil prestol koroških knezov. Na tem majhnem koščku zemlje je torej združena vsa velika zgodovina slovenske samostojnosti in sredi nje prestol nebeske Matere, kot nje veliko potrdilo. Glas njenega zvona, ki objema s svojo pesmijo vso ljubljeno koroško zemljo prav tja gori do Svetih Višarij, pa oznanja nebu in zemlji: Naša si, Gospa Sveta in nad tabo bedimo!

Za malo kateri del slovenske zemlje se je vršila hujša borba kakor za slovenski Korotan. Najostrejši boj za Koroško pa se je bil predvsem zadnjih 100 let. Po letu 1848 se je velenemstvo v Nemčiji in Avstriji z vsemi sredstvi trudilo, da bi zgradilo preko Koroške nemški most do Jadranskega morja. Vse koroško uradništvo, vse gospodarstvo, zlasti pa tudi šolstvo si je prizadevalo, da uniči slovenski živelj na tej sveti zemlji. Edini, ki se je temu nasilju uprl, so bili slovenski duhovniki. Zato so se zagnali tudi zoper nje in zoper Cerkev in začeli z vso silo vplivati na katoliške Slovence, naj izstopijo iz Cerkev pod geslom: »Los von Rom — Proč od Rima!« Iz istega razloga so začeli Nemci načrtno naseljevati v slovenskih krajih nemške protestante. Da bi pretrgali stik z slovensko kulturo, so povsod vpeljevali nemščino in so celo latinico zamenjali z nemško pisavo. Toda slovenski duhovniki so se vsem tem poskusom upirali, saj so često kateheti morali otroke posebej učiti latinsko slovenske abecede, da so jim mogli posredovati krščanski nauk v slovenskem jeziku. Pod pritiskom nemške gospode bi slovenski kmet, pastir, delavec in nižji uradnik gotovo klonil, če ne bi bila njegova zaničevana govorica zaščitena v cerkvi, v pričo Boga samega. Zato se resnična poročila o številu Slovencev na Koroškem točno ujema s kraji, kjer so delovali slovenski duhovniki, v velikem nasprotju pa so s krivičnimi državnimi poročili. Zgo-

dovinska skušnjava je pokazala: dokler je ostal na fari slovenski duhovnik ali vsaj Slovenec pravičen nemški župnik, je ostala fara veri in našemu narodu zvesta. Če pa se je kje, kakor npr. v nekaterih župnijah severno od Celovca, kak duhovnik vdal nemškemu pritisku, je tam začela upadati tudi narodna zavest. In to velja še danes: kjer duhovniki zavestno branijo narodne pravice, tam je ohranjen slovenski značaj.

In še nečesa ne smemo pozabiti: koroškega deleža v naši kulturi. Za naš narod je bila sreča, da smo imeli kot prve misijonarje Irce, ki pri širjenju krščanstva niso nastopali surovo kakor frankovski, ampak so spoštovali stare šege, cenili vrednost narodnega jezika in ga v zadostni meri vpeljali v bogoslužje. Zato se je prav na Koroškem razvilo prvo nabožno slovensko slovstvo in sčasoma tudi ostalo. Najstarejša slovenska pisana beseda nam je ohranjena v brižinskih spomenikih, ki so okoli l. 980 napisane pridige o grehu in splošni spovedi, kakor so jo molili v cerkvah okrog Vrbskega jezera. Iz 15. stoletja izvira »Celovski rokopis« slovenskega očenaša, češčenemarije in apostolske vere. Zgodovinar Jakob Unrest, župnik v Smartnem nad Vrbskim jezerom, piše okrog leta 1500, »da je Koroška čisto slovenska dežela«. Poleg molitvenikov in katekizmov, dalj časa edinih slovenskih knjig, so na Koroškem izšli prvi slovenski slovar, slovnica in druge šolske knjige. Prav tako se je Mohorjeva družba rodila na Koroškem in doživela svoj največji vzpon v Celovcu, ki je bil še leta 1860 nad 60 odstotkov slovenski. Gospa Sveta s Celovcem je bila desetletja središče slovenskega verskega in kulturnega življenja.

Ko zadnja leta beremo v raznih uradnih izjavah in slišimo deklarativne besede ob raznih srečanjih, kako odnosi med FLRJ in Avstrijo potekajo »izredno zadovoljivo, se razvijajo v vzajemni želji po spoznavanju in prijateljstvu in se krepijo iz leta v leto«, smo vendarle priča pogostih dogodkov onkraj meje, ki kažejo marsikaj v drugačni luči. Razvoj Slovencev na Koroškem, ki so pod pritiskom ponemčevanja postali iz večine manjšina, je mogoče samo v popolni, dejan-

Rimski relief: Ahil vleče Hektorjevo truplo

ski enapokravnosti na vseh področjih. Toda te nimajo. Priča smo celo ponovnih zločinskih napadov, usmerjenih proti našim ljudem in njihovim ustanovam. To je namerno izzivanje Slovencev na Koroškem in njihove strpnosti. Slovenski vestnik, ki izhaja v Celovcu, je v št. 30-1969 opozoril na »nevaren razvoj na Koroškem«, zakaj: »Naše ljudstvo je upravičeno zaskrbljeno za varnost življenja in premoženja«. Slovenski vestnik ugotavlja med drugim naslednje: »Zato resno in iskreno opozarjamo na potrebo odločnih ukrepov proti poznanim hujškačem in hujškaškim organizacijam, ki dan za dnem rovarijo proti pravicam manjšine in zastrupljajo politično ozračje, da bi preprečili in onemogočili mirno sožitje v deželi.

Dokler namreč gotovi časopisi, predstavniki raznih organizacij in celo odgovorni politiki lahko nemoteno rovarijo proti mednarodno in ustavno zajamčenim pravicam manjšine,

dokler žandarji in cariniki lahko v uniformah nekaznovano pobirajo podpise proti dvojezičnem šolstvu,

dokler v šolah lahko, ne oziraje se na preoved, razdeljujejo učencem nagrade »Südmärker«,

dokler ta organizacija, katere protislovenska dejavnost v preteklosti je znana in ugotovljena, dobi od države povrnjeno premoženje,

dokler si učitelji dovoljujejo slovenskim otrokom dajati naloge z naslovom »V glavni šoli ne smem govoriti slovensko« in

dokler po šolah lahko pobirajo prispevke za »nemštvo« na Južnem Koroškem, tako dolgo so vsi še tako odločni ukrepi policije za izsleditev najetih ali tudi samo zapeljanih storilcev protislovenskih atentatov brez predmetni in neučinkoviti.«

Članek zaključuje z besedami: »Zadnji razvoj na Koroškem je silno nevaren in nikakor ni pozitivna perspektiva za velike odločitve niti ne za predvidene slavnosti 1. 1970.«

Obletnica krivičnega plebiscita naj bo vsem Slovincem v domovini in zunaj njenih meja ne le spomin, marveč tudi opomin!

Lojze Ude

K 50-LETNICI KOROŠKEGA PLEBISCITA

V zgodovini slovenskega naroda zadobiva spomin na koroški plebiscit po drugi svetovni vojni nove pekoče čustvene razsežnosti. Na vsej nemško-slovanski meji so bili Nemci vrženi nazaj, celo za meje poznega srednjega veka. Kar so v zgodovini s silo zavojevali, so izgubili. Le na Koroškem, nasproti slovenskemu narodu so ohranili skoraj vse, kar so v zgodovini pridobili s svojimi kolonialističnimi, germanizatoričnimi metodami. Edino na tem odseku je ostalo nemško nasilje zmagovito.

Tudi tisti Avstrijci, ki so danes s svojimi govorjenimi ali pisanimi izjavami Slovincem najbolj naklonjeni, gledajo na vso preteklost brez vsakega občutka krivde ter zato tudi v današnjem položaju ne store nič, kar bi pomenilo res prelomno spremembo v odnosu do Slovencev. V razgovoru z avstrijskimi Nemci vedno na novo preseneča predvsem nedolžnost, s katero gledajo na zgodovino potiskanja slovenske meje proti jugu. Nisem še srečal Avstrijca, ki bi podvomil, da je bil plebiscit 10. oktobra 1920 »najboljša, najpravičnejša rešitev« tega slovensko-nemškega mejnega spora. In velika večina avstrijskih Nemcev, s posebno zavzetostjo seveda na Koroškem, je prepričana, da je koroški plebiscit le legitimacija za nadaljevanje germanizacije, čisto tako, kakor je izjavil veliki pangerman, koroški deželni upravitelj dr. Arthur Lemisch na slavnostni seji koroškega deželnega zbora 25. novembra 1920: »Z nemško kulturo in koroško dobrodušnostjo hočemo, če bosta cerkev in šola storili svojo dolžnost, v eni človeški dobi opraviti delo, ki smo se ga namenili opraviti.« (Kärntner Landsmannschaft z dne 15.

decembra 1920, št. 85, stran 2.) V eni človeški dobi to sicer ne bo šlo, a namen je slej ko prej isti. Pa nekoliko pozneje. Germanizatorični primož ne popusti.

Lojze Ude kot koroški prostovoljec

Kljub meji, kakršna je bila načrtovana s plebiscitom, bi se mogla naša bolečina že umiriti, če bi se avstrijska vlada odločila, da končno napravi na Koroškem red, da naložno bistveno spremeni odnos do koroških Slovencev, da se spoprime z duhom in razmerami, ki vladajo na Koroškem in zagotovi koroškim Slovencem svoboden razvoj v miru in brez strahu. Zavedamo se, da ne moremo danes načenjati zopet vprašanja meja. Ne moremo in ne smemo pa dopustiti, da bi prav na odseku nemško-slovenske meje slavila nemška zgodovinska kolonizatorična in germanizatorična misel in dejavnost svoje zmagovaljive. To ni vprašanje, s katerim naj se ukvarjajo samo Slovenci, to vprašanje mora zanimati in vznemirjati vsakega evropsko čutečega človeka. Kako naj gledamo z zaupanjem na našega severnega sosedo, dokler vlada tamkaj taka miselnost in dejavnost? Kako naj bo s prijateljstvom s tako državo, ki si ga sicer želimo in kako naj bo z Evropo, o kateri prav v nemškem jezikovnem svetu toliko govore? Če naj bodo narodne manjšine most za sporazumevanje med narodi in državami, potem morajo te manjšine obstajati, živeti.

Ko mislimo na koroški plebiscit, se nam zastavljajo še razna druga vprašanja: 1. ali je bilo res neizogibno, da je do plebiscita prišlo, kateri so glavni vzroki za tako rešitev in 2. kateri so poglobilni vzroki našega plebiscitnega poraza?

O vsem tem se je pri nas že mnogo pisalo. Nimamo pa še spisa s celotnim zgodovinskim pogledom na plebiscit, z dokončnimi ugotovitvami, pri katerih bi se mogli ustaviti. Sam sem o tem napisal že več člankov. Pri odgovarjanju na prvo vprašanje se moje premisslavljanje in raziskovanje vedno znova zaustavlja pri ameriški Milesovi komisiji. Mislim, da je bilo Milesovo poročilo odločilno za sklep pariške mirovne konference, da naj odloči o državni pripadnosti slovenske Koroške plebiscit. Naj za bravce mohorskega koledarja povem nekaj več o tem.

Ko je 14. januarja 1919 po sporazumu med koroško deželno in Narodno vlado v Ljubljani nastopilo v oboroženem boju na Koroškem premirje, se je bilo treba pogoditi o demarkacijski črti, ki naj do mirovne pogodbe razmeji zasedena in upravna področja Nemške Avstrije in Jugoslavije. Pogajanja so se začela 16. januarja v Gradcu. Naenkrat pa sta se pojavila pri pogajanjih člana študijske komisije, ki jo je pod vodstvom prof. za zgodovino Coolidgea poslala na Dunaj ameriška delegacija na pariški mirovni konferenci, podpolkovnik Miles in poročnik King. Iz arhivskih virov in iz poznejših zgodovinskih spisov vemo, da se je to zgodilo na prošnjo koroške deželne vlade. Coolidge je bil znan prijatelj Avstrije, nekaj let v zadnjem desetletju 19. stoletja je bil tajnik ameriškega poslanstva na Dunaju. Kljub temu, da je bila ta komisija samo študijska, da je imela samo to nalogo, se je Coolidge odločil, da ustreže prošnji koroške deželne vlade. 19. januarja je Miles, zopet na prošnjo

koroškega zastopnika, postavil zelo gostobeseden in megleno formuliran predlog, katerega — kratko povzeto — bistvena vsebina je bila ta, naj obe stranki privolita, da Miles in King prepotujeta sporni del Koroške in določita zemljepisno jasno demarkacijsko črto, ki naj po možnosti upošteva tudi nacionalne želje prebivalstva. Njuna odločitev naj bo »dokončna« (namreč kot demarkacijska črta, do enakega ali drugačnega sklepa mirovne konference). Kot sklep obeh strank naj začne ta predlog veljati, ko ga odobri tudi Coolidge sam.

Ljubljanska vlada je pomišljala, ali naj ta predlog odobri. Zunanji videz Koroške je bil povsem nemški. Nemci so se zavedali, kakšen vtis bo dobil Miles, ko se bo vozil po koroških cestah, zavedali so se tudi, da bodo imeli boljše možnosti organizirati sprejeme ob teh cestah kakor Slovenci. Kot koroški prostovoljec na Ljubelju sem napisal tedaj, mladostno burno sicer, med drugim tole svarilo v dnevniku Jugoslavija z dne 26. januarja 1919, št. 25: »Medtem, ko smo mi pripravljani, da izvojemo svobodo našim koroškim bratom, hodi po Koroškem ameriška komisija in izprašuje naše ljudi, kam boče kdo pripadati (U.: na Koroško je prišla komisija pravzaprav šele 28. januarja) ... Ali res ne pomislijo odločujoči faktorji, da Amerikanec ne more razumeti koroške bolezni, te sramote evropske kulture ... Težka mi je misel na prelihanje krvi, ker v vsakem človeku je s hrepenenjem po svobodi rastle tudi človekoljubje, a za našo svobodo proti tako nizko mislečemu sovražniku, kakor so Koroški Nemci, se ne bi smeli ustrašiti krvi in smrti, ne bi smeli poznati nobenih pogajanj in nobenih kompromisov.«

Ljubljanska vlada je poslala h Coolidgeu bivšega slovenskega vladnega komisarja na Koroškem Smodeja in vladnega podpredsednika Zerjava, da tudi njemu izrazita pomisleke proti Milesovemu predlogu. Coolidge se je sicer zavedal, da bo s tem, če bo Milesov predlog odobril, prekoračil pooblastila, ki jih ima od ameriške mirovne delegacije v Parizu, tako pripoveduje tudi koroški zgodovinar Wutte, a ga je kljub temu odobril. »iz samega človekoljubja, da prepreči nadaljnje prelihanje krvi na Koroškem«. Njune pomisleke proti Milesovemu predlogu je zavrčal z utemeljitvijo, »da bi se slovenska vlada pokazala pred evropsko javnostjo v slabi luči, če bi vztrajala pri svojem odklonilnem stališču«. Jasno, da je bil to pritisk. Nobena druga beseda ne more Coolidgevega ravnanja bolj točno označiti. Če pomislimo, kakšen ugled je tedaj Amerika imela, kaj je pomenilo ime njenega predsednika Wilsona, demokrata, oznanjevalca načela pravice naroda do samoodločbe, prijatelja Jugoslavije, je nekako razumljivo, da se Narodna vlada ni upala zavriniti Milesov oziroma Coolidgeov predlog. In vendar je bila storjena s tem velika napaka.

Miles in King sta nato 28. januarja odpotovala na Koroško, mimogrede 27. januarja izzvala v Mariboru velike nemške demonstra-

cije, in nato v enotedenskem potovanju po Koroškem prišla na jasno, kakšne so nacionalne razmere na Koroškem. Proti objavi Milesovega poročila, ki je dokazovalo gospodarsko in geografsko nedeljivost Koroške in predlagalo Karavanke za novo demarkacijsko črto, je slovenska vlada po jugoslovanski mirovni delegaciji sicer protestirala — iz istih razlogov bi se morala upreti že Milesovemu predlogu z dne 19. januarja — Wilsonu pa je to poročilo, kakor izhaja iz raznih objavljenih spisov, v nadaljnjem služilo za opravičilo, da je spremenil že pripravljene predlog ameriške delegacije, da naj bo meja med Avstrijo in Jugoslavijo Drava. Odslej je Wilson zatrjeval, da je Koroška nedeljiva in trmasto zahteval, da naj odloči o pripadnosti slovenske Koroške plebiscit. Primer obravnavanja koroškega vprašanja po Coolidgevi komisiji je primer zelo vsiljivega in zavratnega posega v slovensko-nemški mejni spor.

Nekaj besed še k vprašanju vzrokov koroškega plebiscitnega poraza: Po avstrijskem uradnem ljudskem štetju leta 1910 je bilo na koroškem ozemlju, na katerem je bil 10. oktobra 1920 plebiscit, to je v plebiscitni coni A, 73.488 prebivalcev. Od teh je navedlo kot občevalni jezik slovenščino 50.837 (69,18 %) prebivalcev, nemščino pa 22.651 (30,82 %). Po materinem jeziku je bilo Slovencev še več. In vendar smo plebiscit izgubili. Za Avstrijo je poleg vseh Nemcev glasovalo mnogo Slovencev. Iz kakšnih vzrokov in nagibov? Odgovori so različni, različni po presoji teže, odločilnosti teh vzrokov. Po najnovejših raziskavanjih slovenskega zgodovinarja dr. Janka Pleterskega je bil glavni vzrok brezpogojno, odločno angažiranje nemškoavstrijske socialne demokracije za Avstrijo. Če bi bilo podobno kakor v Aleksandreti med Turčijo in Sirijo postavljeno prvo vprašanje po narodnosti, po materinem jeziku, bi koroška plebiscitna cona A pripadala Jugoslaviji, čeprav je od leta 1910 poteklo že 10 let in se je po »koroških navadah«, tudi v tem desetletju število koroških Slovencev zopet zmanjšalo (državnozborski volilni glasovi za Grafenauerja 1907 in 1911!) in čeprav so živeli koroški Slovenci med prvo svetovno vojno pod hudim terorjem. O tem so ohranjeni dokumenti, ki bodo morali biti še objavljeni. Toda vprašanje je bilo postavljeno: ali za Avstrijo ali za Jugoslavijo? S tem so razširili obseg vprašanj na vsa vprašanja državnega življenja, na vse interese, ki prihajajo v državnem življenju do izraza. Plebiscitna propaganda je dobila tako značaj volilne propagande, agitacije za politične programe. Plebiscit je dobil značaj volitev. To je pa prav nemško-avstrijski socialni stranki omogočilo, da je vplivala na odločitev glasovalcev z različnimi gesli, ki so zameglili bistveno vprašanje, za katero je šlo v času ustanavljanja nacionalnih držav. V plebiscitni boj so se vrgli nemško-avstrijski socialni demokrati z vsemi možnimi gesli volilnega boja, pač z gesli socialne demokracije: republika ali monarhija, vojaška obveznost ali prostovoljska vojska, organizacijska moč ali

slabost delavstva. Sami v službi velenemškega nacionalizma so govorili, da nacionalno vprašanje ni važno in da bodo Slovenci tudi v Avstriji mogli živeti kot Slovenci. Povzeli so vsa gesla nemško-avstrijske buržoazije, posebej koroškega regionalnega čustvovanja itd. V razrednem pogledu je bil ves njihov boj obrnjen proti slovenski, jugoslovanski buržoaziji. Med nemško-avstrijsko socialdemokracijo in nemško buržoazijo je med plebiscitom vladal pravi srednjeveški treuga Dei, božji mir. Nemški kapitalisti na Koroškem so imeli pred nemškoavstrijsko socialdemokracijo svoj ljubi mir. Nemškoavstrijska socialdemokracija ni upala načeti niti vprašanja agrarne reforme. Nekaj zelo lažnivega je bilo v njihovem »naprednem« nastopanju za Avstrijo proti Jugoslaviji. A imeli so uspeh. S svojimi gesli so vplivali na nezavedne Slovence, omahljivce in jih razgibali. Ti bi se sicer verjetno pridružili glasovalcem za Jugoslavijo ali se vsaj abstinirali. Le manjši del bi glasoval za Avstrijo. Ko se nemško-avstrijski socialni demokrati še danes hvalijo s svojimi zaslugami za avstrijsko zmago, imajo prav.

Če smo tako ugotovili pglavitni vzrok našega plebiscitnega poraza, potem so vsi drugi vzroki drugotnega pomena. Nekateri slovenski analizadorji koroškega plebiscita vidijo glavni vzrok našega poraza v raznih nemških in italijanskih goljufijah in v nepravilnostih mednarodne plebiscitne komisije. Ni dvoma, da je bilo teh goljufij in nepravilnosti veliko. Goljufija, ki dokazano gre v ti-soče glasov, je goljufija z nepravilno vrekla-miranimi, utihotapljenimi glasovalnimi »upravičenci«. Če pa te glasove odštejemo, je za Avstrijo še velika večina. Razlika v korist Avstriji je bila blizu 7.000 glasov.

Naj končam z mislijo, s katero sem začel: Zal, da tudi po 50 letih, ki nas ločijo od koroškega plebiscita, še ne moremo z zaupanjem gledati na naše severne sosedo. Isto kolonizatorično in germanizatorično miselnost vidimo na delu kakor v zgodovini. V skrbeh moramo biti za naše rojake v Avstriji in vprašujem se, kaj naj počnemo s tako Evropo, o kateri tako radi govorijo tudi v Avstriji.

ZARJA

*Med mano boči se oblakov sklad,
v nemirno se gugalnico spreminja,
sij sočni prežari jo v prestol zlat,
že sedla nanj je čudežna boginja.*

*Nasmehne se, nje halja vzplapola,
ognjeni zubelej toplo jo objame,
boginja v živem blesku vztrepetaj
in si slepečo sončno krono vzame.*

*Hitim za njo. Zasveti se rubin,
nad daljnimi planinami začrta
sled rožno, vrata so odprta,
moj duh odplava v tih objem višin.*

Gustav Strniša

Ni posebno odkritje, če ugotovimo, da je človeka vedno reševalo samo znanje in da ga je znanje pripeljalo na stopnjo današnje blaginje. To je povzeto že v našem ljudskem pregovoru, »da je pamet boljša kot žamet«. V sodobnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih pa ima znanje (pod čemer razumemo sposobnost organizirane znanosti, da odkriva nove naravne zakonitosti, in neposredno uporabo tega znanja v praksi) še prav poseben pomen. Znanost je namreč kot udeleženelec v proizvodnji dobila med tako imenovanimi viri proizvodnje v sodobnem gospodarstvu prvo mesto in po svojem pomenu presega vlago, ki jo je imel v preteklosti kapital. Najbolj pomembni in odločujoči dejavnik gospodarskega razvoja je znanje. Znanje odloča tako o politični kot gospodarski moči neke države. Gospodarstva, ki zaostajajo v znanju, so obsojena na gospodarsko podrejenost, s tem pa posredno tudi na politično odvisnost.

Prav v zadnjih dvajsetih letih smo lahko videli, kako so se rušila nekdanja kolonialna cesarstva v Aziji in Afriki. Primitivno izkoriščanje, ki ga predstavlja z vojaško silo podprt izvoz surovin iz kolonij v matične evropske dežele in prodaja končnih izdelkov v kolonije, se je preživelo. Preživelo se je nekdanji kolonializem. Toda v veliki meri se je menjala samo oblika, morda tudi podlaga, ki pa je v vsakem primeru samo izkoriščanje razlik v stopnji znanja.

Nekdanji kolonializem je bil utemeljen na nižji stopnji tehniškega znanja kolonialnih narodov nasproti višji stopnji znanja evropskih narodov. Sodobni kolonializem sloni na istem. Le da sodobnemu kolonializmu ni več treba z vojaško silo zasesti drugo deželo, ker se dajo isti učinki doseči na bolj prefinjen način. Zadosti je, da neka bolj razvita država proda drugi manj razviti državi kako licenco, npr. za proizvodnjo avtomobilov. Proizvodnja avtomobilov ni toliko vprašanje proizvajanja delov za avtomobil in njih sestavljanje, ampak v prvi vrsti sposobnost ustvarjanja novih svojstev motorja, prenosa pogonske energije, novih svojstev uporabljenih materialov, novih načinov vzmetenja itd. Skratka, sposobnost, da sami ustvarimo nov tip avtomobila, ki bo v prvih vrstah razvoja sodobne tehnike. Če tega nismo sposobni sami, bomo na milost in nemilost odvisni od gospodarstva, ki nam je prodalo licenco. Dohiti bomo vedno licence, ki so že na zatonu, in bomo že zato vedno nekoliko zadaj. Država, ki je prodala licenco, si je v drugi državi zagotovila stalen trg za svoje proizvode. In če je v manj razviti državi na izkoriščanje licence vezana gospodarska dejavnost vrste tovarn, na njih dejavnost pa zaposlenost itd., je taka država tako trdno zvezana, da si skoraj ne more pomagati.

Proizvodnja avtomobilov je samo eden od mnogih možnih primerov. Navadno pa gre

za uporabo licenc na celem področju. In to zlasti takim državam, ki so začele lastni gospodarski razvoj, ki so postavile na noge lastno industrijo, ki so zato v svojem samozadovoljstvu prepričane, da so postale resnično neodvisne. Trpka resnica je, da postajajo nove kolonije celo tiste države, ki so si s težkimi žrtvami priborile neodvisnost, ki so lahko nacionalizirale ves tuji kapital, ki imajo lahko tudi močno razvito lastno industrijo — če razvoj njihovega gospodarstva ne temelji na ustreznih meri lastnega znanja, če so pri proizvodnji odvisne od uvoza najbolj pomembnega činitelja proizvodnje, znanja.

Če pa ne uvažajo licenc, ko same nimajo ustreznega znanja, je stvar še veliko hujša. Razviti ne morejo niti tiste industrije, ki je sicer odvisna od tujega znanja, a ki nudi vsaj večje možnosti zaposlitve domačega prebivalstva — ker je sicer treba na delo v tujino — brez upanja na kakršnokoli izboljšanje.

Značilnost sodobnega trga v primeri s trgov preteklega stoletja in prvih desetletij sedanjega je namreč zlasti v tem, da je v gospodarstvu na vsej črti prodrla znanost. Znanstvenik je stopil na nekdanje mesto komercialista. Ne samo, da največja podjetja na znanstven način proučujejo trg, možnosti prodaje in da je celo reklama postala področje znanstvenega delovanja. (Moderni podjetnik je npr. najel učnega psihologa, da bo z vsemi prijemi svoje znanosti izkoristil tudi take človeške slabosti, kot so zavist in nevoščljivost, samo da bo privabil kupca. Pri bodočem kupcu naj zbudi občutek manjvrednosti, če npr. še vedno nima avta, televizorja itd., in zavist pri sosedu, da mora imeti tudi on vse tisto, kar ima njegov sosed itd.).

Se veliko bolj je pomembno, da za sodobni trg ni več značilno v prvi vrsti tekmovanje v cenah: kdor proizvaja ceneje, bo izpodrnil svoje tekmece. Sodobno tekmovanje se vrši tako, da skuša vsak proizvajalec priti na trg z novimi proizvodi, ki so sposobni, da v večji meri zadovoljujejo potrebe kot stari proizvodi. Torej v prvi vrsti z novimi proizvodi in novimi lastnostmi proizvodov. In res, ne bomo se odločili za nakup npr. zastarelega, napol ročnega pralnega stroja, pa če je še tako poceni, če lahko kupimo nov, popolnoma avtomatičen stroj, ki nam vse drugače olajša delo kot zastareli tip. To pa pomeni, da je v gospodarskem tekmovanju dobil odločilno mesto znanstvenik in strokovnjak. Uspelo bo tisto gospodarstvo, ki ima tako razvito znanost, da bo stalo vedno v prvih vrstah tehničnega napredka.

Ne spuščamo se v razpravo o tem, kako je tak način gospodarjenja v mnogočem pustil ob strani premnoge trditve klasične politične ekonomije, ki iz njih nekatera gospodarstva še danes črpajo svojo politično filozofijo. Zadosti je ugotoviti, da samo osvajanje proizvodnje na podlagi licenc ne rešuje in da bo

taka dežela vedno zadaj. Zadnji pa jih vedno dobi po grbi. In brez za sodobne potrebe razvite znanosti ni ne politične in ne gospodarske svobode niti gmotne blaginje. Zato je za vsako državo odločilnega pomena, če hoče napredovati, kako izkorišča pamet svojih ljudi. Pamet je namreč največje bogastvo, ki ga ima na voljo, in ki se poleg tega ne da nacionalizirati.

Izkoriščanje tega bogastva pa nam zastavlja predvsem troje temeljnih vprašanj:

— Kako je uspela neka država organizirati znanstveno raziskovalno delo in prenašati sadove tega dela v prakso?

— Ali je ustvarila tako imenovano »klimo za rast kadrov«, to je, ali je bila sposobna ustvariti pogoje, da bo gmotni in družbeni položaj posameznika odvisen zlasti od tega, ali ima čim več znanja?

— Ali je poskrbela za to, da bo omogočila izobraževanje svojim najbolj sposobnim in nadarjenim ljudem?

Gospodarstva, ki se ne bi ukvarjalo s temi temeljnimi vprašanji, sploh ne bi mogli smatrati za resno.

Vsako od navedenih področij zase poraja celo vrsto izredno zamotanih vprašanj, ki jih na tem mestu niti pregledati ne moremo. Med temi pa so vendarle nekatera po svojem pomenu povsem v ospredju in je od njih zadovoljive rešitve odvisno vse ostalo.

Najprej gre za pripravljenost, da neka družba sprejema ugotovitve raziskovalnega dela. Če smo prepričani, da je tisto, kar delamo, edino in najbolj pravilno, in da je greh že v mislih podvomiti o tem, ali je morda še kaka druga pot; če so ideje, na katerih temeljimo svojo dejavnost, tako nedotakljive, da je vsakdo vsaj že sumljiv, če že ne naravnost sovraženi, če je upal podvomiti o njih neoporečnosti za vse večne čase, potem taki družbi znanstveno raziskovalnega dela ni treba, ker nima kaj raziskovati. Seveda pa se je s tem samo sebe obsodila na zastoj in nazadovanje. Celó najbolj ustrezne ideje postanejo zastarele, če jih sproti ne dopolnjujemo ob novih spoznanjih družbenega in gospodarskega razvoja. Tudi če neke ideje uradno razglasi za najbolj napredne, so v bistvu reakcionarne, če niso v skladu z dejstvi novega razvoja. Ni bolj zanesljive poti v propad, kot je taka.

V takih pogojih ima znanstveno raziskovalno delo na teh področjih samo še funkcijo dvornega prilizovalca. Z na moč učenimi frazami naj bi ustvarilo bleščečo fasado za puhlost in praznoto idejnega sveta, ki se razglaša za najbolj napredno in edino zveličavno. Razumljivo je, da se v takih pogojih razvije tudi tipično inkvizicijsko vzdušje, ki išče nove vrste heretikov, ki imajo lahko sicer najrazličnejša imena (danes je npr. moderen naziv razrednega sovražnika itd.), a gre vedno za lov na čarovnice. Za demokracijo pa je značilno, da nikoli ni zadovoljna s samo seboj, da vedno dvomi o dokončnih resnicah, da vedno išče kaj novega. Čeprav ima to tudi mnoge slabosti, je vendar naj-

močnejši vir napredka. Samozadovoljnost in prepričanost v dokončno resnico je najslabša podlaga za napredek znanosti.

Navedeno velja sicer v prvi vrsti za tako imenovano področje družbenih ved, ki raziskujejo odnose med ljudmi. Toda če ti odnosi niso ustrezni, tudi ustreznega razvoja tehničnih znanosti ni, ker so ustrezni družbeni odnosi podlaga vsemu ostalemu.

Tako zadeva na ideološko področje že prvi pogoj za organizacijo sodobnega tehnološkega raziskovanja: na kakšnem področju naj se organizira, od kod naj črpa sile, koga naj zajame itd.

Sodobno raziskovalno delo zahteva namreč ogromno sredstev, finančnih, materialnih, osredotočenj velikega števila specializiranih znanstvenikov itd. Možnost za tako osredotočnje sil sta do danes pokazali samo Amerika in Sovjetska zveza, ker sta pač velikanski državi. Zato sta v ospredju tehničnih znanosti danes samo ti dve državi (zatenkrat npr. samo ti dve državi osvajata vesolje — osvajanje vesolja pa še zdaleč ni samo raketna tehnika). Evropa, ki je na področju znanosti vse doslej stala v ospredju in ki je s svojo znanostjo obvladovala svet, je že na drugem mestu. Mnogi najbolj ugledni znanstveniki in politiki Zahodne Evrope že na ves glas svarijo pred nevarnostjo, ki Evropi preti: postala bo kolonija, začena se propad njene civilizacije. In zakaj je do tega prišlo? Evropa je razdeljena na vrsto sorazmerno malih držav (majhnost je relativni pojem), ki vsaka zase nima možnosti, da bi zbrala potrebna gmotna sredstva in strokovnjake. Nobena nima sama zase zadosti niti denarja niti ljudi. In prav zato se pojavljajo zahteve po evropski združitvi, tako tesni, da bi na področju znanstvenega raziskovanja vsa Evropa delala pod enotnim programom in enotnim osredotočenjem svojih sil.

Združitev Evrope pa je najprej trd politični oreh, ki zadeva na premmnoge zapreke političnih ideologij in utvar o resničnih interesih.

Kako naj se spravi v ospredje neka dežela sama s svojimi močmi, če je celo za evropske razmere sorazmerno majhna in slabo razvita? Ob ljubosumnem čuvanju svoje svobode in neodvisnosti lahko zaigra prav to svobodo in neodvisnost, če se ne vključi v tesno sodelovanje z drugimi. Ali je svoboda v revščini res svoboda? Ali ni taka država ujetnik lastnih predstav o neodvisnosti? Spomnimo se filma, ki je prikazoval, na kako preprost način so nekje lovili opice. K deblu drevesa so privezali steklenice in vanje vložili banane. Opica je skozi grlo steklenice lahko vtaknila roko. Ko je zagrabila banano, se je napravila pest, ki pa ni šla skozi grlo. Pa ji ni prišlo na misel, da se lahko reši, če banano izpusti.

Od ustreznosti družbene ureditve je odvisno tudi vprašanje, ali bodo posamezna podjetja uporabljala sadove znanstvenih prizadevanj. Če podjetjem ni do tega, da bi se

razvijala, če od večjega uspeha podjetja ni ma večjega zasluga tudi delavec, ne bo volje za uvajanje tehničnih novosti. Napredka namreč ni mogoče nikomur vsiljevati. Za napredek je potreben interes. Zato je tako pomembno, da so skladni interesi med podjetjem kot organizacijo, in tistimi, ki so člani te organizacije.

Seveda pa bi bilo nesmiselno in naravnost smešno, če bi vsaka mala dežela smatrala, da mora tudi na področju znanosti napraviti vse sama. To bi bila t. i. znanstvena avtarkija z istimi klavnimi posledicami, kot je gospodarska avtarkija. Svet postaja vedno bolj ena sama celota, in vedno bolj smo vezani na izmenjavo dobrin, med katerimi je znanje ena najpomembnejših. Tudi tu se moramo usmeriti na takšna področja, kjer imamo relativne prednosti, (če je na tem področju sploh možno govoriti o relativnih prednostih).

Nad vse važno pa je za vsako gospodarstvo, da sledi razvoju znanosti v svetu, da zna vsaj obvladati in izkoriščati znanje, ki je na razpolago iz svetovne zakladnice. Tako prihajamo do temeljnega vprašanja, ki je za vsak mali narod celo bolj pomembno kot prvo: ali je v družbenem in gospodarskem življenju ustvarjeno potrebno vzdušje, da bodo ljudje napredovali samo preko znanja in da bodo na bolj odgovorna mesta prišli tisti, ki imajo več znanja. Z drugimi besedami ali v tem domu odpira vrata znanje, strokovnost in prizadevanje uporabiti pridobljeno strokovno znanje, ali pa je napredek odvisen od česa drugega. Če gospodarstvo tega vprašanja ne bi zadovoljivo rešilo, mu vse drugo ne pomaga dosti.

Gre za to, da stalno napredovanje v znanju in strokovnosti postane način življenja in napredovanja v sleherni organizaciji. Če se zadovolji, da se z diplomo konča tudi sistematično izobraževanje, če se postavi na stališče, da je stalno izobraževanje stvar, ki zadeva samo mlade ljudi ali če se celo zadovolji s tem, da znanje upošteva kot drugorazredni dejavnik, smo zapečatili pot do napredka in večje blaginje.

Napredovanje v strokovnosti je dolgotrajna in naporna zadeva, ki terja ogromno volje in potrpljenja. Splača se samo takrat, kadar je nekomu omogočeno, da bo pridobljeno znanje lahko izkoristil, da bo za večjo strokovnost bolj nagradjen in deležen tudi večjega družbenega ugleda. Če ti pogoji niso izpolnjeni, ne bo prizadevanj za napredek v strokovnosti. To pa je lahko usodno. Znanost danes tako hitro napreduje, da je najnovejše znanje, ki ga je npr. diplomant visoke šole prinesel na svoje službeno mesto, lahko že čez 15 ali celo samo 10 let že močno zastarelo. Napredujemo pa z leti službe, ker se pričakuje, da s prakso raste tudi strokovnost. Lahko se tedaj zgodi, da bodo na najbolj odgovornih mestih ljudje, ki imajo najbolj zastarelo znanje, ki se ponašajo z različnimi akademskimi naslovi in diplomami — a so lahko samo zavora razvoju.

Mnogi si sicer sami poiščejo pot, da se stalno dopolnjujejo v svoji stroki. Za velik del pa je treba tako možnost posebej organizirati. Sicer se lahko zgodi, da bo družba imela vedno več ljudi z diplomami univerze, nikoli pa zadosti strokovnjakov, ki resnično nekaj znajo.

Ne bo preveč mikavno za mladega človeka, da bi si prizadeval za strokovno izpopolnjevanje, če ugotovi, da se da bolje in hitreje napredovati tudi na kak drug, bolj lahek in enostaven način. Mlad inženir bo moral presneto trdo delati, preden bo prišel npr. do tehničnega direktorja podjetja. Če pa bo ugotovil, da so nekateri njegovi kolegi ubrali kar bližnjico in da je to ne samo lažja, ampak tudi veliko bolj zanesljiva pot do najvišjih mest, bo stvar drugačna. Taka bližnjica je npr. nekaj let dela v kakem organu kake politične organizacije, potem pa direkten skok celo mimo tehničnega direktorja neposredno na najvišja vodilna mesta v upravi in gospodarstvu. V takih pogojih smatrajo tistega, ki se ubada s strokovnim napredovanjem, za naivneža, ki »ne razume časa«, hkrati pa tudi ni posebno bister. Bistrost nekoga se v takih pogojih pokaže prav v tem, da je znal brez znanja in brez trdega dela prilezati na najvišja mesta in da brez velikega dela čim bolje živi.

Te stvari jemljemo navadno samo z osebne strani: kako vpliva na posameznika in njegove osebni razvoj. Toda vprašanje ima še svojo drugo plat. Narod, katerega mladi ljudje so ugotovili, da je vse bolj pametno kot trdo strokovno napredovanje, je zapisan propadu, če ne bi zagotovil potrebne »klime za rast kadrov«. Če je znanje vedno bolj pomemben činitelj proizvodnje, dela pa tako, da je ravno stvarno znanje najmanj pomembno, ne more pričakovati uspeha. Uspeh se ne rojeva iz fraz, celo najbolj naprednih, ampak iz trdega dela. Tudi znanje je namreč sad trdega dela.

Napredovanje najbolj sposobnih, tistih ki imajo največ znanja, morda ni najbolj demokratično. Temelji na izhodišču, da nismo vsi enaki: da morda nekateri znajo več kot drugi. Zato smo npr. pri nas vsaj v praksi ob tem vprašanju močno razdvojeni in ima v naših razmerah še posebno obeležje. Ker priznamo tržni način gospodarjenja, zagovarjamo tudi tezo, da je treba ljudi nagradjevati po delu (s čimer priznavamo, da ne delajo vsi enako), da je treba spraviti v ospredje najbolj sposobne; hkrati pa imamo z našim sistemom neposredne demokracije in samoupravljanja v podjetju uveden sistem, ki je s tem načelom v nasprotju. O delitvi dohodka in o oceni, kdo je k ustvaritvi tega dohodka več prispeval, namreč ne bi smel odločati nadrejeni šef (ker bi kaj takega dišalo po kapitalističnem managerskem sistemu), ampak naj bi odločala vsa delovna skupnost. Ta zahteva sama na sebi ni, da bi jo kar tako zavrgli. Ljudje, ki se med seboj poznajo, tudi najboljše vedo, kdo je več delal in kdo je več prispeval.

Toda vedno ocenjujem lahko samo tisto, kar je dosegljivo mojemu obzorju. Tu pa se ravno začno največje težave. Poprečje ne more ocenjevati tistega, ki poprečje presega. Poprečje bo nadpoprečnemu priznalo samo poprečne lastnosti in poprečne dosežke. S tem pa bi priznali sistem, ki ne dopušča, da bi bil nadpoprečni deležen posebnega priznanja in posebne nagrade. Nadpoprečni bo tedaj organizacijo zapustil, ker za svoje delo ne bo dobil ustreznih odmen.

Stvar pa se ne ustavi samo tu. Če nadpoprečni dosega večje uspehe, je postal stalno pričujoč očitak vsem tistim, ki so morda prav toliko sposobni, pa se jim ni dalo več delati. Cloveka, ki nekako »štrli«¹ iz svojega okolja, to okolje nerado sprejme. Vsi ga bodo nekako postrani gledali, morda mu bodo začeli celo nagajati, dokler ga končno ne spravijo pred izbiro: ali se prilagoditi poprečju ali oditi. V takem okolju bolj sposobni in strokovno podkovani za svoje predloge ne bo dobil podpore. Nema lokrat pa »jih bo dobil celo po glavi«, češ kaj vtika svoj nos v stvari, ki se ga ne tičejo.

Današnji svet sloni na tekmovanju med bolj sposobnimi. Vsaj zaenkrat. Mednarodna menjava pa sploh trdno sloni na tem načelu. Ali more upati na uspeh tista dežela, ki je s svojim sistemom uzakonila zakon poprečja? Zakon poprečja je gotovo bolj socialen. Ali pa je tudi bolj učinkovit? Sedanje razmere v svetu te domneve zaenkrat ne potrjujejo.

Ne glede na prej obravnavano vprašanje pa z zanesljivostjo lahko ugotovimo, da nima bodočnosti tisto gospodarstvo, ki omogoča, da se na en ali drug način povzpnejo na vodilna mesta ljudje, ki nimajo strokovnih sposobnosti, oziroma ki daje prednost sposobnosti političnega dela, ki je samo na sebi tudi posebne vrste sposobnost in v nekaterih primerih celo zelo potrebna, a neposredno neporabna, kolikor gre za potrebo po trdem delu pri ustvarjanju novih dobrin.

Kapital je sicer zelo nujno potreben slehernemu gospodarstvu. Toda tudi kapital je samo sredstvo v rokah ljudi. Če ljudje nimajo občutka, da se da samo z znanjem in trdim delom napredovati, bodo tudi prepotrebni finančni kapital zapravili za povsem neproizvodne namene. Tudi za to ugotovitev imamo že dosti nad vse zgovornih dokazov. Zato pa si mora vsakdo, ki se ukvarja z gospodarskim napredkom katerekoli dežele, najprej zastaviti vprašanje, ali je ob obstoječih razmerah dano zagotovilo, da bo prišlo do polnega izkoriščenja najbolj pomembnega činitelja proizvodnje, njegovih najbolj sposobnih ljudi.

Za naše nazore je povsem sprejemljiva zahteva, da je npr. treba čim bolj skrbno gospodariti z zemljo, ker je to po naravi omejena dobrina (delamo dostikrat seveda skoraj obratno!). Vsakemu gospodarju je jasno, da mora čim bolj skrbno izkoristiti vse naprave, v katere je investiral svoj denar, itd. Ni nam pa še postala tako domača zahteva, da je treba čim bolj skrbno gospodariti tudi

s pametjo, s katero razpolaga neko gospodarstvo. Morda zato ne, ker gre za ljudi, ti pa ne morejo biti predmet gospodarjenja.

Ze iz doslej povedanega je jasno, da je uspeh nekega gospodarstva odvisen v največji meri prav od tega, kako je uspelo izkoristiti svoje talente.

Talente pa je treba najprej odkriti. To bo mogoče v toliko večji meri, čim bolj široka bo možnost izbire, čim večjemu krogu ljudi bo dana možnost izobraževanja. V tem pogledu smo npr. pri nas po vojni dejansko napravili zelo velik napredek, ker dejansko še ni bilo nikoli omogočeno tako širokemu krogu ljudi, da hodijo v šolo.

Vendar se že tu postavlja vprašanje, ali je zagotovljena možnost šolanja na srednji in na višji stopnji prav najbolj nadarjenim, ali pa je ta možnost odvisna predvsem od gmotnih razmer staršev in drugih okoliščin. Pri nas se npr. slišijo ugovori, da se lahko zlasti na višji stopnji šolajo predvsem otroci ljudi z višjim socialnim položajem, medtem ko otroci delavcev, zlasti s podeželja, take možnosti nimajo, oziroma je ta možnost bistveno manjša.

Ze iz tega očitka lahko posnamemo bolj socialni prizvok tega vprašanja. Socialni vidik tega vprašanja ima brez dvoma svoje mesto. Ali naj bi bila nekaterim skupinam ljudi stalno zaprta ali vsaj močno otežkočena pot do najvišje izobrazbe? Zato je slišati zlasti predloge, kako naj bi se z različnimi oblastvenimi posegi to razmerje spremenilo. Vprašanje ima poleg tega tudi svoje politično obeležje: s pritokom otrok delavskih staršev naj bi se spremenil tudi razredni sestav inteligence itd.

Ti predlogi lahko zbujejo naše odobranje ali zavračanje. Lahko smo proti temu, da bi bila možnost študija posebna pravica, ki bi jo po svoji presoji in svojih nagnjenjih podeljevali preko zvez in poznanstev. V vsakem primeru pa smo s tem priznali, da gledamo na študij v prvi vrsti kot socialno in politično vprašanje, ne pa gospodarsko.

Toda možnost študija je tudi izrazito narodno gospodarsko vprašanje. S tega vidika se ne postavlja vprašanje, kateri socialni ali politični skupini zagotoviti možnost študija. Kot narodno gospodarsko vprašanje je izrazito nadrazredno: študij omogočiti najbolj nadarjenim. Družba kot celota bo imela korist, če bo omogočala študij vsem tistim, ki kažejo nadporečne sposobnosti.

S tem seveda ni rečeno, da je treba drugim možnost študija zapirati. Nasprotno, študij bi moral biti vsem dostopen, vsaj v svoji formalni obliki, da lahko vsakdo študira na katerikoli šoli, če prevzame tudi določena gmotna bremena. Najbolj nadarjenim pa bi morala družba zagotoviti študij v vsakem primeru, ne glede na njihov gmotni položaj. In če danes poudarjamo, da je treba iz socialnih ali političnih razlogov preusmeriti dotok študentov iz drugih vrst, smo s tem nehote priznali tudi dejstvo, da se izbor študentov pri nas še ne vrši samo po nadarjenosti — da torej s tem najbolj pomembnim

činiteljem proizvodnje, znanjem, še ne gospodarimo.

Izbor najbolj nadarjenih zadeva seveda na vrsto organizacijskih, tehničnih in zlasti finančnih vprašanj, ki jim danes morda še nismo kos. (Gre za podoben položaj kot pri izkoriščanju naravnih bogastev, ki se lahko kar ponujajo, pa nimamo sredstev za potrebne začetne investicije.) Toda to vprašanje zadeva tudi na nekatere temelje naše politične filozofije. In sicer filozofijo enakosti. Ali naj že v osnovni šoli razločujemo po nadarjenosti (tako imenovane selektivni sistem), ko se vse otrokove sposobnosti niti še niso mogle razviti; pri nekaterih otrocih že v najbolj zgodnji dobi razvijamo občutek vzvišenosti, pri drugih občutek manjvrednosti itd., kar oboje ima lahko izredno kvarne posledice v nadaljnjem razvoju. Če pa ne napravimo takega izbora, se mora pouk prilagoditi poprečju oziroma celo najnižjemu poprečju, kar nam lahko zavre razvoj najbolj nadarjenih in prav tako slabo vpliva tudi nanje in podobno. Vse to so vprašanja, ki zadevajo strokovnjake za vzgojo, da poiščejo ustrezne odgovore.

Če je to vprašanje v osnovni šoli bolj strokovno vzgojno, pa postaja s šolanjem na višjih stopnjah vse bolj politično. Znanje se samo po sebi spreminja v pomembno politično postavko in najvišje vrednoteno vlogo, ne glede na družbeno ureditev katerekoli dežele. Če ima znanje tako nenavadno velik pomen v sodobnem gospodarstvu, razpolaga tisti, ki je večji strokovnjak, ki ima več znanja, s posebne vrste »kapitalom«, ki je v današnjih pogojih vse pomembnejši. Večje znanje pomeni večjo moč. Večja moč pa pomeni večjo oblast (če pojmujejo oblast kot stvarno možnost vplivati na ravnanje drugih ljudi).

Zato je večje znanje konkurent za oblast. Tem, ki so na oblasti, pa kaj takega ne more biti všeč. Zato skušajo tega novega konkurenta za oblast obzrdati s tem, da na eni strani zmanjšujejo vrednost »kapitala, s katerim on razpolaga«, na drugi strani pa bi ga radi spravili v kolikor toliko kontroliran, če že ne podrejen položaj. Znanje in oblast prihajata tako v protislovje, prav tako pa tudi politika in gospodarstvo: kar je gospodarsko koristno, je lahko politično škodljivo, in obratno. Če umetno znižujemo ceno temu nove vrste »kapitalu«, tako da znanstvenik in strokovnjak ne bosta dobila ustrezne protivrednosti za svoje delo, pač ne bosta dala tistega, kar bi lahko. Ravno teh dveh se ne da administrativno prisiliti, da bi ubogala. Lahko formalno napravita vse, kar se od njih zahteva, toda ostalo bo samo pri obliki. Vsebine ne bo. Važna pa je seveda samo vsebina. Tako prihajamo do čudnega pojava, da sta si inteligenca in oblast v določenem nasprotju. Inteligenca postaja tudi objestna, ker je lahko. Ve, da je ni mogoče disciplinirati. In kljub vsem spravam in razglašanjemu prijateljstvu bo med inteligenco in oblastjo

vedno določen prepad, vedno bo oblasti inteligenca vsaj nekoliko sumljiva in to v vseh deželah ne glede na politični režim.

Inteligenca naj bi bila novi mezdni delavec. Toda inteligenca ni mogoče izkoriščati kot fizičnega delavca, ker ni mogoče meriti njenega dela na tak način, kot je možno pri fizičnem delu. Inteligenca bo dala vse od sebe samo v primeru, če sama pristane na pogoje, če smatra, da je ustrezno plačana in če je ustrezno udeležena na oblasti.

Udeležba na oblasti ne pomeni, da mora imeti položaje v organih oblasti. Pomeni pa, da v svoje delo vnaša svoje vrednote, svoja verovanja, svoje ideale. Če so vrednote inteligenca v nasprotju z vrednotami, ki jih razglasa oblast kot uradne cilje, inteligenca ne bo sodelovala. To velja tudi za tehnično inteligenca. V tem boju mora inteligenca zmagati. Ne gre namreč drugače. Če inteligenca ne more uveljaviti svojih vrednot, ne bo sodelovala. In ker je k sodelovanju, stvarnemu, ne samo navideznemu, ni mogoče prisiliti, bo rezultat tudi z narodno gospodarskega stališča vedno samo negativen. Gospodarstvo, kjer sta inteligenca in oblast sprta, ne more napredovati. Protislovje se vedno bolj stopnjuje.

Razreši se samo tako, da oblast popusti. To je problem, ki je značilen za ves sodobni svet. Oblast ne popusti tako, da bi prepustila svoje formalne položaje. Popusti tako, da se prikloni pred znanostjo; ne znanostjo, ki bi bila utelešena v določenih ljudeh, pač pa pred močjo znanstvenih dejstev in dokazov.

To pomeni tudi nov način sodobne vlade. Danes, v času, ki ga mnogi označujejo kot stoletje nasilja, se da vse manj vladati z grobim nasiljem, veliko manj kot v preteklosti. In udeležba v oblasti ne pomeni več toliko formalne pravice sodelovati na različnih sestankih in celo na sejah posameznih organov. Pomeni biti udeležen pri oblikovanju pomembnih, celo najbolj pomembnih odločitev s svojim znanjem, ki se je na zunaj pokazalo morda čisto neke druge. Oblastniki z zastarelimi nazori vladanja, ki mislijo, da bodo ljudje ubogali pod grožnjo, tega nikakor ne morejo razumeti. In ker tega ne razumejo, ne morejo doumeti, da se stvarna oblast premika drugam. Branijo forme, vsebina pa jim odteka izpod rok. To je globoka tragika, pa tudi ironija sveta, ki se poslavlja.

Problem znanja kot izrazito narodno gospodarskega dejavnika je zato najprej problem v njegovi politični obliki. Znanje ima vedno večjo težo v gospodarstvu, celo prevladujočo. Toda uveljavi se lahko le tedaj, če tudi politično zmaga. Kjer pa politično ni zmagalo, se tudi gospodarsko ne more uveljaviti. In dežela, kjer sta oblast in znanost skregani, kjer želi oblast tudi znanost spremeniti v pokorno deklo, se znanost ne more razviti. Dežela gospodarsko zaostaja. Zaostajati pa pomeni v današnjih pogojih propad.

ZNANJU ODPRIMO VRATA

Iz članka našega sodelavca dr. Franceta Bučarja Odločilni pomen znanja, vidimo, kakšno vlogo ima znanje v sodobnem gospodarstvu — odločilno. V zadnjih mesecih smo brali tako v dnevnem kakor revialnem tisku zapise, ki nas s podatki o našem znanju naravnost spravljajo v zaskrbljenost. Tako se npr. ing. Marko Kos v uvodnem prispevku, objavljenem v Naših razgledih (10. maja 1969) pod naslovom »Izobrazba in narodna prihodnost«, vprašuje: »Ali se zavedamo katastrofalnih posledic nazadovanja slovenske izobrazbene strukture?« Primerjajoč izobrazbeno strukturo zaposlenih na področju industrije v posameznih republikah ugotavlja, da »imamo med vsemi republikami v Sloveniji najmanj visoko in višje izobraženih.« Ta ugotovitev ne velja samo za primerjavo v jugoslovanskem, marveč tudi v evropskem merilu: »Slovenija je glede tega (izobrazbene strukture) v Evropi na enem zadnjih mest.« Ker pride v Sloveniji na 10.000 prebivalcev komaj 50,8 študentov (Hrvatska jo prekaša za 24, Srbija celo za 67 odstotkov) je iz tega lahko sklepati, »da Slovenija nima upov, da bi svojo izobrazbeno strukturo v prihodnjih letih izboljšala, temveč bo, narobe, še bolj nazadovala.« Število študentov na visokih šolah pa po sodbi člankarja predstavlja dejansko podobo prihodnje generacije, pokaže, koliko bo in kaj bo mogoče izpeljati v prihodnosti od vseh lepih besed, ki jih napišemo in programiramo.

Takšen položaj je porazen za slovensko gospodarstvo ter zahteva takojšnjih analiz o vzrokih takšnega stanja kakor tudi za takojšnje odločilne ukrepe.

Ko navaja vzroke za takšen položaj — psihološko-politične, konservativno miselnost in pomanjkanje širšega razgleda za prihodnje narodne potrebe, ugotavlja, da temu vprašanju pri nas nismo nikoli pripisovali nikarkršnega pomena. Med vzroki sedanjega stanja navaja tudi nepravilen odnos do strokovnjakov. »Prepričanost, da je visoko izobražen strokovnjak, inženir raziskovalec, prva zahteva za kakršenkoli napredek gospodarstva, je zlasti pri nas v Sloveniji zelo mlačna: to kaže znesek izdatkov za visoko šolstvo glede na družbeni proizvod, ki je pri nas najmanjši, kakor tudi število štipendiranih študentov, ki je pri nas procentualno po reformnem letu 1965 najbolj upadlo. Investicije v šolstvo in v prihodnjo generacijo zagotavljajo osnovo in prvi pogoj prihodnjega, celo že jutrišnjega razmaha na področju raziskovanja in razvoja, o pomenu katerega smo napisali in napišemo veliko lepega. Izhod iz tega položaja je edino v tem, da se izdatki za izobraževanje izredno in uspešno povečajo. Drugega izhoda ni, kot da se odpovemo delu našega standarda ter začnemo živeti malo skromneje, čeprav je to zlasti za Slovence zelo nepopularno. Preveč smo že načeli svojo lastno eksistenco, svojo osnovo, ter

bomo morali izgubo prejšnjih let nadomestiti, naj bo še tako boleče. Podatki so preveč kričeči, da ne bi mogli doseči nacionalnega soglasja... Posledice odnosov do kadrovskega vprašanja se bodo pokazale šele v prihodnosti ter bodo katastrofalne, zakaj izgubili bomo tisto »možgansko maso«, ki bi morala popeljati naš jugoslovanski svet v napredek v 70—80 letih. Teh izobraženih, ustvarjalnih ljudi namreč tedaj ne bo, čeprav bomo spoznali, da smo zagrešili napako...«

Kako zaostajamo po znanju, o tem je ponovno pisalo tudi Delo (27. 9. 1969). Takole pravi: Glede tega (znanja) pa smo v Sloveniji ne le med zadnjimi v Evropi, marveč tudi, če se primerjamo z drugimi republikami v Jugoslaviji. Znani so podatki o izobrazbeni strukturi zaposlenih, po katerih smo v Sloveniji na zadnjem mestu v Jugoslaviji. Na sto zaposlenih imamo v Sloveniji v industriji in rudarstvu komaj 1,32 visoko izobraženih, na Hrvaškem 2,21, v Srbiji (brez Kosova) 2,51; višje izobraženih je v Sloveniji 0,69, na Hrvaškem 0,78, v Srbiji 1,3, vtem ko je bilo v CSSR, na Madžarskem, Poljskem in v Bolgariji že pred desetimi leti 11,6 inženirjev na sto zaposlenih (v ZSSR 16,6; v ZDA 11,5; v Avstriji 5,9; v Italiji 5,3 itd.).

Spriči take izobrazbene strukture zaposlenih je seveda težavno pričakovati, da bi uvažali sodobno tehnologijo in organizacijo dela, saj je niti ne poznajo. Tako si je mogoče tudi razlagati, da je v Sloveniji najnižja stopnja avtomatizacije delovnih priprav, če se primerjamo samo z drugimi republikami v Jugoslaviji, saj je kar 50,3 odstotka strojev na ročni pogon. Glede tega so na najboljšem v Črni gori, kjer je le 34,8 odstotka strojev na ročni pogon. Med delovnimi pripravami pa je v Sloveniji le 13,9 odstotka avtomatskih (Črna gora 20,2, Bosna in Hercegovina 29,4, Hrvatska 17,9, Makedonija 23,7 in Srbija 17,2 odstotka). Avtomatske transportne naprave pa tvorijo v Sloveniji komaj 14,8 odstotka vseh delovnih priprav, v Bosni in Hercegovini 20,6, Črni gori 18,6, Hrvatski 20,4, Makedoniji 23,1 in Srbiji 15,9 odstotka.

Če je faktor (dejavnik) znanja tako odločilen za nadaljnji razvoj, bi bilo pričakovati, da se bomo v nacionalni politiki usmerili na to, da bi to znanje čimprej pridobili. Toda nič ne kaže, da bi v prihodnjih letih to strukturo v Sloveniji kaj bistveno popravili. Spet smo na najslabšem, če pogledamo, koliko študentov pride na 10.000 prebivalcev. Imamo samo 50,8 študentov na 10.000 prebivalcev, na Hrvaškem 63, v ožji Srbiji 84,7, vtem ko jih je v ZDA 300, v ZSSR 187, v Franciji 123, na Japonskem 99 itd.

Podatki so sicer znani in je skrajni čas, da se zavedamo daljnosežnih posledic, ki iz njih izvirajo... Če ne bomo kmalu storili resnih korakov, da bi več ljudi študiralo, če v gospodarskih organizacijah ne bomo na široko odprli vrat znanju, potem smo si za-

vestno zaprli perspektive razvoja za nekaj desetletij naprej.«

Blíža se leto 2000, prelomno leto v zgodovini človeštva. Trideset let nas loči, se pravi za en rod. Spremembe, ki se bodo zgodile v tem kratkem razdobju, bodo večje kot katekole in kdajkole v človeški zgodovini. Računi in tabele nas ne varajo; v njih ni ne sanj ne utopij in ne iluzij, marveč znanstvena dognanost, dejstva, katerim je treba pogledati v oči. Kako bomo živeli v teh treh desetletjih in kakšen bo prehod v naslednje tisočletje, je odvisno od naše življenjske sile, od naše razumnosti, znanja in dela. Že zamujeno spoznanje teh pospešenih sprememb se nam utegne hudo maščevati, ker nas bodo našle nepripravljene. Ali smo na prihodnja desetletja sploh pripravljene? Ali je na to pripravljen današnji rod, ki bi moral z velikim znanjem pripravljati na naloge in probleme, na razvoj in odločitve novo generacijo, tisto, ki danes raste in bo morala nositi odgovornost in breme naslednjih desetletij? Ali današnje šole, strokovne in visoke, ustrezajo z učnimi načrti tem nalogam? Ali imamo dovolj sposobnih učiteljev in profesorjev, ki bi znali pripravljati danes doraščajoči rod, čigar letniki bodo na prelomu tisočletja prevzeli odgovorne položaje

na vseh področjih? Iz sedanjih ugotovitev bi mogli odgovoriti: komaj. Naše duhovne in tehnične metode, metode skupinskega dela in uporabe vseh talentov še dolgo ne ustrezajo zahtevam sodobnega napredka, kaj šele neusmiljenemu konkurenčnemu boju, ki bo iz leta v leto hujši in bo terjal od nas čedalje več žrtev, pa še bomo zaostajali. Zakaj iz dosedanjih napovedi strokovnjakov je razvidno, da bo ta prihodnost na mnogih področjih, predvsem na gospodarskem in tehničnem — neusmiljena. Kdor se ne bo znašel, kdor ne bo imel znanja, bo revež.

Ali imamo ljudi, ki bi kakor občutljive antene sprejemali vse tisto, kar se poraja kot temelj jutrišnjega dne? Ljudi, ki bi nas kakor z radarjem varno vodili v prihodnja desetletja? To bi morali biti zares ljudje širokih razgledov, temeljitega znanja, pravi izvedenci vsak na svojem področju. Samo z dnevnimi gesli, z anketami in električnimi računalniki ne bomo rešili teh vprašanj, marveč z izobraženimi strokovnjaki in z ustreznim raziskovalnim delom na vseh področjih. Rezultati takega dela pa bi morali biti očitni že danes. Zal, niso, tako da v prihodnja, huda leta, gremo nepripravljene. Kako jih bomo prebili? In za kakšne žrtve, če ne bomo hoteli popolnoma zaostati?

V ZLATOLIČJU – NAJVEČJA ELEKTRARNA V SLOVENIJI

Dne 26. aprila 1969 je začela obratovati nova elektrarna v Zlatoličju, doslej največja v Sloveniji in hkrati sploh prva kanalska elektrarna v Jugoslaviji. Elektrarna velikanka je zrasla ob sodelovanju številnih domačih projektantskih organizacij, znanstvenih ustanov in podjetij. Zgrajena je bila torej z znanjem naših ljudi in s sredstvi slovenskega gospodarstva. Novo elektrarno je odprl predsednik Tito. Elektrarna, ki so jo začeli graditi že oktobra 1964, bo s proizvodnjo 658 milijonov kilovatnih ur na leto za 28 odstotkov povečala letno proizvodnjo električne energije v Sloveniji in za 3,5 odstotka v celi državi.

Za kanalski tip gradnje elektrarne v Zlatoličju so se odločili zato, da bi ne bilo treba rušiti hiš v Mariboru, Ptuj in Ormožu, ki bi jih ogrožala voda umetnega jezera. Zato so rajši zgradili 17 km dolg in pri dnu 20 metrov širok dovodni kanal z 8 metri globine vode. Za prehod čez kanal so zgradili 8 mostov. Elektrarna sama je zahtevala več dela in opreme kot doslej vse elektrarne na Dravi. Po graditvi Južne železnice Dunaj—Trst pa je bila to sploh največja gradnja v Sloveniji.

Jez za elektrarno so zgradili v Melju pod Mariborom, glavna strojnica v Zlatoličju (pravo ime za kraj je Zlatoliče, popačil pa ga je že po prvi svetovni vojni neki birokrat nedomačin na nekdanjem ptujskem srezu) pa je oddaljena 17 km od jezua. Akumulacijski (zbiralni) bazen nad jezom sega do hi-

droelektrarne Mariborski otok in obsega ožje področje mesta Maribora.

Strojnica v Zlatoličju je veličastna stavba, saj je dolga 90 m, široka pri dnu 48 m, visoka pa 40 m. V strojnici sta dve velikanski Kaplanovi turbini z navpično osjo moči 2×90.000 KS za količino vode 2×225 m³ na sekundo. Zatem sta vgrajena dva sinhronska generatorja moči 2×75 MVA, dva transformatorja moči 2×75 MVA ter priključek po 110 kV daljnovodu na relejno transformatorsko postajo Cirkovce.

Odvodni kanal je dolg 6 km, širina dna je 30 m, globina vode je 6 m. Za prehod čez odvodni kanal so zgrajeni trije mostovi.

Elektrarnam na Dravi, zgrajenim po vojni, se je pridružil nov velikan. Zakaj prav na Dravi? Zato, ker so znane prednosti reke Drave prav za izkoriščanje njenih voda za hidroelektrarne. Tako imenovani hidroenergetski potencial Jugoslavije ima namreč dva hidrološka značaja: alpskega in dinarskega. Ta dva se med seboj odlično dopolnjujeta, kar je velikega pomena za redno pridobivanje električne energije. Vse reke dinarskega pogorja imajo namreč velike dotoke v obdobju od novembra do maja, v poletnih mesecih pa zelo nizke. To neenakomernost dotokov je mogoče izrabititi le deloma z izgraditvijo velikih akumulacijskih bazenov. Zelo dobro pa lahko izravnamo nesorazmerje dotokov v rekah dinarskega hidrološkega značaja z dotokom alpskih rek, ki je velik prav v poletnih mesecih, torej v obdobju od aprila

Pogled na strojnico elektrarne v Zlatoličju

do septembra. Alpski hidrološki značaj imata pri nas le Drava in Mura in le deloma Donava in Sava v gornjem teku. Druge reke se uvrščajo v dinarski hidrološki sistem, ki ima izrazito hudourniški značaj, kar ni tako ugodno za energetske izrabo, kot je to na reki Dravi, ki ima zelo izravnan pretek.

Ker ima Slovenija skromne možnosti za graditev hidroelektrarn, je razumljivo, da moramo izkoristiti velike prednosti reke Drave, če hočemo imeti dovolj elektrike, enega izmed temeljev napredka našega gospodarstva. Že zgrajena veriga šestih elektrarn na Dravi od Dravograda do Maribora daje našemu gospodarstvu več kot poldrugo milijardo kilovatnih ur električne energije na leto. Tako zgrajena veriga elektrarn na Dravi omogoča v času nizkih voda takšno obratovanje, da je mogoče prevreči velike količine energije iz noči v dan, to je v tisti dnevni čas, ko je poraba največja. S tem dobi tudi vrednost dnevne energije. Znano je, da je prav prenos te vrste energije, ki jo lahko dobimo samo iz akumulacijskih elektrarn z juga države, najdražji. Prav Drava pa daje odlične možnosti za izgraditev akumulacijsko prečrpalnih elektrarn, ki jih za zdaj še nimamo.

Z izgraditvijo prečrpalnih elektrarn na Dravi bi lahko še povečali energijo že obstoječih elektrarn na Dravi, s tem pa še pripomogli k bolj gospodarnemu in stalnejšemu obratovanju termoelektrarn, kar bi koristilo tudi rudnikom. Ravno glede na tak pomen

energetskih vrednosti reke Drave in že zgrajenih hidroelektrarn se kaže pomen nove hidroelektrarne Zlatoličje in še drugih, ki so v načrtu. Na reki Dravi naj bi se namreč zgradila čimprej še zadnja slovenska elektrarna na Dravi, Srednja Drava II. Tako bo Drava postala v resnici naš največji proizvajalec elektrike.

Hidroelektrarna Zlatoličje predstavlja eno največjih dejanj v zgodovini jugoslovanskega elektrogospodarstva in nov korak naprej v tehničnem razvoju, saj je bila poleg drugega izdelana zanjo tudi največja Kaplanova turbina v državi, ki se uvršča tudi med največje na svetu. Prvikrat je bil zgrajen pri nas energetski kanal in na nov način betonska obloga kanala. Strokovnjaki Litostroja so izdelali in montirali po njihovih načrtih nov edinstven tip razbremenilnika. Posebej pa je treba poudariti, da je hidroelektrarna kot celota izključno delo domačih ustvarjalnih sil, znanja naših strokovnjakov in delo naših ljudi. Gradbena dela je v glavnem opravilo mariborsko podjetje Tehnogradnje, turbine in druga turbinska oprema je izdelek Litostroja, glavo gonilnega kolesa pri turbini so odlični delavci jeseniške Železarnice, generator so izdelali v tovarni Rade Končar v Zagrebu, več kot 100 ton jeklenih konstrukcij, med njimi dva mostna žerjava, zapornice in ves dvižni mehanizem za hidroelektrarno Zlatoličje je pa izdelala Metalna iz Maribora. Montažo tega pomembnega energetskega objekta pa je opravilo podjetje Hidromontaža.

DJERDAP – NAJVEČJE GRADBIŠČE V EVROPI

Djerdap na Donavi ali Zelezna vrata (romunsko Portile de Fier) je največje gradbišče v Evropi. Tu grade eno največjih rečnih elektrarn na svetu, vsekakor pa največjo v Evropi. Graditev si delita Jugoslavija in Romunija, delita si skupne gradbene stroške, ki bodo znašali v celem okoli 440 milijonov dolarjev, prav tako pa si bosta tudi delili proizvodnjo elektrike, to se pravi, da bo vsaka dobila 5 in pol milijarde kWh elektrike na leto. Teh 5 in pol milijarde kWh pa pomeni za Jugoslavijo četrtno njene proizvodnje.

Ob številkah samih si ne moremo ustvariti prave podobe o tej velikanski gradnji, vendar tudi številke mnogo povedo. Velikanski jezik, ki pregrajuje Donavo, je dolg 1278 m, sam pretočni jezik pa 441 metrov. Ob pretočnem jeziku sta dva prehodna plovna kanala, glavna objekta sta pa dve velikanski hidrocentrali, ki sta seveda še v gradnji, ena na jugoslovanski, druga na romunski strani Donave.

Samo na jugoslovanski strani so morali pri gradnji izkopati 7,150.000 kubičnih metrov materiala, od tega približno polovico skale. Za gradnjo jezusa v drugih objektov na jugoslovanski strani bodo v celem porabili skoraj poldrugi milijon kubičnih metrov betona in 62 tisoč ton železa, v jugoslovanski del hidrocentrale pa bo prišlo za najmanj 45.000 ton opreme. Približno enake številke veljajo tudi za romunski del te veličastne gradnje. Pri gradnji je zaposlenih okoli 4200 inženirjev, tehnikov, strokovnjakov in delavcev.

Velikan na Donavi bo imel zmogljivost 2100 megavatov, njegova letna proizvodnja pa bo znašala 11.300.000 kWh, torej nekaj nad 11 milijard kilovatnih ur. V pogon jo bodo spravili že prihodnje leto, povsem dograjena bo pa leta 1971. Večje od bodočega Djerdapa so le še štiri hidroelektrarne na svetu; največja je »Krasnojarsk« na Jeniseju z letno zmogljivostjo 5.080 megavatov in z letno proizvodnjo le malo manj kot 21 milijard kWh električne energije. Takoj za njo je »Bratskaja« na Angari, »Hantajka« — vse imenovane tri so v Sovjetski zvezi in četrta na velikem jezusu v Kolumbiji. Vendar nobena od teh štirih velikank, ki so večje od Djerdapa, nima tako velike specifične energije vodnega pretoka kakor Donava na Djerdapu. Prav to pa je bila doslej najtežja naloga graditeljev: pregraditev Donave, največje evropske reke, in sicer tistega dela, kjer je Donava, ko zapusti za seboj tudi Veliki in Mali Kazan, najgloblja in najbolj deroča in ki je širok 276 metrov. Pred tem so zgradili prekate prve faze, s katerimi so del struge na desnem in levem bregu ogradili, vodo so izčrpali in na tem gradbenem odseku postavili temelje za splavnice, elektrarne in prva tri pretočna polja jezusa. Avgusta letos (1969) so opravili najtežje delo —

pregraditev; o njej so poročali, da bo zapisana med največjimi podvigi te vrste, odkar gradimo na našem planetu gigantske hidroelektrarne. Naravnost dramatično je potekala graditev zadnjega metra nasipa pri pregrajevanju Donave na jugoslovanski strani. V noči od 7. na 8. avgust je na stotine tovarnjakov in prekučnikov zasipavalo Donavo z velikanskimi betonskimi bloki, kamenjem, žičnatimi mrežami, polnimi gramoza in s prstjo. Zasipavali so centimeter za centimetrom reke, ki je na tem mestu globoka tudi več kot 30 metrov, hitrost vode pa znaša 7 metrov na sekundo. Ko je bila graditev nasipa končana na jugoslovanski strani, so Romuni z enako naglico nadaljevali pregrajevanje svojega dela s posebnega mostu na romunskem gradbišču, ki so ga prav zato zgradili. Delo je moralo biti hitro opravljeno, zakaj na Donavi je bila ustavljena plovba za dogovorjenih dvanajst dni.

Za 441 metrov dolgim in 60 metrov visokim pretočnim jezom bo nastalo velikansko umetno jezero, v njem pa se bo nabrala milijarda kubičnih metrov vode. To bo precej olajšalo tudi plovbo po Donavi, ki se bo tu močno dvignila.

Ko je bilo pregrajevanje na jugoslovanski strani končano in so zaključni del pregrajevanja prevzeli Romuni, so graditelji proslavljali ta dogodek kot največji uspeh v celotni gradnji tega velikanskega objekta na največji evropski reki, ki s svojim hitrim tokom in s svojimi globlinami golta velikanske količine materiala, človeškega dela in denarja. Strokovnjaki napovedujejo, da bodo dela na djerdapski hidroelektrarni, katere jezik bo dolg 1278 metrov in visok 75 metrov in ki bo z dvanajstimi turbinami proizvajal 11,3 milijarde kWh električne energije, končana šest mesecev pred rokom.

STANKO CAJNKAR – SEDEMDESETLETNIK

Stanko Cajnkár se je rodil 25. aprila 1900 v vasi Savci, v župniji Sv. Tomaža pri Ormožu. V »Križnarjevih« je zvesto opisal svojo rojstno hišo, starše, brate in sestre, delo in trdo življenje na kmetih, svoja dijaška leta in svoj razvoj vse do nove maše. Delo je tako avtobiografsko, da je zapisal o njem, da nobeno drugo delo ni tako dokončno resnič-

Dr. Stanko Cajnkár

no, kakor je to. Staršem, bratom in sestram je v njem postavil najlepši spomenik, hkrati tudi spomenik slovenski kmečki družini. Bil je prvorojenec v družini, ki je štela enajst otrok. Pot ga je vodila od doma najprej v Maribor na klasično gimnazijo; osmi razred z maturo je opravil v Ptujju l. 1921. Po maturi se je vpisal v mariborsko bogoslovje, ki ga je dokončal l. 1925. Ko je odslužil šestmesečni vojaški rok, je 14. marca 1926 prejel mašniško posvečenje. Po novi maši je bil nekaj mesecev za kaplana v Vuzenici, konec oktobra 1926 pa je odšel v Pariz, kjer je nadaljeval bogoslovni študij na Institut Catholique. Po dveh letih »trdega znanstvenega privarjavanja v Parizu«, kot sam imenuje ta čas študija, se je vrnil 1928 v Maribor, kjer je bil imenovan za docenta bibličnih ved v bogoslovju. Od leta 1933 je bil profesor ve-

rouka na gimnaziji v Ptujju, kjer je dočakal aprilske dogodke leta 1941. Umaknil se je v Ljubljano, a že po dveh mesecih je odšel iz Ljubljane skozi Trst v Košano, kjer je ostal do l. 1944, ko se je s partizani prebil v Belo Krajino in postal profesor verouka na črnomeljki gimnaziji ter član Verske komisije pri Slovenskem narodnoosvobodilnem svetu (SNOS). Po osvoboditvi je prišel v Ljubljano. Štiri leta je bil zvezni ljudski poslanec. L. 1947 je bil imenovan za izrednega profesorja biblične teologije na Teološki fakulteti v Ljubljani, kjer je opravljal več let tudi funkcijo dekana. Za Finžgarjem je leta 1952 prevzel uredništvo publikacij Mohorjeve družbe, danes pa je njen ravnatelj.

To je zunanja, rekli bi, uradna ali službena podoba Cajnkárjevih 70 let. Od teh sedemdeset let bi lahko rekli, da jih petdeset odpade na javno delo, ki ga je Cajnkár opravljal kot duhovnik, profesor, vzgojitelj, kot znanstvenik, kot urednik in pisatelj in nazadnje tudi kot predavatelj na raznih tečajih in prireditvah in še posebno kot dolgoletni urednik.

Pri vsem Cajnkárjevem javnem delu so jasno začrtana področja od leposlovnega, teološko znanstvenega in informativnega do publicističnega in uredniško-organizatoričnega. Dasi je Cajnkár kot pisatelj bolj mislec kakor umetnik ustvarjalec, ga je Slodnjak že zaradi njegove slovstvene marljivosti povzdignil v »poglavitnega predstavnika naše današnje katoliške književnosti«. Malokateri slovenski pisatelj je o svojem delu povedal toliko preprosto jasnega in odkritega kakor Cajnkár, ki je v zvezi s tem pred leti sam zapisal: »Literarni zgodovinarji bodo imeli s teboj lahek opravke, ker si jim povedal mnogo več, kakor bodo mogli in smeli uporabiti.« V kateremkoli Cajnkárjevem literarnem spisu zaman iščemo tiste narejene zapletenosti in skrotovičenosti, ki sta značilni za mnoga tako imenovana sodobna slovenska literarna dela. Vzlic temu je v vseh svojih delih živ, rekli bi aktualen, življenjski, zakaj v vsem svojem pisanju se zaveda, da tudi umetnik mora služiti ureditvi življenja. Umetnost mu je pot do umevanja življenja, pravi sam in nadaljuje: »Borim se za neko jasno in svetlo smiselno sveta in človeškega dogajanja. In vem, da vsega tega ni brez velike in močne dobrote, brez ljubezni, ki prestavlja gore vsakdanjih trpkosti in zablod.« Te besede, ki jih je Cajnkár zapisal pred tridesetimi leti, so ključ v umevanje vsega njegovega dela in prizadevanja tako v pisanju kakor v vsakdanjem pogovoru, v predavanjih študentom in v razmišljanjih o katerikoli božji zapovedi, verski resnici ali teološkem vprašanju. Njegova drama »Potopljeni svet« se nam zdi za sedanji čas nekam povsem vsakdanja zgodba, rekli bi tragična zgodba katoliškega človeka, ki v duhovnem kaosu sodobnega življenja ne vidi druge re-

šitve kakor popolno obnovo zmedenega duha, pa je vendar pred dobrimi tridesetimi leti ob izidu in še bolj ob uprizoritvi naletela v delu katoliške javnosti na tak odpor, da je sprožila hkrati s Kocbekovim člankom »Premišljevanje o Spaniji«, v katoliškem taboru pravo ločitev duhov in krizo »Doma in sveta«. Danes prenesemo hujše stvari brez pohujšanja in spotike. Kakor se mi upira izraz angažirana književnost v totalitarnem smislu, bi lahko označil Cajnkarske literarno ustvarjanje kot angažirano, vendar v najboljšem pomenu te besede. Vsa njegova dela so usmerjena — neprisljiljeno seveda — v oblikovanje dobrega človeka, v pošteno družbo, v srečo družinske skupnosti in v širšem pomenu v srečo vsega slovenskega naroda in vsega človeštva. Kaj je smisel »Potopljenega sveta« drugega kakor katarza, očiščenje v trpljenju, v katerem človek najde srečo v Bogu, zakaj: »Brez Boga smo vsi strašno ubogi.« Zgodba »V planinah« (1940), eno najbolj izbruseniš Cajnkarskih del, hoče človeka dvigniti nad surovostjo in umazanostjo vsakdanjega življenja. Planine so samo simbol, podoba plemenitenja. »Noetova barka« ni samo »profesorski roman«, v delu je hotel prikazati ne le študentovske, marveč tudi profesorske vrline in napake pri odgovornem vzgojnem delu. V drami »Za svobodo« opravičuje oboroženi odpor slovenskega ljudstva proti okupatorjevemu nasilju in poudarja zvestobo narodu in domovini. Drama ni le obsodba nasilja, marveč mnogo bolj poziv k moralni dolžnosti, ki obvezuje slehernega poštenega rodoljuba, da ostane zvest domovini in domu in oboje brani v imenu pravice do življenja. Povest »Po vrnitvi« je hvalnica kmečkemu delu in življenju, kmečki družini, ki ne more živeti samo od kruha in dela, od letine, marveč tudi od resnice, pravice in lepote. Pisatelj poudarja nov etos v življenju kmečkega človeka in njegovega razmerja do skupnosti, kar pa je seveda vse zbledelo spričo odnosa, kakršnega je imela naša družba do kmeta vsa leta po vojni. »Križnarjevi« niso samo kronika preproste slovenske družine v prvih treh desetletjih 20. stoletja, marveč naj bi bila živ zgleđ slovenske družine, ki kljub trdemu delu in trpljenju v ljubezni do zemlje in v veri v Boga in njegovo modrost najde svojo srečo in zadovoljstvo. Tudi povest »Sloven iz Petovije« iz 9. stoletja slovenske zgodovine (pozneje je pisatelj delo tudi dramatisiral) je samo zunanji okvir pisateljevega »angažiranega« hotenja, s katerim je hotel pokazati, kaj bi pomenila Slovenska Panonija kot samostojna kneževina — most med Rimom in Bizancem, med katerima je zijał nevaren prepad, pa sta togost državne in cerkvene oblasti na Zahodu to preprečili in s tem povzročili krščanstvu in Slovencem velikansko škodo.

Ko je dal pobudo Mohorjevi družbi za ustanovitev zbirke religioznih spisov »Stuđenci žive vode« in je zanjo tudi sam napisal dve deli: »Luč sveti v temi« in »Očenaš«, je to storil iz žive potrebe po takem branju, ki naj bi pomenilo novo, kultivirano in kramlja-

joče podajanje verske snovi namesto dotedajnjega načina, ki je bilo včasih razumsko hladno, zdaj spet frazersko nabuhlo, včasih spet vsiljivo sladko in pobožnjakarsko. Že s prvo knjigo, ki je izšla v tej zbirki izpod njegovega peresa, je pokazal, kako je mogoče zaradi tradicionalne obrablenosti odtujene resnice prikazati v duhu, ki ustreza sodobnemu človeku, preprosto in prepričljivo. Pokazal je, kako obzirno, dobrohotno in nevsiljivo je tudi modernemu, religioznemu svetu odtujenemu človeku mogoče približati najbolj krščanske resnice. V sodobnem človeku ni iskal ateista, marveč odkrival v njem bogoskatalja, ga skušal razumeti, prodreti v njegovo temine in dvome, v njegov svet.

Že pred leti (1942) je izdal knjigo z naslovom »Razgovori«. V njih je razgrnil vse tisto, kar se je leta in leta nabiralo v njem, kar je čutil kot svojo težo in težo drugih, kot socialno krivico tako pri rudarjih in viničarjih, kot narodnostno krivico, ki se godi slovenskemu narodu, svojo žalost prav tako kakor tujo bridkost, smisel življenja in smrti, trpljenja in odrešenja. V enem izmed razgovorov odkrito pove, da je na strani tistih, ki se bojujejo za pravičnejši družbeni red. Razgovori so sploh ena najbolj značilnih oblik Cajnkarskega dela. V njegovih leposlovnih delih obsegajo razgovori o najrazličnejših vprašanih cele odstavke. Cajnkarski sploh pojmuje življenje kot dialog, kot razgovor — porazgovoriti se je treba, da so si ljudje na čistem. To, kar danes tako poudarjamo kot živo, sodobno, aktualno — dialog, je Cajnkarsku tako rekoč prirojeno in privzgojeno. Naše mladinsko in križarsko gibanje, ki mu je bil Cajnkarski zvest spremljevalec, je sprejelo v svoj program razgovor kot temelj in izhodišče vsega javnega dela. Samo v iskrenem razgovoru je možno plemenito reševanje življenjskih sporov. Nič čudnega, če je bil Cajnkarski eden izmed prvih slovenskih udeležencev mednarodnih srečanj med marksisti in kristjani, ki jim je oblika dialoga ena izmed poti, da bi drug drugega bolje spoznali, se medsebojno spoštovali in z iskrenim prizadevanjem težili za boljšimi odnosi med ljudmi in jih kljub različni miselnosti spodbujali k sodelovanju pri reševanju vprašani, ki globoko posegajo v celotno človeško življenje in je od njihove rešitve odvisna prihodnost človeštva.

Tu ni prostor, da bi naštevali vse, kar je Cajnkarski napisal na svojem bogoslovnem področju od Eseja o cerkvenem govorništvu preko široko zasnovanih razlag bibličnih tekstov (Misli o svetopisemskih knjigah, Uvodi in opombe v NZ itd.), zlasti komentarjev k Pavlovim listom do obširnega pregleda dela II. vaticanskega cerkvenega zbora. Kot teolog je še bolj kot pisatelj zmerom iskal dialog s svetom, z njegovimi resničnostmi, ozadji in skrivnostmi. V njegovih govorih, predavanjih na raznih študentskih taborih in v učilnicah ni slišati nikoli izjave, ki bi izražala ozkost ali se opirala na trenutno, kratkotrajno situacijo. Še posebno s tega vidika je pomembno njegovo javno delo.

Veliko skrbi je vsa povojna leta posvečal Teološki fakulteti v Ljubljani, Cirilmetodijemskemu društvu, ki mu je bil dolgo predsednik in Mohorjevi družbi, ki ji je pomagal, da se je prebijala skozi tesni še potem, ko ji je bil zagotovljen obstoj. Ze več let je zgleden urednik revije »Nova pot«, v kateri je objavil vrsto teoloških razprav in versko kulturnih člankov. Sploh je Cajnkarjevo delo tako na široko razpredeno, da je težko kritično in pošteno ovrednotiti vsa njegova prizade-

vanja, njegove spodbude in naposled sadove njegova vpliva na ljudi, s katerimi je bil pogosto v stikih, v »razgovoru«, predvsem vpliva na številne učence, katerim je razdal svoje znanje in jih bogatil s svojimi osebnimi človeškimi vrednotami, s svojo človeško in delovno etiko. Opravil je velikansko delo v korist Cerkvi in domovini. Ob njegovi sedemdesetletnici mu želimo, da bi zdrav in sproščen to delo še nadaljeval in dobil zanj tudi priznanje, ki ga zasluži.

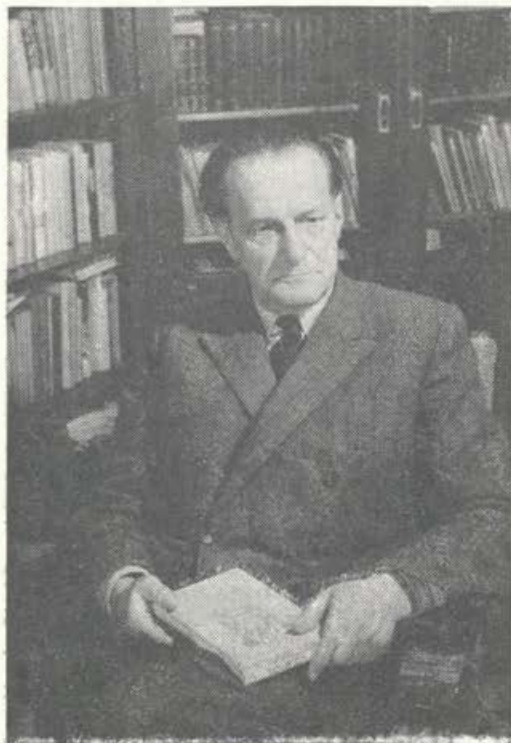
FRANCE KOBLAR

(Ob osemdesetletnici)

Osemdesetletnica je profesorja Koblarja zatekla pri intenzivnem delu, ki je videti, da ga opravlja z enako neizčrpano ustvarjalno močjo kakor pred petdesetimi leti. Velikanskemu delu, ki ga je opravil med dvema vojnama kot profesor, urednik, kritik, esejist, slostveni zgodovinar, prevajalec, ljudskoprosvetni delavec in pisatelj, da si je upravičeno zaslužil ime in sloves enega najvidnejših in vodilnih slovenskih kulturnih delavcev v tej dobi, je v povojnem času dodal bibliografsko že skoraj nepregledno vrsto člankov, ocen, glos, študij in predvsem razprav s področja literarnozgodovinskih problemov, literarne zgodovine, domače in svetovne dramatike.

Tik pred svojo osemdesetletnico je zaključil drugi zvezek Izbranega dela Izidorja Cankarja, uved in opombe za zadnji zvezek Pregljevega Izbranega dela in monografijo o njem, zraven pa dopolnjuje gradivo za Stritarjevo in Kettejevo monografijo in za zgodovino slovenske dramatike, in premišljuje, kako še izpopolniti novo izdajo Finžgarjevega Izbranega dela, ki naj bi izšlo v ponatisu ob pisateljevi stoletnici rojstva leta 1971. Tako zavestnih ustvarjalcev, kakor je Koblar, je pri nas malo, prav tako so tudi redki, ki bi v svojem neizčrpnem ustvarjanju združevali toliko različnih dejavnosti. V vsem njegovem delu se uveljavljajo široke mere sproščenega duha, zato ima vse njegovo delo pečat živih, trajnih vrednot.

Profesor Koblar se je rodil 29. novembra 1889 v žebljarski družini v Zeleznikih na Gorenjskem. Ob tem času je stoletja stara železarska obrt doživljala najhujšo krizo, ki ji je sledil tudi nenaden konec. Doma je ostal do enajstega leta, nato pa šel v Ljubljano, kjer je končal osnovno šolo, se vpisal 1903 na klasično gimnazijo in leta 1911 maturiral. Od tretje gimnazije dalje je bil gojenec Alojzijevišča, kjer je ob »Domačih vajah« dobil prve pobude za pisateljstvo. Kot sedmo in osmošolec je pod psevdonimom Ksaver objavil prve pesmi v Domu in svetu. Razen pesmi je v teh letih pisal tudi črtice, večinoma s socialno tendenco, in jih objavil v Slovincu, Gorenjcu in Ilustrovanem glasniku. V dijaških letih se je Koblar navdušil tudi za gledališče in je kot višješolec pripravil več iger na domačem odru. Po maturi se je odpravil na Dunaj, kjer je študiral slavistiko in latinščino. Tu se mu je širilo obzorje, saj je lahko spoznal takratne evropske literarne tokove in gledališče. Z Dunaja se je oglašal s svojimi prispevki v dijaškem listu Zora in se je uvrstil med vidnejše predstavnike takratnega katoliškega mladinskega gibanja v duhu socialnih idej Janeza Evangelista Kreka. Zaradi vpoklica na vojsko je moral prekiniti študij. Od štirih let, ki jih je prebil v vojski (1915—1918), je tri leta preživel na Poljskem. Po vojni je nadaljeval študij na vseučilišču v Ljubljani in diplomiral iz slavistike. Od leta 1919 do 1946 je poučeval slo-

Dr. France Koblar

venščino na II. državni gimnaziji v Ljubljani (na Poljanah). Leta 1946 je bil imenovan za rednega profesorja na Akademiji za igralsko umetnost, kjer še zdaj predava zgodovino gledališča. Dramaturgijo in zgodovino gledališča je že prej več let predaval na nekdanji visoki šoli za dramsko umetnost pri Glasbeni akademiji v Ljubljani. Če človek pomisli, kaj še vse je profesor Koblar opravil poleg svojega vzgojiteljskega poklica, se čudi, kje je še našel čas za pisanje. Bil je 14 let urednik »Doma in sveta« (1923—1937), v letih 1929—1932 dramski in kulturni referent pri ljubljanski radijski postaji, v letih 1935—1941 pa vodja uprave in programa ter dramski in kulturni referent. Dolgo vrsto let je bil predsednik Društva slovenskih književnikov, odbornik Slovenske Maticе, ki ji je zdaj že nekaj let predsednik. Do danes še ni ocenjeno njegovo delo pri reviji Dom in svet, ki ji ni bil samo vzoren urednik, marveč tudi eden najvidnejših so-trudnikov. V reviji je objavljал široko zasnovane literarno zgodovinske in kulturno-politične razprave iz slovenske in evropske problematike, spremljal delo in razvoj nekaterih naših vidnih pisateljev, predvsem Bevka, Finžgarja, Meška in Preglja, mnogim izmed njih posvetil širšo študijo. V obdobju med obema vojnama skoro ni bilo pomembne slovenske knjige, o kateri ne bi spregovoril kot kritik ali jo vsaj glosiral. Že samo uredniško delo, priprava rokopisov za tisk, branje knjig in pisanje ocen, razprav, študij in predavanj bi terjalo celodnevno zaposlitev, Koblar pa je vse to velikansko delo opravljal tako rekoč v svojem prostem času — torej zunaj rednega poklicnega dela, in večer za večerom pozno v noč. Takšnemu delu more biti kos samo človek, ki se zaveda, da hoče biti »človek neke dobe, ne samo dedič preteklosti, ampak tudi sejavec prihodnosti.« Za vse njegovo delo veljajo besede, ki so ga vodile pri urejanju »Doma in sveta«, da je postavljen »v sredo javnega življenja za to, da pomlaja in oblikuje slovensko duhovno rast.«

Splošno podobo slovenskega leposlovja med obema vojnama je prikazal z dvema obsežnima razpravama: »Slovenska književnost v zadnjih desetih letih« in »Slovensko leposlovje od 1. 1918 do 1. 1938«. Prva razprava je izšla v zborniku Leonove družbe »Slovinci v desetletju 1918—1928«, druga pa v »Spominskem zborniku Slovenije« (1939). Njegovo slovstveno delo se ni omejilo samo na razprave in ocene, marveč čedalje bolj na široko zasnovane študije o posameznih pesnikih in pisateljih tako v Slovenskem biografskem leksikonu kakor v uvodih k izdajam njihovih spisov. Koblar nam je prvi temeljito razložil Ivana Preglja, Meška, Medveda, Finžgarja, Bevka, Majcna, Leskovca, Cvelbarja. Koblar je bil prvi, ki je ocenil vso slovensko izvirno dramatiko od Linhartova do novejšega časa. Z ocenami domačih in tujih dramskih del, uprizorjenih na odru naše osrednje gledališke hiše, je spremljal dvajset let razvoj Slovenskega narodnega gleda-

lišča. Izbor teh ocen je izšel v dveh obširnih knjigah z naslovom »Dvajset let slovenske drame«. Mimo teh ocen je napisal več razprav o gledališču in biografij o nekaterih igralcih, spremnih besed k slovenskim izdajam nekaterih Shakespeareovih dram, k Goethejevi Ifigeniji na Tavridi itn. Uredil je zbornik »William Shakespeare pri Slovencih« (SM, Ljubljana 1965), za katerega je napisal uvod in razpravo »Shakespeareov dramski in pesniški slog«.

Kako je Koblar hodil povsem svoja pota na področju literarne zgodovine, nam kažejo članki, razprave in ocene, ki v marsičem odkrivajo nove poglede na Prešerna, Levstika, Cankarja, Gregorčiča, Zupančiča, Ketteja, Meška, Medveda, Preglja in Finžgarja. Za Slovenski biografski leksikon je od črke K poleg nekaterih starejših avtorjev obdelal vse pesnike in pisatelje novejših dobe. V razpravi »Jernej Levičnik in njegova pesnitev ‚Katoliška Cerkev‘« je osvetlil ne le pesnitev svojega rojaka, Prešernovega sodobnika in prijatelja, da je njegovo ime dobilo v našem slovstvu drugačno ceno, marveč je na novo osvetlil naše slovstveno prizadevanje v Prešernovi dobi.

Pomemben je Koblarjev delež v slovenski prevodni književnosti. Prevajal je iz poljščine in nemščine; iz nemščine predvsem Schillerja in Grillparzerja; posebej je treba omeniti prevod Lessingove Hamburške dramaturgije, ki mu je dodal obširen uvod in opombe; iz poljščine je prevajal dela Orzeszkowe, Prusa (roman Faraon je izšel v dveh izdajah) in Zeromskega.

Kakor je suhoparno samo naštevanje, ki še zdaleč ne posveti v ozadje delovnega napa, požrtvovalnosti in ustvarjalnega zanaosa, moramo naposled le povedati, kaj vse je profesor Koblar storil za Mohorjevo družbo. Že pred vojno je za zbirko »Cvetje iz domačih in tujih logov« priredil odlično komentirano izdajo Jurčičevega Desetega brata in izbor Stritarjevih mladinskih spisov, po vojni pa Stritarjeve Pripovedene spise in Izbrane pesmi. Odkril in razložil nam je delo Josipa Cvelbarja in napisal uvod k pesniški zbirki Tiho veselje Leopolda Turšiča. Za mohorski koledar je napisal več dragocenih prispevkov: Slovenska književnost (KMD 1932), Misli ob Prešernovem tednu in stoletnici Pozejij (KMD 1947), Mohorjeva povest (KMD 1953); Dve pedesetletnici (Oton Zupančič in Alojzij Merhar, KMD 1928), dalje je pisal o svojem rojaku Antonu Koblarju (KMD 1929) in hrvatskem voditelju Stjepanu Radiću (KMD 1929), o Finžgarju ob pisateljevi osemdesetletnici (KMD 1951). V Mladiki je objavil prispevek Zapuščina Jožeta Cvelbarja (1939), spominski članek ob dvajsetletnici Cankarjeve smrti (1939) in spominski članek zgodaj umrlemu dramatik Antonu Leskovcu (1939).

Najpomembnejše Koblarjevo delo za Mohorjevo družbo pa je njegova izdaja Finžgarjevega in Pregljevega Izbranega dela s tehtnimi uvodi in obširnimi opombami. Za Mohorjevo je pripravil tudi odlično izdajo Gre-

gorčičevih Izbranih poezij z uvodom in opombami (1961). Nerazumljiva topost je bila vzrok, da pri Mohorjevi ni izšla Koblarjeva monografija o Simonu Gregorčiču, ki pomeni doslej vrh njegovih literarnozgodovinskih razprav.

Vrednost Koblarjevega literarnega ustvarjanja je v njegovi kritičnosti, jasnosti in temeljitosti, v razgibanih, ostrih karakterizacijah, ki potrjujejo njegovo široko razgledanost v literarnih vprašanjih, izbrusen izraz in slog, in predvsem v izvirnosti, ki dokazuje, kako se je moral sam prebijati skozi obsežno gradivo, raztreseno po časopisih, knjigah in rokopisih, po knjižnicah, muzejih in arhivih, kako je sam iskal v človeka, v njegovo delo in v njegov čas. Tehtnost in zrelost sta značilni za vse njegovo delo, predvsem pa tista etična vrednost, ki je tem močnejša, čim bolj je kot duševni delavec v razmerju do družbe vdan izključno zapovedi svojega notranjega glasu.

Teh bežnih razmišljanj, naštevanj pisateljevih del in kar je s tem v zvezi, ne bi mogel končati drugače, kakor z njegovim odgovorom na vprašanje uredništva Naših razgledov ob letošnji podelitvi nagrad Prešernovega sklada. Med nagrajenci je bil tudi naš slavljencec in je na vprašanje: V čem je vaša ustvarjalna dilema, temeljni umetniški konflikt v vas ali v vašem okolju v odnosu do sveta, odgovoril tako, da je v tem odgovoru jasna izpoved kulturnega delavca ne le o svojem delu, marveč tudi kritična ocena časa in okoliščin njegovega ustvarjanja, zrela izpoved življenjske modrosti človeka, ki je veliko delal in veliko tvegaj in vsa svoja prizadevanja usmerjal v skupno slovensko hotenje.

Izpoved je značilna tudi zategadelj, ker iz nje odsevajo zreli pogledi človeka in znanstvenika na prehojeno pot, na osebna doživlja, velike notranje preizkušnje in živa vera v zmago duha, »ki ga ni mogoče vsiljevati, pač pa ga je mogoče brez sile osvobajati.«

Takole je odgovoril:

Vprašanje je zelo osebno in bi mi bilo ljubše, da bi bilo drugačno. Že to je dilema. Pa ker smo ljudje svobodna bitja, živimo v večnih dilemah. Za marsikoga je prva dilema šele, ko si izbira poklic. Izhod iz te dileme se večkrat izkaže kot usodna zmeta. Tudi pri meni bi bila najbrž zmeta, če bi se bil odločil kako drugače. Izhajam iz stare humanistične šole, obenem sem bil več let gojenec Alojzijevejšča. Za ta leta mladosti sem še danes hvaležen. Pomen tega zavoda, ki je obstajal več ko petdeset let in prenehal že l. 1910, bi mogel oceniti samo tak kulturni zgodovinar, kakor je bil Levec. Vzgojiteljji so bili sami zreli, modri možje. Navadili smo se urejenega dela, vsak je imel priložnost, da se je izobraževal po svojem nagnjenju v vsakršni umetnosti, zlasti v slovstvu; kar poznam našega starejšega slovstva, imam vse iz tistih let in tamkajšnje knjižnice, najnovejše slovstvo so nam prinašali zunanji sošolci. Saj je bila takrat prava literarna po-

mlad, ko sta bila na vrhu Cankar in Zupančič. Le enega tam nismo imeli, gledališča, ki mi je bilo največje doživetje v prvih ljubljanskih letih. Pa vse to se je pozneje odprlo na Dunaju tembolj na široko.

Poklic profesorja sem izbral prav iz literarnih nagibov, vendar je bila tedanja dunajska slavistika stroga lingvistična šola, brez literarnega duha, če pomislimo, kaj so pozneje dali svojim slušateljem naši prvi slavisti Prijatelj, Kidrič, Nahtigal in Ramovš. Veliko več je nudila dunajska stara klasika z nekaterimi pomembnimi imeni. Dunajski čas je končala prva svetovna vojna, ki me je zadela v zadnjem študijskem letu. Takrat sem tudi opustil misel, da bi se kdaj spuščal v literaturo, pač pa sem na fronti prebral iz Recklamke velik del svetovnega slovstva, zlasti novejšega. Šele ko sem se po dobrih štirih letih kot vojak vrnil s Poljskega, me je ljubljansko okolje potegnilo v kulturno dogajanje. Bili so prvi poveljni časi. Dom in svet, ki ga je bil Izidor Cankar dvignil do vrha, je bil ves sredi novih umetnostnih struj. S prijateljem dr. Steletom sva kot urednika večkrat morala sprejeti boj na dveh straneh, zlasti glede ideoloških člankov. V listu samem so te dileme dovolj očitne, zlasti v polemiki, še več jih je skritih v mojem spominu. Vsak list mora imeti svoj nazorski in izrazni obraz. Zato je bilo treba premagovati predsodke o nazorski osamelosti, pa se otesati tudi zavesti o večji vrednosti svojega dela in nazora. Vedno sem čutil: slovensko slovstvo in slovenska kultura sta od nekdanj ena, nedeljiva celota, njen duh je svoboden in v tolikih razumskih in čustvenih nasprotjih eden. Največji čudež sta različnost sveta in nasprotja duha, ko pa vse teži v eno. Duha nasiljevati ni mogoče, pač pa ga je mogoče brez sile osvobajati. Take so bile moje osebne dileme, vrh vsega še nezaupanje do sebe, dvom o lastni moči ter volja ostati na poti, za katero se je bilo vedno znova treba odločati.

Uredniško delo trinajstih let, večkrat pre nagljena slovstvena kritika, razne krize pri listu, dvajset let gledališkega poročanja, delo v društvenih ustanovah, vse to me je zadrževalo od mirnega dela. Šele pozno sem začel zbirati in ocenjevati našo kulturno preteklost, zakaj politika in strankarstvo sta napravila veliko škode. Za obdelavo sem si izbiral najbolj nasprotno, problematično in manj priznано gradivo. Z novim pregledom časovnih in osebnih komponent se pokažejo zmeta, paradoksnost ali tudi posplošenje, ki je prešlo večkrat v frazo. Beseda »napreden« mi je od nekdanj zoprna, pa naj velja tudi v nepolitičnem ali gospodarskem pomenu. Čutim, da bi bilo čas mlado- in staroslovenstva treba pregledati in postaviti na finejšo dialektiko, pretehtati ideje in dejanja in njihove tedanje dileme. Rezultat se bistveno morda ne bo spremenil, pa bo bolj resničen, pravičnejše osnovan in bolj prepričljiv. Zase sem te misli skušal uveljaviti v monografiji o Gregorčiču, pa sem doživel marsikaj brid-

kega, zato so priprave za Stritarjevo in Kettejevo monografijo obležale in jih ne bom nikoli končal, tudi za zgodovino slovenske dramatike bom najbrž težko imel še dovolj moči. Zgodovine ne moremo graditi na sami literaturi, tudi ne na samih teoremih, ki jih srečujemo v zadnjem času, prej ima literatura sama korenine v zgodovini. Vendar npr. v Stritarjevi, Mencingerjevi, Mahničevi, Tavčarjevi ali tudi Cankarjevi satiri ne moremo iskati dejanske zgodovine, presojamo pač njihovega duha in njihov etos, in če bi se moral odločiti, katera od teh satir mi je bolj pri srcu, bi dal prednost Mencingerju. Pa tudi to so dileme. Po drugi strani abstraktne zgodovine duha in literature ni, naj še tako strogo upoštevamo zakone umetnosti. Prav tako se mi zdi, da je uporabljajanje kulturnih in človeških konfliktov v preteklosti v senzacionalne namene vulgarno in kvarno delo.

To so dileme — vedno odločanje in nikoli do čistega razrešene življenjske neskladnosti. V drugi svetovni vojni sem se po naključju rešil nemškega ujetništva; v domačih ideoloških sovražnostih sem ne vem po kakšni sreči ušel koncentracijskemu taborišču. Ob vsem bridkem razvoju teh dogodkov in strogi zgodovinski dialektiki zame ni bilo nobene dileme, pač pa velikokrat huda notranja preizkušnja. Nisem vsega povedal na tem ozkem prostoru. Le to bi rad dodal, da splošenje dilem ne prinaša dobrih rešitev in da zase ne poznam ustvarjalne ali ideološke, temveč samo delovne in etične dileme. Zlasti misli o ustvarjalnosti ali umetništvu si ne upam prisvajati.«

Profesor Koblar je danes redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in še zmerom redno poučuje na akademiji za igralsko umetnost. Želimo mu, da bi njegove ustvarjalne moči še dolgo ne usahnile.

FRANCE BEVK – OSEMDESETLETNIK

17. septembra 1890 je nastopil svojo življenjsko pot v Zakojci pri Cerknem na Tolminskem. Velik del njegovih povesti se dogaja v tej pokrajini, ki jo zemljepisci označujejo »tolminsko-cerkljansko-idrijsko hribovje«, v širšem pojmu pa jo vključujemo v Goriško. To je svet, ki nam ga je zemljepisno in zlasti zgodovinsko najbolj približal Simon Rutar, v povestih pa najgloblje dojel Ivan Pregelj, za njim so ga odkrivali vsak po svoje France Bevk, Ivo Sorli in Ciril Kosmač. Nobena slovenska pokrajina ni dobila toliko glasnikov svojih lepote kot prav

ta. Če ne bi s svojo lepoto, s strminami, senožetmi, gozdovi, grapami in čistimi vodami tako prevzela in razgibala pisateljeve mladostne domišljije, bi je prav gotovo ne mogel opisovati s tako ljubeznijo, s kakršno jo opisuje. Nekateri opisi pokrajine so prave hvalnice slovenski zemlji, njeni lepoti in njenim ljudem. In ne samo tolminske hribe, vso goriško pokrajino je zajel v svoje povesti. Kot dijak vidi Bevk goriško pokrajino takole:

Pod nami je ležala Podgora z rdečimi strehami, naslonjena na vznožje hriba z vinogradi in vrtovi. Ob robu Furlanije se je srebrni pas Soče vil proti morju. Onkraj Soče se je svetila Gorica s starim gradom, s cipresami, platanami in kostanji, z vrstami belih hiš do Solkana, Štandreža, Kromberka ter Šempetra sredi z murvami obrobljenih njiv. Goli Sabotin je prelepota Skalnica z romarsko cerkvijo in samostanom. Trnovski gozd je kot mračen velikan gledal navzdol. In Rožna dolina z gričevjem, ki se je v mehkih valovih vrstilo proti Vipavski dolini. Oslavje kot sončna pesem s skritimi prostorčki in potmi. In Števerjan kot stražnik Brd ter vsa sončna, plodna, z belimi cestami preprežena polja v Furlaniji...» Kakor je Pregelj opisal svojo mladost in svoj svet v črtici Moj prvi svet, v katerega se je pozneje tolikokrat vračal, zlasti v Zgodbah zdravnika Muznika, tako nam je Bevk v osemdesetih letih svojega življenja napisal avtobiografijo »Moja mladost«, ki nam s svojo odkrito in iskreno izpovedjo v marsičem razjasni in dopolni pisateljevo podobo zlasti iz njegovih otroških in mladostnih let. Kakor je Pregelj zapisal o sebi: »Oblikovala me je Tolminska...«, bi lahko rekli, da isto velja tudi za pisatelja Bevka.

Kakor Pregelj, je tudi Bevk tej pokrajini in njenim ljudem posvetil več svojih spisov.

Zanima nas pisateljeva pot, ki jo je prehodil kot sin čevljarja iz številne družine, njegova človeška pot, ki je bila leta in leta trnova, preden se je z izredno voljo in vztrajnostjo prikopal do boljšega kruha, pot borca za pravice primorskega ljudstva, dolga leta, ki jih je prebil po ječah, ker mu narodna zavest ni dala miru, da bi se kot slovenski pisatelj v svojih delih ne potegnil za pravice slovenstva na Primorskem. Na prehojeno pot Bevk lahko gleda s ponosom. Kot pisatelj je opravil velikansko delo in peresa še vedno ni odložil. Dosti doživetij in spominov, vsakovrstnih srečanj z življenjem, mnogo tistega, kar ga je prizadelo kot človeka na njegovi človeški poti, bi še rad povedal.

Po končani ljudski šoli naj bi se izučil za trgovino, da bi čimprej prišel do kruha, vendar ga ta poklic, v katerem je doživel prva razočaranja, ni mikal. S 17. letom je šel na pripravnico v Podgori pri Gorici, nato na učiteljsko v Kopru in pozneje v Gorici. Prav ta leta, ki jih je kot dijak preživel na učiteljsku in je z njimi povezano njegovo prvo zanimanje za pisateljevanje in prva ljubezenska spoznanja, nam je živo in resnično opisal v knjigi »Moja mladost« v poglavju Nemirna leta. Po maturi je učiteljeval v Orehku in Novakih pri Cerknem. Prve pesmi je priobčil v Domačem prijatelju, pozornost pa je zbudil s svojo liriko v Domu in svetu. Zaradi sodelovanja pri Domu in svetu ga je leta 1913 doletela kazen — premestitev na drugo službeno mesto; pri preiskavi v uredništvu Doma in sveta so našli tudi njegove rokopise. Leta 1917 je moral k vojakom, konec vojske pa je dočakal na Madžarskem. Bevk se je kot pisatelj že med prvo svetovno vojno boril proti organiziranemu klanju in proti vsem oblikam nasilja in zatiranja, zato je bil že tedaj osebno preganjan in konfiniran.

Po vojski je sprejel ponudbo urednika Izidorja Cankarja, ki ga je vabil k Večernemu listu in Slovencu, a skrb za trpeče brate ga je vlekla nazaj na Primorsko. Leta 1921 se je vrnil v Gorico, kjer je prevzel urejevanje Mladike, hkrati je bil urednik Goriške straže, ravnatelj Narodne knjige in odbornik Goriške Maticе. Leta 1927 se je preselil v Trst, a so ga oblasti kmalu izgnale in se je moral vrniti v Gorico. Kmalu zatem je bil obsojen na dve leti hišnega zapor, bil zaprt in naposled konfiniran na otoku Ventotene v Neapeljskem zalivu. Na posredovanje slovenskega PEN-kluba je bil izpuščen. Tržaški proces je Bevku spet nakopal internacijo za poldrugo leto; ko jo je prestal, je bil leto dni na svobodi, nato pa spet obsojen in je prebil enajst mesecev v goriških zaporih do zloma Italije (1943), ko se je pridružil partizanom in deloval kot zastopnik primorskih Slovencev v vodstvu osvobodilnega gibanja. Leta 1945 se vrne v osvobojeni Trst kot predsednik Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko Primorje in Trst. Na tem mestu je zastavil vse sile za pravično ureditev meja med Jugoslavijo in

Italijo. Ko je bila odločena usoda Trsta, je prišel v Ljubljano, kjer je do upokojitve opravljal funkcijo podpredsednika Prezidija Ljudske skupščine. Tudi v letih po vojni je Bevk pridno pisal in spisal vrsto pripovednih, spominskih in mladinskih spisov.

Bevkova slovstvena žetev je zelo bogata in tudi po snovi zelo pisana, saj obsega 15 knjig Izbranih spisov, ki jih je s pisateljevim sodelovanjem uredil dr. France Koblar, poleg teh pa še posebno izdajo njegovih mladinskih spisov. Mimo teh izdaj je Bevk napisal več knjig potopisov, spominov, član- kov, kritik i.p. Med obema vojnama je napisal veliko knjig za Goriško Matico, hkrati pa zalagal z rokopisi slovstvene časopise in založbe v svobodni domovini. V času od 1922 do 1932 sta skoro vsako leto izšli po dve njegovi knjigi.

Bogato Bevkovo leposlovno delo bi po snovi lahko razdelili v tri skupine: v zgodovinsko fabulistično, meščansko problematično in kmetiško naturalistično (Fr. Koblar). V svojih romanih, povestih in novelah opisuje pisatelj resnično usodo ljudi svojega in preteklega časa, njihov boj za zemljo in obstanek, kakor tudi njihove boje zoper srednjeveške tlačitelje in zoper sodobne zavojavce. Zlasti obsodbi fašizma in zatiranja primorskega ljudstva pod njegovo ero je Bevkovo pero postavilo strahoten spomenik (Zastava v vetru, Kaplan Martin Čedermac, Pot v svobodo, Tonček, Mrak za rešetkami, Črna srajca itd.).

Med pisatelji, ki so oblikovali mohorsko povest, zavzema Bevk pomembno mesto. Za Mohorjevo družbo je napisal več odličnih povesti. Sodeloval je s svojim pravim imenom in z raznimi psevdonimi, pod katerimi se je moral skrivati zlasti v povestih, v katerih je razkrival fašistično nasilje nad slovenskim življenjem v Italiji. Njegove prve pesniške prispevke srečujemo v Slovenskih večernicah (Križ, SV. 69, 1915, Briški motiv SV 69, 1915) in v Koledarju (Kam pa greš, KMD 1924; Dekliške pesmi, KMD 1925; Pesmi zadovoljnosti, KMD 1925; Ko sem prišel, KMD 1926), v mohorskem koledarju je objavil tudi nekaj proznih prispevkov.

Ko je leta 1923 Mohorjeva družba prevzela goriški družinski list Mladiko, je bil dve leti poleg Finžgarja tudi Bevk njen urednik. Vrsta Bevkovih najboljših povesti je izšla pri Mohorjevi družbi. Zanj je napisal pod psevdonomom France Seljak povest Kamnarjev Jurij, ki je izhajala najprej v Mladiki (1930), nato pa izšla kot 38. zvezek Mohorjeve knjižnice (1931). Leta 1931 je izšla njegova večerniška povest Stražni ognji (SV 84. zv.), povest iz turških časov, v kateri nam je opisal ljudi in kraje na vipavsko-idrijskih tleh. Tudi njegova najboljša ljudska povest, Veliki Tomaž, je izhajala najprej v Mladiki kot uvodna povest (1932) in nato izšla v knjigi kot 55. zvezek Mohorjeve knjižnice (1933). V mohorski Mladiki je izhajala tudi njegova povest Huda ura (1934), ki je izšla naslednje leto (1935) kot 74. zvezek Mohorjeve knjižnice. Zadnje pomembnejše Bev-

kovo delo, ki je pred vojno izšlo pri Mohorjevi, je bila večerniška povest Pravica do življenja (SV 92. zv., 1939). Bevk je ostal zvest Mohorjevi družbi tudi v letih po drugi svetovni vojni, bil je več let v njenem odboru in je za Zadružno knjižno izdajo napisal povest Železna kača (1946), pravzaprav ponatis povesti iz leta 1932, v kateri opisuje žalostne posledice gradnje bohinjsko-obsoške železnice v Baški dolini, Novele (1947), v zbirki Leposlovna knjižnica, pa je izšla njegova knjiga Mati (1949). V raznih letnikih Mladike od 1920 do 1939 je izšlo poleg omenjenih daljših tudi več Bevkovih krajših povesti, novel, črtic in legend.

Ob tem naštevanju pisateljevih del ne smemo prezreti njegovega romana Kaplan Martin Cedermac, ki ga je pod psevdonimom izdal v svobodni domovini leta 1938; v romanu popisuje nezlomljivi odpor značajnega in dobrega slovenskega duhovnika v Slovenski Benečiji zoper fašistično preganjanje in cerkveno nepriznavanje ljudskega — slovenskega jezika. Roman je prepričljiva obsodba italijanskega državnega nasilja nad

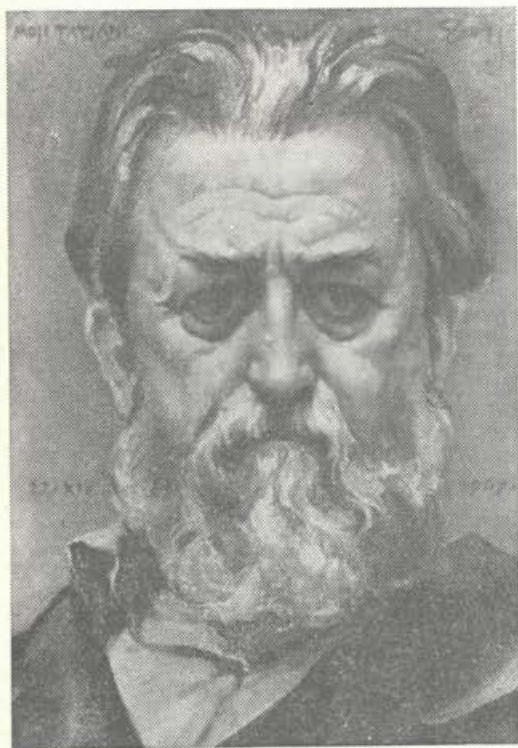
Slovenci ob Nadiži, delo, ki ga uvrščajo med najboljše Bevkove stvaritve in bi moralo biti v knjižnici vsake slovenske družine kot briček spomin na preteklost in kot trajen opomin, kaj pomeni živeti v suženjstvu.

V nekaterih svojih delih je Bevk čudovit pripovedovalec, pisatelj z razgibano in lahko tonno snujočo domišljijo, z velikim čustvenim in razumskim bogastvom, človeško obziren tudi tam, kjer razgalja življenje v vsej njegovi grdobi. S svojim obsežnim delom, z nepregledno panoramo človeških podob in usod, ki jih je ustvaril v romanih in povestih, s svojim živim, iskrenim, neposrednim pripovedovanjem, umetniškim prizadevanjem, poznavanjem življenja in z ljubeznijo do človeka, s svojo toplino in človečanskim gledanjem se je uvrstil med klasike slovenskega leposlovja 20. stoletja.

Želimo mu trdnega zdravja in sproščenega snovanja, da bi nam napisal še vse tisto, kar bi nam rad povedal iz svojih srečanj in doživetij, iz svojega življenja, čeprav vemo, da nam ne more ničesar napisati brez lastne kaplje krvi.

BOŽIDAR JAKAC

(Ob sedemdesetletnici)

Božidar Jakac

Nestor slovenske grafike Božidar Jakac je s svojim delom tudi mohorski knjigi vtisnil pečat. Opremil je več knjig, v vseh letnikih Mladike pa srečujemo leto za letom reprodukcije njegovih slik, ki tako rekoč sproti opozarjajo na njegovo delo in rast. Tudi mohorski Koledar je objavil kopico njegovih slik, zlasti portretov naših vidnih in zaslužnih mož. Za Lesarjevo knjigo Apostoli Gospodovi, ki je izšla v dveh delih (1924/25) in za Turkovo Travnišvo (1924) je napravil opremo, prav tako je prispeval dokumentarne slike h Kocbekovi knjigi Slovensko poslanstvo (1914). Prav ta knjiga je zaradi živega pričevanja dveh odličnih udeležencev slovenskega odposlanstva na znamenitem drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu 1943 eden najbolj prepričljivih dokumentov tega zgodovinskega dogodka. Kakor je Kocbek čudovito opisal pot slovenskih odposlancev na zgodovinsko zasedanje prek sovražnega ozemlja in nevarnih zased, je Jakac z enakim doživetjem to pot zaznamoval s številnimi skicami, risbami, ki so nastale nekatere mimogrede, druge spet v naglici, ki jo je narokovala tvegana pot. Več kakor sto risb v raznih tehnikah, med njimi več celostranskih, in še posebej šest izvirnih prilog, ki so bile zasnovane na poti, a izdelane pozneje, daje tej knjigi izredno vrednost. Z njo smo dejansko dobili doslej najlepši in najizvirnejši dokument zgodovinskega zasedanja AVNOJ v Jajcu. Skoraj ni strani v knjigi, kjer h Kocbekovemu tekstu ne bi govorila tudi Jakčeva slika pokrajine, ljudi, bež-

nih doživetij in razpoloženj; včasih na enem samem obrazu odseva bolečina in trpljenje vsega ljudstva; včasih eno samo drevo priča o vsej strahoti, ki jo je zapustil okupator v požgani vasi. Jakčev delež v tej knjigi je tem dragocenejši, ker je nastajal sproti prav tako kakor Kocbekovi dnevni zapiski, največkrat v izredno težavnih okoliščinah, mimo grede, stoje, med kratkim odmorom na dolgi poti, ko bi se v resnici moral oddahniti, v najbolj nemogočih položajih in razpoloženjih, v temi in na soncu, v svitanju in mesečini, v mrazu in na dežju, sredi pota in v bunkerju, sredi nevarnosti in utrujenosti... in to z najskromnejšimi sredstvi, ki so mu bila na razpolago. Žal, da v številnih zapiskih o slikarjevem jubileju te knjige in njenega ilustrativnega dela ni nihče omenil.

Božidar Jakac se je rodil 16. julija 1899 v Novem mestu, kjer je tudi obiskoval srednjo šolo, jo nadaljeval na realki v Idriji in končal v začetku leta 1918 z vojno maturo. Zatem je šel k vojakom in doživel konec vojne na italijanski fronti. Veselje do risanja in glasbe je že zgodaj zbudilo v njem sanje k umetniškemu poklicu, do katerega pa je moral prehoditi trnovo pot, pot vztrajnega študija in nepretrganega dela. Risati in slikati je začel že v Novem mestu. Po zlomu avstro-ogrske monarhije je postal nanj pozoren novomeški rojak slikar Ivan Vavpotič, ki ga je tudi priporočil, da je bilo nekaj njegovih risb sprejetih na XV. umetniško razstavo v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani 1918. V letih 1919 do 1923 je študiral na umetnostni akademiji v Pragi, kjer se je specializiral za slikarstvo in grafiko. V letih 1921 do 1923 je veliko potoval po Nemčiji in Italiji, kjer si je ogledal pomembna umetniška središča, galerije, umetniške zbirke in muzeje. Leta 1924 se je začasno naselil v Novem mestu in sodeloval kot ilustrator pri raznih listih in revijah, naslednje leto pa je odšel s študentsko stipendijo v Pariz, od koder je odpotoval v Afriko in se za dalj časa ustavljal v Tunisu. Leta 1926 so ga za nekaj mesecev zvabile Firence. Po vrnitvi je postal profesor risanja v Ljubljani, hkrati pa izkoristil vsako priložnost za potovanja, s katerih se je zmerom vračal z novimi doživetji in s kopico novih del v risbi in grafiki, v pastelu in olju. Leta 1928 je bil spet v Tunisu, v letih od 1929 do 1931 v ZDA. O doživetjih v Ameriki je s sodelovanjem Mirana Jarca napisal dve knjigi »Odmevi Rdeče zemlje«, ki ju je bogato opremil z ilustracijami. Amerika ga je znova zvalila 1958—1959.

Leta 1943 je šel v partizane, kjer je ustvaril nešteto skic, risb in grafik. Partizanska leta so mu bila neizčrpen vir ustvarjanja nove motivike. Ko se je vrnil v osvobodeno Ljubljano, se je z vsem vplivom poteval za ustanovitev Akademije upodablajočih umetnosti, postal profesor na njej in njen prvi rektor (1945—1947) in pozneje še dvakrat v letih 1947—1949 ter 1959 do 1961. Jakac je dal pobudo za ustanovitev bienala grafične umetnosti, ki je bil prvič uresničen leta 1955. Več let je bil predsednik Društva

Božidar Jakac: Stara vrba. Gravura v les, 1963

slovenskih likovnih umetnikov, od 1948—1950 predsednik Saveza likovnih umetnika Jugoslavije. Bil je republiški in zvezni poslanec. Za svoje delo je Jakac prejel trikrat Prešernovo nagrado, leta 1967 pa za življenjsko delo tudi nagrado AVNOJ. Slovenska akademija znanosti in umetnosti ga je izvolila za rednega člana, Jugoslovanska akademija v Zagrebu in Srbska v Beogradu sta ga odlikovali z dopisnim članstvom in 1963 je postal častni akademik na Accademia delle Arti del Disegno v Firencah.

Ko se je umetnik pred leti poslovil kot učitelj na akademiji, je šel v pokoj poln načrtov, ki pa mu jih je v veliki meri preprečila prometna nesreča; večletno zdravljenje ga je odtrgalo od dela, ni pa zlomilo njegove volje do življenja in ustvarjanja. Njegovo neutrudljivo življenjsko moč kaže med drugim tudi to, da je v svojem sedemdesetem letu pripravil celo vrsto samostojnih razstav v Jajcu, Novem mestu, Bjelovaru, Slovenjem Gradcu, v Kostanjevici in Ljubljani.

Jakčevo slikarsko in grafično delo je danes skoraj nepregledno. Svojo in slovensko grafično umetnost je predstavljal na nešteti razstavah doma in v inozemstvu. Ustvarjal je v bakrorezu in litografiji, v linorezu, lesorezu in monotipiji, s pastelom, s kredom in s svinčnikom ter z oljnimi barvami. Neizčrpen je v motiviki od pokrajine do knjižne ilustracije, od pretresljivega notranjega doživljanja prek grafike iz partizanskega življenja do kompozicij in tihih razpoloženj, ob

katerih čutiš domačnost, ki se našemu času čedalje bolj odmika in je tudi pri umetniku le še odsev njegove zagledanosti v preteklost. Samo študijska primerjava bi mogla pokazati, s čim vsem je Jakac obogatil našo umetnost, kakšno motiviko je vnesel vanjo, v kakšni obliki in tehniki jo je izpopolnil. Profesor Stele je zapisal, da je »Jakac ena najvidnejših osebnosti našega umetniškega življenja po prvi svetovni vojni.« Uveljavil je slikani portret kot pomembno umetniško izrazilo, kot krajinar je nadaljeval prizadevanja impresionistov in F. Pavlovca, kot ilu-

strator je prekosil dosežke Ivana Vavpotiča. V grafiki pa je položil temelje slovenski grafični šoli, po kateri je vplival na razvoj jugoslovanske grafike sploh. Ob njegovem jubileju je E. Cevc takole označil predvsem Jakčevo ustvarjanje v grafiki: dvignil jo je do čiste in polne likovne in vsebinske pričevalnosti. Če pomislimo, da je danes prav naša grafika segla v vrh svetovne umetnosti in da ji je bil Jakac prvi pobudnik in oče in prizadevni učitelj, potem že to zadošča, da mu priznamo v naši umetnosti enkratno in pomembno pionirsko delo.

MATIJA TOMC

(Ob sedemdesetletnici)

Matija Tomc se je rodil 25. decembra 1899 na Kapljiščih pri Metliki. Po končanem gimnazijskem in bogoslovnem študiju se je posvetil glasbi. Študiral je najprej na Državnem konservatoriju v Ljubljani, nato na Akademiji za glasbo na Dunaju, kjer sta mu bila glavna predmeta orgle in kompozicija. Po odlično opravljenih izpitih je prišel za profesorja glasbe na škofijsko klasično gimnazijo v St. Vidu nad Ljubljano; hkrati je poučeval orgle pri Glasbeni Matici in na Državnem konservatoriju v Ljubljani. Ko se je ob nemški okupaciji gimnazija morala seliti iz St. Vida v Ljubljano, so z begunko vred šli njeni profesorji, med njimi tudi profesor

da bi vsaj ob taki priložnosti, kot je izpolnitev sedemdesetih let, moralo najti kritičnega in pravičnega ocenjevalca, skladatelj sam pa priznanje, kot ga tak ustvarjalec zasluži. Kako čudno topi smo postali do nekaterih naših kulturnih delavcev, do ljudi, ki jim je služba narodu najplemenitejša odlika! Kaj je glasba in glasbeno ustvarjanje drugega kakor eden izmed sestavnih delov narodne kulture. Slehern skladba, naj bo še tako preprosta ali izraz zrele, zelo kvalitetne ustvarjalnosti, vsaka melodija, ki je nekoč pomenila del življenja našega človeka, pa jo je skladatelj spet oživil in rešil prihodnjim rodovom, pomeni kamen v celotni kulturni stavbi našega naroda. Profesorju Tomcu se imamo zahvaliti za vrsto odličnih del skoro na vseh področjih glasbenega ustvarjanja. Po pravici slovi kot eden najbolj priljubljenih slovenskih skladateljev.

Med njegovimi pomembnimi cerkvenimi skladbami — izšle so večinoma kot zbirke — ki jih še danes izvajajo, je omeniti štiri latinske maše, Pet slovenskih maš, deloma z liturgičnim, deloma s prostim besedilom; med njimi je najbolj znana »Stopil bom k oltarju«, ki je še danes zelo iskana; dalje Dve Marijini maši, priredba Riharjeve »Vélike maše«, latinski rekvijem, tri slovenske Maše za rajne, Slovenski božič, kantata »Marija Slovencev Kraljica« (v njej se zvrsti 5 slovenskih Marijinih božjih poti), vokalni oratorij »Odrešeniku sveta«, ki ga je pelo ob Jegličevi biserni maši 2.000 pevcev Pevske zveze na ljubljanskem stadionu. Tu je še dalje vrsta zbirk božičnih, postnih, šmarničnih in drugih pesmi. Pomembno Tomčevo delo so 4 zbirke orgelskih preludijev. Veliko njegovih cerkvenih skladb je raztresenih po različnih zbirkah cerkvenih pesmi, precej tudi v Cerkvem glasbeniku.

Na področju instrumentalne glasbe je napisal več skladb za orgle, klavir, godalni kvartet, violino in klavir, violo in klavir, klarinet in klavir, godalni orkester in več skladb za simfonični orkester, med katerimi sta znani zlasti suita koroških plesov »Nizki rej« in variacije na pesem »Od kneza Marka«. Na

Matija Tomc

Tomc. Po njeni ukinitvi leta 1945 je leto dni poučeval glasbo na Državni klasični gimnaziji v Ljubljani. Leta 1946 je zaradi pomanjkanja duhovnikov šel na faro v Domžale, kjer je bil najprej dve leti kaplan, po smrti župnika Franca Bernika pa je 1948 postal župnik in je na tem mestu še danes, zraven pa pridno komponira.

Tomčevo skladateljsko delo je tako obsežno, na področju cerkvene glasbe nič manj bogato kakor na področju svetne in narodne,

področju vokalne glasbe — mimo cerkvenih skladb — je profesor Tomc znan še posebno kot prireditelj široko zasnovanih in oblikovanih ljudskih pesmi, ki jih je povečini prvi izvajal nekdanji Akademski pevski zbor pod vodstvom Franceta Marolta. Med njegovimi skladbami narodnih pesmi so znane zlasti Pegam in Lambergar, Marija in mlinar, Lepa Vida, Furmanska, Od žeganega britofa, Svatovske in Kresne pesmi, Belokranjsko kolo, Zeleni Jurij, Hajduk Velja, Kralj Matjaž in druge. Skladatelj Tomc nam je rešil in oživil zlasti mnogo lepih starih belokranjskih pesmi. Z glasbeno spremljavo je opremil dokumentarni film »Pomlad v Beli krajini«.

Med izvirnimi zborovskimi stvaritvami so pomembne: Vlahi, Ponočna potnica, Rošlin in Verjanko, Pomladanska romanca. Med njegova pomembna kompozicijska dela se uvrščata celovečerni kantati »Križev pot« za soliste, zbor, orkester in orgle ter »Stara pravda« (na Aškerčev tekst) za soliste, zbor in recitatorja. Znane so zbirke njegovih narodnih pesmi »Igraj kolce« (belokranjske pesmi, 1948), »Pridi Gorenj'c — vabi Dolenj'c« (1952), zbirka koroških samospevov s klavirjem »Gremo v Korotan«. Ta zbirka je izšla ponatisnjena celo v ruščini v Moskvi 1963. Dalje je tu še suita dolenjskih ženitovanjskih pesmi z naslovom »Dolenjsko ženitovanje«. Slovenskemu oktetu je posvečena zbirka »Slovenske narodne pesmi«, ki je izšla leta 1954.

Kot dolgoletni profesor petja in glasbe je Tomc dobro vedel, kaj v šoli najbolj potrebujejo za dober pevski in glasbeni pouk. Zato sta že pred vojno skupno s prof. Kramolcem spisala Pevsko vadnico za nižje razrede srednjih šol, ki je doživela več izdaj, po vojni pa z Gröbmingom in Kramolcem tudi Pevsko vadnico, ki je izšla v štirih natisih.

Veliko strokovnega znanja, skrbnega dela, izkušenj in kritičnega pregleda je vložil profesor Tomc v tri knjige Slovenske pesma-

rice, ki jih je pripravil s prof. Kramolcem — pri zadnji ima tudi pomemben delež dr. Kumrova — in so vse tri izšle kot redne knjige Mohorjeve družbe. V teh treh knjigah smo dobili doslej najbolj zaokroženo podobo slovenske narodne in umetne pesmi, zajete po pokrajinah, odličen pregled slovenske zborovske pesmi, pravi zbornik našega pevskega bogastva. Zelja avtorjev in vseh, ki so kakorkoli sodelovali pri izdaji tega pomembnega dela, je bila, naj bi Slovenska pesmarica pomagala oživetiti pri nas zborovsko petje, ki je bilo nekoč tako razširjeno in v taki veljavi, zadnja leta pa močno upadlo. Naj bi budila ljubezen do naše pesmi, ki jo čedalje bolj izpodriva plehka uvožena in domača popevka. Koliko zahvalnih pisem so dobili sodelavci in Mohorjeva družba za ta plemeniti dar zlasti od naših pevskih društev med izseljenci, ki jim narodna pesem pomeni največkrat še edino vez z domovino, edini spomin na dom, na svojce, na mladost, zakaj — »peli so jih mati moja«. Zalostno je namreč, kako je naša pesem utihnila na vasi, po domovih, kjer se je včasih toliko pelo, na javnih prireditvah, šolskih in podobnih izletih. Spomnimo se, kako so v predvojnih letih v polnih dvoranah tekmovali naši pevski zbori in nam pokazali in tako rekoč na vsakem koncertu na novo odkrivali bogastvo naše narodne in umetne pesmi.

Skladatelju Tomcu, ki ob vsem svojem dušnopastirskem delu, ki ga opravlja z veliko vnemo, še vedno pridno komponira, ob njegovi sedemdesetletnici želimo še prav posebno to, kar si je ves čas dela za Slovensko pesmarico želel: da bi po njej segli vsi, ki jim je potrebna. Potrebna pa je otrokom in odraslim, saj je pesem prav tako kakor glasba dragocen dar za prebujanje najglobljih človeških čustev. Predvsem pa naj bi ob Slovenski pesmarici oživel našo zborovsko petje, ki je bilo in bi moralo biti še danes ena osnovnih, pristnih manifestacij našega duhovnega bogastva.

ANTON JANEŽIČ

(Ob stoletnici njegove smrti)

Človeku, ki danes stopi na slovenska tla na Koroškem, se po vsej pravici milo stori ob misli, kako živo je povezana ta pokrajina s slovensko kulturo in usodo mnogih njenih mož. Še pred sto leti je bilo tu središče slovenskega kulturnega življenja. Koroška je domovina velikih narodnih prebuditeljev, kot so bili Ahacelj, Majar, Einspieler in drugi. Koroška nam je dala med mnogimi drugimi tudi enega največjih in najuspešnejših slovstvenih organizatorjev — Antona Janežiča, ki je umrl pred 100 leti star šele štirideset let.

Ko je izšla lani Slodnjakova Zgodovina slovenskega slovstva — pobudo zanjo je dal prvi ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu,

dr. Jožko Tischler in jo je Slodnjak tudi napisal za pouk naše slovstvene zgodovine na tej gimnaziji, je knjigo posvetil Antonu Janežiču: Spominu celovškega profesorja slovenskega jezika in pisatelja prve slovenske slovstvene zgodovine Antona Janežiča (1828—1869) posvečata to knjigo avtor in založba.

Kdo drug kakor slovstveni zgodovinar more pravičneje oceniti velikansko delo, ki ga je opravil Janežič v tako kratkem času. V letih nasilno usahle slovenske »pomladi narodov« je bil Janežič tisti, ki je tiho in vztrajno uresničeval pravice našega jezika v šoli, zunaj šole pa vodil organizacijo slovstvenega in založniškega dela. Anton Slodnjak ga označuje kot najuspešnejšega slovstvenega orga-

nizatorja in premarljivega avtorja beril, antologij, slovnici in slovarjev za šolski ter zasebni pouk slovenščine. S svojimi slovnici in berili pa je Janežič — tako je ocenil njegovo delo njegov rojak, slovstveni zgodovinar Ivan Grafenauer — položil temelje uspešnemu pouku slovenskega jezika in slovstva v srednjih šolah, posredno tudi na ljudskih šolah, ter zdravemu razvoju slovenskega jezika sploh. Delo, ki ga je opravil kot književni organizator, pa je naravnost izredno veliko. Vodil je novo slovensko slovstvo, ki mu je razširil obzorje na razne panoge, posebej na pripovedništvo, na poti iz otroške dobe do mladeniške čistosti (SBL I, 380).

Antonu Janežiču je tekla zibel v Lešah, majhni vasi župnije sv. Jakob v Rožu na Koroškem. Tu se je rodil 19. decembra 1828. Pokrajina je tod še danes skoraj nespremenjena s sadnimi vrtovi, skrbno obdelanimi njivami in z zelenimi senožetmi, le da je na vse strani lepo povezana z dobrimi cestami.

Po pripravi v šentjakobski začetni šoli je stopil 1838 v celovško normalko in dovršil v letih 1840-48 gimnazijo in licej. Ko se je 1848 uvedla slovenščina kot učni predmet v srednje šole, se je javil za učitelja slovenščine na gimnaziji v Celovcu; postal je začasni gimnazijski učitelj, a brez plače. Ustanovil je hkrati tudi slovenski učni tečaj za uradnike in pravnike in si nekaj let služil kruh tudi s prevajanjem deželnih zakonov in uradnih razglasov. Ker mu je bila brez vseučiliških študijev pot do gimnazijske profesure zaprta, je šel v poletnem semestru 1851 na dunajsko vseučilišče, kjer je bil predvsem učenec Miklošičev. Nato je študiral privatno in se pripravljal za učitelja slovenščine in nemščine na celovški realki. L. 1854 je napravil usposobljenostni izpit za slovenščino kot glavni predmet, naslednje leto pa tudi za nemščino. Medtem je bil postal že 1853 suplent za slovenščino, nemščino, zgodovino in zemljepisje na celovški realki, po opravljenem izpitu pa je bil imenovan za pravega realnega učitelja. Razen na realki je ves čas učil slovenščino tudi na gimnaziji. Že delo v šoli je terjalo od njega veliko moči, v svojem tako imenovanem prostem času, ki bi ga moral porabiti za počitek in osebno razvedrilo, pa je opravljal še pravo garaško delo: predaval, dopisoval, zbiral sodelavce za liste, ki jim je bil urednik, vodil organizacijo slovstvenega in založniškega dela, sam veliko pisal, vneto pomagal pri rojstvu Mohorjeve družbe, ki ji je bil od ustanovitve pa do prezgodnje smrti tajnik. Vse to delo ga je tako izčrpavalo, da se ga je lotila jetika in je slabil bolj in bolj. 1866 je opustil poučevanje slovenščine na gimnaziji in v šolskem letu 1868/69 je moral na bolezenski dopust, s katerega se ni več vrnil. Umrli je 18. septembra 1869 v Celovcu.

Janežič se svojega dela ni lotil nepriznani. Od doma je šel v svet z ljubeznijo do slovenskega jezika in slovenske knjige, v šentjakobski šoli je v Ožbaltu Wuzelli našel zgled zavednega učitelja, v rojaku M. Ahac-

lju-Kobentarju pa prav tako zgled velikega narodnega prebuditelja, v Celovcu samem se je že čutil tudi Slomškov vpliv. Na mladega Janežiča je imel velik vpliv Jarnikov učenec in prijatelj Matija Majar, ki je prišel 1843 kot kaplan v Celovec in začel zbirati okrog sebe dijake in bogoslovce, jih vaditi v slovenskem petju in jim posojati slovenske knjige.

Velikansko truda je Janežič položil v pisanje učnih knjig, ki jih Slovenci takrat nismo imeli. Prof. Solar pravi o njem takole: »Tako se je še čisto mlad in brez prave priprave, a z veliko ljubeznijo in vnemo lotil spisovanja prepotrebni knjig, najprej slovarja, nato slovnice in beril. Če je tako delo težko celo za strokovno dobro pripravljene delavca, si lahko mislimo, da je bilo za nešolanega mladega začetnika še veliko težje. Še prav posebno pa je bilo tako delo težko tedaj, ko se je Janežič dela poprijel, zakaj slovenščina je bila takrat resnično sredi najhujšega vrenja, bila je kakor vročičen bolnik.« (KMD 1953, 107).

Janežič, čeprav mlad, neizkušen, a za delo silno vnet, je naposled le uspel najprej s slovarjem (nemško-slovenski 1850 in slovensko-nemški 1851), nato s Slovensko slovnico s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagolskim berilom za Slovence, nato pa še s Cvetjem iz domačih in tujih logov, s katerim je hotel dati predvsem dijaštvu v roke dela domačih in svetovnih klasikov. Janežič je pozneje marsikaj še izboljšal, tako novo izdajo nemško-slovenskega dela slovarja (1867), ki je v poznejši Bartelovi predelavi doživel še tri izdaje (1889, 1905 in 1921) in je bil dober svetovalec zlasti v slovenskem delu prav do novega Tomšičevega slovarja. Tudi njegova Slovenska slovnica iz leta 1854 je bila velikega pomena za slovenski pouk in razvoj slovniciarstva med Slovenci. Sam je pozneje pripravil še tri izdaje, ki so vse izšle pri Mohorjevi in so bile še po njegovi smrti močna opora Sketovim in Breznikovim slovnici. Kako pomembna je bila kot dopolnilo slovnici in slovarju njegova zbirka Cvetje iz domačih in tujih logov, potrjuje to, da je zbirko s istim naslovom pred vojno obnovila Mohorjeva družba in izdala v njej lepo število del domačih in svetovnih klasikov.

Marljivi Janežič je bil neugnano delaven tudi v izdajanju slovstvenih listov od Slovenske bčele do Slovenskega glasnika, s katerim je hotel dati slovenskemu izobraženstvu prvo domače leposlovno berilo. Ob Slovenskem glasniku je Janežič združil mlade in nadarjene vajeve Jenka, Erjavca, Tuška, Zarnika in Brila, predvsem pa vse tri dolenske velikane: Levstika, Stritarja in Jurčiča. Mnoge od teh je pritegnil tudi k sodelovanju pri Mohorjevi družbi. Tako ima mohorska povest svoje začetke v nekaterih naših najboljših delih tedanjega časa, zlasti v Jurčičevih in Erjavčevih.

Skoraj nemogoče je oceniti Janežičevo delo, ki ga je opravil za Mohorjevo družbo. Brezplačno je opravljal književno delo naj-

prej pri Društvu sv. Mohorja (kot se je prvotno imenovalo) in potem pri Družbi do zadnjega leta pred svojo smrtjo, ko je moral zaradi boleznih delo opustiti. Družbi je pridobil dobre sodelavce, sam pa je skrbno uredil vse knjige, zlasti Koledar (skrajza »Koledarček«) in večernice, ki so jih začeli izdajati leta 1860. K sodelovanju je znal pritegniti duhovnike in laike iz vseh slovenskih pokrajin: Koroške, Kranjske, Stajerske in Primorske, pesnike in pisatelje, zdravnike, pravnike, naravoslovce, zgodovinarje, bogoslovne pisatelje, gospodarske strokovnjake. Da bi jih spodbudil k sodelovanju, je razpisoval v Družbinem imenu nagrade za najboljša dela. Iz njegovih vabil in dopisov, objavljenih v Slovenski bčeli in v Slovenskem glasniku je razvidno, s kakšno vnemo in ljubeznijo se je zavzemal za Mohorjevo družbo, za dobre knjige v želji: »da bi vsi Slovenci radi in pogosto brali — brali dobre in koristne bukve.« In spet ob oznanilu ustanovitve Društva sv. Mohorja: »Dober in zlahten je sad, ki ga društva donašajo s tem, da dobre knjige med ljudi razširjajo.« Preko Mohorjeve družbe in Slovenskega glasnika je Anton Janežič doma uresničil ves tisti program, ki ga je bil glede leposlovja razvil Levstik v svojem znamenitem Popotovanju od Litije do Čateža. Iz teh pobud je rasla mohorska povest ne le pri Jurčiču, marveč pri vseh tedanjih pisateljih, ki so zajemali snov in motive iz narodnega izročila in resničnega življenja.

Prezgodnja Janežičeva smrt je bila velika izguba za Mohorjevo družbo. Novice so ob njegovi smrti pisale: »Kakor da je slutil, da ga smrt pograbi v najboljših letih, delal je za narod svoj brez vsega hrupa neutrudljivo kakor marljiva čebelica do zadnjega vzdihljaja ter sejal dobro seme, katerega popolni

sad dozori v prihodnosti (N 1869, 308). »Po njem zaluje žena in dvoje otrok... pa joka se po pravici vsa Slovenija,« je zapisal o rajnem Anton Umek, odgovorni urednik Janežičevega Besednika.

Mohorjeva se je oddolžila Janežiču z Janežičevo ustanovo, v letu 1870 pa so izšle Janežičeve večernice z obširnimi življenjepisi Lamberta Ferčnika. Anton Umek mu je po svetil pesem, v kateri slavi zasluge pokojnega in jo zaključuje z verzi:

Ziviš na veke — in slaviti mora
te Slave matere najzadnji sin,
kot Družba bode svetega Mohorja
slavila brez nehanja tvoj spomin.«

Dve leti po smrti so mu postavili nagrobnik, 13. avgusta 1876 pa so na njegovi rojstni hiši v Lešah v Rožni dolini odkrili spominsko ploščo. Slavnostni govor je imel Andrej Einspieler, ki je med drugim dejal: »Bili so za nas Slovence žalostni časi: šole so bile vse nemške, bukve vse nemške, kanclije vse nemške, pesmi vse nemške, učeni gospodje — rojeni od slovenskih mater — so se potujčili in postali Nemci, še celo slovenski kmetje so vlekli na nemško kopito... Huda je bila za Slovence tudi po kanclijah; tam je šlo za pravico, denar in čast, za ječo in kazen, ja, šlo je celo za kri in življenje in vse v tujem, nerazumljivem jeziku! Vse to se je na bolj obrnilo... in ravno rajni Anton je k temu veliko pripomagal« (Slovenski Prijatelj 1876, 330—335). Poročevalec v Besedniku pa je zapisal: »Cvet slovenskih rodoljubov bil je 13. avgusta zbran v Lešah in zastopani so bili pri slovesnosti Slovenci vseh dežel« (1876, 128).

JURIJU TRUNKU OB NJEGOVI STOLETNICI

Ko je pred dvajsetimi leti izdala Mohorjeva družba Spomine Jurija Trunka, je njegov avtor ob zaključku rokopisa — ob novem letu 1948 — zapisal: »Dosegel sem precej visoka leta. Stojim na skrajni meji človeškega življenja. Skoro bo prešlo in končano...« Ta najbolj znani koroški izseljenski duhovnik ob teh besedah prav gotovo ni pomislil, da ga »na skrajni meji človeškega življenja« čaka še več kot dvajset let. Dne 1. septembra letos (1969) je dopolnil 99 let in želimo mu, da bi dočakal stoletnico svojega življenja.

*N'mav čriez izaro, n'mav čriez gmajnico,
kjer je dragi dom z mojo zibeljo...*

Dro. To so Bače na Koroškem, moj rojstni kraj. Moja mamica je kot mlada deklica prva pela to zdaj svetovno znano pesem, ki jo je zložil in uglasbil Bačan župnik Franc Treiber in je postala narodna. — Tako začenja

Trunk svoje spomine, ki jih je napisal v San Franciscu v Kaliforniji, kjer še zdaj živi in pomaga župniku Vitalu Vodušku na slovenski fari v tem mestu.

Pri Zavrniku se je reklo hiši, kjer se je Trunk rodil 1. septembra 1870 kot peti otrok v pristni koroški družini. Krščen je bil na Zilji, v šolo je hodil v Loče, četrti razred je končal v Beljaku, prav tako tri razrede gimnazije, od 4. razreda gimnazije je bil v Celovcu, v malem semenišču. Kot sedmošolec se je leta 1890 udeležil prvega shoda slovenskih abiturientov v Ljubljani, na katerega so bili povabljeni tudi hrvaški abiturienti. Po maturi 1891 je stopil v celovško bogoslovje, bil 19. julija 1895 posvečen in 28. julija istega leta pel novo mašo v Bačah. »Svečenik sem postal in svečenik sem ostal,« je pozneje večkrat izjavil in tudi v spominih to zapisal.

Sredi avgusta je nastopil službo v Vetrinju pri Celovcu, kjer je imel že prvi teden političen spopad, ki so se potem vrstili vsa leta

njegovega službovanja na Koroškem. Zaradi narodne zavednosti je bil zmerom tarča prenapetežev. Iz Vetrinja je bil premeščen v Smohor, od tu nazaj v Vetrinje, nato v Spodnji Dravograd. Ker je bil že od bogoslovskih let dalje rahlega zdravja, je odšel za nekaj časa v zdravilišče v Brixen na Tirolskem. Dne 1. nov. 1896 je bil nastavljen za upravitelja v Kazazah, majhni samotni župniji v Podjunki dolini. V Kazazah je ustanovil posojilnico in žitno zadrugo in pomagal pri posojilnici v Sinči vasi. Naslednje leto je kot dušni pastir pomagal nekaj časa na Višarjah in se nato vrnil za kaplana v Smihel pri Pliberku. Avgusta 1898 je prišel zopet v Kazaze, kjer je postal župnik in dve leti počeval tudi v šoli. Tu je ostal do septembra 1904, ko je postal mestni župnik pri Sv. Križu v predmestju Beljaka. Ko je Trunk prišel v Beljak, je mesto štelo okoli 18.000 prebivalcev. In narodnostne razmere v mestu? Trunk jih v Spominih takole označi: »Slovensko mesto nikakor ni bilo, niti ne čisto nemško, ampak na zunaj vse le nemško. Po narodnosti bi bilo pet do šest tisoč Slovencev v mestu. Pri ljudskem štetju leta 1910 nas je bilo Slovencev le nekaj nad — trideset, pa so vsakega posebej tirali pred komisijo in nam zapretili z ričetom, ker smo goljufivo navedli! Rubrika »občevalni jezik« je satanska poteza!«

V teh letih je Trunk tudi veliko potoval; najprej v Egipt in Sveto deželo (1906), spomladi 1909 se je odpravil prvič v Ameriko, ki je napravila nanj velik vtis, se po štirih mesecih vrnil in se oktobra istega leta spet napotil in se vrnil konec aprila 1910. V maju naslednjega leta se je tretjič odpravil v Ameriko; tokrat je videl dober kos Kanade. Na teh potovanjih se mu je nabralo toliko vtisov, da jih je hotel popisati v knjigi. Da bi zbral čim več podatkov o slovenskih naselbinah, je odšel septembra 1911 četrtič v Ameriko in ostal tam dober mesec.

Med prvo svetovno vojno, ki jo je prebil kot župnik romarske cerkve Sv. Križa v Beljaku, se je Trunku godilo podobno kakor pisatelju Mešku: nenehno preganjanje, preiskave, zasliševanja in ječa. To je bil čas, o katerem piše v Spominih, ko je »ovaduhov v hlačah in krilih mrgolelo okrog nas kakor čebel okrog matice, kadar je roj« (str. 71). Dolžili so ga, da je imel v grobnici pod cerkvijo speljan »telefon, ki je noč in dan delal... in menda tudi podzemeljski rov tja do Zilje k svojemu vrednemu izdajalcu Mešku, ki ga je podaljšal tja do laške meje.« Vojaški oddelek je z dvojnimi kordonom obdal cerkev, župnika Trunka so stražili štirje orožniki in naredili preiskavo. V grobnici pod cerkvijo niso našli drugega kot mrtvaške glave in kosti, potem so telefon iskali v tabernaklju in med orglami, a ga tudi tam niso našli. Vohljači vseh časov imajo enako velike oči. Sredi marca 1916 so ga zaprli v isto ječo kakor Meška, ne da bi vedela drug za drugega. Naslednji mesec so ga poslali v »konfinacijo« na Jezersko, kjer naj bi opravljal službo duhovnega pomočnika. S tem je

bilo Trunkovega »dvanajstletnega župnikovanja pri Sv. Križu konec, bržkone tudi konec župnikovanja zadnjega slovenskega župnika na tej božji poti, kamor je prihajalo in morda še prihaja 90 odstotkov Slovencev« (str. 106).

Na Jezerskem je ostal Trunk od 12. aprila 1916, 1. januarja 1917 pa je bil imenovan za župnika v Borovljah. Dobil je namreč namig, naj se pri razpisu poteguje za to faro. V Borovljah, kjer »nisem bil nikoli z dušo«, je bil spet v veliko spotiko nemškutarjem. Tu je dočkal konec vojne in vse burne dogodke po njej, vse boje za Koroško in nesrečni plebiscit. Bil je član naše delegacije v Parizu, kjer pa je bilo o usodi Koroške že vse naprej odločeno. Dnevi po plebiscitu 10. oktobra 1920 »so bili dnevi obupnega joka in ihtenja, da je segalo do neba, dnevi tarnanja, bridkosti in strahu, kakor ga zgodovina evropskih narodov od turških vpadov sem še ni zabeležila...« Žalostna obletnica koroškega plebiscita — petdeset let bo minilo — tako bridko sovпада v Trunkovo stoletnico.

Po plebiscitu se je Trunk moral umakniti iz Beljaka in se zateči na svoj dom v Bače, kjer pa je kmalu dobil odlok, da je spoden iz občine. Ker je uvidel, da mu je vsako delo v domovini onemogočeno, se je s težkim srcem odzval vabilu, naj pride v Ameriko. Dne 20. julija 1921 je odšel na pot, v upanju, da »le za nekaj let morda«. To upanje se mu tudi po drugi svetovni vojni ni izpolnilo. V spominih je zapisal: »V Ameriko sem prišel kot naseljenec, vendar z mislijo, da se utesnejo razmere spremeniti, pa se vrnem. Kmalu vidim, da bo na Koroškem ostalo, kakor je nastalo, in je...« Zlasti se je upiral temu, da bi se Koroški Slovenci vključili v nemško krščansko socialno stranko, kot so to hoteli njegovi predstojniki. Trunk je zagovarjal načelo, da se morajo Slovenci samostojno politično organizirati, sami sebe zastopati, sami zahtevati svoje pravice ter pričeti s političnim delom. Celovec naj tudi v bodoče ostane središče. Poživiti je treba vse slovenske prosvetne organizacije, zajeti je treba vse slovenske zadruge in ustanoviti gospodarsko centralo v Celovcu. Toda Trunk se je moral umakniti s Koroške. Ko je prišel v Ameriko, ga je bolela misel, da jé brez domovine. V Spominih piše: »Zdaj sem čisto sam na nepregledni severodakotski preriji. Le cerkva in Bog v njej sta mi soseda. Srečen in zadovoljen sem, a vendar — brez domovine.« Tri leta (1921—1924) je prebil v Fuldi blizu Berwicke, North Dakota, potem se je preselil na slovensko župnijo v Leadville, Colorado, in ostal tam 22 let, do 1. septembra 1946, ko se je preselil v mesto San Francisco v sončni Kaliforniji, kjer ob najljubši pesmi »N'mav čriez izaro, n'mav čriez gmajnico« premišljuje žalostno usodo svoje domovine Koroške.

Jurij Trunk se je zgodaj lotil pisanja. Za koroški list »Mir« je pisal podlistke. Za Mohorjevo družbo je napisal zbirko koristnih nauk za vsakdanje življenje, ki je izšla z

naslovom »Bodi svoje sreče kovač.« (Celovec 1904), molitvenik »Premišljevanje ob Rešnjem Telesu«, potopisne črtice iz Svete dežele, ki so izšle 1911 pod naslovom »Na Jutrovem«. Kot 18. zvezek Leposlovne knjižnice so izšli pri Mohorjevi družbi v Celju leta 1950 Trunkovi Spomini, ki so zanimiv prispevek k podobi življenja in boja Koroških Slovencev v prvi četrtini 20. stoletja; Bogo Grafenauer jih je z obširnimi uvodom zgodovinsko dopolnil. Nekaj prispevkov je objavil Trunk tudi v mohorskem koledarju in večernicah ter v Mladiki. O vtisih s svojega prvega potovanja po Ameriki je spisal v nemščini knjigo »Quer durch Amerika«. Leta 1912 je začelo izhajati v mesečnih zvezkih delo »Amerika in Amerikanci«, najbolj znano Trunkovo delo, ki so mu dale posebno vrednost še odlične Vavpotičeve ilustracije. Za slovenske časopise v Ameriki je pisal

članke, razprave, opise, potopise, vtise, dogodke. Za list »Amerikanski Slovenec« je do 1. septembra 1946 urejeval prispevke pod vzglavjem »Pisano polje«, dokler list v dotedanji obliki ni leta 1946 nehal izhajati. V okviru »Amerikanskega Slovenca« je izhajal tudi mesečnik »Novi svet«. Pri njem je sodeloval Trunk z uvodnimi članki. Bil pa je tudi sodelavec slovenskega dnevnika »Ameriška domovina«, ki izhaja med izseljenci že 67. leto.

Dasi je bil Trunk odtrgan od domovine in je dobil ameriško državljanstvo, je tudi v Ameriki poudarjal: »Moja narodna zavest more biti le slovenska.« Ostal je zvest slovenstvu in duhovniškemu poklicu: »Slovenec sem, Slovenec ostanem. Svečenik sem postal in svečenik ostal.« Plemenitemu človeku želimo zdravja, da bi srečno dočakal stoletnico svojega življenja, čeprav daleč od ljubljene Koroške.

DR. METOD TURNŠEK

(Ob šestdesetletnici)

Med letošnjimi jubilanti, ki jih mohorski koledar ne more prezreti, je tudi duhovnik in pisatelj dr. Metod Turnšek. 21. februarja 1969 je obhajal šestdesetletnico svojega življenja. Slovstveni zgodovinar dr. Slodnjak ga je označil za Panonca, ker je po rodu iz

Panonije, čeprav šele na njenem robu, namreč za Ptujem na levem bregu Drave. Njegova rojstna vas je Búdina, prva vas od Ptujja v smeri proti Ormožu, Središču oziroma proti Varaždinu in Zagrebu. Po opravljeni osnovni šoli je šel v cisterijanski zavod v Stični (1922), tam študiral, izpite pa hodil opravljat na državno klasično gimnazijo v Ljubljani. Po maturi (1930) se je vpisal na ljubljansko teološko fakulteto in diplomiral na njej leta 1935, sedem let pozneje pa je bil promoviran za doktorja bogoslovnih ved.

Turnšek se je kmalu lotil pisanja. Najprej je bil urednik revije »Kraljestvo božje«, ki jo je prevzel za univ. profesorjem dr. Grivcem, in urednik liturgične revije »Božji vrelc«, ki jo je sam ustanovil. V založbi te revije je izdajal liturgično knjižnico, ki ji je prvi zvezek tudi sam napisal: »Leto božjih skrivnosti« — Oris liturgičnega leta po misalu. Delo je izšlo leta 1938. Ob tem delu se mu je sprožila misel na izdajo slovenskega misala, ki se ga je pozneje na pobudo ljubljanskega škofijskega ordinariata tudi lotil in je izšel leta 1944. Vzporedno s tem delom je Turnšek že pripravljal izdajo slovenskih verskih običajev z naslovom »Pod vernim krovom«. Dve knjigi sta izšli med vojno pri Mohorjevi družbi v Ljubljani, dve pa po vojni v Gorici. To Turnškovo delo je še danes pomembno tako v verskem kakor narodnem in kulturnem pogledu: v verskem zato, ker nam verske običaje podaja in razlaga v njihovem zgodovinskem nastanku, razvoju in spremembah v naš čas, ali vsaj v spominu, ki se je ohranil nanje do naših dni. Mnogo teh navad bi že davno izginilo, če jih krščanstvo ne bi spoštovalo, mnoge od njih tudi sprejelo in jim dalo globlji smisel, krščansko vsebino in pomen. Mnoge je krščanstvo re-

Dr. Metod Turnšek

šilo s tem, da jih je očistilo poganskih primesi in jih pravilno usmerjalo v življenje s Cerkvijo ter jih tako osvežilo in ohranjalo. V narodnem pogledu pa so vsa ta praznovanja, obredi, navade in običaji pomembni predvsem zato, ker nam zgovorno dokazujejo, da so značilni za vse ozemlje, na katerem so živeli in še živijo Slovenci in torej pričajo, da so tudi obrobne pokrajine, ki so danes zunaj naših državnih meja, ohranile skozi stoletja enake navade kakor središče slovenskega ozemlja. Iz vsega zbranega gradiva, ki ga je deloma zbral avtor sam, še več so mu ga posredovali številni sotrudniki z vseh delov slovenske zemlje, je očitno, da se na vsem nekdanjem slovenskem ozemlju od Slovenske Benečije in Zilje pa tja do Porabja in Prekmurja, doli do Bele krajine in Istre skorajda pri vseh običajih kažejo iste ali podobne vrvine in oblike. Bogastvo teh pričevanj, teh kulturnih, ljudskih, zgodovinskih dokazov bi bilo treba s temeljitimi študijami izčrpati do vseh podrobnosti. Koliko je še neraziskanega, nezapisanega, koliko čudovitih mozaikov naše duhovne in kulturne podobe še neizkopanih! Turnškovo delo na tem področju zasluži vso pozornost in pohvalo. Naj bi bilo pobuda za nadaljnja raziskovanja in dopolnitve dosedanjih dognanj.

Dr. Turnšek je sodeloval tudi pri Družinskem molitveniku, ki ga je izdala Mohorjeva družba leta 1937.

Dolgo je sodeloval v Trstu kot profesor za slovenščino in zgodovino na slovenski srednji šoli, leta 1956 pa se je naselil na Rebrci na Koroškem, kjer opravlja dušnopastirsko službo še danes, zraven pa pridno piše. Več let je poučeval slovenščino in zgodovino na

kmetijski šoli v Tinjah, sodeloval je pri celovškem radiu zlasti s kulturnimi in narodopisnimi oddajami predvsem v okviru oddaj »Na dom obujaš mi spomin«. V Celovcu je uredil in izdal nekaj religioznih zbornikov, kot prevajalec liturgičnih besedil pa je opravil veliko delo z izdajo Rimskega misala (Celovec 1960).

Na Koroškem so izšla tudi njegova leposlovna dela, med drugim drama »Kralj Samo in naš prvi vek« (1959), dramski scenarij v čast sv. Cirilu in Metodu z naslovom »Zvezdi našega neba« (1966), lani (1968) pa je izdal dramsko delo »Krst karantanskih knezov«. Na Koroškem sta izšli še dve naslednji njegovi deli: zgodovinska višarska povest »Božja planina« in zgodovinski roman z Rebrce »Stoji na Rebri grad«. Prav na področju odkrivanja naše slavne preteklosti na koroških tleh opravlja dr. Turnšek pomembno narodno delo, saj nam odkriva vsem, zlasti Slovincem na Koroškem, tiste strani naše zgodovine, na katere smo upravičeno ponosni in ob katerih naj bi se krepila narodna zavest naših bratov onkraj meje. V ljubljanski »Družini« je objavil dve slovstveni stvaritvi, obe povezani s Koroško, najprej medvojni roman »Med brati«, zatem pa povest »Na Višarjah zvoni«. Povest je posvetil svojim primorskim znancem in prijateljem. V zadnjih letih je izdal tudi dve bogoslovni knjigi »Krst v prvi Cerkvi« in »S krstom v Kristusovo Cerkev«.

Delovnemu jubilarantu želimo trdnega zdravlja, da bi izpod njegovega peresa dobili še kakšno delo iz naše slavne preteklosti, ki naj bi bilo zlasti našim rojakom zunaj domovine v ponos in spodbudo.

ENGELBERTU BESEDNJAKU V SPOMIN

Mohorske knjige so bile lani že razposlane, ko smo zvedeli, da je 21. decembra 1968 umrl na svojem domu v Trstu dr. Engelbert Besednjak, ena najuglednejših političnih osebnosti, kar so jih kdaj imeli primorski Slovenci. Bil je velik prijatelj Mohorjeve družbe in vsako leto je z velikim zanimanjem vpraševal, kakšne bodo mohorjevke, kaj bodo novega prinesle, kakšen bo Koleдар, kaj bo še izšlo poleg rednega letnega daru.

Od leta 1920 dalje do smrti je bila s tem velikim človekom tesno povezana zgodovina zamejskih Slovencev. V najhujših časih primorskih Slovencev je z nepodkupljivo zvestobo in neverjetnim pogumom branil pravice svojega naroda ne samo po primorskih mestih, trgih in vaseh, marveč tudi na klopih rimskega parlamenta, ko je kot mlad poslanec v obrambo slovenskega jezika zalučal samemu Mussoliniju v obraz: »Rad bi videl, gospod predsednik ministrskega sveta, ali bi se vaši lastni otroci hoteli namesto italijanščine na primer učiti angleščine?« S takim pogumom je mogel nastopiti samo človek, ki je bil do zadnjih korenin zrasel

s svojim narodom. Dr. Besednjak se je bojeval za slovenske narodnostne pravice najprej v goriškem deželnem zboru, pozneje v rimski poslanski zbornici in nato več let v organizaciji evropskih manjšin in časnikarjev na Dunaju. Z Dunaja se je vrnil v Beograd, kjer je opravljal zaupna dela za slovenske manjšine. Ko je pa leta 1950 prišel v Trst, je z neugnano delavnostjo hotel popraviti vsaj del velikanske škode, ki jo je primorskim Slovincem prizadejala dolgoletna raznarodovalna in nasilna politika fašizma. Vsa njegova prizadevanja so težila za narodni, kulturni in gospodarski dvig primorskih Slovencev, ki jim je služil do zadnjega.

Engelbert Besednjak je bil rojen v delavski družini v Gorici leta 1894. Mati je bila likarica in perica, oče krojač v Rabatišču. V Gorici je hodil v osnovno in srednjo šolo prav v tistih letih, ko se je na Goriškem razcvetela druga narodna pomlad. Mladi so dvignili po letu 1910 v Gorici zastavo napredka, socialne zavesti in živega ter odkritega krščanskega prepričanja. Besednjak je bil že kot študent v prvih vrstah novega kr-

Dr. Engelbert Besednjak

ščansko socialnega gibanja pod vodstvom J. E. Kreka. Temu gibanju je ostal zvest vse življenje.

Po maturi mu je mati s podporo dobrotnikov omogočila študij na Dunaju, kjer je študiral pravo. Po opravljenem doktoratu ga je Izidor Cankar povabil v Ljubljano v uredništvo »Slovenca«. Vendar se je Besednjak kmalu odzval pozivu Vilfana in Ščeka, naj se vrne med svoje rojake v Trst, kjer je primanjkovalo izobraženih delavcev. Na primorskem, ki so ga zasedli Italijani, ga je čakalo težaško delo materialne in duhovne obnove v vojni porušene dežele. Besednjak se je pridružil maloštevilni, a požrtvovalni, narodnostno zavedni skupini slovenskih izobražencev, duhovnikov in laikov, ki so se z vsem pogumom in z vsemi močmi borili za slovensko ljudstvo, od fašistične Italije obsojeno na narodno smrt. V Trstu je leta 1920 prevzel uredništvo dnevnika »Edinost«. Kot urednik se je posvetil ves boju za pravice svojega ljudstva. Ni se bal ne grozljivih pisem ne smrtnih groženj zlasti po požigu Narodnega doma in po številnih nasiljih fašistične drhali po deželi. L. 1921 je postal poslanec in odbornik v deželnem zboru v Gorici. Po nastopu fašizma, ki je uničil goriški deželni zbor, je dr. Besednjak prevzel glavno uredništvo »Goriške straže« in predsedstvo političnega društva »Edinost« v Gorici. Vsa ta leta je hkrati veliko delal v izobraževalnih organizacijah in v kmečkih delavskih zvezah na Goriškem. Leta 1924 je bil izvoljen

za poslanca v rimskem parlamentu, kjer je odločno nastopal v obrambo pravic Slovencev pod Italijo. V rimskem parlamentu je skupno s poslancema V. Ščekom in Vilfanom tako pogumno branil pravice svojega ljudstva, da so tudi nemški, francoski in angleški listi začeli pisati o položaju slovenske manjšine in njenem zatiranju. V tem času je ustanovil in vodil Slovensko krščansko-socialno zvezo, katoliški tednik »Mali list«, sodeloval v Kmetško-delavski zvezi in veliko predaval po vaseh v slovenskih prosvetnih in združenih organizacijah.

Po letu 1927 je fašizem nasilno uničil ves slovenski tisk, prosvetne in gospodarske organizacije. Besednjak ni obupal. Po lastnem posredovanju pri Mussoliniju je leta 1929 dosegel dovoljenje za tri slovenske liste: tednik Novi list v Trstu, ki ga je tudi sam uredjal, mesečno revijo Družino v Gorici in Istarski list za Hrvate v Istri. Dobro leto pozneje je fašizem prepovedal tudi te tri liste.

Besednjak se je zatem po dogovoru s svojimi sodelavci odpravil na Dunaj, kjer je kot predsednik časnikarske zveze vseh evropskih manjšin delal, kar je največ mogel, v korist zamejskim Slovincem. Drugo svetovno vojno je preživel v Beogradu, po vojni pa se je vrnil v Trst, kjer je znova začel svoje politično in časnikarsko delo, ki naj bi bilo pravzaprav nadaljevanje njegovih predvojnih prizadevanj. Leta 1954 je obnovil v Trstu svoj tednik »Novi list« s ciljem, da pomaga Slovincem v Italiji ohraniti njihov jezik in narodno samostojnost v stiku in sodelovanju z rojaki v matični državi, obenem pa ohraniti rojakom tudi krščansko vero in socialno dediščino. Svoj idejni načrt je objavil v prvi številki novega letnika Novega lista 27. maja 1954, kjer je zapisal: »Hočemo, da se bo zopet dvignil slovenski narodni ponos in da se bomo neustrašeno borili za našo enakopravnost na vseh področjih javnega življenja. Iz tega ne sledi, da bomo Italijane sovražili. Nasprotno! Izkazali jim bomo spoštovanje, ki ga sami zase od njih zahtevamo. Do Jugoslovanov bomo gojili ljubezen, ker so naši krvni bratje, čeprav vlada danes v Jugoslaviji tudi režim, katerega idejno odklanjamo. Novi list se bo v prvi vrsti zavzel za socialno zatiranje in prezirane, za revnega in delovnega človeka, ki tvori večino in jedro našega naroda.

Smatramo, da mora veljati poštenje ne samo v zasebnem, temveč tudi v javnem življenju. Predvsem tu naj velja načelo krščanske morale!

Novi list se bo upiral poplavi laži in bo dosledno branil resnico.

Ljudstvo si srčno želi miru. Do grla je že sito medsebojnih preprirov, obrekovanj in prerekanj po časopisih.

Sprejemamo vodila J. Ev. Kreka, ki je rekel: »Kar je res in kar je pravično, to mora odsevati iz človeških besedi in dejanj, četudi je ves svet proti temu!«

Dr. Besednjak je bil z vsem svojim življenjem in delom resnični glasnik in prerok pravice in resnice našega ljudstva na Pri-

morskem. Znal je govoriti tako, da je navdušil preprostega in izobraženega poslušavca. Njegovi članki so bili razumljivi tako kmetu kakor delavcu in intelektualcu.

Za zgled navajamo samo odlomek iz njegovega govora v rimski poslanski zbornici (21. marca 1924), v katerem je pozival vlado, naj znova prouči svojo sodno politiko do slovenske manjšine, med drugim je rekel naslednje:

»Ljudstvo mora biti prepričano in mora biti globoko uverjeno, da sodniki gotovo in v celoti ščitijo njegove pravice. Šele tedaj, ko ljudstvo ve in čuti, da njegove dobrine in

njegove gospodarske in moralne pravice najdejo takojšnje, popolno in zagotovljeno zaščito pred državnimi sodišči, samo v tem primeru čuti blaginjo državne organizacije in se z njo čuti solidarnega... Vsak človek in vsak narod, ki ne reagira takoj in energično proti kršenju svojih pravic in se izogiba njihovi obrambi, postane popustljiv in šibak, degradira svoje značilnosti, ker v določenih trenutkih dopusti, da se njegovo življenje, njegova osebnost postavi zunaj zakona...«

Z vsem svojim delom je postal dr. Besednjak del slovenske zgodovine, zlasti zgodovine primorskih Slovencev.

† PROFESOR JAN ŠEDIVY

Dne 12. maja 1969 je odšel v večnost prof. Jan Šedivy, ki je v pretekli dobi obogatil tudi Mohorjevo družbo s plodovi svojega znanja in svojega duha.

Življenjska pot rajnega profesorja je bila trnova. Njegova mati je v zgodnji mladosti odšla iz Slovenskih goric v tujino iskat kruha. Ko je služila v Linzu na Gor. Avstrijskem, je spoznala češkega obrtnika in se z njim poročila. Dva otroka sta bila blagoslov tega zakona: sin Jan, rojen 11. septembra 1899, in hčerka Anica. Oče je kmalu umrl, mati je ostala sama s svojo družino brez premoženja. Poiskala si je službo na Dunaju, oba otroka pa s težkim srcem izročila sorodnikom v oskrbo. Tako je mladi Jan doraščal pod varstvom materinega ujca Jožefa Zmazeka pri Mali Nedelji, v sedanjih Bučkovcih. Ta je nadarjenega Jana poslal v mariborsko klasično gimnazijo. Studij mu ni delal težav, pač pa je kot sedmošolec hudo zbolel na tuberkulozi. Celo leto se je zdravil v zdravilišču Hörgas pri Gradcu. Po okrevanju je nadaljeval z učenjem in 1920 maturiral. Njegove dozorelosti ni izkazovalo samo šolsko spričevalo, temveč tudi njegov ustaljeni svetovni nazor, katerega si je izoblikoval ob obilnem izvenšolskem študiju v družbi starejših dijakov, svojih rojakov. Dve značilnosti sta vse življenje odlikovali njegov značaj: globoko versko prepričanje in neustrašena slovanska zavednost. Visokošolski študij zgodovine in zemljepisja je začel v Ljubljani, nadaljeval v Pragi, kjer mu je bil profesor znameniti dr. Jaroslav Bidlo, in končal v Beogradu, kjer je 1929 diplomiral. Ves ta čas se je sam vzdrževal s pisanjem, instrukcijami in podporami. Njegov veliki dobrotnik je bil prof. dr. Fr. Grivec, ki ga je tudi pridobil za cirilmetodijsko idejo, katera naj bi povezovala vse Slovane. Zato si je mladi diplomirani filozof izbral njega, da ga je 1929 poročil s katoliško Srbkinjo, beograjsko visokošolko, s katero ga je nato družil srečen zakon skozi 40 let. L. 1930 je bil nameščen kot profesor na mariborski gimnaziji, na kateri je kot dijak sam študiral in ostal je na tem zavodu do 1941, ko je prostovoljno oblekel vojaško uniformo. To

Profesor Jan Šedivy

so bila najplodnejša leta njegovega življenja. Bil je vesten, marljiv učitelj, ki je dijakom posredoval obilno znanje, posebno iz domače zgodovine. Ni pa poučeval samo predmetov svoje stroke, temveč tudi druge, npr. stenografijo in na lastno željo češčino kot prosti predmet. Za češke ure ni sprejemal plačila, opravljal jih je zgolj iz slovanskega navdušenja. Kako skrbno se je pripravljal na šolski pouk, kažeta dve njegovi knjigi, ki sta sad teh priprav: Oris zgodovine Jugoslovanov, ki ga je izdala Mohorjeva družba 1935 in Češčina za samouke, ki je izšla v Mariboru 1938. Ob Hitlerjevem vdoru v Ju-

goslavijo je prišel pri Višegradu v nemško vojno ujetništvo, iz katerega se je rešil z begom. Zbral je v Beogradu svojo družino in bil še isto leto nastavljen v Velikem Bečkereku, sedanjem Zrenjaninu, kot profesor na srbski gimnaziji. Po osvoboditvi se je vrnil v Maribor, poučeval je nekaj časa na klasični gimnaziji, nato pa je bil prestavljen na gimnazijo v Celje, kjer je služboval tri leta. Na lastno prošnjo je bil 1949 premeščen zopet v Maribor na realno gimnazijo, a je bil kmalu nato upokojen. Zdaj se je lahko popolnoma posvetil samo znanstvenemu raziskovanju in pisanju. Vsak dan si ga lahko našel v mali profesorski sobi v študijski knjižnici, kjer je zbiral podatke za svoje zgodovinske razprave. Na cesti si ga od daleč spoznal po njegovih naglih, velikih korakih, ker se mu je vedno mudilo na delo. Prepoštoval je vso severno Slovenijo, iskal pomembne knjige in spise ter nabiral krajepisno in narodopisno gradivo za novi Krajevni leksikon Slovenije. Prav do zadnjega časa, preden ga je zadela srčna kap, je raziskoval naše narodno življenje pretekle dobe. Njegovi spisi bi zbrani sestavljali zajetne knjige.

Začetek njegovega pisateljskega dela sega v dijaška leta, ko se je moral boriti za obstanek. V stiski se je udinjal pri uredništvu mariborskega Slov. Gospodarja in Straže, ki sta prinašala njegove sočne, kulturnozgodovinske članke. Tudi Slovenec je objavljala razna poročila izpod njegovega peresa. Za koledar Mohorjeve družbe je šest let (1929—

1935) sestavljal poučne Razgledne po svetu. V koledarju je opisal življenje prof. A. Bezenška, ki mu ni bil blizu samo zato, ker je »oče slovenske stenografije«, ampak zaradi tega, ker je živel v Bolgariji, po kateri je on sam večkrat potoval. Svoje potovanje po Bolgariji je prikazal v daljšem članku v Mladiki 1930. Ta družinski list, ki je s poljudno besedo in lepo opremo vzgajal in izobrazil širše sloje, se mu je najbolj priljubil. V njem je opisal slovanske prestolnice: Beograd, Budišin, Sofijo, Zagreb in Bratislavo, v njem predočil Slovane v številkah, razne poljske in ukrajinske pisatelje, v njem je ocenjeval zgodovinske in narodopisne knjige. Vsi njegovi številni prispevki kažejo moža, ki je hotel med svojimi rojaki poživiti zanimanje za slovanske narode in prebuditi v njih čustveno povezanost. Zasnij jih dvajset let, po prestanih vojnih grozotah, pa je s pozornim zgodovinskim očesom odkrival silnice našega narodnega prebujenja na severni meji in odpora proti germanizaciji. To je osnovna poteza njegovih novejših člankov, ki jih je objavljaval v ljubljanski Kroniki in mariborskem Časopisu za zgodovino in narodopisje, prav tako tudi njegove zgodovine mariborske klasične gimnazije.

Kakšen spomenik si je pokojni postavil s svojim delom v srcih svojih učencev, bralcev in sodelavcev, je pokazal njegov pogreb, katerega je vodil škof. dr. V. Grmič ob asistenci 24 duhovnikov in ob udeležbi velikega števila izobražencev. Njegova delavnost in značajnost naj ne bosta pozabljeni! J. R.

MIRKU MIKELNU V SPOMIN

Sredi poletja 12. julija 1969 je smrt pretrgala plodno življenje Mirku Mikelnu, zvestemu sodelavcu Mohorjeve družbe. Polnih 40 let je z veliko zavzetostjo služil njenemu razvoju in napredku. Kot upravnik knjižnega skladišča je vsako leto razposlal širom po Sloveniji in po svetu visoko naklado mohorskih knjig. Upravljal je zalogo in odpremljal knjige celotne založniške dejavnosti Mohorjeve, ki je bila zlasti od naselitve v Celju 1927 do vojne 1941 bogata in obsežna. Razen tega je v tem času vodil skladiščne posle Mohorjeve tiskarne, ki se je po preselitvi iz Prevalj v Celje ponovno opomogla in razvila v eno najzornejših slovenskih tiskarniških podjetij.

Pokojni Mirko Mikeln se je rodil 5. julija 1896 na Volinjaku na Lešah pri Prevaljah. Njegov oče je bil čevljar. Mladi Mikeln pa je imel željo oditi na učiteljske v Velikovec in postati slovenski učitelj. Ta želja se mu zaradi družinskih razmer ni izpolnila. Pri očetu se je izučil čevljarstva. Toda 15. aprila 1915 ga že zajame val prve svetovne vojne. Vojni vrtnec ga je zanesel v Galicijo in Albanijo, kjer je obolel za malarijo. Iz vojne se je 2. novembra 1918 vrnil v rodne Prevalje. Doma se je znašel sredi boja za slovensko Koroško.

Komaj je prišel domov, se je že istega dne vključil v Narodno stražo na Prevaljah. Kot koroški borec je služil v Malgajevi četi. Po odloku plebiscitarne komisije za cono A, da se morajo vsi domačini Korošci — odpustiti iz vojaške službe, je po osmih mesecih prostovoljno zapustil Malgajevo četo, ki je bila tedaj na Djekšah za Velikovcem. Dokler je bil še na Prevaljah, je bil tudi občinski odbornik. Udeleževal se je zlasti pri socialnem skrbstvu svoje občine.

Veliko delo za Mohorjevo pa je opravil pri njeni dvojni selitvi; najprej ob preselitvi iz Celovca 1919 na Prevalje in kasneje ob preselitvi v Celje. Ob selitvi v Prevaljah je prišla skrb za naselitev na njegove rame, po odhodu iz Prevalj pa skrb za preselitev v Celje. V obeh primerih je šlo za selitev tiskarne in celotne založniške dejavnosti Mohorjeve družbe.

Zapustitev Celovca je postala očitna, ko so antantne sile razdelile plebiscitno ozemlje v cono A in B ter odločile, da mora jugoslovanska vojska zapustiti Celovec, ki je prišel v cono B in pod avstrijsko upravo. Rok je bil kratek do 31. julija 1919. Mohorjeva družba se je spričo razmer, ki so narekovale edini možen obstoj v svobodni Sloveniji, odločila za preselitev na Prevalje, kjer naj bi se po izidu plebiscita odločila o končni naselitvi. Tako je prišlo konec julija 1919 do nagle preselitve Mohorjeve na Prevalje. Toda, to je bil pravzaprav beg v neurejenih in težkih razmerah. Naselitev znamenite begunke na Prevaljah je po pooblastilu takratnega ravnatelja Josipa Zeichna prevzel in izvedel Mirko Mikeln. Kot dober organizator in domačin je to veliko delo spretno in požrtvovalno opravil. Ni bilo lahko v zasilnih barakačnih prostorih pripraviti vse potrebno za nastanitev Mohorjeve družbe in njene tiskarne. V neurejenih razmerah so prihajale v naglici demontirane pošiljke strojev, tiskarniške opreme, zaloge papirja in knjig, vse neurejeno v vagonovskih pošiljkah. Skupaj je bilo prepeljano 64 vagonov. Vse je bilo treba na postaji razložiti in z vozniki prepeljati na mesto. Pokojnemu Mikelnu gre v veliki meri zahvala, da je naselitev Mohorjeve na Prevaljah stekla. Mohorjeva je ostala na Prevaljah osem let.

Že v letu 1927 se je takratni družbeni odbor odločil, naj se Mohorjeva preseli v zemljepisno središče Slovenije v Celje. Po pripravi gradnje tiskarne v Celju je spet pokojni Mikeln prevzel nalogo selitve Mohorjeve družbe v Celje. Res, da so bile tokrat lažje in urejenejšje razmere. Mesto Celje pa takrat Mohorjeve ni sprejelo z odprtimi rokami. V decembru 1927 je bilo ponovno treba razstaviti tiskarniške stroje, pospraviti črkovni in drugi material, zalogo papirja in knjig ter vse skupaj odpremiti na postajo, od koder se je pred osmimi leti vse skupaj pod Mikelnovim vodstvom vozilo na Prevalje.

Uspešno delo Mohorjeve za slovensko narodno stvar je ponovno ustavila nemška okupacija 1941. Tiskarno so zasegli Nemci. Veliko zalogo mohorskih knjig pa je okupator odvekel za star papir v Radeče in Šent-

ilj. Pokojni Mikeln se je moral umakniti iz Mohorjeve, kamor se je lahko vrnil šele po končani vojni kot delegat in upravnik knjižnega skladišča, ki je bilo takrat popolnoma prazno. Z njemu lastnim prizadevanjem je takoj pričel odkrivati ostanke zaloga knjig, ki so jih zavedni Slovenci rešili pred papirniskimi stopami, zlasti v Radečah pri Zidanem mostu. Tu je odkril del zaloge mohorskih knjig, ki jih je pred uničenjem rešil glavni skladiščnik papirnice Alojzij Petelinc. Res je bil to le manjši del celotne zaloge, vendar polnih sedem tovrstnikov. Nekaj mohorskih knjig je dobil tudi iz Studijske knjižnice v Mariboru in iz Studijske knjižnice v Celju. To je bila tretja selitev, po okupatorju razkrojene Mohorjeve, in edini začetni kapital za delo po drugi svetovni vojni, ki ji je omogočil obstoj, dokler niso poverjeniki začeli zbirati denar in naročila za redne knjige 1945 s koledarjem za leto 1946. Čeprav je imela Mohorjeva po naselitvi v Celju lastne prostore in tiskarno, teh po vojni ni zasedla in so bile zato potrebne še tri lokalne selitve, pri katerih je pokojni Mikeln požrtvovalno sodeloval, dokler ni Mohorjeva kupila v Zidanškovi ulici v Celju zopet svoje trgovske in pisarniške prostore ter skladišče za knjige in odpremo knjig.

Konec leta 1963 je dopolnil pokojni Mirko Mikeln 40 let trdega in požrtvovalnega dela za Mohorjevo družbo — štiri leta med okupacijo ni bil v službi —, saj ji je služil v najtežjih časih, ko je bila potrebna velika požrtvovalnost. Za njegovo službovanje v Mohorjevi družbi se mu je F. S. Finžgar toplo zahvalil in naglasil zlasti dvoje: neumorno delo in zvestobo. To je bila njegova velika odlika, za katero mu izkazuje hvaležnost tudi Mohorjeva družba.

Stane Kovač

V MRZLI NOČI

*V mrzli noči peč je zakurjena
in miza z belim prtom pregrnjena
čaka na tihi korak
in noč mlada
pada
na čakajoče oči.*

*Kje si? Kam v tem času
tvoje oči so zazrte?
Zakaj vrata vsak večer
se odprta razgledujejo čez pòlje?
Nad poljem mraz ječi.
V črnini gluhi še vzdih čuti ni...*

*Zapoj korak iz daljin,
zablisni okò mladò iz mrzle noči!
Nocoj peč je zakurjena
in pregrnjena miza
čaka
dobrih ljudi...*

Francè Lokar

RADO MURNIK

(Ob 100-letnici rojstva)

Rado (Jakob) Murnik je bil rojen v Ljubljani 31. julija 1870. Bil je sin trgovca, ki je imel trgovino na nekdanji cesti Sv. Petra. Gimnazijo je študiral v Ljubljani (1881—1889), nato medicino v Gradcu in na Dunaju, a je študij opustil in se posvetil književnemu in časnikarskemu delu. Leta 1918 je postal uradnik pri Ljubljanskem dopisnem uradu, ko pa je bil urad razpuščen 1921, je Murnik ostal brez službe. Potem je še zbolel

in nekdanj tako v družbi zaželeni humorist je bil obsojen na samotno življenje in skoraj osem let priklenjen na bolniško posteljo. Za šestdesetletnico njegovega življenja (1930) mu je ljubljanska občina naklonila zavetišče v mestni ubožnici, kjer je tudi umrl 6. novembra 1932.

Murnik je že kot študent pogosto nastopal s humorističnimi predavanji v akademskem društvu Sloveniji na Dunaju (1891—93) in bil predsednik njegovega književnega odseka. S prvimi pisateljskimi poskusi je začel že v višji gimnaziji. Njegova humoristična berila za študentovske kroge in sestanke odlikuje izreden dar za parodijo in jezikovna spretnost. Ko je pa 1882 objavil v Ljubljanskem Zvonu družinsko humoresko *Signor Giannino*, so nekateri videli v njem »predstražo novega slovstvenega rodu, o katerem

je mislil pripovednik Josip Stare, da bo napolnil naš vodilni literarni časopis z novim življenjem« (Slodnjak).

Z romanom *Groga in drugi*, ki je izhajal v Ljubljanskem Zvonu 1895, je nastopil obenem z Govekarjem kot vodilni predstavnik tako imenovane »nove struje«, »pravega realizma« oziroma »naturalizma«. Vzlic vsem napakam je eno izmed redkih slovenskih humorističnih del, ki bi pisano z večjo disciplino in bolj zgoščeno ohranilo svojo umetniško vrednost. Literarni zgodovinar Slodnjak je označil roman v vsebinskem pogledu kot pisano zmes parodij raznih literarnih motivov, glede na slog, dikcijo in besedišče pa mešanico psevdoromantičnih, realističnih, naturalističnih in impresionističnih stilnih prvin. Tudi v naslednjih novelah in humoreskah, ki jih je prinesel Ljubljanski Zvon izpod Murnikovega peresa, je očitna težnja, da pisatelj hoče vnesti modernejše elemente v slovensko pripovedništvo, ki naj bi se ločilo od dosedanjega realizma, hkrati pa tudi od Govekarjevega naturalizma. Po objavi zbirke humoresk, med katerimi je najboljša *Navihanci s podnaslovom Okrogle povesti in prizori*, je izdal knjigo *Jari junaki* (1909); knjiga je zbirka smešnih zgodb, največ iz vojaškega življenja, napisanih v ljubljanskem in ribniškem narečju in v Trubarjevem jeziku in pravopisu. V Knezovi knjižnici je izšla 1909 »vesela povest« *Matajev Matija*, ki je 1955 doživela celo drugo izdajo.

Njegov drugi roman: *Hči grofa Blagaja*, ki se godi v 15. stoletju, potrjuje, da bi se Murnik lahko razvil v dobrega in pomembnega pripovednika, če bi bil manj vsiljivo dovipen, bolj zbran in kritičen do sebe in svojega dela, saj je bil resnično nadarjen, z bogato pripovedno domišljijo in z živim jezikom. Roman je izhajal v letih 1911 do 1913 v Ljubljanskem Zvonu. Roman je vsebinsko zanimiv, razgiban, poln napetih orisov in prizorov in obsežnih dogajanj. Precej predelan in skrčen je roman izšel dolgo po pisateljevi smrti in drugi izdaji in z novim naslovom *Lepi janičar*. Ker je okrnjen najbolj izvirni del romana, je le malo verjetno, da bi roman v taki obliki predelal pisatelj sam.

Leta 1914 je izdal knjigo *Lovske bajke in povesti*; to so v glavnem zabavne črtice, ki jih je objavil večinoma v Lovcu, nekaj pa v političnih časnikih. Ljubljanski Zvon je objavil 1917 idilično in romantično povest *Na Bledu*. Pisateljevo zadnje delo, ki ga je napisal, preden je neozdravljivo zbolel, je drobna zbirka humorističnih črtic z naslovom *Zenini naše Koprnele* (1921).

Murnik je napisal tudi dve igri: *Napoleon samovar* (1898), satirično komedijo na malomeščansko društveno življenje in enodejansko burko *Bucek v strahu* (1903).

France Koblar ga v Slovenskem biografskem leksikonu takole oceni: Murnikova pi-

sateljska moč je v okretnem, večkrat celo prebogato obloženem jeziku, ki ga zna uporabljati v parodistični ali karakteristični smeri kot literarno zgodovinsko podobo ali živo in bogato sodobnost. Njegov izraz je pretehtan, izbran in čist. V svojih zgodbah riše največkrat meščansko življenje, njegov smeh je dobrodušen tudi v satiri, toda smešna naključja so večkrat bolj zunanje kakor notranje opravičena.

Anton Slodnjak je pa zapisal o njem naslednjo sodbo: »Obdarjen z živim smislom za prinstno gradiva in jezika, ki ga je izpričal z zgodovinskimi, zemljepisnimi in etnografskimi pripravljalnimi študijami za oba romana, z bogatim in živim besednim zakladom, s pionirsko in duhovito uporabo ljubljanskega in izanskega narečja in celo s točno posneto Trubarjevo slovenščino v humorističnih spisih, bi bil mogel ustvariti veliki tekst »nove struje«. Odrpta so mu bila celo razna literarna pota: ne samo, da bi se bil mogel s skrajno disciplino razviti v naslednega naturalista našega izvira, z uspehom bi se bil mogel zaradi svojega lirizma in jezikovnega bogastva pridružiti moderni ali pa mojstrom našega klasičnega realizma. Toda

on je hotel biti prvi slovenski humorist, ker ni mogel krotiti parodistične nature, čeprav ni vedno ločil humoristike od dovtipkarstva, in ker je moral in želel služiti potrebam dobe in bravec... Sočasno je pisal nežne novele in žgoče paradije, prisiljene smešnice in duhovite humoreske iz dijaškega, vojaškega, lovskega, birokratskega, mestnega in vaškega življenja.«

Tako Murnik kljub nadarjenosti in začetnim obetom ni izpolnil umetniških obljub, ki jih je zbujal s spisi med leti 1895 in 1900. Kot rušitelj starega, pravi o njem Slodnjak, ne kot zidar novega, je odigral z drugimi novostrojniki skromnejšo vlogo v naši slovstvenozgodovinski drami, kakor bi jo bil mogel, če bi bil spoznal — resnost poklica humorističnega pripovednika.

Vzlic temu bi pisatelj Rado Murnik zaslužil, da bi vsaj za stoletnico njegovega rojstva nekdo zbral knjigo najboljših njegovih novel in črtic ter humoresk. Z njo bi se oddolžili njegovemu spominu, hkrati pa dobili zabavno domačo knjigo in ob njej pogled v življenje, kot ga je oblikovala pisateljeva domišljija na prelomu stoletja.

KRISTJAN PRED LENINOVIM MAVZOLEJEM

Ob 100-letnici rojstva Vladimirja I. U. Lenina

Na prostranem Rdečem trgu v Moskvi v bližini krasne saborne cerkve sv. Bazilija leže v posebnem mavzoleju zemeljski ostanki moža, ki je odločilno vplival na zgodovino 20. stoletja; bil je pobudnik in voditelj oktobrske revolucije, Vladimir Iljič Uljanov — Lenin. V njegov mavzolej prihajajo množice iz vse Sovjetske zveze, da počaste spomin tega velikega človeka. Včasih je treba stati v vrsti po več ur za obisk Leninovega mavzoleja. Ta kraj je postal za mnoge sveto mesto in z reli-

giozno pieteto se dan za dnevom pomikajo množice občudovavcev skozi umetniško urejeno zadnje bivališče moža, ki je nekaj znal navdušiti za revolucijo milijone tlačanih ruskih ljudi in jih je vodil do zmage zastavljenih ciljev.

Kakšna je bila življenjska pot človeka, ki še danes predstavlja posebljenje komunistične revolucije? Rodil se je 22. aprila 1870 v Simbirsku kot sin gimnazijskega profesorja. Po končani srednji šoli je najprej študiral pravo na univerzi v Kazanu, nato se je preselil v Petrograd. Ze kot študent se je vključil v revolucionarno delavsko gibanje. V Petrogradu se je z obiski delavcev po tovarnah in delavnicah osebno seznanil s takratnimi pogoji delavskega življenja. Hotel je delovnemu človeku pomagati do boljšega življenja. Seznanil se je z deli K. Marxa in Engelsa in začel sam preučevati splošne družbene razmere. Leta 1893 se je pridružil ruskim socialdemokratom in začel sam organizirati delavce. V Petrogradu je osnoval »Zvezo boja za osvoboditev delavskega razreda«, ki je pozneje postala temelj ruske socialdemokratske stranke.

Zaradi revolucionarnega dela je bil pregnan v Sibirijo. Vendar mu je od tam uspelo zbežati v tujino. V tujini — živel je večinoma v Švici — je obdržal zveze z delavsko stranko v Rusiji. Hkrati se je vključil v organizacijo mednarodnega delavskega gibanja. Najvažnejši je bil njegov nastop na kongresu ruske

Vladimir Iljič Uljanov — Lenin

delavske stranke v Londonu leta 1903. Lenin je zastopal dosledno revolucionarno stališče in se zavzemal za izvedbo revolucije v Rusiji. Zmagala je njegova struja, stranka boljševikov. Tako se je tu rodila ruska boljševiška komunistična partija.

Leta 1905 je v Rusiji prišlo do prve revolucije, ki se je končala s porazom proletariata. Kljub neuspehu je bil Lenin prepričan, da bo revolucija ponovno oživila in da bo ruski proletarijat zmagal. Tedaj so uvedli sovjete, to je posebne delavske svete, v katerih je Lenin videl neposredne nosilce oblasti proletariata. V začetku prve svetovne vojne je zastopal stališče, da je treba imperialistično vojno spremeniti v revolucionarno vojno proletariata.

Leta 1917 po februarški revoluciji v Rusiji, ki je prinesla na površje rusko meščanstvo, se je Lenin iz Švice skrivaj vrnil v Rusijo. Začel je neposredno pripravljati socialistično revolucijo. Trdil se je, da bi boljševiki dobili večino v sovjetih. Ko je predsednik vlade Kerenski s pomočjo generala Kornilova uvedel diktaturo, se je Lenin umaknil na Finsko. Ob notranjih prepirih med Kerenskim in Kornilovim so boljševiki res dobili večino v sovjetih v Petrogradu in Moskvi. 7. oktobra (po starem koledarju — 20. okt. po novem koledarju) se je Lenin vrnil v Petrograd in na seji centralnega komiteja boljševiške partije je prodril s predlogom, da se začne oborožena vstaja. Povsod so se mrzlično začeli pripravljati za splošno vstajo. Zaradi izdaje je bila zadeva splošne vstaje že ogrožena, zlasti ker je Kerenski prešel v napad in so Nemci že prodirali proti Petrogradu.

Oborožena vstaja vojakov in mornarjev na ladji »Avrora« in delovnih množic v Petrogradu, ki so 25. oktobra (7. nov.) zavzele Zimski dvorec, je pomenila začetno zmago revolucije. Osnovali so revolucionarno socialistično vlado — svet sovjetov ljudskih komisarjev z Leninom na čelu. Začela se je dolgotrajna borba za končno zmago revolucije proti notranjim sovražnikom in zunanjim intervencionistom.

V središču vsega revolucionarnega dogajanja in bojev je bil Lenin. Z železno voljo, z brezkompromisnostjo in včasih tudi z brezobzirnostjo do nasprotnikov revolucije mu je uspelo premagati vse težave in vzpostaviti revolucionarno oblast sovjetov v vsej Rusiji. Leta 1918 je sklenil mir s Nemčijo in Avstroogrsko; do leta 1920 pa je v glavnem premagal sovražnike revolucije. Začela se je socializacija vsega gospodarstva. Zaradi težav, ki so pri tem nastale, je leta 1921 zavrl socializacijo, da bi se država lažje notranje opomogla. Leta 1922 je bila ustanovljena Zveza sovjetskih socialističnih republik. Tako moremo imeti Lenina za voditelja oktobrske revolucije, za ustanovitelja ruske komunistične partije in za utemeljitelja velike sile današnjega sveta — Sovjetske zveze. Umrl je razmeroma mlad v štiriinpetdesetem letu starosti, 21. januarja 1924 v Gorkem.

Lenin je bil poleg tega veliki teoretik marksističnega nauka, ki se po njem imenuje tudi

leninizem. S tega področja je napisal več del, npr. »Materializem in empiriokriticizem«, »Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma«, »Država in revolucija«, itd.

Ob tem se moramo dotakniti Leninovega stališča do religije. Nešteto krat so pozneje ponavljali njegov stavek: »Religija je opij ljudstva«. Res je, da je Lenin gledal na vero popolnoma negativno. Vendar današnji marksisti (npr. R. Garaudy) opozarjajo, da je Lenin dal omenjeno oceno na podlagi konkretnega položaja vere v tedanjem času, predvsem v takratni Rusiji. Cerkev, povezana z vladajočim režimom, je predstavljala oviro revoluciji. Vero so včasih res predstavljali ljudem tako, da je obljuba prihodnjega, boljšega in pravičnejšega življenja bila kot uspalno sredstvo vernih množic. Proti temu je Lenin nastopil z vso silo kot človek, ki mu je revolucija vse. V revoluciji je videl rešitev človeštva, zagotovitev boljšega življenja širokih množic in popolno zmago humanističnih idealov človekovega dostojanstva in svobode. Kot revolucionar je bil trd in neizpros, hkrati pa v zamisli o bodočnosti človeštva velik humanist. Globlje v probleme vere in vernosti se Lenin ni spuščal, zato je njegov pogled na vero enostranski. Zal so to pomankljivost mnogi marksistično-leninistični teoretiki izrabljali in jo v Sovjetski zvezi deloma še danes izrabljajo za oster protireligiozni boj.

Kako naj torej kristjan ocenjuje človeka, ki je na eni strani začetnik velikih pozitivnih družbenih sprememb v današnjem človeštvu, na drugi strani pa pobudnik obsežnega protiverskega gibanja komunističnega sveta? Priznati moramo namreč, da je oktobrska revolucija pospešila družbeni razvoj socializacije in pravičnejše družbene ureditve ne samo v socialističnih deželah, ampak po vsem svetu; ne moremo se pa strinjati s tezo, da je vera opij ljudstva in z vsem tem, kar iz tega sledi. Casi, ko smo v črno belem presojanju gledali v komunističnem gibanju le temne sile zla, so že za nami. Spreminjajo se gledišča predstavnikov krščanstva do komunističnega gibanja, pa tudi predstavnikov komunizma do sodobnega krščanstva. Ne da bi opravičevali vse, kar se je v preteklosti zgodilo, moramo tudi kristjani, če gledamo na zgodovino z verskega, ne s političnega stališča, pozitivno oceniti sodobna gibanja za socialno pravičnejši red v svetu in v zvezi s tem za socializacijo sveta. Pastoralna konstitucija o Cerkvih v sedanjem svetu pravi, da Cerkev priznava vse, karkoli je v današnjem družbenem dinamizmu dobrega, zlasti razvoj v smeri edinosti, proces zdrave socializacije (42,3). Koncil, ne le da ni izrecno obsodil komunizma, kar so nekateri škofje zahtevali, ampak glede ateizma izprašuje vest vernim ljudem in priznava, da imajo le-ti »nemajhen delež pri nastanku ateizma« (Konstitucija o Cerkvih v sedanjem svetu, 29,3).

Kristus pošilja kristjane v svet, da bi bili kvas in sol človeške družbe. Vprašamo se pa lahko, ali nismo kristjani prav pri urejanju socialnih vprašanj zatajili svojega Učitelja.

Kot verni ljudje smo prepričani, da Bog vodi razvoj človeštva in vodi ga tako, da se uspešno uresničuje njegov odrešenijski načrt. Odrešenijski proces pa se ne razvija le pri posamezniku, marveč tudi v razvoju celotne človeške družbe. Če kristjani nismo opravili svoje naloge v uresničevanju odrešenijskega procesa v razvoju človeške družbe, Bog uresničuje to na drug način, včasih v nasprotju z našimi zamisljimi. Tako moremo v vsem, kar je oktobrska revolucija prinesla pozitivnega, gledati del tiste odrešenijske revolucije, ki jo je začel Kristus in jo tudi nadaljuje v zgodovini človeštva. S tega vidika se nam

delo pobudnika oktobrske revolucije, Lenina, tudi s stališča krščanske vere prikaže v drugačni luči. Tudi on je s svojim revolucionarnim delom opravil nalogo, ki mu je bila po božji previdnosti določena.

Ko kot kristjani stopamo ob stoletnici Leninovega rojstva mimo njegovega mavzoleja, se moramo zamisliti v skrivnostna božja pota razvoja človeške zgodovine. Leninov mavzolej, ki je obenem spomenik oktobrske revolucije, je mislečemu kristjanu izpraševavec vesti. Ob stoletnici rojstva tega velikega revolucionarja more tudi kristjan s spoštljivostjo počastiti njegov spomin.

PETDESET LET SLOVENSKE UNIVERZE

Ko je bil 23. julija leta 1919 podpisan zakon o ustanovitvi Slovenskega vseučilišča v Ljubljani, so se uresničile težnje, ki segajo daleč nazaj. Karel Glaser trdi v svoji literarni zgodovini, da je že v 14. stoletju oglejski patriarh Bertrand hotel v Čedadu ustanoviti univerzo tudi za Slovence. Leta 1595 je bil v Ljubljani odprt jezuitski kolegij, ki je imel značaj visoke šole. Pri sv. Jakobu je tekla torej zibel visokemu šolstvu v Ljubljani. Ta visoka šola pa ni bila popolna, ker ni imela pravne in medicinske fakultete; na njej so poučevali humanistično vedo, logiko, naravno in moralno filozofijo, metafiziko in teologijo. Pozneje se je kolegij preimenoval v akademijo. Kranjski deželni stanovi so se zelo prizadevali, da bi Ljubljana dobila tudi pravno in medicinsko visoko šolo. Po razpustu jezuitskega reda leta 1773 je bilo konec tudi jezuitskega kolegija in njegove visoke šole. V letih 1786 in 1787 so kranjski deželni stanovi zahtevali v dveh vlogah na cesarja z obširno utemeljitvijo in s poudarkom, da bi bila modroslovna šola v Ljubljani največje važnosti ne le za Kranjsko, ampak tudi za Hrvaško, Istro, Furlanijo, Dalmacijo, vse avstrijsko Primorje in beneško »terra ferma«. Ko je Napoleon zasedel del jugoslovanskega ozemlja, je dal Slovencem poleg osnovnih in srednjih šol tudi vseučilišče, čeprav v skromnem obsegu. Leta 1810 je bila ustanovljena v Ljubljani centralna šola (écoles centrales), na katero so se lahko vpisali kandidati, ki so končali filozofske razrede liceja, to je tedanje gimnazije. Na centralni šoli so poučevali naslednje predmete: retoriko, metafiziko, zgodovino, pravne predmete, arhitekturo, matematiko, fiziko, kemijo, biologijo, medicinske in farmacevtske predmete. Šola je imela sedem oddelkov: medicino, kirurgijo, farmacijo, inženirstvo in arhitekturo, geometrijo, matematiko, pravo in teologijo. Po propadu francoskih Ilirskih provinc sta ostali v Ljubljani

le modroslovna fakulteta in ranocelniška šola. Ravnatelj te šole dr. Sporer je sestavil znamenito peticijo na deželne stanove in na magistrat za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani. V peticiji je obsodil krivično ravnanje proti Slovencem, ki morajo študirati na tujih visokih šolah; študiranje na tujih šolah je imenoval rop narodnega premoženja.

Boj za popolno vseučilišče v Ljubljani se je zaostрил v revolucionarnem letu 1848, torej tedaj, ko so slovenski izobraženci, študenti in ljudstvo hkrati postavili program »Zedinjene Slovenije«. Dunajska vlada pa je to upravičeno zahtevo zavlačevala, se ji spretno izmikala in se izgovarjala s finančnimi težavami. Ustregla je le toliko, da je dovolila v Ljubljani začasna slovenska predavanja nekaterih predmetov pravnega študija, pomebnih za vsakdanje življenje. Ta predavanja pa niso trajala niti celega pol leta, saj so bila že za leto 1849/50 prenesena na pravno fakulteto v Gradcu, kjer pa so leta 1854 prenehala zaradi sovražnega avstrijsko-nemškega nacionalističnega razpoloženja.

V dobi »ljudskih taborov« so se med Slovenci znova oglasile odločne zahteve po ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani ali začasno vsaj pravne fakultete. Leta 1898 je deželni zbor Kranjske z glasovi slovenskih poslancev, ki so imeli v njem večino, terjal od dunajske vlade ustanovitev univerze s teološko, filozofsko in pravno fakulteto v Ljubljani. Pri tem so ga podpirali tudi ljubljanski občinski svet ter slovenska kulturna in strokovna društva. Zahtevo po slovenskem vseučilišču so z vso ostrino postavljali slovenski visokošolci v letih 1910 in 1911. Dosegli so le nekaj vladnih štipendij, ki naj bi omogočile nekaj obetajočim mladim študentom študij na tujih univerzah in usposobitev za predavanje na univerzi v Ljubljani, če bi bila kdaj ustanovljena.

Po razsulu Avstro-Ogrske je bila že decembra 1919 ustanovljena visokošolska komisija, ki naj pripravi vse potrebno za ustanovitev popolne slovenske univerze. Ob ustanavljanju slovenske univerze leta 1919 je tedanji poslanec Anton Sušnik dejal: »Da Slovenci v bivši Avstriji nismo mogli doseči univerze, ni bila morebiti kriva nizka stopnja naše kulture, ne pomanjkanje osnovnih in srednjih šol in tudi ne pomanjkanje dijakov ter profesorjev. Kriva je bila edinole imperialistična in hegemonistična politika Avstrije. Edino ta nam ni pustila kvišku. Ker smo bili Nemcem napoti pri njihovem prodiranju proti jugu, so nas tlačili k tlom. Politično so nas razdvojili, v kulturnem in gospodarskem oziru so nas zapostavljali in zatirali, toda ubiti nas niso mogli. V vednem boju za obstanek smo se s svojim delom in s svojo energijo dvignili v socialnem, gospodarskem in kulturnem oziru tako visoko, da je moral nemški učenjak, sociolog Gumpłowicz, priznati, da so se Slovenci zadnja leta povzpeli v vsakem oziru tako visoko, da se morajo prištevati kulturnim narodom zapadne Evrope. Seveda univerze kljub temu nismo mogli doseči. Mi imamo visoko razvito ljudsko in srednje šolstvo. Slovenci imamo komaj 10 odstotkov analfabetov. Dasiravno smo imeli vse pogoje, nam

univerze vendarle niso hoteli dati. Vedno smo imeli dovolj inteligenčnega naraščaja, dovolj profesorjev in znanstvenikov...«

In res smo imeli Slovenci velike učenjake posebno v zadnjih dveh stoletjih: v ilirski dobi Hladnika, Dolinarja, Ravnikarja, imeli smo svetovno znane matematike in fizike, kot so bili Vega, Močnik in Štefan; jezikoslovce Kopitarja, Miklošiča, Štreklja. Ko je bila leta 1919 ustanovljena univerza v Ljubljani, ni bila v zadregi za profesorje; prihajali so slovenski profesorji in učenjaki z vseučilišč na Dunaju, v Pragi, Zagrebu, Crnovicah, v Gradcu, Parizu in od drugod. To pomeni, da smo si Slovenci kljub dolgotrajnemu in hudemu boju z avstrijsko vlado priborili in ohranili to, kar smo ob ustanovitvi univerze imeli in na čemer smo lahko gradili: svoj jezik in svojo književnost, svojo znanost in umetnost, svoje šolstvo in svojo upravo, skratka svojo kulturo in svoje gospodarstvo, ki pa se moreta razvijati samo ob takem središču, kot je visoka šola, saj je od nje odvisno vse drugo šolstvo. Brez univerze si ne moremo misliti ne tehničnega ne gospodarskega in ne kulturnega napredka.

Univerza v Ljubljani je obsegala ves tedanji visokošolski študij, razdeljen na pet fakultet: na pravno, filozofsko, tehniško, medi-

Poslopje univerze v Ljubljani

cinsko in teološko. Medicinska fakulteta je imela samo prva dva letnika, filozofska je imela oddelek za humanistične znanosti in oddelek za matematiko in naravoslovne vede, tehniška fakulteta je imela oddelke za gradbeništvo, za arhitekturo, za strojništvo in elektrotehniko, za rudarstvo, za kemijo in dveletni tečaj za izobraževanje geodetov. Že spomladi 1919 so se začela predavanja na tehničnem visokoškolskem tečaju, v jeseni pa na filozofski, medicinski in tehniški fakulteti ter teološki fakulteti, na pravni pa šele leto dni pozneje, ker so trije njeni profesorji sodelovali na pariški mirovni konferenci.

Predavalnica na filozofski fakulteti

Z ustanovitvijo univerze v Ljubljani je bila slovenskemu narodu odprta pot k napredku, k najvišji izobrazbi najbolj pridnim in nadarjenim. Že ob njeni ustanovitvi je bilo poudarjeno, da revščina ne bi smela biti pri tem ovira. Edina ovira na poti do najvišje izobrazbe naj bi bili lenoba in nesposobnost.

Univerza se je že od vsega začetka borila z velikimi težavami. Za nekatere stroke ji je primanjkovalo učnih moči, potrebnega prostora in opreme. Medicinska fakulteta je bila vse do leta 1940 nepopolna. Poslopje nekdanjega Kranjskega deželnega zbora, v katerem se je naselila, ji je postalo kmalu pretesno, oddelki tehniške fakultete so se stiskali v zelo neprimernih zgradbah. Skoraj vsa leta stare Jugoslavije so prihajale iz Beograda grožnje, da bodo ukinili medicinsko ali tehniško fakulteto zaradi trajnih finančnih kriz. Slovenska javnost je te grožnje zavračala s protesti, jih obsojala kot slepoto in demagogijo.

Vzlic vsemu se je univerza že v prvih dveh desetletjih svojega razvoja in delovanja uveljavila. Iz nje je izšlo mnogo pravnikov, filozofov, teologov, tehnikov, inženirjev, profesorjev in zdravnikov. Ob njenem prvem jubileju — ob desetletnici obstoja — je v spominskem zborniku »Zgodovina Slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929« tedanji rektor dr. Milan Vidmar poudaril njen pomen in vlogo z besedami: »Kakor znamenje je, da si je naša narodna država na triglavsko ozemlje postavila proti sosedom kot prvo vidno trdnjavo najvišje slovensko kulturno ustanovo. Slovenski kraji so bili v zgodovini križišče evropskih narodnih in idejnih vplotov. Na takem križišču se je mogoče obdržati samo z naporom vse energije, samo s skrajnim naponom duha. Izobraziti in posvetiti vse plasti ljudstva in jih s tem usposobiti za inteligentno obrambo domačije, t. j. glavna dolžnost narodovega duševnega vodstva, torej glavna naloga univerze.«

Vzlic težavam je ljubljanska univerza v obdobju od ustanovitve do druge svetovne vojne opravila velikansko nalogo. Pospesovala je

razvoj znanosti in kulture na vseh področjih, njeni učitelji so napisali za slušatelje potrebne učbenike, izdajali znanstvena dela, pospeševali razvoj slovenskega strokovnega izrazja, presajali mednarodne dosežke znanosti na slovenska tla in jih bogatili z lastnimi doseganji in izkušnjami. Iz leta v leto je delovalo v okviru univerze več strokovnjakov za vsa področja. Univerza je še posebej pospeševala razvoj tistih panog, ki so bile pomembne za splošen napredek slovenske kulture, zlasti slovensko jezikoslovje, slovensko literarno zgodovino, slovensko narodno, politično, gospodarsko, pravno in umetnostno zgodovino, zemljepisje slovenskega naselitvenega prostora in podobno. Ena največjih pridobitev univerze v tem obdobju je bila Plečnikova monumentalna zgradba univerzitetne knjižnice, kjer je dobila nekaj prostorov tudi filozofska fakulteta.

Pravi razmah je doživela univerza po zadnji vojni. Število študentov in profesorjev je naraščalo iz leta v leto. Nekdanjim petim fakultetam so se pridružile štiri nove, ustanovljeni so bili novi oddelki in inštituti, uvedene nove panoge študija in raziskovalne dejavnosti, ustrezajoče čedalje večji specializaciji znanstvenih področij, potrebam gospodarstva in družbenih služb. Tako je bil omogočen popoln medicinski študij na slovenski univerzi, leta 1946 je bila ustanovljena ekonomska fakulteta, leta 1947 agronomska, ki je bila dve leti zatem (1949) razširjena v agronomsko gozdarsko, pozneje pa kot biotehniška fakulteta razširjena na pet oddelkov: agronomski, biološki, gozdarsko-lesni, veterinarski in živilsko tehnološki oddelek. Iz univerze je bila izločena teološka fakulteta, ki je z ozirom na dosledno izvedbo načela ločitve Cerkve od države postala interna cerkvena šola. Poleg univerze delujejo po vojni ustanovljeni posebni visokoškolski zavodi za področje umetnosti, to so Akademija

za gledališko umetnost, radio, film in televizijo, Akedamija za likovno umetnost in Akademija za glasbo.

Zadnjih petnajst let (od 1954) združuje ljubljanska univerza devet fakultet: filozofska, ki ima 16 oddelkov, pravna, ekonomska, fakulteta za naravoslovje in tehnologijo s štiri oddelki, fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, fakulteta za elektrotehniko, ki ima tri oddelke, fakulteta za strojništvo z energetskim in tehnološkim oddelkom, medicinska fakulteta z oddelkom za splošno medicino in stomatologijo ter biotehniška fakulteta s petimi oddelki. Tem devetim fakultetam se bo pridružila kot deseta visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo, ki je bila ustanovljena leta 1961 kot samostojna visoka šola. V Ljubljani je še Visoka šola za telesno vzgojo, v Mariboru pa Visoka ekonomsko-komercialna šola.

V prvem letu po vojni (1945/46) je bilo vpisanih 2511 študentov, v letu 1968/69 pa je bilo vpisanih v vse letnike 8713 rednih študentov, od teh v prvi letnik 3718. Zelo redki študentje končajo šolanje v predpisanem roku — na večini fakultet traja študij osem semestrov ali štiri leta, razen na medicinski fakulteti in na veterinarskem oddelku, kjer traja študij pet let; na fakulteti za elektrotehniko, na fakulteti za strojništvo ter na gradbeniškem in geodetsko-komunalnem oddelku traja študij devet semestrov, deseti pa je namenjen izdelavi diplomskega dela. Na ljubljanski univerzi diplomira letno povprečno 1000 študentov.

V povojnem času so dobile lastne zgradbe filozofska fakulteta, ekonomska fakulteta, fa-

kulteta za elektrotehniko, oddelek za arhitekturo, oddelek za kemijo, oddelek za tekstilno tehnologijo in posamezni oddelki biotehniške fakultete. Vzlic temu se nekatere fakultete oziroma njihovi oddelki še morajo stiskati v zastarelih in neustreznih prostorih. Univerza skrbi za znanstveni naraščaj in za dohajanje dosežkov svetovne znanosti s podiplomskim študijem.

Leto za letom prihajajo z vseh fakultet slovenske univerze novi kadri za vsa področja. Leto za letom so večji uspehi, ki jih dosega univerza pri svojih prizadevanjih za obogatitev slovenske kulture, splošnega človeškega znanja, za pomoč našemu tehničnemu in gospodarskemu razvoju ter s tem k splošnemu dvigu naše življenjske ravni. Leto za letom se pogloblja tudi njeno znanstveno in strokovno delo, o čemer priča že komaj pregledno število razprav in raznih publikacij njenih akademskih učiteljev in sodelavcev, zbranih v dveh zvezkih bibliografije (1957 in 1969) na 1100 straneh leksikonskega formata.

Slovenski univerzi, ki je naš najvišji hram duha, temelj naših kulturnih, znanstvenih, tehničnih, gospodarskih in organizacijskih prizadevanj in osnova vsega našega napredka v prihodnosti, želimo ob njenem jubileju, da bi bila kos vsem težavam, da bi imela vso podporo v slovenskem narodu, ker bo le tako lahko ujela korak z najodobnejšimi pedagoškimi metodami in organizacijo znanstvenega dela na vseh svojih fakultetah in tako uspešno opravljala svojo nalogo kot najvišja izobraževalna ustanova, na kateri temelji vsa naša prihodnost. — M. F.

Gorazd Kušej

O DRUŽBENOPOLITIČNEM POMENU ZADNJIH USTAVNIH SPREMEMB IN DOPOLNITEV

Znano je, da je konec decembra 1968 zvezna skupščina sprejela nekaj novih sprememb in dopolnitev k ustavi Jugoslavije, konec januarja 1969 pa še naša republiška skupščina k ustavi SR Slovenije. Na kratko jih imenujemo kar zvezne oziroma republiške ustavne amandmaje. To je že druga vrsta takšnih sprememb in dopolnitev, zakaj prve so bile sprejete l. 1967. Ene kot druge so odsev nenehnega razvoja naše samoupravne socialistične družbe, katere temeljna načela so bila določena v ustavni ureditvi z l. 1963. Pri vseh teh spremembah in dopolnitvah ni šlo za posege, ki bi imeli namen kakorkoli načenjati ali zamenjavati v teh načelih izražene prvine

našega družbenega sistema, marveč nasprotno, izraz so prizadevanja najti jim kar najprimernejše oblike, da bi mogle še bolj učinkovito zaživeti.

Ta sestavek si zastavlja samo nalogo povzeti na kratko pomembno družbenopolitično jedro sprejetih novosti, ne da bi se spuščal v nadrobnejši prikaz njihove organizacijske strani. Zato bo upošteval le tri glavna načela naše samoupravne družbe, in sicer federalizem kot izraz nacionalno politične samoupravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije, našo komunalno samoupravo in samoupravo delovnih ljudi v delovnih organizacijah.

I.

Federalizem kot vsebina in organizacijska oblika naše jugoslovanske družbene in državne skupnosti je najvišja politična potrditev njene večnacionalne sestave. Že v času narodnoosvobodilnega boja je bil federalizem razglašen in uresničen kot rešitev nekdanjega jugoslovanskega nacionalnega vprašanja, saj je pomenil dosežek suverena samoopredeljevanja jugoslovanskih narodov. To je dobilo izraz v oblikovanju ustreznih nacionalno oziroma v primeru Bosne in Hercegovine regionalno zgodovinsko opredeljenih federalnih enot in njihovi prostovoljni povezavi v skupni državi. Tako so dobile te enote že na II. zasedanju Avnoja značaj posebnih nacionalnih državnih organizacij in imele v razmerju do skupne države v mejah svojih pravic in dolžnosti položaj samoupravnih enot najvišje stopnje. Kakor je jugoslovanski federalizem izhajal iz priznanja nacionalne enakopravnosti in ustrezne državno-teritorialne organiziranosti jugoslovanskih narodov, se pravi Slovencev, Hrvatov, Srbov, Makedoncev, Črnogorcev in regionalno zajete skupnosti Bosancev in Hercegovcev, je hkrati od vsega začetka priznaval tudi nacionalno enakopravnost drugih, nejugoslovanskih etničnih skupin in njihovim pripadnikom zagotavljal poleg splošnih temeljnih pravic osebnega, političnega in socialnoekonomskega značaja še pravice kolektivnega uveljavljanja in razvijanja njihove posebne nacionalne kulturne samobitnosti. Posebna narodnostna sestava skupaj z drugimi regionalnimi posebnostmi, prihajajoča tamošnjemu prebivalstvu do zavesti kot skupna pokrajinsko in po skupni zgodovinski usodi določena življenjska povezanost, je že oktobra 1945 privedla do tega, da je tedanja skupščina Srbije ustanovila v mejah te federalne enote avtonomno pokrajino Vojvodino in Avtonomno kosovsko-metohijsko oblast. V prvi je bila zlasti pomembna močna madžarska etnična skupina, v drugi pa so bili po številu v večini Albanci. Ti dve pokrajini sta potem bili ves čas upoštevani tudi v organizaciji federacije, saj sta imeli poleg federalnih enot svoje posebne odposlanca v tistem domu zvezne skupščine, ki je veljal za predstavništvo naših narodov in narodnosti oziroma federalnih in avtonomnih enot. Zaradi popolneše družbene razvitosti se je do ustavne ureditve z l. 1963 državnoopravni položaj Vojvodine nekoliko razlikoval od položaja Kosova in Metohije, omenjena ustavna ureditev pa je njun položaj izenačila. Zadnja ustavna sprememba daje spoštovanju enakopravnosti nejugoslovanskih etničnih skupin, bivajočih med nami, še večji poudarek s tem, da približuje položaj obeh avtonomnih pokrajin položaju naših socialističnih republik kot federalnih enot, in to tako v državnoopravnem kakor v samoupravnem pogledu. Želji albanskega prebivalstva je bilo ustrezno tudi s tem, da je nekdanja kosovsko-metohijska pokrajina dobila ime Kosovo (albansko Kosova). Pokra-

jini imata odslej naziv »socialističnih avtonomnih pokrajin«, kar kaže na njuno vrstno sorodnost s »socialističnimi republikami«. Kakor republiki je sedaj tudi avtonomni pokrajini zagotovljena nedotakljivost njenega ozemlja, ker ga ni moč spremeniti brez soglasja njene skupščine. V skladu z načeli zvezne ustave in ustave SR Srbije sprejme pokrajinska skupščina ustavni zakon pokrajine — poprej je to bil samo pokrajinski statut — izdaja pokrajinske zakone (poprej le odloke) in lahko, če to predvidi republiška ustava, celo organizira lastno ustavno sodstvo. Pokrajina opravlja v bistvu vse zadeve, ki jih sicer centralno urejajo republike, izvzete so samo tiste, ki imajo pomen za vso republiko Srbijo in so kot takšne določene v njeni ustavi. Tako postajata obe pokrajini prek republike izrecno dve enoti, ki dajeta skupaj z republikami naši federaciji specifičen lik in veljata za izraz suverene nacionalne politične samoodločitve prebivalstva teh pokrajin za jugoslovansko državno skupnost ne glede na narodnostne razločke v njejovi sestavi.

V tej zvezi je treba dodati, da zadnji ustavni amandmaji, še bolj kakor je to veljalo doslej, naglašajo enakopravnost jugoslovanskih narodov in v naši državi živečih narodnosti nejugoslovanskega etničnega izvora. Zato je treba vse ustavne določbe, ki govorijo o narodih Jugoslavije in njihovi medsebojni enakopravnosti za naprej vsebinsko tako tolmačiti, da bo varovana ista enakopravnost tudi tem narodnostim. Posebej je naloženo republikam, avtonomnim pokrajinam, občinam, delovnim in drugim organizacijam, da morajo z zakonom, statutom oziroma z ustreznimi splošnimi akti zagotoviti uporabo jezikov in pisav narodov in narodnosti na območjih, kjer v primernem številu žive, ter določiti način in pogoje njihove uporabe. Po teh načelih je v naši republiki zagotovljena enakopravnost italijanskega in madžarskega jezika s slovenskim v javnem in družbenem življenju na območjih, kjer živijo pripadniki teh dveh narodnosti, kar velja tudi za odnose v delovnih in drugih organizacijah.

II.

Naš samoupravni družbeni razvoj je prav v zvezi s čedalje večjim poudarkom na dejanski zagotovitvi enakopravnosti v jugoslovanski skupnosti združenih narodov in narodnosti navrgel vprašanje, kako najbolj ustrezno organizirati zvezno skupščino kot najvišji organ oblasti in družbenega samoupravljanja te skupnosti ter njeno delovanje, da bi dosegli najprimernejše uresničevanje suverenih pravic v skupni zvezni državi združenih delovnih ljudi, narodov in narodnosti, kadar je takšno uresničevanje v njihovem skupnem interesu.

Ta težnja je privedla do reorganizacije zvezne skupščine. V njej je odslej temeljni, po svoji funkciji splošno politični zbor —

zbor narodov kot zbor delegatov republik in avtonomnih pokrajin, in sicer tako, da delegirajo vanj republike po 20 poslancev, avtonomni pokrajini pa vsaka po 10 poslancev. Tako torej šteje skupno 140 poslancev. Kot specializirani zbori delovnih ljudi v delovnih skupnostih ustreznih področij dela so ostali gospodarski zbor, prosvetno-kulturni zbor in socialno-zdravstveni zbor, namesto odpravljenega organizacijsko-političnega zbora pa je ustanovljen nov zbor, imenovan družbenopolitični zbor. Označen je kot »zbor delegatov občanov v občinah«. Vsak teh štirih zborov ima po 120 poslancev.

Republiško oziroma pokrajinsko delegacijo v zbor narodov volijo republiške oziroma pokrajinske skupščine na skupnih sejah svojih zborov, poslance družbenopolitičnega zbora volijo občani neposredno, poslance zborov delovnih skupnosti pa posebna volilna telesa, sestavljena iz članov občinskih skupščin in delegatov delovnih skupnosti delovnih organizacij in drugih oblik združenega dela ter delegatov drugih, z veznim zakonom določenih skupnosti ustreznega področja dela.

Pravico, biti voljen za poslanca v zbor narodov in v družbenopolitični zbor, ima vsak občan z volilno pravico, pravica, biti izvoljen v katerega od zborov delovnih skupnosti, pa je ostala pri dosedanjih zanjo veljajočih načelih. Poslance družbenopolitičnega zbora in zborov delovnih skupnosti volimo po pravilu, da pride po en poslanec na enako število prebivalcev. Na ta način je Slovenija zastopana v zvezni skupščini s 60 poslanci, 20 njih je v zboru narodov, po 10 pa v vsakem izmed drugih štirih zborov.

Kar se pristojnosti zborov tiče, je zbor narodov kot temeljni in splošno politični zbor udeležen pri vsaki oblastni odločitvi skupščine ob enakopravnem sodelovanju drugega zbora, v katerega delovno področje sodi odločitev. Pri tem je novi družbenopolitični zbor zastavljen kot drugi splošno politični zbor, saj vedno enakopravno sodočla z zborom narodov, kadar to ni v pristojnosti katerega izmed zborov delovnih skupnosti ali kadar ne gre za vprašanja, ki jih samostojno obravnava in rešuje zbor narodov. Takšna vprašanja so tista, ki se nanašajo na enakopravnost republik, narodov in narodnosti ter na pravice republik in avtonomnih pokrajin, določene v ustavi, pa še druga vprašanja, ki so skupnega pomena za republike in avtonomni pokrajini.

Nadalje je omembe vredno, da ustavni amandmaji krepijo enakopravnost zborov zvezne in republiške skupščine nasploh, zlasti v zakonodajnem, prav posebno pa še v ustavnorevidijskem postopku, saj bodo odsele naprej o spremembah in dopolnitvah ustave odločali vsi zbori zvezne skupščine.

Spremembo v organizaciji skupščin vseh stopenj (občinske, mestne, pokrajinske, republiške, zvezne), kakor je veljala po ureditvi z l. 1963, je prinesla nova ustavna določba, po kateri zopet vsaka štiri leta volimo vse člane zborov skupščin, pri čemer

ne more nihče biti več kot dvakrat zapored izvoljen za člana iste skupščine, ne glede ali bi šlo za članstvo v istem ali v drugem zboru. To je vsekakor racionalnejša rešitev kakor je bila prejšnja, saj so volitve polovice članov skupščin vsaki dve leti pomenile nepotrebno tratenje družbenih sredstev in energij za tako rekoč stalno volilno kampanjo, prepoved ponovne izvolitve v isti zbor ob istočasni neomejenosti zaporedne izvoljivosti v različne zборе pa ni ovirala morebitnega nezaželenega predolgega vztrajanja posameznikov v funkciji članov taiste skupščine.

Večji poudarek samoupravnosti republik in avtonomnih pokrajin po njenem bistvu in vsebinski razsežnosti v razmerju do federacije, pojmovane kot njihova skupna državna organizacija, dajejo potem tiste nove ustavne določbe, ki ustanavljajo njihovo odgovorno sodelovanje s federacijo pri izvrševanju nalog in zadev s področja njenih t. i. izključnih pravic. Tu gre zlasti za varstvo neodvisnosti in teritorialne neokrnjenosti Jugoslavije in s tem zvezanice obrambne zadeve; za skrb za varstvo ustavnega (družbeno-državnega) reda; za zunanje zadeve; za gospodarsko sodelovanje s tujino ipd. Naj v tej zvezi opozorimo še na tisti naš republiški ustavni amandma, ki razglašajo načelu splošnega ljudskega odpora obrambo države za pravico in dolžnost slehernega občana, delovne in druge organizacije ter družbenopolitičnih skupnosti, zaradi česar morajo republika, občine, krajevne skupnosti ter delovne in druge organizacije razvijati ustrezno obrambno pripravljenost, sposobnost in učinkovitost v sodelovanju z Jugoslovansko ljudsko armado in drugimi organizmi, ki delujejo na tem področju v federaciji in republiki.

Razširjene so končno še samoupravne pravice republike glede njene zakonodajne in finančne oblasti. Z natančnejšo opredelitvijo in utesnitvijo tako imenovane zvezne temeljne zakonodaje se povečuje vsebinska razsežnost in krepji izvornost republiškega urejanja. Do zadnjih ustavnih amandmajev je tudi federaciji bila pridržana izključna pravica določati vse vrste in vire dohodkov družbenopolitičnih skupnosti, se pravi republike in občin. Odslej je ta njena pravica omejena na vire in vrste dohodkov, ki jih te skupnosti dosegaajo z obdavčenjem sredstev delovnih organizacij ter proizvodov in storitev v prometu. Za take dohodke in druga sredstva iz teh virov lahko postavi federacija meje, v katerih jih smeta republika in občina določati, če je to potrebno za zagotovitev enotnosti trga ali za preprečitev ali odvrnitve motenj v odnosih na trgu. Druga sredstva za družbene potrebe, zlasti tista iz osebnih dohodkov, določata federacija in republika. Pri tem ima republika pravico, da z zakonom predpiše okvire, v katerih smejo občine določati dohodke in druga sredstva za družbene potrebe, če presodi, da obstoji nevarnost, da bi v svoji finančni samostojnosti pretiravale na škodo gospodarske zmogljivo-

sti in enakopravnosti delovnih ljudi in delovnih organizacij, ali če bi finančna politika občin ogrožala materialna razmerja, določena z družbenim planom.

III.

Z zadnjimi republiškimimi ustavnimi amandmaji je dobila tudi slovenska republiška skupščina deloma novo strukturo, ki kaže glede na ureditev v drugih republikah nekaj povsem izvirnih potez. Te imajo korenine v kompromisni razrešitvi dveh nasprotujočih si zasnov. Prva izmed njiju si je vzela za vzor ureditev zvezne skupščine in se zavzela za pet zborov in sicer za republiški kot splošno politični zbor, za doslejšnje zbere delovnih skupnosti, torej za gospodarski, kulturno-prosvetni in socialno-zdravstveni in za zbor občin, ki naj bi zamenjal organizacijsko-politični zbor, vtem ko je bila druga za sistem samo dveh domov, se pravi splošno političnega in takšnega, ki bi združeval delegate delovnih ljudi in delovnih skupnosti s področja gospodarske, kulturno-prosvetne in socialno-zdravstvene dejavnosti.

Po sedanjih ureditvi ima naša republiška skupščina republiški zbor z 90 poslanci, gospodarski jih ima 75, kulturno-prosvetni in socialno-zdravstveni zbor vsak po 60. Poslanec republiškega zbora volijo občani neposredno in sicer po pravilu, da volimo po enega poslanca v vsaki volilni enoti, določeni po enakem številu prebivalcev, vendar mora na vsako občino — v Sloveniji jih imamo 60 — priti vsaj en poslanec, sicer pa velja enak volilni sistem kakor za poslance zvezne skupščine.

Posebnost v strukturi naše republiške skupščine je v tem, da se za obravnavo in odločanje o nekaterih vprašanih strnejo zbori delovnih skupnosti v enoten zbor; so pa določena tudi takšna vprašanja, o katerih odloča skupščina, morajo pa poprej o njih izreči mnenje »delegati občin, zbrani na zasedanju v republiški skupščini«. V enakopravno pristojnost republiškega zbora in pravkar omenjenega enotnega zbora delovnih skupnosti sodi obravnavanje temeljnih vprašanj s področja družbenopolitičnih in družbeno-ekonomskih odnosov ter temeljnih vprašanj financiranja družbenopolitičnih in samoupravnih skupnosti, sprejemanje zakonov in drugih aktov s teh področij ter aktov o osnovah družbeno-ekonomskega razvoja Slovenije, republiškega proračuna in sklepnega računa o njegovi izvršitvi. Delegate občin pa je treba sklicati v skupščino na zasedanje, da oblikujejo svoje mnenje, preden razpravljajo in odločajo pristojni zbori skupščine o temeljnih vprašanih s področja komunalnega sistema, financiranja družbenopolitičnih skupnosti, družbenega planiranja, komunalnega in stanovanjskega gospodarstva ter stanovanjske politike, prostorskega planiranja in urbanizma, javne varnosti, izobraževanja ter zdravstvenega in socialnega varstva.

Delegate občin je mogoče sklicati še za obravnavanje drugih vprašanj, ki so skupnega pomena za občane v občinah in samoupravne skupnosti, da bi se uskladil razvoj samoupravnih odnosov in razvijalo vzajemno sodelovanje teh skupnosti.

Spremembo v ureditev najvišjih republiških organov prinaša tudi nova ustavna določba, ki odpravlja togo omejitev funkcijske dobe predsednika in podpredsednika republiške skupščine ter predsednika in članov izvršnega sveta na štiri leta. Odslej bo republiška skupščina izjemoma ob posebno upravičenih razlogih lahko take funkcionarje ponovno izvolila na te položaje.

IV.

Doslej opisane novote v naši ustavni ureditvi dajejo poudarek enakopravnosti naših narodov in narodnosti ter njihovi suverenosti v opravljanju zadev, ki so po naravi takšne, da jih je moč najprikladneje rešiti bodisi na ravni republike ali avtonomne pokrajine, kolikor pa gre za zadeve, ki jih je treba zaradi njihove pomembnosti za vso skupnost uravnovati na ravni federacije, daje ustroj zvezne skupščine zlasti prek sestave in pristojnosti zbora narodov najboljšje poročstvo, da bodo tudi take odločitve sprejete ob upoštevanju in spoštovanju upravičenih koristi teh, celotno našo državno in družbeno skupnost ustvarjajočih sestavin. Vendar štejemo tudi samoupravljanje delovnih ljudi v občini, kjer se prepletata že po tradiciji ustaljeno samoupravno odločanje občanov o lokalnih splošnih zadevah s samoupravljanjem delovnih ljudi v delovnih organizacijah in skupnostih, delujočih na območju občine, v tako imenovani komunalni sistem, za temeljno prvino vse naše družbenopolitične organizacije.

Kot nositeljico te organizacije smo že od l. 1955 naprej namerno razvijali občino, ki smo jo tako na prostorni obsežnosti kakor po obliki njej odrejenih nalog v oblikovanju družbenega življenja približali veleobčini-okraju, čeprav smo želeli z njo ustvariti organizacijo občanov in delovnih ljudi za čim bolj neposredno samoupravno urejanje lokalnih zadev. Zato smo po eni strani ustanovili tip enotne občine, neglede ali zajema podeželski ali mestni prostor, in menili na ta način tudi pospešiti odpravo razlike med mestom in podeželjem, po drugi strani pa morali spoznati, da ima mesto kot živ družbeni organizem svojo posebno krajevno problematiko, ki so ji slabo kos občine, če je mesto nanje razdeljeno. Zato smo za take primere že v ureditvi z l. 1955 iskali v tako imenovanem mestnem svetu medobčinski koordinacijski organ, ki naj bi imel skrb za skupne mestne potrebe. Takšni mesti sta bili v Sloveniji Ljubljana in Maribor. To ureditev je v bistvu prevzela tudi ustava z l. 1963. Novi zvezni, pa tudi republiški ustavni amandma daje sedaj mestu, ki ima več občin, položaj posebne, nekako med- in nadob-

činske družbenopolitične skupnosti. Takšno mesto ima svoj poseben statut; izvršuje zadeve, ki imajo pomen za mesto kot celoto; s tem so zvezane ustrezne pravice in dolžnosti, kar zopet vpliva na razmerja med mestom in občinami, ki ga sestavljajo. Znano je, da gre pri tem v Sloveniji samo še za posebni položaj mesta Ljubljane, ker je prevzel Maribor organizacijo enotne občine, ki obsega celotno njegovo območje.

Leta 1965 smo v Sloveniji odpravili okrajje kot širše lokalne skupnosti, obsegajoče več občin, v prepričanju, da niso več potrebni in da je samoupravljalški duh v občinah že toliko dozorel, da bo lahko doseči dogovor med njimi za opravljanje zadev širšega regionalnega pomena, kadar bi se to izkazalo za potrebno. Kaže, da so bili ti upi nekoliko pretirani, da je sicer bilo dokaj primerov takega dogovarjanja, a da dogovorov niso spoštovali zavoljo težav njihove materialne izpolnitve, navadno zaradi pomanjkanja sredstev, pa tudi zato, ker ti dogovori niso imeli poročstva oblastne prisilnosti. Ker se pa v nekih slovenskih predelih — to velja npr. za naše obmorske občine, mogoče tudi za trboveljsko območje — pojavljajo neke integracijske težnje, izvirajoče iz spoznanj skupnih regionalnih potreb, jim skuša republiški ustavni amandma nuditi ustrezno organizacijsko obliko. Odslej bo namreč dvoje ali več občin s takimi skupnimi interesi lahko ustanovilo za uresničevanje le-teh skupen organ teritorialnega samoupravljanja z vsemi za ta namen potrebnimi, tudi oblastnimi pooblastili. Zadeve skupnega pomena določijo dogovorno prizadete občine in tudi organ takšnega regionalnega samoupravljanja sestavljajo člani, ki jih vanj delegirajo občinske skupščine s skupnega območja.

V.

Naš družbeni sistem sloni na treh samoupravnih temeljih. Enega sestavljajo narodi in narodnosti Jugoslavije, ki se v tej lastnosti uveljavljajo prek socialističnih republik in avtonomnih pokrajin in njihovega sodelovanja v federaciji in njenih vodilnih organih, drugi temelj so občine kot lokalne, teritorialno organizirane samoupravne skupnosti občanov-delovnih ljudi v njihovem dvojnem aspektu ustvarjalcev-proizvajalcev snovnih in nesnovnih dobrin ter hkratnih potrošnikov taistih, tretji, za našo ureditev najbolj značilen temelj pa so delovne organizacije. V njih delovni ljudje svobodno združujejo svoje delo, da s sredstvi, ki so družbena last, ustvarjajo gmotno osnovo svoje eksistence in eksistence celotne družbene skupnosti. Zato je ustavna ureditev z l. 1963 natančno določala notranji ustroj delovne organizacije. To je nujno vodilo do njihove toge organizacijske šablonizacije, ki ni jemala v poštev različne narave posameznih delovnih skupnosti, določene po vsebini in družbenem namenu njihovega udejstvovanja. Vendar se je med tem samoupravljanje delovnih orga-

nizacij že toliko utrdilo, da so obvezni enotni ustavni predpisi za njihovo notranjo ureditev marsikje začeli zavirati nadaljnji razvoj. Zato najnovjša ustavna sprememba razširja samoorganizacijske pravice delovnih ljudi, združenih v delovni organizaciji in v organizacijah združenega dela v njeni sestavi, se pravi v delovnih enotah. Odslej lahko delovni ljudje sami v skladu z ustavo in zakonom — kar po vsej verjetnosti pomeni s statutom delovne organizacije — določajo vprašanja, o katerih odločajo neposredno, bodisi na zboru delovne skupnosti ali z referendumom, opravljanje drugih zadev pa poverjajo delavskemu svetu, določene izvršilne funkcije pa njemu odgovornim organom kolegijske ali individualne sestave, ki jih voli delavski svet. Stvar delovnih ljudi v delovni organizaciji je tudi, da tem organom določajo njihove pristojnosti in čas, za katerega jih volijo, ter pogoje in način njihove izvolitve, kar sta doslej vse predpisovala ustava in zakon.

Tako so gotovo ustvarjeni dovolj prožni okviri za notranjo ureditev samoupravljanja v delovni organizaciji, ki dopuščajo čim večjo vsebinsko poglobitev pravice samoupravljanja delovnih ljudi v njej, hkrati pa dajejo možnost, da bo ta ureditev kar najbolj ustrezala naravi dejavnosti posamezne delovne organizacije in tako pospeševala njeno učinkovitost. Seveda pa je treba priznati, da sta zvezni in republiški amandma, ki uvajata to novost, v svojem besedilu menda zanalašč precej neodrejena, tako da dopuščata razno-terozno razlago in jo bodo verjetno šele praktične rešitve ustalile. Vsekakor pa bo moral zakon urejati tista vprašanja notranje ureditve delovne organizacije, ki se ne tičejo samo nje, marveč družbe v celoti in tretjih oseb. Med takšnimi vprašanji je vsekakor tisto, ki terja odgovor, kdo od organov delovne organizacije nosi odgovornost za zakonitost njenega dela in kdo jo zastopa nazven z učinkom, da zanjo pridobiva premoženjske pravice in prevzema obveznosti. Za take naloge je najprimernejši individualni izvršilni organ (doslej z naslovom direktor, upravnik, ravnatelj ipd.) in takšen je tudi za sedaj veljavajoči zakonski predpis.

Gustav Strniša
SNEŽNIK

*Prostran v podnožju dviga se v nebo,
pokril si je ledeno kapo belo,
da z njo ohlaja čelo si prevroče,
kjer misli vro.*

*Če sonce sije, mirno se smehlja,
če grom bobni in če vihar divja,
samo molči.*

*Na grudih mu pomlad brsti,
prezira svet, v nebo strmi,
čas premišljuje in stvari.*

V ZNAMENJU LUNE

Desetletje, ki ga zaključujemo, označuje po vsej verjetnosti najboljše človekovo hotenje stopiti na tla našega edinega naravnega satelita Lune. Ko smo pred dobrimi desetimi leti upali, da niso več daleč dnevi, ko bodo prvi ljudje stopili na tla našega skrivnostnega sosedu, so številni med nami zmajali za glavo in niso verjeli, da se bodo napovedi znanstvenikov uresničile. Prvi umetni Zemljin satelit je sicer dokazal, da utegne sodobna tehnika napredovati hitreje, kot so nekoč mislili, toda kazalo je, da je še daleč čas, ko bo človek sam posegel v vesoljski prostor, ki je takrat bil še poln neznan in nevarnosti, katerih še niso bili v stanju oceniti.

Pravzaprav je težko reči, kdaj se je začela tekma za osvajanje Lune. Drugega januarja 1959 je v Sovjetski zvezi poletela prva vesoljska sonda v smeri proti Luni. Mimo te je letela v razdalji kakšnih 6000 km, kar je bil za tisti čas izjemen tehnični dosežek. Američani, katerih začetne poizkuse je spremljala neprestana smola, so dobra dva meseca kasneje poslali svojega Pionirja 4 več kot 70.000 km mimo Lune. Tudi jesen l. 1959 je pomenila veliko zmago slavje sovjetskih strokovnjakov. Vesoljsko sondo Luno 2 so septembra tega leta poslali na Luno. Ta sonda je seveda trdo priletela ob Lunino površino in se tam razbila. Ni minil niti mesec dni in že so ponovno dosegli nekaj izrednega: Luna 3, ki je vzletela 3. oktobra 1959, je posnela zadnjo stran Lunine površine, ki je z Zemlje ni mogoče opazovati. Za tiste čase izjemen tehnični dosežek je v Združenih državah Amerike povzročil hude skrbi in marsikdo je menil, da Sovjetske zveze na tem področju ne bo več mogoče dohiteti in prehiteti.

V teh letih je Američane spremljala izredna smola. Ne le, da so odpovedale številne rakete, ki so jih pripravljali za različne vesoljske raziskave, temveč so naporji bili preveč raznovrstni in niso bili usmerjeni k skupnim večjim ciljem. Še več, prizadevanja posameznih organizacij in družb so včasih celo ovirala napredek Amerike na tem področju. Ta razmeroma brezupni položaj je še stopnjeval dogodek, ki se je pripetil 12. aprila 1961. Tega dne je v sobi ameriškega predsednika Johna F. Kennedyja kratko po polnoči zazvonil telefon. Predsednik Kennedy, ki je bil na tem položaju komaj nekaj mesecev, je iznenaden zvedel, da so v Sovjetski zvezi poslali na tir okoli Zemlje vesoljsko ladjo s prvim človekom na krovu.

Podvig Jurija Gagarina je ponovno pretresel znanstvene kroge Amerike, seveda pa tudi vso ameriško javnost. Močan odmev je imel tudi v skupinah ljudi, ki so že od samega začetka nasprotovali vesoljskim raziskavam in so jih pehale ob stran bodi zaradi vojaških izdatkov ali pa zaradi drugih ekonomskih namenov. Posledica tega sovjetskega dosežka je bila iznenadna poživitev vseh naporov in prizadevanj ZDA, da bi čimprej prehiteli

Sovjetsko zvezo in izkrcale prvega človeka na Luni prej kot Rusi. Kakor že številni predniki, se je tudi pokojni ameriški predsednik opajal ob misli, da bi v času njegove generacije dosegli nekaj tako velikega. Toda vsi veliki dosežki se porajajo organsko in terjajo svoj čas. Od prve cepitve atomskega jedra do praktične uporabe jedrske energije je moralo poteči precej časa, nekatere panoge v zdravilstvu na primer, se kljub velikim sredstvom za raziskave ne morejo prebiti do rezultatov, ki bi na primer prinesli zdravilo proti raku, pa tudi proti celi vrsti drugih bolezni.

Po skoraj teden dni dolgem posvetovanju z znanstveniki in svojimi sodelavci je John F. Kennedy imel pred ameriškim Kongresom nagovor na ameriško ljudstvo, ki je pomenil program za pot človeka na Luno. »Mi-

*Raketa Saturn V
na poti proti startni ploščadi*

slim,« je rekel predsednik Kennedy, »da si naš narod lahko sam zastavi cilj, da pošlje še pred letom 1970 človeka na Luno, človeka, ki se bo lahko varno vrnil na Zemljo. Noben vesoljski načrt ne bo zapustil človeštvu večjega vtisa, prav tako ne bo še za dalj časa nič pomebnjšega v vesoljskih raziskavah, toda tudi noben izmed bodočih vesoljskih načrtov ne bo tehnično zahtevnejši in dražji.«

S temi preroškimi besedami predsednik Kennedy ni preveč obljubil. Američani so dosegli svoj cilj. In cena tega dosežka je bila visoka: 24 milijard dolarjev in življenje treh

astronavtov, Virgila Grissoma, Edwarda Whiteja in Rogerja Chaffeeja, ki so umrli v požaru na vesoljski ladji. John F. Kennedy prav tako ni dočkal trenutka, ki je bil tako pomemben, da je vsemu svetu zastal dih, toda številni, ki so se ob tem dosežku spomnili obljube, dane v letu 1961, so se po srečni vrnitvi vesoljske trojice spomnili tudi njegovega imena.

Ves svet je bil poln presežnikov, ko je 21. julija 1969 prvič stopila človekova noga na površino Lune. V Washingtonu so kazalci na uri kazali 22. uro 56 minut, pri nas štiri minute pred četrto uro zjutraj, 21. julija. Ves svet je spreletel srh, vsi televizijski in radijski programi so prenašali ta veličastni dogodek. V neki tokijski tovarni so disciplinirani delavci za vsako sekundo predvidenega odmora usmerili poglede na televizijske zaslone, nato pa so brž zopet začeli delati — za dosežke na Zemlji...

MEJNIKI ČLOVEKOVE POTI NA LUNO

V skopih obrisih bi le težko opisali številne dogodke in osebe, ki so pripravljali tako težavno pot. Od Julesa Verna preko Čiolkovskega, Hermana Obertha, Wernherja von Brauna, Sergeja Koroleva, Gagarina pa vse do Neilla Armstronga je dolga pot, polna naporov, razočaranj, tveganj in uspehov. Vojaška tekma med vzhodom in zahodom je nedvomno v veliki meri prispevala k poti človeka na Luno, toda tudi miroljubna prizadevanja s ciljem napredka znanosti in tehnike niso zaostajala. Šest sovjetskih poletov z vesoljskimi ladjami vrste Vostok in šest poletov ameriških Mercury je vtirilo človekovo pot v vesoljski prostor v bližini naše Zemlje. Sledili so novi in bolj zapleteni poleti. Ugotoviti je bilo treba, če človek lahko deluje v vesoljskem prostoru zunaj varnejše kabine vesoljske ladje, če je posamezne enote teh ladij mogoče spojiti in zopet razdružiti. Vesoljske ladje vrste Gemini in sovjetske ladje Voshod so te domneve potrdile.

V tem času je v ZDA začela rasti raketa velikanka — Saturn V, ki so jo namenili potovanju na Luno. Skoraj 400.000 km oddaljeno nebesno telo je vabilo, toda človeka je čakala še vrsta zapletenih nalog, ki so jih morali rešiti, da bi takšno potovanje uspelo. Pri tem ni šlo le za številne tehnične probleme, ki so mnogo obetali tudi splošnemu tehničnemu napredku človeštva, temveč tudi za naloge, ki so se pojavljale v zvezi z vprašanjem, kako bo človek prenašal takšna potovanja, nadalje z vprašanji, kakšna je površina Lune in na kaj bo treba paziti, da bi pristajanje uspelo.

Medtem ko se je zaradi nesreče pri preizkušnji komandnega modula vesoljske ladje na tleh delo na projektu Apollo zavleklo, so številne vesoljske ladje tipov Ranger, Orbiter in Surveyor temeljito raziskovale Lunino površino in iskale podatke, ki so bili potrebni, da bi človek lahko začel misliti na pristajanje. Tudi na sovjetski strani so nadaljevali z raziskovanji Lune, toda njihov načrt je bil drugačen. V Sovjetski zvezi so namreč

obstali na stališču, da je popolno prednost pri takšnih raziskovanjih dati avtomatičnim napravam. Drugačno mišljenje zastopajo v ZDA: zelo avtomatizirane naprave in človek naj skupaj pripomorejo k velikim dosežkom.

Zemlja vzhaja nad Lunino površino

Ko so podrobno pregledali rezultate poleta Apolla 11, ki je vesoljsko dvojico spravil na Lunino površino, od tam pa k poveljniškemu delu ladje, v katerem je Luno obkrožal vesoljec Michael Collins, so prišli do zaključka, da je le človekovo ukrepanje pri izboru kraja pristajanja preprečilo morebitno hudo nesrečo. Do te bi prav gotovo prišlo, če bi se naprave spustile na mestu, ki so ga predvideli po teoriji. Resnični polet in teoretično začrtani polet se namreč do potankosti nikoli ne ujemata. Če Armstrong ne bi lunarnega modula sam vodil tako dolgo, dokler ni našel primerno ravnega področja za pristajanje, bi se znalo zgoditi, da bi se ladja prevrnila ob razmeroma strmih pobočjih lijakov, ki so bili na gosti posuti v bližini področja, kamor se je ladja spuščala. Pri tem mu je skoraj pošla predvidena količina goriva. Tako je človek dokazal, da zmore v danem trenutku bolje reagirati na nepredvidene okoliščine kot vse druge avtomatične naprave.

Kot vemo, je pot na Luno vtirilo nekaj drugih poletov. Ko so predhodno temeljito preizkusili vse tri stopnje velikanske rakete Saturn V, ki meri v višino 121 m in je tehnično najbolj zapletena naprava, kar jih je zgradila človeška roka, so pripravili polet Apolla 8. Čeprav so polet predvideli za drugo polovico decembra 1968, so se prve priprave začele že avgusta. General Samuel Philips, direktor programa Apollo, je 19. avgusta izjavil, da predvidevajo z Apolom 8 doseči obkrožanje Zemlje kot prvo možnost, kot drugo pa polet proti Luni po zelo ekscentrični tirnici z enkratnim ali večkratnim obkrožanjem. Prevladala je druga možnost, vendar lunarni modul za ta polet še ni bil nared. Znanstveniki so

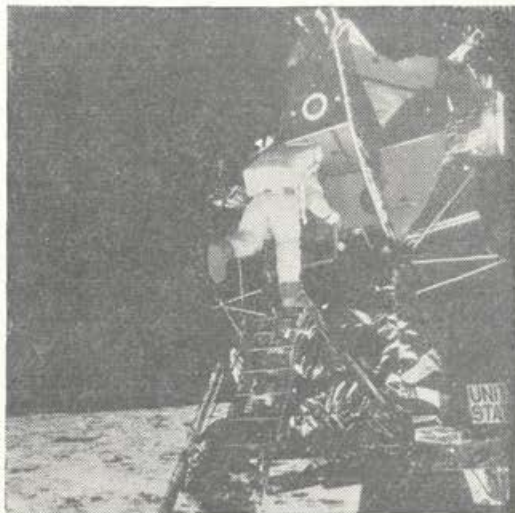
se odločili, da vgrada v raketo je model tega modula, ki bi imel enake razsežnosti in težo.

Oktober 1968 so uspešno preizkusili komandni modul in vse pomožne naprave v poletu Apolla 7, ki je trajal 11 dni. V ta namen so uporabili nekaj manjšo raketo nosilko Saturn I-B, saj je tričlanska posadka krožila le okoli Zemlje. Po poletu so W. Schirra, Don Eisele in W. Cunningham izjavili, da so vse naprave dobro delovale, da pa so se vesoljci slabo počutili, saj so bili močno prehlajeni. Vse to ni pokvarilo dobre volje do nadaljnjih priprav. Vodstvo NASE, ameriške uprave za aeronavtiko in vesolje, je določilo Franka Bormana za pilota v Apollu 8, razen tega pa so izbrali še astronavta Jamesa Lovella in Williama Andersa. Ko so novico sporočili Franku Bormanu, ni bil ta prav nič navdušen. Prosil je za čas za premislek. V zadnjem času so namreč veliko govorili o možnostih sovjetskih podvigov te vrste in Borman je postal nezaupen. »Ali je morebiti res, da je NASA to odločitev sprejela prenažno, samo da bi prehitela Ruse,« je izjavil. »Nisem pripravljen žrtvovati svoje kože zaradi neke politične tekme, temveč le v primeru, če je ta odločitev stvarno potrebna in tehnično dovolj utemeljena«.

Kot vemo, je bil polet zelo uspešen. Ko se je 21. decembra 1968 ob 13. uri in 51 minut raketa dvignila s startne ploščadi na Cape Kennedyju, so jo spremljale najboljše želje vsega človeštva. Prvič se je človek podal na tako dolgo in tvegano pot. Skupna potisna sila prve stopnje rakete Saturn V, ki je dosegla 3,4 milijona kilopondov, je z oglušujčim truščem dvigala raketo in vesoljsko ladjo v njeni konici, cilju nasproti. Po 69 urah, 7 minutah in 29 sekundah se je ladja začela vrtirati na orbito okoli Lune. Pred tem so 4 minute in 2 sekundi goreli zaviralni raketni motorji, ki so zmanjšali hitrost ladje za takšno vrednost, da je bila privlačna sila Lune dovolj močna, kar je imelo za posledico kro-

ženje Apolla 8 na elipsasti tirnici, ki je obdajala Luno.

Nepopisno je bilo veselje vseh na Zemlji, ko so zvedeli, da vesoljci natanko po predvidenem programu obkrožajo Luno. Bilo je čudovito. Apollo 8 je obkrožal Luno, medtem ko je na Zemlji zavladalo pravljico božično razpoloženje. Toda mnogi strokovnjaki na Zemlji so se morali odpovedati praznikom. Samodelne naprave v vesoljski kabini so prestanto spremljale polet obenem s središčem v Houstonu v Teksasu, ki je v povezavi z drugimi postajami v ZDA in v nekaterih ostalih državah zasledovalo vsako posamezno

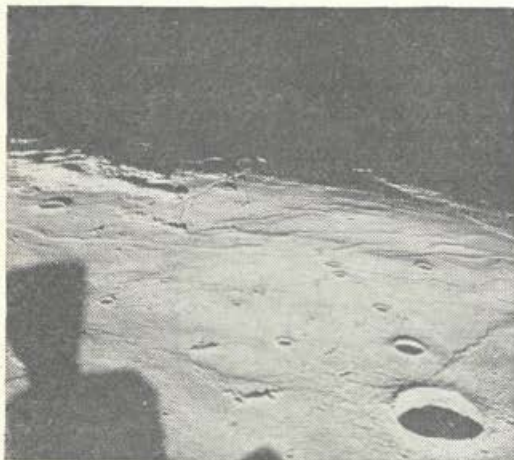

Astronavt E. Aldrin izstopa iz Orla

etapo poleta, počutje vesoljcev in seveda delo vseh naprav. Včasih so ugotovili razlike med podatki, toda te niso bile tako pomembne, da bi vplivale na rezultat poleta.

Po dobrih 147 urah poleta so člani posadke Apollo 8 pristali 27. decembra v Tihem oceanu, komaj kakšnih 5 kilometrov daleč od predvidene točke za pristajanje.

Medtem so že začele potekati priprave na novi vesoljski poizkus. V laboratorijih NASE so medtem dokončali lunarni modul, ki je sestavljen iz dveh stopenj in predstavlja pravo vozilo, namenjeno na Luno. James Mc Divitt, Walter Scott in Russell Schweickart so bili naslednja trojica, ki so jo predvideli za polet Apolla 9. Ta polet je imel namen preizkusiti manevriranje, spajanje in razdvajanje posameznih stopenj — lunarnega, komandnega in servisnega modula na orbiti, ki leži blizu Zemlje. Nad 341.000 dolarjev je veljal NASO prehlad treh vesoljcev, zaradi katerega so morali preložiti polet za tri dni. Končno je raketa vzletela 3. marca 1969 ob 17. uri in vesoljska ladja se je kmalu uspešno vrtirila. Stevilne izkušnje, ki so jih zbrali vesoljci na tem poletu, so odločilno prispevale k odločitvi NASE, da še to leto spravi posadko na Luno.

Področje za pristajanje Apola 11. Posnetek z Lunine orbite

Seveda so medtem predvideli še glavno vajo za polet. Apollo 10, ki je vzletel 18. maja 1969, je pomenil glavno vajo pred poletom na Luno in je do neke mere združeval naloge poletov Apolla 9 in 10. Tudi tukaj je prišla do izraza pomembnost človekovega poseganja v delo visoko avtomatiziranih naprav. Ko se je pri približevanju Luni na 15 km višine v bližini pristajalnega področja št. 1 začel lunarni modul nenadoma nekontrolirano vrteti, sta vesoljca Stafford in Cernan v lunarnem modulu hladnokrvno izklopila delo avtomatičnih naprav in sama prevzela ročno krmarjenje ladje. Umirila sta jo zelo naglo.

Tako je ponovno človek preprečil katastrofo v vesolju. Možnosti za velike zaplete je bilo skoraj pri vseh poletih nekaj in vedno je posadka prisebno ali pa po navodilih iz Houstona uspešno opravila naloge in preprečila nesrečo. Tako se je končno približal dan človekovega potovanja na Luno.

PRISTAJANJE

Ameriški vesoljci so si s temi poleti pridobili veliko izkušenj. Elektronski računalniki in drugi stroji za obdelavo podatkov so medtem temeljito obdelali milijarde podatkov, toda odkrili niso ničesar takšnega, kar bi bilo zapreka pri nadaljnjem izvajanju programa Apollo.

Nemajhno presenečenje je predstavljalo lakonsko sporočilo sovjetske časopisne agencije TASS, da so v Sovjetski zvezi 13. julija, torej tri dni pred napovedanim startom ameriških vesoljcev proti Luni, poslali s krožnega tira okoli Zemlje v smer proti temu planetu avtomatično vesoljsko postajo Luna 15. Ves svet je začel ugibati, ali nameravajo Rusi prehiteti ZDA in pred njimi prinesiti na Zemljo vzorce tal z Luninega površja. Ali pa so nemara na tej ladji celo ljudje? Kasnejši dogodki so zanikali vse domneve, res pa je tudi, da je izstrelitev Lune 15 uspela do neke mere sprožiti najrazličnejša ugibanja in usmeriti pozornost nase.

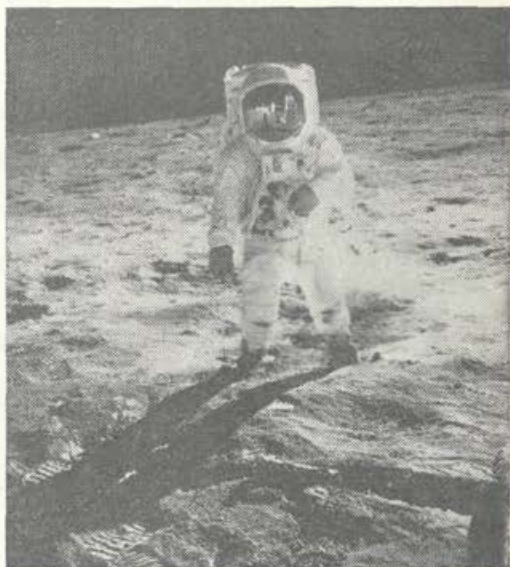
Medtem so seveda potekale zadnje priprave za dogodek, ki ga smemo imenovati najpomembnejšega v stoletju — vsaj kar za deva raziskave, ki so povezane z največjimi tveganji. Ta dogodek je postal pomemben tudi zato, ker je človeško aktivnost prenesel z območja Zemlje tudi na najbližjega nebesnega soseda. Prišel je težko pričakovani 16. julij 1969 in vse je bilo nared. Na Cape Kennedyju je bilo prekrasno vreme, kar je posebno razveselilo stotisoče gledalcev, ki so z velike razdalje z optičnimi pripomočki strmeli na raketo Saturn V s številko 506.

Vse priprave odštevanja časa pred startom so potekale tako kakor pri prejšnjih poletih, toda tokrat je šlo zares! Kontrolno središče v Houstonu, Goddardovo vesoljsko središče blizu Washingtona, 14 posebnih postaj za spremljanje poleta, ki so razmeščene širom po vsej Zemljini obli, štiri ladje in nekaj skupin radarskih letal — vse je bilo v naj-

večji pripravljenosti. Nato so ob 14. uri 32 minut začeli delovati motorji in raketa se je sprva polagoma, nato pa vedno hitreje začela dvigati v visoke plasti ozračja. Vsako sekundo so računalniki prestregli toliko podatkov, da bi z njimi napolnili za srednje obširen roman debelo knjigo. Za 724 tisočink sekunde prekasen start, so ugotovili znanstveniki. Toda to ni nikogar motilo. V kontrolnem prostoru je Rocco Petrone, vodja startne ekipe, zadovoljen pregledoval delo inštrumentov. Ljudje so se napatili proti Luni...

V naslednjih dneh je polet potekal natančno po predvidenem načrtu. V soboto 19. julija se je vesoljska ladja vtrila, nato pa so opravili potrebne korekture tira, ki je postal zelo podoben krožnici. Naslednjega dne so nastopili odločilni trenutki: komandni del ladje, ki so ga imenovali Kolumbija, se je ločil od lunarnega modula — Orla. Po sprotne manevriranju sta vesoljca Armstrong in Aldrin pristala v predvidenem področju Morja tišine. Bilo je natanko ob 21. uri 17. minuti in v 51. sekundi. V Houstonu so hip za tem sprejeli kratko poročilo: »Tukaj baza v Morju tišine. Orel je pristal!«

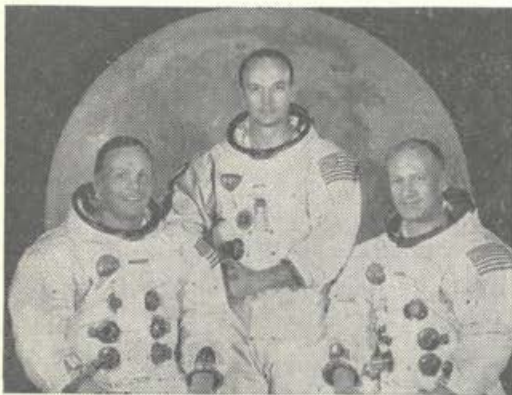
Povsod v svetu je zavladalo nepopisno veselje. Toda v izjavah odgovornih je bilo opaziti tudi zaskrbljenost nad tem, kako bodo potekali dogodki drugega dne, ko se bosta vesoljca podala na Lunina tla. Medtem je Kolumbija z vesoljcem Collinsom še vedno obkrožala Luno in se v dveurnih presledkih pojavljala nad Morjem tišine, kjer so se dogajale pomembne priprave. Drugega dne, 21. julija 1969, je ob 3. uri in 56 minut vesoljec Neil Armstrong kot prvi zemljan stopil na tla Lune. »To je majhen korak za človeka, toda velik skok za človeštvo«, so bile prve besede človeka, ki je stopil na tuje nebesno telo. Tako so se uresničile preroške besede sovjetskega znanstvenika K. E. Ciolkovskega,

Vesoljec Aldrin se giblje po Luninih tleh

ki je pred desetletji izjavil, da človeštvo ne bo večno ostalo na Zemlji.

Armstrongu je sledil Aldrin in oba vesoljca sta se sprva bolj previdno, nato pa vse bolj sproščeno gibala po spolzkih steklastih tleh eporišča na Luni. Kaj kmalu sta začela po-

Trije astronauti Apola 11 — Neil A. Armstrong, Michael Collins in Edwin E. Aldrin

stavljati znanstvene aparate in zbirati vzorce kamnin, saj bi nepredvideni dogodki mogli preprečiti izvršitev programa. Toda to se ni zgodilo. Vesoljca sta opravila še majhno slovesnost, saj sta v imenu vseh ljudi našega planeta postavila na tleh Lune plaketo, na kateri je napisano, da so na tem mestu ljudje z Zemlje prvič stopili na Luno in to miroljubno ter v imenu vsega človeštva.

Vsi znanstveni poizkusi so uspeli in še istega dne je začel delovati potresomer, ki je beležil tresljaje v Luninih tleh. Postavili so še laserski odbojnik za žarke, ki jih pošiljajo nekateri observatoriji na Zemlji, da bi tako natančno izmerili razdaljo med Luno in Zemljo. Razen tega so opravili še poizkus s tako imenovanim sončnim vetrom. Z njim so dokazali, da Sonce neprestano bombardira Luno z različnimi delci. Posebno pomembna je zbirka kamnin in prahu, na katero so željno čakali znanstveniki na Zemlji.

Istega dne okoli sedme ure zvečer je nastopil trenutek za odhod. Zgornji del Orla je poletel kvišku in se kmalu združil s Kolumbijo. Po manevriranju na tirnici okoli Lune so 22. julija ob 5. uri 56 minut prižgali raketne motorje, ki so ladjo pospešili proti Zemlji, pred tem pa so seveda še odrinili lunarni modul, ki je svojo nalogo že opravil. Apollo 11 je pristal 24. julija ob 17. uri 50 minut natanko na predvidenem področju Pacifika. Vesoljce so spravili na letalonosilko Hornet, kjer so pripravili posebno karantensko kabino. Tudi kasneje so jih zadržali v karanteni, da bi izključili možnost, da prenesejo z Lune na Zemljo kakšne bakterije, proti katerim zemljani ne bi bili odporni.

Ves svet si je oddahnil in čestitke so kar deževale. Istočasno se je začelo temeljito znanstveno raziskovanje vzorcev, elektronski stroji so obdelali številne podatke, ki so jih posredovale različne naprave, pojavili pa so se tudi že novi, še smeļejši načrti v okviru programa Apollo, ki je nedvomno pomenil vrhunec vesoljskih raziskav. Leto 1969 lahko s polno pravico imenujemo leto Lune.

Inž. Vlado Ribarič

MOJI KOSTELSKI POTI

Prišel sem domov
pod rodni krov:
kot vejice zlate
nad mano visijo
spomini minulih dni.
O. Zupančič

Ko sem v mohorskem Koledarju opisal že nekaj postaj svojega življenjskega pota in lepote, ki sem jo tam užil, čutim, da moram spregovoriti tudi o tistem koticu slovenske zemlje, kjer se je pred dobrimi šestdesetimi leti moje popotovanje pričelo. To je lepi moj Kostel, ki njegovo podobo nosim v srcu vse žive dni, ki pa je — se mi zdi — naši javnosti še vedno odmaknjen in premalo znan.

Naši pesniki in pisatelji so se v spisih oddolžili svojim domačim krajem in ljudem, kar je čisto naravno. Prešeren je pel o Vrbi, srečni, dragi domači vasi, Levstik in Stritar sta opisovala Velike Lašče z okolico, Jurčič Muljavo, Mencinger bohinjski kot, Tavčar loško pogorje, Meško »čudovito deželo« Slovenških goric, Gregorčič, Pregelj in Bevk planinski raj ob Soči in tolminske grape, Ivan Cankar »prečudni kraj« Vrhniko, Žu-

pančič pa svoj del Bele krajine... Tudi Kostel je del Bele krajine, čeprav ga nekateri štejejo pod Kočevsko, ker od nekdanj spada v kočevski okraj.

Tudi Kostel je imel svojo bridko zgodovino in hrani mnogo nedotaknjene naravne lepote, mnogo narodopisnih in drugih kulturnih znamenitosti. Dobro se spominjam, kako mi je bilo žal, ko smo se v banjski in kostelski šoli učili o krajih, kjer so se rodili naši znameniti umetniki, vojskovodje, škofje in drugi slavni možje. Nikoli pa nismo slišali, da bi iz Kostela izšel kak učenjak ali pisatelj ali kdo drugi, ki bi se vpisal v našo zgodovino. In vendar bi nam bili morali kaj povedati vsaj o dveh duhovnikih, ki sta bila doma v Kostelu. Prvi je Pavel Frančišek Klapše, ki se je rodil 1687 ali 1688, umrl pa je 31. jan. 1772 kot župnik v Tomaju, kjer je pastiroval celih 40 let. Bil je nadarjen in delaven duhovnik, ki je za svoje delo prejel tudi več visokih priznanj. Bil je apostolski protonator, vitez (Comes palatinus!, Aequus auratus) in pičanski kanonik! Prijel pa je tudi za pero, zlagal cerkvene pesmi in du-

hovnikom v pomoč po raznih virih sestavil ljudski katekizem »Sbrani Nauk Karshanski« (Synopsis catechetica), ki je izšel v Ljubljani 1743 in 1757. V oporoki je določil ustanovo 1000 germanskih forintov za reveže, vdove in sirote v Tomaju in pri Fari »ad Colapim«. Klapšetu je bil podoben Lovrenc Rački, ki se je rodil v Kostelu (na Rakah, l. 1732 ali 1733), pri Fari župnikoval nad 40 let in tam 25. jun. 1819 tudi umrl. Rački je bil dober govornik in zgleden duhovnik, zapustil pa je ustanovo 7000 goldinarjev, katerih obresti naj bi se porabile v razne dobre namene, njegovim sorodnikom pa naj se daje po 12 gld. na leto, vsako leto 25 gld. kot dota dvema poštenima nevestama in med reveže naj prifarski župnik dvakrat na leto razdeli 113. gld. 15 kr. Zanimiva je pravda iz leta 1825, ko je neki Jakob Rački iz Velikega selca pri Skradu (Gorski Kotar) tožil Račkovega naslednika župnika Mateja Jurača, češ da mu kot sorodniku L. Račkovega noče izplačati, kar mu od ustanove po vsi pravici gre. Mož trdi, da je bil njegov oče brat župnika Račkovega. Vemo, da je bil v Kostelu doma tudi Jurij Rački (r. 1682), praded slavnega hrvaškega zgodovinarja, kanonika dr. Fr. Račkovega (1829—1894), ki je bil velik prijatelj škofa Strossmayerja in prvi predsednik Jugoslovanske akademije v Zagrebu. Do prve svetovne vojne so v Kostelu uživali sadove ustanove župnika Račkovega, ko so hodili po »ajmožno« (iz. nem. das Almoßen = miloščina), in tudi neveste so dobivale svoj delež.

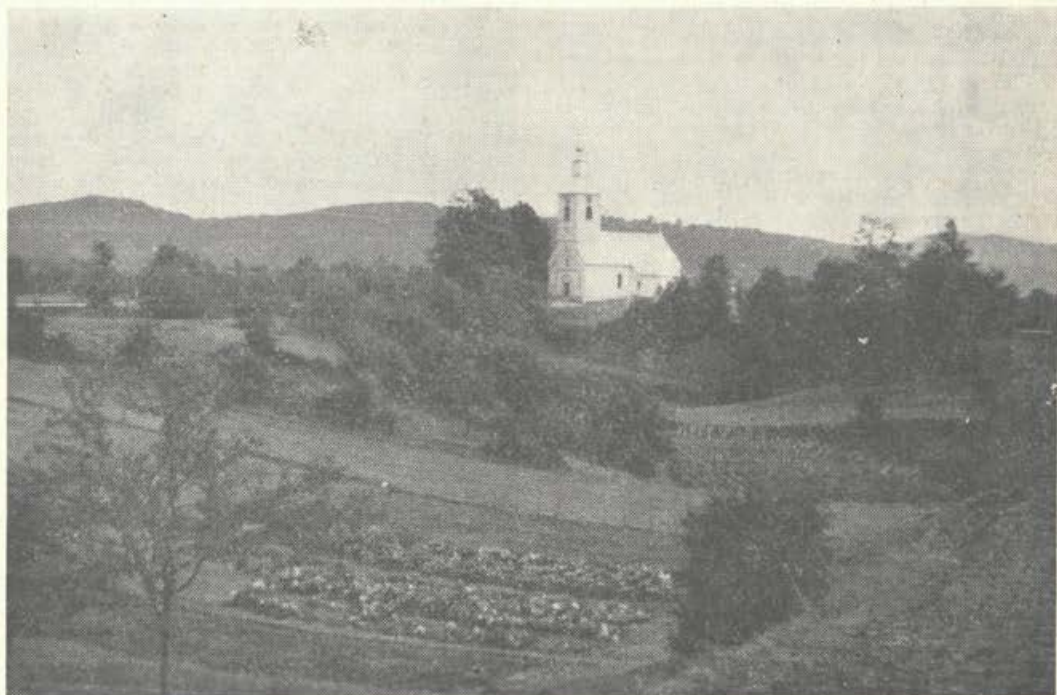
Edino pri zemljepisni uri smo imenovali reko Kolpo, ki teče mimo Kostela proti Kar-

lovcu in se pri Sisku izliva v Savo, kakor poje Aškerc: »Tam, kjer Sava Kolpo pije...« Pač, tudi pri zgodovini smo omenjali grad Kostel ter njegove lastnike in v Grudnovi Zgodovini slovenskega naroda (str. 357) je slika Kostela, posneta po Valvasorju. Toda pred nami so bile samo še grajske razvaline, obrasle z debelimi žilami bršljana. Gledali smo jih vsak dan, ko smo »pod velbom« prihajali v šolo, med odmori pa smo se skrivali po obrambnih stolpih in se vzpenjali po razpadajočih zidovih. A nikogar ni bilo, ki bi nam podal sliko o življenju, ki je v davnih stoletjih plalo v gradu in okoli njega. Vse to sem si moral pozneje sam poiskati.

NEKAJ KOSTELSKÉ ZGODOVINE

Póvej, razvalina,
v soncu zatemnela,
kaj je moč človeška,
kaj so njena dela?
Simon Jenko

Kostel se je prvotno imenoval samo grad (lat. castellum), pozneje pa je dobilo to ime naselje pod gradom in vse ozemlje, ki je spadalo pod kostelskega graščaka; prebivalci so Kostelci. V Kostelu sta dve župniji: Fara in Banja loka, ki obsegata 48 vasi. Do leta 1941 so bili Kostelci stisnjeni med nemške Kočevarje, ki so jih v 14. stoletju sem pripeljali Ortenburžani, in med Hrvate Gorskega Kotara. Ker so se Kočevarji med zadnjo vojno odselili, je sedaj Kostel neposred-

Banja loka: župna cerkev

Grad Kostel (po Valvasorju)

no povezan z ostalim slovenskim življenjem na Dolenjskem.

Zgodovino Kostela moremo zanesljivo spremljati do srede 14. stoletja. Ortenburžani, vazali oglejskih patriarhov, so tedaj gospodarili od Cušperka do Kolpe in sezidali grad Kostel. Že l. 1336 se omenja, da je Kostel »od nekdanj« imel svoje sodišče, ki je sodilo tudi na smrt. Se dandanes se ob poti, nekaj streljajev od grajskih razvalin, pravi »pri gavgah«. Po ljudskem izročilu so tam obešali obsojence in zato tam menda še vedno straši. Prvega maja 1363 je patriarh Ludovik della Torre dovolil grofu Otonu, naj nastavi dušne pastirje v krajih, kjer so že stale cerkve: v Kočevju, v Gotenici, v Kostelu, v Osilnici in v Poljanah ob Kolpi. Prvi znani župnik v Kostelu je bil Kajnelin (1383). Konec 15. stol. se omenja župnik Ivan Grumel. Župnik Janez Jakob Retl, ki je prišel k Fari l. 1687, je l. 1702 začel pisati rojstno knjigo. L. 1747 je senjsko-modruški škof posvetil novo župnijsko cerkev pri Fari, l. 1757 pa je cerkev z župniščem in starejšim arhivom vred pogorela, kar je velika škoda za zgodovino teh krajev. Konec 18. stoletja je bila ustanovljena župnija v Banji Loki, kjer je cerkev v sedanji obliki nastala menda že l. 1742.

Po smrti ortenburškega grofa Friderika II. (28. IV. 1418) je prišel Kostel v roke Celjskih grofov, ki so na skalnati strmini nad Kolpo sezidali mogočen grad. Ko pa je bil 9. nov. 1456 v Beogradu umorjen Ulrik II., zadnji Celjan, so Kostel po dedni pogodbi dobili Habsburžani. Ti so imeli na gradu oskrbnika ali pa so grad z gospoščino dajali v najem. Takrat je bil grad Kostel z obzidanim naseljem tako pomemben, da je dobil trške pravice in so ga tako tudi imenovali (lat. oppidum); ime Trg, Tržani je za vas in vaščane naselja Kostel še danes v rabi. Skozi Kostel je šla trgovska pot Reka—Bakar—Gorski Kotar—Kostel—Kočevlje—Ljubljana, po kateri so tovorili sol, olje in južno sadje. V Kostelu je bila verjetno mitnica, kar priča še danes vas Colnarji (od nem. der Zoll = carina, der Zöllner = carinik). Za kostelskim grajskim obzidjem je bilo veliko skladišče blaga. Ko pa se je konec 16.

stol. začel razvijati Karlovac in potegnil trgovino nase, je Kostel izgubil svoj pomen.

V 15. in 16. stoletju je zaradi turških napadov Kostel izredno veliko trpel in postal prava »turška drajna«, kakor pravi naša ljudska pesem. Turki, ki so prihajali čez Kordun in Gorski Kotar, so večinoma v Kostelu prebredli Kolpo in neovirano drveli dalje. Kostel so napadli prvič l. 1469, zadnjič pa l. 1585 (kar dvakrat v enem letu); v celoti je znanih 14 večjih napadov na kostelski grad, ki pa je bil zavarovan s tako močnim obzidjem, da so se ga polastili samo enkrat, in še takrat z zvijačo (v aprilu 1578). Preoblečeni v Hrvate so prišli Turki pred grad in prosili zavetja, češ da so na begu pred Turki — s seboj so nosili celo dojenčke in kmečko orodje! Kostelci so jih sprejeli, ponoči pa so »begunci« odprli grajska vrata turški vojski, ki je prišla za njimi, izropali in požgali so grad ter odpeljali s seboj mnogo ujetnikov. Toda pri Topoloviču na Hrvaškem so bili Turki premagani in kostelski ujetniki rešeni.

Ko so po naših deželah pripravili straže, ki so z zažiganjem kresov (grmad) opozarjale prebivalstvo na bližajoče se Turke, je bila takšna straža tudi na Zdihovem nad Kostelom (650 m nadmorske višine, medtem ko je Kostel 402 m visoko).

V tretjem desetletju 16. stol. so se siloviti turški napadi obnovili in življenje kostelskega tlačana je postalo neznosno. Kranjski deželni stanovci so 30. III. 1528 sporočili cesarju Ferdinandu, da je gospostvo Kostel pred enim letom imelo še 300 obljudenih kmetij, l. 1528 pa jih ni imelo niti sedem! Kostelci so se razbežali na vse strani. Tako je mogoče razložiti obilico priimkov Kostelec, Kostevc, Kastelec in Kastelic, ki se od tedaj pojavljajo zlasti na Dolenjskem. Na izpraznjene kostelske kmetije so po letu 1531 naselili nekaj Uskokov, ki so se iz raznih krajev Hrvaške umaknili pred turškimi nasiljem. Spomin na uskoške priseljence so priimki, ki so se do danes ohranili v Kostelu: Skender, Cetinski (od reke Cetine), Crnkovič, Jakovac, Obranovič, Ofak, Papič. Pozneje so se mnogi Kostelci vrnili na svoje domove in levi breg Kolpe ohranili slovenski.

Tudi protestantizem v 16. stol. je imel v Kostelu svoje pristaše. Tedaj so bili lastniki

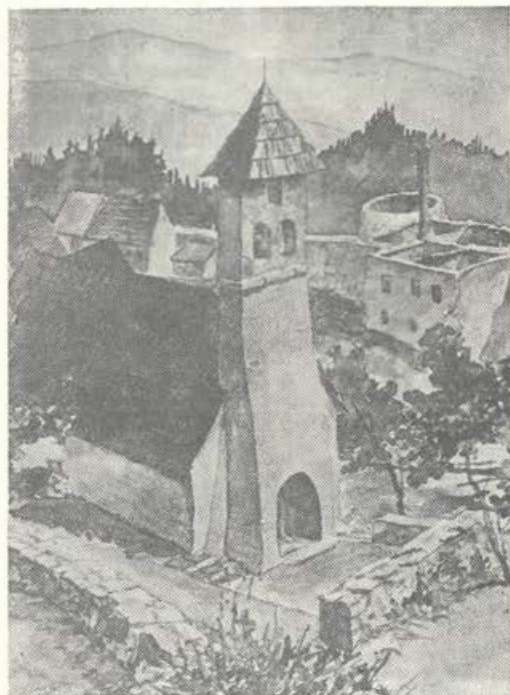
Ob 600-letnici fare pri Kočevju

gradu Langenmantelni in Adam Langenmantel je dal v gradu zavetje župniku Janžu Weixlerju, ki se je od Fare umaknil v utrjeni Kostel. Weixler, bivši menih, je prišel k Fari okoli l. 1560 in po Klombnerjevem navdilu je začel pisati slovenski. L. 1561 se je oženil in se lotil prevajanja Spangenbergove postile (razlaga sv. pisma), ki jo je dokončal l. 1563. Kmalu nato je odšel v Metliko, po letu 1598 pa se je moral izseliti. Leta 1598 in 1601 se omenja kostelski župnik Jernej Faber (Kovač), ki je bil prav tako privrženec novega verskega nauka.

Leta 1631 so se kostelski podložniki uprli prevelikim graščinskim zahtevam in tlaki.

V 18. stol. je grad Kostel menjal več lastnikov, l. 1808 pa ga je kupil Andrej Marchioni, veletrgovec na Reki — toda že leto dni pozneje so ga Francozi porušili! Kostelci so se namreč pridružili Kočevarjem in Belokranjcem, ki so se dvignili zoper visoke francoske vojne davke, in so se krvavo znesli nad njihovimi vojaki. Francozi so upor zatrli ter med 16. in 18. okt. 1809 oplenili in razdejali kostelski grad. To omenja tudi pisatelj Finžgar v ljudski igri »Naša kri«.

Ceprav so Kočevarji ločili Kostel od drugih Slovencev — samo ob Kolpi je bila ozka zveza z ostalo Belo krajino — so Kostelci vedno ohranili živo narodno zavest. Poslovenili so celo več Kočevarjev, ki so se prisejali ali priženili v dolino Kolpe. Rauhi, Bau-

Kostel. Podružnica sv. Treh kraljev. Reprodukcijska akvarela J. Trošta. (Iz knjige: dr. M. Zadnikar, *Gradivo za umetnostno topografijo Kočevske*)

erji, Safarji, Snebergerji (Šnêpegarji), Stajdoharji (Staudacher), Stamflji so zavedni Slovenci in jih najdemo med naročniki mohorjevih knjig. Ko se je v drugi polovici 19. stoletja začelo v Avstriji ustavno življenje, so Kostelci vedeli, kje je njihovo mesto — vedno so volili slovenske narodne poslance. Zato je kočevski okrajni glavar Fladung l. 1870 izdal odločbo, da morajo iti Kostelci v Kočevje volit (20 do 26 km daleč!). To so čutili kot kazen, a tudi ta krivična odločba jih ni zadržala doma. V Novicah (1870, str. 218—219) beremo, da so v Kočevju 18. jun. 1870 volili sedem volilnih mož, ki so pozneje izvolili za poslanca Luka Svetca in Petra Kozlerja. Dopisnik hvali zlasti prifarskega župnika Simna Lovšina in banjskega župnika Korošca, »ki sta naša resnična prijatelja in voditelja, vrla domorodca«. Četudi je bila sobota, ko se mora duhovnik pripraviti za nedeljo, sta k volitvam v Kočevje spremila nad 30 Kostelcev. Okrajni glavar Fladung je razkačen rohnel: »Sind die beiden Pfaffen auch dabei?« (»Ali sta oba farja tudi zraven?«).

Takšni so Kostelci kljub vsem menjavam ostali do danes.

LJUDSKE NAVADE, PESMI IN NAREČJE

Kostévc ima glávo ko žbêvc.
Kostelski rek

Kostel je obrobna in odmaknjena pokrajina, zato se je tam do novejših časov ohranilo mnogo ostankov prastarega ljudskega izročila in verovanja. To so opazili in priznali vsi narodopisci, ki so kdaj obiskali te kraje.

Pesnik Stanko Vraz je pred 130 leti potoval po Beli krajini in pogledal tudi v Kostel; svoje doživljaje je opisal v Danici (1841). Obširno je spregovoril o belokranjskih svatovskih običajih in belokranjski besedni zaklad se mu je zdel bogatejši od ostalega kranjskega. Zato je priporočal slovenskim pisateljem, naj zajemajo iz tega krasnega studenca. Belokranjci so po Vrazovih opazovanjih zelo krotke narave. »Imel sem lepo priložnost«, piše, »da sem se o tem sam pričal na Veliki Šmaren v Kostelu. (Pri Fari je ta dan proščenje.) Ker je Kostel na meji med Hrvaško in Kranjsko, se je zbralo mnogo ljudstva. Po končani božji službi se je popilo mnogo vina, predvsem primorskega. Ljudje so bili veseli in prijazni, zvečer pa so vsi med radostnim petjem mirno odšli domov. Če pa je kdo le nekoliko pregloboko pogledal v kozarec in ni mogel sam naravnost hoditi, so ga drugi prijeli pod pazduho in ga lepo odpeljali do doma«. Potem pripoveduje Vraz, kako Belokranjci hodijo kot krošnjari po svetu, po ogrskih in nemških deželah. Pšenica in vino sta povsod, razen v Kostelu, najplemenitejša pridelka njihovega truda.

Fr. Levstik je spoznal Kostelce, ko so na konjih tovorili blago skozi Velike Lašče, njihove ljudske pesmi omenja v znamenitem »Popotovanju iz Litije do Cateža« (1858). Takole pravi: »Tudi pri Laščah, ni tega še dosti let, ko smo večkrat čuli srbske pesmi. Res, da jih niso peli domači ljudje, ampak Beli Kranjci — Laščanje smo jim dejali Kostelci — ki so hodili s tovari v Ljubljano po kramo. Nabralo se jih je osem, deset pa tudi več. Konjiči so šli pred njimi, možje pa za njimi, prepevaje Kraljeviča Marka. Oponašali so jih otroci: 'Kraljeviča majka, zelena pajka!' In marsikrat je v smehu kateri poskočil za njimi. Dandanes pa ti možje blago le raje vozijo in zdaj v kratkem jih več nisem videl toliko zbranih, da bi v tovarišiji peli.« Tudi Levstik v istem spisu priznava, da imajo Belokranjci mnogo besed, »katerih ni pri nas in sam ne vem, zakaj se jih branimo v pisanje«. (Levstikovo Zbrano delo IV, 32—33.)

Ce se spomnimo na hrvaške in druge begunce, o katerih je bilo rečeno, da so se v 16. stol. naselili v Kostelu, in če pomislimo na hrvaško sosedstvo na desni strani Kolpe, nam bo razumljivo, kako so mogli Kostelci še sredi preteklega stoletja spoznati pesmi o Kraljeviču Marku, srbskem narodnem junaku. Tudi drugod v Beli krajini so bile znane pesmi o Kraljeviču Marku, kostelske ljudske pesmi pa so del belokranjskega pesniškega zaklada. O tem se lahko prepričamo, če kostelske pesmi primerjamo z belokranjskimi, ki so jih zbrali in objavili Jurij Kobè, Janko Barlé in Ivan Šašej (Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada I—II).

Med obema vojnama je bilo opisanih nekaj kostelskih ljudskih običajev o veliki noči (Jutro 3. IV. 1926), o kresu (Slovenec 23. VI. 1932), priobčenih je bilo nekaj ljudskih pesmi in pregovorov v Mladiki.

V oktobru 1960 in spomladaj 1961 je obiskala Kostel skupina sodelavcev Glasbeno narodopisnega inštituta iz Ljubljane. Odkrili so nekaj prav starih pripovednih ljudskih pesmi. Med najbolj dragocena odkritja lahko štejemo novo balado o Kralju Matjažu in Marjetici (Mrgetici), nov primer pesmi o Siroti Jerici in o Mladi Bredi, medtem ko je bila balada o maščevanju zapuščene ljubice že prej objavljena. Prim. Glasnik slovenskega etnografskega društva 1959-60, 1962 in Slovenski etnograf XV [1962].)

Obdelati bi bilo treba še božične in pustne običaje, navade pri različnih poljskih in drugih opravilih (posebne pesmi so peli ob žetvi stelje [praprotili]), navade ob kolinah, svatovanju in ob »varovanju« mrličev.

Narodno nošo so Kostelci opustili že v 19. stoletju, ohranilo se je le nekaj imen posameznih delov ženske noše: avba, bñhan, zàbonec.

Omeniti je treba še kostelsko narečje, ki je nastalo tako kakor druga belokranjska narečja: ker se je od 16. stoletja dalje staro

Kostel. Podružnica sv. Treh kraljev. Foto Komelj. (Iz knjige: dr. M. Zadnikar, Gradivo za umetnostno topografijo Kočevske)

prebivalstvo mešalo z begunci iz hrvaških krajev ter s slovenskimi priseljenci iz novejših dobe, se je razvil svojevrsten govor (prof. dr. Fr. Ramovš). Kostelščina ne pozna dvojine, vokalna redukcija je šla svojo pot, prav tako premikanje naglasa in spreminjanje kakovosti pri samoglasnikih; v besednem zakladu je precej hrvaških izrazov.

KULTURNI SPOMENIKI

Kar niso jih zatrlé časov sile,
Izdihljaji, solzé so jih redile.
Fr. Prešeren

Razmere, kakršne so vladale v Kostelu v 15. in 16. stoletju, so bile za vsakršno umetniško delo in objekt skrajno neugodne, če ne naravnost sovražne. Zato se iz teh časov in iz časov pred njimi ni ohranilo drugega kakor razvaline kostelskega gradu, ki pa do slej še ni raziskan in ne primerno obdelan.

Grad Kostel je nastarejši in najpomembnejši kulturni spomenik v Kostelu. Do leta 1941 so razvaline »gornjega« gradu še dokaj trdno stale, »spodnji« grad pa je bil popolnoma ohranjen. Ob koncu vojne je bil »spodnji« grad miniran in zažgan in sedaj ostanki gornjega in spodnjega gradu hitro razpadajo. In vendar je to — poleg zasnove celjskega gradu — največji grajski kompleks na Slovenskem! Na vrhu hriba je bila utrdba iz poznega srednjega veka, pod njo pa

renesančno obzidje s stolpi, ki vključuje zanimivo naselje s cerkvijo. Podružnica sv. Treh kraljev je sicer tudi iz gotskih časov, vendar neizrazita. Edina cerkev v Kostelu, ki je vsaj deloma ohranila gotške oblike, je pokopališka cerkev sv. Stefana na Klancu (ž. Fara), ki je bila barokizirana l. 1753. Vse druge cerkvene stavbe so iz poznejših časov. (Dr. M. Zadnikar — dr. N. Šumi.)

Župnija Fara ima pet podružnic, štiri od njih pa imajo značilne mediteranske zvonike nad vhodnim pročeljem cerkve, z odprtimi linami za zvonove. Pri sv. Treh kraljih v Kostelu je še prehodni tip med pravim zvonikom in mediteranskim terom (glej sliko). Prvotna cerkev v Slavskem lazju je morala nastati l. 1650, kot pove letnica na pragu, ki je bil nekoč preklada; sedanjo obliko je dobila cerkev v preteklem stoletju. Cerkev sv. Vida pri Mavercu (v razvalinah) bo iz l. 1632, kakor priča letnica na ostanku vhodnega loka. Od Maverca je tudi ubit zvon z letnico 1653, ki je ohranjen v kostelski cerkvi.

Župnijska cerkev pri Fari je posvečena Marijinemu vnebovzetju. Po požaru l. 1757 so jo najbrž le za silo popravili, ker so jo čez sto let porušili (razen zvonika) in v letih 1858-64 sezidali sedanjo po načrtih stavbenika Cividinija z Broda na Kolpi. Posvetil jo je škof Vidmar l. 1862. Je lepa triladijska stavba, z emporama nad stranskima ladjanama. V glavnem oltarju je Künlova slika iz l. 1860, prav tako v levem stranskem oltarju slika sv. Ane iz l. 1863. Vsi trije oltarji so novoromanski, leseni.

Župnijska cerkev v Banji loki je posvečena sv. apostolu Jakobu st. Ima podružnico v Podstenah iz 17. stoletja (kraški zvonik), medtem ko je podružnica v Ajbljenu l. 1956 z vso opremo pogorela. Škoda, ker prav ta stavba je bila iz 16. stoletja in je imela »zlat oltar« iz l. 1695 ter kasetiran lesen strop iz l. 1711 ter še nekaj druge kvalitetne opreme.

SOCIALNE RAZMERE V KOSTELU

Ka se Kostelčev izleže,
vâlje (takoj) torbo veže.

Kostelski pregovor

In sedaj še zadnje poglavje, ki bo pa najbolj boleče. V njem želim opozoriti na katastrofalno padanje prebivalstva v Kostelu v zadnjih letih. Tega zapletenega in težavnega vprašanja tukaj ni mogoče izčrпно obdelati, potrebno pa bi bilo, da mu občinski in republiški organi posvetijo več skrbi, dokler ne bo prepozno.

Kakor je bilo Kočevsko od nekdanj pasivna pokrajina, tako je bil pasiven tudi Kostel, ki na svoji skopi zemlji ni mogel preživljati vseh svojih ljudi. Zato so si skušali pomagati na druge načine in so iskali zaslužka še z drugačno dejavnostjo, zlasti s tovarništvom in krošnjarstvom. Cesar Friderik III. je 23. X. 1492 podelil Kočevarjem in Ribničar-

nom privilegij svobodnega trgovanja s svojo živino, s platnom in z drugimi domačimi izdelki po Hrvaški in deželah Avstrije. S tem so tudi Kostelci dobili pravico do krošnjarstva, ki jim je bila potrjena še pozneje v letih 1571, 1596, 1774 in 1780. Mnogi so si na ta način izdatno pomagali, da so mogli vzdrževati svoje družine, ta ali oni pa se je navadil pohajkovanja in lahkotnega življenja, ali pa se je za vselej izgubil v tujini. Ko se je sredi preteklega stoletja odprla Amerika, je mnogo mladih Kostelcev odšlo čez morje, od koder so podpirali svoje domače. Nekateri so se pozneje vrnili, večina pa je ostala v novem svetu. Tako je bilo tja do prve svetovne vojne in deloma še do druge.

Ob vsem tem pehanju za kruhom doma in v tujini je stanje kostelskega prebivalstva le neznatno nihalo, razen ob kakšnih kužnih boleznih, ki so terjale več žrtev. Če se ozremo 140 let nazaj, bomo videli, da je v preteklem stoletju prebivalstvo celo napredovalo, čeprav počasi. V desetletju 1830—1840 je bilo vseh Kostelcev okrog 3.400 do 3.500. Ob koncu stoletja (leta 1897) je število naraslo na 3.966 prebivalcev. V našem stoletju pa je začelo prebivalstvo vedno hitreje nazadovati: l. 1917 je imel ves Kostel 3.590 prebivalcev, l. 1941 pa samo še 2.541. Najhujši padec pa je zaznamovati, ko se je po letu 1945 začel množičen odhod mladine v mesta in v industrijska središča. To sicer ni zajelo samo Kostela, ampak premnoga kmečka področja na Dolenjskem. Za Kostel pa je ta proces, ki še vedno traja, še posebej pereč. V »Tedenski tribuni« smo 19. II. 1969 brali, da v Kostelu živi še približno dva tisoč ljudi (Pred romantiko vsi beže). Toda resnica je mnogo poraznejša! Ne živi jih »približno dva tisoč«, marveč jih je bilo 1. maja 1969 komaj še 956 — v župniji Fara jih je 676, v župniji Banja loka pa 280! In še ti so skoraj vsi stari nad 50 let, saj je v banjski župniji samo 59 otrok, v prifarski pa 157! V župniji Banja loka, kjer se je pred 90 leti rodilo na leto 40 do 50 otrok, sta bila v zadnjih petih letih — dva krsta in ena poroka. (Podatke mi je v maju 1969 poslal dekan Anton Pogorelec, župnik pri Fari in v Banji loki, za kar se mu lepo zahvalim.)

Navedeni podatki kažejo, da Kostelcem bije zadnja ura, če se ne bo v kratkem kaj ukrenilo. Na pomoč bi morala priskočiti oblast ter s turizmom in lesno predelovalno industrijo nuditi ljudem doma zaposlitev in zaslužek. Najbolj pa je obstoj Kostelcev odvisen od njih samih. Če jim rojstni dom in domači kraj še kaj pomenita, bodo ostali doma in življenje se bo nadaljevalo. Če pa ni več ljubezni do doma, potem tudi rešitve ni.

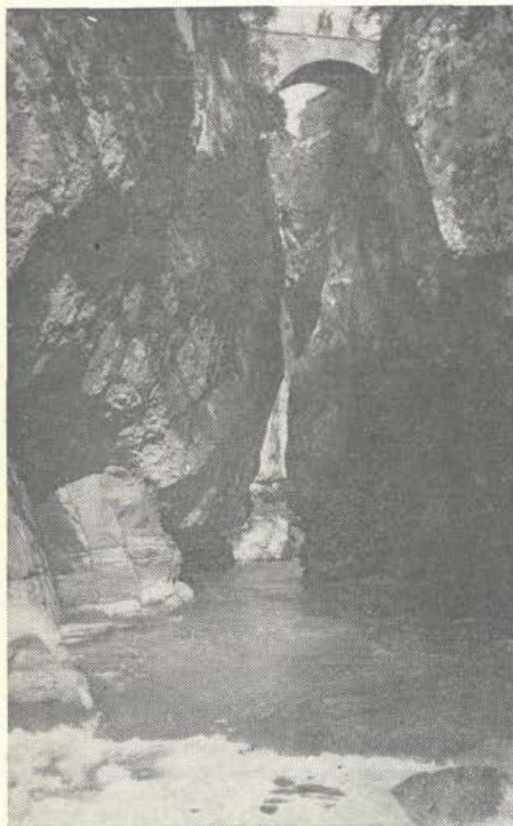
(Literatura: Leopold Podlogar, Iz zgodovine kranjskih trgov, Vrtec 1921. Ivan Simonič, Zgodovina kočevskega ozemlja od naselitve do leta 1941, Kočevsko 1956, 73—128. Dr. M. Zadnikar, Gradivo za umetnostno topografijo Kočevske, Ljubljana 1968. Dr. N. Šumi, Varstvo spomenikov VII. 1960.)

Jože Gregorič

NA GORI

KAKO SO TRI VODÉ, TRI SESTRÉ URAVNAVALE SVOJ TEK ALI KAKO SE JE SOČA BORILA Z NADIZO IN IDRIJCO

Lepa je ta zgodnica iz narave. V sivi davnini, vendar ne od začetka stvarjenja, se je pod Mojstrovko v Trenti rodila Soča, po tesnih in tolmunih je pridrvela do Kobarida. Imenovali so jo »flumen recentissimum Europae«, da je najmlajša evropska reka, da se je pozno pojavila za drugimi gorskimi hudourniki na goriški zemlji. V kobaridski kotlinici, da se je le za hip ustavila z divjim pogledom proti Tolminu in proti Breginju, a se je, sproščena med Stolom in Matajurjem, zagnala v Breginjski kot, ko še ni bilo naselij: Staro selo, Kred, Borjana, Sedlo. Ze od daleč jo je uzrla posestrima Nadiža, strepetala je pod silnim tokom tolikega hrumečega vodovja, boječ se, da jo bo Soča zdaj zdaj pogoltnila vase. Stisnila se je pohlevno ob grič današnjega sv. Volarja (krejski pesnik Joža Lovrenčič je spesnil legendo sv. Jelerja). Strahotna Soča se je bližala. Nadiža pa se je krčevito branila jo prevzeti. Glej, ljuba sestra, je rekla Nadiža, že od vseh časov sem tu, izpod Gólovca in Brezjanskih hribov sem pritekla, vse črne, zelene, suhe

Most na Soči: Soča pred združitvijo z Idrijco

potoke sem medpotoma pobrala, tudi Belco sem prevzela. Zdaj smo vsi eno, izdolbla sem sama svojo strugo, po njej utiram svojo pot na jug, nadeli so mi tudi že zgodovinsko ime Natissa. Kaj bi ti kalila sedaj moje čiste srebrne vrelce, brzice, srebrne valčke pravljíčnega kota, obrni se raje ali pa se spusti v požiralnike Kovačeve jame tik nad menoj ali pa v jame v Modilniku. Nasilna Soča je oglušila njene prošnje. Ze je pri Robiču zalila z velikim jezom vrata pod Mijo. Tedaj je svoji varovanki priskočil na pomoč Matajur sam, nad jezom je sprožil silovit zemski plaz, silen podór, cel odlom z gore, da je Soči pred nosom zaprl njen drzni nadaljnji tok. Pobesnela Soča, osramočena pred pritlikavo sestrico, ji je jezno obrnila hrbet in jo je kar na moč hitro pobrala spet proti Kobaridu. Tu je pustila za seboj mnogo razdejanja in blata, sedanje močvirsko Blato, nato pa si utrla novo pot med Krnom in Kolovratom naravnost proti Tolminu in dalje mimo Modrejca do Mosta. Tu pa spet — stoj! Ze utrujena Soča je nepričakovano nalletela na nepredirno skalnato steno, na neprehodno pregrado. Vdruživ se je znašla pred zaporo in se borila za svoj obstoj. Onstran te pregrade pa je bilo slišati rahel šum druge vode, kakò je Idrijca tiho polzela po soteski. Klicala jo je Soča, podobrikala se ji je in se začela z njo pogajati, naj bi ji dovolila, da se uleže v njeno posteljico? Odbijala je Idrijca njene prošnje. Ne delaj mi sile, jo je idrijska starejša sestra zavračala, od daleč sem pritekla izpod Mrzle rupe za Trnovskim gozdom, na mojem dolgem potu so se k meni privile in dale mi novih moči Belca, Nikova, Zala, Konomljica, Cerknica, Tribuščica, na koncu še Bača, kdo jih more vse naštetí, zdaj smo vse eno. Me slišiš? Skozi stoletja sem si uravnala to svojo strugo, kaj, če bi še ti poskusila s svojim naprom priboriti si lastno ležišče? Pomagaj si sama, zaupaj v svojo moč! Le kdor zna premeriti svoje moči, bo zmagal. Soča ni mogla prenesti tega modrovanja, že Nadiža jo je ponižala. A kar je res, je le res, si je rekla Soča, kajti kdor ne zna plavati, naj utone. In začela je razjedati, dolbsti, vrtati v čeri in pregrade kot črv stoletni in je onstran prodrla, navalila v naročje Idrijce med Dobočnikom in Kozmericami, davila jo je s tolikimi nabranimi vodami iz jezera, da se je uboga Idrijčanka v njih zgubila kot reka v morju. Ne samo to, Soča jo je oropala tudi njenega žlahtnega, srebrno-idrijskega imena. Da sama ob velikih sušah ne izgine s površja, jo mora zasušnjena Idrijca še zalagati, ji dajati življenja s svojimi vodami. Tako je Soča in ne Idrijca prišla do morja. In tako Soča nima več naslova, da je najmlajša reka Evrope.

OB IDRIJCI

Od Mosta na Soči (prvotni kraj je dobil tudi ime Sveta Lucija od ustanovitve cerkve 1584) se po stezi nad arheološko nekropolo mimo postaje naslonimo k Idrijci, pomilujoč jo, ker je podlegla Soči, nakar se v drznem loku elegantnega mosta nagnemo na desni breg, na idrijsko cesto. Obrnivši se desno, smo že pod sivoresnim avstrijskim

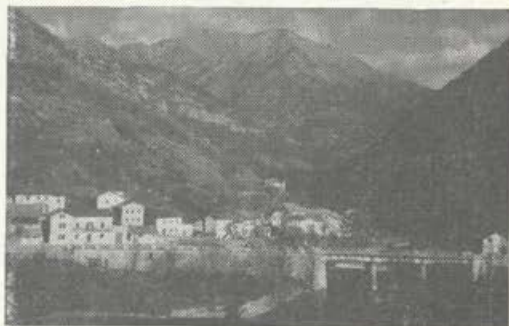
Most na Soči: Idrijca pred izlivom v Sočo

vojaškim spomenikom iz prve vojne, naslonjenim na skalnato reber z zapisom: Hier kämpfte das XV. Korps — Mai 1915 — Oktober 1917. Torej pred dobrimi petdesetimi leti, a do danes še nismo zbrali dovoljnega pričevanja za to zgodovinsko povestnico ob Soči. Premišljujoč malo o tedanji tako imenovani imperialistični vojni ali kakor jo italijanski obiskovalci, bivši vojaki, radi nazivajo nesrečo, ki nam je sicer prinesla prvo Jugoslavijo in nas pri tem navdaja hvaležna nepristranska misel na katere koli branilce naše zemlje, prestopimo v sedanjo slovensko stvarnost čez most na Bači, preden se ta izroči Idrijci, se podvizamo skozi podvoz mostne železniške konstrukcije in se na tem soško—idrijsko—baškem mostišču, na tem trodolinjskem razpotju vzradujemo hiteč dalje po razsvetljeni Idrijski dolini proti vzhodnemu soncu.

Oj, ta Idrijska dolina, zakaj jo motorizirani vozači takó postrani gledajo, kakor da je pusta, da ima cesta, čeprav asfaltna, prepolno ovinkov, ožin, od Trebuše dalje da je takó stisnjena, samotna z nekaj opuščeniimi mlini in gostilnicami (od Slapa do Sp. Idrije je celih 28 km neobljudenih). Mi dolinski in planinski potniki gledamo z drugačnimi, modrejšimi, morda bolj sanjavimi očmi, ki se zagledajo v bistre, včasih motno zelene tolmunčke in brzice deroče Idrije okrog skalnih prevalov pod temnimi smrekovimi hostami. V strmicah na pobočju ždijo samotne domačije, izpostavljene vzhodnemu in zahodnemu poljubu sonca. Ono življenje pa, ki utripa v zdravih ljudeh, se je vzdignilo iz temne doline in se je naselilo na odprtih planotah, iz prirodnih nagibov raje na zelenih planotah, visokih 600 do 700 m z vrhovi nad 1000 m, med senožeti, njive in hoste. Tako lahko opazimo koničaste zvonike, ki izza robov gorskih hrbtov bolj skriti škilijo in se ozirajo v dolino, naj bo to Sveti Janez za Šebreljami, nad Želinom Straža, Laze, Otalež in na planoti sami strnjena naselja, vsi visoko zavestni, kakor bi nam hoteli reči, kaj ropotate, kaj godrnjate dol po dolini in ne slutite, kje so še neodkrita lepote, nepoznane posebnosti, ker so doma še dobri ljudje?

NAPREJ NA PONIKVE

Med Bačo proti Modreju in Idrijo ob Bači — moj Bog koliko teh Bač in Idrij in Idrije in Modrej in Modrejc — pa le najdemo stro mo vijugasto pot, ki nas brez stranskih ovinkarskih zapetljajev zvesto spremlja v najlepšo vas na Planoti — v Ponikve, vso živo barvano z rdečimi strehami med sadnim drevjem. Zoreče njive, plodna polja jo ovijajo okrog vitkega pasu, na robah pa jo zaokrožijo smrekovi venci. Na sredi vseh teh razlitih zelenil, pisanih barvil se pod modrino neba dvigne hribec, na njem obnovljena cerkev, znamenita po prvotni cerkvi iz l. 1480, kakor napisna plošča omenja mojstra Andreja iz Loke, zdaj tembolj, ko je v notranjosti popravljene stavbe arhitekt Jože Plečnik vdahnil svoje arhitektonske

Bača (kraj) — ob izlivu Bače v Idrijco; v ozadju Javornik

Ponikve na Tolminskem: cerkev na hribu

umetnine. Tako je veliki mojster Jože Plečnik vtisnil tudi na Goriškem svoj umetniški pečat.

Lepa narava, visoka umetnost, živahen utrip vasi in polj pod gričem, vse to globoko dojemamo kot ubrano pesem čudovitega stvarstva. In ti človek, kam bežiš z domačega polja, kam bežiš iz tega prelepega božjega hrama, kaj tožiš o vremenih in spremenjenih časih, kam te v industrijo nese vražji nesrečonosni motor? Ali ne dehtijo na oknih rdeče, rumene begonije in se za njimi lesketajo modre deklishe oči? Vedrimo na Oblačnem vrhu? Res, ponikne voda, saj smo v Ponikvah, a spet priteče na površje. Vaša vera temu svetišču, vaša ljubezen rojstni vasi, vaša zvestoba čistemu rodu — ne sme ponikniti. In če je, naj iz tujinskega podzemlja spet priteče na domače njive in polja.

POTEM V ŠEBRELJE

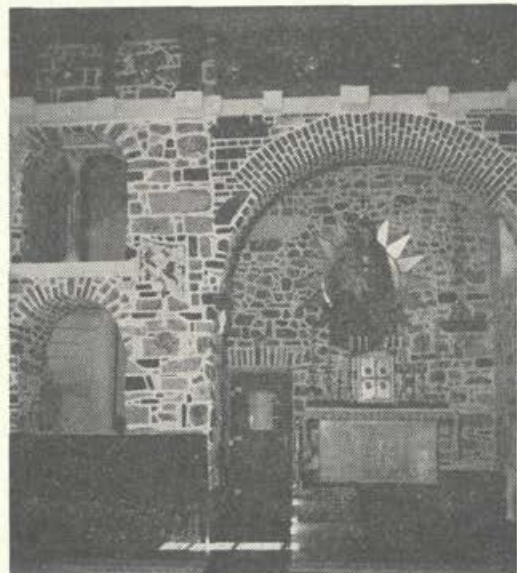
Na avtobusni postaji Stópnik izstopimo, a vstopimo v čedno, dokaj okusno gostilnico, pojočo s šumno Idrijo, potem kmalu prestopimo čez mostič na levi breg in že se podvizamo navkreber. Po pet senčnatih hribovskih kilometrih, ko smo gredoč natrgali šipka, divjih nageljnov, orlic, ciklamov, smo se kmalu zagledali na odprti široki svetlobi na planem.

Zajeli smo sapo. Kam še naprej ta cesta pelje? No, pa smo le prisopihali v Šebrelje, v tiste znane, navihane Šebrelje, da nas glasen smeh in resnost ob šebreljskem prizvoku spravita v dobro voljo. Proti severovzhodu podpirajo Šebreljsko planoto veliki skladi kakor Kuncelj in Divje babe. Spet se nam

je razodela planota, samosvoja, z zdravim, rožnatim obličjem, v zelenem pisanem plašču senožeti, host, njiv, posejana z raztresenimi hišicami, ki jim senco delajo jablane, hruške, slive, orehi, nad njimi pa varuhinja, cerkev sv. Jurija. Če se ne morete zamakniti in če vas ta podoba ne navdahne, pa zlétite še na Šebreljski vrh ali še višje na Vrhovec (1076 m), od koder se razgledate na idrijsko, škofjeloško in cerkljansko hribovje pa še na bohinjske — tolminske goré.

Po žitnih poljih v plodnih dolinicah, kraških kotanjah in vrtačah pa še hostah, po ciklamah dišečih, se približamo tistemu Sv. Ivanu s cerkvico na severnem robu planote, ki je tudi nji nagajal cesar Jožef II. V davnih časih naj bi tu stal mali poganski tempelj, bogu Soncu posvečen. Sedaj preži Sv. Ivan v dolino kot nekaj oglednik in še čez na Šentviško planoto; saj partizani so ravno s teh višjih položajev obvladali dolino in so prestregli marsikatero nemške prevoze. Zato so pa tudi Nemci 10. junija 1944 požgali Šebrelje. Neverjetno, kakó kmalu je po vojni to trdno, načrtno polno naselje spet zaživelo in se razmahnilo v Spodnjo, Srednjo in Gornjo vas.

Zgoraj nad vasjo, na razglednem parobku, zastane naš pogled v tesni globači, stisnjeni grapi. Da se je tik nad to zločesto dolino vgnezdilo naselje Jagršče s tako samotnimi hribovci, se čudimo in iščemo, kod neki zavija kolovoz okrog zaraščenega hrbta? S tega vrha smo motrili šebreljsko, prijetno vas. Kakó se hišice pomenjkujejo med seboj, kakó jih plavkasti dimi iz kaminov povezujejo v rahli meglici. Stara cerkev sv. Jurija je gotovo že obstajala v 17. stol., če jo kronika omenja, da so hodili l. 1654 opravljat bogoslužje duhovniki iz Ogleja (med temi Gregor Vodnik, Janez Gatej). Sedanja cerkev, pozi-

Notranjščina prenovljene cerkve v Ponikvah

dana 1765, se razgleduje z višjega mesta na vasj in sela. Tam okrog 1860 in v naslednjih desetletjih se je šebreljski častiljivi rod učil verouka, branja in pisanja v farni — nedeljski šoli, tudi takrat, ko je glasbenik, župnik Adolf Harmelj, v letih 1875—1888 vpeljal rednejši pouk, poleg glavnih predmetov še zborovo petje. Izšolal je organiste (Janeza Lapanja, Ivana Laharnarja). Sledil mu je župnik Ivan Kokošar, ki je uvajal v cerkveno petje strogi cecilijanski duh in je tudi nekaj napisal o brihtnih Šebreljcih, kakor je povzel iz starih pripovedk, saj v Šebreljcih se je njihova modrost prelila v šega-ve anektode. Pa kaj bi to spominjali? Komaj leta 1901 je pričela redna šola pod državno upravo s priznanimi šolniki. V šebreljsko zgodovino je gotovo posegel večletni župan Anton Rejec. Šebrelje so dale skladatelja Ivana Carlija, pesnika Jakoba Rejca, virtuozna na orglah in klavirju Julijana Močnika, misleca-sociologa Ivana Rejca, prof. verouka v Gorici, in toliko in toliko duhovnikov in žrtev v prvi in drugi vojni. Pri dvakratni obnovi cerkve je pokazal svoje vsestranske izume župnik Slavko Podobnik, graditelj orgel (sedanji rektor malega semenišča v Vipavi), pri sedanjem izpopolnjevanju pa neumorni Gospodov delavec Franc Gantar. Podjetni Šebreljci, zidarji, tesarji, so zgradili dve električni centrali, vodni rezervoar, združni in gasilski dom.

Po divjem grmičevju, pa tudi med oplemenitenimi rožami na vrtovih so nam pokazali in izkopali toliko opevano hermeliko, zdravilno rastlino za bogve katere notranje bolezni. Bógme, da smo jo v šopek povili, jo nesli domov in jo namočili v tropinovem žganju. Nas v dolini srečujejo hribovke, ponujajo nam hermelike, arnike, encijanov in koliko drugih grenkih zelišč. Kaj bi ne vzeli

teh spominkov, zelenih známenj z naših hribovskih poti, prenešenih v mesto. Danes so nekje v dolini nadeli gostišču ime »Hermelika«. Prijetno nas je ganilo. Naj le raste, naj le raste!

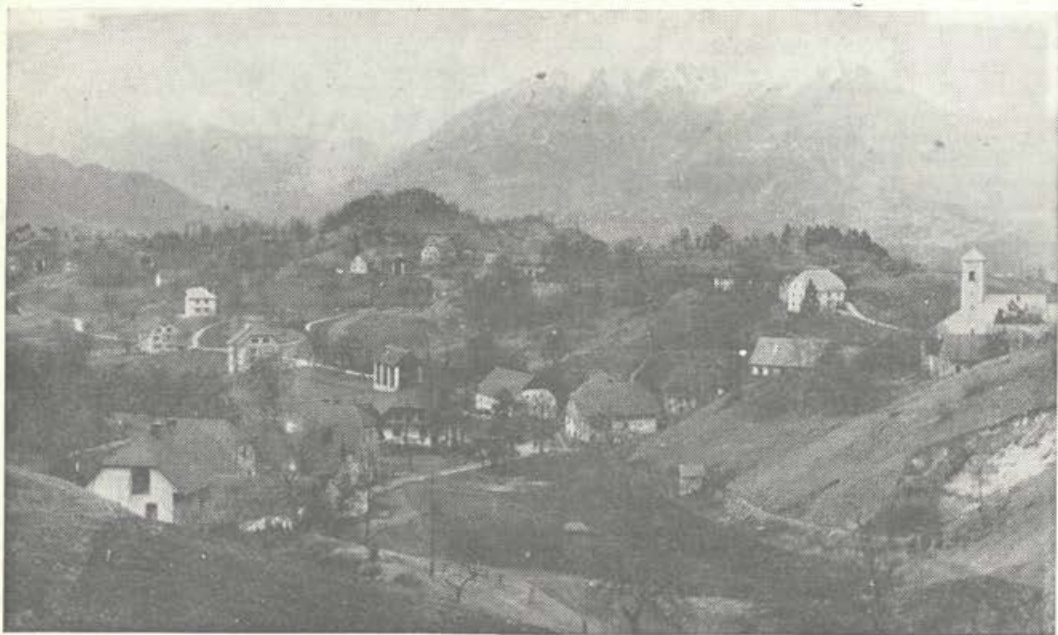
ZDAJ PA NA PÉCINE IN NA GÓRO

Na Slapu ob Idrijci, na cesti ne daleč od Mosta, tam kjer Zlébovka žéne mlinске kamne tri (onkraj vode v Bukovici se je rodil pisatelj Ciril Kosmač), torej nekje tu za glavno cesto na odcepu je skrit kažipot: Sentviška gora 9 km. Spet nas strma vijuga povleče v hribovske zaselke, najprej skozi Roče, kjer je na arkadnih vratih brati letnico 1550, še dalje na Prapretno brdo.

V Prapretnem brdu, v zasenčnem naselju pod sadonosnimi krivenčastimi drevesi se pokaže tipična Navásarjeva hiša, menda polna domače kronike, nas pa zavleče radovednost v drugi hram, v katerem nas v zgornji kamri, v postelji, živahno pozdravi 94-letni Tomaž Laharnar. Opre nam svoj živi leksikon. Petnajst let je pasel krave cike, ovce in konje. Ko še ni bilo mlekarn, je iz Gorice prihajal po maslo in mleko neki Mahurumbin (kaj za en harambaša). Devetnajst let je bil podžupan za Avstrije, a Špičk (Ivan Laharnar skladatelj) župan. Tudi je pel tenor v Laharnarjevem zboru. In da je bil Špičk vesele narave, je dejal. Peli so na tri glasi. Naenkrat se mu je zasolzilo. Glejte, je dahnil, nad menoj visi kvader moje žene. Kmalu pojdem za njo. Izrazito žensko obličje, obleka po tedanji noši na »kamufe«. In je povedal še o obeh tolminskih puntarjih Gregorju Kobalu in Andreju Laharnarju, kar je še pomnil po izročilu. Zamislili smo se. V sobi: daljna preteklost, spodaj v hiši mladi zarod, zunaj sonce!

Ponikve s cerkvijo na hribu

Sebrelje

Zašli smo na stranpot. Po samotni bližnjici, v nedeljskem jutru med mladimi polji in hostami, ko so kósi peli in se je kukavica oglašala, smo umirjeni šli iskat idile in zbravnosti. Komaj smo se spustili nizdol in smo se izvili iz senc v široko svetlobo, glej jo cerkvico belo — s koničastim zvonikom. Péčine! Tiho sanjave, mehko položne, ovite v jablane, hruške, slive, orehe do 20 m visoke! Cerkvica z lopo je bila obnovljena 1896, a že 1932 jo je preslikal Cene Lapanja, ljudski podobar iz Ponikev. Umetno navdahnjena je, izluščili so male freske izpod ometa, kronane svetnice s palmovo vejo in še jih iščejo nad žagradom. Na pokopališču je pokopan nabožni pisatelj Jakob Filip Kafol (1820—1864), ki je kot poslanec v goriškem deželnem zboru še najbolj udarjal zaradi pravic slovenskega jezika, a se je zameril, da je pozneje odstopil. Kaj pa je Simon Rutar napisal? Da je cerkovnik od Sv. Danijela v Volčah hodil vsako jutro zvonit jutranjico na Péčine? In kaj še vse so naši predniki prenesli? Sedanji rod še huje za partizanskih dni, ko so Nemci napadali in požigali tudi v tej hribovski vasi.

Vozna cesta globoko navzdol nas je pripeljala spet v Prapretno brdo. Kam na Goro? Vi, oblaki sivi, kaj nas strašite? Zablisknilo je in udarilo, ušli smo plohi kot plašne ptice v hoste, šolarji iz daljnih zaselkov so se stisnili k drevesom, od daleč hodijo po kruhek učenosti. V blisku in gromu stopimo na Goro. Že se Polje vedri. V večerni zarji dosežemo Šentviško goro, med drevjem ležečo, na pobočju, s cerkvico in okrnjenim zvonikom na vzvišenem mestu, razgledno, sproščeno, proti zahajajočemu soncu.

Zadihamo s polnimi pljuči, kakor bi hoteli že zajeti célo Planoto, stopaje mimo zidanih visokih nadstropnih hiš s strmimi strehami, kritimi z opeko ali še s slamo in mimo nizkih bajt s slamo kritih, ki tudi ne zaostajajo po snažnosti in domačnosti primorskega-hribovskega tipa kot na Cerkljanskem. Novejša, prevelika cerkev sv. Vida kaže nekako katedralno notranjost s freskami Toneta Kralja na ladijskih stenah (1941), upodabljaajoč mučeništvo sv. Vida s svetopisemskimi izreki pod slikami. Prvotna cerkvica je omenjena v buli papeža Celestina iz 1192, torej v tem letu bila pozidana, ravno tako kakor cerkvica Sv. Mavra nad mostom. Po Planoti, kakor na naravni trdnjavi, so se naši predniki zgodaj naselili. V času preseljevanja so se, takrat še pogani, zatekli v visoke, varnejše kraje, braneč se pred roparji in pred divjačino, utrdili so se v gradiščih (gradišče pri Péčinah) in taborih, gradovih, (na Laharnarjevem griču). Ti sledovi skoraj že izginjajo, vendar izkopane žare med Goro in Poljem pričajo o starih izkopanih grobovih in starejših naselbinah. Izkopan je bil 1840 tudi kip boginje Izide (perzijske boginje). Šentviška gora je bila zdavnaj že samostojna župnija (dekanija), najstarejša fara na Tolminskem poleg tolminske in bovške z nadoblastjo šentviških župnikov po Cerkljanskem in Idrijskem — podrejenih vikarijatih. Mrliče so nosili pokopavat na Goro, kakor so tudi iz Bohinja prenašali rajnike čez gore k Sv. Danijelu v Volčah. Planótarje pa so kljub tem cerkvicam prednostim pritiskali gastaldi tolminskih grofov. Za tolminskega punta so tudi na Góri tlele iskre pod pepelom in sta pomagala zanetiti požar

Podružna cerkev sv. Ivan v Sebrejlah

dva gorjana, Gregor Kobal in Andrej Lahajnar, oba z drugimi puntarji vred obglavljena 1714 na Travniku v Gorici. Z občutki samozavesti smo obiskali pri Gregorju Kobalarjev dom pod Prapretnim brdom in smo že stopili v Laharnarjevo hišo, zdaj prenovljeno, z lepim portalom 1860, iz katere je izšel Andrej Lahajnar (Laharnar). Radi bi videli oba upodobljena. Iz Cerknega in Škofje Loke so izhajali podobarji, vaški slikarji. Na pročelni steni hiše pri Lukšu je še vidna slikarija: Marija Višarska, v sredini sončna ura z letnico 1775, ob njej sv. Janez Krstnik in sv. Florijan. Nedaleč na oglu hiše znamenje s svetniki sv. Mihaela in sv. Vida z letnico 1876. Pri tem znamenju so Planotarji prevzemali sv. olje in sv. krizmo, prenešeno po dobrih ljudeh peš iz Gorice in so potem oboje na veliko soboto v procesiji prenesli v farno cerkev. Zamislimo se pri tem v občudovanja vredno požrtvovalnost gorečih faranov sv. Vida! Drugod so pokrili take slikarije s svežim ometom. Vse poti so v starih časih šle preko Planote, iz Posočja v Posavje. Pozneje so se v dolini naselili mnogi prebivalci s hribov in od drugod, napeljali so ceste, promet je ubral drugo smer.

Z vsem srcem se izročamo Planoti, ki nas kmalu nad vasjo vesela zajame, se nas z ljubeznijo oklene, nas strastno po svojih svetlih poteh žéne kot po belih trakovih med divje zelenimi senožetmi, puhtečimi njivami, ob

lipovih, bukovih in smrekovih hostah, po valujočem svetu mimo krasnih gozdov do višjih vrhov, do najvišjega Crovega vrha, mimo podzemskih jam in brezn. V mehkih kotlinastih dolinicah se bliskajo motike, plevejo krompir s kratkimi plevnicami — roncami, telesa se komaj gibljejo, usločeni hrbti se krivijo, roké stegujoče mahajo v nekem prividu, ko da so to figure na freskah Toneta Kralja v domači cerkvi, a s takó živo plastiko okolja. V Melinah, za zelenjem se dviga bel oblak pod nebesno modrino.

To idilo še poveča kljekarica pred hišo, ki si s spretno gibajočimi prsti in z zaprednimi nitmi pričara umetnino čipk. Njen mož Štefan, vaški slikar — samouk, rad »mala« pokrajinske, lovske motive, poleg teh še kapelce, známenja na razpotjih. Torej dve umetnosti v družini. Ko je imel 10 let, se je zaveroval v Toneta Kralja — freskanta v cerkvi. Vsaka posebej, vsaka záse, narazen so si — kmetska domačija, gospodarsko plospje, narazen pajštva, sušilnica za sadje med tratami in stezicami. Veliki kozolci s slamnato streho se kaj bahávo postavljajo kot samostojni oporniki domačije. Gospodarji dobro skrbijo, da ne zmanjka »škópe«, slame za strehe, kajti vedno manj sejejo žita. Je še nekaj socialne razdvojenosti in kmetškega ponosa med vaščani. V Dabru, v raztresenem zaselku, zavijemo k dobremu Tonču. Nas sprejme v jezbi (izbi), ki ima veliko peč, zraven ob peči častitljiv »zdeč« (klopec), v kotu veliko mizo z nabožnimi in družinskimi podobami na steni. Oča Tonč nam je med žganjico, rženim hlebom in solznimi očmi odkrival podobo kraja in ljudi.

Šentviška gora: kljekarica

Po vseh večjih hišah imajo mizarstvo mizo z orodjem, »češtert« in tudi orodje, stroje za kovaštvo, da si sami izdelajo lesene, kovaške naprave za domače porabe pri hiši in v polju. Povsod po Planoti je napeljana elektrika. Voda pa je kapnica, deževnica iz vodnjakov. Pa res smo tisti dan občudovali spretnega fanta, kakó je obtesal in zložil pihalnik ali tudi puhavnik, napravo, s katero po ceveh s priključenimi vetrnicami na električni pogon spravljajo senó na skedenj. Pri hiši je tudi mlin na elektriko. Meljejo rž, pšenico, ječmen, sirk, ajdo, da moko uporabljajo za dnevno hrano. Hiše so prostorne, tlakovane z »jéštřihom«. Okencu med kuhinjo in izbo pravijo »žemperha«. Po bajtah so še ognjišča z velikim notranjim kaminom, a brez dimnikov, dim uhaja, kamor hoče: ali skozi vrata ali skoz podstrešne odprtine. Perilo sušijo na »gólíh«, na lesenih policah, nad pečjo (na Dolenjskem na »glístéh«). Še največ doprinaša živinoreja; krave, voli, konji, koz pa nobenih. Nekoč, še pred prvo vojno, so pasli krave, vole, ovce, konje po senožetih, v jeseni tudi po poljanah. Pašo so počasi opustili. Živina je sedaj vse leto v hlevu. Jálove krave zavarujejo za »električno ograjo«, z manjšim električnim tokom po žici, da živina prestrašena odskoči, če se je dotakne. Ko ni bilo še mlekarn, so mleko in maslo nosili peš do Vrat pri Čepovanu in je vse to blago prevzemal posredovalec iz Gorice. Če pa so le sami šli v mesto, naložili so si masla, jajc, zelišč, in bogve še kaj, mahnili so jo 8 ur peš čez Trebušo po strmcih ali iz Slapa čez Špehovo brdo na Čepovan, Grgar, Prévalo, mimogredé na Sv. goro in potem v Gorico, ženske v copatah, moški v okovankah. Sčasoma so postavili mlekarno po vsej Planoti, mnogo so nabrali, vse je šlo v dobro kupčijo. Zdaj imajo le mlekarno — zbiralnico. Nov

gospodarski sistem je potipal tudi po Gori in je brezobzirno posegel v družbo in v družine. Za življenje imajo dovolj kruha, gredó pa ti mladi le radi v tovarne in podjetja, vendar so še vedno hudó navezani na dom, da se vsako nedeljo vračajo in kaj pomagajo. Veliko jim živina pomaga pri delu, par volov vprežejo v cel jarem »jegi«, s pasovi zvezan na čelu in v rogè. Da jim krme ne zmanjka, poklestijo še lipe s »skrvači« (dolгими zakrivljenimi srpi), da so te lipe videti potem kot ostrizeni storži. Seno in tako krmo pripeljejo ali znosijo domov na »kalamatih«, trinožnih nosilih ali pa v koših na dveh kolesih. Kuhajo žganje iz hrušk, tepk, sliv in jabolk. Ob hišah zelo bogato obrodijo visoki orehi. Na Planoti je odlični semenski krompir, ki ga od daleč, tudi Brici, pridejo iskat. Kar je lesu (hrast, lipa, smreka) so največ prodajali pod Italijo. V avstrijskih časih ni bilo teh potreb. Imeli so pa sejme za sv. Jožefa, sv. Vida in za sv. Petra in Pavla — za kmetsko orodje (kosje, grablje, nosenke) in razne branjarije. Večkrat so pognali živino na živahne semnje na Mostu, včasih tudi do Tolmina. V Italijo so nekoč tihotapili — sol in tobak. Vražarji so s kruhom in slanino zagovarjali proti ranam in pikom. Na Gori je bilo županstvo, pri Špičku — pri Laharnarju pisarna. Okrog 1846 je še učil kaplan, a leta 1870 je začela redna šola. Sentviška gora je bila osrednja vas, ki je veljala tudi za kulturno središče. Bilo je tu že staro izobraževalno društvo, cerkveni in prosvetni mešani pevski zbori so nastopili na kulturnih prireditvah, na veselicah. Med osvobodilno vojno je vse potihnilo, tudi Gora je videla boj na življenje in smrt. Na pokopališču je partizanska grobnica.

Ne pojdemo še leč na peč, ne bomo še zadremali, še bomo katero rekli, posebej naši

Sentviška gora

Skladatelj Ivan Laharnar

razbrzdani, raztreseni mladini. Takó smo se ločili od starine Tonča, potem pa še pogledali na rob Planote, da smo pod sabo zazrli Police in se čudili, da so umetniki tudi tod hodili in zagorsko gotsko cerkvico povečičali s freskami iz 1536. Onstran na sorodni planoti vedrijo Šebrelje, megle se podijo na Oblakov vrh. In glej: strma lepa Kojca, okrogla, pod njo Franceta Bevka rojstna Zakojca, še višje Pórezen in dalje Blegoš, vsi nas skominajo. Mimo znamenja ob žitnem polju, lesenega razpela, ki ga je izrezala domača okorna roka, smo se poživljeni vrnili v vas.

DVA PRAZNIKA NA GORI

Zaorila je šentviška gora, z njo vsa Planota med Idrijco in Bačo, v nedeljo na sv. Vida praznik, farnega zavetnika, dne 15. junija 1969, ko je na ta dan povzdignila domačo vas še druga slovesnost: odkritje spominske plošče Ivanu Laharnarju — na Gori.

Ime Ivana Laharnarja je bilo znano pevcem, zlasti cerkvenim pevskim zborom že izza prve vojne in še do zadnje. Njegove melodiozne skladbe lažjega stila so privlačevale in ogrevale preprosta pevska srca. Ivan Laharnar je bil samouk, domači župnik Fr. Ilovar, strogi učitelj petja, ga je uvajal v glasbo, ga pritegoval k vajam pevskega zbora, da se je izpolnjeval in že sam začel orglati in poučevati petje. Ko pa je natančni Fr. Ilovar spoznal v njem nadarjenega učenca, ga je dal v roke še strožjim mojstrom, Adolfo Harmelu, župniku v Šebreljah in skladatelju Ivanu Kokošarju, tedaj kaplanu v Cerknem, da sta ga mojstrila v višjih glasbenih vedah, kakor se reče kontrapunktu, modulaciji, harmoniji. Ivan Laharnar je po teh letih trde vzgoje že postal orglavec, organizator, vzgojitelj pevskih zborov doma in na Tolminkem sploh, samostojno je nastopal na ljudskih, prosvetnih odrih z domačo pesmijo, samospevi, spevoigrami, z narodnimi budnicami. Glasbenoslovec dr. Zorko Harej je v strokovnem spisu »Skladatelj Laharnar, ki ga premaló poznamo« (Goriški Mohorjev koledar 1969) odkril v njem, da je »veliko pomnil na glasbenem področju, zlasti za pri-

morske Slovence in da je njegov um prodril v svet. Goriško Cecilijino društvo je izdalo mnogo njegovih skladb. Laharnar je zbiral ljudske, cerkvene in posvetne pesmi po šentviški gori in na Tolminkem, in še slovenske narodne pesmi in pri tem pomagal Kokošarju in Fajglju za izdajo teh pesmi. Niso ga poslali v orglarsko šolo v Ljubljani, kakor je bilo nekje zapisano. Adolf Harmel ga je spodbudil, da se je Laharnar še poglobil v glasbene skrivnostne fantazije, da je prisluhnil pristnim zvokom iz domačih gajev, da je uho nastavil ljudski narodni pesmi in začel sam ustvarjati:

*Na Góri tej se mož nam izpovê,
prepolna čustva v bisere prelije
pojoč skoz dušo in srce
miló doneče žlahtne melodije.*

Ivan Laharnar je pel v času, ko se je cerkveno petje reformiralo v duhu strogega Ceciljanstva, to je novega cerkvenega glasbenega gibanja po prvem izpovedovalcu pri nas — Antonu Foersterju, in so mu na Goriškem bili glavni glasniki Ivan Kokošar, Danilo Fajglj, in Adolf Harmel, pozneje pa Emil Komel, Vinko Vodopivec, France Setničar — in je pel v času, ko so daljni klici narodnih taborov še odmevali po čitalnicah, pozneje v pevskih in bralnih društvih. Glasbenoslovec Harej je hvalevredno naštel nad 600 Laharnarjevih del, tiskanih, izdanih in še v rokopisu, pretežno nabožnih, vendar okrog 100 svetnih skladb v zbirkah: Gorske cvetlice, Slovenski napevi, Pomladanski odmevi, Glasi radosti, Planinke, Gorski odmevi in koliko drugih. Najbolj radostno je odjeknila pristrčna pesem Pozdravljam te, Savinjski dol.

V nedeljo popoldne je na Špičkovem — Laharnarjevem domu na pročelni strani padla zavesa, domačin, še preživeli Laharnarjev pevec Matevž Bičič je odkril spominsko ploščo in prebral napis:

Šentviška gora. Rojstna hiša Ivana Laharnarja

Kmet-glasbenik. Glej, oboje:
zémľjo orje — pesmi poje.

Slovenski skladatelj

IVAN LAHARNAR

rojen v tej hiši 7. 5. 1866

umrl 27. 12. 1944

Klub starih goriških študentov

Rojaki

1969

Tedaj je hudó zagrmelo na Gori, nebó je zľilo blagoslov na ploščo in častilce: slavnostne govornike (preds. kluba Fr. Gorkič, glavni besednik, prof. Makso Pirnik, mentor Laharnarja-skladatelja, prof. Tomaž Pavšič iz Idrije, prof. Rado Bednarik iz Gorice), na šolarje, ki so recitali Gregorčičeve pesmi, na domače pevce, ki so peli Laharnarjeve, na svoje Laharnarjeve (sinova Tone in France, očetov naslednik na domu, hčerki Pepca in Marjanca) in na vse vesele in srečne Planótarje in na številne goste (med temi tudi toplo pozdravljeni pisatelj France Bevč).

Ali ni bliskalo in grmelo tudi tisti dan, ko je deset pogrebcev pod nemškim ognjem polagalo v grob Ivana Laharnarja?

Danes je stari Špičk oživel med nami. Kje ste, vi godci pri Sovi? Trije bratje — sinovi in oče? Štirje godci! Dva klarineta, harmonika in trobenta, štirje inštrumenti. Zado-

sti! Udarite! Pristopite tudi vi, Nanca, Marija Graheljeva, »faktotom« na Gori, organizatorica vsestranska! Pristopite Gorjani!

Slavnostna, v gromu in blisku poveličana Šentviška gora — praznuj, a povej vsem, da v malih stvareh smo mi veliki!

Ludvik Zorzut

Spominska plošča Ivanu Laharnarju

IZ TAKŠNE SMO SNOVI

PRVINE ČLOVESKEGA ORGANIZMA

(Človeško telo je v glavnem voda)

Možgani, najplemenitejši človekov organ, so do 90 odstotkov iz vode in so potemtakem bolj vodnati kakor mleko; mišičje vsebuje do 79, kri pa do 78 odstotkov vode. Kostí vsebujejo glede na starost od 21 do 44 odstotkov vode. Čim bolj zmogljiv in mlajši je organ, bolj vodnat je: dojenček vsebuje 80 odstotkov, odrasel človek pa okoli 60 odstotkov vode. V celoti je človeško telo iz 45 litrov vode, od tega je le nekaj litrov krvi, limfe in prebavnih sokov; največji del vode je v kemično vezani obliki v koloidih.

Človek izloči normalno dnevno 2,7 l vode: 1,5 l skozi ledvice, 0,7 l skozi kožo, 0,4 l skozi pljuča z izdihavanjem in 0,1 l skozi debelo črevo.

Pri fizičnem delu se dvigne količina izhlapele vode na 4 litre, v tropskih krajih pa tudi do 15 litrov na dan. Kožne žleze znojnice so najpogosteje posejane na dlaneh (425 na cm²) in podplatih (do 400 na cm²). Tilnik in hrbet sta najbolj »suha« dela, ker vsebujeta le 55 znojnih žlez na cm² kože.

Dnevno 3-litrsko potrebo vode ne dobimo samo z jedjo in pijačo (1,3 l), kajti tudi

telo samo jo »prideluje«; npr. pri razgradnji 100 g maščobe nastane 0,107 l vode.

Dolgotrajna žeja je zelo nevarna; če izgubi telo več ko 10 do 15 odstotkov tekočine, ni več sposobno živeti. Po enodnevni žeji lahko naraste specifična teža organizma od 1,010 na 1,025.

RUDNINE V KOVAČNICI ŽIVLJENJA

V človeškem telesu je vgrajenih 30 elementov: 7 anorganskih (mineralnih): 1,1 kg kalcija, 0,5 kg fosforja, 19 gramov klora, 18 gramov natrija, 14 gramov žvepla, 11 gramov magnezija in 6 gramov kalija.

Ti velikani tvorijo 99 odstotkov mineralov našega telesa, ostali 1 odstotek pa tvorijo elementi, ki so prav tako pomembni: železo (4 do 5 g), baker, cink, mangan, kobalt, jod, molibden, silicij, aluminij, svinec, srebro, silen in tako naprej. Skupna teža vseh mineralov odraslega organizma je 3 kg.

SEDEŽ ŽIVLJENJA — BELJAKOVINE

V vsem vesolju ni beljakovin nikjer drugje kakor v organizmih našega planeta. Beljakovinska molekula je največja, najtežja

in najbolj zapletena od vseh, kar jih poznamo. Srednje velika beljakovinska molekula ima molekularno težo 100.000 in 10^{1270} atomskih gradbenih elementov. 16 odstotkov skupne teže našega telesa sestavljajo beljakovine. Ta dragocena snov pa tako hitro razpada, da se mora popolnoma obnoviti vsake tri mesece. Vsako človeško telo ima 50.000

do 100.000 različnih beljakovin, od katerih vsaka ustreza dedni osnovi; vsaka je sestavljena iz enkratne in edinstvene razporeditve 19 aminokislin. Telo samo lahko zgradi 10 aminokislin, ostalih 9 pa mora dobiti s hrano in se imenujejo esencialne (bistvene) aminokisliline. Encimi (kvasine), ki urejajo prebavo hrane, so prav tako beljakovine in jih je približno 20.000. Največje beljakovinske molekule so: prebavni ferment pepsin z molekularno težo 35.500, mišična beljakovina miosin z molekularno težo 600.000, krvna beljakovina beta-globulin z molekul. težo 1.300.000 (za primerjavo navedimo naslednje: voda ima molekularno težo 18, kuhinjska sol 58,5, grozdni sladkor pa 180).

Pred nekaj leti (1965) so strokovnjaki natančno preiskali hemoglobin (krvna beljakovina, ki prenaša kisik po krvi) in ugotovili, da ima molekularno težo 67.000, stevilo atomov 8954 in je trdno povezan v 574 aminokislinah.

Največja znana molekula je DNS (desoksiribonukleinska kislina), skrivnostna snov, ki sestavlja našo dedno osnovo, njena molekularna teža pa je od 6 do 250 milijonov.

Naše telo sestavljajo naslednji elementi (prvine): kisik — 56,1 odstotka, ogljik — 28 odstotkov, voda 9,3 odstotka, dušik — 2 odstotka, kalcij — 2 odstotka, fosfor — 1 odstotek in ostali minerali — 1,6 odstotka.

ZIVLJENJE POD MIKROSKOPOM CELICNA ZGRADBA NAŠEGA TELES

Kaj je celica? Nemški Nobelov nagrajenec Herman Staudinger je takole odgovoril na vprašanje o razliki med koščkom železa in živo snovjo: »Prav tja do molekule je vsaka snov sestavina, ni enota.« Prva sta dokazala to trditev njegova rojaka Schleiden in

Schwann že leta 1838. Dokazala sta, da so vsi organizmi sestavljeni iz mikroskopsko majhnih živečih enot, to je celic.

Človeško telo sestavlja na stotine organov, te pa milijarde celic. Celo telo je zgrajeno iz približno 60 bilijonov celic, vsaka celica pa iz tisočev celičnih delcev, ti pa zopet iz milijard beljakovin in te končno iz tisočev atomov. Tako sestavlja naše telo kakih 10^{27} (tisoč kvadrilionov) neponovljivo skladnih atomov. Če za ponazoritev nadomestimo vsak atom z graham, bi bila količina graha tolikšna, da bi lahko z njo pokrili 1 milijon zemeljskih krogel s 30 cm debelo plastjo.

KAJ POKAŽEJO MIKROSKOPSKE RAZISKAVE CELIC?

Povprečna velikost celice je 40 tisočink milimetra. Jajčna celica meri 140 tisočink mm, živčna celica pa je dolga 1,8 m; tako sta ti dve celici pravi velikanki v primerjavi z drugimi. Rdeča krvna celica, ki meri 7 tisočink mm, je torej pravi »palček« med celicami.

V vsaki celici je na stotine paličic (mitochondrijev), ki plavajo v celični protoplazmi; dolgi so do 3 tisočinke mm in so pridelovalci energije (tovarna oz. žitnica). Sestavlja jih 1 milijon beljakovinskih molekul in vežejo nad 25 različnih kemijsko učinkovitih snovi, ki nadzorujejo predstopnjo izgovaranja v telesu. Tisoče okroglih teles (ribosomov), ki so jih zaradi majhnega premera (15 milijonink mm) odkrili šele z elektronskim mikroskopom, ima najpomembnejše delo, to je graditev beljakovinske molekule — velikanke.

90 odstotkov vseh telesnih celic se najmanj enkrat letno menja. Najbolj delavne (aktivne) celice imajo kaj kratko življenje: rdeče krvno telesce 120 dni, jetrna celica 10—20 dni, belo krvno telesce 1—3 dni, sluznična celica tankega črevesa 32 ur. Tako mora telo vsak dan na novo narediti 74 odstotkov teh črevesnih celic. Za izgradnjo nove beljakovine pa rabi celica kakih 40 minut.

KOŽA IN LASJE

Koža je nujno potrebna za življenje. Človek lahko živi brez želodca, le z eno ledvico, le s polovico pljuč, gotovo pa umre, če izgubi le 1 tretjino kože. Površina kože meri 2 m², debela je do 9 mm in tehta pri odraslem približno 11 kg (1/6 telesne teže). V več sto plasteh celic se tvori 6 milijonov celic na 1 cm², to je skupno 120 milijard.

Glavna naloga naše kože ni dihanje, kot si večina misli, kajti skozi kožo dobimo le 1—1,5 odstotka kisika od celotne količine, ki ga vdihavamo skozi pljuča. Zelo pomembna lastnost kože je, da vsebuje številne lojnice (15 na 1 cm²), ki ji dajejo prožnost in voljnost, s tem varuje telo pred izsušitvijo, škodljivim sevanjem in okužbo. V enem dnevu odpade 10 gramov rožene kože v obliki luske, vendar se koža stalno obnavlja iz svoje klične plasti.

ZNOJENJE JE ZDRAVO

Koža izloči dnevno 3/4 litra vode skupaj z znatno količino sečnine, kuhinjske soli, mlečne kisline in ogljikovega dvokisa. Delo in uporaba 2 milijonov znojnic pa ni samo »žlindranje« (čiščenje) krvi, ampak tudi odvajanje toplote, da se preprečuje pregretje telesne notranjosti. Odvečno temperaturo uravnava žilje na površini kože, ki znaša 7000 m², to je velikost nogometnega igrišča. Zraven tega, da koža uravnava odvečno toploto, s svojo maščobno plastjo v podkožju varuje telo pred mrazom. V podkožju se lahko vskladišči do 15 kg maščobe, ki varuje telo pred mrazom.

»VSI LASJE NA VAŠI GLAVI SO PREŠTETI«

...ne samo od božjega očesa, preštel jih je tudi radovedni človek in jih naštel pri svetlolasih največ 150.000, pri rdečelasih 90.000, pri rjavo in črnolasih pa približno 100.000 las. Poleg las na glavi poganja iz kože še 25.000 dlak po ostalem telesu.

Svetel ženski las je najtanjši z debelino 0,07 mm, črni mongolski je z 0,15 mm najdebelejši in najmočnejši las.

V mladih letih izpade človeku 40 las na dan, v srednjih letih 90 in v starosti 110. Zdrava koža požene vedno dovolj novih las, trepalnice se popolnoma zamenjajo vsake 3—5 mesecev.

KOSTI — NAJLAZJE JEKLO SVETA

Človeške kosti (s specifično težo 1,75) so 4-krat lažje od železa (s spec. težo 7,2), a kljub temu izredno močne. 1 mm debela koščica zdrži pritisk 15 kg. Naša stegnenica se

ne zlomi niti pri teži 1,65 tone in tako lahko nosi 20 kratno težo telesa, piščal pa 2 kratno težo. 220 kosti našega telesa je 30 krat močnejše obteženih, kot so obteženi hišni zidaki.

DROBNA SESTAVA KOSTI

Celoten skelet 70 kg težkega človeka tehta le 25 kg; to je zaradi votlosti kosti, pa tudi zaradi rahle mikroskopske sestave; stegnenica vsebuje 3000 drobnih cevčic s premerom 0,5 mm. Vsaka taka cevčica ali kanalček pa je zopet sestavljen iz 10 cevastih votlinic in iz središčnega kanala, v katerem je v mladosti žilje.

Mineralni del naših kosti je v 85 odstotkih kalcijev fosfat, 9 odstotkov je pa kalcijevega karbonata; tako se odlaga v telesu 1,1 kg kalcija in 0,45 kg fosforja.

VSEH 220 KOSTI DELUJE SLOGARNO

Skelet je gibljiv in prožen zato, ker se posamezne kosti stikajo in gibljejo v sklepih. 34 vretenc naše hrbtenice veže 150 sklepov. Hrbtenica se lahko upogne za 220 stopinj, v vzdolžni osi se zavrti za 90 stopinj, in sicer z vratnimi vretenci za 45 stopinj, s prsnimi za 40 in z ledvenimi za 5 stopinj. Naša desnica se giblje s 33 sklepi.

NAJTRŠA SNOV NASEGA TELESA

je sklenina, ki obdaja krone 32 zob. Sestavlja jo 90 odstotkov apatita, 1 odstotek kalcijevega fosfata, ki je po trdoti podoben granitu. Pod sklenino ležeča snov je mehkejša, pa zato tudi bolj živa, ker je polna drobnih kanalčkov (40.000 na mm³) po katerih prihajajo v zob živci in hrana. Pri grizenju in zvečenju vzdržijo zobje tudi silo 100 kg.

DVOJNO ČLOVEŠKO ZOBOVJE

Pojav mlečnih zob pri majhnem otroku je vedno znova pravo družinsko doživetje: v 7. mesecu zrasteta oba prva spodnja sekalca, v naslednjem mesecu oba prva zgornja. Nato se v 9. mesecu pokažeta oba druga sekalca zgoraj, spodaj pa ista dva v 12. mesecu. Preden pridejo na dan podočnjaki v 20. mesecu, pa že v 15. mesecu zraste prvi kočnik; tako je mlečno zobovje popolno in služi do 6. leta. Tedaj se začne druga drama — menjava zobovja, ko pride čas vpisa v šolo, se že pokaže 3. kočnik, znanilec odraslega zobovja. Do 8. leta se zamenjajo prvi spodnji in zgornji sekalci, okoli 9. leta pa drugi sekalci. Okoli 11. leta se zamenjajo prvi kočniki, okoli 12. leta podočnjaki in okoli 13. leta drugi kočniki. Ostali kočniki se zamenjajo okoli 16. leta, zadnji kočniki, imenovani modrostniki, se pojavijo različno ali pa sploh ne zrastejo. Pri 50 odstotkih Evropejcev ostanejo kot borni zarodki. Tako niha število stalnega zobovja med 28 in 32.

Bolj debela je mišica, močnejša je; na 1 cm² mišice se lahko razvije 10 kg sile. Znameniti biceps (dvoglava upogibavka — mišica, ki pregiba podklakt) lahko razvije silo 45 do 120 kg. Ista mišica na stegnu, ki pregiba golen, pa lahko da silo 400 kg. Mišice žvekalke lahko razvijejo na sekalcih silo 20 kg, na kočnikih pa 100 kg. To je nujno potrebno, ker vse upogibne in iztezne mišice morajo s kratkim vzvodom premikati dolge ročice. Če hočemo z našo ročno upogibalko — bicepsom — dvigniti 10 kg težko kroglo, mora ta mišica razviti silo 50 kg, ker se njena kita pripenja na komolcu in je vzvod za upogib dolge ročice (podlakti) in uteži zelo kratek.

MISICA POD MIKROSKOPOM

Mišica je sestavljena iz številnih mišičnih vlaken, ki merijo v premeru 10—100 tisočink mm (mikronov). Večina mišičnih vlaken (ki so osnovne celice mišice), je dolgih tudi po 15 cm, in se tako raztezajo po vsej dolžini mišice. Vsako mišično vlakno je sestavljeno iz stotin miofibril, to je mišičnih niti, ki so beljakovinska snov in odgovorne za krčenje mišice. Beljakovina miozin (mol. teža 600.000, premer 0,7 tisočinke mm) je neprozorna; z njo se prepleta beljakovina aktin (mol. teža 140.000, premer 0,5 tisočink mm), ki je prozorna, ker prepušča svetlobo, zato je videti mišica pod mikroskopom prečno progasta. Mišična vlakna so povezana v snopečice in na 1 mm² mišice v prečnem prerezu je približno 400 takih snopečev.

639 MOTORJEV DELA BREZ HRUPA

Dve snovi sta potrebni za delo mišic: sladkor in kisik. V 180 gramih grozdnega sladkorja je 674 kilokalorij, to je tiste množine toplotne energije, ki je potrebna, da se segreje 6,74 l vode od ledišča do vrelišča. Ta dragoceni grozdni sladkor je shranjen v jetrih (20 odstotkov njihove teže) in v mišicah (8 odstotkov njihove teže). Moška jetra tehtajo 1,5 kg, mišice pa 28 kg. Kisik, ki je potreben za izgorevanje sladkorja, prinaša mišicam kri, ki priteka po drobnih žilicah kapilarah (premer 10 tisočink mm). Če seštetojemo kapilare vseh mišic, dobimo dolžino 100.000 km, to je 2,5 kratni obseg zemlje. Stična ploskev mišičnih vlaken in kapilar meri 6.300 m², to je velikost manjšega nogometnega igrišča. Kapilare so tako elastične, da se pri mišičnem delu lahko raztegnejo 20—50 krat in tako zmorejo dolgotrajne napore.

MISICA BREZ ŽIVCNE NAPELJAVE JE MRTVA

Za dvig roke ni dovolj le en dražljaj, ampak teče istočasno v vsako mišično vlakno 50 do 150 sunkov v 1 minuti. Tako je možno

smotno gibanje. Za vse to so poleg mišice potrebni živci, ki prevajajo vzbujenje in dajejo mišicam smisel gibanja.

Zanimiva je razlika, kako mišica občuti silo oziroma pritisk; močna mišica ni občutljiva in zato ne zaznava majhnih razlik v teži ali pritisku, tako npr. upogibavka podlakti težko loči 1000 in 1030 gramov.

Trzaj, ki je posledica enega živčnega dražljaja, traja v naši skeletni muskulaturi le 0,08 sekunde, v prsih kačjega pastirja 0,001 sekunde ali pa še manj. Le tako so možne bliskovite in kljub temu smiselne reakcije.

GIBANJE POVZROČA DOBER TEK

Pri stoji je obremenjenih nekaj ducatov mišic in poraba energije naraste od 68 do 75 kilokalorij v 1 uri pri odraslem človeku. Pri počasni hoji se porabi 210 kalorij, pri hitri hoji 350, pri plavanju pa celo 640 kilokalorij v 1 uri. Kamnoseki in gozdni delavci porabijo 5.500 kalorij v 1 dnevu, to je še enkrat toliko kot uradniki ali prodajalci, ki porabijo 2.300 kalorij na dan. Te količine energije moramo stalno pridobivati s hrano, da tako obdržimo telesno težo.

RACUNSKI ZAKLJUČEK

Dnevno skupno storitev vseh mišic cenimo na 300.000 kilogram-metrov (za pojasnilo: kilokalorija (kcal) je količina toplote, ki je potrebna, da se segreje 1 kg čiste vode za 1° Celzija, in sicer od 14,5^o na 15,5^o C); enaka je 427 kgm (kilogram metrov), kar je isto kot delo žerjava, ki dvigne težo 6 ton 50 m visoko.

SRCE — MISICA, KI NIKOLI NE POČIVA

Človeško srce utripne 3 milijarde krat v 70 letih življenja. Takoj ob rojstvu bije zelo hitro (150 utripov na minuto), pri desetletnem otroku bije že počasneje (90 utripov na minuto), pri odraslem 70 krat na minuto, v starosti pa največ enkrat na sekundo. Utripna frekvenca srca je odvisna od velikosti telesa: pri uhljatem netopirju 900, pri vrabcu 800, pri miši 600, pri konju 34, pri slonu pa le 26 utripov v 1 minuti.

ZAKAJ ŠPORTNIKU SRCE PRI TEKU HITREJE NE UTRIPA?

Pri vsakem stisku srčne mišice požene levi srčni prekat 70 cm³ krvi v veliki telesni krvni obtok (t. j. utripni volumen srca), to je delo 0,5 kgm. Ze pri mirujočem telesu opravlja srce delo 20.000 kgm na dan. To je napor 25 šolarjev, ki se hitro povzpnejo v 4. nadstropje.

V 70. letih življenja srce načrpa 250 milijonov litrov krvi; s to količino bi lahko napolnili vlak z 12.740 tankerskimi vagoni.

Če srce požene v obtok 5 l krvi v 1 minuti, potrebuje ta kri največ 1 minuto, da steče po vsem telesu; to velja, če telo miruje. Če

mišice ali živci zaradi kakršnega koli vzroka potrebujejo več kisika, se lahko dvigne utripni volumen srca 7 krat v 1 minuti. To se dogaja pri športniku neopazno z večjo izpraznitvijo in močnejšim stiskom srčnih prekatov in predvorov, da se tako dvigne utripni volumen in je s tem dosežena hitrejša in večja prekrvavitev. Pri človeku, ki se ne ukvarja s športom ali kakršnimkoli treningom, pa se pokaže ta srčni napor s hitrejšim pulzom (večje število srčnih utripov v minuti).

KAJ DOJAME ZDRAVNIK S SLUSNIM APARATOM?

Pri natančnem poslušanju v bližini prs brez slušne priprave lahko slišimo 2 tona, ki si hitro sledita; prvi je glasen in daljši, drugi je tišji in krajši. Prvi nastane zaradi stisnjenja obeh prekatov, ki poganjata kri v obtok in zaradi zaprtja srčnih zaklopk; levi srčni prekat doseže pri tem pritisk, ki požene curek krvi 2,16 m visoko, moč desnega srčnega prekata, ki potiska kri v pljuča pa je 3 krat manjša. Potisna moč predvorov je komaj 1 desetino moči prekatov. Drugi ton nastane zaradi zaprtja zaklopk v velikih žilah, po katerih se pretaka kri iz srca po telesu.

NERAZJASNJENA UGANKA SRCA

je v neutrudnem delu srčne mišice dan in noč. Čeprav tehta srce 300 g, torej le 0,005 (1/200) telesne teže, je v njem dvajsetina skupnega energijskega prometa. V srcu se porabi dnevno 35 gramov grozdnega sladkorja (pri 30—40 odstotni izrabi kalorične vrednosti) in 10 odstotkov celotne krvi, ki jo srce požene v obtok, se takoj vrne v žile srčne mišice, da ji prinese življenjsko nujen kisik. Kljub temu je nerazjasnjeno to, da 0,3 sekunde počitka po vsakem srčnem utripu zadostuje za energijo za 0,6 sekund trajajoče delovanje obeh predvorov in prekatov in izločitev presnovnih odpadkov.

KRVNI OBTOK — KRVNA CESTA

Samo ena osmina krvi teče po žilah odvodnicah (utripalnicah). V mirovanju ostane 12 odstotkov krvi (od 5 litrov) odraslega človeka kot rezervna kri v jetrih (do 1 litra), vranici (do 0,75 l), koži (do 1,5 l) ter pljučih in črevesju. Samo 12 odstotkov krvi teče po žilah odvodnicah velikega telesnega obtoka, več kot 3 krat več (40 odstotkov) je teče po žilah dovodnicah (venah), 5 odstotkov je je v srcu samem, ostalih 6 odstotkov pa v najtanjših žilah kapilarah (lasnicah).

NEVIDNO ŽILJE

Kapilare so debele 5—10 tisočink mm, to je 10 krat tanjše kot najtanjši človeški las in so vidne le s povečavo. Skozi njihove ultratanke stene se izmenjuje plin in snov.

Če združimo vse kapilare, nastane 160.000 km dolga cevčica, to je polovična pot do Lune.

1 mm³ krvi potrebuje 5—6 ur, da preteče določeno mesto kapilare. Kapilare se na pritisk lahko raztegnejo 50—100 krat.

PRI POŠKODBI ODVODNICE LAHKO ČLOVEK UMRE

Aorta, velika srčna odvodnica, po kateri se pretaka kri iz levega prekata, meri v premeru 3,2 cm. Kakor vse odvodnice (arterije), je tudi ta močna mišična cev, skozi katero steče pri vsakem srčnem utripu val krvi s hitrostjo 5 m na sekundo. Udarni val v aorti začutimo eno petinko sekunde kasneje na koželjnični arteriji na zapetju, kjer merimo pulz. Se hitreje kot udarni val pa lahko šine kri skozi aorto, in sicer s hitrostjo 60 m na sekundo. To je tako hitro, kakor leti letalo s hitrostjo 216 km na uro. Normalna srednja hitrost aortne krvi je med 3 in 20 m v sekundi, v arterijah nog 11 m v sekundi, v rokah 7 m v sekundi, v črevesnih arterijah pa 1/6 m v sekundi. V kapilarah je hitrost toka 0,5 mm v sekundi, zato mora biti skupni premer vseh kapilar 1000 krat večji kot premer aorte, to je več kot 30 m. Krvni obtok se torej porazdeli na mišične stene vseh odvodnic, zato merimo krvni tlak kjerkoli. Najbolj pripravo mesto za merjenje tlaka pa je odvodnica na nadlahti, kjer namerimo 120—140 mm Hg pri odraslem mladeniču.

Zaradi toka in pritiska krvi v odvodnicah je pri poškodbi njihovih sten izguba krvi hitro velika — 2,5 do 3 l, to je 50—60 odstotkov celotne količine krvi. Tak ponesrečenec lahko kaj hitro umre.

KRI — SPLOŠNO TRANSPORTNO SREDSTVO

Rdeča krvna telesa (eritriciti) so čolnčki, ki vozijo kisik. V 1 mm³ krvi mrgoli 5 milijonov eritrocitov, v 5 litrih krvi torej 25 bilijonov. Premer eritrocita je le dobrih 7 tisočink mm, debelina roba pa 2,4 tisočinke mm. Če bi eritrocite nalagali v stolp, bi bil ta visok 60.000 km, to je dolžina petkratnega premera zemlje. Če pa bi jih sklenili v verigo, bi jo lahko ovili petkrat okoli ekvatorja. Ako bi jih pa polagali enega zraven drugega, bi pokrili z njimi površino, ki bi bila večja kot 1000 kvadratnih metrov.

34 odstotkov prostornine eritrocita pride na hemoglobin, ki je nosilec kisika. Telo vsebuje 0,6804 kg te dragocene krvne beljakovine, od katere 1 g lahko sprejme 1,34 cm³ kisika v pljučih. Pri tem so pomembni tudi železovi atomi v hemoglobinu; 2,5 g jih je v vseh eritrocitih skupaj, 6 mg pa v krvni plazmi.

Eritrocit je ploščate oblike, zato meri njegova »dihalna« površina (tj. površina eritrocita, ki se veže s kisikom) 0,00014 mm². Dihalna površina vseh rdečih krvničk skupaj pa meri 3.500 m².

V arterijski krvi je vezano 1/5 litra kisika na 1 liter krvi, v venozni krvi pa 1/7 litra; torej tudi v tej krvi, ki je že veliko kisika oddala tkivu po vsem telesu, je še vedno 2/3 hemoglobina vezanega s kisikom. Telesna tkiva vzamejo torej le 1/4 do 1/3 kisika iz arterialne krvi.

Brez eritrocitov bi kri lahko vezala le 1/2 odstotka v pljučih dobljenega kisika. Za normalno vzdrževanje presnove porabi odrasli človek več kot 20 l s kisikom obogatene krvi.

Ceprav po krvnem žilju kisik ne pride tako hitro do mišičja in živčevja kot pri insektih (žuželkah), kjer pride naravnost skozi dihala, pa traja pri človeku pot arterialne krvi od srca do možganov 8 sekund, od srca do pljuč pa le 6 sekund.

ZAKAJ HODIMO NA POČITNICE V GORE

Ko smo nekaj časa v višini 700 do 800 m, se pomnoži število eritrocitov za 1/5 na 6 milijonov v 1 mm³ krvi. To je reakcija naše krvne tovarne v kostnem mozgu, ki jo povzroči znižan pritisk kisika. Pri večtedenskem bivanju v višini 1800 m se pomnožijo eritrociti na 7 milijonov, prebivalcu 4400 m visoke vasi v Andih pa na 8 milijonov v 1 mm³ krvi. Prijatelj gora so ti številni eritrociti še posebno koristni, ko pridejo v področje, ki je posebno bogato s kisikom.

ZIVLJENJE ERITROCITA

Rdeče krvničke se rojevajo v mozgu ploščatih kosti; 1,5 kg težak kostni mozeg pridelava v vsaki sekundi 2,3 milijona krvnih teles. To delo je nujno, ker je srednja življenjska doba teh celic le dobrih 100 dni; razgradijo se v jetrih. Dnevno propade 4000 eritrocitov; vsak ima za seboj 1500 km dolgo pot.

POLICAJI NAŠEGA TELESA

so bela krvna telesa, ki živijo 1—4 dni in jih ima vsak zdrav človek 5000 do 8000 v 1 mm³ krvi. Če je katerokoli mesto v telesu okuženo, se ta telesa pomnožijo 30 do 60 krat. Bolniki z leukemijo pa imajo do 200.000 leukocitov (tj. belih krvničk) nezrelih oblik v 1 mm³ krvi.

PREVIDNOST PRI TRANSFUZIJI

5 do 6 litrov človekove krvi sestavlja 44 odstotkov krvnih teles (rdeča — eritrociti, bela — leukociti in trombociti) in 56 odstotkov krvne plazme, to je beljakovinska snov, ki vsebuje protistrupe. Tudi kri drugega človeka je lahko strup. Če transfundiramo malo strupene krvi, je poškodovanih — stisnjenih — eritrocitov malo in to še ni tako škodljivo; če je pa strupene krvi veliko, je organizem včasih nepopravljivo prizadet, nastopi lahko tudi smrt.

Krvno skupino A (43 odstotkov vseh Srednjeevropejcev ima to skupino) spoznamo po občutljivosti v primeri s skupinama B in AB, krvno skupino 0 (43,6 odstotkov Srednjeevropejcev jo ima) spoznamo v primerjavi s skupinami A, B, AB; krvno skupino B (ima jo le 9,7 odstotka Srednjeevropejcev) spoznamo po občutljivosti glede na skupini A in AB; krvna skupina AB (ima jo 3,7 odstotka Srednjeevropejcev) pa ni občutljiva proti nobeni krvni skupini. Zato lahko ljudje s krvno skupino AB dobijo vsako drugo kri brez škode in so tako univerzalni odjemalci; človek s krvno skupino 0 lahko da kri vsakomur, zato so to univerzalni krvodajalci; krvno skupino A lahko dobi le človek, ki ima sam skupino A ali AB, B pa le človek z B in AB, krvno skupino AB pa lahko dobi le človek, ki ima tudi sam isto skupino AB.

Kri 16 odstotkov vseh žena in moških je glede na RH negativna; to pomeni, da njihova kri ne vsebuje RHesusa faktorja, njihov serum zato tvori ob dotiku z RH pozitivno krvjo (to je kri, ki vsebuje Rhesus faktor — ima jo 84 odstotkov vseh Srednjeevropejcev) protitelesa. Ta obramba učinkuje usodno, če je tuja kri, kri otroka v materinem telesu, ki je podedoval Rh pozitivni faktor po svojem očetu.

PLJUČA — GASILCI NEVIDNEGA OGNJA

V čem se razlikuje žabje in človeško dihanje? Žaba ima le enostavno dihalno vrečo in površino telesne kože polovico večjo od površine pljuč. Zato lahko razumemo, da diha žaba bolj skozi kožo kakor skozi dihalno napravo. Nasprotno je pri človeku površina kože v primerjavi s površino pljuč 1:100. To pa zato, ker je površina 800 milijonov pljučnih mehurčkov skupaj 50 do 75 krat večja kot površina kože. To je 100 do 150 m² površine, torej prostor za majhen trg, na katerem lahko stoji 500 ljudi. Na tej površini se dogaja skrivnosten prehod zraka (21 odstotkov atmosferskega zraka) v kri. Ta prehod se vrši skozi 4 tisočinke mm debelo sluznico. Skupna dolžina kapilar v pljučnih mehurčkih meri 13 km; iz teh odteče k srcu 0,5 l kisika v eni minuti.

BILANCA PLINSKE IZMENJAVE JE PICLA

Za dnevno potrebno dobavo 700 l kisika v kri moramo vdihati ne samo 5 krat več zraka, tj. 3500 l (ker je v zraku 4/5 dušika), ampak 4 do 5 krat več, ker preide le 1/4 do 1/5 vdihanega kisika v pljučne kapilare. Pri navadnem vdihu se zamenja največ 0,5 l plina. Poleg tega ostane 1,8 l rezervnega zraka (ki se izdiha le pri globokem izdihu) in 1,2 l preostalega zraka (ki se ne izdiha) v pljučih, ki se meša s svežim zrakom. Tako ima normalni pljučni zrak svojstveno sestavo 12 do 15 odstotkov kisika in 4 do 5 odstotkov ogljikovega dioksida pri enakomerni količini dušika (78 odstotkov).

Pol litra (dihalnega) zraka, ki se pri prehodu skozi nosno votlino segreje na 30° C,

njegova relativna vlažnost pa se dvigne do 100 odstotkov, vsebuje približno 39 mg kisika pri vdihu in 32 mg ogljikovega dioksida pri izdihu. Pri določenem telesnem naporu se lahko ta količina dvigne za več kot 12 krat. To je možno zaradi hitrejšega dihanja (do 200 krat v minuti, normalno le 17 krat v minuti) in zaradi izrabe zmožnosti zasičenja pljuč (tj. vitalne kapacitete). Če globoko (maksimalno) izdihnemo (0,5 litrov vdihanega zraka + 1,8 rezervnega zraka) in takoj nato globoko vdihnemo (1,8 l rezervnega zraka + 0,5 dihalnega zraka + 1,8 l dopolnilnega zraka), dobimo vitalno kapaciteto 4,1 l (to je 10 kratni volumen normalnega dihanja). Mladi športniki imajo vitalno kapaciteto 7 l.

Od kisika, ki preide v kri, dospe navadno le 30 odstotkov v telesno presnovo. Pri velikih zahtevah pa se dvigne poraba krvnega kisika do 60 odstotkov. Normalno najdemo v krvi odraslega le kake 3 litre prostega kisika. Čeprav je v sveži vodi naših potokov 30 krat manj kisika kot v normalnem dihalnem zraku, se ribe ne zadušijo.

LOKAVOST HIMALAJSKEGA VRHA

Že pri 2500 do 3000 m višine opazimo pri mnogih ljudeh zaradi znižanega pritiska prve motnje v krvnem obtoku in živčevju. V višini 3000 in 5000 m se pri občutljivih ljudeh pojavijo znaki višinske bolezni (slabost, bljuvanje, močno utripanje srca, slabo počutje) do motenj zavesti in napadov nezavesti. Po treningu se dvigne občutljivostni prag za to bolezen do višine 6000 in 8500 m. Na velike višine se človek lahko navadi in živi brez težav; to dokazujejo naselja v višini čez 5000 m; (lamaitski samostan Rongbuk v Tibetu 5030 m visoko), severnočilensko rudarsko naselje Auncanquilcha (5240 m), delovno mesto teh rudarjev je celo še više — 5900 metrov nad morjem.

OGLJIKOVI OKSIDI — NĚVARNI TEKMECI KISIKA

Čeprav pljučna miškulatura prenese 25.000 kilogrametrov dela, ki zadostuje za silo, ki potisne slona iz prtiličja v 3. nadstropje, ji vse to nič ne pomaga, če se zrak pomeša z ogljikovim monoksidom. Krvno barvilo se 200 do 300 krat raje veže z molekulami ogljikovega monoksida kakor s kisikovimi. Nezavest nastopi, če je več kot 50 odstotkov hemoglobina zasičenega z ogljikovim monoksidom. Ko doseže ta strupeni plin 1 odstotek krvnega volumna (to je 60 do 70 odstotka zasičenost hemoglobina), je zadušitev neizbežna. Tudi zelo izrabljen zrak, ki vsebuje 6 odstotkov ogljikovega dvo-kisa v zaprtem prostoru, napolnjenim z večjim številom ljudi, povzroči šestkratno zvišanje dihalne frekvence.

PREBAVILA

KOLIKO NAJ ČLOVEK JE?

»Nič«, odgovarjajo umetniki v stradanju, ki so sposobni izključiti svoj prebavni organ za več tednov. Succij je dosegel 30, Merlatti pa 50 gladovnih dni. Sloviti čorški župan Mc Swiney je preživel 74 dni brez hrane, 75. dan je pa umrl.

Povprečni Srednjeevropejec potrebuje naslednjo dnevno količino hrane: 50 g ogljikovih hidratov (v sladkorju jih je 98 odstotkov, v kruhu 50 in v krompirju 20 odstotkov), 120 g beljakovin (v nemastnem siru jih je 34, v svežem mesu 15 do 20, v jajcu pa 12 odstotkov), 60 g maščob (surovo maslo jih vsebuje 85 odstotkov, dober sir 35 odstotkov, jajce 12 odstotkov). Te količine hrane dajejo vrednost 3055 kilokalorij.

»BELA LAKOTA«

Prebivalci Nove Gvineje in Indije, sploh ljudje, ki se hranijo v glavnem z rižem, pogosto bolehalo zaradi pomanjkanja beljakovin v hrani. Tudi vegetarijanci in dietiki morajo uživati beljakovine, če hočejo živeti. Ti ljudje dobe v krompirju 3 odstotke beljakovin, v mleku in zelenjavi 4 odstotke, v črnem kruhu 6 odstotkov in v stročnicah do 26 odstotkov beljakovin.

TISOČINKE GRAMA ODLOČAJO O NAŠEM ZDRAVJU

Majhna količina različnih soli spada v dnevno prehrano; tako potrebujemo vsak dan 1 g kalcija, 12 mg železa in 1/5 mg joda. — Pomembnost vitaminov je splošno znana. Človek potrebuje 75 mg C vitamina dnevno; v šipku ga dobimo 500 mg, v črnem ribezlju 300 mg, v peteršilju 100 mg, v pomarančah in limonah 50 do 100 mg, v krompirju 8 in v mleku 1 miligram.

PREBAVA SE ZAČNE V USTIH

Naših šest slinavk izloči dnevno 1 do 2 litra sline. Desna predušesna slinavka sama izloči v življenju 25.000 litrov sline. Različne jedi izzovejo izločanje različne količine sline. Voda povzroči izločanje 0 cm³ sline v minuti, meso 1,1 cm³, bel kruh 2,2 cm³, prepečenec 3,4 cm³, mesni ekstrakt in jušne kocke pa 4,4 cm³ sline v minuti.

ZAKAJ SE V ŽELODCU HRANA SKISA?

V želodcu, ki lahko sprejme do 3 litrov vsebine, ostanejo tekočine le nekaj minut, lahko prebavljive snovi (postrvi, riž) le 1 in pol ure, zelenjava, mleko, puding, kruh in mehko kuhano jajce dobri 2 uri, kuhano meso kake 3 ure, pečeno meso po 8 ur in tudi dalj časa. Dnevno se izloči 1 do 2 l želodčne soka, ki vsebuje 0,5 odstotno solno ki-

sline, kateri je primešan pepsin, ki prebavlja beljakovine. V 5 milijonih žlezic želodčne stene (100 na 1 mm²) nastaja želodčni sok, ki lahko razgradi svinjski in kokošji želodec, samega sebe pa lahko obvaruje.

TANKO ČREVO

Ko se vsakih 10 do 15 sekund odpre želodčni vratar in potisne kislo kašo iz želodca v dvanajsternik, je to dražljaj za izločanje žolča iz jeter (3/4 litra dnevno) in soka iz trebušne slinavke (1,2 litra dnevno). Sluznica 3 m dolgega tankega črevesa (pri mrtvцу meri 6 m in več) izloči iz milijonov žlez, ki jih vsebuje, nadaljne 3 litre prebavnega soka.

Razgrajena in utekočinjena hrana se posrka skozi steno tankega črevesa v krvni obtok. Ta notranja površina črevesne stene, ki vsrkava hrano, je zvečana, ker vsebuje 7 milijonov resic, po 1 mm dolgih; na 1 cm² je 4000 takih resic, ki tvorijo v celem površino 40 m². Ta površina se dalje veča, kajti vsaka resica je obdana s približno 300.000 srkalnimi cevčicami, katerih vsaka meri le 10 milijonink milimetra. Ta stikalna površina, ki obsega 2.000 m², ne more razložiti čudeža, da prehajajo skozi črevesno steno le koristne snovi. Izliv predelane hrane sprejme 200 milijard sluzničnih celic (vsaka resica vsebuje približno 30.000 takih celic), ki zaradi svojega pomembnega dela po 32 urah omagajo in jih morajo nadomestiti nove celice.

KONČNA POSTAJA SPREJETE HRANE

Aminske kisline, končni presnovki beljakovinske hrane, izginejo v kri 10 minut potem, ko so prestopile črevesno steno, v jetrih in drugod pa se vgradijo kot telesu lastna beljakovina. Medtem ko se živalska beljakovina lahko nalaga v večjem odstotku (mesna beljakovina 67 odstotkov, mlečna beljakovina 74 odstotkov in jajčna beljakovina 91 odstotkov), je rastlinska beljakovina bolj tuja telesu in zato manj koristna (pšenična beljakovina 41 odstotkov, beljakovina zemeljskega oreška 56 odstotkov).

Jetra, ki tehtajo 1,5 kg, so glavni organ, ki prideluje največ telesu lastnih snovi. Najbolje delujejo pri temperaturi 41,3°C. Jetrne celice vsebujejo do 2000 mitohondrijev (energetski hranilnik) in porabijo šestkrat več kisika kot povprečno ostale telesne celice.

KONČNA POSTAJA OSTANKOV HRANE

Vsakih 15—20 sekund zajame črevesno steno (skrčiteni) val (peristaltika), ki v 4 do 5 urah potisne kašnato vsebino skozi debelo črevo. Debelo črevo vrne telesu 80 odstotkov od približno 8 litrov sprejete vode dnevno. Tako prebavni tok tekočine (8 do 9 litrov) prekorači pretok v obtoku kri—limfa (6—7 l).

Pri normalni prehrani sestoji blato iz 75 odstotkov vode, 8 odstotkov bakterij, 7 odstotkov odmrlih sluzničnih celic, sluzi, soli,

barvil, iz 6 odstotkov predelanih maščob in iz 4 odstotkov celuloze in kožja.

Odrasel človek prebavi letno približno pol tone hrane, to je 7-kratna teža lastnega telesa; v 75 letih življenja prebavi človek 500-kratno težo lastnega telesa in jo vedno na novo gradi. Pred tem velikanskim območjem našega organizma lahko samo strmimo, ga vedno znova proučujemo in se učimo.

LEDVICA — ČISTILNICA KRVI

Človek, ki izgubi obe ledvici, umre v 3—10 dneh. Delo, ki ga opravijo ledvice, znaša 3225 kilogrametrov dnevno. To je delo žerjava, ki dvigne 9 kg težko vrečo 300 m visoko. Pri tem delu porabijo ledvice dnevno 30 l kisika, to je 10-krat več kot povprečno enako težko tkivo. 1/3 krvi velikega krvnega obtoka se odcepi v ledvice, ki kažejo presenetljivo povprečje temperature 41,3°C.

»RESORBCIJA« — VELIKO ELO LEDVIC

Večkrat naivno mislimo, da je delo ledvic le izločanje poldruga litra seča na dan. Vendar je to le zadnja stopnja dela ledvic, ki poteka v treh etapah.

1. etapa: vsak dan preteče naša kri približno 300-krat skozi ledvice, torej enkrat na vsakih 5 minut; skupno 1500 litrov krvi dnevno. Pri tem prestopi 180 l krvnega »prometa« iz krvnih žil ledvične sredice v 2 milijona ledvičnih telesc (z 1/6 milimetra premera), ki so v ledvični skorji. Pri vsakem prehodu skozi ledvice izgubi kri približno 20 odstotkov tekoče vsebine, to je okoli 11 odstotkov skupnega volumna. Če bi ta tekočina lahko nemoteno zapustila naše telo, bi postala naša kri po 15 minutah nepremična kaša.

2. etapa: izsušitvena katastrofa z izgubo vseh krvnih soli, sladkorja in beljakovin uniči delovanje 2 milijonov ledvičnih pentelj (kanalčkov), ki se priključujejo na ledvična tesca (glomerule) in skupno merijo 100 km. Notranja površina teh ledvičnih pentelj meri približno 20 m² in vsebuje milijarde sluzničnih celic, ki opravljajo najvažnejše in najbolj zapleteno delo ledvic: vračajo (tj. resorbirajo) isto količino vode, tako da vsebuje krvna plazma približno 90 odstotkov vodne vsebine, to je 179 l dnevno. Razen tega niha količina dokončno izločenega seča po potenju in pitju od 0,5 do 4 l dnevno. Pri boleznih — diabetes insipidus — pa ga lahko izloči organizem do 30 l dnevno. Poleg te hektolitrskes obremenitve z vodo vsrkajo (resorbirajo) ledvice dnevno tudi 1 kg kuhinjske soli, 0,5 kg natrijevega bikarbonata, približno 10 dkg grozdnega sladkorja in majhne količine življenjsko važnih krvnih snovi. Kakor hitro se dvigne krvni sladkor nad 1,6 promila (sladkorna bolezen), odpovedo ledvične pentlje (kanalčki) resorbicijo celotnega sladkorja in ga zato delno tudi izločajo.

3. etapa: tako zaostane na koncu ledvičnih pentelj ob prehodu v zbiralne kanalčke 90-kratna koncentracija tekočine (dnevno pri-

blizno 1,51), ki vsebuje 5 odstotkov suhe substance (dnevno 60 g), to je 60 g sečnine (končni produkt beljakovinske presnove). Popolna predelava 100 g težkega zrezka dà 16 g sečnine, 14 g kuhinjske soli in manjše količine 30 vrst odpadnih snovi. — Sečevod se valovito skrči 5–6-krat v minuti in potisne seč iz ledvične kotanje v sečni mehur. Če ena ledvica zaradi bolezni ali operacije odpade, se precej poveča zdrava ledvica; njena zmogljivost se poveča za 80 odstotkov.

»SEDEŽ DUŠE« — ŽIVČEVJE

Naši možgani so zelo zapleteni »computer«. Če primerjamo najbolj zapletene elektronske možgane človeškim, vidimo njihovo brezupno manjvrednost; največji kompjuterji so sestavljeni iz 1 milijona elementov (povezav, cevčic, diod, transistorjev), naši možgani pa iz 14 milijard živčnih celic (torej 140.000-krat več). Poleg tega možganski elementi niso enostavne živčne celice, marveč stikališča med celičnimi telesci in živčnimi končiči (sinapse). Teh je približno 7 bilijonov, kajti vsaka možganska celica se dotika kakih 500 živčnih končičev. 40 odstotkov njihove površine je stikalne (kontaktne) površine za povezave. Ta orjaški stikalni stroj dela na najmanjšem možnem prostoru. 1 element kompjuterja potrebuje približno 10.000 kubičnih milimetrov prostornine, ena celica naših možgan pa približno 1/1000 kubičnega milimetra, to je 10 milijonkrat manjšo prostornino. Pogon tehnične naprave, ki bi imela zapletenost naših možganov, bi porabil 1 milijardo kilovatov, naši možgani pa porabijo le 25 vatov.

ČUDEŽ ČLOVEŠKIH MOŽGANOV

Možgani odraslega človeka tehtajo približno 1,5 kg, to je 50-krat manj kot telo (pri dojenčku le 8-krat manj — 370 g; 3000 g). Pri šimpanzu je to razmerje možgani : telo — 1:150, pri čebeli delavki 1:175, pri psu 1:500, pri majskem hrošču 1:3500. 85 odstotkov možganske teže pri človeku odpade na velike možgane, katerih 2–5 mm debela skorja meri 1/4 m². V skorji velikih možganov leži v 6 plasteh približno 12 milijard živčnih celic s premerom 7–100 tisočink mm. Že to število si komaj moremo predstavljati. Če napišemo toliko črk, kolikor je možganskih celic, bomo z 12 milijardami črk popisali 12.000 zvezkov po 500 strani. Množina živčnih vlaken pa presega celično 27-krat. Približno bilijon prečnih zvez poteka med sosednjimi polji možganske skorje (asociacijske proge); med možganskima polovicama (hemisferama) je speljano komisurno nitje in med posameznimi možganskimi deli projekcijsko nitje. Skupno dolžino teh prog cenimo na 500.000 km, to je skoraj toliko kakor 1,5-kratna oddaljenost od Lune, ali pa 8-kratna dolžina ekvatorja. Delo z žičnimi napeljavami za podobno tehnično napravo bi stalo 10 milijonkrat več, kot je vredno bogastvo ZDA.

VSAKA SMRT JE KONČNO MOŽGANSKA

Vsako minuto teče 1,2 l krvi skozi naše možgane, to je 20 odstotkov celotne kapacitete telesnega krvnega obtoka. Pri enkratni prekinitvi krvnega pritoka v možgane, ki traja 5 sekund, nastopijo prve motnje v zavesti, ki se po 10–15 sekundni prekinitvi obtoka stopnjujejo do nezavesti. Trideset sekund trajajoča prekinitve povzročijo prve trajne okvare možganskih celic in po nadaljnjih 3 do 5 minutah celice odmrejo. Prekinitve krvnega obtoka v možganih ohromi dihanje in krvni obtok, kajti ti dve življenjski funkciji sta popolnoma odvisni od možganov.

Možgane pa poleg krvi oskrbuje še možganska tekočina (liquor) — 1/10 do 1/4 litra — ki napolnjuje votle možganske predele. Ta tekočina se popolnoma prenovi 4–5-krat dnevno in zato morajo možganske opne izdelati vsak dan kakšnega pol litra nove tekočine.

V ČEM KOMPJUTERJI PREKASAJO NAŠ ŽIVČNI SISTEM?

V računskih strojih se prenašajo informacije skoraj s svetlobno hitrostjo 300.000 km na sekundo, v človeškem živčevju pa le s hitrostjo 400 metrov v sekundi (v debelih motoričnih vlaknih), to je še vedno več, kot znaša zvočna hitrost. Kljub temu so pri človeku možne 10.000-krat hitrejšje reakcije kot npr. pri rečni školjki ali pri mimozi, ki prenaša vzbujanje s hitrostjo 4 cm v sekundi. Naši živci potrebujejo, za razliko od žičnatih povezav kompjuterja, po vsakem vzburjenju počitek, ki traja 1 tisočinko sekunde.

Skrivnost prenašanja vzburjenja v živčnih vlaknih je danes precej jasna. Med 1/1000 mm debelim živcem in obdajajočo ovojnico leži kot dih tanka plast beljakovinske izolacije, debele eno milijoninko mm, ki omogoča padec napetosti od 70 do 80 milivoltov. Pri prenosu vzburjenja je za 1 tisočinko sekunde prekinjena izolacija, to je, mirni potencial se zruši in se obnovi zopet v naslednji tisočinki

sekunde. Pri prehodu vzbujenja od enega živčnega vlakna na drugo ali k nekemu celičnemu telescu so vmesni prostori široki 3 do 20 milijonink mm, ki jih prehodijo živčni hormoni. To pomeni zamudo za polovico tisočinke sekunde. Normalni reakcijski čas človeka na zunanji dražljaj znaša 0,2 do 0,5 sekunde. Dolžina dražljaja od konice prsta do možganov traja 1/80 sekunde. Udarec tipke se prevaja s hitrostjo 15 do 30 m v sekundi.

ALI SO ŽIVČNE CELICE NADOMESTLJIVE?

Milijoni živčnih celic oskrbujejo naše mišice in vsako vlakno se pred spojitvijo z mišičnimi vlakni razcepi na 100 do 300 vej. Tako preskrbi eno samo živčno vlakno 200 mišičnih vlakenc bicepsa (pregibavka roke). Dolžina vseh živčnih poti celega telesa brez centralnega živčnega sistema meri 480.000 km, to je dolžina proge, ki jo prevozi vlak s hitrostjo 100 km na uro v 7 mesecih vožnje podnevi in ponoči. Izgradnja tega orjaškega

sistema je z dnevom rojstva v glavnem zaključena, vsaj število živčnih celic. Kasneje se daljšajo le vlakna. Prve živčne celice začno kmalu odmirati. Odrasel človek izgubi dnevno 50.000 do 100.000 živčnih celic, ki v nasprotju s kožnimi, mišičnimi, kostnimi ali vezivnimi celicami nimajo možnosti delitve. Če je živec v celoti prerezan, je popolnoma izgubljen tisti del, ki je ločen od centra (končni del). Del pa, ki je povezan s centrom (živčni krn), lahko raste dalje po 0,5 mm dnevno.

S pričujočim opisom smo navedli samo nekaj dejstev in števil, ki povedo, kako čudovita in zapletena je zgradba človeškega organizma kot celote in nič manj njegovih posameznih delov. V prihodnjem Koledarju bi ta opis nadaljevali in zaključili. V našem sestavku nismo opisali na primer dveh zapletenih in pomembnih organov našega telesa: ušesa in očesa, čutnih organov, hormonov, regulatorjev temperature in še marsičesa, kar naj bi dopolnilo natančnejšo podobo človeškega telesa in njegove čudovite sestave. M. F.

IZ ZAKLADNICE ZNANJA O TELESNI VZGOJI IN ŠPORTU

SPORT KOT VIR ZDRAVJA, RAZVEDRILA IN VZGOJE

Zdravje, odpornost proti boleznim in delovna zmogljivost so v veliki meri odvisni od pravilne, vsestranske telesne vzgoje v prvem obdobju življenja. Za otroke in sploh za mladega človeka, ki raste, je gibanje biološka potreba. Če se dete ne igra, se tudi telesno in duševno ne razvija; če se fant in dekle prav nič ne bi ukvarjala s športom, bi v telesnem razvoju in gibalni izurjenosti zaostala. Danes si že težko zamišljamo zdravega, mladega človeka, ki ne bi znal plavati, kolesariti, smučati in igrati odbojko ali košarko.

Tisočletja dolgo se je človeški rod razvijal in ohranjal z delom, z obdelovanjem zemlje, lovom in podobnim. Moderni človek pa se je s podeželja, s polj in pašnikov preselil v urejena naselja z udobno opremljenimi stanovanji. Nekoč je moral veliko hoditi in jezdit, danes se vozi s prometnimi sredstvi. Pri delu mu pomagajo stroji, o prostem času ga televizija in radio zapeljujeta k sedenju. Za naš čas je značilno, da je fizičnega dela manj, prostega časa pa vedno več. Da se ne bi pomehkužili, da se ne bi telesno zanemarili, se moramo navaditi na različne oblike telesnega utrjevanja, predvsem pa na redno telesno vzgojo in šport.

Sport pomeni v večini primerov naporno telesno aktivnost. Pod vplivom nagnjenega ali intenzivnega gibanja (vadbe, treniranja) se organi človeškega telesa spreminjajo, rastejo, krepijo, večajo. Pravimo, da se telo

smučarja, plavalca, telovadca ali alpinista utrdi, z drugimi besedami: mišice, srčno žilni sistem, dihalna in drugi organi se usposobijo za težje delo, se prilagodijo na večje obremenitve.

Po tem uvodnem premisleku bomo razumeli, da moramo v mladosti telovaditi zato, da bi se okrepli — v letih staranja pa zato, da ne bi prehitro pešali. Vsakomur pride prav nekaj osnovnega znanja o športu, ki nam pomeni vir zdravja, razvedrila in vzgoje. Če bomo razumeli, da je v resnici od nas samih odvisno, če bomo nekoč bolj močni, bolj gibčni, spretni in vzdržljivi, se bomo lažje odločili za boj proti lagodnosti, mehkužnosti in prežgodnjemu staranju.

KAKO POSTANEM MOČAN?

Če delamo ali treniramo, morajo mišice premagovati določen odpor. Med delom pride do boljšega prekrvljenja mišičnega tkiva, mišična vlakna prejemajo več hrane. Z delom se mišična vlakna okrepijo, mišica hipertrofirajo. Po nekaj tednih rednega vadenja izgubi mišica odvečno vlago in tolsčo, usposobi se za premagovanje večjih naporov.

Razen vaj za moč pomaga pri razvijanju mišic tudi primerna hrana. Tisti športniki, ki si morajo pridobiti kar najbolj močne mišice, na primer dvigalci uteži in orodni telovadci, morajo uživati več beljakovinske hrane. Za njih morajo biti obroki mesa nekoliko večji. Tudi je znano, da v hrani ne sme biti pomanjkanja vitaminov.

Kako merimo moč mišic? V praksi poznamo celo vrsto raznih testov, s katerimi merimo moč nog, rok in mišic trupa. Skočno moč merimo navadno s skakanjem z mesta v daljino. O športniku, ki skoči z mesta v daljino 280 cm, pravimo, da ima močne noge. Tudi o telovadcu, ki se lahko igra na drogu ali bradlji z lastno težo, pravimo, da je močan. Kdor lahko pleza po vrvi, ne da bi si pomagal z nogami, ima močne roke — točneje: močne mišice upogibalke lehti. Moč trebušnih mišic merimo navadno v ležanju na hrbtu: stopala zatakne pod omarico in nato dvigujemo trup iz ležanja v sedenje.

Vsakdo, ne glede na to, če je športnik ali ne, bi moral biti tako močan, da bi se z lahkoto vzpenjal po stopnicah v četrto ali peto nadstropje, da bi splezal na drevo ali na primer dvignil nad glavo breme, ki tehta približno polovico njegove telesne teže. Kdor nima zadostne mišične moči, občuti svoje telo kot breme, ki ga nenehno sili k sedenju in sploh mirovanju.

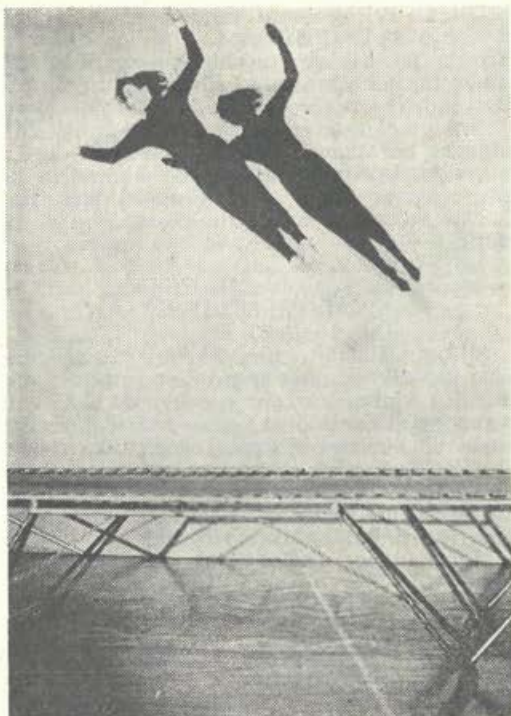
Človek je najbolj močan okrog biološke polnoletnosti, moški okrog 23. leta, ženska okrog 20. leta. Na vrhuncu moči lahko ostane dobrih deset let, pa tudi dlje, če redno trenira.

MISIČNI STEZNIK

Jutranja gimnastika sodi med zdrave navade vsakdanjega telesnega utrjevanja. Če nimamo časa, lahko opustimo razne vaje za roke in noge, nikakor pa ne smemo pozabiti

Deklice pri športnem orientiranju

Telovadba na prožni ponjavi

na vaje za mišični steznik, to je na krepitev trebušnih in hrbtnih mišic. Sistematična krepitev trebušnih mišic preprečuje povešanje želodca, črevesja in drugih notranjih organov; teh težav skoraj ni pri tistih, ki vsak dan vsaj malo telovadijo leže na tleh (dviganje nog, dviganje trupa, uločenje trupa, pritezanje trebušnih mišic itd.).

Se pred sto leti so premožni ljudje prepustili vprašanju telesnega videza krojačem, šiviljam, frizerjem in drugim. Če so bili preveč rejeni, če so imeli povešen trebuh, so si kupovali steznike, ki so jih stiskali okrog pasu. Športno vzgojen in športno osveščen človek pa ne potrebuje več steznikov iz blaga, pač pa skrbi z gimnastičnimi vajami za krepitev trebušne stene, za moč hrbtnih mišic in za elastičnost prsnega koša. Ne potrebuje steznika iz blaga, njegov steznik so trenirane mišice.

TUDI SRCE JE PRILAGODLJIVO

Srce deluje z ritmičnim utripanjem — krčenjem in ohlajenjem. Če človek miruje, sedi ali leži, bije srce počasneje, če hodi ali teče, bije hitreje. Frekvenca pulza znaša pri odraslih v mirovanju približno 70 na minuto, ob izredno velikem naporu pa do 170 utripov in več.

Čim bolj je športnik treniran, tem mirneje deluje srce (nižja frekvenca pulza) in tem prej se po prestanem naporu umiri. Tekači

Cesar se Janezek nauči, to bo Janez znal

na dolge proge imajo nizek pulz, nekateri celo 40 na minuto. Kakor druge mišice, tako se tudi srce s sistematičnim treniranjem okrepi. Srčne stene postanejo močnejše. Kako potrebna je okrepitev srca, vidimo po ogromnem, skoraj neverjetnem delu, ki ga mora opraviti v času treniranja in tekovanja.

Pri netreniranem odraslem človeku znaša količina krvi, ki jo srce iztisne pri enkratnem utripu 60 do 70 kub. centimetrov. Po dolgotrajni vadbi pa se zmogljivost srca znatno poveča in znaša utripni volumen dvakrat do trikrat toliko, to je 140 in celo 200 kub. centimetrov. Minutni volumen izračunamo, če pomnožimo število srčnih utripov v minuti s številom, ki izraža utripni volumen. V primeru največjega napora, ko znaša frekvenca pulza 170 na minuto, utripni volumen pa 200 kub. centimetrov, znaša minutni volumen 34 litrov.

Ljudje se često sprašujejo, le kako je mogoče, da zdržijo smučarji v teku na 50 km, ali npr. profesionalni boksarji kar 15 rund, kar znaša 45 minut izredno napornega boja. Seveda ne gre pri tem samo za moč mišic in tudi ne samo za ekonomično tehniko gibanja, temveč predvsem za treniranost srca in ožilja.

Zanimiv je podatek, da imajo izredno vzdržljivi športniki tudi večjo količino krvi. Preprosto povedano: posoda za kri je večja - srce je večje, ožilje bolj razširjeno, kapilare bolj razvejane. Pri odraslem človeku znaša dolžina vseh kapilar približno 100.000 km. Z

vajami, ki dolgo trajajo — to so vaje za vzdržljivost (hitra hoja, tek na smučeh, kolesarjenje itd.) lahko vpliva športnik na nastajanje novih kapilar, kar je velikega pomena za izboljšanje fizične zmogljivosti. Z afiziološkim načinom življenja, posebno pomanjkanjem gibanja pa vpliva človek na odmiranje kapilar in s tem na pospeševanje staranja.

NAJMANJ 7000 KORAKOV

Zdravniki opozarjajo vedno znova na naraščajoče bolezni srca zaradi pomanjkanja gibanja, prevelike telesne teže in psihične preobremenitve. V sodobnih življenjskih razmerah bi moral človek del prostega časa obvezno posvetiti sprostivni, bivanju na planem in razvedrilnemu športu. Predvsem bi moral veliko več hoditi. Na Japonskem lahko kupite poseben števec v obliki žepne ure, ki vam pokaže, koliko korakov ste opravili v času od jutra do večera. 7000 korakov na dan je najnižja mera, potrebna za zdravje. Po mišljenju sovjetskega profesorja Parina pa bi morali prehoditi na dan najmanj pet kilometrov, če si hočete ohraniti zdravo srce.

Povedali smo že, da imajo tisti športniki, ki se ukvarjajo s cikličnimi telesnimi vajami, s tekom na dolge proge, plavanjem, veslanjem itd., gospodarno delujoče srce in spočasnjen utrip. Vzpodbudno pa je vedeti, da je možno ohraniti športno srce tudi v starosti. Ko je dr. Arnoldu, dunajskemu profesorju fiziologije zbolela žena, se je preselil z njo v planinsko kočjo. Odmaknjena od sveta, sta odtlej stalno živela v planinah, na višini 1700 m nad morjem. Kot ljubitelj hoje je profesor sam hodil v dolino po hrano, skrbel za kuho in podobno, hkrati pa se je še naprej udeleževal kot znanstveni delavec. Konec tedna je hodil na daljše izlete, pozimi kot smučar, poleti kot alpinist. Njegova fizična kondicija je bila kljub starosti (87 let!) odlična, saj je kazalo merjenje pulza v mirovanju 48 utripov na minuto, pri hoji navkreber pa največ 90 utripov na minuto.

Drug primer pa je temu nasproten in govori o tem, kako srce propada in hira, če živi človek brez dela, brez gibanja. Neko Američanko je očetova smrt tako prizadela, da se je odločila za nekaj nenavadnega, da ne bo več šla med ljudi in bo preostali del življenja preživela leže v postelji. Tako je živila še 30 let, vendar ji je srce tako oslabevalo, da se je frekvenca pulza vzpela na 140 in so ji morali zdravniki zaradi slabosti predpisovati digitalis.

Oba primera pomenita skrajnost. Prvi je vzpodbuden, zlasti za tiste, ki se ne morejo odločiti, da bi opravili na dan vsaj predpisanih 7000 korakov, drugi pa je svarilen.

O HOJI KOT SREDSTVU TELESNE VZGOJE

Človek se postavi na noge v prvem letu življenja, nato hodi dan za dnem vse do visoke starosti. Če bi sešteli vse korake, počas-

ne in hitre, navkreber in navzdol, ki jih opravi vsak dan, bi to zneslo na tisoče »telovadnih gibov«. Zato ni brez pomena, kako hodimo, koliko hodimo in kakšen odnos imamo do najbolj vsakdanje telesne aktivnosti.

Kako naj bi hodili? Za navajanje na učinkovito športno hojo je vsekakor bolje, če hodimo z zanosom in delamo za spoznanje daljše korake. Tudi z vidika telesne vzgoje je daljši korak učinkovitejši. Paziti je treba, da so stopala vzporedna in da je gibanje nog točno v smeri naprej. Ker sodelujejo pri hoji najmasivnejše mišice (zadnjične, četverglava mišica stegna, mišice goleni itd.) in ker le-te potrebujejo velike količine krvi s kisikom, je hoja učinkovita vaja za obtočila in dihala.

Pri živahni hoji z dolgimi koraki je tudi dihanje poglobljeno in pospešeno. Tako dihanje pomeni bolj izdatno širjenje prsnega koša, kar je važno za ohranjanje njegove elastičnosti. Če smo vsak dan prisiljeni med hojo globoko dihati, bomo v pozno starost ohranili gibljivost reber. Če gimnastiko prsnega koša zanemarjamo, se utegne zgoditi, da bo znašala pljučna kapaciteta pri 60 letih samo še polovico.

Hoja učinkuje tudi na sklepe: na skočni, kolenski in kolčni sklep. Vsak dan se morajo sklepi pregibati v vsem obsegu, deležni morajo biti določenega pritiska, da se lahko hranijo. Če sklepe zanemarjamo, če jih ne pregibamo v normalnem obsegu in v vseh mogočih smereh, pride z leti do okornosti, do degenerativnih sprememb sklepnega hrustanca. Zato je tako zelo priporočljivo, da med hojo tudi telovadimo, da delamo včasih zelo dolge korake, visoko dvigujemo kolena, poskakujemo in podobno. Kratek korak je značilen za visoko starost.

Poživljanje krvnega obtoka je deležno tudi živčevje. Zato se po izdatni hoji, posebno po neprenapornem izletu v gore tako dobro počutimo, zato smo tako dobre volje, ko se spet vrnemo k domačemu ognjišču. Znana je izkušnja, da so med hojo misli bolj jasne, pa tudi bolj vedre.

PREMISLEK O SPRETNOSTI

Šport razvija tudi spretnost. Kdo je spreten? Spreten je tisti, ki se v vsakem kočljivem gibalnem položaju hitro znajde. Ki se ujame, vlovi, umakne, odskoči, krije itd. ter tako prepreči padec, trčenje in sploh nesrečo. Spreten in okreten je tudi tisti, ki smuča, plava ali vesla ob najmanjši potrošnji energije. Spretnost sodi med pogoje za ekonomično tehniko gibanja kakor pri športu, tako tudi pri fizičnem delu.

Za spretno in okretne natakarje je značilno, da varno nosijo zvrhane pladnje jedi in pijače ter se znajo elegantno umikati; za izurjene šoferje je značilno, da znajo v cestnem prometu hitro oceniti položaj in v istem hipu kar najbolj pravilno ukrepati. Podobno lastnost si pridobijo športniki z

igrami z žogo, delno tudi z drsanjem, smučanjem in drugimi panogami.

Že v otroških letih je treba človeka usposabljalati, da se znajde v vsakem kočljivem položaju; na cesti, pri delu, na igrišču, v vodi, na ledu. Med sredstvi telesne vzgoje cenimo predvsem igre z žogo, ker navajajo na ustvarjalno reševanje gibalnih nalog. Spretnost je odvisna od vaje in seveda tudi od bistrih čutil. Kdor slabo vidi, kdor nima izostrenega mišično gibalnega občutka ali če ima poškodovan organ za ravnotežje, ne more biti spreten.

Najboljši čas za pridobivanje spretnosti in okretnosti so leta spočasnjene rasti pred puberteto. Zato bi se morali otroci že okrog desetega in enajstega leta navaditi plavati, smučati, kolesariti, ravnati z žogo in podobno. Pri šolski telesni vzgoji bi morali dobiti potrebno gibalno izobrazbo in trajne športne navade.

ALI STE PRETEŽKI?

Vsakdo se le pri določeni telesni teži najbolj počuti in je tudi najbolj sposoben za delo. Kdaj je človek pretežak? Kot poprečno merilo velja, da naj bi imel toliko kilogramov, kolikor pokažeta zadnji dve številki, če smo izmerili njegovo telesno višino v centimetrih. Primer: 170 centimetrov visok moški sme tehtati okrog 70 kg.

Brž ko pokaže tehtnica, da je začela teža naraščati, letno npr. za 2 do 3 kg, se utegne zgoditi, da bomo imeli v nekaj letih odločno prevež teže. V moderni telesni vzgoji ni

Olimpijska prvakinja Vera Časlavská (ČSSR)

Zadnja faza uspelega skoka v vodo

več ideal kar najbolj mišičast atlet, temveč skladno razvit in ne pretežak. Angleški strokovnjaki imajo prav, ko učijo: človek naj bo lahek, vitek in spreten. Tudi zdravniki se strinjajo s stališčem, da pomeni pretirana teža (zlasti rejenost!) ogrožanje zdravja, delovne zmogljivosti in uživanja v športu.

V Ameriki je glede telesne teže v veljavi naslednje pravilo: 170 cm visok in 30 let star moški naj tehtja najmanj 60 in največ 75 kg (enako stara in enako visoka ženska pa od 59 do 73 kg). Če je razmerje med uživanjem hrane in med telesno aktivnostjo izenačeno, se ni bati, da bi se človek zredil. Če pa použije več, kakor potrebuje, se to s časom maščuje.

Ljudje se redijo zaradi pomanjkanja gibanja (npr. zaradi redne vožnje z avtomobilom) in napačne prehrane. Dodati pa moramo, da gre v nekaterih primerih tudi za bolezenske pojave, ki ne sodijo v področje športnega treniranja, temveč v medicino. Med najbolj učinkovita sredstva za reguliranje telesne teže sodi živahna hoja. Če si vsak dan privoščimo pol ure hitre hoje, smó že na najboljši poti do hujšanja. Seveda imamo v mislih dodatno gibalno obremenitev (pol ure hoje na dan več kakor doslej) in pogoj, da ostanemo pri enaki količini hrane in pijače. Tako lahko shujšamo v 26 dneh za 0,5 kg. »Malo je to«, boste ugovarjali. Dejansko res ni kaj prida spodbudno, če pokaže tehtnica po 26 dneh vsakdanje hoje sa-

mo 0,5 kg manj, toda po šestih mesecih bo znašala izguba odvečne teže 3,5 kg, po dvanajstih mesecih pa že 7 kg.

HITREJE, VIŠE, MOCNEJE!

Še pred nekaj desetletji se je del pedagoških in zdravstvenih delavcev bal tekmovalnega športa. V teku na dolge proge so videli pretiravanje, v nogometni igri surovost, v smuških poletih na velikih skakalnicah tveganje. Nekateri so bili kvečjemu za »ne preveč zahtevno« telesno vzgojo, za dihalne vaje, sprehode, ritmiko in podobno. Danes pa si že ne moremo misliti uspešne vzgoje brez elementov športnega tekmovanja. Vsak duševno zdrav človek stremi po napredku. Vse bolj se uveljavlja spoznanje, da je tekmovanje pristna potreba zdravega človeka vse od otroških let, ko se želi uveljaviti v igri »med dvema ognjema«, prek mladinskih let, ko uživa v nogometni igri, pa vse do zrelosti, ko je še vedno rad na smučeh kar najhitrejši ali ko je še vedno otroško vesel uspehov pri kegljanju in balinanju.

Hitreje, više, močneje — v mladosti gre predvsem za športne rezultate, izražene v sekundah, centimetrih in kilogramih, v zrelosti pa za mnogo več. Lahko bi rekli, da so športni uspehi v primeri z življenjskimi kakor cvet v primeri s sadom. Cvet odpade, sad pa ostane. Če se študent medicine prizadeva, da bi bil kar najbolj vzdržljiv v teku, ne vidimo vrednote v sekundah, ki omogočajo športno zmago, temveč v oblikovanju osebnosti, ki nabira sile, moralne in fizične, da bo nekoč kos težkim in najtežjim nalogam svojega poklica.

Ko se navdušujemo tudi za različna športna tekmovanja, ne mislimo toliko na tiste dosežke, ki jih ugotavljajo športni sodniki, neprimerno več je vredno spoznanje in hotenje: »Lahko sem boljši, hočem biti boljši!«

Drago Ulaga

Leopold Stanek

ZIVLJENJE

*Vse o ljudeh
in o svetu
se nabira
v peščeni uri
naše zavesti.
Žive in pokojne
nosimo s seboj
na svoji poti
v škapulirju srca,
dokler se nekega dne
ne použije steni
naše zavesti
in ostanemo
samo še, samo
zrno spomina
v neki drugi
v neki drugi
zavesti.*

PRAŠIČEREJA V SLOVENIJI NEKOČ IN DANES

Od nekdanj je bila prašičereja nepogrešljiva, sporedna panoga slovenskih kmečkih gospodarstev. Po izračunu dr. Lavriča je še po 2. svetovni vojni v nekaterih okrajih v Sloveniji predstavljal dohodek iz prašičerje 1/5 celotnega narodnega dohodka iz kmetijstva. Vsesplošna razširjenost prašičerje na kmetijskih gospodarstvih izvira iz dejstva, da so prašiči tako rekoč najuspešnejši proizvajalci mesa, ker se naglo razmnožujejo in hitro rastejo. Razen tega od vseh domačih živali najekonomičneje pretvarjajo energijo iz krme v vrednejše živalske proizvode — v meso in mast.

1. PRAŠIČEREJA V SLOVENIJI PRED LETOM 1945

Kolikor so dostopni podatki, je na gibanje in razvojno smer prašičerje pri nas imelo močan vpliv tržišče, predvsem zunanje. V prejšnjem stoletju so iz Slovenije še prodajali »špeharje«. Z razvojem industrije in tujškega prometa doma in v sosednjih pokrajinah so ob koncu stoletja tudi pri nas začeli misliti na to, da bi spremenili rejo mastnega tipa z mesnatejšim. Pobuda za to je izhajala iz zahtev dunajskega in tržaškega tržišča, kamor so tedaj prodajali iz Slovenije največ prašičev. Da bi popravili vrednost prašičev po željah tržišča, so v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja začeli z uspešnim pretapanjem domačega masno-mesnatega prašiča v mesnato-mastnega. Zato so uvažali predvsem merjasce nemške požlahtnjene in žlahtne pasme. Prašiči teh pasem so bili rodovitnejši in hitreje rasti ter prikladnejši za proizvodnjo pršutarjev, kot so bile dotedanje masne domače pasme. Težji prašiči s pretapanjem dobljenih novih pasem so ustrezali tudi kot pitanci na mast. Tako so z uvajanjem novih pasem zadostili potrebam za trg kakor tudi za preskrbo gospodarstev.

Med prvo svetovno vojno sta močno padla število in kakovost prašičev. Po vojni se je nadaljevalo pretapanje belih pasem tako, da so stalno uvažali po nekaj merjascev požlahtnjene in žlahtne pasme. V obdobju med obema vojnama Slovenija ni izvažala prašičev, ko je zgubila tržišči na Dunaju in v Trstu. Druge pokrajine v Jugoslaviji pa so tedaj izvažale masne žive prašiče na avstrijski in nemški trg. Z rastočo industrijo je rasla tudi poraba prašičjega mesa in maščob doma. Že tedaj so za trg pitali mesnate prašiče — pršutarje. Primanjklaj maščob pa smo morali uvažati iz drugih delov Jugoslavije.

Leto 1934 pomeni za našo prašičerejo nov kvaliteten napredek. Tega leta so namreč iz klavnice v Murski Soboti izvozili prve bekonške polovice v Anglijo. V Prekmurje so takrat začeli uvažati tudi merjasce pasme veliki jorkšir.

Po letu 1929, ko je izšel zakon o pospeševanju živinoreje, je Banska uprava v Ljubljani prevzela tudi skrb za zamenjavo plemenskih merjascev na terenu. Merjasce so nabavljali pri izbranih rejcih, jih ocenili po zunanosti in jih načrtno razdeljevali. Niso pa še upoštevali preizkušenj o proizvodnih lastnostih merjaščevis prednikov. Napredek v prašičerji je bil torej možen le slučajno, ako so merjasci po naključju izhajali iz boljšega rodu. Verjetnosti za to so bile precej velike; kajti od časa do časa so za izbrane reje uvažali merjasce iz inozemstva, kjer je bila vsaj delno preizkušena proizvodnost staršev. Iz odbranih, boljših rej so dobivale plemenske merjasce in delno tudi svinjke razmnoževalne reje, ki so vzrejale plemenske merjasce za široko rejo.

Do leta 1945 je bila tržna proizvodnja pršutarjev v Sloveniji izključno v rokah kmečkih rejcev. Kolikor je bilo državnih posestev, se večji del niso ukvarjala tudi s prašičerjo, če pa so se, so pitala prašiče le za potrebe lastnega gospodinjstva (šole).

2. RAZVOJ PRAŠIČEREJE PO OSVOBODITVI

Po drugi svetovni vojni se je način ljudske prehrane tudi pri nas bistveno spremenil. Svinjsko mast so v obrokih nadomestile rastlinske maščobe. Istočasno pa se je povečala poraba svežega, nemastnega prašičjega mesa. Te spremembe so narekovale preusmeritev prašičerje v izrazito mesnate prašiče. V Sloveniji ta preobrazba ni naletela na neke posebne težave, ker je bila naša prašičereja že prej usmerjena v proizvodnjo mesnatih prašičev — pršutarjev. V drugih republikah pa je bilo mnogo težav pri zamenjavi masnih z mesnatimi pasmami ter pri spremembi tehnologije vzreje in pitanja prašičev za meso namesto za mast.

Tudi med 2. svetovno vojno je bila naša prašičereja hudo prizadeta; saj so v začetku leta 1947 našteali le 370.000 prašičev, medtem ko jih imamo pri normalnem stanju okrog 500.000. Številu prašičev ustreza je bila tudi proizvodnja tržnih prašičev, ki se do leta 1950 kljub administrativnim ukrepom ni dvignila. Od leta 1951—1961 je tržna proizvodnja prašičev stalno rasla (od 38.000 na 243.000 prašičev, zaklanih letno v naših klavnicah). Po letu 1961 pa je število tržnih prašičev začelo padati zaradi nižjega dotoka iz privatnih rej. To pa je bila posledica prekomernega znižanja delovne sile na kmečkih gospodarstvih in ne v majhni meri ekonomska negotovost, ki se je po tem letu v prašičerji zelo pogostokrat pojavljala.

Po letu 1945 je doživela naša prašičereja spremembo tudi v tem, da naj bi večji del tržne proizvodnje prevzeli državni obrati. Zemlja in gospodarska poslopja iz splošno ljudskega premoženja (SLP) so omogočili

na eni strani razširitev že obstoječih, na drugi strani pa nastanek novih državnih posestev. Spričo izrednega pomanjkanja živil v prvih povojnih letih so bila leta 1947 formirana v poslopih SLP še posebna državna pitališča. Ta pitališča so bila večinoma brez zemlje. S prašiči so se oskrbovala iz obvezne oddaje, ki je bila predpisana posameznim kmečkim gospodarstvom, koruzo pa so dobivala iz Vojvodine. Zanimivo je, da so bila ta pitališča osnovana predvsem z namenom, da bi zagotovila tržne viške masti, ne pa tudi mesa. Pitališča so vodili v zelo primitivnih pogojih ljudje, ki se na rejo prašičev niso dosti spoznali. Posledica neurejenega stanja so bili pogostni pogini prašičev (pastereloza) ter izredno nizek prirast oziroma velika poraba krme (nad 7 kg koruze) za vsak kg prirasta pri prašičih, ki so ostali pri življenju. Ta (komercialna) pitališča torej niso izpolnila svojega namena, zato so bila leta 1951 razpuščena.

Obdržala pa se je prašičereja na državnih posestvih, ki so imela lastno zemljo in so tudi sama vzrejala pujske za reprodukcijo in pitanje. Tedaj so državna posestva že začela graditi nove, večje svinjake (s kapaciteto) za 18 oziroma 36 plemenskih svinj in za 120 oziroma 240 pitancev. Ta tip svinjakov je uporaben še danes, čeprav so jih po letu 1959 začeli izpodrivati večji — po danskem vzorcu grajeni objekti za 50—72 plemenskih svinj in za 500—1800 pitancev. Z gradnjo novih svinjakov je po letu 1959 razvoj prašičereje na družbenih posestvih izredno napredoval. Danes npr. razlikujemo posebne svinjake za breje svinje, posebne kot prasilišča, kot vzrejališča in posebne kot pitališča. Vsak od omenjenih objektov služi svojemu namenu v pogledu klimatskih pogojev, ki jih objektu zagotavlja že sam način gradnje. Takšen način gradnje se izplača le za velike farme, kakršne so se v Sloveniji izoblikovale po letu 1959.

3. REJSKO SELEKCIJSKO DELO V PRAŠIČEREJI

Poleg pitanja so se družbeni prašičerejski obrati vključili tudi v vzrejo plemenskih prašičev, ki jih prodajajo za plemo po Sloveniji, Jugoslaviji in celo v inozemstvo.

Prvi temelj za selekcijo, tj. sodobnoboljšanje prašičereje, je bil v Sloveniji postavljen leta 1947, ko je tedanje Ministrstvo za kmetijstvo pričelo uvajati na državnih posestvih kontrolo rodovitnosti svinj bele požlahtnjene in žlahtne pasme, kakršni sta pač bili ob koncu vojne. Z reorganizacijo Ministrstva je bila ta kontrola v glavnem opuščena. Kmetijski inštitut Slovenije pa je leta 1953 uvedel na nekaterih državnih posestvih sistematično kontrolo rodovitnosti ter jo 2 leti kasneje razširil tudi na nekatere zadruge. Leta 1956 je bilo v Sloveniji v kontroli 495 svinj v 21 rejskih središčih — od tega 5 zadrčnih — (pri kmečkih rejcih). Te-

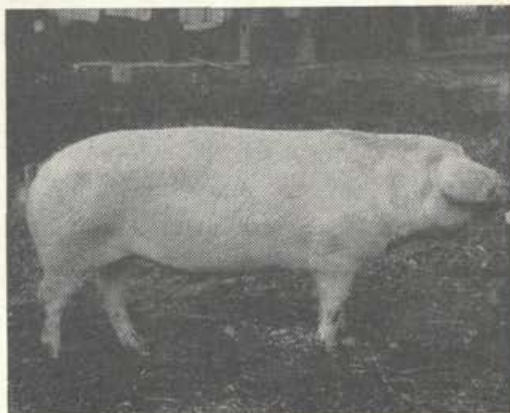
daj je bilo najmočnejše rejsko središče pri KGP Kočevje, ki je imelo v kontroli:

- 45 svinj bele požlahtnjene pasme,
- 16 svinj pasme veliki jorkšir — v letu 1954 uvoženo v Slovenijo okrog 50 svinj in merjascev,
- 16 svinj holandske landrace — uvožene v začetku l. 1956.

Ta raznolikost pasem kaže na to, da se je pri nas želelo doseči zboljšanje prašičereje z lastno selekcijo domačih pasem, hkrati pa z uvažanjem mesnatejših pasem prašičev. Poleg navedenega števila uvoženih pasem (vel. jorkšir in holand. landrace) smo po vojni uvozili v Slovenijo še:

- leta 1947 — 2 merjasca pasme veliki jorkšir,
- leta 1948 — 42 merjascev velike češke pasme,
- leta 1959 — 809 svinj in merjascev (41) švedske landrace, 265 svinj in merjascev (9) holandske landrace,
- leta 1965-66 — 20 svinj in merjascev belgijske pasme piétrain (pietre) in nekaj živali belg. landrace,
- 1968 — 60 svinjk in merjascev nemške požlahtnjene (VL) pasme novega (mesnatejšega) tipa,
- 1964-68 — okrog 20 merjascev in svinj (2) bele žlahtne pasme, 6 merjascev nemške požlahtnjene pasme in po 10 merjascev in svinjk pasme Wessex in Sattelschwein za potrebe široke reje; medtem ko je prašiče, ki so navedeni iz drugih uvozov, prevzel družbeni sektor.

Potrebo po uvozu landrace (landrejs) prašičev je narekovala želja, da bi ponovno proizvajali bekon, tj. na poseben način pripravljene polovice od 90 kg težkih prašičev s čim manjšimi količinami slanine. Bekonske polovice smo pripravljali in izvažali na angleško tržišče v letih od 1959—1963, ko je bila tovrstna proizvodnja zaradi prenizkih cen opuščena. S tem, da te predelave niso stimulirali naši pristojni organi z ustreznimi ekonomskimi ukrepi, smo izgubili izredno zanesljivo tržišče v Angliji in si delno zaprli pot za nadaljnji napredek naše prašičereje.

Svinja švedske pasme landrace

Progenotestna postaja za prašiče v Prevojah pri Domžalah

Landrace prašiče iz uvoza so v celoti prevzela družbena posestva. Z rejco te pasme v čisti krvi ali pa z merjasci za križanje domačih pasem so poskušali tudi v kmečkih rejah. Vendar so poizkusi spričo visoke zahtevnosti landrace prašičev ob ekstenzivnih pogojih kmečke rejce že v drugem rodu propadli. Kmečki rejci so še naprej obdržali belo žlahtno in požlahtnjeno ter delno črnopasasto pasmo. Seleksijsko delo, s katerim naj bi izboljšali proizvodne lastnosti pa je trenutno zadovoljivo le v rejških središčih za žlahtno pasmo. Rejsko središče za požlahtnjeno pasmo je bilo leta 1968 ukinjeno, ker zadruga niso mogle prevzeti nujnih stroškov za izvajanje selekcije. Z uvozom izboljšane tipa nemškega požlahtnjene (VL) prašiča v družbeni sektor je dana možnost, da se ohrani požlahtnjena pasma v izboljšanem tipu tudi v kmečkih rejah, kolikor tudi ta tip ni morda prezahteven glede na pogoje okolja. Manjše število svinj črnopasaste pasme vzdržuje v kontroli proizvodnosti začasno še Kmetijski inštitut Slovenije, ki pa mu bo prej ali slej tudi zmanjkalo sredstev za nadaljevanje selekcije črnopasastega prašiča. Pri kmečkih rejcih (zadrugah) pa ni toliko zanimanja, da bi prevzeli stroške za zahtevno drago seleksijsko delo.

Republiška seleksijska služba pod vodstvom Kmetijskega inštituta se glede na zahteve, ki jih postavljajo rejci in mesna industrija v pogledu kakovosti sodobnega prašiča, ne more zadovoljiti s samo kontrolo rodovitnosti, temveč želi spoznati prašiče tudi v njihovih pitovnih in klavnih kvalitetah. Za nepristransko ugotavljanje teh lastnosti je bila zgrajena progenotestna postaja za prašiče v Prevojah pri Domžalah. Tu se v izenačenih in stalnih pogojih okolja že od leta 1962 preizkuša prirast in izkoriščanje krme za posamezne živali oziroma za skupine po starših. Ko poizkusni prašiči dosežejo težo neto 100 kg, gredo v zakol. Na zaklanih polovicah se izmerijo in ocenijo nekatere klavne kvalitete, predvsem tiste, ki so v povezavi s količino in kakovostjo mesa.

Pri neposrednem testiranju preizkušamo prirast in izkoriščanje krme ter na živih prašičih izmerimo z ultrazvočnim aparatom debelino hrbtne slanine. Pozitivno ocenjene živali se morejo po tej preizkušnji uporabiti za pleme. Rezultati kontrole rodovitnosti, preizkušnja pitovnih lastnosti v progenotestni postaji in klavnih v klavnici služijo za oceno plemenske vrednosti živali, ki jih odbiramo za nadaljnjo reprodukcijo. Tako moremo zbrati vse podatke za vrednotenje živali v pogledu lastnosti, ki jih morejo plemenske živali prenesti na svoje potomce. Za izboljšanje prašičereje na tej osnovi skrbijo določila temeljnega zakona o pospeševanju živinoreje in o zdravstvenem varstvu živali iz leta 1965.

4. VPLIV DRUŽBENIH FARM NA PRAŠICEREJO V SLOVENIJI

Iz maloštevilnih in površinsko neobsežnih državnih posestev, ki so bila pred vojno v glavnem vezana na kmetijsko-gospodinjstvo šole, so se po osvoboditvi razvila večja posestva, ki so mogla odločilne posegati v razvoj naše prašičereje. Vpliv državnih (družbenih) farm se danes odraža v proizvodno tržnem kakor tudi seleksijsko usmerjevalnem pogledu.

a) Vpliv družbenih obratov na prašičerejsko tržno proizvodnjo

Prva namera, da bi po vojni zamenjali naravno s tržno proizvodnjo prašičev po državnih posestvih in pitališčih, se je pri tedanjih predpogojih ponesrečila. Žrtev tega neuspeha so bila državna pitališča brez zemlje. Likvidacija teh pitališč se je pozitivno pokazala v povečanju tržne proizvodnje prašičev na kmečkih gospodarstvih. Ta so odsej (obvezno) oddajala naravnost v klavnice spitate prašiče namesto dosedanjih »mršavih« v državna pitališča. Prašičerejo so tedaj ukinila tudi nekatera, predvsem vinogradniška posestva. Po letu 1951 je naglo naraščal zakol tržnih prašičev v naših klavnica. V letu 1954 je bilo v klavnica Slove-

Notranjščina progenotestne postaje v Prevojah

nije zaklanih skoraj trikratno (2,8) število tržnih prašičev iz leta 1951, ko je bilo zaklanih 37.900 živali. Ta nagli vzpon števila tržnih prašičev je narekoval potrebe po izgradnji novih (industrijskih) in po razširitvi (rekonstrukciji) pomembnejših obstoječih klavnin.

Glavni dotok tržnih prašičev je bil tedaj iz kmečke reje. Državna posestva še niso bistveno vplivala na tržno proizvodnjo, čeprav so nekatera že imela kapacitete do 1.000 pitancev letno. Obdobje nastajanja velikih prašičerejskih obratov je trajalo do leta 1959, ko se je pričela gradnja prve farme za 30.000 pitancev letno (Ihan) z ustreznim številom plemenskih svinj švedske landrace. Po zgledu Ihana so po letu 1961 zgradili še nekaj večjih prašičerejskih obratov s kapaciteto 10 do 50.000 pitancev letno. Trenutno je v družbenem sektorju zgrajenih svinjakov za okrog 200.000 pitancev letno. Zaradi izredno neugodne cene prašičem v zadnjih letih so nekatere od njih (za 30.000 pitancev) opustili, oziroma spremenili v pitališča telet, druge pa iz istih razlogov ne delujejo s celotno zmogljivostjo.

V obdobju 1960—1965 je poraslo število tržnih prašičev iz družbenega sektorja od 12.113 na 90.732 prašičev. V istem obdobju pa se je znižal dotok tržnih prašičev iz zasebnega sektorja za 27.340 živali (35,4%). Od leta 1965 dalje pa se znižuje zaradi neustreznih cen dotok tržnih prašičev tako iz družbenih kot iz kmečkih rej. Za leto 1967 izkazuje statistika, da so dale družbene farme 61,1% žive teže tržnih prašičev, kmečki rejci pa 38,9%, medtem ko je l. 1960 prevladovala kmečka tržna proizvodnja prašičev s 86,8% proti 13,2% iz družbenega sektorja. (Podatki so citirani iz poročil Gospodarske zbornice SRS). Prednje številke nazorno kažejo obseg preobrazbe tržne proizvodnje prašičev iz drobne kmečke v farmsko družbeno. Za mesno industrijo je bolj zanimiva farmska proizvodnja, ker ima na razpolago večje število in kvalitetnejše živali, kot jih lahko nudijo kmečka gospodarstva. Spričo ogromnih potreb po mesu klavnice ne bi smele zanemarjati tudi tržnih prašičev iz kmečkih rej, zlasti ker je kvaliteta naših kmečkih prašičev znatno boljša kot kvaliteta iz drugih republik.

b) Pomen družbenih vzrejališč za splošno izboljšanje prašičereje

V Sloveniji smo pričeli s sistematičnim ugotavljanjem proizvodnih sposobnosti — rodovitnost svinj, testiranje potomstva na pitovne in klavne lastnosti — šele po 2. svetovni vojni. Izkoriščajoč rezultate teh preizkušenj moramo voditi uspešno selekcijo in s tem doseči izboljšanje prašičereje. Kmetijski inštitut Slovenije se za ta namen poslužuje rejskih središč za prašiče.

Prva rejska središča so bila urejena leta 1947 s svinjami bele požlahtnjene in žlahtne pasme. Kasneje sta bili vključeni še pasmi

veliki jorkšir in švedska (holandska) landrace. Rejska središča so bila vseskozi na družbenih posestvih in pri zadrugah (kmečke reje). Trenutno je v kontroli rodovitnosti okrog 5.000 svinj, in sicer pasmi švedska landrace in veliki jorkšir na družbenih obratih, bela žlahtna pa v kmečkih rejah. Rejska središča so zadolžena, da oskrbujejo teren s s preizkušenimi plemenskimi živalmi v smislu zakonskih predpisov. Po določilih zakona mora namreč vsak plemenski merjasec izhajati iz rodovniške reje (iz rejskega središča). Tako preskrbujejo rejska središča s plemenskimi živalmi žlahtne pasme predvsem kmečke reje — delno tudi farme z merjasci za križanje — družbena vzrejališča pa v glavnem farme v Jugoslaviji in tudi v inozemstvu (Vzh. Nemčija, Madžarska, Bolgarija), delno pa z merjasci tudi zasebne reje v Sloveniji. Kljub temu, da je na razpolago dovolj preizkušenega materiala v rejskih središčih, plemeni še vedno v zasebnih rejah precej »nezakonitih« merjascev, ki spravljajo našo prašičerejo na vedno nižjo raven, namesto da bi jo izboljševali.

Prednost družbenih vzrejališč pred kmečkimi je v tem, da so pod vodstvom strokovnjakov in da je spričo večjega števila živali možna temeljitejša selekcija. Slaba stran pa je v njihovi obsežnosti, zaradi česar se povečava nevarnost okužb z nekaterimi boleznimi, za naše kmečke reje pa še v tem, da jim lahko nudijo le plemenske živali zahtevnejših pasem, ki pogojem kmečkih rej ne ustrezajo. Tudi kmečki rejci bi mogli s pridom uporabljati merjasece teh (zahtevnejših) pasem za križanje, oziroma za proizvodnjo pitancev, pri čemer bi lahko izkoristili nekatere koristne učinke, ki se navadno pojavljajo pri križancih.

ZAKLJUČEK

Glede na stanje prašičereje v Sloveniji moramo ugotoviti, da se je kljub neštetim pomanjkljivostim v povojnem obdobju močneje razmahnila kot v prejšnjih časih. Obenem z uvozom najsodobnejših mesnatih pasem prašičev se je SRS vključila tudi v uporabljanje sodobnih vzrejnih metod. S takimi postopki se more naša prašičereja — predvsem farmska — danes že vključiti v svetovno trgovanje ne samo s pitanimi, temveč tudi s plemenskimi prašiči. To pa pomeni izreden kvalitetni napredek. V resnici ta napredek ni tolikšen, kolikor ga ocenjujejo v inozemstvu; kajti k našemu slovesu je mnogo več pripomoglo obvladovanje proizvodnega procesa in selekcije na obsežnih farmah, ki presegajo okvir farm v svetu. To dejstvo pomeni velik posredni napredek ne samo v Sloveniji, temveč v svetovnem merilu. Naša prašičereja potrebuje solidnejši znanstveni temelj, ki se opira na dognanja inozemskih in tudi domačih raziskav.

Ferjan Jakob, dipl. ing. agr.

DIŠAVNICE ZA KUHINJO

Dandanes si skoro ne moremo misliti dobre jedi brez dodatkov raznih dišavnic, ki izboljšajo jedem okus, nam pa tek.

Dišavnice so bile že od nekdaj zelo cenjene kot dodatek jedem, ker so bile pri vsakdanji enolični hrani močno potrebne. Nič ni torej čudnega, če so ljudje segali po prijetno dišečih in okusnih dišavah in čeprav so bile drage, so šle dobro v denar.

Dišavnice so dobivali in jih pravzaprav še vedno dobivamo iz daljnih vzhodnih dežel — »iz Indije Koromandije«, kot pravi Župančičeva pesem. Pravzaprav je večina tujih dišavnic doma še dlje od Indije, na indonezijskih otokih. Od tam so jih vozili po morju do obal Arabije, naprej pa so jih tovorili na hrbtih kamel prek arabskih puščav do Aleksandrije, kjer je bil sedež trgovine z dišavnicami. Od tod so prevažali dišavnice proti Zahodu. Benečani se imajo zahvaliti svojemu bogastvu prav monopolu z dišavnicami: skoraj ves tedanji svet so zalagali z dišavnicami in pri tem tudi dobro zaslužili! Seveda monopolna trgovina ni šla marsikomu v račun. Krištof Kolumb je skušal priti prek Atlantskega oceana v Indijo, pa je prišel v — Ameriko! V Indijo je po morju prišel šele Vasco da Gama leta 1493, ko je jadral okoli Afrike. Ko se je vrnil, je pripeljal s seboj precejšen tovor dišavnic.

Dišavnice so bile takrat precej drage, kar pa ni prav nič čudnega. Med potjo je na dragocen tovor prežalo tisoč nevarnosti: viharji na morju so uničili marsikatero ladjo z dišavami, roparji so v arabskih puščavah napadali karavane z dragocenim tovorom, kar vse so morali tisti, ki so dišavnice kupovali, drago plačati. Kilogram popra je takrat veljal kilogram zlata! Se dandanes poznamo

nobene energije. Njihov namen je le v tem, da vzbujajo tek in s tem tudi povzročajo dobro prebavljivost jedi.

Dišavnice so navadno posušeni, celi, zmleti, pa tudi na druge načine pripravljene deli raznih rastlin, ki imajo prijeten in svojstven okus ali duh. Tako uporabljamo za dišavnice razne korenine, lubje, plodove, semena, cvetove, liste in podobno. Hranilne vrednosti, kot sem že omenil, nimajo, v sebi pa imajo največkrat hlapna olja in razne druge snovi, ki prijetno dišijo ali pa imajo prijeten okus.

Dišavnice s svojim prijetnim duhom in posebnim okusom dražijo prebavne žleze, da izločajo več prebavnega soka in s tem pospešujejo prebavo. Dandanes si le težko zamisljamo vsakdanjo hrano brez dišavnic, ker smo se nanje že tako navadili, da bi jih kar težko pogrešali. Jedi bi se nam zdele brez okusa. Vendar pa preveč začinjene jedi lahko več škodujejo, kot pa koristijo. Posebno je to treba vedeti, kadar imamo opravka s pripravo dietne hrane npr. pri obolenjih ledvic, želodca, jeter in podobno in pri pripravljanju jedi za starejše ljudi.

Pri taki kuhi je dovolj, če uporabljamo ne preveč dražeče dišavnice, ki jih imamo doma: papriko, majaron, janež, kumno, brinove jagode, šetraj, timijan in druge.

Vendar ne rastejo dišavnice le v toplih predelih naše zemlje. Tudi doma imamo celo vrsto dobrih dišavnic, ki jih lahko uporabimo za marsikatero jed. Navadno imamo na domačem vrtu poseben koticček tudi za dišavnice. Tu imamo posajenih in posejanih celo vrsto domačih ali pa od drugod prinešenih rastlin, ki prijetno dišijo in imajo poseben okus in nam pri kuhi pomagajo s svojim okusom izboljšati jedi.

Med najnavadnejše domače dišavnice sodijo: peteršilj, luštrek, zelena, česen, čebula, drobnjak, šalotka, korenje, majaron, timijan, šetraj, janež, kumna, hren, meta, žajbelj, brinove jagode in druge. Prav domače dišavnice so odlika naše domače kuhinje, vendar pa nanje radi pozabimo.

Papriko in paradižnik lahko tudi uporabljamo kot dišavnici, saj si npr. dobrega golaža ne moremo misliti brez paprike, pravtako kot ne juhe brez paradižnikovega soka! Zelena paprika ima v sebi dosti vitamina C, tako imamo v dišavnicah marsikatero od zdravilnih snovi; presen paradižnik pa nam gre posebno v slast poleti, ker ima dosti vode. V paradižniku je tudi precej vitamina C in karotina, iz katerega nastane v telesu vitamin A.

Malo je dišavnih rastlin, ki bi bile tako znane in uporabljene, kot sta česen in čebula! Uporaba česna je že tako prišla v vsakdanjo rabo, da si brez stroka česna ali vsaj rezine čebule skoraj ne moremo zamisliti jedi, ki jih pripravljamo iz mesa. Tudi na solato sodi česen, posebno zeleno, čebula pa na fižol, krompir. Brez česna ni dobrih domačih suhih klobas! Ne smemo pozabiti tudi, da so

prislovico: »Drago je kot žafran!« Žafran je nekoč prihajal iz dežel Daljnega vzhoda, zato je bil tudi primerno drag.

O tem, kaj se je vse dogajalo okrog trgovine z dišavnicami, pa so napisane cele knjige!

Dandanes dišavnice niso več tako drage. Tudi nekdanje monopolne trgovine z dišavnicami je malodane konec, ker tudi drugod, ne samo na indonezijskih otokih, gojijo rastline, ki nam dajejo dišavnice. Dišavnice dobivamo dandanes tudi iz tropskih področij Afrike in Amerike, kjer pridelajo milijone kilogramov najrazličnejših dišavnic: popra, vanilije, muškatanega oreška, cimeta, ingverja in drugih.

Dišavnice pa ne sodijo med živila, saj nimajo nobene hranljive vrednosti in ne dajejo

v česnu snovi, hlapno olje, ki uničuje drobnorivke in s tem naredi klobase bolj obstojne, da se ne kvarijo.

Česen so stari Indijci in Egipčani častili celo po božje in ga uporabljali kot zdravilo. Česen so uporabljali pri različnih kožnih boleznih, pri pomanjkanju teka, pri čirih v prebavilih, pri kašlju, slabi prebavi, bolečinah v trebuhu, pri glistah. Dandanes priporočajo česen pri previsokem krvnem pritisku, pri poapnenju žil, za boljše izločanje žolča, pa tudi za odstranjevanje črevesnih zajedalcev — glist, posebno še drobnih glist, podanjic.

Vsiljiv česnov duh lahko omilimo, če obnem s česnom uporabljamo peteršilj. Oba skupaj sesekljamo in denemo npr. v solato.

Podobno učinkuje, toda le v manjši meri, tudi čebula. Pražena čebula se dodobra poda mesnim jedem, presno pa dodajamo jedem, ki rade povzročajo napenjanje, npr. fiziološki solati.

Šalotka je po okusu in uporabi podobna čebuli, nima pa tako močnega pekočega okusa. Tudi šalotko uporabljamo za začinjanje jedi enako kot čebulo, bodisi presno ali pa praženo. Šalotka se preko zime bolje drži kot čebula, ki spomladi rada zgodaj odžene in pri tem seveda izgubi na svoji vrednosti.

Drobnjak, na drobno narezan, zelo cenijo za posipanje različnih hladnih in toplih jedi, podobno kot posipamo drobno narezan peteršilj s česnom. Drobnjak ima prijeten okus in duh, poleg tega pa ga lahko uporabljamo že zgodaj spomladi, ker že zelo zgodaj odžene. Med posebno vrsto dišavnice sodijo rastline, ki jih botaniki imenujejo križnice. Njihova posebnost je, da imajo v sebi posebno snov, hlapno olje, ki peče na jeziku in ima poseben duh. Sem sodijo: hren, gorčica, rdeča in črna redkvice, repa, zelje in ohrovt. Če si dobro ogledamo vsa ta imena, vidimo, da vse to sodi najbolj k mastnim jedem! Mastne klobase si skorajda ne moremo misliti brez hrena, gorčice ali dobre domače jedi — kislega zelja! Posebno gorčice. Vsi ti dodatki imajo v sebi pekoče olje, ki ne samo da godi okusu, ampak prispeva tudi k boljšemu izločanju prebavnih sokov. Zdi se nam, da klobasa z gorčico ali zeljem dosti bolj tekne.

Kislo zelje ima v sebi tudi še mlečno kislino, ki je nastala pri kisanju. Zelje je v tem primeru ne samo prikuha, ampak tudi začimba, ker nam pomaga pri prebavi.

Hren, navadno kar nastrgan, namočen v kisu ali pripravljen v obliki omake, dodajajo mastnim jedem. Za hren je znano, da pospešuje izločanje želodčnega soka, da torej izboljšuje okusnost jedi in prebavo. Novejša raziskovanja so dognala, da hren ne pospešuje samo izločanja želodčnega soka, ampak da zdravi zlatenico, ki je posledica nepravilnega delovanja jeter. Žolč je nujno potreben za razkroj maščob. Če se iz žolčnega mehurja ne izloča dovolj žolča, maščobe le slabo prebavimo.

Podobno delovanje ima tudi uživanje rdeče in črne redkvice. Črne posebno zgodaj spomladi, ker se prebava zaradi enolične zimske prehrane rada poleni. Pri prebavnih težavah z želodcem nam nekaj rezin črne redkvice kar hitro izboljšajo prebavo, odstrani napenjanje pa tudi zaprtje. Prav zanimivo je, da pri nas običajno pripravijo fižol v solati z dosti čebule ali z redkvico, kateri dodajo še malo kumine. Fižol, ki je težko prebavljiv, prav rad povzroča napenjanje, je tu pomešan s čebulo, redkvico in kumino, ki vse to preprečujejo.

Dobre juhe ni brez peteršilja, prav tako pa tudi ne brez luštreka in zelene. Vendar pa zadnji dve dišavnici dodajamo juhi bolj zmerno, ker je okus in duh močnejši kot peteršiljev. Vse te tri dišavnice pa imajo še to dobro lastnost, da pospešujejo izločanje vode iz telesa. Tako nam pomagajo i kot dišavnice i kot zdravilo. Še več luštreka in zelene kot v domači kuhinji, pa porabijo v tovarnah za izboljšanje okusa različnih juh v prahu.

Kumina, janež in koper imajo v sebi prijetno dišeča hlapna olja s posebnim okusom. Ščep kumine se prileže na solati: zeljnati, pesi, presnem kislem zelju, ohrovtu, na črni redkvici, navadno pa na jedeh, ki rade napenajo. Kumina, janež in koper imajo namreč to lastnost, da preprečujejo napenjanje. Kumino in janež dajemo tudi med rženi kruh, janež pa še posebno v janeževe upognjence, ki se tako priležejo otrokom in starim ljudem. Koper, posebno zeleni del s cvetjem, dajejo med vložene kumarice, hkrati s šalotko, korijandrom, hrenom, gorčico in celim poprom. To da kumaricam poseben okus.

Korijander naše gospodinje še premalo poznajo. Bolj ga cenijo pri izdelavi salam in likerjev. Ima prijeten duh in okus. Korijander dajejo tudi v čaje, ki urejajo prebavo, preprečujejo vetrove in delujejo poživiljače.

V posebno vrsto dišavnic spadajo: šetraj, timijan, majaron, meta, žajbelj in rožmarin. Vse te dišavnice imajo v sebi prijetno dišeča hlapna olje, ki je tudi prijetnega okusa. Vse uporabljamo največ za odišavljenje in začinjenje mesnih jedi, divjačine in različnih omak. Za začinjenje mesnih jedi so odlične tudi brinove jagode.

J. Kromar

RAZGLED PO SVETU

Pregled letnih dogodkov v svetu je kos zgodovine. Iztrgan iz nepretrgane verige dogajanja je lahko kvečjemu kronika dogodkov: 18. marca 1969 je ta in ta obiskal to in to deželo; 21. julija 1969 je človek prvič stopil na Lunino površino... Kronika dogodkov je zanimiva po svoje, toda podobna je zanimivi knjigi, iz katere smo iztrgali nekaj listov. Dogajanje se ni začelo — kakor v našem pregledu — konec oktobra 1968 in končalo nekako sredi oktobra 1969. Zato bo potrebno včasih seči nekoliko nazaj — o prihodnosti lahko samo ugibamo. Nemogoče je namreč obravnavati dogajanje v preteklem letu, ne da bi omenili 21. avgust 1968, ki ga omenja že lanski koledar. Čeprav je varšavska peterica z vojsko zasedla ČSSR »izven« okvira našega pregleda, smo vendar posledice začutili pozneje in jih bomo čutili tudi v prihodnosti. Isto velja za številne druge procese v svetu, zakaj procese je zelo težko časovno uokviriti in jih tolmačiti. Človekov prihod na Luno je brez dvoma dogodek, ki ga je treba zapisati kot mejnik v zgodovini, povedati pa je tudi treba, kako je odmeval v svetu, kaj je pripeljalo do njega, kakšen pomen ima za znanost, a tudi kaj je politična propaganda naredila iz njega.

TRI SUPERSILE

Včasih nam je zadostoval izraz »velesila«. V svetu čedalje večjih rekordov, atomske energije, prodiranja v vesolje in izrednega osredotočenja moči se je rodil izraz »supersile« za tri najmočnejše države na svetu: ZDA, ZSSR in LR Kitajsko.

Med komentarji po okupaciji ČSSR je bilo slišati tudi razlago, da je eden izmed razlogov za ravnanje Sovjetske zveze strah pred Kitajsko. Z drugimi besedami, Sovjetska zveza si je hotela zavarovati evropski bok pred morebitnimi nevšečnostmi, da bi lahko posvetila vso potrebno pozornost svoji dolgi meji s Kitajsko in svoji orjaški in sploh nevarni sosedu v Aziji.

Najsi je ta razlaga pravilna ali ne, ali samo delno točna, drži, da so se odnosi med ZSSR in Kitajsko v letu 1969 tako zaostriili, da je prišlo do ostrega spopada na reki Ussuri, nedaleč od Habarovska, zaradi rečnega otoka Damanski, ki mu Kitajci pravijo Cen Po. To se je zgodilo marca. Spopad je trajal nekaj dni in terjal več desetih mrtvih na obeh straneh. Toda to ni bilo najvažnejše. Na dolgi sovjetsko-kitajski meji so se vrstili spopadi tudi prej: na desetine jih je bilo, celo na stotine vsako leto. Toda ne ena ne druga stran jih ni obešala na veliki zvon. Moskva in Peking sta o njih molčala.

Spopad na Ussuriju pa je razvnel pravo propagandno gonjo v obeh glavnih mestih. Peking je pozival osemsto milijonov Kitajcev k budnosti in pripravljenosti braniti domovino, sovjetska diplomacija pa je med drugim delala nezaslišane korake. Sovjetski veleposlaniki so dopovedovali zunanjim ministrom držav članic NATO in drugih držav, da grozi od vzhoda »rumena nevarnost«. Politični opazovalci so si meli oči, ko se je sovjetski veleposlanik Carapkin »lotil« še zahodnonemškega kanclerja Kiesingerja z »rumeno nevarnostjo« in mu celo očital, da Zvezna republika Nemčija preveč trguje s Kitajsko. Seveda je največ namigov in opozoril letelo v Washington: v Kremlju so se začeli resno bati, da se ne bi Washingtona polotila skušnjava in bi začel izigravati ZSSR proti Kitajski.

ZDA IN SOVJETSKA ZVEZA

Iz Washingtona je kmalu prišel odgovor. Novi ameriški predsednik Richard Nixon, ki je januarja zamenjal Johnsona, je izjavil, da se ZDA ne mislijo vmešavati v sovjetsko-kitajski spor in da so pripravljene sodelovati tako z Moskvo kakor s Pekingom, v skladu s pripravljenostjo enih in drugih za sodelovanje.

Kljub temu zagotovilu, da Amerika ne misli izkoriščati preprirov med Moskvo in Pe-

Sovjetski vojaki ob Ussuriju

Kitajski vojaki ob Ussuriju

Leonid Brežnjev

kingom, so številni komentatorji začeli pisati in govoriti o »trikotniku« supersil kot o novi stvarnosti v svetu. Tretja stranica tega »trikotnika« je bila Kitajska, ki je 1. oktobra 1969 praznovala 20-letnico svoje revolucije in zmage nad Kuomintangom. Praznovala jo je tudi tako, da je ponovno preizkusila vodikovo bombo, kar ni ušlo pozornim očem in še pozornejšim aparatom ZSSR in ZDA.

Če je bil položaj zapleten prej, ko sta obstajali samo dve supersili — so razglabljali politiki in komentatorji — je postal zdaj s prihodom tretjega na svetovni oder še dosti bolj zapleten in v določenem smislu nevaren.

Odnosi med ZDA in ZSSR v minulem letu sicer niso doživeli kakih skokov naprej, kljub temu so se razvijali dalje v smislu priprav na »velike reči«. Da ni bilo velikih skokov, je razumljivo. Že spodobnost je zahtevala, da je treba na Zahodu nekoliko žalovati za žrtvijo varšavske intervencije — Češkoslovaško, ne glede na to, da je natovske članice v Evropi kljub trdnim sovjetskim zagotovilom, da je ČSSR »družinska zadeva«, v prvih tednih spreletavala zona. V Washingtonu so bili dosti bolj mirni, saj so vnaprej povedali, da se ne bodo vmešavali v »družinske zadeve« na drugi strani, poleg tega pa je sovjetski veleposlanik v Washingtonu Dobrinin izčrпно poročal predsedniku Johnsonu prav v trenutku, ko so armade varšavske peterice hitele izkazovat ČSSR »bratsko pomoč«.

V vsem tem je za mislečega človeka dovolj snovi za razmišljanje, posebno če poslušamo obtožbe in zagotovila, da je ČSSR resnično grozila kontrarevolucija. Od kod? Pomenljivo je, da sovjetska propaganda z voditelji vred ni obtoževala ZDA za kake mračne naklepe proti ČSSR. Saj jih tudi ni mogla, ker se je Washington vedel nadvse korektno. Tako korektno, da se je pozneje predsednik Nixon očitno pridružil kritikom predsednika Johnsona.

Johnsona niso kritizirali zato, ker je mirno gledal vojaško intervencijo v ČSSR — drugo mu ni preostalo — zamerili pa so mu, da je tako zlahka dal Rusom blagoslov za to ope-

racijo. Lahko bi bil izsilil od Rusov določeno politično koncesijo. A Johnson je delno potreboval sovjetsko naklonjenost v Vietnamu in ni mogel pritiskati na Moskvo.

Toda Nixon je kmalu povedal oziroma nakazal, da je sicer češkoslovaška zadeva »ad akta«, da pa bi vsako nadaljnje urejanje »družinskih zadev« na Vzhodu po vzorcu ČSSR (Romunija) ali celo poseg v »sivo cono« (Balkan) imelo zelo, zelo hude posledice. V obisku predsednika Nixona v Bukarešti prvega avgusta 1969 je marsikdo videl namig, da bi nadaljnji nasilni posegi v tem delu sveta močno škodovali ameriško-sovjetskim odnosom.

Eno izmed najnujnejših nerešenih vprašanj v odnosih med ZDA in ZSSR — omejitev protiraketnega oboroževanja — se v preteklem letu v bistvu ni premaknilo z mrtve točke. Dolgo napovedana pogajanja se niso začela, čeprav so z obeh strani prihajala zagotovila, da sta ena in druga stran pripravljene začeti ta pogajanja. Dosežen je bil napredek le glede postavljanja orožij na morskem dnu. Za zdaj so se sporazumeli, da ne ena ne druga stran ne bo postavljala teh orožij v 25-miljskem morskem pasu od druge države. Pač pa sta si obe supersili prizadevali, da bi prepričali celo vrsto držav, naj podpišejo sporazum o prepovedi širjenja atomskega orožja.

V tem pogledu se je marsikje zataknilo, predvsem pri ZR Nemčiji, Japonski, Braziliji in še nekaterih drugih državah, ki nočejo podpisati in ratificirati tega sporazuma. Njihov glavni očitke obema supersilama je, da jim sporazum ne nudi dovolj varnosti, predvsem pa, da se ZDA in ZSSR nista nikjer zavezali, da bosta tudi oni omejili atomsko oboroževanje in začeli razumnejšo politiko. Toda vse kaže, da bo nova bonska vlada sporazum podpisala in zadeva se bo premaknila nekoliko naprej.

VIETNAM — PRVI PORAZ ZDA

»Nočem biti prvi predsednik ZDA, ki bo doživel poraz v tujini!« je vzkliknil predsednik Nixon nekaj dni pred 15. oktobrom 1969, »dnevom moratorija« v ZDA. Tega dne so po vsej širni državi izbruhnile demonstracije proti vojni v Vietnamu. Razlikovale so se od vseh prejšnjih po nekaterih značilnostih.

Njihova glavna značilnost je bila ta, da se še nikoli poprej nista v tolikšni meri združili mlada in stara generacija v odporu proti vojni v Vietnamu. Gallupova anketa javnega mnenja je pred 15. oktobrom pokazala, da je 60 odstotkov Američanov odločno proti vojni. Najpomembnejše pa je bilo, da je Amerika s 15. oktobrom dokončno pokazala, da se je naveličala Nixonovih obljub o miru v Vietnamu in da je potemtakem konec »moratorija« oziroma odloga ali roka, v katerem bi bil moral Nixon izpolniti svoje obljube, ki jih je dajal pred izvolitvijo za predsednika novembra 1968 in po ustoličenju za predsednika ZDA 20. januarja 1969. Ta »moratorij« je trajal skoraj natanko devet mesecev. Kaj

Richard Nixon

se je zgodilo v teh devetih mesecih oziroma kaj se ni zgodilo, da Amerika ni bila zadovoljna?

Ze predsednik Johnson je moral priznati, da ZDA ne morejo zmagati v Vietnamu. Prevladalo je prepričanje, da ZDA ne morejo ne zmagati ne izgubiti. Skratka, da so ZDA tako močne, da vendarle lahko še leta in leta nadaljujejo vojno v tem delu sveta.

Če upoštevamo zgolj vojaško in materialno moč ZDA, ne moremo dvomiti, da ta super-sila lahko v nedogled nadaljuje vojno v Vietnamu. Toda Američanom se je začelo že davno svitati — letos se jim je dokončno posvetilo — da vojna v Vietnamu ni samo najbolj umazana in »nepotrebna« vojna, kar so jih kdaj vodile ZDA, ampak tudi prva vojna, ki jo bodo ZDA v svoji zgodovini izgubile. Izgubile pa jo bodo zato, ker so Američani spoznali, da jim povzroča samo škodo, da jih je osovražila po vsem svetu in da ji ni videti konca.

Predsednik Nixon je torej začel svojo vladavino s trdno obljubo volivcem, da ne bo »drugi Johnson« in da bo dosegel v Vietnamu mir — le da »potrebuje nekaj časa«. Pogajanja v Parizu sicer niso bogve kako dobro napredovala — po mnenju nekaterih sploh niso napredovala — toda Nixon je kljub temu prišel na dan z načrtom o postopnem

umiku ameriških vojakov iz Vietnamu. V Saigonu so se zgrozili in začeli na vse kriplje rovariti proti tej politiki. Mrzlično so začeli iskati zaveznike pri ameriških »jastrebih«, predvsem pri ameriških generalih v Pentagonu. Kmalu so spoznali, da so naredili napako — taktično napako.

Ce si Američani česa želijo, si želijo, da bi se njihovi »fantje« vendarle vrnili domov. Javnost — in ne samo družine padlih — se je naveličala poslušati in brati imena padlih vojakov in statistik, ki dokazujejo, da so ZDA že davno prekoračile v Vietnamu število ameriških vojakov, ki so padli na Koreji. Boriti se proti tej želji, je pomenilo plavati proti zelo močnemu toku. Zato so se »jastrebi« odločili, da se bodo ravnali po starem ameriškem pregovoru: »Če jih ne moreš ugnati, se jim pridruži.« Spremenili so taktiko.

Začeli so govoriti, da je predsednikov načrt odličen. Postopno je treba pošiljati vojake domov. Pri tem so predvsem poudarjali besedo postopno. Hkrati so izdelali bojni načrt: v Parizu čimbolj zavlačevati pogajanja, umik vojaštva iz Vietnamu pa narediti tako postopen, da bo lahko trajal še leta in leta. Medtem ko so »golobi« odločno zahtevali od predsednika Nixona, naj vendar določi razumen datum za umik vseh ameriških vojakov iz Vietnamu, so »jastrebi« začeli govoriti o »vietnamizaciji« spopada.

To je bil tudi del njihovega načrta. Z »vietnamizacijo« mislijo na okrepitev saigonskega režima, da bi bil lahko sam kos naradnoosvobodilni fronti. Hkrati so začeli prepričevati javnost, da je zmaga naposled na vidiku, da je treba samo še malo vzdržati, ker se sovražnik bojuje z zadnjimi močmi.

To je boj za čas. In predsednik Nixon je očitno podlegel navzkrižnemu ognju »jastreb-ov«, ko je v bistvu privolil v tako politiko. Njegovih prvih devet mesecev vladanja do »dneva moratorija« 15. oktobra 1969 je en sam dolg in mučen poskus, da bi si pridobil čas. Toda ameriško javno mnenje se je naveličalo tega »moratorija«.

Vsaka prihodnost je zavita v meglo, toda nobenega dvoma ni, da se v ZDA — prav v zvezi z vietnamsko vojno — odvijajo tako daljnosežni in globoki procesi, da bodo vplivali ne samo na vojno v Vietnamu, ampak tudi na prihodnost ZDA. Vse kaže, da imajo prav tisti, ki napovedujejo oziroma že ugotavljajo prvi ameriški vojaški poraz v zgodovini ZDA. Toda mar bi bil res poraz, če bi ameriška vlada pod tako močnim pritiskom lastnega javnega mnenja končala vojno v Vietnamu? Najsi bi generali še tako kričali o vojaškem porazu, bi bila to v bistvu zmaga ljudstva, zdrave pameti in tistih naprednih sil vsake družbe, ki ne glede na ideologijo, vero in svetovni nazor hočejo mir in sožitje med narodi. In tako bi se — četudi po dolgih letih blodenj, uničevanja in sovraštva — vojaški poraz — ali kakor koli ga že imenujejo generali — spremenil v zmago, ki bi jo svet z olajšanjem priznal ZDA.

Borci El Fataha

NESPRAVLJIVI SREDNJI VZHOD

Drugo najmočnejše žarišče spopadov in sovraštvja v svetu je bilo tudi v preteklem letu na ozemlju Srednjega vzhoda. Po junjski »šestdnevni« vojni 1967 se je položaj samo poslabševal in zdaj skoraj ne najdemo državnika ali poznavalca razmer v tem delu sveta, ki bi upal, da je mogoče v doglednem času tam doseči mir.

V začetku leta 1969 so se sicer začela v New Yorku četverna pogajanja o Srednjem vzhodu med ZDA, ZSSR, Francijo in Veliko Britanijo. Glavna teža pogajanj je seveda bila na obeh supersilah, toda položaj je tako zavozlan, da do konca leta ni bil dosežen vidnejši napredek.

Ko je včasih že kazalo, da so se »veliki« sporazumeli, se je sporazum ali osnutek sporazuma razbil ob politični stvarnosti na Srednjem vzhodu. Bodisi da predlogi niso bili sprejemljivi za Kairo in druge arabske države ali pa za Izrael. Celo preteklo leto je bilo videti, kakor da poskušajo »mirotvorci« doseči kvadrato kroga. Bistvo spora je še vedno bilo ob novembrski resoluciji varnostnega sveta iz leta 1967, ki med drugim zahteva od Izraela, da se umakne z vseh ozemelj, ki jih je zasedel po bliskoviti vojni junija 1967. To resolucijo podpirajo arabske države, predvsem pa zahtevajo izpolnitev njenega glavnega pogoja: umik izraelskih sil z okupiranih ozemelj. Izrael zavrača sleherni umik s teh ozemelj pred sklenitvijo trdnega in trajnega sporazuma z arabskimi državami. Hkrati pa poudarjajo, da tistega dela Jeruzalema, ki so ga zasedli po juniju 1967, nikakor ne mislijo vrniti Jordaniji, tudi po sklenitvi morebitnega sporazuma ne.

V takem ozračju se je položaj sukal od »slabega na slabše«. V začetku marca se je začel prvi veliki topniški dvoboj ob Sueškem prekopu, ki je doslej terjal tudi številne žrtve med opazovalci OZN. Malo pred tem je umrl izraelski premier Levi Eškol in na njegov položaj je »začasno« prišla nekdanja zunanja ministrica Izraela Golda Maier, čeprav se je za ta položaj potegoval tudi znani politik in vojaški poveljnik Moše Dajan.

Junija so bila začasno prekinjena četverna pogajanja o Srednjem vzhodu.

Sedemindvajsetega avgusta pa se je zgodilo nekaj, kar je razburilo ves islamski svet. Mladi, 27-letni avstralski strižec ovac Michael Denis William Rohen, član majhne krščanske ločine, ki se imenuje cerkev Boga, je iz fanatizma zažgal mošejo Al Aksa v starem delu Jeruzalema, ki je sveta za muslimane po vsem svetu. Požigalca so prijeli v 24 urah in mu pozneje tudi sodili. Ta požig je učinkoval kakor bomba ne samo v arabskem svetu, ampak tudi v nearabskem muslimanskem svetu.

Izraelce so najbolj razdražile obtožbe, da so »namenoma« požgali mošejo. Zunanji minister Aba Eban je jezno zavrnil arabske obtožbe kot »srednjeveško ščuvanje« in »mednarodni zločin«. V arabskih državah pa je bilo slišati pozive na sveto vojno proti Izraelu. Po vseh arabskih prestolnicah so bile množične demonstracije. V Bagdadu, kjer so januarja javno obesili 36 domnevnih ali resničnih vohunov in s tem zbudili odpor po svetu, celo pri nekaterih Arabcih, so usmrtili nove izraelske »vohune«, med njimi tudi Zide. Člani palestinskih komandosov so ugrabili potniško letalo družbe TWA, ki je letelo iz Rima v Atene, in ga prisilili, da je pristalo v Bagdadu. Sploh je ugrabljanje letal postalo priljubljeno orožje palestinskih komandosov, ki so zrastle čez glavo posameznim vladam arabskih držav, posebno libanonski. Palestinski komandos v vojaškem pogledu sicer niso dosegli skoraj nobenih trajnih uspehov proti Izraelu, nastopajo pa kakor edini resnični borci in so si s tem pridobili izredno priljubljenost v javnosti v arabskih državah. Vendar tudi med njimi ni prave enotnosti, kakor je tudi ni med arabskimi državami.

Komaj štiri dni po požigu mošeje Al Aksa pa je pretresel Libijo dogodek, verjetno najpomembnejši dogodek v arabskem svetu v

Gamal Abdel Naser

letu 1969. Skupina mladih oficirjev — resnično mladih, saj ni nihče starejši od 30 let — je brez prelivanja krvi gladko izvedla državni udar. Kralj Idris, o katerem je zdaj slišati govorice, da je že prej razmišljal o odstopu, je bil na potovanju v tujini, mladega prestolonaslednika pa so vrgli iz postelje v marmornati palači. Takoj je priznal državni udar. Oficirji, med katerimi je bil po činu najvišji kapetan, so ustanovili revolucionarni svet, razglasili socializem kot vodilno idejo v državi, poudarili solidarnost z drugimi arabskimi državami in napovedali nekakšno neuvrščeno smer v zunanji politiki. Izjavili so, da bodo spoštovali vse mednarodne obveznosti, ki jih je bila sprejela prejšnja vlada, posebno kar zadeva izkoriščanje nafte po tujih družbah, ki plačujejo Libiji milijone dolarjev. Libija je v zadnjih letih postala orjaška proizvajalka nafte: leta 1968 so načrpali v tej, nekdanj revni in zaostali italijanski koloniji, 125 milijonov ton nafte. Tako je postala Libija šesta proizvajalka nafte na svetu. V dveh, treh letih pa utegne zelo verjetno dohiteti in prehiteti Saudsko Arabijo in Iran (okrog 140 milijonov ton nafte leta 1968) in se tako še bolj uvrstiti na svetovni lestvici proizvajalk nafte.

Z bogastvom pa Libija ni dosti popravila socialnih neenakosti. Bogati so postali še bogatejši, revni pa so ostali revni. Novi režim misli bogastvo od nafte pravičnejše porazdeliti. Hkrati pa so mladi oficirji dovolj jasno nakazali, da so ure britanskim in ameriškim vojaškim oporiščem v deželi — predvsem velikemu ameriškemu letalskemu oporišču Wheelus Field — štete.

Z državnim udarom so jugoslovanska podjetja, ki izvajajo številna dela v Libiji, prišla v težaven položaj. Zaradi negotovosti glede prihodnosti so dela vsaj začasno zastala. Upati pa je, da se bo to kmalu spremenilo in da bodo naša podjetja lahko kmalu nemočno nadaljevala delo.

Tik ob zaključku letnega pregleda je v diplomatski igri na Srednjem vzhodu prišlo do uganke oziroma »incidenta« s tako imenovano »rodoško formulo«. Leta 1949 so se na otoku Rodosu v Egejskem morju izraelski in arabski predstavniki »posredno« pogajali s posredovanjem pomočnika generalnega sekretarja OZN Ralpa Bunchea. Ta pogajanja so bila v bistvu neposredna, saj so delegati stanovali v istem hotelu in tudi sedeli so za isto okroglo mizo, le da je bil med njimi Bunche, ki je enim in drugim posredoval predloge. Uradno pa so bila pogajanja seveda »posredna«.

In tako je konec septembra 1969 egiptovski zunanji minister Riad presenetil javnost, ko je prvič po letu 1949 omenil možnost posrednih pogajanj z Izraelci. Omenil je »rodoško formulo«. To formulo je omenil tudi vladni predstavnik ZAR za tisk. Nekaj dni pozneje je kairski »Al Ahram« zanikal izjave tako zunanjega ministra kakor tudi vladnega predstavnika. Ali sta govorila na svojo roko? Nikakor ne. Dobila sta dovoljenje z najvišjega vrha — od Naserja. Toda ko je ta videl, kak-

šen neugoden odmev ima »rodoška formula« v nekaterih arabskih državah, predvsem v Siriji, Iraku in Alžiriji in pri palestinskih komandosih, je potegnil k sebi »poskusni bacion«. Incident z »rodoško formulo« je prav značilen za razmere in politiko na Srednjem vzhodu.

EVROPA ISČE VARNOST

Po zasedbi Češkoslovaške 21. avgusta 1968 sta sovjetska politika in diplomacija v Evropi ubirali dve poti. Po eni poti je ZSSR utrjevala socialistične »pridobitve« v ČSSR. Z drugimi besedami: neizprosno je odstranjevala korenine praške pomladi in izvajala pritisk na Husaka in druge češkoslovaške voditelje, da so priznali obstoj kontrarevolucije v ČSSR in da so začeli čistiti lastne vrste.

Po drugi poti pa je sovjetska diplomacija kazala — in še vedno kaže — zahodni Evropi oljčno vejico s predlogom o sklicanju konference o evropski varnosti. Zamisel o sklicanju take konference se je rodila 17. marca 1969 na sestanku visokih predstavnikov varšavske šesterice — torej tudi Češkoslovaške — v Budimpešti. Evropa je takrat nekoliko presenečeno prisluhnila spravljenim glasovom iz Budimpešte. Sprva so v zahodni Evropi nekoliko dvomili. Mislili so, da je zamisel o sklicanju konference zgolj dimna zavesa, ki naj bi prekrila Češkoslovaško. Kmalu pa je postalo očitno, da si ZSSR v resnici prizadeva doseči soglasje vseh evropskih držav za ta načrt.

Willy Brandt

V budimpeškem pozivu niso bile omenjene ZDA. Na Zahodu so takoj opazili to »pozabljenost« in začeli govoriti, da se take konference ne bodo udeležili, če ne bodo sodelovali tudi Američani. Kmalu je prišel odgovor. Sovjetski predstavniki so začeli zagotavljati svojim »kolegom«, da Sovjetska zveza ne nasprotuje udeležbi Američanov.

Najbolj so se ogrevali za to zamisel Finci, ki so postali nekakšna prednja straža Moskve v tem pogledu. Vendar so tudi številne druge evropske države začele naklonjeno gledati na ta načrt — med njimi Jugoslavija — ker vse kaže, da bi bila taka konferenca v korist vseh in bi vsekakor prinesla nekaj novega v evropsko politično stvarnost.

Seveda so tudi druge okoliščine pripomogle k temu, da se je začelo v Evropi nekaj premikati in spreminjati. Do spremembe je prišlo predvsem v Zvezni republiki Nemčiji, kjer so po parlamentarnih volitvah 28. septembra 1969 socialni demokrati (SPD) prvič po vojni prevzeli oblast, ko so skupaj z liberalci (FDP) ustanovili »malo koalicijo«. To je bil hud udarec za vladajoče krščanske demokrate (CDU/CSU), ki so dvajset let vladali v ZRN najprej pod vodstvom Adenauerja, potem pa še Erharda in Kiesingerja.

Dobro leto pred volitvami je voditelj socialnih demokratov Willy Brandt, ki je po volitvah postal novi kancler, začel izvajati politiko »približevanja« proti Vzhodu. Najprej sta vzpostavili diplomatske odnose ZRN in Romunija, potem pa je Bonn ponovno navezal diplomatske odnose tudi z Jugoslavijo, ki jih je bil enostransko prekinil leta 1957, ko je Jugoslavija priznala Nemško demokratično republiko (NDR). Bonn se je takrat ravnal po tako imenovani Hallsteinovi doktrini, po kateri je ZRN prekinila diplomatske odnose s sleherno državo, ki je priznala NDR.

Bonn se je skušal približati tudi ČSSR in Poljski. Toda takrat je začel biti plat zvona vzhodnonemški voditelj Ulbricht, ki je označil zahodnonemško diplomatsko ofenzivo kot škodljivo za interese socialističnega tabora. Moskva je takrat zaradi Češkoslovaške pritisnila na vlade vzhodnoevropskih držav, naj se upro zahodnonemškemu prodiranju. Zlobni jeziki so takrat trdili, da to pomeni, da Moskva lahko vzdržuje stike z Bonnom, ne dovoljuje pa vzhodnoevropskim državam, da bi odnose z ZR Nemčijo same razvijale in »gojile«.

Toda zadnje leto je prineslo spremembo. Že prej, posebno leta 1969, je bilo opaziti živahna gospodarska pogajanja med predstavniki ZSSR in ZRN. Tudi Poljska, ki si obupno prizadeva prodreti na zahodni trg, je energično tipala v Bonnu. Socialni demokrati so se odzvali temu »tipanju« in storili korak naprej, posebno kar zadeva zahodnonemško stališče do meje na Odri in Nisi.

V ZRN se seveda skoraj nihče ne slepi, da bi bilo mogoče to mejo spreminjati — s silo ali s pogajanjem. Toda uradno stališče je še danes približno tako-le: Čemu bi Poljakom in Vzhodu »podarili« mejo na Odri in Nisi?

Mirovna pogodba še ni bila sklenjena in ta meja lahko v najboljšem primeru rabi kot sredstvo, da si drugod priborimo kako prednost.

Socialni demokrati so ravnali bolj stvarno in bolj pošteno. Že na kongresu stranke v Dortmundu so močno zožili prejšnje zahteve po nekdanjem nemškem ozemlju onkraj Odre in Nise. Takratni zunanji minister Willy Brandt je uporabil formulo »spoštovati oziroma priznati (mejo)«. Na nürberškem kongresu pa so socialni demokrati naredili še korak naprej, ko so to formulo neznatno spremenili, toda v bistvu pomembno predrugačili, da se je glasila: »spoštovati in priznati«. V Varšavi so postali pozorni na to »evolucijo« pri socialnih demokratih in jo začeli podpirati. In potem je še generalni sekretar sovjetske partije Leonid Brežnjev v Berlinu ob dvajsetletnici NDR (po zmagi socialnih demokratov na volitvah) ugodno ocenil to spremembo kot »uspeh naprednih sil v ZRN«.

V letu 1969 je bil tako postavljen tudi nov temelj za odnose med obema Nemčijama. Morda smo pred zelo pomembnimi spremembami v Evropi, ki utegnejo izboljšati politično ozračje, okrepiti mir in vsaj nekoliko ublažiti napetost, ki se je nevarno povečala po zasedbi ČSSR.

V Franciji je po de Gaullovem odhodu prišel junija na »presto« Georges Pompidou, ki se je takoj znašel v vrtincu franka in nemške marke. Položaj franka je postal tembolj negotov, ker je vrednost marke nenehno naraščala — ne da bi jo hoteli v Bonnu revalvirati (prevrednotiti) — a tudi britanski funt se je okrepil. Poleg tega se je začel naskok na tako imenovani agrarni protekcionizem v Skupnem trgu (EGS). Naporna in žolčna pogajanja v Bruslju so pokazala, da Nemci niso več voljni plačevati subvencij francoskim kmetom. In tako je spet oživel načrt Sicca Mansholta o temeljiti reorganizaciji zahodnoevropskega kmetijstva, ki naj bi jo šesterica izvedla v desetih letih.

Britanija je skozi usta premiera Wilsona na letni konferenci laburistične stranke oktobra v Brightonu in ob drugih priložnostih povedala, da si še vedno želi postati članica EGS. Toda ne za vsako ceno. Konec leta 1970 bodo v petih letih v Britaniji spet splošne parlamentarne volitve. Laburisti, ki so jih nasprotniki že razglasili za »tepenec«, so si presenetljivo opomogli s funtom šterlingom vred. Sredi poletja so začela prihajati iz angleške narodne banke spodbudna poročila o dobrem izvozu in o okrepitvi funta šterlinga. Finančni minister Jenkins je napovedal, da bo suficit v zunanjetrgovinski plačilni bilanci znašal za leto 1969 kar 450 do 500 milijonov funtov šterlingov. In ankete javnega mnenja so pokazale, da so laburisti spet trdo za petami konservativcem. Medtem ko so pred nekaj meseci konservativci še vodili v priljubljenosti za 25 odstotkov pred laburisti, se je oktobra to »vodstvo« že skrčilo na 4 odstotke. Laburisti so spet začeli verjeti, da lahko zmagajo konec leta 1970.

Grčija je še naprej čemela pod škornjem vojaške vlade. V Španiji je Franco določil za svojega naslednika Juana Carlosa iz burbonske dinastije, toda stari lisjak še ni izpustil vajeti oblasti iz rok. Britancem še na misel ne pride, da bi Gibraltar izročili Špancem. Španci pa se tudi neradi poslavljajo od svojih posesti v Severni Afriki.

AZIJO AZIJCEM

Ko je predsednik Nixon julija 1969 potoval po azijskih deželah — njegov zunanji minister Rogers je medtem obiskoval tiste azijske države, ki jih ni utegnil obiskati Nixon — je govoril voditeljem v Manili, Bangkoku in drugod, da se Amerika po sklenitvi miru v Vietnamu ne bo več vmešavala v azijske zadeve tako, kakor se je v Vietnamu. Dejal je sicer, da se ZDA ne nameravajo posloviti od Azije in da tudi ne mislijo pustiti na cedilu svojih zaveznikov, vendar jim je jasno povedal, da bodo ameriški vojaki odšli domov.

Se danes ni povsem jasno, kako si v Washingtonu zamišljajo bodočo ameriško politiko v Aziji. Marsikaj bo odvisno od položaja v Vietnamu. Toda voditelji na Filipinih in v Tajski so dobro razumeli, kam meri Nixon. Čeprav so še pred nekaj meseci govorili, da je navzočnost ameriških čet v tem delu sveta nujno potrebna za obrambo »svobodnega sveta«, so zdaj nenadoma obrnili plašč po vetru. Zavrgli so »teorijo o dominah«, po kateri bi morale kakor domine pasti

Kosigin in Ču En Laj

vse države v Jugovzhodni Aziji pod komunistični vpliv, če bi v Južnem Vietnamu prišli na oblast komunisti. Ti voditelji so celo izjavljali, da lahko ameriške čete brž odidejo. Tajski zunanji minister je celo dejal: »Čim prej, tem bolje«.

Hkrati je bilo čedalje glasneje slišati glasove, da bodo Azijci že sami poskrbeli za varnost in da ni nobene nevarnosti, če bi Američani res odšli. (V resnici nihče ne pričakuje, da bodo popolnoma odšli.) Pojavili so se tudi Rusi s svojim — doslej precej meglenim — načrtom o kolektivni varnosti v Aziji, ki so ga v Pekingu takoj razumeli kot poskus »obkoljevanja Kitajske« po sovjetskih »socialimperialistih«, ki so v dogovoru z ameriški imperialisti.

Toda tudi v Pekingu so se zganili. Kitajska zunanja politika je postala prožnejša. Ču En Laj je spet poslal svoje diplomatske »aparatchike« na stara veleposlaniška mesta po svetu. Po sestanku med Kosiginom in Ču En Lajem 11. septembra na letališču v Pekingu so se 20. oktobra tudi začela v Pekingu kitajsko-sovjetska pogajanja o meji.

Indija je v preteklem letu doživljala precej huda notranjepolitična trenja. V vrhovih kongresne stranke in v vladi je prišlo do spopada. Povod za spopad je dala nacionalizacija indijskih bank. Desno krilo stranke in vlade je bilo proti nacionalizaciji in je tudi predlagalo svojega kandidata za predsednika republike po smrti predsednika dr. Zakira Huseina. Desno krilo je bilo poraženo na obeh frontah: predsednica vlade Indira Gandhi je izključila iz vlade vplivnega desničarskega finančnega ministra Desaja in v imenu srednjega in levega krila predlagala svojega kandidata za predsednika republike, ki je bil tudi izvoljen.

Korenine spora so seveda globlje in že pri bankah se je pokazalo, za kaj v bistvu gre.

Mao Ce Tung

Glavni očitek je veljal temu, da banke v zasebnih rokah ne kažejo dovolj zanimanja za financiranje tistih projektov, ki so pomembni za širši razvoj Indije, to je tudi za projekte, ki zahtevajo daljše roke za povrnitev kapitala in obresti. Ta boj se bo verjetno nadaljeval. Indira Gandhi si išče zaveznikov tudi zunaj kongresne stranke, ki je zmeraj združevala zelo raznolike člane, na levi, ker upravičeno računa, da na splošnih parlamentarnih volitvah kongresna stranka ne bo več dobila absolutne večine. Takrat bo tudi verjetno razpadla vsaj na dva dela — »desni« in »levi« — in tisti, ki bo hotel vladati in utirati nadaljnjo pot indijskemu razvoju, bo moral sklepati nova politična zaveznitva.

Japonska je v preteklem letu tako v Aziji kakor v svetu ohranila prvenstvo v hitrem gospodarskem razvoju. Stopnja realne industrijske ekspanzije je znašala 14 odstotkov in je bila najvišja na svetu. Njen gospodarski »boom« se potemtakem ni prav nič zmanjšal. Ohranila je prvo mesto v svetu v ladjedelništvu, drugo mesto v svetu v proizvodnji avtomobilov za ZDA in tretje mesto v proizvodnji jekla za ZDA in Sovjetsko zvezo. S svojim kapitalom je prodirala na vse strani v azijskem prostoru. Posebno velike vsote denarja je investirala v Avstraliji. Japonski gospodarstveniki so se tudi pogajali s sovjetskimi predstavniki, da bi Japonska sofinancirala izkoriščanje naravnega plina in drugih naravnih bogastev v Sibiriji.

Indonezija je tudi v preteklem letu nadaljevala svojo mučno pot gospodarske in politične obnove po komunističnem poskusu državnega udara oktobra 1965, ki je v naslednjih mesecih in letih povzročil pokol stotisočev komunistov in »komunistov«, pogostokrat tudi kmetov, ki so jim komunisti razdelili zemljo. Sukarnova zvezda je popolnoma zašla, čeprav je težko reči, kolikšno priljubljenost še uživa med ljudstvom. Politično se Indonezija noče vezati z nobenim blokom in priznava neuvrčenost za svojo zunanjepolitično usmeritev.

V Aziji so začeli pihati novi vetrovi in azijski politiki, tudi tisti, ki so se doslej tesno naslanjali na ZDA, so začeli spoznavati, da bo treba rešitev za številne probleme največje celine na svetu iskati predvsem v Aziji in v plodnem in miroljubnem sodelovanju med azijskimi državami.

PRETRESI V AFRIKI

Afrika je v preteklem letu poleg manjših udarov doživela najmanj tri večje vojaške državne udare. Po vrsti: v Sudanu, v Libiji in naposled v Somaliji. Povsod tam, kjer so se nasprotja predvsem zaradi težavnega gospodarskega položaja tako zaostrila, da je grozil spopad, je kakor po pravilu nastopila armada, da bi z mečem razvozlala tak gordijski voz. V tem oziru postaja Afrika čedalje bolj podobna Latinski Ameriki, čeprav ima tudi Azija precej vojaških režimov in vojaških udarov.

Gverilci v Nigeriji

Toda najhujša tragedija, ob kateri zbledijo vsi drugi pretresi, se je neizprosno nadaljevala v Nigeriji, kjer je tretje leto divjla državljanska vojna. Iz dnevnih poročil je tudi širši javnosti znano, kakšne strahote je povzročila in še povzroča ta vojna. V tej vojni je resnično ogrožen cel narod, ki šteje oziroma je štel šest milijonov ljudi. Milijon ljudi je pomrlo za lakoto, boleznimi in ranami. Predstavniki Mednarodnega Rdečega križa poudarjajo, da jih bo pomrlo še en milijon. Število žrtev je tolikšno, da je že preseglo število vseh žrtev v Južnem Vietnamu — opozarjajo poznavalci razmer.

V preteklem letu je bilo nekaj poskusov končati državljansko vojno. Na sestanku Organizacije afriške enotnosti v Adis Abebi so se pogovarjali afriški državniki o tem, papež Pavel VI. je med obiskom v Ugandi poskušal posredovati, in v spor so se spet vtaknili Britanci, ki so vsa ta leta zvesto podpirali zvezno nigerijsko vlado v Lagosu zaradi petrolejskih in drugih interesov, ki jih imajo v tej afriški državi. Zdaj se jim je začelo svitati, da so si nakopali smrtne sovražnike v Biafri, ne da bi si pridobili prijatelje v Lagosu. Računali so, kakor so računali predstavniki zvezne vlade Nigerije, da bo upor Biafre splahnel v nekaj mesecih. Biafra pa se bojuje naprej. Vsi poskusi doseči mir so se doslej razbili ob vztrajanju polkovnika Ojukwuja, da ima Biafra pravico do odcepitev, in poudarjanju zveznega predsednika Jakubuja Gowona, da Biafra nima pravice do odcepitev.

Medtem ko se je »arabska« Afrika dokaj neuspešno ubadala z Izraelom in se je »črna« Afrika spopadla z gospodarskimi težavami in raznimi vojaškimi udari, se je bela, rasistična »trdnjava« na jugu celine še naprej utrjevala.

Rodezija je dokončno prekinila še zadnji ustavni stik z britansko krono, ko se je razglasila za republiko. Obenem je vlada Iana Smitha začela uvajati popolnoma rasistično zakonodajo in prakso po vzorcu južnoafriškega apartheida. Dokončno je postala očitna jalovost polovičarskih gospodarskih sankcij

Lačni otroci v Biafri

proti Rodeziji, ki so jih na zahtevo Velike Britanije začeli izvajati Združeni narodi.

Prav tako brezuspešne so bile vse resolucije OZN proti apartheidu v Južni Afriki, ki si je poleg vsega prilastila zdaj še ogromno ozemlje jugozahodne Afrike. To ozemlje je bilo do prve svetovne vojne pod kolonialno upravo Nemčije, pozneje ga je prevzela Velika Britanija, ki jo je na svojo roko »zaupala« svojemu dominionu — Južnoafriški zvezi. Ko je Južna Afrika izstopila iz Commonwealtha — britanske skupnosti narodov — je obdržala to ozemlje, ki ga Afričani imenujejo Namibija. Zahodne velesile imajo preveč interesov v Južni Afriki, da bi dovolile ali celo izvajale učinkovite gospodarske sankcije proti enemu izmed najbolj osovraženih režimov na svetu.

Toda v »beli trdnjavi« na jugu Afrike, ki jo sestavljajo Rodezija, Južna Afrika, Mozambik in Angola (portugalski koloniji), je kljub temu čutili določen nemir in negotovost. Za zdaj je neodvisna Afrika še prešibka, da bi lahko ogrozila oblast bele manjšine, toda poraja se že gverilsko gibanje na robovih te »trdnjave« in v portugalskih kolonijah. To gibanje se krepi kljub nesoglasjem in trenjem med samimi Afričani. Ni dvoma, da bo prihodnost prinesla temu delu Afrike krvave spopade in obračune.

VRENJE NA »ZELENI CELINI«

Ko so oktobra 1968 z državnim udarom v Peruju prišli na oblast generali in je postal predsednik republike general Juan Velasco Alvarado, so dobri poznavalci razmer ocenili položaj nekako takole: Perujski generali lahko izbirajo med počasnim reformizmom in naglimi, korenitimi ukrepi. Na veliko prese-

nečenje vseh, predvsem Washingtona, so si izbrali drugo pot.

Pol leta po prihodu na oblast — 24. junija 1969 — je predsednik Alvarado »vrgel kokco«. Razglasil je zakon o temeljiti agrarni reformi, ki so ga politični opazovalci nemudoma primerjali z agrarno reformo Fidela Castra leta 1959 na Kubi. In res je po kubanski agrarni reformi perujska reforma najtemeljitejša, kar jih je kdaj doživela Latinska Amerika — »zelena celina«. Celó Castro, ki ne goji prav nobenih simpatij do latinskoameriških generalov, je pohvalil prizadevanja perujske vojaške junte.

Predsednik Alvarado se je docela zavedal pomembnosti in tveganosti svojega koraka. Zato je tudi njegovo sporočilo zvenelo dramatično. Z reformo ni dregnil samo v domače osje gnezdo, ampak tudi v velikanska posestva in nasade ameriških družb in posameznikov v Peruju. Dejal je, da začne zakon o agrarni reformi veljati takoj in da ga bodo izvajali brez prizanašanja in brez izjem. Že decembra 1968 so perujski generali razlastili 220.000 hektarov, last ameriške družbe Cerro de Pasco Corporation. Družbi so ponudili odškodnino v znesku 80 milijonov dolarjev, plačljivih v dvajsetih letih. Sporazumeli se niso.

Prav tako se niso sporazumeli z Washingtonom glede razlastitve petrolejskih polj La Brea in Pariñas ameriške družbe International Petroleum Company. Perujska vlada je sicer bila pripravljena plačati odškodnino, hkrati pa je zahtevala od družbe, naj vrne Peruju tistih 700 milijonov dolarjev, ki jih je v zadnjih desetletjih priglajfala pri plačevanju davkov.

Ogenj je bil v strehi in v ameriškem kongresu in vladi so grmeli senatorji in funkcionarji, da je treba Peruvcem posvetiti. Toda kako? Vlada v Washingtonu je bila v precepu. Ali naj tvega splošen »upor« v Latinski Ameriki, ki bi ga sankcije proti Peruju gotovo povzročile, ali naj se ukloni in tvega, da se bo perujski »eksperiment« ponovil še kje drugje. (Kakor se je tudi kmalu nato ponovil v Boliviji, kjer je novi predsednik Ovando Candia nepričakovano nacionaliziral ameriško petrolejsko družbo.) Toda v Washingtonu so očitno prišli do prepričanja, da se je politika »debele palice« do Latinske Amerike, ki jo je bil v začetku tega stoletja formuliral predsednik Theodore Roosevelt, preživela. Zdaj vsi čakajo na dolgo pričakovani govor predsednika Nixona, v katerem bi moral orisati »novo« politiko ZDA do LA.

Predsednik Nixon je v preteklem letu poslal v države LA svojega osebnega odposlanca, newyorškega guvernerja Nelsona Rockefellerja. Ta je trikrat prekinil potovanje. Tri države LA so mu pred nosom zaloputnile vrata. V nobeni državi ni doživel kolikor toliko dostojnega sprejema. V La Paz v Boliviji je na primer ostal dve uri kar na letališču, ker je bilo zanj v mestu preveč nevarno ozračje. Povsod ga je obdajalo na stotine vojakov, medtem ko so množice rjule protiame-

riška gesla in zahtevale drugačen odnos ZDA do Latinske Amerike?

Kaj zahteva LA od ZDA? Latinskoameriške države predvsem zahtevajo od ZDA poštene in znosne pogoje za medsebojno trgovanje. Tem državam ni do pomoči, ki tako in tako ne more temeljito rešiti gospodarskega položaja. Hočejo pošteno trgovino. LA izvažajo v ZDA predvsem surovine, ki jim iz leta v leto pada cena, medtem ko ZDA izvažajo v LA končne proizvode, ki se jim iz leta v leto večja cena. In tako prihaja do nesmisla, da LA, ki vsako leto izvažajo več surovin, prejema zanje manj denarja, medtem ko ZDA bogatijo. To je ena stran kolajne.

Druga stran kolajne je ameriški zasebni kapital, ki prodira v LA. Ta kapital išče v glavnem hiter in lahek zaslužek in poskuša izveliči čim več zaslužka iz investicij. Namesto da bi ta denar pomagal razvijati gospodarstva LA, jih dejansko duši. Poleg tega se ZDA obdajo z visokim carinskim zidom vsakokrat, ko ameriški domači proizvajalci surovin ali drugih dobrin začutijo, da bi jim konkurenca iz LA utegnila postati količkej nevarna.

Vse te tegobe in pritožbe dobro poznajo v Washingtonu in Nixonu ni bilo treba pošiljati Rockefellerja, ki ima sam velikanske naložbe v LA, na pot po »zeleni celini«, da bi ugotovil, koliko je ura. Sami ameriški strokovnjaki in ekonomisti so do potankosti izdelali študije o gospodarstvih držav LA in liberalnejši duhovi med njimi že dolgo prigovarjajo raznim vladam v Washingtonu, naj postavijo odnose z Latinsko Ameriko na trdnjše temelje, predvsem na take, ki bodo lahko prestali preizkušnjo novega časa in udarce potresnih sunkov.

Pomoč Latinski Ameriki

Jugoslavija je tudi v preteklem letu nadaljevala politiko krepitve lastne neodvisnosti in enakopravnega sodelovanja z vsemi, ki to želijo. Kljub precejšnjemu poslabšanju odnosov s Sovjetsko zvezo v času češkoslovaške krize je sovjetski zunanji minister Gromiko v začetku septembra prispel v Beograd na pogovore. Jugoslavija vztraja pri svoji načelni obsodbi intervencije varšavske peterice v ČSSR, vendar se trudi, da bi navzlic temu zboljšala odnose s SZ in z drugimi socialističnimi državami v interesu miru in Evropi in v interesu lastne varnosti.

Prav tako sodi obisk predsednika italijanske republike Saragata v Jugoslaviji oktobra v okvir prizadevanj krepitve odnosov z Italijo, ki so lahko »vsem državam sveta zgled prijateljskega sodelovanja med državami z različnimi družbenimi sistemi«, kakor je dejal italijanski zunanji minister pred generalno skupščino OZN po Saragatovem obisku v Jugoslaviji. Tudi z drugimi sosedi, predvsem z Romunijo, Avstrijo in Madžarsko, je poskušala Jugoslavija še bolj okrečiti odnose v preteklem letu.

Med pomembne obiske — čeprav je bil predvsem delovnega pomena — je treba šteti tudi kratek obisk tanzanjskega predsednika Juliusa Njerereja. To tembolj, ker bo prihodnje leto v glavnem mestu Tanzanije Dar-es-Salaamu pripravljala konferenca neuvrščenih pred morebitno konferenco »neuvrščenih« na vrhu.

Vsa zapletena problematika neuvrščenosti v novih razmerah na svetu je prišla do izraza na posvetovalnem sestanku 45 neuvrščenih (in 8 opazovalk) v Beogradu od 8. do 12. julija 1969. Objektivna ocena tega sestanka in uradnega sporočila pokaže, da ni mogoče govoriti o kakem velikem uspehu, a tudi ne o tem, da bi bil sestanek neuspešen. Živahne razprave in celo globoke razlike, ki so se pokazale na tem sestanku, niso privedle do organizacijskega preloma. Nasprotno, vse udeleženske so potrdile privrženost ideji in izhodišču neuvrščenosti.

Mnenja so se razhajala predvsem glede sklicanja vrhunškega sestanka neuvrščenih. V tem oziru je bilo izredno zanimivo stališče alžirskega delegata — značilno za stališča skoraj vseh arabskih držav — ki je med drugim dejal: »Dandanes gre za to, kako opredeliti neuvrščenost s konkretnimi političnimi dejanji glede na osrednje politične probleme, kot sta Vietnam in Srednji vzhod.« Arabci vidijo predvsem Srednji vzhod, Indija na primer ni navdušena, da bi Pakistan sodeloval na konferenci neuvrščenih, itd.

Jugoslovansko stališče je, da je konferenca na vrhu potrebna — načelno ni nihče zanimal njene koristi — in da jo je mogoče s temeljitimi pripravami sklicati v doglednem času. Pojem neuvrščenosti se je sčasoma spreminjal, kakor se je spreminjala blokovska razdelitev sveta. Toda ne glede na vse ocene neuvrščenosti, meni Jugoslavija, da so medsebojni posveti, sodelovanje in ustvarja-

Predsednik Saragat in Tito

nje novih možnosti za medsebojno trgovino in tehnično sodelovanje nujni. Zbiranje neuvršenih je potrebno bolj kot kdaj koli v obrambi malih in srednjih držav, ki ne pripadajo blokom ali vojaškim zvezam super-sil, pred pritiskom in vsiljivostjo velikih. Neuvršenost prav tako kot vse drugo doživlja spremembe in se mora prilagajati novim razmeram, toda njen pomen je še prav tako velik, kakor je bil — če ni danes še večji.

Toda Jugoslavija ne pozablja na svoje interese v Evropi, saj se globoko zaveda, da je v Evropi. Naša prizadevanja, da bi dosegli

vsaj minimalni sporazum z EGS (Skupnim trgovin) še niso — ko to pišemo — obrodila sadu, toda položaj je že toliko dozorel, da je ta sporazum na vidiku. Bilateralno sodelovanje z zahodnimi in vzhodnimi državami se krepko razvija na vseh popriščih. Iz ZR Nemčije, Italije, Britanije, Francije, Skandinavije in drugih držav prihaja k nam čedalje več delegacij inženjerskih, bančnikov, tehnikov in drugih poslovnih ljudi, ki navezujejo stike za višje oblike gospodarskega sodelovanja in industrijsko kooperacijo. Kljub visokemu deficitu v trgovini z območjem trdnih valut in kljub nelikvidnosti našega gospodarstva se izvoz na območje trdnih valut veča in — kar je še ugodneje — struktura našega izvoza se zboljšuje. Naša industrija je sposobna izvažati in prodajati čedalje več končnih izdelkov.

Jugoslavija ni še nikoli uživala tolikšnega slovesa v OZN — posebno med neuvršenimi — kakor ga zdaj. Njene pobude niso zmeraj vseh določeni velesilam, zato pa so skoraj zmeraj deležne široke podpore neuvršenih in drugih držav, ki vidijo v prizadevanjih Jugoslavije svoj lastni interes. In naposled še odprtost Jugoslavije: velikanski priliv turistov k nam preteklo leto ni samo dobrodošlo znamenje rasti in vzpona našega turizma, ampak tudi dokaz naše odprtosti in prepričanja, da zaprte meje niso najboljši varuh socializma.

BOZIDAR PAHOR

GLASNIK MOHORJEVE DRUŽBE

»Mohorjeve so prišle!« To oznanilo je za mnoge mohorjane še zmerom najlepše Miklavževo ali božično darilo. Še so hiše, kjer se v zimskih večerih bero mohorske knjige in še se oglašajo ljudje, ki priznajo, da jih vsako leto pomladijo in okrepijo, zlasti še, če je med njimi kakšna dobra povest. Knjige, ki so jih udje lani prejeli, so bile kar splošno vsem všeč. Iz tega smo sklepali, da se bo število mohorjanov povečalo, pa moramo ugotoviti, da je upadlo. Vzrokov, zakaj je zanimanja za to našo najstarejšo knjižno družbo dandanes manj, kot ga je bilo nekoč, je več. O nekaterih smo že pisali v Književnem glasniku. Eden glavnih je pač splošen odmik od knjige, ki ga je čutiti v vsem našem življenju. Časopis, radio in televizija mnogim nadomeščajo knjigo. Zalostno! Človek bi rekel, da nam je prav zato družba za širjenje dobre knjige še bolj potrebna. Zato naj bi imela vsaka hiša, vsaka družina svoj kotic, svoj prostor, posvečen lepi knjigi. Samo lepa knjiga prinaša resnično razvedrilo, zdravje in lepoto. Zato naj ljubezen do nje ne ugasne.

Na kratko o letošnjih knjigah. Skušali smo jim dati prikupnejšo zunanjo podobo in upamo, da bo bravec všeč. Tudi notranjemu delu koledarja je ing. arh. Scagnetti dal novo

obleko: ob robu strani so postavljene podobe svetnikov tistega meseca. Za platnice smo uporabili sliko Stvarjenje sonca in lune iz cerkve v Hrastovljah po freski Ivana iz Kastva (l. 1490). Za Slovenskem pesmarico in večerniško povest Gorjani sta uporabljena ustrezna barvna posnetka: vinska trta z grozdem in kopanje krompirja, za knjigo Božič na Slovenskem pa fotografija freske Rojstvo v cerkvi Sv. Petra na Vrhu nad Želimljem iz srede 15. stoletja. Vse štiri barvne slike je napravil Mirko Kambič. Če komu ne bo všeč naslovena slika Slovenske pesmarice, naj odpre knjigo, pa bo našel v njej celo vrsto pesmi, posvečenih vinski trti in njenemu žlahtnemu sadu; ena izmed njih pravi: Pre-luba vinska trtica, od sonca si obsjana, od kmetiča obdelana, od Jezusa darvana.

Koledar (v kalendarskem delu) smo v glavnem že prilagodili splošnim smernicam glede cerkvenega leta in splošnega koledarja, kot jih je potrdil papež Pavel VI. v apostolskem pismu »Mysterii paschalis« (o praznovanju velikonočne skrivnosti). Tudi nedeljski evangeliji so spremenjeni. Upamo, da boste mohorjani s knjigami zadovoljni in obnovili udnino za prihodnje leto, za katero smo pripravili naslednje knjige:

1. *Koledar*: letošnji je za dve poli obsežnejši kakor prejšnja leta. Pri tem obsegu bomo ostali tudi pri Koledarju za leto 1971. Vanj bomo skušali nabrati čim več tega, kar naši ljudje potrebujejo za vsak dan. Škušali bomo ustreči tistim, ki si žele kratkih lep-slovnih črtic. Nekaj prispevkov bo obravna-valo našo preteklost. Tudi spominu zaslužnih mož se mora Koledar oddolžiti. Leta 1971 bo stoletnica rojstva dolgoletnega urednika mo-horskih knjig in pisatelja Franca Sal. Finž-garja. Kmečkim bravcem bi radi ustregli s koristnimi članki, ki naj jim bodo v pomoč pri vsakdanjem delu, opozorili jih bomo na uvajanje novih kultur, na uporabo strojev, pravilno gnojenje in podobno. Koledar naj bi prinesel več zanimivosti in zabavnih stvari za proste dni in večere, pogled v dogajanje do-ma in po svetu, pri čemer naj bi ne pozabil na naše izseljence in naše brate zunaj meja domovine.

2. *Večernice*: napisala jih je Joži Munih, ki jo mohorjani poznajo že po dveh večernih-kih povestih: *Ljudje iz Stržišča* in *Sadovi zla*. Po-vest obeta biti zanimiva, saj je iz domačega življenja, doživeta, vzgojna in poučna. Iz nje boste posnemali vzgojne misli zase in za otroke.

Za večerniško povest, dobro povest, kot so jih pisali nekoč Finžgar, Bevk, Meško, De-tela, Sorli, Pregelj, Remec, Jalen in druge umetniške osebnosti, je uredništvo že nekaj let v zadregi. V tiski se bo le treba kdaj za-teči k ponatisu katere izmed povesti naših klasikov, ki med mohorskimi knjigami še ni izšla. Teh pa ni malo. Teže je s prevodi. Za sodobne je treba odšteti velike denarje, ki jih je treba odplačati za odkup avtorskih prav-ic, če gre za visoko naklado.

Vladimir Truhlar: Katolicizem v poglobit-venem procesu. Pisatelja že poznamo po nje-govi pomembni knjigi *Pokoncilski katoliški etos*, s katero je hotel odpreti nam vsem jas-ne misli in pota, kakšno bodi danes obliče Cer-kve in naših duš. Knjigo so brali in jo še bero verni in neverni; knjiga je, ki izziva k pre-mišljevanju. Truhlarjeva druga knjiga go-vo-ri o katolicizmu v poglobitvenem procesu. Pisatelj pravi v uvodnem poglavju, da se nam ta proces na prvi pogled kaže le kot kriza, le kot nekaj grozečega, kar samo lomi, ruši, ovi-ja v meglo, da ni več videti pota; čeprav ni samo to, čeprav je tudi prebujenost življe-nja, odkopavanje dolgo zasutih studencev, odkrivanje nove dežele, ki izza raztrganih megla vse bolj preseva: odkrivanje lepšega in globljega katolicizma. Pisatelj se dotika vseh vprašanj, ki se odpirajo vsepovsod v de-želah s prebujenim katolicizmom. Gre za vprašanja, o katerih bi tudi slovenski kato-ličani morali razmišljati, se soočiti z njimi in v solidarnosti z ostalim katoliškim svetom težiti za pozitivnimi spremembami, kar bi tudi od nas terjalo preureditve dosedanjega mišljenja in ravnanja ter zato nesebičnega, zahtevnega osebnega napona. Sloviti teolog Karel Rahner pravi: »Današnji osnovni pro-

blem je v resnici vprašanje, ali ni nujno, da se v Cerkvi še zelo veliko in važnega spre-meni, kljub nemiru in negotovosti, ki ju take spremembe povzročajo, ali pa se hočemo iz naveličanosti nad vso to negotovostjo in ne-mirom spet povrniti v triumfalističen mono-litizem stoletja pred II. vatikanskim konci-lom«, v stanje, kjer so vsi kakor iz enega ko-sa kamna in je vse v najboljšem kamnitem redu. Zato gre tudi v slovenski Cerkvi za važne spremembe, če se nočemo odtrgati od življenja časa in Duha ter pasti v hiranje in počasno umiranje, kar bi pomenilo konec slovenskega katolicizma.

Dr. ing. Anton Kuhelj: Leto 2000. Knjiga ne bo fantastičen roman o življenju ob pre-hodu drugega tisočletja v tretje, marveč živa podoba življenja in dejanja človeštva v bliž-nji prihodnosti. Hiter razvoj znanosti in teh-nike v zadnjih desetih letih in vsestranska uporaba njenih izsledkov na vseh področjih človeške dejavnosti ni le dvignila njenega ugleda, marveč je omogočila tudi dokaj za-nesljive napovedi o nadaljnjem razvoju neka-terih področij. Takšno poznavanje verjetnega nadaljnega razvoja znanosti in tehnike pa je izredno pomembno za celo vrsto odločitev, npr. pri usmerjanju gmotnih sredstev na ti-sta področja, ki največ obetajo ali ki so za življenje naroda in države posebno pomem-bna. Z razvojem znanosti, tehnike in drugih dejavnosti človeštva se zato danes ukvarjajo poleg znanstvenikov tudi številni pisatelji fantastičnih romanov, ki te stvari prikazu-jejo včasih ne le v preveč rožnatih, marveč tudi malo verjetnih podobah. V naši knjigi bomo pogledali v življenje človeštva v pri-hodnosti na tistih področjih, katerih razvoj z večjo ali manjšo natančnostjo lahko napo-remo, veliko prihodnjih stvari bo pa še zme-rom skritih našim očem.

Friderik Baraga: Knjiga o Indijancih. Ne sme nas motiti, ker je knjiga stara, saj je bila napisana skoro pred 140 leti. Njena vred-nost je v pristnosti, v opisu neposrednih opa-zovanj tega prikupnega ljudstva, ki je veči-noma že izginilo pod nasiljem belega ple-mena. Knjiga je izšla v Ljubljani 1837 v nem-ščini in hkrati v slovenskem, nekoliko skraj-šanem prevodu. V Parizu je izšla istega leta v francoščini in bila 1845 ponatisnjena. Naša izdaja ima namen, da pokaže Indijance, med katerimi je opravil Baraga pionirsko delo, take, kakršne je še srečal v njihovem narav-nem okolju, z vsemi njihovimi navadami, na-činom življenja, gospodarstvom, z lovom itd. Ker je knjižica eden prvih opisov nekaterih severnoameriških indijanskih rodov, ima svo-jo znanstveno in kulturno pričevalno ceno. Hkrati naj bi opozorila na Baragovo misi-jonsko delo in prispevala k njegovemu živ-ljenjepisu, ki je izšel prav tako pri Mohor-jevi družbi. O deležu Barage, Pirca in drugih slovenskih misijonarjev v Ameriki pišejo tam doktorske disertacije in knjige, pri nas jih niti ne zbiraamo v bibliotekah. Zaradi mikav-ne vsebine in preprostega podajanja bo

knjiga, dopolnjena z ilustracijami, uvodom in opombami gotovo privlačno branje za mladino in preproste ljudi prav tako kakor za izobraženega bravca. — Ob tej knjigi bi opozoril še na drugega raziskovavca Indijancev. Še pred tridesetimi leti je živel v Argentini Ivan Benigar iz Prema pri Trnovem na Notranjskem. Studiral je na dunajski tehniški visoki šoli arhitekturo in se izselil nato v Argentino, v Buenos Aires, od koder se je preselil daleč pod Kordiljersko gorovje, v pokrajino Nevkven ob čilski meji. Nad trideset let je živel med Indijanci aravkanskega plemena in napisal slovnico aravkanskega jezika, ki je doslej še noben učenjak ni napisal. Poročil se je s hčerko indijanskega poglavarja in je gotovo eden najboljših poznavalcev Indijancev pod Kordiljeri. Leta 1928 je napisal v španščini knjigo »Problem ameriškega človeka«. Tako temeljito še nihče ni obravnaval vprašanja Indijancev. Na ameriških visokih šolah jim je bila knjiga kot podlaga za pouk o Indijancih. Tudi ta knjiga bi bila vredna, da bi jo brali v slovenskem prevodu.

Knjige za doplačilo: V tisku je VII. knjiga Pregljevega izbranega dela, ki bo s tem zaključeno. Knjiga vsebuje pisateljeve zadnje novele, spominske črtice, izbor slovstvenih študij ter urednikovo zaključno študijo o pisatelju. Proti koncu leta 1970 bo izšel tudi zadnji, torej VI. zvezek zbranega dela Franca Detele s tremi povestmi: Vest in zakon, Kapitalist Rak in Vampir ter z dvema veseloigrami: Za materinstvo in gospodinjstvo ter Begunka. Z izdajo spisov teh dveh klasikov je opravila Mohorjeva družba veliko kulturno delo, zato je velikanska škoda, da precejšen del te naklade leži na policah v skladiščih in čaka, kdaj bodo ljudje, tako potrebni lepega branja, segli po njih. Vsaj zdaj ob zaključku obeh izdaj naj bi predvsem naši poverjeniki priporočali te knjige. V njih so dragocene prvine našega kulturnega razvoja, bistvene poteze in vrednote naše preteklosti. To so knjige, na katere bi morala biti ponosna vsaka družina. Če bi poverjenik pridobil za vsako neprodanih knjig Detelovih in Pregljevih izbranih spisov največ po tri naročnike, bi se v enem mesecu spraznile nprane police v skladiščih, za izkupiček pa bi Mohorjeva družba lahko takoj obnovila Mohorsko knjižnico in se lotila nadaljnjih izdaj del pisateljev in pesnikov (Jalen, Medved, Jaklič, Bohinjec, Lea Fatur, Prelesnik in drugi). Ponavljam spodbudne besede, ki jih je pred leti zapisal dr. Fr. Jež: »Na delo bo treba. Čutimo, da smo zašli v slepi tir. Pa ni vse zamujeno. Težavno delo imate gospodje poverjeniki. Razumemo. Pa bi se še dalo precej storiti. Ponekod nabirajo Mohorjevo članarino od hiše do hiše, pa rečeš besedo še za to in ono knjigo in jo priporočiš; pa se dobro obnese. Trpiš mogoče ponižanje, ko prigovarjaš, imaš pa le zavest, da delaš za dobro stvar in za naš narod. Ako bi še živel Slomšek, bi vas to prosil in tudi sam tako delal. Ni vzroka, da članstvo pada. Je pa toliko

razlogov, da se število dvigne; torej na delo! V tisku sta kar dve pesniški zbirki: Vladimirja Truhlarja V dnevih šumi Ocean in Jožeta Pogačnika Pesmi mladih let. O obeh zbirkah je bilo že pisano v zadnjem Književnem glasniku. Ko ju bomo imeli v rokah, bomo v tihi zbranosti našli v eni in drugi svet, o katerem mislimo, da je že davno potopljen, a vendarle še živi — svet lepote in ubranosti.

S 3. knjigo Praznično leto Slovencev dr. Nika Kureta bo tudi zaključeno pomembno delo o naši duhovno-kulturni podobi in samoniklosti, ki odsevata iz naših davnih, mnogih že pozabljenih, redkih v naš čas ohranjenih običajev. Tretja knjiga zajema iz bogatega izročila praznikov zimskega časa. V teh zimskih praznikih, ki segajo od adventa do pusta, še posebno odseva naša ljudska duša. Koliko zanimivega, duhovno bogatega se dogaja v tem času po slovenskih domovih! Koliko tega bogastva se je žal že izgubilo, kako malo pa še ohranilo! Če pomislimo, da je prav v ljudskih običajih mogel naš narod svobodno izraziti svojo misel, svobodno razodeti svoje srce, pokazati bistrost svojega duha, živ smisel za umetniško oblikovanje, bi se morali teh vrednot bolj zavedati in jih ceniti. To so resnično zakladi naše zelo stare in lepe, povsem samosvoje omike. Častljivost slovenskega izročila bodo tudi v tej knjigi dopolnjevale slike Maksima Gasparija.

Stanko Cajnkari: Noetova barka. Ta edini Cajnkarijev roman, kot ga tudi avtor sam imenuje, bo izšel v počastitev pisateljeve sedemdesetletnice. Cajnkari je že več ko trideset let zvest sodelavec Mohorjeve družbe, dolga leta ji je bil urednik, zdaj pa njen ravnatelj. Za vse, kar je dobrega storil Družbi, je prav, da se mu oddolži s tiskom dela, ki je ohranilo svojo svežino in bo zlasti študentovski mladini v pouk in razvedrilo, zaradi živahnih pogovorov o najrazličnejših življenjskih in drugih vprašanjih pa bo knjiga prijetno branje tudi za odrasle. Dejanje romana je pisatelj postavil v starodavni Ptuj, kjer je prebil več let kot profesor na tamkajšnji gimnaziji. V delu odsevajo pisateljeva lastna doživetja, v njem nevsiljivo odkriva svoje nazore o življenju, življenju študentov in profesorjev, njihove vrline in napake; prikazal je pravo panoramo dijaških in proforskih podob in značajev, lepih in plemenitih, pa tudi graje vrednih, ki nimajo posluha za življenje. V svojem poklicnem delu je imel tako med študenti kakor med proforskimi tovariši dovolj živih vzorov.

Zbor ustanoviteljev in Založniški svet, ki sta obravnavala program za prihodnje leto, o novih načrtih nista dosti razpravljala. V sedanjih možnostih je težko sprejemati v program dela, za katera morajo avtorji predolgo čakati. Tako smo še zmerom na dolgu napovedane knjige s področja kmetijstva. Ponovno smo že slišali očitke, da to področje Mohorjeva zanemarja, saj že dolgo ni izšla nobena strokovna knjiga za našega kmeta. Vsaj tako bi morali napraviti, da bi dali dve

poljudni ali strokovni knjigi na izbiro, da bi se naročniki odločili za tisto, ki jim najbolj ustreza. Seveda bomo spet slišali drug očetek ali vsaj pripombo, naj knjige s področja kmetijstva izdajajo druge založbe. To pa ne drži. Med naročniki mohorskih knjig je še zmerom večina kmečkih ljudi in tudi za njihovo izobrazbo smo dolžni prispevati po svojih močeh, oni pa to tudi upravičeno pričakujejo od nas. Že v lanskem Književnem glasniku smo poudarili, da je v program Mohorjeve družbe treba vključiti vsa tista dela, ki so bila napovedana in so že napisana. Knjižnega načrta ne moremo spreminjati, če v ta ali oni odbor pridejo novi ljudje, ki imajo svoje poglede, a ne poznajo kontinuitete dela, tradicije Družbe in njenih prizadevanj; da svoje delo opravlja po nekem premišljenem načrtu. Mohorjeva bo shirala, če bo ostala samo pri vsakoletnem rednem knjižnem daru. Z večjim pogumom bo treba zajeti širši program del, sicer bomo izgubili še tiste sodelavce, veččake za svoja področja, ki so danes še voljni pisati zanjo. Odvisno je to seveda predvsem od števila naročnikov. Čim več naročnikov bo imela Mohorjeva družba, tem več knjig bo lahko izdajala, tem več sodelavcev pritegnila in s svojimi ter njihovimi pobudami zasnovala zares obširen program knjig z vseh področij, ki zanimajo našega človeka in mu širijo obzorja, hkrati pa mu bodo podlaga boljšega in temeljitejšega znanja, ki mu je potrebno v sedanjih gospodarskih in družbenih procesih, sredi katerih živi in dela. Koliko je še drugih del, ki bi nam bila potrebna, pa ni pisateljev zanje, če pa so, ni pobud, da bi se dela pogumno lotili. Nimamo še zgoščenega prikaza slovenske ljudske umetnosti; potreben bi nam bil poljuden pregled življenja in razvoja likovne umetnosti na Slovenskem od časov naše naselitve pa do danes, razdeljen morda po pokrajinah ali po posameznih stilnih dobah. Taki orisi z bogatim ilustrativnim gradivom bi bili v visoki nakladi dostopni čim širšemu krogu bravcev. Ob njih bi spoznali pomembno tisočletno umetnostno izročilo. Tako bi do umetnostnih spomenikov, od najpomembnejših do najpreprostejših, ki so del naše zgodovine, naše domovine, izraz ustvarjalne moči naših prednikov, imeli tudi kulturnejši odnos in bi jih ne pustili, da marsikje razpadajo pred našimi očmi. Čeprav imamo na področju umetnostne zgodovine precej kvalitetnih del, vendarle čutimo ob vsakem splošnem orisu, ki skuša zajeti razvoj likovne umetnosti na Slovenskem, da mnoga posamezna področja niso do podrobnosti obdelana. Na pobudo uredništva sta profesorja dr. Stele in dr. Cevc sprožila misel, naj bi Mohorjeva začela izdajati zbirko del, ki naj bi obdelala *slovensko ikonografijo*. Obdelava posameznih tem bi bila trdna osnova za prihodnje večje delo, ki naj bi predstavljalo ikonografijo krščanske umetnosti na Slovenskem. Med prvimi knjigami te zbirke naj bi bile Stelletove Slovenske Marije v zelo izpolnjeni izdaji. Ikonografska zbirka naj bi zajela obdelavo tem, kot so: Sveta Nedelja,

Ples mrličev, Trije kralji, Poslednja sodba, Vstajenje, Sveta Trojica, Krščanska simbolika v slovenski umetnosti itd. Obdelava posameznih tem naj bi zajela njihov nastanek, pot in spremembe v razvoju. V to zbirko bi zajeli še take obdelave, kot so Naše božje poti — za tako delo bi bil potreben umetnostni in verski zgodovinar, ki bi znal povezati umetniški izraz z izrazom kulturnoumetniškega in verskega stanja. Dalje: Viški v naši likovni umetnosti: Ptujška gora, Hraštovlje, Celje, Velesovo, Sladka gora, Ljubljanska stolnica, Uršulinke, Groblje itd. Gotske poslikane cerkve, Simbolizem v gotskem slikarstvu, Čudeži v slikarstvu, Naši ljudski svetniki; posebej svetniki: Jurij, Krištof, Florijan, Rok, Francisek Ksaver itn.; Dediščina srednjega veka, Marija zaščitnica s plaščem, Zlati oltarji na Slovenskem, O čem govori barok v slikarstvu in kiparstvu, Slovensko sožitje z likovno umetnostjo — kako smo živeli z umetnostjo v posameznih dobah, Likovna umetnost — ogledalo našega življenja: portret, žanrsko slikarstvo, zgodovinska tematika v našem slikarstvu itd.

Taka zbirka bi v marsičem dopolnila pregled umetnostnega dogajanja skozi stoletja na naših tleh, mnoge likovne pojave bi lahko širše in temeljiteje zajela, kakor je to mogoče v raznih zgoščenih orisih; zraven tega je še polno področij in obdobj, o katerih še nimamo preglednih del. Zbirka bi odkrila marsikaj novega, mnogo že znanih in dragocenih drobcev, raztresenih bogvedi kod, pa zbrala v urejeno in pregledno celoto. V taki zbirki bo tudi več možnosti za osvetlitev posameznih področij s poglobljenimi zarisi duhovnih in družbenih premikov. Pisanje teh del bo terjalo precej raziskovalnega dela na terenu, kar bo prineslo marsikaj novega in popravilo marsikaj površen dosedanji zapis. Mnogo umetnostnih spomenikov nam bo ob taki zbirki postalo preglednih, vtem ko se v dosedanjih orisih našega umetnostnega dogajanja nekako izgubijo. Zbirka nam bo našo umetnostno preteklost približala in nam na novo odkrila mnogo lepega. Zato bo seveda potrebno, da bi izhajala na dobrem papirju in z bogatim ilustrativnim gradivom in naposled še z resumeji v enem ali dveh tujih jezikih, kar bi ji dalo mednarodni pomen in vrednost.

Bodoči program naj bi zajel še vrsto drugih pomembnih del, priručnikov, med temi na primer obsežen poučni slovar, ki nam je že dolgo potreben, pa še marsikatero drugo delo s kulturnozgodovinskega, jezikovnega, slovstvenega, zemljepisnega, zgodovinskega, splošnokulturnega področja, naravoslovja itn. Samo do podrobnosti izdelan program bo zbudil zanimanje, ker bo naročnik vedel, kaj bo izšlo, kakšno bo to delo in kdaj bo izšlo. Mohorjeva družba ima veliko možnosti, da dopolnjuje program drugih slovenskih založb in s tem izpolni vrzeli, ki nastajajo iz leta v leto. Tak program ni težko pripraviti, težko ga je pa uresničiti, saj terja predvsem zavzelega dela poverjenikov in veliko osebnih stikov z naročniki. Brez tega pa ne gre, ali po

Finžgarjevo: Brez muje se ne obuje. Prav poverjeniki Mohorjeve družbe lahko veliko store, da bi bilo na Slovenskem manj zaskrbljenosti za dobro knjigo. Naj bodo njeni apostoli.

Beseda o Novi mladiki. Ko premišljujemo, kje so vzroki, da ni mladega pisateljskega naraščaja, se nehote spomnimo na vlogo, ki jo je za leposlovno, estetsko in etično vzgojo pred vojno opravljala Mladika. Družinske revije, kot je bila Mladika, so bile v vseh časih tudi pri velikih, vodilnih narodnih, vedno izredno važne in spoštovane, celo odločevale so v leposlovnih smereh. Koliko dobrih slovenskih pisateljev in pesnikov se je izšlo v Mladiki, koliko odličnih del slovenskega leposlovja je izhajalo v predvojnih letnikih Mladike. Za prosveto in vzgojo naroda imajo dobre družinske revije morda večji in odločilnejši pomen kakor povsem umetnostne in strokovne revije. Revije, ki bi to poslanstvo izpolnjevale, žal, vsa povojna leta nismo imeli, in to se je hudo poznalo. Kolikokrat je bila sprožena pobuda za obnovu Mladike ali za ustanovitev njej podobnega družinskega lista. Zdaj smo pred uresničitvijo tudi te zamisli. Z letošnjim rednim knjižnim darom bodo dobili mohorjani tudi prvo številko Nove mladike. Da bi jo le s takim veseljem sprejeli, kot so si jo želeli! Zbor ustanoviteljev Mohorjeve družbe je zadnja leta ponovno razpravljal o obnovi Mladike ali o ustanovitvi novega družinskega mesečnika, ki naj bi nadaljeval tradicijo Mladike. Predlogi in pobude za tak družinski mesečnik so prihajali iz vrst poverjenikov in udov Mohorjeve družbe, potrebo po takim mesečniku so potrdili slovenski škofje in tako nujnost so izrazili v svoji poslanici zboru ustanoviteljev tudi številni laični kulturni delavci.

Kakšna bo Nova mladika? Prva številka še ne bo prikazala njenega dokončnega zunanega izraza, njene podobe, iz naslednjih števil se bo pa že jasno videl njen namen in njeno poslanstvo. Po zamisli zbora ustanoviteljev in uredniškega odbora, ki ga vodi profesor Viktor Smolej, naj bi bil list namenjen slovenski krščanski družini; nikakor pa neče biti nazorsko ekskluziven, odprt je vsakomur, da sodeluje v njem. List bo leposloven in nazorno poučen, prinašal bo izvirno in prevedeno leposlovje v vezani in nevezani besedi. Znanost v njem naj zastopajo poljudno pisani posamezni ali serijski članki s področja narodne ali svetovne zgodovine, iz zemljepisja, z vseh področij kulture, iz tehnike in gospodarstva, naravoslovnih ved itd. Bolj ali manj stalne rubrike v njem bodo predvsem: nove knjige, kronika dogodkov doma in po svetu, dogajanja v slovenskem kulturnem prostoru, novice iz krščanskega sveta, iz življenja Cerkve, ipd. List bo prinašal članke o kulturi stanovanja, opreme in obleke, o zdravstvenih vprašanjih družine in družbe, o vzgoji, izobrazbi, šoli in podobno. Sedanji čas poplитуje človeka in ga v veliki meri odvaja od razmišljanja in poglobljanja v včasih najbistvenejša vprašanja, ki se tičejo človeka

in človeške skupnosti od družine do naroda, države in celotne človeške skupnosti.

Za merilo ravni je treba vzeti današnjega, po izobrazbi povprečnega Slovenca, ki pričakuje odgovorov na množico današnjih vprašanj. Naj mu bo v pomoč v njegovih sodobnih moralnih, narodnih, verskih in umskih stiskah. Zivi naj iz sedanjega dogajanja, upoštevajoč načela dialoga tudi z drugače mislečimi. Prispevke v listu naj prevevata duhovno zdravje, duhovna širina in zdrava vzemirjenost, ki je nujen pojav sedanje dobe. Krščanska misel, kakor jo oblikuje duh pokoncilске dobe, in slovenska misel, kakor se javlja med Slovenci, bodita glavna izmed stozherjev, okoli katerih naj bi se sukala nova prizadevanja, da bi vzgojili ljudi zdravih misli, čustev in hotenj, ki bodo sproščeno odprti vprašanjem sodobnosti.

Naj bi bila Nova mladika deležna pri Slovencih nedeljenega priznanja in priljubljenosti, naj bi jo sprejeli, kot so sprejemali nekoč predvojno »Mladiko«, ki se je odlikovala po tem, da je bila resnično na visoki ravni in odprta vsem, kdor je želel sodelovati. Slovenca je na zdravem slovenskem humanizmu in je bila prav zato splošno priljubljena. Mohorjeva družba želi, da bi slovenski bralci revijo sprejeli z veseljem, se naročili nanjo in ji tako zagotovili redno izhajanje.

Vsi, ki danes delamo za Mohorjevo družbo, se trudimo, da jo ohranimo in želimo, da bi jo čimbolj dvignili. Prosimo, naj isto store tudi naši poverjeniki in udje, zakaj od njih sta odvisna obstoj, delo in rast naše Družbe. Prizadevati bi si morali, da bi obnovili staro navado: mohorske knjige v vsako slovensko hišo. Mohorjeva družba spada med najstarejše narodne ustanove. Koliko so za njen napredek žrtvovali naši predniki! Neizpodbitna resnica je, in priznavajo jo vsi pošteni Slovenci, da je Mohorjeva družba naučila Slovence brati, utrla pot knjigi med ljudi, s knjigo pa prinesla izobrazbo. Njeno delo so milijoni knjig z vseh področij. Zato naj nič ne izpodrine našega spoštovanja do nje, pa tudi truda zanjo ne!

— Ur.

POT DO DOMA

*Kako je poln rož obraz tvoj
nocoj
v nasmehu in sreči.*

*Kako so ptice čez polje zletele
vesele
v mir in nočni počitek.*

*Kako so moje in tvoje vzdrtile,
onemele
dlani v srečanju noči z večerom.*

*Kako je poln luči obraz tvoj
nocoj
razsvetlil mojo pot do doma.*

Francè Lokar

KOLENDAR BREJOSTI DOMAČIH ŽIVALI IN VALJENJA PERUTNINE

Začetek brejosti valjenja	Konec brejosti oz. valjenja									
	kobille 336 dni	krave 280 dni	ovce all koze 147 dni	svinje 128 dni	zajkije gosi 30 dni	race purice 23 dni	kokoši 21 dni			
1. jan.	3.12.	8.10.	28. 5.	8. 5.	31. 1.	28. 1.	22. 1.			
8. jan.	10.12.	15.10.	4. 6.	15. 5.	7. 2.	4. 2.	29. 1.			
15. jan.	17.12.	22.10.	11. 6.	22. 5.	14. 2.	11. 2.	5. 2.			
22. jan.	24.12.	29.10.	18. 6.	29. 5.	21. 2.	18. 2.	12. 2.			
29. jan.	31.12.	5.11.	25. 6.	5. 6.	28. 2.	25. 2.	19. 2.			
5. febr.	7. 1.	12.11.	2. 7.	12. 6.	7. 3.	4. 3.	26. 2.			
12. febr.	14. 1.	19.11.	9. 7.	19. 6.	14. 3.	11. 3.	5. 3.			
19. febr.	21. 1.	26.11.	16. 7.	26. 6.	21. 3.	18. 3.	12. 3.			
26. febr.	28. 1.	3.12.	23. 7.	3. 7.	28. 3.	25. 3.	19. 3.			
5. mar.	4. 2.	10.12.	30. 7.	10. 7.	4. 4.	1. 4.	26. 3.			
12. mar.	11. 2.	17.12.	6. 8.	17. 7.	11. 4.	8. 4.	2. 4.			
19. mar.	18. 2.	24.12.	13. 8.	24. 7.	18. 4.	15. 4.	9. 4.			
26. mar.	25. 2.	31.12.	20. 8.	31. 7.	25. 4.	22. 4.	16. 4.			
2. apr.	4. 3.	7. 1.	27. 8.	7. 8.	2. 5.	29. 4.	23. 4.			
9. apr.	11. 3.	14. 1.	3. 9.	14. 8.	9. 5.	6. 5.	30. 4.			
16. apr.	18. 3.	21. 1.	10. 9.	21. 8.	16. 5.	13. 5.	7. 5.			
23. apr.	25. 3.	28. 1.	17. 9.	28. 8.	23. 5.	20. 5.	14. 5.			
30. apr.	2. 4.	4. 2.	24. 9.	4. 9.	30. 5.	27. 5.	21. 5.			
7. maja	9. 4.	11. 2.	1.10.	11. 9.	6. 6.	3. 6.	28. 5.			
14. maja	16. 4.	18. 2.	8.10.	18. 9.	13. 6.	10. 6.	4. 6.			
21. maja	23. 4.	25. 2.	15.10.	29. 9.	20. 6.	17. 6.	11. 6.			
28. maja	30. 4.	4. 3.	22.10.	2.10.	27. 6.	24. 6.	18. 6.			
4. jun.	6. 5.	11. 3.	29.10.	9.10.	4. 7.	1. 7.	25. 6.			
11. jun.	13. 5.	18. 3.	5.11.	16.10.	11. 7.	8. 7.	2. 7.			
18. jun.	20. 5.	25. 3.	12.11.	23.10.	18. 7.	15. 7.	9. 7.			
25. jun.	27. 5.	1. 4.	19.11.	30.10.	25. 7.	22. 7.	16. 7.			
2. jul.	4. 6.	8. 4.	26.11.	6.11.	1. 8.	30. 7.	23. 7.			
9. jul.	11. 6.	15. 4.	3.12.	13.11.	8. 8.	6. 8.	30. 7.			
16. jul.	18. 6.	22. 4.	10.12.	20.11.	15. 8.	13. 8.	6. 8.			
23. jul.	25. 6.	29. 4.	17. 2.	27.11.	22. 8.	20. 8.	13. 8.			
30. jul.	2. 7.	6. 5.	24.12.	4.12.	29. 8.	27. 8.	20. 8.			
6. avg.	9. 7.	13. 5.	31.12.	11.12.	5. 9.	3. 9.	27. 8.			
13. avg.	16. 7.	20. 5.	7. 1.	18.12.	12. 9.	10. 9.	3. 9.			
20. avg.	23. 7.	27. 5.	14. 1.	25.12.	19. 9.	17. 9.	10. 9.			
27. avg.	30. 7.	3. 6.	21. 1.	1. 1.	26. 9.	24. 9.	17. 9.			
3. sept.	6. 8.	10. 6.	28. 1.	8. 1.	3.10.	1.10.	24. 9.			
10. sept.	13. 8.	17. 6.	4. 2.	15. 1.	10.10.	8.10.	1.10.			
17. sept.	20. 8.	24. 6.	11. 2.	22. 1.	17.10.	15.10.	8.10.			
24. sept.	27. 8.	1. 7.	18. 2.	29. 1.	24.10.	22.10.	15.10.			
1. okt.	3. 9.	8. 7.	25. 2.	5. 2.	31.10.	29.10.	22.10.			
8. okt.	10. 9.	15. 7.	4. 3.	12. 2.	7.11.	5.11.	29.10.			
15. okt.	17. 9.	22. 7.	11. 3.	19. 2.	14.11.	12.11.	5.11.			
22. okt.	24. 9.	29. 7.	18. 3.	26. 2.	21.11.	19.11.	12.11.			
29. okt.	1.10.	5. 8.	25. 3.	5. 3.	28.11.	26.11.	19.11.			
5. nov.	8.10.	12. 8.	1. 4.	12. 3.	5.12.	3.12.	26.11.			
12. nov.	15.10.	19. 8.	8. 4.	19. 3.	12.12.	10.12.	3.12.			
19. nov.	22.10.	26. 8.	15. 4.	26. 3.	19.12.	17.12.	10.12.			
26. nov.	29.10.	2. 9.	22. 4.	2. 4.	26.12.	24.12.	17.12.			
3. dec.	5.11.	9. 9.	29. 4.	9. 4.	2. 1.	31.12.	24.12.			
10. dec.	12.11.	16. 9.	6. 5.	16. 4.	9. 1.	7. 1.	31.12.			
17. dec.	19.11.	23. 9.	13. 5.	23. 4.	16. 1.	14. 1.	7. 1.			
24. dec.	26.11.	30. 9.	20. 5.	30. 4.	23. 1.	21. 1.	14. 1.			
31. dec.	2.12.	7.10.	27. 5.	7. 5.	30. 1.	28. 1.	21. 1.			

Zgornji dnevi ustrezajo normalnemu življenju. Primeri se seveda, da so posamezne domače živali breje tudi več dni, kot nam kaže tabela oziroma kalendar. Pri divjih živalih je narava uredila gonjenje tako, da pridejo mladiči na svet v času, ki je za njihov obstoj najugodnejši, domače živali pa, ki živijo v dovolj ugodnih razmerah vse leto, se lahko razmnožujejo vse leto. Znamenja pojatve skozi celo leto kažeta krava in svinja, pa tudi kobilica ima to lastnost, le da jo pripuščamo samo v določeni letni dobi. Govedo se goni vse leto; gonjenje traja 1 do 2 dni in se ponavlja vsake tri tedne. Pri govedu je najugodnejši čas pripusta od sredine do konca gonjenja, to je 12 do 18 ur po začetku, takrat je možnost oploditve največja. Ob pravilni vzreji in če je poporodna čišča potekla normalno, se bo krava začela goniti najpozneje drugi ali tretji mesec po porodu, včasih tudi že mesec dni po porodu; pri takih živalih ni nobenih zadržkov, da jih ne bi pripuščali že ob prvem gonjenju.

Kobilica se začne goniti zelo zgodaj po porodu, navadno deveti dan; gonjenje pri kobilih se potem ponavlja vsake tri do štiri tedne, če se ni obrejlja. Kobilica se goni 2 do 10 dni, in sicer najbolj v pomladanskih mesecih. V zimskih mesecih se čas gonjenja podaljša ali pa živali sploh ne kažejo znakov gonjenja, posebno tiste, ki delajo ali pa so slabše hranjene.

Svinje se gonijo ali bukajo vsake tri tedne (18 do 24 dni), če se seveda v tem času ne obrejljo. Svinja se po porodu goni redno nekaj dni po odstavitvi mladičev; goni se vsakokrat po 2 do 5 dni in jo najuspešneje pripuščamo dvakrat v tem razdobju, in sicer drugi in tretji dan gonjenja.

Trajanje brejosti je čas od oploditve do poroda. Trajanje brejosti je različno pri različnih živalih, razlike v trajanju brejosti pa opažamo tudi pri živalih iste vrste. V ugodnih okoliščinah — če ima žival dovolj prostora, da se lahko uleže in je zavarovana pred morebitnimi udarci sosednih živali, če ima suho in čisto steljo, se giblje na čistem zraku in ima red v prehrani — je porod vedno prej kakor pri slabši in nezadostni prehrani in ob pomanjkanju drugih pogojev za normalno vzrejo. Poprečni čas brejosti je pri kobilah 336 dni ali 48 tednov (320—355 dni), pri kravi 280 dni (270—300 ali celo 240 do 321 dni), pri ovci in kozi 150 dni (144—152 dni), pri svinji 114 dni ali 3 mesece, 3 tedne in 3 dni (110 do 118 dni), pri zajcih 28 do 33 dni, prav toliko dni traja tudi valenje pri goseh, pri purah 26—29 dni, pri racah 28—33 dni in pri kokoših 19 do 24 dni.

POŠTNE STORITVE

a) Notranji promet

Pisma	
do 20 g	0,50
do 50 g	0,80
vsakih nadaljnjih 50 g	0,25
Največja teža za pisma je 250 g.	
Enake pošiljke se s težo nad 250 g in do 1 kg sprejemajo kot mali paketi	

Mali paketi	
nad 250 g do 300 g	1,60
vsakih nadaljnjih 50 g	0,10
Največja teža 1 kg.	

Dopisnice	0,30
-----------	------

Tiskovine

a) naslovljene	
do 50 g	0,20
vsakih nadaljnjih 50 g do 1000 g	0,10
vsakih nadaljnjih 50 g nad 1000 g	0,05
Največja teža je 2 kg, če gre za eno vezano knjigo, pa največ 3 kg.	

b) s knjigami, ki jih pošiljajo založbe	
do 50 g	0,10
vsakih nadaljnjih 50 g še po	0,05

c) čestitke	
čestitka	0,15
(če gre za razglednico, dopisnico, na kateri ni natisnjena znamka, voščilnico, posetnico v odprtem ovitku).	

Vrednostna pisma

a) po teži	
vsakih 20 g	2,00

b) po vrednosti: isto kot pri paketih	
---------------------------------------	--

Paketi

a) po teži	
------------	--

	do 100 km	do 200 km	nad 200 km
do 1 kg	2,00	2,50	3,50
do 2 kg	2,25	2,50	4,00
do 3 kg	2,50	3,00	4,50
do 4 kg	2,75	3,50	5,00
do 5 kg	3,00	4,00	5,50
do 6 kg	3,20	4,30	6,00
do 7 kg	3,40	4,60	6,50
do 8 kg	3,60	4,90	7,00
do 9 kg	3,80	5,20	7,50
do 10 kg	4,00	5,50	8,00
do 11 kg	7,50	9,75	13,50
do 12 kg	8,10	10,65	14,25
do 13 kg	8,40	11,10	15,00
do 14 kg	8,70	11,55	15,75
do 15 kg	9,00	12,00	16,50
do 16 kg	9,30	12,45	17,25
do 17 kg	9,60	12,90	18,00
do 18 kg	9,90	13,35	18,75
do 19 kg	10,20	13,80	19,50
do 20 kg	10,50	14,25	20,25
do 21 kg	10,80	14,70	21,00
do 22 kg	11,10	15,15	21,75
do 23 kg	11,40	15,60	22,50
do 24 kg	11,70	16,05	23,25
do 25 kg	12,00	16,50	24,00
do 26 kg	12,30	16,95	24,75
do 27 kg	16,60	17,40	25,50
do 28 kg	12,90	17,85	26,25
do 29 kg	13,20	18,30	27,00
do 30 kg	13,50	18,75	27,75

(pri paketih nad 10 kg že vračunano 50 %)

po vrednosti	1,00
do 100	0,20
do 1000 za vsakih 100	0,50
nad 1000 do 10.000 za vsakih 1000	2,50
nad 10.000 za vsakih 10.000	

Paketi s knjigami, ki jih pošiljajo založbe

a) po teži do 1 kg	1,00
za vsak nadaljnji kg	0,25

b) po conah	
oddaljenost do 100 km	0,50
nad 100—200 km	1,00
nad 200 km	1,50

Nakaznice

a) poštne	
do 100	1,00
do 1000 za vsakih 100	0,50
nad 1000 do 3000	
za vsakih 1000	2,50

b) brzojavne ista cena kot za poštne, povečano za ceno brzojavke	
--	--

Plačilni promet

(položnice, bančne nakaznice, računske in invalidske knjižice)

vplačila in izplačila v gotovini	
do 100	0,70
nad 100—1000 za vsakih 100	0,10
za vsakih nadaljnjih 1000	0,40

Posebne storitve

Priporočnina	0,60
--------------	------

Nujno	
za pisemske pošiljke in nakaznice za pakete	1,00
	2,00

Zelo nujni paket	4,00
------------------	------

Povratnica	0,80
------------	------

Pazljivejše ravnanje s paketi (ločenka) + 50 % težne poštne

Odkupho	1,00
---------	------

Paketna dostavnina	1,00
--------------------	------

Ležnina	0,50
---------	------

Pobiralnina, ne glede na znesek	0,50
---------------------------------	------

Letalski prevoz

Pisemske pošiljke vsakih 20 g	0,10
-------------------------------	------

Paketi vsak kg	1,50
----------------	------

Razpoložbe

Pošiljateljeva razpoložba	1,00
---------------------------	------

Naslovnikovo naročilo	1,00
-----------------------	------

Pooblastilo	1,00
-------------	------

b) Mednarodni promet

	pisma	dopisnice
	do 20 g	nadaljnjih 20 g
ČSSR, Madžarska		
V. Nemčija, ZSSR	0,50	0,75
Vse ostale države	1,25	0,75
Priporočnina		2,00

